1914

n. 1-3

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXXII

(ANUL VIII, NUMERELE 1, 2 și 3)

IX

I.—Literatură

II.—Note pe marginea cărților

III.—Profiluri literare

IV.—Studii.—Articole.—Scrisori din țările romîne și din străinătate

1914. ANUL IX IANUARIE. No. 1

Viața Romînească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Cuza-Vodă 52

1914

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin [illegible] de pagini.—Abonamentul în țară: un an 16 lei; jumătate de an 8 lei. Numărul 2 lei.—Pentru învățători, preoți [illegible]

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Condițiile de abonare

Abonamentul începe **numai** *cu No. 1 (Ianuar) și No. 6 (Iulie) ale fiecărui an* și se plătește *întotdeauna* **anticipat**.

Abonații cari nu-și vor achita abonamentul *în mod direct* vor trebui **să suporte cheltuelile de încasare**, *4 lei pe an, 2 lei pe ½ de an.*

Prețul abonamentului este:

IN ȚARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Pentru învățători, preoți de sat, funcționari sătești, studenți și elevi, abonamentul costă 15 lei pe an, 7.50 pe jumătate de an.—(*Aceștia pot* plăti în trei rate a câte 5 lei trimise cu anticipare).

IN UNGARIA ȘI BUCOVINA:

Pe an	18 coroane
Pe jumătate de an	9 coroane
Un număr	2 coroane

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Viața Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XXXII

ANUL IX

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă No. 52

1914

Florile lui Gheorghiță Bogdănel...

In dimineața aceia maistorul Bogdănel se sculă zdrobit de oboseală din patul vechiu. Ca în toate diminețile, el se apropie tiptil de cuptor să aprindă focul; dar pe cînd alte dăți cîteva clipe erau de ajuns ca flacăra să se înnalțe, umplînd pereții umezi cu pete de lumini jucăușe, acum trecu multă vreme până ce se auzi pîlpăind în cuptor. Bogdănel, ghemuit înnaintea cuptorului, păru un răstimp că se simte bine așa, și că nici prin minte nu-i trece să ațițe focul; apoi, din cînd în cînd, lua cîte-o așchie și o punea în sobă fără nici o plăcere. Părea că brațele i-s grele ca de plumb și că, mișcîndu-le, îl dor.

In urmă, după ce flacările izbucniră, el puse cu mare silă o trupină pe foc, și, tîrîndu-se înnapoi, se lăsă din nou pe patul care, cu toată grija lui Bogdănel, scîrții așa de tare, încît copilul care dormia într'un pat cu mamă-sa se mișcă și se ascunse mai tare subt plapoma veche.

In cameră nu pătrunse încă ziua, deși afară începea să se lumineze. Odaia era jumătate în subsol și avea o singură fereastră, iar în fereastră erau trei oale rotunde, din care se înnălța o împletitură ciudată, sură, din bețigașe strîmbe și frunze întunecate. In aerul mohorît din casă nu se puteau deosebi încă cele trei flori, trei mușcăți, care, aplecate cu toate ramurile pe geam, cerșiau parcă un strop de lumină.

Bogdănel cercă zadarnic să ațipească: obicinuit să se scoale în fiecare dimineață cu noaptea 'n cap și să tălpuiască ori să

peteceascá la lumina lămpii, obicinuinţa se arătă mai tare decît oboseala, şi el rămase treaz. Nu se sculă însă din pat până ce nu se lumină în casă: simţea în gură ceva amăriu şi n'avea nici o poftă de muncă.

Toată noaptea nu dormise ci se frămîntă fără nici un rost în aşternut, crescîndu-i ferbinţelile din clipă 'n clipă. O întrebare cumplită îl chinuia: pentruce nu poate trăi nici o floare în casa lui? Aseară se convinse că şi cele trei muşcăţi se ofilesc şi se usucă, precum se întîmplase şi cu alte flori pe care le cumpărase de-un şir de ani pentru fereastra lui. Incepuse cu florile cele mai gingaşe, mai strălucite în culori şi mai îmbătătoare în miresme, ca să ajungă mai pe urmă la muşcăţile cu miros tare, pipărat, la florile aceste trunchioase, crenguroase. Ii spusese cineva că acestea sînt cele mai răbdurii, cele mai trainice. Vioalele cu florile cărnoase şi fragede, garoafele de sînge, rezeda cu parfumul ei de cea mai fină tămie, rozetele mărețe se perindară de-un şir de ani în fereastra maistorului. O săptămînă două erau fericirea lui Bogdănel, care lucra cîntînd, şi se ridica des să miroase şi chiar să sărute minunile de tinereţe; dar, apoi, florile se veştejeau ducîndu-l pe maistor pe pragul desnădejdii. El nu putea suferi să le vadă uscate şi, îndată ce florile începeau să se veştejească, făcea un semn mut femeii, ca, până cînd se va întoarce el din oraş, să le depărteze.

Pe cît era de întunecat la depărtare, pe atît era de vesel şi fericit la întoarcere: aducea alte flori. Işi dădea cel din urmă ban, bucătura din gură, pentruca să nu rămînă în casă fără o floare.

Nevasta îi zicea de multe ori:

— Rău faci, Gheorghiţă, că dai banii pe nimicuri. Vezi tu bine că florile se usucă în casa noastră. Ele trăesc în straturi, ori în casele luminoase ale bogaţilor.

Bogdănel n'o auzia. Aşeza cu grijă, cu sfinţenie floarea în fereastră, faţa îi strălucea, ochii lui erau umezi de lacrimi. Femeia se convinse că, lăsîndu-i slăbiciunea asta, bărbatul muncia înzecit mai mult şi mai bine decît în zilele cînd fereastra era goală. Nu-i făcea deci traiu rău în casă din pricina asta.

Şi într'adevăr că era de mirat omuleţul acesta, — pămîntiu, subţire şi puţinel ca o sfîrlează, — cînd în fereastra lui rîdea o floare. Vocea i se înnălţa, limpede şi plină de armonie, fruntea i se lumina, ochii lui se umpleau de-o viaţă intensă, neobicinuită, acul

zbura în mîna lui uşoară. Nu putea, atunci, să refuze orice rugare a nevestei, a copilului ori a vecinilor. Dacă i-ai fi zărit numai capul, cu fruntea şi ochii, ai fi crezut că-i un geniu în clipele sfinte ale creaţiei; văzîndu-i şi faţa, şi trupul lui puţinel, şi membrele slăbuţe, îţi părea caricatura unui zeu, făcută de-un pictor genial.

Nevastă-sa îi zicea Gheorghiţă, lumea îi zicea Bogdănel, deşi pe el îl chema Gheorghe Bogdan. Toţi cei din jurul său, chirieşii, clienţii, îi ştiau patima; dar nimeni nu putea pricepe cum i-a rămas lui această neobişnuită dragoste de flori. Gheorghiţă fusese ficior de popă, dar, oricît s'a muncit tatăl său să scoată din el om cu carte, fusese în zadar: Bogdănel nu putu învăţa. Cartea i-a fost o povară şi o spaimă cumplită: îndată ce o deschidea se albea la faţă şi părea că îngheaţă. A avut nenorocul să fie copilul cel din urmă al popii, al zecelea, şi părintele muri în mare silă: ce se va alege din Gheorghiţă?

Fraţii l-au dat la meşteşug, fără ca Bogdănel să se împotrivească. Lui părea că îi e tot atît: orice. Părea că nu trăeşte ci visează. Şi Dumnezeu îl ştie de ce visuri era muncit; căci de multe ori spunea cuvinte de care se speriau şi fraţii şi maistorul la care fusese dat spre învăţătură. Acest din urmă se sili să-l trezească pe băiat şi numai Bogdănel ştie cîte bătăi a mîncat până ce a eşit din ucenicie.

De aici în colo îl puteai vedea vecinic cu o floare la cheutoare. Floarea rîdea nepăsătoare, ca pe orice piept, deşi Bogdănel, împodobit aşa, părea mai de rîs în ochii tuturor decît fără de floare.

In urmă, de cînd s'a însurat, nu mai pune floarea pe piept, ci în fereastră.

Cîtă vreme podoabele din fereastră rîdeau de tinereţe, nevasta n'avea să se teamă că bărbatul va întîrzia prin oraş, cînd eşia după trebi. El se depărta foarte cu greu de odăiţa sa întunecoasă şi umedă, umbla alergînd după trebi şi se întorcea repede, gîfîind. Cînd florile începeau să-şi piardă strălucirea, se depărta de multeori fără să-i spună un singur cuvînt nevestei, şi se întorcea beat, noaptea tîrziu, făcea larmă mare şi părea furios.

Soţia nu-i zise deci nimic, cînd, în dimineaţa asta, Bogdănel îi spuse, privind spre cele trei oale:

— O să mai fac cea din urmă încercare. Voiu cumpăra un oleandru".

Apoi, făcînd gestul acela mut, aşa de bine cunoscut

nevestei, părăsi odaia. Muerea se apropie de fereastră și văzu că'ntr'adevăr mușcățile sînt aproape de moarte: paliditatea gălbenie trecuse prin toate ramurile strîmbe, împletite, care ajunseseră lucii, aproape transparente; frunzele crestate neregulat, întoarse toate spre geam, se subțiaseră, se îngălbeniseră. Multe căzuse de cu noapte pe fereastră și mai multe începură să ploae acum, la cea dintăi atingere a femeii.

Le luă și le aruncă în lada cu gunoae.

Bogdănel abia eși în uliță și începu să se insenineze: în închipuirea lui, el văzu oleandrul spre care mergea acum. Vai, deciteori nu l-a admirat, trecînd pe lîngă fereastra florăriei! Dar era prea scump: douăzeci de coroane fără vas, cu vasul dimpreună douăzeci și cinci.

Acum însă se hotărî să jertfească și suma asta mare. Iși zicea: „Oleandru e trainic, el un se va ofili. Nici nu-i putem zice floare, ci mai degrabă un fel de arbore". In meditațiile și visările lui se gîndia totdeauna în plural. Niciodată nu-și zicea „eu" „ci noi", nici „mie" ci „nouă".

De odată cum mergea pe drum, îi veni gîndul acesta plin de nebunie: „Dar dacă-l va fi cumpărat altcineva și noi vom sosi prea tîrziu?" Deși-l văzuse numai cu două zile înnainte și florile lui albe îi luminau și acum ca niște stele înnaintea ochilor, el fu totuși cuprins de spaimă cumplită și începu să alerge.

Florăreasa rămase foarte uimită cînd îl văzu intrînd ca o furtună și repezindu-se la oleandru.

— E vîndut?

— Nu-i vîndut păn' acum, răspunse femeia.

Bogdănel scoase repede paralele, i le dădu și aplecîndu-se cu dragoste luă în brațe vasul cu oleandru.

— Ce-ai să faci dumneata cu el? Il întrebă florăreasa, care privea nedumerită la fața lui Bogdănel care strălucea de fericire.

El nu-i răspunse și, părînd că îi e frică să nu se răsgîndească florăreasa și să nu i-l vîndă, eși repede.

Toți trecătorii care îl întîlniră în dimineața aceia, priveau curioși după omulețul pipernicit, care ducea o floare atît de frumoasă.

*

Oleandrul e așezat la fereastră. Vasul de lemn e pe padimentul umed; dar, unde se ramificau din trunchiu cele trei ramuri mai mari, bătea lumina ferestrii. De-aici în sus toate rămurelele svelte și partea mai de seamă a coroanei erau în lumină, numai vîrfurile treceau mai în sus de fereastră.

Trecuse o lună decînd trăia aici, trecuse o lună decînd Bogdănel cînta cu voce limpede în fiecare zi. Florile cele albe căzuseră, dar nu din altă pricină, ci numai pentrucă le trecuse vremea: înfloriseră de mult. Frunzele ca niște limbi înguste, ca niște săbiuțe, erau însă mereu verzi. Bogdănel știa că până-s frunzele verzi nu-i nici o primejdie: florile iar se vor ivi cînd le va sosi vremea.

Le pusese în casă pace mai statornică de cum fusese vr'odată mai înnainte. Și Bogdănel și nevasta se bucurau c'au nimerit în urmă floarea care le trebuia lor.

Zilele, săptămînile treceau pe nesimțite: maistorul muncia cu atîta rîvnă, încît ajunsese să pună cîteva parale de-o parte.

Intr'o dimineață Bogdănel văzu că pămîntul în care trăia oleandru parc' ar fi presărat c'un fel de mucegaiu. Se uită mai bine, îngenunchind lîngă vas, și descoperi zeci de vietăți, mici cași boldurile de ac, care semănau cu ciupercile. El se ridică scîrbit de apariția asta și cît ținu ziua, cîntecul lui nu se mai auzi.

Din aerul gros din casă, din umezeală, din sfărmiturile sărăciei, care să împrăștie pretutindenea, se puse cu timpul un strat de putregai pe pămîntul din vas și acum,—Bogdănel nu se înșelase,—creșteau bureți.

Din zi în zi ei se înnălțau tot mai sus, făcîndu-și tot mai mari pălăriuțele, împrăștiind în casă miros de putregaiu.

Apoi, după cîteva zile cei mai mulți se prăbușiră, sfărmindu-se: coadele subțirele, mîzgoase, nu putură purta grelele pălării. Numai doi rămaseră, iar aceștia creșteau din zi în zi tot mai mari.

Bogdănel nu se putea hotărî să se mai apropie de oleandru: bureții aceia îi umpluseră de scîrbă și, parcă, de adîncă durere, tot sufletul.

Frunzele oleandrului erau verzi și acum, deși ramurile părea că se mai subțiaseră, ba cele tinere ce crescură în casa lui Bogdănel erau galbine, lungi și slăbănoage; sămănau cu lugerii ce cresc în pivnițe. Maistorul aștepta să înflorească oleandrul.

Era în Mai și florăreasa îi spusese că în Mai iarăși va înflori. Insă arbustul părea că nici nu se gîndește la așa ceva. Părea tot mai trist, tot mai încremenit, iar cei doi bureți crescură atît de mari încît se dărîmară subt povara căciulilor.

Maistorul, deşi scîrbit de putregaiul acela, totuşi se hotărî să-l curețe din vas şi să mai pună pămînt proaspăt. Dar abia se apucă de lucru şi simţi pe cap o ploae de frunze tari, ascuţite ca nişte săbiuţe.

Neputîndu-şi crede ochilor, el prinse trunchiul şi începu să-l scuture: ştia că frunzele nu puteau cădea de pe oleandrul lui, erau doar verzi şi frumoase.

Dar văzînd cum se desprind frunzele din oleandrul lui, el sări dela pămînt ca un zmintit, luă cuţitul şi făcu în trunchiu o mică încrestare: nici un strop de mîzgă nu mai era. Oleandrul era mort de mult.

Şi, nu peste multă vreme, maistorul se dărîmă caşi ciupercile din vasul oleandrului: se dădu beţiei şi putrezi în grabă.

I. Agîrbiceanu

SONETE

Păpuşa

Cînd ochiî tăi ca două marî pumnale
Se 'mplîntă 'n suflete şi le doboară,
Eu singur dintre cei ce te 'nconjoară
Înfrunt trufia frumuseţiî tale.

Ţinută, gest, oftărî sentimentale
Şi-armoniosul glas ca de vioară
Şi pasul tău uşor de par'că sboară, —
Sunt toate, doamnă, comediî banale.

De-aceia prin saloane cîte-odată
De trecî ca o păpuşă minunată
Şi fanţî în jurul tău s'aprind ca para,

Cînd întîlnesc privirea 'ţî ce scîntee,
Fumîndu 'mî într'un colţ tihnit ţigara,
Îmî spun încet: Păcat că nu-î femee.

In părăsire

Nicĭ preoţĭ nu 's la rugă să mai cheme,
Nicĭ credincioşĭ prin strane nu s'adună;
Să intre în biserica străbună
Drumeţul rătăcit par'că se teme.

Clopotniţa încremenită 'n vreme
Slăvire către Domnul nu mai sună;—
Doar noaptea cîte-odată pe furtună,
Bătrînul clopot de aramă, geme.

Iar în altar de-acuma pe toţĭ vecii,
Doar bufniţele şi cu liliecii
Vor stăpîni potirele golite...

Pe cînd guzganiĭ rod din Sfînta Carte
Şi-un duh greoi de-odăjdiĭ mucezite
Se 'mprăştie pe geamurile sparte...

Sonetistul

Tacĭ, nu striga, revolta mea. Pe liră
Nu vreau stridenţa gemetelor tale.
Iţĭ strînge 'n frîu nemărginita jale,
Răbdînd arsura ei ca o martiră.

Din orice frămîntărĭ te sguduiră,
Să-ţĭ împleteştĭ covoare de petale
Şi să le-aşternĭ pe 'ntunecata cale
Pe care Parcele ţi-o hărăziră.

Precum David din ropot de suspine
Şi-a făurit cîntările senine,
Tu fă din plînsul tău literatură...

Tu pune peste rana ta adîncă
Olimpica sonetului măsură,—
Şi de mai poţĭ zîmbi... zîmbeşte încă.

Mihai Codreanu

Opera d-lui Vlahuţă

(Urmare)

1894—1899.—*Transiţia la faza naţional-obiectivă.*—După „Dan", activitatea d lui Vlahuţă se desfăşură într-o bogată şi variată producţie literară, tipărită în revista „Viaţa", pe care o conduce un an împreună cu alt scriitor (din Decembrie 1893 până în Martie 1895) şi apoi singur (până la începutul anului 1896).

In vremea asta, şi în această revistă, observăm transiţia d lui Vlahuţă dela literatura subiectivă, „personală", la cea obiectivă, care caracterizează a treia fază a evoluţiei literare a poetului nostru,—şi ultima epocă a literaturii româneşti. Transiţia aceasta este ea o urmare naturală, este o continuare a evoluţiei de până acum? Subiectivismul, exprimat în „Dan" printr'o operă mai „obiectivă" (întrebuinţez anume termini contradictorii) şi printr'o filozofie mai puţin pesimistă,—va dispărea el prin simpla afirmare tot mai puternică a acestui obiectivism, apărut în faza a doua? Ori intervin cauze nouă, evenimente sociale, care să determine schimbări în psicologia poetului?

Uneori fapte foarte umile, în orice caz care ar părea că nu pot avea influenţi, şi încă mari, asupra mişcării artistice, ne deslegă probleme însemnate. Conţinutul şi chiar dimensiunea redusă a pînzelor şcoalei olandeze s'a explicat prin clasa socială pentru care pictau Olandejii: burghezie, şi nu papi şi seniori ca 'n Italia. De aici subiectele, de aici micimea pînzelor.—Intre cauzele *principale* ale înfloririi romanului în veacul al XIX-lea, Brunetière pune comercializarea literaturii, transformarea scriitorului în vînzător de manuscrise, din produsul cărora să poată trăi, cînd n'are o altă meserie sau avere. In asemenea împreju-

rări, scriitorului îi va conveni mai bine să scrie romane, decît schițe. Și, ca să luăm un exemplu dela noi, ceia ce a făcut pe Eminescu să scrie cunoscutele sale articole politice, care astăzi fac crezul unui întreg curent, a fost numai o întîmplare. Dacă, în 1876, Eminescu n'ar fi fost dat afară din funcțiile pe care le ocupa, nu s'ar fi făcut ziarist la Timpul.

Intr'o bucată din *Viața*, „Cum se face o nuvelă", tipărită apoi în volumul „In Vîltoare", d. Vlahuță zice, mai înainte de Brunetière: „Dar nu mai încape vorbă, dragă poete, că dacă vrei să-ți faci o „carieră" din talentul tău de scriitor, trebue neapărat să te scobori la proză". D. Vlahuță însă, cu toate că în *Viața (Autori și editori)* constată că cetitorii s'au înmulțit, desigur că nu s'a gîndit să-și facă „o carieră" din scrisul său. D. Vlahuță, conducînd însă o revistă săptămînală și trebuind să scrie des, deci mult, a fost nevoit să îmbrățișeze *proza*. Și 'n adevăr, în doi ani cît a apărut „Viața", d-sa a scris, în afară de poezii și polemici, aproape *trei volume* de schițe și nuvele,—fecunditate de care d-sa n'a mai dat dovadă nici înainte, nici după aceia.

Dar trebuind să scrii cîteva zeci de nuvele, ești silit să observi ori să-ți amintești zeci de fapte, de întîmplări, *variate*, deosebite unele de altele, cu alte cuvinte să devii obiectiv, să culegi și să redai diferite aspecte din viață.

Așa dar, prima cauză a obiectivismului d-lui Vlahuță ar fi nevoia autorului de a scrie mult. Și cum multe subiecte autorul trebuia să le ia din viața dela țară, fiindcă o cunoștea bine din copilărie (cași din cauza simpatiei pentru țărani), a urmat că și „țărănismul" din nuvelele d-lui Vlahuță să se datorească, indirect, aceleiași nevoi de subiecte pe care o simte un scriitor dator să dea „manuscris" variat în fiecare săptămînă.

O altă cauză poate fi marea mișcare a Romînilor din Ardeal din 1894, din vremea *Memorandului*, cînd s'au dat pe față atîtea dureri, cînd au avut de suferit atîția oameni și cînd au urmat atîtea decepții. Romînimea fiind un tot, o așa mare durere s'a repercutat în toate părțile ei. Iar durerile mari ale altora, și mai ales ale unui întreg popor, sînt remediul cel mai bun al subiectivismului. In asemenea vremi, omul se uită pe sine, durerile lui, mici și meschine în comparație cu celelalte, apleacă, cum se zice, urechea la glasul suferințelor colective și, dacă e scriitor, trebue să cînte ori să zugrăvească pe alții—să devină obiectiv. Și de fapt, opera d-lui Vlahuță din „Viața" se

resimte mult de marea dramă națională de atunci. In No. „Vieții" din 24 April 1894, d-sa „trimete, ca o salutare, fraților noștri, versurile de mai jos, închinate *Eroilor-Martiri*:

> Soldați viteji și preoți, soli ai dreptății sfinte,
> Pe care-un neam sălbatic o calcă în picioare,
> Cu voi sînt milioane de inimi... Inainte!...

și sfîrșitul:

> Vedea-veți scris pe ziduri, cu slove de lumină,
> In temnițile voastre: „*Trăiască România!*"

Iar în „Viața" din 29 Maiu 1894, d. Vlahuță dedică o poezie *Ligii domnișoarelor romîne* constituită pentru a veni în ajutorul Romînilor de dincolo.

Dar ecouri ale mișcării naționale de-atunci găsim și în proza publicată în „Viața". In No. din 16 Ianuarie 1894, se reproduce un fragment dintr'o conferință a d-lui Delavrancea asupra chestiunii naționale. In No. dela 20 Februarie 1894, vorbind despre „Eminescu și Junimea în chestia națională", d. Vlahuță regretă că „nu mai sînt poezii naționale", că „s'au dus Mureșenii și Bolintinenii" și că azi „nu mai inspiră pe nimeni faptele strălucite ale strămoșilor și suferințele fraților noștri de peste Carpați". Apoi se adresează poeților spunîndu-le că, oricît de frumoase ar fi amantele lor, ar trebui să închine cîteva versuri de îmbărbătare celor care sufăr în Ardeal, „încarceraților dela Seghedin". Și trecînd apoi la subiectul articolului, arată că Eminescu a simțit aceste dureri, cărora le a consacrat poezii de tinerețe, dar că Junimea, sceptică, l-a abătut dela această cale. In No. din 27 Maiu, al aceluiași an, d. Vlahuță scrie articolul *Părintele Lucaciu și socialiștii noștri*, în care apără cu multă căldură pe cunoscutul luptător ardelean împotriva unor atacuri ale ziarului socialist „Munca".—In No. din 2 Octombrie, tot al acestui an, se publică „Răspunsul ligii la declarațiile făcute de comitele Calnoky" în privința chestiunii naționale romîne..

Cu toate acestea, trebue să observăm că „naționalismul" d-lui Vlahuță din „Viața", nu este nici excesiv, nici obsedant. E mai mult recunoașterea, de către un om comprehensiv, a importanței chestiei naționale și acordarea unei atenții binevoitoare, însă deloc stăruitoare. Și poate, acest naționalism se mai datorește, intr'o măsură desigur infimă, „sfezii" d-lui Vlahuță cu socialiștii.

Oricum, ţărănismul de care am vorbit mai înainte şi naţionalismul acesta, sînt manifestări de o extremă importanţă nu numai în evoluţia d-lui Vlahuţă, ci şi în evoluţia literaturii romîne. Se ştie că aceste două caractere sînt înseşi caracterele ultimei epoci a literaturii noastre, a epocii d-lui Sadoveanu, Goga, etc. Şi, vom vedea îndată mai clar, d. Vlahuţă reprezintă tranziţia spre această din urmă epocă. D-sa este un promotor al epocii actuale literare. Bine înţeles, în opera d-lui Vlahuţă caracterele literaturii nouă sînt încă amestecate cu caracterele literaturii precedente, cu subiectivismul romantic şi pesimist.

Atent la mizeriile celor de jos dela noi şi la durerile celor de peste munţi, — ce departe e acuma d. Vlahuţă de exploziile de *grizu* din Belgia, de care vorbea în 1892, în conferenţa „Curentul Eminescu", pe care nici n'a mai tipărit-o de atunci în vre-un volum, mulţumindu-se să extragă din ea într'un articol de prin 1899, (*După Eminescu*, publicat în „Clipe de linişte") cîte-va idei relative la influenţa lui Eminescu.

In „Viaţa", d. Vlahuţă nu mai e „socialist". Socialismul, cum am spus, era o formă a romantismului vremii de-atunci. Ţărănismul d-lui Vlahuţă, din ce în ce mai *obiectiv*, şi mai ales punerea problemei naţionale care l-a preocupat, trebuiau să-i răcească „socialismul". Şi ar mai trebui să adăogăm că *însăşi* trecerea vremii distruge utopiile vagi.

Dar, pe lîngă toate acestea, se mai întîmplă să vină o cauză brutal de hotărîtoare: d. Vlahuţă se strică, cum se zice, cu socialiştii. D-sa duce o lungă luptă cu publicaţiile socialiste. Lupta a fost aprigă, s'au aruncat din ambele părţi nu numai argumente, dar şi cuvinte ofensatoare. Ca 'n toate polemicile de acest fel, beligeranţii exagerau cît puteau „defectele" doctrinei adverse. Şi, de cele mai multe ori, ei răspundeau nu la ceia ce spunea adversarul, ci la ceia ce-şi închipuiau că spune, ori voiau să fi spus el. Lupta s'a dat între „Viaţa", unde rolul mai gladiatoric îl avea d. dr. Urechia, şi între publicaţiile socialiste sau quasi-socialiste: „Munca", „Evenimentul literar" şi „Adevărul literar". „Munca", prin pana celor mai mulţi dintre polemişti, şi „Adevărul literar" *cereau* (sau aproape) o artă anumită, arta care să cînte pe nenorociţi, cealaltă artă fiind pusă la index. „Evenimentul literar" cerea mai puţin: permisiunea pentru critic de a discuta tendinţile scriitorului şi a le blama ori lăuda.

Polemica a început din cauză că „Viaţa", luînd apărarea

autonomiei artei, cu ocazia unei conferinţi a lui A. Balcabaşa, cerea, în acelaşi timp, cum am văzut mai sus, o poezie naţională care să îmbărbăteze pe Ardeleni. „Munca" găsi o contradicţie între teoria „Vieţii" şi cererea ei. Apoi discuţia se învenină. In fond, pasiunea socialiştilor avea ca pricină sentimentul că d. Vlahuţă face defecţiune. Războiul deveni crîncen, şi din ambele tabere se spuseră multe lucruri neadevărate şi nedrepte. *Dacă* (un „dacă" totdeauna imposibil în asemenea împrejurări), dacă „Viaţa" şi „Evenimentul literar" ar fi discutat cîtva timp fără pasiune, s'ar fi înţeles poate asupra teoriei, căci „Evenimentul literar" (cel puţin prin pana majorităţii colaboratorilor) nu *cerea*, — cum făceau „Munca" şi A. Balcabaşa, — ca artistul să devină „toboşarul partidului" şi nici nu spuneau că arta nu trebue să fie decît „socialistă".

Dar nu sînt atît de importante peripeţiile luptei, cît *înţelesul* acestui eveniment. *De fapt*, această discuţie a fost cauzată de *deosebirea esenţială* dintre d. Vlahuţă şi socialişti. Cu toate că în 1892 explica lucrurile caşi socialiştii şi vorbea de o „lume nouă", d. Vlahuţă nu era socialist. Şi discuţia despre artă a fost numai un prilej, pentruca această deosebire să iasă la iveală şi pentru unii şi pentru alţii, căci, imediat ce a fost vorba ca d. Vlahuţă să tragă toate concluziile din „socialismul" său, d-sa şi-a deschis ochii şi a văzut că ar trebui să ajungă în regiuni pentru care nu simţea nici o atragere. Şi atunci d-sa declară socialiştilor („Viaţa", 20 Martie, 1894: *Arta socialistă*) că-i pare bine că „a deschis ochii la timp, cînd corabia nu s'a depărtat cu noi în pustietăţile oceanului, cînd ţărmul se mai vede, şi mă pot arunca în cea dintăi luntre, ca să mă întorc la mal"...

Şi astfel, *cu ocazia unei discuţii literare*, d. Vlahuţă rupse cu socialismul nişte legături mai mult personale şi oarecum platonice. Mai tîrziu rancunele dispărură, dar d-sa nu mai deveni „socialist". Dealtmintrelea, cei mai mulţi dintre socialişti evoluau în altă direcţie de idei — cam tot în aceiaşi, în care apucase şi d. Vlahuţă mai dinnainte.

Aşa dar, nevoia de subiecte multe şi variate, problema naţională cu durerile ei, ruptura cu socialismul şi, trebue să adăogăm, maturitatea intelectuală a poetului, — acestea par a fi cauzele pentru care d. Vlahuţă a păşit spre o nouă fază literară, în vremea cît a scris la „Viaţa".

Să urmărim lupta dintre vechea personalitate a scriitorului şi dintre cea nouă, în opera literară din „Viaţa".

Toate poeziile din „Viaţa", d. Vlahuţă le-a tipărit în volumul „Iubire" din 1896 (în care a mai tipărit şi altele). Printre dînsele găsim foarte multe care samănă, sau mai bine, aduc cu acele din primul volum. Desigur, acuma a dispărut acel ton amar şi acea tînguire de dureri *fatale*, pentru care nu poate fi alinare pe lumea aceasta. N'a mai rămas de-atunci decît melancolia şi tristeţa—şi aproape de loc profesiile de credinţă pesimiste.

Melancolia din aceste poezii are ca izvor trecutul, care s'a dus, lăsînd regrete.

Cum te-ai înstrăinat de-ai tăi!
Te mai cunoşti tu oare?
Unde ţi-e inima dintăi
In toate 'ncrezătoare?

N'o mai căta că te'nfiori,—
In urma ta e jale:
Tu ai murit de-atîtea ori
In zbuciumata-ţi cale.

(Par Basme)

Cît ne iubeam...

. . . .

Vezi tu ce de iluzii risipite!
Un semn, o fluturare de batistă...
Şi ca un val uitarea ne înghite.

(Sonet)

Sînt zece ani. Ce curios îmi pare
Aspectul lucrurilor vechi, uitate!

. . . .

Poveşti pierdute'n haosul vieţii,
De farmecul de-odinioară pline,
Imi readuc parfumul tinereţii...
Parfum de flori crescute pe ruine.

(Sonet)

E vechiu de cînd lumea, dar celui de-l cîntă
Ce nou i se pare!...

. . . .

E cîntecul inimii care-a murit
Ş'al primului nostru amor.

(Eternul cîntec)

Dar poetul are în cîteva poezii accente şi mai triste:

In pacea asta din amurg
Ce trist lucesc a cerului făclii!
Iar clipele vieţii mole curg
Din ce în ce mai reci şi mai pustii.

(Icoane şterse)

Ori poezia *In întuneric* care se isprăveşte cu strofa:

Vine moartea la fereastă,
Şi cu degetu-i uscat
Bate'n geam şi mă deşteaptă...
Ah, de-ar fi adevărat,—

care este cea mai sinceră şi, în acelaşi timp, cea mai puternică din *toate* poeziile „pesimiste" ale d-lui Vlahuţă.

Ce departe sîntem, *în această poezie*, de bucăţile scrise de d. Vlahuţă între 1887 şi 1894, de *Iubire*, *In mînăstire*, *In fericire*, *Vechilor ateneişti*, *In Iuliu* şi *Unde ni sînt visătorii?* In această din urmă poezie, d. Vlahuţă a ironizat chiar sentimente pe care avea să le reia din nou peste doi trei ani.

Dar pe lîngă melancolie şi pesimism, în unele poezii din „Viaţa" găsim şi alte stări sufleteşti „rele".

Luciditate de mizantrop:

Cum tremuri! Iţi scapără ochii de ură,
Eşti fiară, în fratele tău cînd loveşti

. . . .

Sileşte-l să vadă cu cît eşti mai tare!
Şi cînd va cunoaşte că *tu* l-ai zdrobit,
Că el e învinsul, iar tu'nvingătorul,
Priveşte-l cum moare cerşindu-ţi iertare,—
Şi, crud, pe grumazu-i ţiindu-ţi piciorul,
Intreabă-te-atuncea de eşti fericit!...

(Intreabă-te)

Nici tu nu ştii pricina acestei oarbe furii.
Ce foc ascuns te arde? Ce vis urît te-apasă?
De-abia mă vezi—şi tremuri de voluptatea urii...
Eu cuget că în tine urăşte-o'ntreagă rasă.

Om fi din două neamuri ce-au stat în vrăjmăşie.
Războae seculare demult le-au risipit;
Şi azi în noi se'ncearcă din nou să se sfişie;
Se caută în veacuri—ş'acum s'au regăsit!

(Unui duşman)

(Această idee e concretizată într'o schiţă intitulată *Amin*

tire, publicată în „Viaţa" şi retipărită în volumul „In viitoare").
Sau, un alt sentiment, mila ironică de sine:

Eu vreau cîntări de veselie.
Că tu eşti trist—ce-mi pasă mie?
Nici vreau să ştiu de ce te doare,
De grijile ce te frămîntă,
De inima ta care moare...
Tu eşti poet—deci cîntă!

(*Tu eşti poet*)

Posibilitatea unor astfel de poezii, scrise după *Unde ni sînt visătorii?*, ne-o explicăm prin faptul că *acuma* d. Vlahuţă nu mai e sub tirania optimismului *teoretic* din anii săi de „socialism". Natura intimă izbucneşte din nou—cu inconsecvenţele ei.

Am arătat aiurea, şi vom repeta aici, că şi poeţii socialişti au fost eminesciani, deci pesimişti, şi că, din publicul care gusta pe Eminescu, făceau parte şi socialişti. Am explicat acest lucru prin faptul că *toţi* aceşti „intelectuali", poeţi sau cetitori, socialişti sau nu, făceau parte din aceiaşi categorie de temperamente, din aceiaşi categorie socială chiar, reprezentau aceleaşi nevoi ale vremii, şi că eminescianismul social şi socialismul erau utopii înrudite, deşi în aparenţă aşa de deosebite. Şi atunci, e natural ca, în momentul cînd încetează tirania teoriei, poetul să nu se mai întrebe „Unde ni sînt visătorii"?—O. Carp, I. Păun, etc., socialişti în politică, au fost poeţi pesimişti.

D. Vlahuţă cîntă în această vreme—de transiţie—şi viaţă sănătoasă, şi durerile altora, ba chiar şi *lupta* pentru alţii.

Şi acest optimism nu mai e teoretic, pentrucă în sufletul său se întîmplă acuma schimbări profunde. Dacă l-am văzut suspinînd după fericirile trecute care nu se mai pot întoarce, îl vedem cîntînd şi bucuriile prezente şi viitoare.

Nu te face-a nu pricepe,
Tu le ştii—că eşti un drac.
Iar cu noi o lume'ncepe
Dacă ochii mei îţi plac...

Ca'n cea dintăi ispită,
Ca'n păcatul cel dintăi
Şiruri de vieţi palpită
Deşteptate'n ochii tăi.

(*Pilde vechi*)

Iată pe poet şi faţa cu natura:

A revenit frumoasa primăvară,—

începe d. Vlahuţă un Sonet. Altădată într'un Sonet din „Poezii" simţia în faţa izbucnirii vieţii tinere şi bogate, că „inima-i se 'ntunecă şi moare". Acuma însă, în sonetul *acesta* al primăverii, sentimentul e altul:

Şi-s fericit, c'am fost o clipă 'n stare
Să simt, în marea lumii armonie,
A gîndurilor mele întrupare.

Am spus că în poeziile din „Viaţa", găsim tot felul de sentimente, de atitudini. Iată, critica (măcar în parte) a subiectivismului, în poezia *Vanitas*, în care, adresîndu-se celor ce cred că lumea e făcută să-i admire, le strigă: „Tu eşti *un singur om*,—ori cît te-ai crede!", sfat care nu i-ar fi stricat şi bunului, dar plinului de el, Dan.— Iată şi cunoscutul client al satirei d-lui Vlahuţă, fantele, în *Do ut des*, unde acest tip e zugrăvit vînzîndu-şi tinereţa pentru bani.—Iată şi ţărănism, în *Ananghie*, unde poetul îşi însuşeşte tînguirile ţăranilor.—Iată naţionalismul, în poeziile amintite mai sus, *Eroilor martiri* şi *Liga domnişoarelor romîne*.—Iată poezia socială de luptă şi de speranţă, *Hristos a înviat*:

Voi toţi, ce-aţi plîns în întunerie,
Şi nimeni nu v'a mîngîiat
Din lunga voastră 'ngenunchere
Sculaţi. Hristos a înviat!

Iată şi strigătul de mulţumire c'a scăpat de durerea iubirii neîmpărtăşite:

O, nu mai tremur cînd mă uit la tine,
Şi azi te iert, căci rana-i vindecată.

(*Din depărtare*)

Şi vom vedea că, de-acum încolo, autorul nostru se va vindeca de toate acele sentimente tulburi, urmări ale subiectivismului, aşa de puternic în prima-i tinereţă şi necontenit tot mai temperat cu trecerea vremii.

Acum, dupăce am văzut ciocnirea de sentimente deosebite, adesea contrarii, să vedem nu vom găsi acelaşi lucru, aceiaşi luptă între sentimente,—şi în proza acestei vremi de transiţie?

Majoritatea nuvelelor şi schiţelor din „Viaţa" au subiectul trist. D. Vlahuţă e impresionat mai mult de durerea din lume.

Concepţia „pesimistă" a vieţii e încă puternică în d-sa şi se manifestă liber, ne mai fiind împiedicată de teoria optimistă.

lată, (toate nuvelele amintite în acest capitol au fost tipărite mai tîrziu în volumele „In viltoare" şi „Clipe de linişte"). *In viltoare*, femeia care se îneacă din cauza unor tragedii aproape misterioase ; *Despărţire*, boerul Iancu Doljescu, suflet admirabil, sărăcit din cauza bunătăţii sale faţă cu cei mici şi cu familia nevestii lui, o fiinţă rea, care-l înşală şi de care se desparte pentru a se retrage la o mănăstire, unde are o soră călugăriţă, singurul lui sprijin ; *Singurul amic*, povestea unui tînăr ratat, un ziarist cu 80 franci pe lună, care fără să vrea a înşelat iluziile familiei sale sărace din mahalaua Bîrladului şi care n'are decît un singur tovarăş în viaţă, un căţel pripăşit în odaia lui săracă ; *File rupte*, odiseia, abia schiţată, a unui nenorocit nevropat, fost ofiţer care face toate meseriile, legător de cărţi, fotograf à la minut, şi care, nebun de o gelozie nejustificată, îşi bate frumoasa-i femee, care-l iubeşte ; *Pierdut*, un funcţionar, care pierde'n cărţi, într'un moment de slăbiciune, banii publici ce-i avea asupră-şi, şi se împuşcă ; *Cum se face o nuvelă*, un articol în care nuvela imaginată ca exemplu, e foarte tristă (lucru foarte caracteristic pentru psicologia autorului) ; *In străini*, sinuciderea frumoasei şi nevinovatei ţărance, asupra căreia a căzut năpastea că-şi înşală bărbatul ; *O datorie*, tînguirea resemnată a unei ftizice, care ştie că are să moară în curînd şi care vede că e povoară pentru toţi ; *Trei bani*, silueta unei brute de un egoism şi de-o avariţie feroce, etc.

D. Vlahuţă are mult mai puţine schiţe cu subiecte „optimiste" ori indiferente. Le amintesc pe toate : *Romantic*, un tînăr care se laudă că nu va cădea în cursa nici unei femei şi că se mulţămeşte cu romanticul amor al schimbului de priviri şi semne dela distanţă—şi care apoi devine şeful fericit al unei familii numeroase şi sănătoase ; *Inconsolabilii*, o văduvă şi un văduv, care plîng, în cimitir, la mormintele vecine ale defuncţilor lor şi apoi se împrietinesc, îşi unesc durerea şi se iubesc ; *Dela şezătoare*, evocarea zilelor frumoase de altă dată, dela ţară, petrecerile fetelor şi ale flăcăilor şi poveştile fantastice ale unei femei bătrîne, plină de haz ; *Mogîldea*, micul elev, negustor de icre şi stafide, care a mituit pe autorul nostru şi l-a făcut să piardă slujba de monitor de bancă.

Dar pe lîngă pesimism, mai observăm şi persistenţa subiectivismului în opera d-lui Vlahuţă din această vreme de tranziţie,—subiectivism care nu e, la urma urmelor, decît o altă faţă a pesimismului. Dar subiectivismul din faza aceasta nu mai e

acela care constă în etalarea vieţii şi a sentimentelor proprii, fie direct, fie prin personagiile din operă. Dar, ca să fiu înţeles mai clar, să dau cîteva exemple—cîteva subiecte din schiţele d-lui Vlahuţă. *Adela*, fată de 17 ani pe care o seduce uşor un ofiţer şi care se duce după el, în Bucureşti, fără ca să fie tîrîtă în această prăpastie de o irezistibilă pasiune. Aici, batjocurită, maltratată, n'are voinţa de a se desface de el, sufere toate, până cînd e dată afară, şi atunci vrea să se sinucidă. *Fericire*, o admirabilă femee care-şi idolatrizează bărbatul şi copilul, ducînd o viaţă serioasă şi de muncă şi care-şi înşală bărbatul cu prietinul acestuia. *Mătănii*, istoria tristă a unei femei, brutalizată de o bestie, dela care are un copil, pe care-l ucide ca să facă pe placul amantului ei, ş'apoi se duce la mănăstire, unde o tortureazǎ remuşcările. *Mama*, un tînăr detreabă, care devine amantul mamei fetei pe care o iubeşte. *Coriolan*, un pictor ce se spînzură din cauza unor sfezi cu femeia lui, care-l lua în bătae de joc din pricina unui tablou cu care se făcuse ridicol.—Toţi aceşti eroi au hotărît şi fac lucruri *disproporţionate* cu întîmplările, cu *cauzele obiective*, pentrucă au sufletul anormal şi anume *prea impresionabil* şi prea slab.

In acest subiectivism al lor, autorul nu ni-l prezintă ca anormal. Tonul acestor schiţe ne-ar putea face să credem că e natural ca un om să făptuiască caşi eroii de mai sus în împrejurări identice.

In aceste schiţe se zugrăveşte viaţa, aşa cum ar concepe-o eroii d-lui Vlahuţă,—Radu sau Dan.

Se va înţelege şi mai bine ce vrem să spunem, dacă vom considera subiectele cîtor-va schiţe *obiective*, în care cauzele şi efectele sînt proporţionate : *Patimă*, degradarea unui om de mare valoare, din cauza alcolismului *moştenit dela tatăl său* ; *Ion*, distrugerea unei splendide vieţi de flăcău de munte, din cauza ciocnirii dintre mîndria lui şi brutalitatea unui sergent, pe care-l omoară Ion, *fiindcă i s'a adus o supremă ofensă* ; *Fraţi de cruce*, ţăranul care ucide pe cel mai bun prietin al lui, *pentrucă i'a prins la nevasta sa* ; *O viaţă*, fata care se duce la călugărie, *pentrucă a avut toate deziluziile şi nenorocirile posibile* ; şi alte schiţe pe care nu le mai amintesc.

Aşa dar, din analiza de până acuma a prozei d-lui Vlahuţă din „Viaţa", vedem că în anii 1895 şi 1896 d-sa scrie bucăţi care samănă cu acele din primele sale „Nuvele" şi cu „Dan", dar şi bucăţi de o cu totul altă natură. Şi pesimiste, dar şi op-

timiste; şi subiective şi *(ceia ce e absolut esențial pentru evoluția sa)* obiective.

Acest obiectivism este o apariţie nouă în opera d-lui Vlahuţă. Impreună cu *țărănismul* din unele schiţe din „Viaţa", el alcătueşte caracteristica literaturii nouă.

Schițe, ca *Frați de cruce*, *In străini*, *Socoteala*, *La arie*, *Ion*, *etc.*, care sint şi *obiective* şi *cu subiect țărănesc*—sint înaintaşele literaturii d-lor Sadoveanu şi Agîrbiceanu. E drept să amintim aici şi opere mai vechi, ca *Sultănica* d-lui Delavrancea şi *Păcat* al lui Caragiale. Acelea ar fi preludii. La d. Vlahuţă se vede preocuparea, insistența şi intenția de a reda aspecte din viața țărănească, şi nu numai probleme psihologice.

Dar obiectivismul acesta sau, poate,—ca să facem exces de prudență,—temperatura subiectivismului se vădeşte şi în concepţia ce are acuma d. Vlahuţă asupra raportului dintre scriitori şi soc'etate. Am spus în treacăt, ca să-mi păstrez dreptul de a vorbi şi aiurea, că în satira *Linişte*, în romanul „Dan" şi în alte bucăţi, punctul de vedere al criticii sociale e, în mare parte, situaţia rea a artistului în societatea rominească, ignorarea, disprețuirea artistului de către public. Ei bine, acuma, în această vreme de transiţie, d. Vlahuţă priveşte problema mai obiectiv şi deci mai just. Acuma d-sa nu mai învinueşte publicul că disprețueşte literatura, fiindcă are sufletul obtuz. D-sa recunoaşte mai întâiu că nevoile şi nesiguranța vieţii îl împiedică să se ocupe de literatură: „Nu, nouă nu ni-i foame de literatură, pentrucă altă foame bate la poarta existenții noastre precare" *(Literatura noastră)*. Dar d. Vlahuţă merge şi mai departe. D-sa recunoaşte că nici nu avem o literatură care să poată captiva atenţia publicului: „Trebue să ţii socoteală că la noi nu s'au arătat încă scriitori, care să pasioneze publicul cu operele lor mari şi puternice". Şi d-sa mai recunoaşte că scriitorii, totuşi, nu stau rău, că se găsesc editori, care să le „plătească dela o mie până la trei mii de lei pe volum" *(Iar publicul...)*.

Şi, fără a cădea prea mult în pedantism, poate aşi avea dreptul să citez aici bucata *Prima iubire* unde e vorba de o fată înamorată de un poet de mare talent, numai pentrucă i-a citit versurile,—dar care, văzindu-l în carne şi oase, e cuprinsă de desgust din cauza aerelor pretenţioase ale antipaticului scriitor şi se hotărăşte să ia de bărbat pe arendaşul ori negustorul Spiru, „om bun, zice fata, fără pretenţie", nu „face spirit" ca ori ce preţ şi „nu e artificial".

Ştiu că un caz individual nu-mi dă dreptul să fac inducţii, dar, oricum, cînd tipurile ideale de amanți de până acuma, Radu şi Dan, erau poeţi, cînd vina cea mai mare a Anei era că nu admiră necontenit meşteşugul lui Dan şi produsele acestui meşteşug, cînd negustorul şi arendaşul erau prin definiţie o brută,—poate că am dreptul să amintesc, aici la acest loc, această schiţă, în care poetul talentat e bătut, cu asentimentul autorului, de practicul om de afaceri Spiru. Şi am dreptul cu atît mai mult, cu cît am văzut mai sus că d. Vlahuţă, acum, ia partea publicului împotriva scriitorilor.

Dar această des-subiectivizare, dacă mi se îngădue expresia, se vede şi de aiurea. Iată, de pildă, atitudinea autorului faţă cu oameni de felul lui Dan.

I-am ascultat cu răbdare, până a isprăvit. M'am încercat apoi să-i dovedesc, cît de mult se înşală cînd confundă *lumea* cu cîteva exemplare greşite, stricate, care nu pot schimba întru nimic vastul şi grandiosul aspect al vieţii. I-am spus că el însuşi este un egoist ş'un vanitos bolnav, cînd îşi închipue, că are dreptul să facă pe desgustatul şi să disprețuiască o lume pentru care n'a luptat şi n-a suferit, în care n'a muncit, şi pe care n-o cunoaşte. I-am arătat cîte suferinţi *reale*, cîte răni sînt de vindecat şi cîţi oameni cu mult mai buni, cu mult mai însemnaţi decît el.—şi prin valoarea lor şi pr n jertfele lor,—luptă cu entuziasm până la ultima suflare, pentru a cuceri o nouă rază de lumină şi de dreptate; şi nu se vaetă de nevoile şi supărările lor, ci de suferinţile mari ale mulţimii; şi nu gîndesc niciodată la un adăpost liniştit şi comod pentru ei, ci din prinosul propriei lor vieţi, caută să aducă mîngîere celor obidiţi şi speranţe celor slabi. I-am amintit că între alte datorii frumoase de împlinit, ar fi şi aceia de a lupta tocmai în contra acelor „găgăuţi", „şarlatani" şi „marţafoi" de care se plînge, etc. (*Un tînăr*).

Ultimele rînduri sînt parcă anume îndreptate împotriva conduitei lui Dan.

Cred că am reuşit să arăt că în opera d-lui Vlahuţă din „Viaţa" întîlnim tot felul de sentimente şi atitudini, că opera sa din aceşti ani este mărturia unui proces de transformare sufletească, a unei faze nouă. Şi 'n adevăr, obiectivismul şi atitudinea pe care autorul o *predică* în rîndurile citate imediat mai sus, vor forma caracteristica ultimei faze a literaturii d-lui Vlahuţă.

Şi spre a complecta capitolul, vom adauga că, şi în această operă din „Viaţa", d. Vlahuţă este acelaşi critic social pe care l-am văzut până acuma şi-l vom vedea şi de aici înainte. (Obiectul criticii sale e acelaşi în toate fazele; numai punctul de vedere e altul, — caşi soluţiile ce suggerează pentru a curma relele).

Cîteva cuvinte asupra criticii sociale din „Viaţa":

Mai întâiu iarăşi o sumă de tipuri de paraziţi: fantele care

triumfă în viață vinzindu-se unei bătrîne; „literatul" care trăește strîngînd fonduri pentru reviste care nu apar niciodată; gazetarul care face șantaj; feciorul de bani gata, care cheltuește averea la Paris și apoi în țară trăește larg din expediente și ajunge deputat; tînărul elegant, agent al poliției secrete, care se însoară cu o bătrînă bogată; tipul fără personalitate, care spune ce-i spui, admiră ce admiri, umblă după zestre *(File rupte)*. Apoi satirizarea burghezului bogat, prost, egoist, lacom, în *Conu Dumitrache Petcu (idem)*; critica vieții omorîtoare de cazarmă, în *Ion*, zugrăvirea vieții factice, a poftelor nepotolite și a ridicolelor societății înnalte, în *O viață*; zugrăvirea nenorocirilor ce le îndură țăranii din cauză că n'au nici o putință de a se împotrivi atotputerniciei stăpînilor, în *Dela țară* și *La arie*, etc.

1899—1912.—*Faza național-obiectivă.* După dispariția revistei „Viața" (la începutul anului 1896), d. Vlahuță tace foarte multă vreme, abia dacă mai publică, în curs de trei ani, cincișase schițe și două trei articolașe.

Acești ani de tăcere ai autorului nostru, sînt cei mai triști din literatura romînă. Scriitorii buni tac, ori, dacă scriu, foarte rar, nu sînt gustați. Acuma domină o literatură, azi aproape uitată, caracterizată de noi în 1901, în următorii termini, pe care ne permitem să-i reproducem aici:

„Eminescianismul a dispărut de cîțiva ani. Se mai observă din cînd în cînd cîte un întîrziat, cîte un demodat, dar aceștia nu sînt din cei mai talentați.

„Un nou curent, sau așa ceva, a apărut un curent realist și decadent, știu eu cum să-i mai zic?...

„Poeții aceștia de azi, care parecă anume se pun să arunce vălul albastru de pe lucruri, să analizeze sentimentul, să scoată la iveală toate acele resorturi ale sufletului, din lucrarea ascunsă a cărora tocmai rezulta iluzia, să vădă în lacrămi o cutare combinație chimică, și care simt cea mai mare plăcere să ne arate sub iluzia amorului trebuința bestiei, și în bătaia razelor de lună reflectarea razelor acelui corp incandescent numit soare,—oamenii aceștia științifici, ucigașii iluziei și ai misticismului, prin ceia ce scriu, în loc să ne întoarcă la acea cugetare, care e *poezia*, ne silesc prin toate chipurile să cugetăm și mai rece și mai reflexiv la lucrurile naturii și ale vieții, ne îngreuiază și mai mult povoara cugetării analitice reflexive.

„Generația tînără de după 1880 până mai dăunăzi s'a iluzionat. Unii idealizau trecutul francamente (romantismul pur eminescian), alții idealizau viitorul (romantismul viitorului, socialismul). Dela o vreme, generația aceasta (bine înțeles în alte exemplare) se obosi de idealizat trecutul și viitorul; curentul eminescian în literatură și socialismul în politică dispărură în același timp.

„Aceste două curente romantice, tot atît de utopice, produse de aceiași cauză, reprezentate cam de aceiași indivizi, s'au născut și au murit, firește, în aceiași vreme. Cînd tinerimea s'a săturat de idealism și utopie, s'a aruncat asupra prezentului „trist" și „rece", „s'a dus la Canossa" și a început și aici un fel de idealizare: idealizarea lipsei de ideal, a lipsei de iluzie, a disecției sentimentelor, etc..

„Obosiți de utopie, reîntorși la prezentul trist și rece, care nu poate fi idealizat, s'au aruncat cu toată furia asupra iluziei și au început s'o disece cu scalpelele lor,—pe această dușmană. Și atunci am văzut poeți (căci așa-și zic ei) versificînd, în limba în care a scris Creangă și Eminescu, admirabila stratagemă de a se baricada în lupanare împotriva „florilor înveninate ale lui Kamadeva". („Scriitori și Curente", 57).

Acest procedeu literar, de un realism cu atît mai crud și mai cinic, cu cît în fond era pornit din dorința de a *epata*, a fost semnalat întîmplător și de d. Vlahuță. In 1892 („Curentul Eminescu"), d-sa ne vorbește de un autor, care scria:

Dintr'un june plin de viață am ajuns cadavru rece
Și cu viermi înfipți în carne îmi luai drumul spre raiu!

versuri pe care le citează și în bucata *După Eminescu*, publicată în 1899 în „Clipe de liniște"...

Dar iată că în „Viața" (22 Oct. 1895), într'un articol intitulat *In căutarea originalității* (retipărit în volumul „In Vîltoare"), d. Vlahuță vorbește de o poezie, scrisă cu talent, primită dela un tînăr (și nouă ni-i indiferent dacă faptul e autentic ori nu,—ba preferăm să nu fie, căci atunci d. Vlahuță zugrăvește un *tip*), în care poezie tînărul scriitor îi spune mamei sale că e o „criminală", de oarece, pentru o clipă de „bestială" plăcere, a „hărăzit un nou rob durerii"...

Desigur, asemenea subiecte dovedesc și „căutarea originalității" cu orice preț, dar ele mai dovedesc și lipsa de idealism. Și, cum spuneam mai sus, idei și sentimente ca ale poetului

cel cu „bestialitatea mumei", sînt caracteristicele literaturii *decadente* dintre 1896 şi 1900.

Dar la 1900 se întîmplă un eveniment mare, foarte dureros, dar salutar ca o operaţie hirurgicală reuşită. Vorbim de marea *criză* care a pus un moment în primejdie independenţa economică a ţării, deci şi pe cea politică. Ajunsesem la marginea prăpastiei. Atunci ne-am spăriat, ne-am dat samă unde ne ducem, ne-am recules, ne-am oprit şi am văzut sau am simţit, că nu mai e vreme pentru visări deşarte, pentru utopii nerealizabile, că nepăsarea e cinică şi că nu mai putem trăi uşor, scontînd viitoarele resurse ale naţiei pentru *juisarea* desfrînată a prezentului. Atunci s'a simţit nevoia să se facă apel la toate energiile existente, şi să se valorifice toate produsele şi toate forţele naţionale.

Atunci începe era economiilor, munca de trezire la viaţă a satelor, provocarea mişcării economice la ţară, activitatea extraşcolară, curentul naţionalist şi străinofob, etc.

Şi, cum naţionalismul şi ţărănismul au fost întotdeauna oarecum sinonime cu ardelenismul, — sau cum ardelenismul a fost întotdeauna un auxiliar al mişcărilor noastre naţionale, — în vremea crizei, şi ca o reacţiune împotriva cauzelor ei, începe la noi un curent alimentat şi condus de Ardeleni. Nu vom aminti decît apariţia ziarului cotidian „Romînia Jună", al cărui suflet a fost d. Aurel Popovici; importanţa, ca număr şi înrîurire, a Ardelenilor în publicistica noastră literară; proectele de a aduce cît mai mulţi Ardeleni, ca să ia locul străinilor în negoţ, şi altele.

In vremea aceasta, şi anume în 1899, se întîmplă să-şi tipărească d. Vlahuţă în volum („Clipe de linişte") cea mai mare parte din nuvelele şi schiţele din „Viaţa" şi anume pe cele cu caracter mai obiectiv, mai optimist şi mai ţărănist. Pe celelalte, cea mai mare parte subiective, le publicase în 1896, în volumul „In Viitoare". (Restul, cu caracter mai ales de critică socială, le-a tipărit într'un volum apărut tocmai în 1909, „File Rupte").

„*Clipe de linişte*", — venea la vreme. Conţinutul acestui volum se 'ntîmplase să fie corespondenţa *literară* a preocupărilor celor nouă. Sentimentul naţional şi întoarcerea spre ţărănime, care aveau să devină în curînd sentimentele sociale cardinale, erau, în mare parte, tema volumului d-lui Vlahuţă.

Am analizat mai sus bucăţile din „Clipe de Linişte". Vom adăoga aici că volumul conţine şi patru-cinci schiţe, scrise între 1896—1899, după dispariţia „Vieţii", deşi tot în faza pe care am numit-o „de transiţie". Două din aceste schiţe sînt foarte

caracteristice. *Moş Marin*, ţăranul care ajută pe consătenii săi să alunge pe cămătari, să-şi facă locuinţi bune, — însfîrşit să se înstărească. Iar într'o altă schiţă din acestea de după 1896, d. Vlahuţă are un tip şi mai interesant: *Doctorul Rareş*, un intelectual, fiu de sătean, un om de energie, de acţiune (şi nu un visător umanitar şi „idealist" steril) un spirit practic şi pozitiv, o inimă mare, altruistă, care-şi realizează visul de a deveni proprietarul moşiei pe care s'a născut şi de a face din ţăranii satului lui, oameni bogaţi, sănătoşi, *civilizaţi*, căci satul lui, aşa cum l-a schimbat el şi cum ni-l zugrăveşte autorul, samănă cu satele daneze. Ce departe sîntem de „idealiştii" Radu şi Dan, — dar e drept că în „Dan" e şi un medic de plasă, d-rul Pravăţ, amintit de noi mai sus, şi care samănă întrucîtva cu d-rul Rareş, ori măcar îl anunţă...

Aşa dar, acuma, în 1899, d. Vlahuţă tipăreşte un volum în care, făcînd abstracţie de cîteva schiţe, sentimentul de viaţă, de luptă, de patrie, de neam începe să fie accentuat.

Dar dela *1901* încoace, aceste idei vor forma crezul d-lui Vlahuţă.

Data aceasta e foarte importantă. Atunci începe, *de fapt*, munca pentru regenerare: economiile şi activitatea de redeşteptare culturală şi economică a ţărănimii.

Şi atunci începe acea revistă, al cărei nume s'a legat cu mişcarea cea nouă literară, „Sămănătorul", de sub direcţia d-lor A. Vlahuţă şi G. Coşbuc.

Să se observe întovărăşirea. Poetul *pesimist* dela 1880 şi *umanitarist* dela 1890, — acuma se 'ntovărăşeşte cu *ţăranul* G. Coşbuc, şi nu mai cîntă nici durerea universală, nici idealurile umanitare, ci *nevoile* ţării şi ale celor de jos, — cu care se confundă ale ţării. Incă odată: această întovărăşire e caracteristică; mai mult, e simbolică: intelectualismul rafinat se înfrăţeşte cu durerile ţărănimii. Mai tîrziu, sinteza se face într'un singur om, în d. Goga.

Dar iată „Primele Vorbe", tipărite în primul număr al „Sămănătorului" din 2 Decembrie 1901 şi retipărite, în parte, în volumul „File Rupte", sub titlul de „Indemn". Iată, cu alte cuvinte, formula nouăi şi celei din urmă faze a evoluţiei morale şi literare a d-lui Vlahuţă (rîndurile de mai jos sînt de o importanţă capitală):

1888/1891

Ne strîngem, cu credinţă şi cu dragoste, în jurul aceluiaşi stindard, stindardul de pace, de înseninare şi de înfrăţire intelectuală, de apostolică

muncă pentru desmorțirea inimilor care tînjesc, pentru redeșteptarea avîntului de-odinioară în suflete rominești, pentru chemarea atîtor puteri risipite la o îndrumare mai sănătoasă—la sfînta grijă a întăririi ș'a înălțării neamului acestuia.

Noi, care ne-am făcut demult ucenicia în literatură, simțim ca o mustrare de cuget, cînd ne uităm în urmă, și vedem cîtă vreme am perdut, punînd în stihuri amăgirile și durerile micii noastre vieți, retrași de zgomotele lumii, înstrăinați adesea de marea viață a poporului, de marile lui suferinți și aspirații, care ar fi trebuit, dela început, să umple și să încălzească inimele și cîntecele noastre. Am stat și am privit cu brațele încrucișate la triumful mediocrităților pompoase, la trecătoarea izbîndă a vînturărilor de fraze goale, la scîlciarea și batjocorirea limbii în școli, în teatru, pe tribuna Ateneului și 'n presa de toate zilele, am asistat fără revoltă la terfelirea celor mai curate sentimente și mai scumpe credinți ale noastre, ș'am ajuns astăzi să fim aproape străini la noi acasă, în buna și milostiva noastră țară.

— Nu vedeți abisul în care vă prăbușiți cu toții, ne spunea un bătrîn mai zilele trecute, nu vedeți că voi, tinerii de azi, ați ajuns să vă sfiiți pănă și de rostirea cuvintelor: patrie, iubire de țară, de popor, de limbă, de datinele strămoșești!... Culegeți și însuflețiți din nou vorbele acestea mari —atîția viteji au luptat ș'au murit pentru ele—treceți-le prin inimile voastre și le reîncălziți, spălați-le în lacrămile voastre și le redați înțelesul, vieața și strălucirea lor de-odinioară. Strîngeți-vă laolaltă cîți simțiți în voi dorul de muncă și setea sfîntă de adevăr, umpleți-vă sufletele de cea mai adîncă evlavie pentru trecutul glorios al neamului acestuia, pentru faptele nespus de mărețe ale străbunilor voștri, încălziți-vă de cea mai entuziastă iubire pentru patria voastră, apărată cu atîtea jertfe, pentru frumusețile acestui pămînt frămîntat în sîngele atîtor viteji, și faceți ca fiecare gînd și fiecare pas al vostru să fie pentru binele și înălțarea neamului rominesc!— Suflați colbul de pe cronici, cum zice poetul, și faceți să renască virtuțile bătrînilor de-atunci în sufletul tinerimii de azi...

Noi ascultam, cu frunțile plecate. Glasul lui părea că vine din cine știe ce depărtări, inimile noastre băteau mai tare, înflăcărate de-o simțire nouă.—Am eșit din casa înțeleptului, purtînd cu noi taina acestei binecuvîntări și hotărîrea nestrămutată de a ne face datoria.

Cît sînt de departe aceste cuvinte de profesiile de credință quasi-socialiste din 1892! Mult mai departe decît acele profesii —de formulele pesimiste din „Cugetări"-le din 1884....

De acum înainte literatura d-lui Vlahuță e mai obiectivă și mai națională, iar punctul de vedere al criticii sînt interesele neamului în genere și ale țărănimii în special: *Romînia pitorească* din 1901, descrierea și glorificarea pămîntului țării și zugrăvirea atîtor aspecte ale vieții țărănești; *Din trecutul nostru* din 1908, istoria nenorocirilor și puținelor zile bune ale trecutului neamului (vezi și „Scriitori și Curente", 303). *La Borzești*, evocarea lui Ștefan cel Mare, cași 'n poezia *Dreptate*; *Cărți pentru popor* — titlul spune cuprinsul; *Frămîntări*, zugrăvirea mizeriei țărănești; *Fărmături*, ecouri din răscoalele de la 1907; *Chemare*, — pentru drepturile limbii romînești și împotriva străinismului. Așa dar, atîtea bucăți curat „naționaliste" și „țărăniște". Și, dacă exceptăm un articol despre Grigorescu (la moartea pictorului) care, nu-i vorbă, se poate însuma

tot la cele de mai sus, rămîn trei-patru articole cu subiecte de altă natură. Bine înțeles că nici acestea nu-s subiective ori pesimiste. Și tot așa ne apare poetul și în versuri ca cele din *Sfînta muncă*, *Sămănătorul* (titlurile sînt așa de elocvente!), ori ca cele din al său „1907", inspirate de tragicul eveniment cunoscut și în care poetul face procesul civilizației noastre, în numele nevoilor țărănimii. In sfîrșit, traducerile din Ada Negri, poeta eroică a idealurilor mari și a oamenilor necăjiți. Iar, mai încoace, articolele sale, sfaturile din volumul „La gura sobei", în care, vădit influențat și de Carlyle, d. Vlahuță predică munca și jertfa.

Dar asupra acestei din urmă faze nu insist.

Acuma, dela 1901 încoace apare, împreună cu o altă generație de scriitori, o altă literatură, condiționată de acele schimbări sociale de care am vorbit. D. Vlahuță, cum am văzut, e un premergător al acestei literaturi nouă și nu o desminte prin opera sa. Dar nu mai este, ca înainte, unul dintre scriitorii reprezentativi ai momentului. De altmintrelea în timpul din urmă d-sa și-a consacrat o mare parte din timp picturii lui Grigorescu, dîndu-ne o lucrare întinsă a cărei analiză nu poate intra în cadrul acestui studiu de istorie literară.

*

Acestei evoluții de idei, vom vedea că-i corespunde și o evoluție artistică paralelă.

Și aceste schimbări în concepția sa filezofică și artistică, sînt o dovadă că autorul nostru a fost foarte susceptibil la influența marilor împrejurări, sau cum se mai zice, a „mediului". Evoluții ca aceia a d-lui Vlahuță, sînt cunoscute în istoria literaturii. Se citează, de pildă, cazul lui Ronsard, care a evoluat dela subiectivism la obiectivism sub influența împrejurărilor sociale, zice Brunetière.

Asemenea evoluții, cum am spus aiurea, se întîmplă mult mai greu, cînd e vorba de scriitori care au o *calitate dominantă* („qualité maîtresse" a lui Taine). Eminescu a fost unul dintre scriitorii care s'ar putea defini, conform metodei lui Taine, prin calitatea dominantă. D. Vlahuță, mai puțin bogat decît Eminescu, este mai divers. Și împrejurările au putut solicita, pe rînd, diversele facultăți ale spiritului său. Am văzut că baza obiecti-

bosa

vității, dacă ni se permite acest cuvînt, a fost desvoltată și s'a manifestat la d. Vlahuță chiar dela început. Cînd epoca a cerut literatură obiectivă, subiectivismul a rămas pe al doilea plan.

Din toată expunerea de până aici, rezultă că d. Vlahuță a fost un scriitor reprezentativ. De aceia a fost gustat, de aceia operele sale au fost cărțile de căpătâiu ale generației trecute,— de aceia a fost „selectat".

Opera d-lui Vlahuță fiind reprezentativă, ea va fi însemnată și în viitorime, ca una care poartă mărturie pentru sufletul intelectualilor dela sfîrșitul veacului al XIX-lea.

(Urmează) **G. Ibrăileanu.**

Marea

(Din scrisorile unei necunoscute)

Trecători

Vinerea pleacă vapoarele mari spre Orient. E una din plimbările bune. Vine lume multă, e totdeauna cheiul plin de oameni.

Eu cînd mă lovesc de ei, mă întreb ce vor fi căutînd acolo. Cu toate astea cineva care ar privi mulțimea, m'ar vedea ca făcînd parte din acel Tot, cu care vreau să am așa de puțină înrudire.

...Cînd faci din țărînă o minge de lut, după ce ai netezit-o bine, încă se desprinde din ea o scîntee de pulbere... și pleacă.

Cu toate astea ne dau oamenii visuri... Nu acei dimprejurul nostru, aceia nu ne pot da vise curate. Din împrejurările legăturilor lor cu realitatea, orice atingere de vis cu ei, te trezește. Vise... dau numai Trecătorii:

...în tremuratul geamurilor de „expres"-e, ți-au trecut o secundă pe dinnainte compartimente în umbră de perdele, și vagonul luminat al sălei de mîncare.

Erau acolo oameni, care făceau un gest animalic... al hranei.

...Ai deosebit dintre toți pe unul, bărbat sau femee, cu furculița în mînă, și te-ai întrebat—prin ce aberațiune a minței sănătoase—te-ai întrebat așa fără rost: acea femee sau acel om, cum va fi iubind? Nu... sufletește! Mînca, mușca, avea dinții pe carne... și știu eu de ce, te a stăpînit curiozitatea ciudată, a gesturilor lor fizice de amor...

. . . .

Ai lovit cu cotul lingă un stilp de felinar pe unul ce se grăbea, și v'ați intors,—tu, cu ocara in ochi, el cu ocara pe buze... și amindouă s'au topit.

De ce nu l-ai certat și de ce nu te-a certat? Și cind ți-a cerut iertare din fuga pasului, cuvintul de abia inceput și neterminat bine, cuvintul banal, al celui ce nu se va mai intoarce din drum, a fost... ca o sărutare!

. . . .

Te-ai oprit la o stină și a venit Ciobanul. Ceri lapte cald, și guști brinză. El e murdar și miroase a zer. De cum ședea aplecat cu cămașa udă și neagră peste putina proaspătă, se ridică și il vezi. Are ochii lui Fulger, chipul lui Făt-Frumos... e toată Doina intrupată in om.

Zici: „D-ta ești păstor aici?" și ai in voce ceva respectuos și neincrezător. Și ceilalți dimprejur au aceiași impresie. Spun: „Ciudat fizic are țăranul ăsta, parcă e deghizat." Și treci... El acum iși aruncă sarica și injură după o oaie fugară.

. . . .

Coborai repede o scară, și te-ai izbit de cineva care urca. Nu te-ai oprit nici scuzat,—n'aveai vreme. Dar scurta secundă cit i-ai intilnit fața, te-ai aprins la obraz ca de o rușine, fiindcă te stropise cu ceva josnic, lumina cețoasă și turbure din ochiul ermafrodit.

. . . .

Pe marginea unui scaun, ai ascultat spectacolul, și s'a așezat pe scaunul de alături alt spectator,—inamicul,—care după fiecare act te va scula de pe banchetă ca să treacă.

Nu te scoală niciodată; te plictisește fiindcă nu pleacă. Stă smerit, cu gesturi stingace. E searbăd la față, și imbrăcat fără multă grijă... Dece iți aduci deodată aminte de *unii* ce se omoară pentru o femee, sau pentru care o femee se omoară... de amoruri ascunse, nesățioase și imbelșugate?

. . . .

Trece o Hetairă, cu culori strigătoare ca steagurile depe catargurile internaționale.. și după fața ei de porțelan—aiurezi? sau in adevăr ți-a apărut chipul palid și dureros al vreunei Martire!

. . . .

Erai pe un cheiu,—cind pornea un vapor mare. Veniseși să privești, să te distrezi. O lume mică se perinda acolo. Nu e numai icoana unui loc, ci icoana cosmopolită a lumii din toate colțurile. Pe lingă tine trec cu sunete guturale, hamalii de toate națiile, purtind poveri: Cufere confortabile și mari, destăinuind drumurile bogăției călătoare, boccele impeticite, a căror cirpituri spun truda muncii sărace, și rostogolitul pe punți și cheiuri al emigrărilor mizerabile. Trec lăzi de lemn cu mărfurile liberului schimb. Țipete... ordine... intrerupte de comenzi scurte, in termeni de marină,—cuvinte care nu au patrie, pe care le pronunță pe malul Mărei Negre și apoi pe cheiul Mărei Roșii, pe Adriatica și pe Fluviul Galben.

Pe punte, ca pe un film, trec sute de oameni. Vorbe de afaceri, vreun adio banal, urări de călătorie, sau vre-o tăcere inecată de plins, trec repede și din goană, ne svirle miile de imagini și impresii, de fețe și de suflete, in șirul inghesuit pe podețul ingust.

Ești numai un privitor, iți atirnă la picioare ghiulele grele care te ințepenesc de pămintul țărmului. Nu pleci—și nu vei pleca. Așa e! Dar pentru un ceas te-ai desprins de tine, și te duci cu sacii de griu pămintean, să frăminți pine in Indii,—te duci cu praful tirit pe boccele să debarci pe cheiuri americane, te duci cu cuferele nouă și frumoase in Hall-urile bogate ale otelurilor, unde in grădini cresc palmierii cit casa.

Puntea vasului e incărcată de oameni și sgomot,—un furnicar. Ochii te dor și nu găsesc sprijin pe mișcarea neastimpărată... până cind se opresc pe un chip,—unul dintre toate. De ce tocmai acela? Sint intrebări la care nu poți răspunde decit inălțind umerii.

Pe necunoscutul, pe trecătorul, pe călătorul, l-ai ales dintre toți, l-ai adoptat, il faci al tău, ii creezi o istorie, ii inchipuești un roman...

Știi unde se duce, și de ce? Știi ce simte și ce cugetă. Te uiți la el—care nu te vede; privirea lui distrată, s'a oprit —ți se pare—o clipă, pe tine, și atunci crezi că și el te-a ales. Și cind vasul se desprinde, cind mamele și soțiile iși șterg ochii nebăgate in seamă, in sgomotul asurzitor al marilor plecări, cind batistele flutură, incleștezi mina pe a ta, pentru a opri gestul nechibzuit de a o flutura albă și mică indelung... până cind nu se va mai vedea nimic, de a o flutura pentru călătorul

necunoscut... de a-ți lua dela el ziua bună, de la ceia ce a fost închipuirea unei secunde. Și dacă batista nu o fluturi, ștergi o lacrimă... lacrimă furișă pentru trecătorul fără nume, care va ignora întreaga lui viață că pe un colțișor din pămîntul vast, în secol, an, lună, zi și ceas... ai trăit, ai avut un chip și un nume, și ai plîns fiindcă pleca acel ce nu era nimeni, pentru un loc necunoscut.

...Și e totuși o scînteie din focul cotropitor al clipelor vii. Acel gînd desprins din tine, a plecat, cum pleacă raze din stele nenumărate, și nu se pierd nici unele, dar nici nu se mai găsesc.

Acel gînd, ca un fir de praf, s'a prins de mantaua lui de călătorie, și inconștient străinul te poartă.. și nu știe; și va trăi o viață pe care o crede reală, despărțită de a ta cu ziduri și cetăți. Iar vreodată, într'o mișcare de suflet în care nu se va recunoaște singur, cînd va duce la față vre-o floare de Lotus, se va mira de ce și nu va ști că tu îți aplecai pe ea obrazul. Va merge, va lucra, va vorbi o limbă pe care nu o înțelegi, cu credințe, aspirațiuni și fapte pe care nu le cuprinzi. Dar nimic nu-l va împiedica să nu poarte pretutindeni cugetul tău de o clipă, cum pe o placă sensibilă nimic nu poate șterge tremurarea celor mai infime vibrațiuni, alături de imaginile clare.

Ai văzut tu ceva la vapoare, ceva măreț care pe mine mă uimește, mă înnebunește?

Nu fumul—răsuflarea grea a puterii gigante care-l împinge pe valuri; nu luneta, luneta orizonturilor nesfîrșite, nici prora, de unde vezi venind furtunile nimicitoare. Nu!

Coarda, funia groasă care a legat vasul rătăcitor de un țărm provizoriu, care tremură și se leagănă înainte de a-l desprinde... și Ancora—pe care ei o zic a tutulor speranțelor—ancora grea cu dinții de fier, care intră dintr'odată în pămînt și se înfige drept și adînc, ca și cum nimic nu o mai poate desprinde ...și pe care o scoți oricînd.

Cînd vine marinarul la stîlpul unde e încolăcită funia, și începe a învîrti roata, cînd ridică brațul și, dintr'o mișcare, asvîrle lațul... sîngele în mine se urcă până la gît, se învîrtește repede și se scurge prin vine, decînd el a întins mîna, cît timp coarda a sburat rotunjindu-se lin și hotărît, și până cînd a îmbucat strîns stîlpul.

Frînghia aceia s'a încolăcit pe după trunchiul meu, ca un șarpe, și lațul l-am simțit după gît, așa cum simți că ne leagă funiile vieții de stîlpul destinelor; iar în inima mea, cele două vîrfuri de ancoră, par a fi intrat dintr'o dată fără ca inima să sîngere... apoi scoase au lăsat două găuri tot uscate,—așa de sigură a fost mișcarea.

. . . .

Sînt și alte mări, decît cele scrise cu albastru pe hărțile lumii... și sînt și alte țărmuri de cît acele cu nume stranii, unde se înțepenesc ancorele vapoarelor... și sînt și alte călătorii pentru care un deget nevăzut și-a ales demult drumeții.

Da! Oamenii ne dau uneori visuri, și viața ni le șterge.

Sinucigașii

Mă dusesem cu băețelul la pescuit cu undița lîngă far; pe copil îl distrează mult, rîde, vorbește cu mine. Eu zic: da... da... și aproape nu aud ce spune.

Natural, nu prindem nimic, doar vre-o coropișniță de mare... E unul din cele mai bune ceasuri de întîlnire și singurătate cu marea.

Ne întoarcem tocmai în toiul căldurii, cînd nu ese încă nimeni; un vînt fierbinte de abia alunga toropeala din aer, cînd o aglomerație mare pe bulevard ne-a atras privirea. Băiatul a alergat înainte. Era un biet om foarte tînăr... se împușcase pe-o bancă. M'a uimit deosebita frumusețe a figurii lui.

Ce ceas nenorocos! Ce rău mi-a făcut. Cum m'a turburat, cum m'a mișcat! Am trimis copilul,—mai erau cîțiva pași până acasă—, și eu am rămas lîngă bancă printre mulțimea de gură-cască, fascinată de mort. Vorbeau împrejur, ca totdeauna la întîmplări de felul ăsta.

Era băiatul unui grec, comerciant în cartierul de sus. Frumos, deștept, vioiu, strălucitor de viață, era sufletul unei bande de petreceri; nu era vițios, dar însetat, flămînd de traiu; chiar cînd vrea să fie cuminte, nu-l lăsau alții. Iubea viața cu pasiune și se adora pe el. Era mîndru de frumusețea lui, conștient de seducțiunea lui...

Așa spuneau întrerupt unul și altul, împrejurul meu. Avusese o aventură cam sgomotoasă, și o încurcătură de bani cam

urită. Nu puteau deloc înţelege cum aşa tînăr, aşa vesel, aşa iubitor de traiu, să se ucidă.

Ascultam. Şi mă gîndeam la cea dintâiu ciocnire cu realitatea brutală, la prima atingere a mînii de fier rece a codului social; pus în faţa problemelor de cinste şi de datorie aşa cum sînt ele acum, nu le putuse nici sfida, nici învinge.

In adevăr faţa aceia pe care o priveam, nu era a omului care ştie să se sbată şi să iasă deasupra vultorilor turburi ale lumii de acum.

Ascultam, şi alte imagini îmi veneau pe rînd în minte: Se iubea... şi iubea viaţa! Era păgîn, avea cultul trupului lui şi se închina la zei: Orgoliu, Frumuseţe şi Amor.

Nu era un cugetător, era un instrument minunat de expansiune a vieţii. Nu era un poet — era un poem... Era un rătăcit, un întîrziat, nevinovat de instinctele lui neînfrînate. Se născuse printre oamenii în haine negre, printre acei ce poartă livreaua de doliu a frumosului îngropat odată cu secolele de acum, se născuse, ştiu eu din ce rătăcitoare scînteie, cu 2000 de ani prea tîrziu.

Odinioară... ar fi putut fi un sclav adolescent adus din Insule în Roma măreaţă, şi l-ar fi liberat într'o zi de saturnale stăpînul lui, — un patrician estet, — căruia îi păruse însuşi Phoebus, cînd îngenunchiase mîndru ca un zeu tînăr, să-i toarne în cupă vin de Chipru.

...Ar fi şezut amiezele calde în For, prin mulţime, întins pe o lespede de marmoră, şi scriind versuri pe care i le vindea pe cîteva scude un poet obscur, şi care celebrau pe Xanthia, o sclavă tînără cu părul negru, — cînd o lectică purtată de patru etiopieni l-ar fi lovit ca să treacă Curtisana.

El, încurajat de plebe, s'a încăerat cu robii barbari, şi atunci s'au deschis perdelele de purpur, şi Corinthia împodobită ca o Idolă, s'a aplecat să vadă ce vor mojicii.. dar s'a roşit subt laptele de crin care-i albea faţa, cînd a întîlnit chipul tînărului! I s'a părut deodată că s'a scoborît de pe soclu, o marmoră care închipuia pe Apollo, o statuă pe care, cînd eşea dela Lătrinul Sillas, îşi plimba dealungul buzele ei rumenite, ca o purificare prin frumos, a iubirii decrepite, josnice şi venale.

Corinthia a tras din părul ei meşteşugit vopsit cu un roş ca arama, un ac lung de aur, şi l-a înfipt în umărul unuia din negri, fiindcă urîtul e totdeauna vinovat — şi cu mîna încărcată de podoabe scumpe, a scos, dintre vălurile care o înfăşurau ca nişte nori de ametistă, o pungă cu monede de aur, şi a aruncat-o necunoscutului, mai puţin elocintă totuşi, ca privirea înflorată cu care l-a învăluit...

Pe atunci, l-ar fi chemat poate Myrto... ar fi aruncat în aer un pumn de monede sclipitoare, prinzîndu-le apoi în mîni şi în dinţi, fiindcă Grecii au adus cu ei tot felul de îndemînări şi de jocuri. Lăsînd apoi dinadins să cadă una la întîmplare, s'ar fi asvîrlit pe brînci să o prindă copiii şi săracii, goană a mizeriei, care ar fi stîrnit rîsul cristalin ca un cîntec al tînărului, care nu ducea grija traiului într'un timp cînd frumuseţea era un tesaur.

Apoi s'ar fi rezemat de marginea sculptată cu Nimfe a basinului de Porfir, şi uitîndu-se lung în apă, cu surîsul de triumf şi cruzime al lui Narcis, ar fi cerut alte stihuri, pe care le repeta leneş cu glasul musical, celebrînd acum o Venere cu păr de aur arămit.

...S'ar fi adus în arenă, legat pe un aurochs fioros, culcat pe spatele larg al dihaniei, ca o pradă frumoasă, în poza voluptoasă cu care te întinzi pe cubicul, şi încununat de flori.. La un semnal, ar fi început lupta, şi ar fi stat aşa palid şi voluptuos, cu trupul tîrît de fiară, ameninţat de suliţele luptătorilor, expus la moarte şi surîzînd, cu ochii şi buzele, femeilor pe jumătate sfîrşite de plăcerea violentă, amestecată din milă şi cruzime.

..Apoi, pe cînd se furişa din circ, ascunzînd subt manta pe Xanthia, sclava iubită, i-ar fi trimis Messalina un slujitor în taină... iar mai departe un curtean împărătesc i-ar fi adus poruncă să vie la orgia Tiranului, cu un amestec în glas de ironie, invidie şi slugărnicie pentru noul favorit...

Aşa mă gîndeam... Se omorîse! Cine ştie cum îşi dăduse deodată şi definitiv seama, de nepotrivirea dintre lume şi instinctele lui? Cine poate judeca? Cine poate hotărî dacă a făcut bine sau rău, cine poate face legi sufletului?...

Amintire

Mă întreb, ce vei fi făcînd tu la ora asta? Şi tot timpul plăcut din anul trecut mi se înfăţişează.

La ceasul ăsta, la scăpătate, cum se zice la ţară, aţi eşit pe terasa din dosul casei. Prin curte se mai perindă ultimele

treburi. Tu arunci ochii din cind in cind, ca toate să se facă cu rinduială. Vintul uşor de seară pare a se lăsa numai ca să răcorească năduşala muncii... şi toate mişcările atît cît vezi cu ochii par destinate să îngrădească speranțe, bucurii şi griji localnice, în afară de care nu mai pot fi altele.

Minunea cerului cu culori iradiate nu te distrează dela rosturile tale: „Aşa e cerul în toate serile la vremea asta a anului".

Ţii pe genunchi un caet verde, a cărui singură vedere mă umple de respect şi respingere, „Registrul moşiei", şi faci socoteala. Creionul lunecă liniştit, cu cifre frumoase şi clare; din cind în cind întrebi ceva, şi cuvintele banale sînt aşa domoale încît cad armonioase în limpezimea serei... E un ceas bun...

La vremea asta, eu mă rězemam pe marginea terasei dinspre pădure şi mă uitam nesfîrşit la jocurile de valuri transparente ale Apusului, iar din tihna voastră cu frumuseţea minutului, îmi găseam aproape echilibrul odihnei sufleteşti.

Aşa dar, acum faci socoteala zilei de muncă, şi nu greşeşti niciodată cifra. Pui încheierea!

. . . .

Şi eu fac o socoteală... nu ese adunarea... şi iar o încep, şi degeaba socotesc prin rînduri, nu găsesc unde e greşala.

Şi totuşi trebue să pui odată încheierea... Astăzi nu mi-e bine, sînt obosită... nu am luat bae, nu am mers la birt. Intrerup până mine cura de imbecilizare omenească. Nu es din casă.

Nu mai am hîrtie, hîrtie de a noastră subţire, care permite scrisorilor, acele proporţii care indignează pe Domnul şi stăpînul tău: „Cum poate cineva pierde timpul să scrie atît", zice omul acţiunii.— „Asta e o inferioritate". La mine, o înţelege şi-o explică, opinează amabil că e o *inegalitate*. Dar la tine? la Alina,—perfecţiunea însăşi?...

Eu răspundeam: „perfecţiunea nu există. Alina, fără această infirmitate a corespondenţii şi a prieteniei, nu mai era aceiaşi Alină".

Ideia că s'ar fi putut să fii altfel, îl împăca cu volumele noastre, şi la prima ocazie discuţia reincepea.

Glume de oameni de treabă, cu sufletul deschis... numai evocarea lor îmi face bine, mă reînvie.

Iţi scriu pe coale albe simple, nu mă pot servi pentru tine de esteticele cărţi de corespondenţă, destinate schimburilor de minciuni amicale, sau expresiunii sentimentelor neexistente.

Imnul vieţii

Citeşti, şi te întrebi dacă sînt eu aceia care scrie! şi la gîndul uimirii tale, o sfială mă cuprinde.

Da, sînt tot eu, aceiaşi care, în lungile noastre discuţii, susţineam cu căldura şi focul convingerii credinţa în viaţă şi fericire. Spuneam atunci, atingînd poate paradoxul, că acei ce nu găsesc norocul, sînt acei ce nu ştiu să îl cheme cu destulă tărie, sînt acei cărora le lipseşte credinţa.

Spuneam că de cînd începi să cugeţi, din copilărie, trebue să nu te îndoeşti un moment că viaţa ta nu va fi ceva frumos şi bun cum vrei să fie, cum trebue să fie.

Aşa spuneam!

Credeam că toţi acei ce se usucă departe de rostul vieţii, sînt cei neîncrezători, cei slabi, cei ce nu au până în adîncul lor credinţa durabilă, care singură mîntueşte, în norocul lor.

Simţeam că nu se poate să te asvîrli puternic, tînăr, vioiu şi încrezător în valurile vieţii, şi ea să nu te scoată la limanul fericirii.

Cînd deschizi cuiva braţele repede într'un avînt, ţi se aruncă în ele.

Innainte de a cumpăni, înnainte de a judeca, impulsiunea gestului sugestionează pe cellalt, şi îi comandă o mişcare ca răspuns la mişcarea ta.

Pentru asta însă, gestul trebue să fie firesc, cald, spontaneu. Altfel degeaba! rămîi cu braţele deschise şi nu cuprinzi decît vînt.

Vezi un copilaş, un copilaş frumos. Ce e mai gingaş ca un copil! E sburlit şi sălbatic ca un ied de pădure... Ai vrea să-l desmierzi. Ii întinzi braţele aşa cum am zis, deodată, şi micuţul vine... Alţii îl cheamă cu vorbe, cu mîngîieri, cu acadele,— de geaba!

Vezi aşa ziceam eu că e şi cu norocul. E copilul sălbatic şi frumos: dacă-i deschizi braţele într'un avînt, puternic, tînăr, iresistibil,—vine!

Credeam aşa, adînc, puternic, tot aşa cum cred acum în desperare, în neant, în negaţiune. Şi sînt tot eu, vezi asta aş vrea mai ales să înţelegi, că nu e o bruscă nenorocire, că e numai o evoluţie în mine.

Inchipueşti-ţi o fiinţă, copil, adolescentă, femee, prin toate

prefacerile, în tot timpul, printre toate nevoile, printre toate întîmplările, a știut, sau dacă nu a știut desluşit, a fost în ea sămînța ideei că ceva mai mare trebue să vie odată.—Şi aştepta.

Ce? nu îmi cere să pun pe o simțire pecetia rece a cuvintelor greoaie. Ştiu eu desluşit ce?

Ceva ce i se cuvenea, ce nu putea să nu vie, ceva care întîrzia, dar care era să sosească; ceva deosebit, bun, strălucit, nepreţuit, care dacă nu i-ar fi aparținut, dacă nu ar fi fost *dreptul* ei, nu i-ar fi avut presimțirea.

Ceva care ar fi fost din imnul gloriei şi din pulberea aurului, din fumul viselor şi din fructele amorului, ...ceva mai mult, mai mare, mai bun decît porția traiului zilnic.

In aşteptarea marei bucurii, culegea pe poteci florile ce avea la îndămînă, până cînd să se deschidă uşa raiului spre taina orbitoare a fericirii. Această simțire era cuminte, răbdătoare, dar permanentă în ea.

Şi într'o zi,—nu ştiu din ce a început,—într'o zi s'a uitat la ceasul vieții, şi a găsit că solia întîrzie.

In loc de speranță şi aşteptare, au început a creşte buruienele neastîmpărului şi ale nerăbdării. Au crescut tot mai mari, tot mai puternic, până au atins măsura desperării, a urîtului, a zadarului.. până aci.. da.. până la fapta uricioasă, până la crima neruşinată de a stinge lumina cea mai sublimă ce a aprins natura, scînteia sacră, sublimul mister al vieții.

Ai înțelege tu, prietenă, un ast-fel de suflet?

Viața! Ce frumos Poem cîntă ființa spre strălucirea ei. Il cîntă cu făptura ei, cu lumina mereu schimbătoare a ochilor, cu legănarea trupului, cu scînteierea rîsului, cu lacrimile calde, cu mlădierea glasului, cu sufletul lacom de toate şi la toate simțitor, cu cugetul flămînd şi pururea călător.

Nimic nu mă uimea, nimic nu mă încînta, nimic nu îmi era asemănător cu bogăția asta minunată a pulsului existenții, care bate cîntarea sublimă a vieții noastre, şi nimic nu îmi era mai neînțeles, mai neapropiat, mai respingător ca moartea, ca distrugerea, ca nimicirea, ca taina trupului ce îngheață.

Concepeam moartea numai ca o lucrare progresivă de transformare a vieții, ca un proces încet de descompunere a ființei până la complecta ei nimicire, ca uscarea şi putrezitul frunzelor. Bătrînețea cu anihilarea lentă a tuturor simțurilor, cu roaderea organismului, ducînd în chip firesc la dispariția totală ca la un liman necesar şi dorit,—iată cum pricepeam eu!...

Față de aşa concepție, ştii bine ce oroare, ce ură am avut totdeauna de sinucigaşi. I-am disprețuit fără milă ca pe nişte asasini.

Cine iubeşte viața, cine se închină pe un altar unde Viața e Idol, nu poate fi decît inamicul firesc, duşman neîmpăcat al celor ce cu un glonte sau cu o funie distrug tot ce e mai nobil în univers,—*ființa vie*.

...O aplecare vioaie, un copil ce fuge, săgeata unui sbor de rîndunea, un țipăt subțire de animal în noapte, lucirea unei priviri care a sclipit un minut şi cu a cărei expresie trecătoare nu te mai întîlneşti, o pasăre ce se zbate caldă în pumnul tău, gesturile oamenilor, gesturile lucrurilor, gesturile de suflet... neasemuită, fără de margini, fără de nume minune!

Viața! acest miracol plămădit cu încetul din aşa depărtări... sufletul ce abia se întrupează în primul scîncet de copil, şi care a sosit la rîndul lui, din aşa legături nenumărate şi meşteşugite cu universul, încît te pierzi cînd ai vrea să le urmăreşti!

O nevrednică, microscopică creatură, căreia i se dă acest colos,—să-l distrugă de bună voie, era o idee care la mine nu îşi găsea scuză în nimic...

Să iubeşti viața, să simți tot ce ți ar putea da, şi ce i-ai putea da, să simți ce frumuseți tremură ascunse în ea... ce ar fi putut să-ți fie, şi ce i-ai fi putut fi!

Din trecătoarea fulgerare a privirilor, din tremuratul glasului, din căldura mînilor, din legănatul valurilor, din nețărmurita frumusețe a lumilor, din îmbătarea aerului, să desprinzi farmecul de ce ar fi putut fi minutul nebun de frumusețe în care viața ne ar fi dat tot, şi i-am fi dat tot! Dacă numai presimțirea e aşa de tulburătoare, dacă numai visul ți e aşa de dulce, dacă numai dorul ți e aşa de fraged, dacă fărîmele ce ne aruncă sînt astfel!...

Şi nu dă—şi nu va da...

Ce mai vrei? Ce mai aştepți?...

Fericit acel care nu deschide brațele, ci le strînge pe darul minutului ce trece! Fericit acel care nu priveşte mai departe ca umbra aşternută de el pe pămînt! Fericit acel ce nu ştie setea pe care nimic nu o stinge, nici foamea pe care nimic nu o satură, nici dorul pe care nimic nu-l adoarme!

Cine iubeşte viaţa, numai acela se omoară, nu poate îndura, nu se poate deprinde cu legea barbară a morţii !

. . . .

Cînd eşti uneori prieten cu cei rămaşi, cu cei îndoliaţi şi asculţi jalnica lor povestire, ai băgat de seamă că mai toţi spun aşa: Era vesel până în ajun, cine putea ghici? A mers cu noi la plimbare, nu spunea nici un cuvînt care să te lase să înţelegi... Da! Procesul acesta de desagregare se face înăuntru adînc, şi cînd începe, deja încetează comunicarea sufletească cu cei dimprejur, se rupe legătura cu cei ce *vor* să trăiască. Acel care are a pleca, se ascunde, se închide în el singur, începe noviciatul sinuciderii, se izolează cu virusul mortal, treptat, de cînd îl capătă şi până şi-a complectat opera de otrăvire sufletească.

Atunci, cînd sufletul e mort, la tot din prezent, la tot din trecut, la tot din viitor, cînd l-ai îngropat singur, trupul rămîne ceva secundar şi lesne de distrus.

Astfel se explică cruzimea lucidă a unor sinucideri. Zici: „Cum a avut acest grozav curaj?“ Şi nu e curaj. E un fapt simplu, gestul cu care svîrlii în foc o petică murdară.

Ceia ce e dureros şi interesant, e drumul pe care l-a străbătut omul, până a ajuns la acest nihilism, la această complectă desinteresare de sine. Ce e oribil de urmărit şi de privit, nu e ceia ce privim de obiceiu, faptul în sine: e chinul sufletului, sbaterea lui, arderea, usturimea şi vaetul lui, până a murit, plîns de chiar acel care-l purta, acel care, după ce vasul e gol şi sec, îl sparge cum aruncăm sticla din care s'a isprăvit parfumul sau licoarea. E o moarte ca celelalte, cu boală şi agonie lungă, dar în loc să fie a vreunui organ, e a sufletului. Aşa cum agonia stinge până la ultima picătură viaţa, până sfîrie în apă undelemnul din candela trupului, aşa palpită şi fîlfie lumina sufletului, până ce ultima licărire se stinge.

Atunci purtînd în trupul sănătos un cadavru pe care alţii nu-l văd, trăind înnainte cu putrefacţia în el, omul svîrle învelitoarea nemernică şi nefolositoare a cărnei...

Da, aşa spun mai toţi. Mai povestesc încă neamurile adunîndu-şi amintirile, că demult... demult de tot, spunea în glumă: „ce ai zice dacă m'aş împuşca?“... În glumă? Cînd ai început să faci gluma asta, fără ştirea ta otrava a început a lucra.

În ajun nu ai fi pronunţat pentru tine un astfel de cuvînt, nici în glumă. Ideia dispariţiei barbare nu s'ar fi împerechiat cu fiinţa ta.

Cînd ai spus gluma asta, eşti atins,—gîndul dintâiu, sămînţa răului, a dat: eşti un condamnat la sinucidere.

Da... aşa spun mai toţi; şi atunci i-ai pierdut pentru întâia oară.

Tu prietenă, tu Alina, ce ai zice, dacă într'o zi frumoasă... pe nisipul mărei... ?

. . . .

Ne ducem la teatru. Se joacă Rubiconul... E Rubicon şi Rubicon. Totul e să-l treci...

Pe mine, Alina!

Boală ciudată

Ce e Alina? Am citit răspunsul tău. Ce sînt ochii ăştia? Parcă ţi văd. Ochii din zilele cînd te roade ceva,—de abia mai ceţoşi decît altădată.

Aşa te uitai la mine ultima oară cînd ne-am văzut şi m'ai găsit cam bolnavă. Ce aveam mai neobicinuit? Mă durea umărul. Artritism...

Durerile de braţ—gîndeşti tu—dau uneori efecte ciudate. Îţi spuneam atunci, că tot ce mă înconjoară mă oboseşte, că oamenii şi lucrurile apasă pe mine, că simt povara lor materială pe umeri. Te uitai mustrător şi trist.

Atît ţi-am spus... Nu poţi vorbi de unele lucruri cu cei care te-ar înţelege, seamănă ca şi cum ai răscoli cu mîna în cărbuni aprinşi.

Cu cei ce nu înţeleg, iar nu poţi vorbi.

Uneori, îţi pare rău că ai tăcut... şi încerci să spui. Ca şi cum nu ai fi zis nimic! Sau se uită ciudat la tine, sau se uită bănuitor... În cel mai bun caz, îţi face o predică, şi nu e rea... e un emolient.

Îţi explică cu odioasa claritate a logicei, ce sînt alte *adevărate* nenorociri, nu cele *imaginare*. Îţi arată fapte, şi subt ameninţarea lor, te regăseşti, te reculegi... un ceas.

Îţi aplică măsura comună, şi biciuirea asta te readuce în adevăr pentru puţin la măsura comună.

Dar mai adesea, taci. E în tăcere ceva orgolios, care te răsbună. Aşa e—şi nu înţeleg. *E adevărat*—şi nu te cred. O! Povara cuvintelor, pe tainele sufletului!

Tu.. ai înţelege, şi cu toate astea nu aş vrea să-ţi spun.

Ai băgat de seamă că cuvintele care ne alină durerile, nu sint ale celor ce ne înţeleg.

Plingi... suferi... iţi vorbeşte unul care e pătruns. Orice mască ar pune, cit de inteligentă, frazelor, ca să fie domolitoare, nimic nu poate opri ca miezul lor să nu vie dintr'un loc unde se ştie bine că nu e domolire durerii tale, şi atunci consolaţiunile cele mai îndeminatice sint ca nişte braţe mereu întinse care pun lemne în furnalul aprins.

Dimpotrivă, acei ce ne plictisesc, cărora nu le pasă nimic, vecine pe care abia le-ai mai văzut, babe ce au răsărit anume în ziua aceia, vre-o slugă superstiţioasă, acei care iţi spun cu glasul lor spart şi respingător vorbe idioate şi revoltătoare—psalmodia aceia, care cade monotonă şi indiferentă, e singura care cu încetul amorţeşte şi adoarme.

Da! Bocitoarele antice, vaetele de mahala, au înţelesul lor: tot ce am suprimat ca netrebnic...

Procesiuni de fete cu flori, ospeţe şi jocuri drept cult ai celor plecaţi,—viaţă în amintirea nevieţii!... In arhivele prăfuite, unde pe hirtii stau scrise uitatele rituri. Legendele, miturile, superstiţiile... tot ce am aruncat. Acolo, subt haina deasă a simbolului, stă tot ce ne e omeneşte permis să cunoaştem din necunoscut, şi încă să trăim.

Ce ciudat urmăreşti în tine, cum creşte răul!

Intr'o zi te uiţi la feţele celor iubiţi. Plimbai altă dată degetele pe ele ca pe o icoană şi deodată iţi par străine; sint aceleaşi contururi, dar sufletul tău nu se mai mlădie pe ele ca înnainte... ţi s'au înstrăinat deodată. Cum? De ce?

Iţi zici că nu se poate, că nu e firesc, că e o nebunie... şi totuşi le priveşti ca pe nişte vase care odinioară purtau dragostea ta închisă în ele, şi acum sint aceleaşi—dar goale. Trăeşti în acelaşi loc, cu aceleaşi gesturi, cu aceleaşi vorbe, cu nimic schimbat... şi nu mai eşti acolo... ai plecat... te-ai despărţit, nu te mai au, sint orfani de tine. N'ai spus nimic, şi nimic n'au spus, dar ştii şi ştiu, că e aşa.

Să fii mort unor lucruri pe care le trăeşti!... Uneori ai vrea să vorbeşti, şi buzele se deschid mute,—ai vrea să spui: „Eu nu vă mai sint, speranţele şi visele şi fantazia şi gîndul meu, pe care vi le dădusem, ceva misterios le-a luat, nu le mai agăţ pe voi ca mai tirziu de pe voi să le culeg. Nimic, nu mai îmi e nimic.

— Pe condamnatul în ajun, il întrebi ce vrea să mănînce, şi cere ce-i place, şi mănincă, cu toată inanitatea gestului. Dar pune-l să meşteşugească ceva, să plănuiască... La ce bun? El nu are viitor, o stavilă a oprit apa curgătoare a vieţii lui cu ceasuri numărate; înapoi, nu vrea să se mai reîntoarcă cu mintea, trage perdeaua groasă a uitării asupra trecutului, şi noţiunea de „înnainte" s'a şters pentru el.

Dece aşa mort ţie singur să minţi, dece să fii încă, fără să fii? E laş şi dureros.

Imi pare că era alta, aceia ce se asvirlea în viaţă, puternic, cu braţele deschise.

Suflete nesăturate! Gură cu sete nestinsă! Paharele ce ţi se duc la buze, şi fructele ce ţi se dau, nu sint hrană pentru tine. Ce mai vrei? Şi ce aştepţi? Du-te! Ce odihnitor e nimicul...

Ştiu eu, Alina, boala asta din ce adînci rosături de suflet pe nervi, se naşte şi creşte în noi!

Ce e tot ce am spus? nimic! Ce e slăbiciunea cuvintelor, alături de puterea faptelor?

Acolo stă cheia,—în fapte.

Gestul poartă în el tăria concretă a mişcării ce l-a pornit. Nimic nu desluşeşte, nimic nu explică. Faptul hotărăşte că el trebuia făcut.

S'a făptuit... deci era aşa.

Degeaba strigi nevoia ta celor ce nu vor să audă...

Le spui: „Nu mai pot! Vasul ăsta, am să-l sfarăm" şi ei te desfid; dar cînd pe pietre zac bucăţelele împrăştiate în ţăndări, chiar cine nu ar pricepe,—trebue să creadă.

Forţa distrugerii, dă măsura răului. A fost! s'a pus pecetea faptului împlinit. Nici o cercetare, nici o negaţie, nici o răsvrătire, nici o milă nu poate împiedica ceia ce a fost.

Dorul îl poţi tăgădui şi visul batjocori, — faptul te covirşeşte.

Oamenii şi legile lor! Legi sufletului cine poate face? Cine poate cuteza?

Oameni mici, care cîntăresc simţirile şi le drămuesc... care proclamă domnia minciunii... care îngrădesc visele! Legi pentru turme, poate; nu însă legi pentru indivizi. Simt cum caut o umbră adîncă, ca să-mi ascund de ei sufletul, sau să vorbesc, să umblu, să fac gesturile mediocrităţii cuminţi, ca

nu cumva să mă ghicească sau măcar să mă presimtă duşmanul, acei ce cred că se poate aplica fiecăruia măsura comună.

Ca ramura încărcată de rodul prea bogat, care se îndoaie şi se rupe, şi culcată jos pare încă vie, cu verdele ei fraged, cu fructele de aur, de ceară sau de singe,—mai vie chiar decît crengile sterpe, care totuşi trăesc pe cînd ea e moartă fiindcă i s'au rupt legăturile cu sucul pămîntului,—aşa îşi poartă unii grădinile în suflet, şi cînd povara frumuseţilor ce adăpostesc în el e prea grea, sufletul se frînge subt povară...

Hortensia Papadat-Bengescu

Exproprierea

Conflictele dintre capital şi muncă, care constituesc *baza chestiunii sociale*, se prezintă subt feţe diferite. In statele industriale capitalul-fabrici este reprezentat prin patroni, iar munca prin lucrători, pe cînd în statele agricole proprietarii şi arendaşii reprezintă capitalul-pămînt, sătenii reprezentînd munca.

Problema uvrieră şi problema agrară sînt prin urmare două feţe ale aceleiaşi mari probleme: *problema raporturilor dintre capital şi muncă*.

In Romînia, chestiunea agrară a fost totdeauna la ordinea zilei. Conflictele dintre proprietari şi săteni, le găsim existînd încă dela începutul vieţii sociale la noi. Istoricul raporturilor dintre proprietari şi săteni în veacurile trecute prezintă un interes covîrşitor, căci fără cunoştinţa trecutului este foarte greu, dacă nu cu neputinţă, să ne dăm samă de starea actuală a chestiunii agrare şi de reformele ce se impun pentru viitor.

Chestiunea agrară în trecut a fost studiată în mod aprofundat şi strălucit de către d. A. D. Xenopol [1]), d. Radu Rosetti [2]), de către d. N. Iorga [3]), în fine de către repausatul G. Panu [4]).

Noi ne vom mărgini a spune, că până la Domnii fanarioţi a existat în ţara noastră o legislaţiune cutumieră, *obiceiul pămîntului, drept nescris*, care rezolva toate conflictele în materie agrară, destul de numeroase pentru acea vreme, cînd populaţiunea era puţin densă şi pămîntul de cultură îndestulător.

Conform obiceiului pămîntului, sătenii aveau un drept nemărginit asupra moşiei proprietarilor, pămîntul fiind considerat ca

1) *A. D. Xenopol*. Istoria Rominilor, în special în noua ediţiune, capitolul: Proprietatea mare şi cea mică în trecutul Ţărilor romîne, publicat şi în „Viaţa Romînească".

2) *Radu Rosetti*. Pămîntul, Sătenii şi Stăpînii.

3) *N. Iorga*. Constatări istorice, privitoare la trecutul vieţii agrare a Rominilor.

4) *G. Panu*. Cercetări asupra stării ţăranilor în veacurile trecute.

o proprietate comună. *Stăpînul*, cum se numea proprietarul în acea epocă, avea dreptul de a lua o *dijmă*: una din zece din recoltă și de a pretinde *12 zile* dela săteni în mod gratuit. Stăpînii însă căutau necontenit să mărească aceste obligațiuni ale sătenilor.

Domnii fanarioți, C. Mavrocordat cel dintăiu în Muntenia, la anul 1746, a căutat să *consfințească în scris* drepturile reciproce ale sătenilor și stăpînilor, pentru a curma orice neînțelegeri. Aproape fiecare din Domnii fanarioți a alcătuit un *urbariu*—unii chiar mai multe, într'o Domnie, probă că *conflictele dintre stăpîni și săteni erau foarte numeroase* și cereau o remediare grabnică din partea autorităților.

In general, Domnii fanarioți au îngreuiat starea sătenilor, zilele de clacă fiind ridicate la 24 pe an.

Regulamentul organic a adus cea mai gravă atingere, dreptului sătenilor, anume: *a redus* întinderea ce proprietarul era obligat să dea sătenilor ca arătură, fînețe și izlaz la *două treimi din moșie*; a mărit însă zilele ce sătenii erau datori să facă în mod gratuit proprietarilor, *la 44 zile*[1]; deci îndoit de ceia ce era *claca* pe timpul Fanarioțiior.

Legea rurală din 1864 a declarat *proprietari absoluți* pe săteni pe *două treimi* din fiecare moșie; *a abolit claca*, prevazînd principiul libertății muncii; a stabilit *principiul împroprietăririi* sătenilor pe moșiile statului; în fine a decretat *inalienabilitatea proprietății țărănești*;—într'un cuvînt, legea din 1864 formează *„Constituțiunea" agrară a Rominei*. Cu toate măsurile însemnate luate în favorul țărănimii prin legea din 1864, chestiunea agrară a rămas la ordinea zilei în Rominia[2]. Care să fie cauza că la noi în țară a existat și există încă o chestiune agrară?

Răspunsul la această întrebare ni-l dă istoria generală a omenirii, precum și studiul comparativ al diferitelor țări din Europa.

In adevăr istoria ne arată că chestiunea agrară nu se ivește, decît în epocile în care pămîntul este rău împărțit, adică în timpurile în care minoritatea populațiunii stăpînește majoritatea întinderii solului,—ceia ce probează, în mod peremptoriu, că *chestiunea agrară este condiționată de modul de repartițiune a solului*.

Astfel: la Greci revoluțiunile agrare au format, putem zice, istoria internă a poporului grec. Ele nu s'au folosit decît prin măsurile luate de Solon și Licurg, în favorul micii proprietăți.

Din nenorocire aceste măsuri n'au avut lungă durată, după

1) *Radu Rosetti* op. cit. pag. 419.
2) Asupra rezultatelor legii din 1864 a se consulta:
G. Maior. Politica agrară la Romîni.
Broșurile d-lui *C. Garoflid* asupra chestiunii agrare.
Constant. Georgescu. La Réforme agraire en Roumanie.

moartea autorilor lor, așa încît proprietatea fonciară s'a concentrat din nou în mînile citor-va persoane. In timpul regelui Agis III, *Laconia întreagă devenise proprietatea a 100 persoane*.

La Atena, în timpul lui Aristotel, revoluțiunile reîncep. Cauza revoluțiunilor stă în proasta repartițiune a solului. Părerea lui Aristotel este că *singura soluțiune* pentru *liniștea statului constă în distrugerea latifundiilor*. —*Tucidide* crede că războiul din Peloponez a fost datorit concentrării proprietății în mîna unei minorități și îndepărtarea dela proprietate a celor mulți.

Revoluțiunile se succed în vechea Grecie, la intervale foarte apropiate: la 410 la Megara, la 355 la Rodos; la 412 la Samos, populațiunea masacrează 100 de proprietari și le împarte pămînturile; în același an la Siracusa poporul după ce răstoarnă pe tiranul Denys, împarte pămîntul bogătașilor; la 411 proprietari din Mesina sînt exilați și domeniile lor împărțite de popor[1].

Em. de Loveleye, în cartea sa asupra proprietății, conchide astfel asupra acestor revoluțiuni: „cînd bogații au acaparat solul, luptele de clase au început"; iar *Aristotel*, în *Politica sa*, rezumă astfel concluziunea, care reesă din istoria economică a Greciei antice: „pentru legiuitorii greci, cauza de căpitenie a revoluțiilor este modul defectuos de repartițiune al solului, sursa unică a revoluțiunilor după părerea tutulor".

La Romani, de asemenea, chestiunea agrară a apărut odată cu usurparea domeniului public de către Patricieni. Tribunul Marcius Philippus, propunînd o lege agrară a afirmat că în tot statul roman *nu se găsesu* în acea epocă,—la anul 105 d. Ch.,—*mai mult de 2000 cetățeni proprietari*. Chestiunea agrară la Romani, este cunoscut că și-a atins apogeul cînd repartițiunea solului a devenit cea mai defectuoasă, adică în timpul Imperiului, cînd *6 proprietari* stăpîneau jumătate din Africa Romană.[2] Aceasta era și credința contemporanilor,—a lui Pliniu, d. ex., care a scris în istoria sa naturală celebrele cuvinte: *Latifundia perdidere Italiam, jam vero et provincias*. Astfel fiind, toți reformatorii romani, începînd cu Liciniu Stolon și frații Grachi, și au propus să sfărîme latifundiile existente și să împedece concentrarea solului pe viitor, ceia ce probează că latifundiul era considerat drept cauza imediată a chestiunii agrare.

In Franța în timpul Evului Mediu, din cauză că pămîntul era în mîna unei minorități de nobili, găsim dese revolte agrare, cunoscute în istorie subt numele de *jacquerie*, dintre care cea mai îngrozitoare a fost în anul 1358. Chestiunea agrară nu a dispărut în Franța decît odată cu dispariţiunea marilor domenii, adică în timpul secolului al XVIII; în special, revoluțiunea din

1) *Meyer et Ardant*. La Question agraire pag. 46—50.
2) *Em de Loveleye*. De la propriété et de ses formes primitives; *A. Macé*. Lois agraires chez les Romains.

1789 a făcut să treacă în mîna sătenilor o treime din teritoriul Franței, aproape toate domeniile întinse. [1]

In Germania, mișcările agrare, care au culminat în 1525 prin revoluțiunea lui Thomas Münzer [2], nu s'au potolit, în parte, decît la începutul secolului al XVIII-lea, prin reformele decretate de regii Wilhelm I și Frideric cel Mare, mai ales în secolul al XIX prin reformele care au ca tip: reformele „Stein-Hardenberg din Prusia dintre anii 1807—1821[3]) și împroprietăririle ce au început din anul 1886—1890. [4])

Dacă aruncăm în timpurile noastre o privire asupra țărilor din Europa, nu întîlnim conflicte agrare decît în țările, în care proprietatea solului este rău împărțită, adică *în țările de latifundii*. Astfel azi găsim chestiune agrară *în Rusia*, unde 114.716 proprietari stăpînesc 79,90% din întinderea cultivabilă a țării; *în Ungaria* unde proprietatea mai mare 575 Ha. ocupă 31,01% din întinderea cultivabilă și formează de abia 0,10% din numărul exploatațiunilor agricole; *în Anglia*, în special *în Irlanda*, unde 3.745 proprietari cu moșii mai mari de 400 Ha. (1.000 acri), adică 5,50% din numărul total al proprietarilor stăpînesc 6,320 860 Ha. sau 78,40% din întinderea totală a suprafeții cultivabile: în mijlociu deci 16.83 Ha. de proprietar, pe cînd un număr de 36,144 proprietari mai mici de 1 acru (0,40 arii), adică 52.6% din numărul total al proprietarilor, au în stăpînire de abia 2.250 Ha.: nici măcar 0,01 din întinderea totală cultivabilă, în mijlociu 0,66 Ha.

Dimpotrivă nu există chestiune agrară în țările de mică proprietate. Astfel e *în Franța*, unde proprietatea mai mare de 300 Ha. formează de abia 0,07% din numărul exploatațiunilor; iar ca întindere proprietatea mai mare de 40 Ha. (în Franța 40 Hectare se consideră proprietate mare) ocupă 22,493,393 Ha., adică 2.43% din numărul total al exploatațiunilor din Franța și 45,55% din întinderea exploatațiunilor. *In Belgia* proprietățile mai mari de 50 Ha., ocupă de abia o suprafață de 367,870 Ha. sau 18,50% din totalul întinderii cultivabile, pe cînd proprietatea cuprinsă între 2—50 Ha. ocupă 1.160,760 Ha. sau 58,65%. *In Olanda* de asemenea nu există chestiune agrară, întru cît nu se găsesc decît 30 proprietari, posedînd mai mult de 150 Hectare. *In Danemarca*, din numărul total de 270.918 exploatări rurale, 0,20% cuprind mai mult de 300 Ha., 2,13% exploatează dela 80—300 Ha., 25 54% exploatează dela 10—80 Ha. și 60.13% mai puțin de 10 Ha. (Bulletin de l'office de renseignements agricoles, Dec. 1907 pg. 1498).

1) *Léonce de Lavergue*. Economie rurale de la France. Introduction. *Henri Sée*. Les classes rurales en France.

2) *cf.* Handwörterbuch der Staatswissenschaften, la cuvintul *Bauernkrig*.

3) *Ibidem* la cuvintul *Bauernbefreiung*. A se consulta de asemenea G. *Roscher*. Traité d'Economie rurale.

4) *Max Sering*. Die innere Kolonisation in östlichen Deutschland. *C. G. Ionescu*. Studii asupra legislațiunii agrare a Prusiei.

In Germania proprietățile peste 500 Ha. reprezintă 10,3% din întinderea cultivată și numai 0,1 din numărul total al exploatărilor, pe cînd proprietățile subt 20 hectare reprezintă 44,1% din întinderea cultivată și 94% din numărul total al exploatărilor.

In Serbia, — pentru a lua o țară în apropierea noastră, în care este cunoscut că nu există conflicte agrare, — nu sînt *decît 3 proprietăți*, avînd o întindere mai mare de 300 Ha., proprietățile mai mari de 200 Hectare reprezentînd 7,005% din întinderea cultivabilă a Serbiei, pe cînd *proprietatea până la 10 Ha. reprezintă 78,75%* [1])

In Bulgaria nu se vorbește de o chestiune agrară, fiindcă nu există latifundii. Astfel proprietățile peste 100 Ha. sînt în număr deabia de 618 și reprezintă numai 0,1 din numărul proprietăților, iar proprietățile până la 20 Ha., sînt în număr de 524,153, adică reprezintă 92,90% din numărul proprietăților, — adică aproape totalitatea proprietăților în Bulgaria formează mica proprietate. [2])

O ilustrațiune vie a faptului că chestiunea agrară este condiționată de modul de împărțire a pămîntului o avem în *Italia*, unde chestiunea agrară, cu cortegiul său de conflicte [3]), nu există decît în provinciile în care împărțirea solului este rea, în *provinciile de latifundii*, cu alte cuvinte, — în Sicilia, Emilia și Romania [4]).

In această din urmă provincie 8 *proprietari* stăpînesc *jumătate* din întinderea totală a ei [5]).

La noi în țară chiar, chestiunea agrară nu este generală; ea nu se pune în județele de mică proprietate. Astfel e în Dobrogea, unde proprietatea mai mare de 500 Ha. nu reprezintă decît 13,58% din întinderea totală cultivabilă, pe cînd proprietățile mai mici de 50 Ha. reprezintă 69,28% din total [6]). Nu avem chestiune agrară în județele de munte: Gorj, Vîlcea, Argeș, Muscel, Dîmbovița, Bacău, Neamț, Suceava, fiindcă majoritatea din întinderea cultivabilă a județului o formează proprietatea mai mică de 10 Ha. [7])

Mișcarea agrară din 1907 a avut răsunet numai în județele de mare proprietate: Dorohoi, Botoșani, Vlașca, Brăila, Teleorman, Ilfov, Ialomița, Romanați, Dolj, Mehedinți. Revoluția din

1) Datele statistice sînt extrase din *M. Bourguin*. Les systèmes socialistes et l'évolution sociale, Anexa V, pag. 425. *Handwörterbuch des Staatswissenschaften* la cuvintele Bauerngut, Bauernstand și Grundbesitz. *L. Creangă*. Proprietatea rurală în Rominia. Partea V-a. Proprietatea rurală în țările străine.

2) *Dr. Cristu Abadgieff*. Die Handelspolitik Bulgariens—Leipzig.

3) *Comte de Rocquiny*. Le proletariat rural en Italie. Ligues et grèves des paysans. 1909.

4) *Luigi Luzzatti*. La tutele economica, giuridica et sociale della piccola proprietà. 1911. *Rambaud*. Les fermiers généraux. Capitolul despre Italia.

5) *Paul Roux*. Le latifundium romain. 1910. pg. 23.

6) Datele statistice pentru Rominia sînt extrase din G. Creangă op. cit.

7) *G. Creangă* op. cit. pg. LXIII.

1907 a plecat din județul Botoșani, al treilea județ din țară în care proprietatea mai mare de 100 Ha. este cea mai bine reprezentată, căci reprezintă 67,65% din totalul întinderii cultivabile a județului [1]) și anume de pe moșia Flămînzi, un latifundiu imens de 14.307 Hectare.

Vom căuta să arătăm, în mod amănunțit, cum modul de repartițiune a solului condiționează chestiunea agrară în Romînia și, pentru o mai bună lămurire, vom recurge la un exemplu.

Să luăm de pildă o moșie din țară, Domeniul Coteana din județul Olt, ce are o întindere de 10.000 pogoane, pe care se află așezați 800 capi de familie și care au fost împroprietăriți la 1864 cu 3.200 pogoane.

Acești 800 capi de familie, neposedînd în medie decît 4 pogoane, vor fi nevoiți să se hrănească pe acea moșie; cu alte cuvinte acei 800 capi de familie ce compun satul vor fi siliți să apeleze la marele proprietar să le dea pămînt de hrană și de pășune pentru vite. Din această cauză se vor naște o mulțime de raporturi și de conflicte între proprietarul sau arendașul latifundiar și săteni. Mai întîiu: aceste 800 familii vor fi în raporturi *de absolută dependință* față de marele proprietar sau arendaș, *care le va putea refuza mijlocul de existență*. Dacă nu le va arenda pămînt, sătenii vor fi necontenit agitați, căci foamea este totdeauna un rău sfătuitor.

In cazul în care proprietarul va arenda pămînt sătenilor, se vor naște conflicte și discuțiuni asupra următoarelor puncte: ce întindere va reține proprietarul pentru a o cultiva singur și ce întindere va da fiecărui sătean; pe care săteni îi va prefera la învoială; care parte din moșie o va da sătenilor și pe ce timp; în ce condițiuni va arenda pămîntul: în dijmă sau în bani? și anume care va fi cîtimea dijmei sau prețul în bani? Dacă arendarea se va face în dijmă, ce fel de cereale se va cultiva, cine va pune sămînța, de ce calitate va fi sămînța?; cine va suporta cheltuelile cu îngrășarea locului?; în ce epocă vor munci sătenii pămîntul în dijmă, mai înainte sau după ce vor munci partea de moșie referită de proprietar?; unde se va transporta partea de dijmă a proprietarului?; dacă s'au cultivat păioase se va lua dijma din beabe sau snopi, și în primul caz unde se va face aria comună, cine va plăti treeratul și va pune munca la mașină?; iar dacă s'a cultivat porumb, dijma din coceni va fi aceiași ca dijma din stiuleți, sau va fi mai redusă,—partea proprietarului de coceni cu ce preț va putea s'o cumpere săteanul? Dacă arendarea se face în bani, în ce mod se vor achita sătenii: în numerar sau prin munci și, în primul caz, care va fi epoca plății?; iar în al doilea caz cînd vor trebui să-și execute munca? In fine în ambele feluri de învoeli, pentru ce datorii se va putea împedeca săteanul a-și ridica recolta sa; iar dacă arendarea este pentru cultura porumbului, cui va aparține porumbiștele pentru a sămăna grîu în toamnă?

1) *G. Creangă* op. cit. pag. LXX.

In ceia ce privește pămîntul de islaz, ce parte din moșie se va destina pentru islaz, ce întindere se va destina și cu ce preț; cîte vite vor pășuna la pogon, dacă plata se va face prin bani sau munci, dacă sătenii își vor introduce numai o parte din vite sau toate vitele ce le posedă, chiar cele de jug care în general nu pășunează în islaz, căci sînt ocupate cu transporturi și munci agricole? In fine, dacă într'un an proprietarul va voi să transforme în loc de cultură o parte din islaz, adică să-l are, se vor naște iarăși discuțiuni aprinse.

Să întoarcem acum exemplul și să ne închipuim că majoritatea întinderii din acea moșie de 10.000 pogoane, d. ex. 8.000 pogoane, este proprietatea populațiunii din acel sat.—In acest caz, desigur că nu se vor putea naște raporturi de dependințe și nici ocaziuni de conflicte, căci — fiecare familie posedînd 11 pogoane — fiecare sătean ar fi de sine stătător, avînd întinderea de pămînt necesară pentru existența sa.

Rezultă din cele arătate mai sus, în mod evident, că *modul de repartițiune a solului a fost și este causa causarum a chestiunii agrare* sau, după cum se exprimă d. *Béchaux*: „în toate țările, la baza chestiunii agrare, se pune întrebarea de a ști cum este împărțit solul, dacă proprietatea mare sau cea mică precumpănește". [1])

Trebue deci să studiem în amănunțime modul de împărțire a solului în Romînia, pentru a ne putea da samă, în mod exact, de datele problemei agrare.

Asupra repartițiunii solului în Romînia s'au alcătuit două statistici: o statistică întocmită de d. *V. Căpităneanu*, fost secretar la Ministerul de Finanțe, cu ocaziunea recensămîntului fiscal din 1905, și o statistică întocmită de d. *G. Creangă* și care se găsește în cartea sa *Proprietatea rurală în Romînia* apărută în anul 1907. Ambele statistici se deosebesc prea puțin.

Dăm mai jos amîndouă statisticile.

La aceste statistici trebue făcute mai multe îndreptări, după cum foarte bine a arătat domnul profesor C. Stere. [2]) Astfel: statisticile arată numai numărul proprietăților, *nu pe al proprietarilor*. Ori, ca să ne dăm bine samă de repartițiunea solului, tocmai numărul proprietarilor urmează să-l cunoaștem.

Ca să aflăm deci acest număr, trebue să facem mai multe reduceri asupra cifrei de 1.563, numărul proprietăților mai mari de 500 Ha. (Luăm cifra din statistica d-lui N. Căpităneanu, ca fiind cea oficială). [3]) *In primul rînd*, această cifră urmează să fie *redusă cu 350*, întrucît cuprinde persoanele morale, afară de Stat, care stăpînesc 350 proprietăți mai mari de 500 Ha. Proprie-

1) *E. Béchaux*. La Question agraire en Irlande, pg. 83.
2) *C. Stere*, Cronica Internă din „Viața Romînească" Nr. 10 din 1906.
3) Proprietățile mai mari de 100 Ha. a persoanelor morale sînt în număr de 416. cf. Tabela XXVI. Statistica Căpităneanu.—In general proprietățile persoanelor morale sînt latifundiare, fiind provenite din daniile marilor boeri ai țării,—cele între 100—500 Ha. sînt puține, așa că, reducînd această cifră la 350 proprietăți, sîntem aproape de adevăr.

Statistica G. Creangă

	No. proprietăților	Intindere în Ha.	Proporțiile la % din intinderea totală
Propriet. până la 10 Ha.	920.939	3,153,645	40,29
Proprietățile 10—50 Ha.	36.318	695.953	8,89
Proprietățile 50—100 Ha.	2.405	166.847	2,13
Propriet. 100—500 Ha.	3.314	816.385	10,43
Proprietățile peste 500 Ha.	2.071	2,993,966	38 26
Total	965.047	7.826.796	100

Statistica N. Căpităneanu

	No. proprietăților	Intindere în Ha.	Proporțiile la % din intinderea totală
Propr. țărănești până la 10 Ha.	1,015,302	3,319,695	41.66
Pro. țăr. mare 10—50 Ha.	36,318	695,953	8,73
Pro. mijlocie 50—100 Ha.	2.318	165.456	2.08
Pr. supra-mij. 100—500 Ha.	2.608	785.719	9,87
Propr. mare peste 500 Ha.	1.563	3,001.473	37,66
Total	1.058.172	7,968,296	100

tățile de mînă moartă fiind trecute subt o formă sau alta în folosința sătenilor, chestiunea agrară nu se mai pune față de ele, deci trebuesc scăzute din cifra totală.

In al 2-lea rînd, fiindcă în statistici au fost trecute proprietățile, fără să se ție samă de proprietari, cifra din statistică trebue redusă din această cauză, fiindcă sînt *proprietari ce stăpînesc moșii în diferite comune din acelaș județ, sau în județe diferite din țară.* Numărul acestor proprietari, după fișele ce am alcătuit noi, este de 71, stăpînind 215 proprietăți din țară, mai mari de 500 Ha.. Cifra din statistică trebue deci redusă cu încă 144.

Rămîne *ca cifră definitivă*, ținînd samă și de erorile fiscului, *cifra de 1050*, ca reprezentînd *numărul real* al proprietarilor din Romînia ce posedă proprietăți mai mari de 500 Ha.

De asemenea, *întinderea proprietăților* din statistica d-lui Căpităneanu trebuește corectată, căci datele din statistică sînt extrase din tabelele fiscului, date care au fost stabilite cu ocaziunea recensămîntului din 1905.—Ori, sînt cunoscute procedeurile întrebuințate de fisc: *întinderea proprietății țărănești*, cași venitul [1], *este sporită* totdeauna, pe cînd a proprietăților mari este micșorată, după cum se exprimă foarte bine d. Stere: „Cînd un țăran o fi avut 1,7 sau 1,8 Ha., să nu fi fost înscris cu 2 hectare complecte, mai ales că el nu știe socoti în hectare, ci numai în fălci sau pogoane? [2]) Sau cînd un moșier o fi avut 1.600 sau 1.700 Ha., să nu fi fost el înscris în rol, cam cu 1.500 hectare, ori în loc de 3.300 sau 3.400, cu „aproximativ" 3.000 Hectare? Ei, nu ne cunoaștem moravurile administrative!" [3]).

Adăugînd la moravurile administrative graba cu care lucrează comisiunile de recensămînt, influența cea mare de care se bucură proprietarii în comisiune, avînd 2 reprezentanți ai lor, pe cînd fiscul unul singur, lipsa unui cadastru al proprietății în Romînia, — toate acestea ne îndrituesc să luăm afirmațiunea d-lui Stere drept realitate.

D. C. Stere evaluează aceste greșeli la 10%, astfel că *proprietatea mică trebue redusă la mai puțin de 3 milioane hectare, pe cînd proprietatea mare trebue urcată la 3,300,000 Ha.*.

Mai trebue observat *că pădurile* nu sînt trecute în statistică. Ori, pădurile aparțin în majoritate în Romînia marei pro-

1) Astfel venitul mijlociu pe hectar al proprietății mari e socotit la 26 lei, cu ocaziunea acelui recensămînt, pe cînd al proprietății țărănești la 37 lei.—A trebuit să intervie revoluțiunea din 1907, ca să înceteze această nedreptate. Egalizarea venitului proprietății țărănești cu cea mare formează unul din punctele manifestului regal din 1907.

2) Mai ales în prăjini socotește țăranul. Am întîlnit chiar notari, care nu știu socoti în arii și hectare.

3) Si chiar dacă n'ar fi moravurile administrative, este cunoscută tendința marilor proprietari de a induce în eroare fiscul, fie cu planuri vechi, fie prin stabilirea în contracte de arendare a unui venit redus. — Astfel cunoaștem proprietari care în contractele de arendare au trecut un venit jumătate din ceia ce încasează în realitate.

prietăți. Din cifra de 1.492,841 Ha., din suprafața ce ocupă pădurile particularilor, de bună samă că aproximativ 1,200,000 Ha. aparțin marei proprietăți de peste 500 Ha.. Astfel find, putem zice că marea proprietate de peste 500 Ha. atinge în Romînia 4,500,000 Ha. în cifră rotundă, din care trebue să scădem 300,000 Ha. proprietate de mînă moartă mai mare de 500 Ha., deci pe sama particularilor aproximativ 4,200,000 Ha..

Dacă la această cifră adăogăm întinderea Domeniului Coroanei [1]) și a proprietăților particulare ale M. S. Regelui,—și trebue să le adăogăm dacă voim să studiem chestiunea agrară în complexul ei,—obținem, ca *cifră definitivă* a întinderii proprietății mai mari de 500 Hectare, cifra de 4,411,112 Hectare?

In urma corectărilor aduse statisticii, putem conchide că în Romînia, pe de o parte, *un milion de capi de familie*, [2])—ceia ce reprezintă 5 milioane de suflete.—*stăpînesc 3 milioane Hectare, adică în mediu 3 Ha.*; iar pe de altă parte, *1,050 proprietari mai mari de 500 Hectare stăpînesc în total 4,411,112 Ha., în mediu 4,200 Hectare de fiecare proprietar.*

Repartițiunea solului, astfel cum rezultă din statistica oficială îndreptată, n'ar fi atît de îngrijitoare și n'ar da naștere la atîtea conflicte, dacă *proprietatea mare nu s'ar fi transformat în Romînia în proprietate latifundiară.*

După d. profesor Eugen von Philippowich, „marea proprietate se transformă în proprietate latifundiară, cînd copleșește pe mica și mijlocia proprietate în așa măsură, încît clasa micilor și mijlociilor proprietari devine neinsemnată din punct de vedere politic, economic și social“ [3]).

Rezultă din definițiunea d-lui Philippowich că nu întinderea absolută a marei proprietăți determină noțiunea de „latifundii“, ci anumite caractere economice și sociale ale marei proprietăți, situațiunea acesteia față de celelalte categorii de proprietăți, influența nefastă ce o are asupra populațiunilor rurale; căci după cum spune profesorul Conrad: „proprietatea latifundiară presupune stringerea micilor proprietăți (die Verdrängung der kleiner Betriebe), stringerea țăranilor (die Verdrängung der Bauern)“. [4])

Latifundiul prin urmare nu este determinat de o întindere abstractă oarecare, ci *prin raportul ce există la un moment dat între întinderea marei proprietăți de o parte și celelalte categorii de proprietăți de altă parte.*

1) Domeniile Coroanei, formînd apanagial propriu zis al Coroanei, au o întindere de 130,041 Ha., din care 59,000 Ha. cultivabile și 71,401 Ha. păduri. (cf. Statistica Căpităneanu. Raport Nr. 12 și Nr. 14). Afară de aceste Domenii, M. S. Regele posedă Domeniile particulare Monastirea (Ilfov), Zorleni (Tutova), Broștenі (Suceava), Predeal (Prahova), Poeni (Suceava) care au o întindere totală de 81,072 Ha. (cf. Monografiile Domeniilor Coroanei apărute în 1906).

2) După Statistica Căpităneanu, 1,015,302 capi de familie.

3) *Eugen von Philippowich.* La politique agraire pag. 67.

4) *Dr. I. Conrad,* Articol *Latifundien* in Handwörterbuch des Staatswissenschaften, Vol. 37—39, Ed. 3-a, pg. 411.

Acest raport depinde, *în primul rînd*, de *populațiune*. Cît timp populațiunea este puțin densă, concentrarea unei mari întinderi în mîna cîtorva persoane nu prezintă rele urmări. Pot să existe domenii întinse într'o țară, însă—dacă populațiunea nu este numeroasă—lipsa de pămînt nu se resimte, stringerea sătenilor nu se poate exercita, încît marea proprietate nu poate lua caracterul latifundiar.

Profesorul Conrad explică aceasta în modul următor: „Intr'o regiune de stepă, chiar o proprietate de o milă pătrată (6,000 Ha.) nu poate fi considerată ca latifundie, fiindcă valoarea ei este foarte neinsemnată și numai puțini oameni pot găsi o ocupațiune pe această moșie. *Despre stringerea țărănimii nu poate fi vorbă*“.

De asemenea d. C. Stere arată [1]) că în Argentina, unde alături de întinderea de 100 milioane Ha. a terenurilor cultivabile, nu sînt decît vre-o 4 milioane locuitori; domeniile, oricît de mari, nu pot avea totuși caracterul latifundiar.

In al doilea rînd, acest raport depinde de starea economiei generale, mai ales de *gradul de cultură agricolă*, în care se află o țară. Profesorul Conrad demonstrează acest adevăr, arătînd că „în țările cu o cultură intensivă, în care valoarea economică a pămîntului este mare, o proprietate chiar mai redusă poate lua caracterul de latifundiu, atît din cauza valoarei ridicate a proprietății, cît mai ales și din cauza puternicelor mijloace de exploatare a solului“. [2])

In al 3-lea rînd, acest raport depinde *de felul de ocupațiune al majorității populațiunii*. Astfel, într'o țară în care industria este mult dezvoltată, în care deci majoritatea populațiunii își găsește ocupațiune în orașe, domeniile întinse chiar pot să nu aibă caracterul latifundiar, întrucît nu au influență nefastă asupra populațiunilor rurale, căci stringerea sătenilor n'are cum și asupra cui să se exercite, de oarece lipsa de pămînt nu se resimte, iar populațiunea este puțin densă la țară.

In acest mod determinată, *noțiunea de latifundii nu poate fi decît relativă; ea variază deci, atît în spațiu, dela o țară la alta, cît și în timp, dela o epocă la alta.* Pentru a fi mai lămuriți, vom compara domeniile din Romînia cu cele din Statele-Unite. In Romînia nu întîlnim proprietăți mari de 30,000 Hectare cultivabile, cum este domeniul numit Cheney-Farm din America de Nord. De asemenea, dacă comparăm proprietățile de azi din Romînia cu cele existente la sfîrșitul secolului al 18-lea, constatăm că moșiile din acea epocă erau cu mult mai întinse, decît cele din timpurile noastre. Astfel, azi nu găsim în Romînia un domeniu de 42,000 Ha. întinderea pe care o avea la sfîrșitul secolului 18-lea domeniul Nămoloasa al lui Costake Conake. [3])

1) *C. Stere*, Cronica Internă, in „Viața Romînească“, Anul 1908 pag. 299.

2) *I. Conrad*, loco cit.

3) *Radu Rosetti*. Pămîntul, Sătenii și Stăpînii în Moldova, pg. 311.

Judecind deci numai după întindere, adică în mod absolut, ar trebui să conchidem că în Statele-Unite de azi și în Rominia din secolul al 18-lea există proprietate latifundiară, pe cind în Rominia de azi nu există o proprietate latifundiară.

Dacă facem însă să intervie elementul relativ, între care cel dintăiu populațiunea, și dacă analizăm starea economică a Rominiei de azi, ocupațiunea principală a majorității populațiunii în Rominia, influența nefastă ce marea proprietate exercită asupra celorlalte categorii de proprietăți,—trebue să conchidem contrariu, fără a sta la îndoială, anume că în *Rominia de azi proprietatea mare s'a transformat în proprietate latifundiară, că Rominia este o țară de latifundii.*

In adevăr, populațiunea Rominiei s'a înmulțit foarte repede; —de unde la 1859 populațiunea se ridica la 3,726,327 suflete, azi atinge cifra de 7,230,418 suflete, după recensămintul din 1912, adică s'a îndoit în timp de 50 ani.

In deobște este cunoscut că țara noastră este *cea mai prolifică din lume.* Rominia a avut un excedent de naștere de 14.60 la mie în 1910, de 17,3 în 1911 și *de 20.5 în 1912.* [1])

Astfel elementul populațiunii a contribuit în largă măsură la transformarea marei proprietăți din Rominia, în proprietate latifundiară.

De asemenea propășirea economiei generale, și în special a celei rurale, ne explică cauza pentru care proprietatea mare a căpătat apoi în Rominia un caracter latifundiar. [2])

Vom cita citeva cifre. In 1866 nu se găsea nici măcar un kilometru de cale ferată în Rominia, iar șoselele nepetruite aveau o lungime de 1,068 km., pe cind azi există aproape 5,000 km. de cale ferată și peste 30.000 km. șosele.

De unde în 1866 s'a exportat din Rominia mărfuri pentru 116.500.000 lei, în 1910 s'au exportat mărfuri de peste 500 milioane lei.

In ceia ce privește progresele economiei rurale, vom spune că de unde la 1839 țara noastră nu exporta griu și ovăz decit pentru suma de 10.400.000 lei [3]), în anul 1910 a exportat din aceste cereale pentru suma de 346,661.104 lei, [4]) aproximativ de 30 ori mai mult.

Suprafața sămănată în 1866 nu ocupa decit 2.230.600 Ha., pecind zi ocupă 6.003.520 Ha., aproximativ de 3 ori mai mult [5]). In timp ce la 1862 s'a produs numai 9.373.600 hl. griu, în 1905 s'a produs 36.412.747 hl., aproximativ de 4 ori mai mult. [6])

---

1) *Statistisches Iahrbuch für das Deutsche Reich* pe *1912* ne arată pe Serbia avind un excedent de 16,6 la mie, pe Bulgaria 13,9 la mie, Germania 13.6 la mie. Rominia stă deci în frunte.

2) Asupra propășirii economice a Rominiei se pot găsi date complecte și foarte vorbitoare in: Progresele Rominiei dela 1866—1905.

3) *Gh. Panu.* Cercetări asupra stării țăranilor în veacurile trecute, pag. 214.

4) *Ministerul de Finanțe.* Comerțul exterior al Rominiei în 1910.

5) și 6) *Statisticile Ministerului de Domenii.*

Din toate aceste cauze valoarea solului s'a urcat în mod simțitor. Astfel: la 1849 locul de arătură se arenda cu 11.20 lei noi pe an falcea (3 pogoane) de arătură, 16 lei falcea de finețe și 6,40—8 lei falcea de pășune.

In intervalul dela 1830 la 1859 prețurile de arendă, ne spune d. Radu Rosetti, s'au împătrit și chiar încincit [1]).

Comisiunile agricole din anii 1862—1863 arată că prețul de arendă varia dela 8 la 11 lei, de pogon [2]). Azi maximum de arendă, stabilit de comisiunile de județ pentru perioadele 1912—1917 variază între 25—35 lei, care însă este depășit de cele mai multe ori în arendările la obștii sau la particulari în suprafețe mari. In Dolj de ex. arenda unui pogon merge până la 50 lei, în suprafețe mari. Cunoaștem o moșie care la 1900 se arenda cu 20 lei iar azi s'a arendat cu 50 lei pogonul.

Valoarea pămintului în capital s'a urcat și mai repede: de la 1900 până azi s'a împătrit cel puțin. Pămînturile care se arendau atunci cu 300 lei, azi se vind cu 1,200 lei pogonul.

Cit privește ocupațiunea majorității populațiunii este cunoscută de toți, ca fiind agricultura. Recensămîntul din 1912 ne arată că 5,901.285 suflete, adică 81,62% din populațiunea totală a țării, se hrănesc din munca cimpului [3]).

Influența nefastă ce a exercitat marea proprietate asupra celorlalte categorii de proprietăți în Rominia,—și care formează, după cum am arătat, una din elementele care contribuesc la determinarea caracterului de proprietate latifundiară a marei proprietăți,—se constată din aceia că proprietatea mai mare de 500 Ha. ocupă 37,66% din întinderea cultivabilă, fără a ține seamă de păduri, în timp ce proprietatea mijlocie (dela 500—100 Ha.) nu reprezintă decit 2,08% din această întindere.

Nu încape îndoială, deci, că proprietatea mijlocie este azi copleșită de marea proprietate. Istoricește chiar s'a demonstrat că proprietarii latifundiari au înghițit pe cei mijlocii, pe orășeni și moșneni [4]). Fenomenul distrugerii proprietăților aparținind răzeșilor și moșnenilor se petrece și subt ochii noștri: marii proprietari absorb pe mijlocii proprietari vecini.

Acelaș fenomen și cu mai multă vigoare încă, s'a petrecut și cu micii proprietari. *Vecinii* și *ruminii* sînt proveniți din proprietari mici, liberi, care din cauze diferite, mai ales din cauza poverii birurilor s'au vîndut boerilor, împreună cu proprietățile lor. [5]).

---

1). *Radu Rosetti.* Pentru-ce s'au răsculat țaranii? pg. 112 și următoarele.

2). *A. D. Xenopol.* Domnia lui Cuza-Vodă pag. 10. Compară și prețurile din broșura Ministerului de Interne: Creșterea arenzei pămintului dela 1870—1906.

3). *Ministerul Agriculturii și Domeniilor.* Mișcarea populațiunii Rominiei în 1912. pag. 13.

4). *A. D. Xenopol* Proprietatea mare și cea mică în trecutul țărilor romine. Viața Romînească No. 5 din 1913. *Radu Rosetti.* Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova, pag. 191 și urm.

5). *Radu Rosetti* op. cit. pag. 272 și urm.

In timpurile noastre, proprietățile *mai mici de 10 Hectare reprezintă numai 41,66%* din întinderea cultivabilă a Rominiei.

Această categorie de proprietate a fost deci împiedecată în desvoltarea ei,—a fost strivită putem zice,—de marea proprietate.

De sigur că, dacă legiuitorul din 1864 n'ar fi prescris inalienabilitatea proprietății țărănești, care s'a trecut apoi în articolul 132 din constituțiune, proprietatea mică ar fi fost complect înghițită de marea proprietate.

E nevoe să arătăm mai lămurit în ce mod marea proprietate a copleșit,—a zugrumat putem zice,—mica proprietate în Romînia.

In primul rînd, mica proprietate a fost împiedecată în desvoltarea ei, astfel *încît n'a putut să se transforme în o adevărată proprietate țărănească*, adică într'o proprietate care să procure stăpînitorului veniturile îndestulătoare pentru a duce o viață *de sine stătătoare*.

In adevăr, după cum explică foarte lămurit d. Radu Rosetti [1]: „țaranul care s'a îmbogățit prin munca sa și a adunat 15, 20, 30, mii lei nu găsește în Romînia pămînt de cumpărat, pentru această sumă, relativ mică, căci proprietățile avînd o astfel de valoare sînt foarte puține, deci foarte scumpe" [2].

Țăranul, de asemenea, nu poate cumpăra pămînt din marile proprietăți, căci nu sînt de vînzare în localitate sau dacă întîmplător se află de vînzare vre-o proprietate, valoarea ei întrece puterile lui de cumpărare, întru-cît nu se vinde de cît în întregime. Deci este forțat să fie cumpărată tot de un mare proprietar.

Astfel fiind, țăranul n'a putut să-și mărească proprietățile lui căpătate la 1864 și prin legile ulterioare de împroprietărire, adică să o transforme în adevărată proprietate țărănească.

In al doilea rînd proprietatea mare a provocat *fărămițirea proprietății mici*. In adevăr, proprietatea mică, neputîndu-se mări prin cumpărare, fatalmente a devenit parcelară, fiind dat regimul succesoral al codului nostru—care stabilește egalitatea între moștenitori—și mai ales înmulțirea repede a populațiunii rurale.

Moștenitorii, destui de numeroși, [3] ai proprietarilor mici au ajuns proprietari ai unor bucăți de batistă. Acești moștenitori, la rîndul lor, n'au putut să-și întregească proprietățile lor, căci n'aveau de unde cumpăra pămînt. Marea proprietate nu se vindea decît în întregime; se scumpea mereu; iar sătenii n'aveau credit.

Astfel se explică pentruce proprietatea mică este așa de fărâmițată. Astăzi statistica ne arată că 64,70% din numărul proprietăților mai mici de 10 Ha. au o întindere subt 4 Ha..

Parcelele până la 2 Ha. reprezintă 31,68% din totalul proprietăților, cele dela 2—3 Ha. reprezintă 14,29%, cele dela 3—5

1). *Radu Rosetti*. Pentru ce s'au răsculat țaranii? pag. 438.
2). Putem adăuga „și foarte depărtate".
3) In media un țăran are 4 copii.

Ha. reprezintă 34,88%, cele dela 5—7 Ha. reprezintă 14,24%, în fine proprietățile dela 7—10 Ha. reprezintă numai 4,91 din numărul total al proprietăților mici [1].

In al doilea rînd, proprietatea mare a redus clasa țărănească la ultima expresiune. Această clasă este nulă politicește, neavînd de cît 38 reprezentanți în parlament și aceia impuși de guvern dintre marii proprietari, care nu se pot alege la celelalte colegii. Ori ce veleități de independență a colegiului al 3-lea sînt înăbușite.

Din punct de vedere economic am văzut care este starea țărănimii, iar din punct de vedere social clasa țărănească a micilor proprietari este și mai neînsemnată. Țăranii sînt așezați pe cea din urmă treaptă a scării sociale, considerați ca niște iobagi și sînt lăsați să trăiască în întuneric, pecînd marii proprietari joacă rolul de căpetenie în viața socială și sînt singurii care se împărtășesc de progresul economic și social al țării.

Toate condițiunile cerute de economiști fiind deci îndeplinite cu prisosință, este explicabil de ce marea proprietate s'a transformat azi în proprietate latifundiară în Romînia, deși nu întîlnim domenii întinse ca cele din Statele-Unite sau ca cele existente în Romînia la sfîrșitul secolului al 18-lea.

Cunoscînd tendința de creștere a populațiunii rurale, intensificarea culturii agricole, sporirea valorii pămîntului, sîntem convinși că, cu cît timpul va trece, cu atît caracterul latifundiar al proprietății rurale se va accentua; cu atît deci chestiunea agrară va lua un caracter mai amenințător pentru liniștea statului romîn.

Măsurile pentru limitarea latifundiilor sînt deci urgente și absolut necesare.

Const. Georgescu.

---

1). *G. Creangă* op. cit. pag. LI.

Comedientul

Deşi nu sînt actor de meserie,
O să-mi încerc şi eu talentu-odată,
Şi astăzi, cu figura nemascată,
O să vă joc o tristă comedie.

Incepe-aşa: „Doi ochi frumoşi de fată,
Ca două picături de veşnicie,
Au pus amar venin de nebunie
Intr-o sărmană inimă curată.

Apoi... s'au îndreptat în altă parte
Frumoşii ochi, dăruitori de moarte,
Să-şi toarne 'n alte suflete, lumina.

Iar cel rămas în suferinţă sfîntă,
A'nebunit... şi plînge-ades... şi cîntă".
Atît. — Şi-acum, vă rog, lăsaţi cortina.

Demostene Botez

Profiluri literare

Pierre Mille

William James în cartea sa *Philosophie de l'expérience* vorbeşte de schimbarea de „climat intelectual" care se face pe nesimţite subt nenumărate înrîuriri în capul filozofilor, aşa încît un filozof mai în vîrstă din vremile noastre ajunge să privească cugetarea generaţiei trecute ca expresia unei alte rase omeneşti. Aceiaşi impresie de schimbare radicală în „climatul literar" al epocii noastre, am resimţit-o eu însumi citind nuvelele exotice ale lui Pierre Mille, după Le Pellerin d'Ankor a lui Pierre Loti.

Natura, oferită de artă, pitorescul şi frumuseţa lumii exotice vor găsi cu greu un cîntăreţ care să le interpreteze cu lirismul splendid al lui Pierre Loti. El rămîne poetul unic, cîntăreţul fără pereche a emoţiilor îmbătătoare şi melancolice din lungile călătorii în care a primblat nostalgia de necunoscut a generaţiei sale, dar cîtă viaţă a trecut între el şi Pierre Mille! Pierre Loti şi Pierre Mille sînt în realitate două *date literare* destul de apropiate, dar înseamnă pentru cultura noastră literară două *epoce*, în concepţia despre lucru ca şi în tehnica alcătuirii operii de artă.

Loti priveşte lumea din extremul orient prin prisma unui suflet rafinat în civilizaţia mîndră al extremului occident, neştiutoare şi lipsită de curiozitatea *simpatică* pentru această lume galbenă, neagră etc., închisă sufletului său, străină, îndepărtată şi oarecum duşmănoasă. Artistul format la şcoala lui Theo Gautier, Flaubert, fraţii Goncourt etc. presimte, gustă şi redă splendid aspectul variat, bogat şi pitoresc al lumii acesteia noi şi ciudate, dar simţurile sale sînt formate la altă şcoală. El gustă, interpretează şi redă cu sufletul său de *Roumi*, se preocupă mai ales de impresia ce se răsfrînge în sufletul său, ascultă ecoul repercutat în sensibilitatea lui fină, dezamăgită şi melancolică, notează amănunţit stările lui sufleteşti plutitoare, nehotărîte şi poate cu atît mai ascuţit pătrun-

zătoare in sufletul nostru. Necontestat unele din descrierile lui sint adevărate mărgăritare: colorit, poezie, muzicalitate, viziuni fermecătoare din lumea exotică. Omul, însă, omul nou se perde în mijlocul naturii şi a civilizaţiei ce apare sufletului lui Loti; el e mic, neinsemnat, cînd e, şi nu serveşte decît ca un vaz pitoresc cu forme potrivite decorului pentru a conţine poezia falnicului Roumi.

Pierre Mille însă e numai viaţă, curiozitate arzătoare de artist, curiozitate simpatică de moralist generos, curiozitate de etnograf, de erudit în Artropologie preistorică, curiozitate chinuitoare de psiholog al vremilor noastre, plin de întrebări pentru enigma sufletului raselor şi civilizaţiilor acestora atît de vechi, atît de noi pentru mintea noastră atît de departate de sufletul nostru şi totuşi atît de apropiate. Natura exotică, bogată în pitoresc, grea de toată frumuseţa unei exuberanţe de viaţă străină Europeanului îl încintă, îl tulbură, îl îmbată şi pe el şi pe Loti—dar nu se opreşte asupra ei. Ea îi serveşte numai de cadru, de decor pentru viaţa omenească care e sufletul, interesul central şi covirşitor. Intre Loti şi el au trecut simboliştii, care, cu toate exagerările lor, au dat o valoare nouă vorbelor, au analizat şi descompus sinteza bogată dar imobilă a stilului parnasian, au dezlegat mersul greu şi solemn al frazei lor prea şlefuită şi i-au dat fluiditate, precisiune în unele linii, mlădiere în unele nuanţe. In factura operii literare de azi, se simte cunoştinţa analitică a elementelor stilului, valoarea relativă a vorbelor în construcţii şi a trăsăturilor caracteristice în compoziţie, perfecţionarea meşteşugului, cu care un scriitor de talent azi poate exprima o lume mai bogată în nuanţe, mai profundă în perspectivă, într'o formă care pare mai simplă, e mai uşoară, mai nobilă, mai spiritualizată deşi ţesută numai de elemente concrete şi senzoriale. In locul descrierilor lui Loti, admirabile fără îndoială, dar lungi, lungi, Pierre Mille ne dă o schiţă în cîteva linii mari, care desinează izbitor şi sintetic cadrul, subliniază numai cîteva amănunţimi, dar atît de pitoreşti, atît de bine alese, încît te simţi pătruns de realitatea ascuţită şi unică a locului în care te găseşti. Cîteva exemple. In Congo equatorial un vapor urcă gîfîind undele Alimei, a cărei apă „est une encre epaisse et lourde et grasse, faite de la pourriture des arbres, des herbes, des bêtes mortes depuis des siècles et des siècles". Apa lagunei: „Si transparente qu'on voyait le fond à quinze on vingt mètres; toute plantée, branchangée, feuillue d'arbres de corail qui fleurissaient violets, verts et roses; des poissons sautant, dansant, jouant à travers cette eau presque aussi légère et lucide que l'air, des poissons de toutes les couleurs: des ragés, des tochetés des gros, des petits, les uns recouverts d'épines, d'autres comme des perroquets. Dans le fond, de grandes huitres ouvertes, des congues toutes tortillées et de tous les roses, des petits coraux tout roses"... (*La nef morte* în „*Barnavaux et quelques femmes*"). In aceste cîteva rînduri e condensată toată exuberanţa de viaţă, diversitatea şi fantastica

mulţime de forme şi de colorit a naturii exotice în apă. Mijloacele descriptive sînt puţine, dar cîtă ştiinţă în alegerea amănuntelor, în alăturarea şi nuanţarea lor, pentru a realiza un tot real şi de o justeţă artistică plină de cumpătare şi de efect. In redarea oamenilor şi a lucrurilor se simte artistul care vibrează la armonia frumosului, apreciază şi gustă pitorescul, dar şi analistul, cugetătorul, care subt forma măgulitoare pentru simţuri caută să dea de urma puterilor din a căror joc se încheagă şi înfăţişarea exterioară a firii şi mişcarea necurmată a vieţii. Lucrări şi oameni, toate sînt cercetate cu grija de a le descoperi faţa lor adevărată, cu o curiozitate aţiţată de om inteligent şi cult care pricepe multe, dar şi cu indulgenţa simpatică şi binevoitoare a unei astfel de mentalităţi. Din fapte mici alese cu siguranţa ochiului care ştie să observe şi să prindă trăsătura cea mai semnificativă, acţiunea cea mai grea de înţelesuri şi cea mai decisivă în caracterizarea unui suflet, înţelegem sufletul Chinezului înglobat în turma de 600 de milioane, unitate în furnicar şi „somnambules quant ils ont leur tâche, comme de vraies fourmis: aveugles sourds, insensibles, sans nerfs..." Inţelegem din această simplă analogie toată civilizaţia şi psicologia profund socializată, covirşirea vieţii individuale subt greutatea monstruoasei dezvoltări a vieţii sociale, puterea şi slăbiciunea rasei galbene. Inţelegem motivele adinci ale disensiunei dintre civilizaţia lor şi a noastră, prăpastia săpată adînc de un lung traiu îndărăt cu şcoli, întipăririle adinci ale cultului străbunilor, cătuşele autorităţii patriarhale care fac cu neputinţă o legătură reală şi rodnică între cuceriţi şi cuceritori în coloniile franceze. Simţim în sufletul primitiv, necioplit, alcătuit numai din instincte, impulsii şi superstiţii a Negrilor africani, zorii personalităţii morale mai tîrziu răsărită în omenire. Sufletul Europeanului însuşi se descompune ca lumina albă răsfrîntă în prisma de cristal. Prejudecăţile noastre sociale, principiile şi maximele noastre morale subt forma lor cea mai tranşantă de „imperativ categoric", sentimentele cele mai unitare şi mai omogene, la contactul atîtor altor lumi, cu alte atîtea moravuri, morale şi feluri de a fi, se descompun în elementele lor simple, ca nişte adevărate corpuri anorganice, sînt influenţa reactivilor într'un laborator de chimie. In „Louise et Barnavaux", disociaţia aceasta stranie se petrece subt ochii noştri în sufletul simplu al lui Barnavaux şi spectacolul e unic în felul său, căci asistăm dimpreună cu Barnavaux la analiza celor mai fine şi secrete resorturi ale vieţii sufleteşti în vremea petrecută de el în colonii, precum şi la recompunerea, la reasociarea acestor elemente în sintezele proprii sufletului nostru, de îndată ce Barnavaux se întoarce în obişnuitul mediu european. Recompunerea însă se face subt controlul conştiinţii, care acum înţelege mecanismul vieţii noastre sufleteşti şi, pentru Barnavaux caşi pentru cititorul lui Pierre Mille, faptul acesta aruncă o lumină, răsfrînge o înţelegere a umanităţii, o răşchirare a orizonturilor minţii, pe care numai la Lafcadio Hearn o mai întîlnim, dintre toţi acei care au scris asupra altor rase. Atitudinea sentimentală a lui Pierre Mille e hotărîtă, clară şi făţişă: faţă de orice făptură omenească, respectul vieţii şi

a dreptului la viaţă, faţă de orice apărare, indignarea, revolta şi apararea oprimatului. Atitudinea intelectuală, acea a cugetătorului din vremea noastră: înţelegerea largă a faptelor, punerea terminilor problemelor fără nici o şovăire faţă de prejudecăţile obişnuite, nici patriotismul, nici interesul personal, nici consideraţiile politice nu-l pot sili să tacă absurdităţile şi nedreptăţile monstruoase al sistemului social. Dar dintr'o repulsiune neinvinsă pentru orice fel de dogmatism nu scoate nici odată o încheere: faptele vorbesc, cititorul să conchidă!

Intre cei tineri Pierre Mille e o personalitate şi un scriitor de valoare. Un scriitor de valoare, azi, cînd arta de a scrie a ajuns la o aşa perfecţiune în Franţa, înseamnă un talent destul de puternic încît să poată lupta şi învinge perfecţiunea mediocrităţii. Pierre Mille are cu atît mai mult merit cu cît a debutat ca jurnalist şi a continuat o carieră destul de frumoasă în jurnalistică alături cu cariera sa literară: a colaborat la „*Chat noir*" şi „*Revue Independante*" cu nuvele şi versuri, la revista „Art et Critique", apoi „Le temps" pentru care a scris cronici externe din Anglia unde a stat doi ani, la Revue Bleue a scris critici asupra scriitorilor englezi, a colaborat la „Lis Débats" mai ales după ce a plecat în Madagascar, de unde a trimis cronici coloniale. A colindat apoi lumea în Sudan, în Tesalia şi Creta, în Congo; apoi în suita împăratului Germaniei, la Constantinopole, în Siria, în Egipt, în Indochina, în India şi, însfîrşit, şase luni de călătorie în Africa prin Senegal, pe Niger, la Tombuctu, de unde, până la Karusso, urcă în sus fluviul, de acolo merge calare până la Timbru şi însfîrşit în tren până la Konakry. Ce înseamnă călătoriile lui Flaubert şi ale neliniştitului Guy de Maupassant pe lîngă această brăzdare fantastică a lumii în toate direcţiile cu mai multă uşurinţă decît dacă ar fi făcut un simple „voyage autour de sa chambre?" Odihna lui Pierre Mille, care între toate aceste colindări a găsit prilejul şi timpul să se înamoreze şi să ia de nevastă o femee de merit, Yvonne Serruys, sculptoră bine cunoscută în Paris, înseamnă colaborarea activă la *Le Journal, Petit Marseillais, L'Opinion, Le Temps* şi să publice aproape una după alta: „*Sur la Vaste Terre*", „*L'Enfant et la Reine Morte*", „*Barnavaux et quelques Femmes*", *La Biche écrosée*", „*Caillon et Tili*", „*Louise et Barnavaux*".

Cititorii diferitelor jurnale la care a colaborat Pierre Mille îl cunosc desigur mai ales ca humorist şi fantezist povestitor de întîmplări grozave, înclinare pe care a pastrat-o şi în activitatea lui literară de mai tîrziu. Ca humorist a păstrat caracterul eminamente francez de a găsi comicul irezistibil al faptelor mărunte din viaţa curentă, din faptele diverse care cad la întîmplare subt ochii jurnalistului sau a cititorilor de jurnale. Cu fantezia scînteietoare a Parizianului, plecînd dela lucruri banale, afirmaţii solide şi de bun simţ, se aruncă în argumentări şi deducţii extravagante şi cu o vervă îndrăcită ajunge la concluzii de un comic dezopilant. „*Concours administratif*", „*Véridique Histoire de Bellamaus*", etc. Atît în povestirile sale humoristice cît şi în acele în care-i place să ne facă să simţim părul măciucă de groază ca şi în celelalte nuvele

şi scrieri, păstrează darul acesta al spiritului francez de a nu eşi din realitate pentru a provoca fie risul, fie groaza, fie emoţia rară şi fină a unei opere de valoare. Neprevăzutul e în sufletul nostru nu în lumea din afară, aspectul pe care-l iau lucrurile în faţa lui, lumina pe care o proiectează el, deformările care i le impune puterea lui de a transforma; acesta e izvorul humorului, oroarei, înduioşării şi entuziasmului nostru. Nu e nevoe să inventăm fapte şi împrejurări extraordinare şi destul să deschidem ochii asupra vieţii ce curge în noi şi în jurul nostru pentru ca să găsim aspecte infinit de variate în care verva fantastică a unui talent original poate clădi cele mai neprevăzute viziuni şi dezlănţui cele mai variate emoţii.

In mijlocul articolului celui mai documentat, celui mai precis informat, plin de vederi filosofice adînci şi bine gîndite, fantezia lui Pierre Mille pleacă în jerbii fermecătoare de foc de artificiu şi sufletul întins în sforţarea de a cunoaşte, se destinde cu plăcere şi se odihneşte încîntat de acest spectacol neaşteptat în coloanele grave ale ziarului *Le Temps*. Indrăzneala cu care scrutează totul, spiritul de revoltă şi lipsa de respect pentru momîele cu care eterna mediocritate vrea să sperie şi să rătăcească activitatea noastră intelectuală, independenţa faţă de orice procedare, consacrată prin obiceiu în moravurile literare şi în arta de a scrie, sînt semnul învederat al unei originalităţi profunde şi plină de spontaneitate. Romanele lui sînt în adevăr fără ceia ce se chiamă unitate de compoziţie, gradarea interesului, menajarea efectului final—ele sînt o serie de epizoade variate din viaţa unui soldat francez în colonii, bucăţi rupte din viaţa însăşi, care ori cum vor fi înşirate, vor da neapărat impresia de „tot unitar" pe care o dă orice corp viu şi însufleţit, impresia de lucruri trăite care şi-au păstrat tot farmecul în implicitatea şi naturalul cu care au fost tratate de autor.

Stilul lui Pierre Mille e departe de a fi stilul lucrat, ţiselat, şlifuit şi desăvîrşit al unui Henry de Régnier. Jurnalistul grăbit să dea la tipar se iveşte uneori în forme neglijate şi întorsături de fraze găsite la întîmplare. Dar mai ales se simte omul preocupat de a găsi forma cea mai curgătoare, mai mobilă şi mai pitorească, chiar dacă nu e cea mai perfectă şi fraza cea care îmbracă mai uşor creaţia rapidă, uşoară şi fantastică a vieţii, chiar dacă nu e cea mai savantă în alcătuire şi nu reprezintă le „tour de force" al unui stilist care se repetă.

Mărturisesc că pentru un cititor din vremile noastre, intoxicat de literatură, sătul de toate perfecţiile şi strălucirea atitor artişti plini de virtuozitate, e greu să mai găsească ceva farmec într'o carte nouă. Pierre Mille însă nu mai e un literat pe care ambiţia ta de om la curent cu ce se scrie, te obligă să-l citeşti şi-ţi impune osteneala să-l guşti; e un tovarăş sufletesc încîntător care te întreţine de tot ce te interesează, fermecîndu-te şi provocîndu-te să gîndeşti şi să simţeşti în linii însăşi a personalităţii tale adevărate. Cu el nu e nevoie să „pozezi" nici faţă de tine, nici faţă de publicul căruia îl prezinţi.

Izabela Sadoveanu.

Politica noastră industrială

De cite ori e vorba de controversa: protecționism sau liber schimbism, și de cite ori simțim nevoia de a apăra protecționismul nostru, de atîtea ori aducem ca argument suprem teoria lui Friedrich List despre confederația puterilor productive. Și pentrucă statele economice din apus, care și-au săvîrșit evoluția industrială, au adaptat această teorie nevoilor lor și au cristalizat-o - Germania de pildă—în cerința modernă a protecției muncii naționale, „Schütz der nationalen Arbeit", ne-am gîndit și noi că această protecție se cuvine în și mai mare măsură industriei noastre mari care de abia e la începutul evoluției sale și am primit fără multă bătae de cap teoria lui List.

Nu ne-am gîndit la relativitatea acestei teorii, nu ne-am gîndit că întreaga construcție protecționistă a lui List nu e decît trecătoare, urmînd ca atunci cînd ramurile industriale încurajate prin taxe vamale se vor fi dezvoltat îndestul pentru a putea concura cu străinătatea, aceste taxe să cadă dela sine. Și mai departe— aceasta este marea noastră greșală—am trecut cu vederea faptul că List înțălege prin „dezvoltarea puterilor productive" numai factorii aceia, numai ramurile acelea care sînt într'adevăr în stare să ia un avînt deosebit și nici decum întreprinderile industriale ale căror produse nu pot concura cu produsele similare străine, cu toate că sînt apărate de un zid format de taxe vamale de 20 și 30 la sută.

De aceia, ar trebui să fim mai prevăzători și să rostim mai puțin numele lui List pentrucă ceia ce am primit noi nu este decît o deviare a teoriei sale și nici decum învățămintele pe care ni le-a lăsat dînsul, în forma lor adevărată.

Și cu ce drept ne-am căuta refugiul la teoria lui List, cînd acesta vorbește de o industrie apărată de taxe de cel mult 20 și 30 la sută, pe cînd la noi găsim ramuri industriale puse la adăpostul unor taxe de 30—40—70 și 100 la sută?

Un asemenea protecționism excesiv nici nu a fost luat vreodată în considerație de către List, pentrucă după dînsul, industriile, care au nevoe de asemenea încurajări enorme, sînt în afară din cercul industriilor care se pot dezvolta și înflori și nu vor putea dăinui niciodată singure, fără a fi apărate de taxe vamale. Insă, cum taxele vamale nu fac decît să îngreueze pe consumatori, urmează că acele industrii care au nevoe de taxe vamale perpetue, scumpesc în mod permanent traiul și cer sacrificii permanente din partea consumatorilor. Protecția lor este deci în contrazicere cu principiile economiei naționale.

Și acum se pune întrebarea: Oare industria noastră mare care ne-a costat dela anul 1887 încoace atîtea sacrificii, care ne-a îndemnat să alcătuim tariful vamal protecționist din anul 1904 și care și acum, în ajunul încheierii nouilor convențiuni comerciale din 1917, ne dă destul de gîndit,—oare această industrie nu a răspuns ca așteptărilor și dezvoltarea ei nu înseamnă emanciparea noastră economică? Vom căuta în rîndurile următoare să răspundem la această întrebare, făcînd așa dar o critică a politicii noastre industriale.

Ca bază luăm broșura Ministerului Industriei și Comerțului din anul 1909[1]) în care sînt adunate cu multă sîrguință datele privitoare la marea noastră industrie și care—deși au trecut patru ani de atunci—poate să ne servească și astăzi ca punct de plecare al cercetărilor noastre.

I. Vechiul regim

Legea pentru încurajarea industriei naționale din anul 1887 (21 April) hotărăște: oricine voește să înființeze în țară o întreprindere industrială cu o investițiune de cel puțin 50,000 lei și care va întrebuința zilnic cel puțin 25 de lucrători se va bucura de următoarele încurajări[2]):

1) Va putea obține până la 5 ha. teren pe domeniile statului, ale comunelor sau ale coroanei, dacă este Romîn, ca proprietar absolut, dacă este străin, numai pe timp de 90 de ani.

2). Va fi scutit vreme de 15 ani de toate impozitele directe.

3). In aceiași perioadă va fi scutit de plata taxelor vamale pentru:

a). Mașini și aparate.

b). Materii prime care nu se găsesc în țară.

4). Reducere de transport pe căile ferate ale statului, și anume:

a). 35% pentru materiile prime din țară.

b). 45% pentru produsele fabricate.

Aceste încurajări mai erau însă legate de împlinirea următoarelor condițiuni:

1). Mașinele și instrumentele întrebuințate în fabrică vor trebui să fie de mare perfecțiune.

1) Studiu și rapoarte asupra Industriei mari. București 1909.

2) Deutsches Handels-Archiv, 1887 I pg. 709 și urm.

2). Fabrica va trebui să fie condusă de către oameni specialiști în materie.

3) După trecerea celor dintăi cinci ani, cel puțin două treimi dintre lucrători vor trebui să fie de naționalitate romînă.

Subt regimul acestei legi se înființază o mulțime de fabrici, care—conduse fără de pricepere și în mod ușuratec—n'au putut dăinui decît numai de azi pe mîne și numai grație taxelor vamale urcate.

Broșura citată a Ministerului Industriei evaluează pe anul 1907 totalul acestor fabrici la cifra de 357. Cifra ar fi destul de respectabilă, dacă nu ne-am gîndi că într'însa sînt înglobate pe lîngă întreprinderile care merită cu adevărat numele de fabrici și atelierele mari și chiar cele mijlocii. Din aceste 357 de fabrici, broșura nu se ocupă decît de 268 din pricina greutăților statistice. E păcat că acest studiu atît de interesant și bine scris nu a căutat să învingă dificultățile statistice și să ne fi prezintat un tablou adevărat al marei industrii. Dar și așa ne putem servi foarte bine de dînsul.

Pentru ca o industrie să se dezvolte în pace, trebue ca o mulțime de elemente să conlucreze.

1). Țara în chestiune trebue să aibă bogății naturale pentruca materia primă să poată fi cîștigată cît se poate de lesne.

2). Forțele mecanice necesare să poată fi concentrate fără multe greutăți în punctele prielnice înființării de fabrici.

3). Capitalurile de investițiune să fie suficiente, o clasă de rentieri să valorifice capitalurile lor economisite în investițiuni productive.

4). Greutățile procurării lucrătorilor să nu fie prea mari și salariarea lor să nu treacă de marginile unei anumite rentabilități.

Să vedem cum stă țara noastră în această privință?

A. *Forța motrice și materia primă.*

Broșura Ministerului recomandă o întrebuințare mai intensă a cursurilor de apă. La prima vedere am fi într'adevăr dispuși să socotim Romînia printre țările bogate în cursuri de apă. Dar cu puțină osteneală ne dăm numaidecît samă că aceste cursuri de apă sînt cele mai mult improprii pentru industrie și numai puține dintre dînsele au un debit constant care ar putea sluji eventual întreprinderilor industriale. Și chiar aceste puține sînt subt influența climei aspre și înghiață în timpul ernii așa că nu poate fi vorba decît cel mult de o utilizare periodică a lor.

Dar nu putem spune că industria romînă nu a căutat să se folosească de aceste cursuri de apă. Industria lemnului și industria petroliferă se servesc în mod intens de dînsele. E adevărat că ar putea fi întrebuințate ca producătoare de electricitate, dar atunci ar trebui ca, în apropierea căderilor de apă, să se afle și depozite însemnate de materii prime, căci altfel nu e explicabil investițiunea unor capitaluri importante în instalațiuni electrice care sînt situate în vre-un colț izolat unde materiile prime nu pot fi aduse decît cu cheltueli însemnate.

Prin urmare nu ne putem bizui pe căderile noastre de apă.

Să vedem cum stăm din punctul de vedere al combustibilului.

In țările cu adevărat industriale ca Anglia, Germania, Belgia, principalul combustibil întrebuințat sînt cărbunii de piatră. Acest combustibil nu se găsește însă la noi în țară, așa că trebue înlocuit cu alte materii. Până mai acum cîțiva ani întrebuințam pe o scară întinsă lemnul, pe lîngă cărbunii de origină silesiană sau engleză. Cu scumpirea prețului lemnelor era natural să căutăm un surogat; l-am găsit în țițeiu. Exemplul l-au dat căile ferate romîne, apoi vasele serviciului maritim romîn și, pentrucă rezultatele obținute au întrecut așteptările, fabricile la rîndul lor au trecut la acest combustibil. Și într'adevăr țițeiul e și mai igienic și afară de aceasta are și mai multă putere de încălzit decît celelalte combustibile. Tabela S a broșurii Ministerului de industrie (pg. XXV) ne arată destul de luminos faptul acesta. 750 kgr. țițeiu corespund unei cantități de 1000 kgr. cărbuni (Cardiff sau Westfalia). Mai avantajos pentru țițeiu e comparația cu cărbunii de Silesia, căci o tonă din acești cărbuni corespund unei cantități de numai 694 kgr. țițeiu. Lemnul ia ultimul rang: 1 metru cubic de lemn (fag sau stejar) e compensat de 157,5 kgr. țițeiu.

Și apoi cheltuelile sînt și dînsele de partea țițeiului. De cînd cu fabricațiunea motoarelor speciale Diesel, cheltuelile de fiecare cal vapor variază între 0,008 lei și 0,01 lei, pecînd la motoarele cu abur cheltuelile de cal vapor se urcă la suma de 0,03 lei pe oră.

Intrebuințarea țițeiului în industrie face progrese repezi și mai toate ramurile industriale încep să înlocuiască celelalte combustibile prin acest material igienic și eftin.

După cum vedem, una din condițiunile necesare dezvoltării unei industrii, adică existența unui combustibil eficace, e îndeplinită. Nu tot același lucru putem spune despre existența materiei prime.

In anul 1904 am importat din străinătate materii prime a căror valoare variază între 5% și 78% din valoarea totală a materiilor prime întrebuințate. In anul 1907 între 12% și 91,9%. Față de anul 1904 cota materiilor prime străine a crescut în industria metalurgică dela 78% la 91,9%, în industria textilă dela 60% la 77%, în industria pielăriei dela 37% la 45%.*) Foarte interesante sînt datele statistice din studiul Ministerului, privitoare la materia primă străină din fiecare ramură industrială în parte.

Mai puțin de 10% materii prime străine întrebuințează fabricele de var, ciment, zahăr, conserve, rafinăriile de petrol și

*) Studii și rapoarte: Tabela G. pag. XII.

fabricile de pine. In această categorie cota variază între 0% la fabricele de cărămidă și 6,3% la fabricele de cherestea.

Fabricile de basalt, timplăriile mecanice, țăsetoriile, tăbăcăriile, fabricile de ciocolată, hirtie, uleiuri vegetale etc., întrebuințează între 11,4% (timplăriile mecanice) și 40% (țesătoriile) materii străine.

Peste 50% — ar fi mai bine să spunem peste 70% — întrebuințează fabricile de sticlărie, de metal, textile, de nasturi, luminări, săpun, văpsele și rizeriile. Starea de lucruri care domnește în această categorie e nici nu se poate mai desavantajoasă pentru materiile prime din țară. 73% materii străine la fabricile de săpun, 75,7% la cele de sticlă, 80% la cele de văpsele și luminări, 86% la cele de nasturi, 88% la rizerii, 92% la metalurgii și 98 % la fabricile textile.

Citind aceste cifre și gîndindu-ne apoi la tariful vamal din anul 1904 nu se poate să nu ne izbească desarmonia între adevărata stare de lucruri și între pozițiunile vamale din acest tarif prea protecționist și cu drept cuvint se naște întrebarea: sau materiile necesare prime sînt în abundență în țară și atunci apararea lor prin taxe vamale protecționiste este nedreptățită, sau aceste materii prime—cum de fapt se și intimplă—nu se găsesc la noi și trebuesc aduse din străinătate și atunci de ce protecționismul acesta? Chiar și raportorul Ministerului Industriei amintește acest „non sens" cînd vorbește despre industria metalurgică până la adăpostul unor taxe vamale de 25% [1]). Și aceasta este numai o excepție în bine căci în sinul aceleiași industrii metalurgice găsim taxe vamale de 40% pe sirmă, 52% pe cuie și peste 90% pe tuburi de fontă. Cu atît mai neințeles sînt aceste taxe cu cît industria metalurgică întrebuințează peste 92% materii prime străine. Urmarea logică așa dar este ca celelalte ramuri industriale care întrebuințează mai puțină materie străină să fie și mai mult proteguite. Ar urma deci să devenim cu totul prohibitivi.

După noi, tariful vamal din anul 1904, colaborat în cele mai bune intențiuni și în scopul de a da sprijinul necesar industriei mari, este mai mult o stavilă decit o încurajare pentru propășirea acestei industrii.

*

B. *Capitaluri și brațe de muncă.*

Cele 268 fabrici, de care se ocupă studiul amintit, dispuneau în anul 1907 de un capital [2]) de 282.523.278 [3]) sau în mediu 1.054.191 lei de fiecare fabrică. Din această sumă 147.975.818 lei erau absorbiți de capitalul fix și restul, adecă 134,547,460 lei rămîne pe sama capitalului circulant (Broșura Ministerului nu

1) Studii și rapoarte, pag. XXVII.

2) Dintre capitaluri excludem materia primă, despre care a fost vorba mai sus.

3) Studii și rapoarte Tabela VI pag. LVI.

ne lămurește ce înțălege prin capital fix și circulant. Dat fiind că în teoria economiei politice aceste două noțiuni sînt interpretate în felurite moduri, ar fi fost mai bine dacă ni s'ar fi specificat înțelesul precis al lor).

Capitalul fix investit în anul 1904 se ridică la suma de 111.043.999 lei. Pentru 1907 observăm așa dar o creștere de 33% față de anul 1904, ceia ce desigur nu e fără de însemnătate. Ramura industrială care ia cea mai mare parte procentuală la acest spor de capital este industria chimică al cărei capital sporește cu 82,4% față de 1904. Apoi țesătoriile cu 58,4% și industria metalurgică cu 54,2% ș. a. m. d.

Ceia ce ne interesează mai mult este chestiunea naționalității acestor capitaluri.

Dacă luăm Germania și Anglia ca pildă observăm următoarele:

1) Industria mare a crescut în detrimentul agriculturii și marii agricultori au trebuit cu timpul să devină mari industriași. De aceia găsim atît de mulți aristocrați engleji în industria Marei Britanii, de aceia urmașii marilor familii nobile din Germania sînt astăzi cei mai mari industriași în imperiu. Dăm numai citeva nume: Heuckel v. Donersmarck, Hohenlohe, Fuerstenberg, etc. Acești magnați industriali au fost și mai sînt încă deținătorii unor latifundii imense. Și-au dat seama însă, că epoca noastră împinge spre industrialism și au creat acele concerne puternice care stăpînesc tot basinul cărbunilor din Lorena, din Silesia și minele de fier germane.

2) Pe lîngă acești mari „captains of industry" de origină nobilă cărora se adaugă acele citeva familii care în veacul trecut au profitat de împrejurări creînd fabrici care au astăzi un renume mondial, majoritatea noilor fabrici sînt întemeiate nu de o persoană ca în trecut, ci de o mulțime de mici capitaliști, care prin mijlocirea acțiunilor, pot plasa capitalurile lor economiste în diferite industrii și care iau apoi parte prin intermediul bonurilor de devidende, la cîștigul realizat de către aceste întreprinderi create de dînșii. Acești mici capitaliști sînt dați de obiceiu de clasa de mijloc, clasa negustorilor și profesiunilor liberale. Existența acestei clase de mici rentieri este o necesitate de primul ordin pentru dezvoltarea industriei.

Să vedem dacă și la noi se observă acest lucru?

Boerii noștri sînt în cea mai mare parte agricultori și aceasta numai în a doua linie—cel puțin majoritatea—căci în prima linie trece în locul lor mulțimea de arendași străini. Aceștia din urmă sînt adevărații agricultori, pe cînd cei dintâi, dacă nu se disting ca în anii trecuți prin absenteismul lor, totuși se mulțumesc să primească regulat cîștiurile, pentruca în timpul rămas liber să se ocupe de politică. In apusul industrial țelul majorității tinerilor este să ajungă mari negustori sau mari industriași, la noi dimpotrivă țelul este politica.

Apoi ne mai lipsește o burghezie puternică și conștientă

cum este cea din apus, ne lipseşte cu alte cuvinte o clasă mijlocie, o clasă de mici rentieri plini de iniţiativă, care prin micile lor economii să mijlocească fundarea de mari intreprinderi. Intre marele proprietar latifundiar şi ţăranul sărac, neputindu-şi cîştiga pînea zilnică de pe bucăţica de pămînt pe care o stăpîneşte, este o prapastie imensă. Ne lipseşte clasa mijlocie care să umple locul gol al acestei prăpăstii şi care să formeze puntea de trecere între aceste două straturi sociale.» E adevărat că avem o burghezie de mici negustori şi mici rentieri, aceştia sînt însă Evrei lipsiţi de drepturi politice. Aşa că nu-i putem socoti ca fiind o clasă mijlocie naţională. Şi tocmai dînşii sînt aceia care, spre deosebire de micii rentieri romîni, işi pun capitalurile disponibile în slujba diferitelor întreprinderi. Acestora li se adaugă străinii care vin în ţară tocmai pentru a crea industrii, aşa că cea mai mare parte a capitalurilor investite sînt străine.

Cifrele din broşura Ministerului îndreptăţesc această părere [1].

Intr'adevăr, în anul 1907 dintre cele 268 fabrici amintite 136 erau firme simple, 59 erau asociaţii personale şi 73 asociaţii de capital.

Dintre cele 136 firme simple, 67 sau 49% cu un capital de 15.241.744 lei sau 49%, erau stăpînite de către Romîni, 39 sau 29%, cu un capital de 10.819.520 lei sau 34% de către străini locuind în Romînia, iar 30 sau 22% cu un capital de 5.477.397 sau 17% de către străini fără protecţie (Evrei).

Calcularea cotelor este mult mai grea la societăţile existente. După studiul citat 21 asociaţii personale cu un capital de 5.882.445 lei se găseau în mîni romîneşti, 15 cu un capital de 2.850.046 lei erau străine, 4 cu un capital de 584.900 lei erau în mîni mixte, iar 19 cu un capital de 4.600.753 lei aparţineau străinilor fără protecţie.

Dintre asociaţiile de capital (societăţi în comandită şi pe acţiuni) 13 firme cu un capital de 12.808.831 lei sau 12,5% erau romîneşti, 45 firme cu 67.878.671 lei sau 21,5% erau străine, iar 15 cu 21.831.511 lei sau 66% mixte.

Raportul Ministerului de Industrie sfîrşeşte cu următoarele cuvinte: aşa dar întregul capital romînesc investit—afară de acţiunile diferitelor industrii care sînt în mîni romîneşti—pare a se ridica la suma de 33.933.020 lei sau 23% din capitalul total, capitalul străin se ridică la suma de 81.548.237 lei sau 55%, iar cel al străinilor fără protecţie la 10.078.150 lei sau 7%, pe cînd 2.2416.411 lei sau 15% aparţin societăţilor mixte.

Aceste cifre, analizate mai adînc ne arată că în realitate capitalul romînesc e mai mic decît îl fixează broşura Ministerului, căci institutele de bancă posesoare ale acţiunilor multora dintre fabrici sînt trecute în rîndul firmelor romîneşti, pe cînd, vorbind conştiincios, parte dintre dînsele sînt mai mult străine decît romîne.

---

1) Stadii, etc. Tabela I. pag. XVI.

Cît priveşte firmele simple, celor 67 sau 49% firme pur romîneşti cu un capital care reprezintă 49% din capitalul total, le stau în faţă 69 firme străine cu 51%; celor 21 societăţi personale romîne cu un capital de aproximativ 6 milioane lei le stau în faţă 38 de firme străine (inclusiv cele mixte) cu peste 8 milioane lei, iar la asociaţiile de capital 87,5% din capitalul total sînt în mîni străine.

In negoţ comparaţia ar fi şi mai dezavantajoasă pentru noi şi cu greu am putea vorbi despre un capital naţional într'o ramură economică, ai cărei reprezentanţi eminenţi la oraşe sînt străinii.

Cum s'ar putea remedia această stare de lucruri, cum am putea crea o clasă mijlocie puternică şi ce trebue să facem pentru naţionalizarea capitalurilor?

Pentru noi, principala soluţiune ar fi următoarea: încurajarea cooperativelor urbane şi privilegiarea lor. Prin întrunirea micilor meseriaşi şi negustori într'un mănunchiu, a acelor meseriaşi care, luaţi individual, nu au, nu pot avea o directivă proprie, într'un organism social care le poate da sprijinul şi directivele necesare, aceşti mici negustori ar cîştiga încredere mai mare în sine, ar lucra mai sistematic, ar fi mai în măsură să-şi dea seama de jocul împrejurărilor, ar fi aşa dar mai la adăpost de diferitele crize care bîntue tocmai clasa lor cu mai multă furie şi ar întări bazele acestei clase care ar putea să se închege în linişte, formînd burghezia de care avem atît de mult nevoe.

Inceputurile făcute, ne arată că trebue să stăruim pe aceiaşi cale.

Bine înţăles că această transformare nu se va face decît foarte încet şi cu multe sacrificii, şi va dura cu atît mai mult cu cît industrializarea noastră se va face mai încet. Căci în limitele dezvoltării noastre economice de astăzi, această creare a unei burghezii naţionale—şi înţăleg prin această burghezie naţională o clasă de mijloc eşită din sînul poporului însuşi, fără nici un alt element străin—este o funcţiune directă a progresului capitalismului în economia noastră naţională. E drept că această întindere a capitalismului va aduce după sine toate acele manifestări triste pe care le-a adus şi în apusul industrial european prin înmulţirea existenţelor nelibere, dar nu e mai puţin adevărat că tot această intensificare capitalistă produce o selecţionare a braţelor de muncă, o îmbunătăţire a stării celui mai vrednic, mai ager la minte, şi faptul acesta nu este decît de dorit.

Vom avea deci la început acel exod al populaţiunii rurale în spre fabricile din oraş, acel exod al ţăranilor lipsiţi de pămînt în spre oraşul care le va da mijloace de trai mai bune, un confort neobişnuit, mijloace de cultură deosebită de cele săteşti şi care prin perspectivele mai frumoase le va apare ca un Eldorado, ca un fel de pămînt al făgăduinţii. Această mişcare dela ţară în spre oraşe va îmbunătăţi —ori şi ce s'ar spune împotrivă— şi va tăia ascuţişul chestiunii ţărăneşti la noi. Că va

crea o altă chestiune, aceia a proletarilor industriali, aceasta nu e de negat. Prin o selecționare permanentă a celor mai buni dintre aceşti lucrători industriali veniți dela țară, se va crea un strat de lucrători superiori din rîndul cărora se vor desprinde aceia care vor alcătui împreună cu funcționarii mici şi mijlocii, clasa de mijloc națională.

Să vedem cum stăm cu brațele de muncă:

Peste 80% din populațiunea noastră locuesc la țară. Densitatea este atît de mică, încît numărul locuitorilor nu este suficient nici chiar pentru munca cîmpului. Vara ne trebuesc autoare străine din partea vecinilor noştri sîrbi şi bulgari şi, atunci cînd recolta este abundentă, nu ne ajung nici aceştia ci recurgem la ajutorul soldaților care sînt trimişi în concediu în special pentru a lucra la cîmp.

Afară de aceasta, Rominul nu a trecut încă prin fazele pregătitoare pentru industrie. La noi industria nu s'a dezvoltat încetul cu încetul, din trebuințele inerente poporului, ci o legislație a încercat să planteze o plantă exotică dintr'o dată fără a se întreba dacă această plantă poate să se aclimatizeze? Apoi clima escesiv de friguroasă în timpul ernii şi tot atît de caldă în timpul verii, iar nu e de natură a încuraja o industrie mare, şi în orice caz atacă mult puterea de muncă a lucrătorului. De aceia ar fi trebuit să ne îndreptăm întăiu atenția asupra industriei mici, să fi încercat introducerea acesteia la sate şi apoi, după ce se va fi format o clasă de lucrători obişnuiți cu munca industrială, să fi trecut la acea ultimă manifestare a capitalismului, la uzină. Noi însă am voit să creăm dintr'odată o industrie; mai mult, am crezut că în cîțiva ani să avem şi brațele de muncă necesare.

Numai optimismul acesta extrem al legislatorului ne poate explica formula legii din anul 1887 privitoare la acele $^2/_3$ din totalul lucrătorilor speciali ai fabricilor încurajate care după 5 ani trebuiau să fie Romini. Formula aceasta nu a fost decît un obstacol mai mult pentru marea industrie şi nu a putut fi împlinită, cu toate că, oficial, cifra lucrătorilor romini din fabricele încurajate, trece de $^2/_3$ din total.

Intr'adevăr, în anul 1907, suma muncitorilor întrebuințați de către cele 268 fabrici amintite era de 35,708. Dintre aceştia, 13,361 adecă numai 37% erau lucrători speciali.

Din această sumă 74% sau 9.944 erau Romini. Cele $^2/_3$ cerute prin lege sînt aşa dar prezente (9.908. dar tocmai această coincidență aproape exactă a numărului existent cu aceia a numărului cerut de lege, ne face să privim cam pesimişti această cifră şi să ne facă să credem că ea este datorită mai mult unei retuşe statistice decît adevărului curat. Şi apoi, chiar fabricile în sine aveau interes, pentru a se bucura de foloasele legii să facă în aşa fel ca cele $^2/_3$ să iasă cu orice preț. De aceia numai acea diferență minimă de 36 de lucrători în favoarea elementului romin. Şi acest rezultat strălucit l-am obținut după 20 de ani de la intrarea în vigoare a primei legi pentru încurajarea industriei naționale.

Şi mai rele stau lucrurile pentru elementul romin, dacă luăm în seamă şi personalul tehnic precum şi cel administrativ. Din personalul celor 268 fabrici, în număr de 1.837, 54,9% sau 1.010 erau Romini. Din personalul curat administrativ în număr de 1.548, nu erau Romini decît 902 sau 58,2% şi din cel tehnic în număr de 289, numai 108 sau deabia 37,3% erau Romini.

Următoarele ramuri industriale întrebuințau mai puțin decît 50% personal administrativ şi comercial: tăbăcăriile 48,8%, fabricile de mobile 45,6%, cele de nasturi 44,4%, țesătoriile 42,6%, fabricile de sticlă 41,6% şi industria petrolului 41,1%.

Dacă nu luăm în considerație decît numai personalul tehnic, apoi e o ruşine să amintim cifrele. Industria zahărului nu are decît 42,1% Romini, a varului 42,8%, tăbăcăriile 40%, industria metalurgică 37,3%, a sticlei 37,5%, a petrolului 35%, fabricile de uleiuri vegetale numai 33,3%, cele de mobile 33,3%, cherestelele 32,1%, țesătoriile 18,1%, rozeriile 10%, iar fabricile de cărămizi 0%.

Prin urmare nu prea avem dreptul să ne mîndrim cu rezultatele obținute dela 1887. Şi de sigur va mai dura multă vreme până cînd elementele romîneşti vor fi ocupate în mai mare măsură în această industrie.

S'au făcut şi la noi multe încercări pentru a îndrepta tinerimea noastră înspre industrie şi comerț, dar viața politică şi funcționarismul îi opreşte de cele mai multe ori, prin perspectivele pe care le deschid, de a se avînta prea mult în aceste ramuri. Şi Rominul e modest din fire. Se mulțumeşte cu leafa pe care o primeşte dela stat şi care în primii ani e de cele mai multe ori superioară celei pe care i-o acordă întreprinderile private şi nu se gîndeşte că mai tîrziu lefurile plătite specialiştilor de către industria mare întrec cu mult cele mai mari lefuri acordate de stat. Dar, ce-i în mînă nu-i minciună. Şi apoi, pensia, gîndul că odată va putea trăi din rentele sale, iată atîtea momente care înnăbuşesc în tinerimea noastră orice spirit de inițiativă.

C. *Directive*

Am văzut că cerințele unei industrii înfloritoare nu pot fi satisfăcute la noi. Forța motrice nu e suficientă şi se găseşte doar pe alocurea, capitalurile sînt străine, fie că aparțin străinilor propriu zişi, fie că sînt ale Evreilor. Brațele de muncă necesarii nu pot fi procurate din pricina antipatiei țăranului pentru industrie aşa că acea plantă exotică pe care încercăm cu atîta trudă să o aclimatizăm, nu poate să înflorească după cum am dori noi, neavînd hrana trebuincioasă—capitaluri şi brațe de muncă.

Aceasta nu voeşte să zică însă că existența unei industrii e imposibilă la noi. Privind din nou cifrele procentuale arătate

mai sus ale materiilor străine întrebuințate, putem trage cîteva concluziuni care bine înțăles reprezintă numai credința noastră personală și anume:

1) Fabricile întrebuințează mai puțin decît 10% materii prime străine; — cărămidăriile, fabricile de var, ciment, zahăr, conserve, pine, precum și o parte din cele la care această cotă este mai însemnată, dar totuși nu mai mare decît 50%, ar putea la adăpostul unor taxe vamale potrivite să dăinuiască mai departe, deși au nevoe chiar astăzi cînd mai sînt subt protecția unor taxe vamale urcate, de organizarea lor în cartele, cum sînt cartelul hîrtiei și cel al zahărului, pentru a nu pomeni decît două. Și apoi știm cu toții îndeajuns ce sacrificii face statul în fiecare an pentru industria zahărului, care e—ce e drept—folositoare, dar până acum destul de scumpă.

2) Celelalte industrii, care întrebuințează peste 50% materii prime străine, nu pot și nu vor putea să se dezvolte sau, dacă vor face aceasta, va fi pe spinarea consumatorului, căci vor trebui să țină prețurile diferitelor produse atît de urcate încît o mai departe încurajare a acestor fabrici ar însămna o sinucidere economică.

Dar, pentrucă vorbim de consumator, să vedem ce spun Camerile de comerț, acele organizațiuni economice care trebue să îngrijească de o funcționare regulată a imensului mecanism economic, despre această industrie și ne servim de rezultatele anchetei publicate în aceiași broșură a Ministerului de Industrie [1].

Dintre cele opt Camere de comerț care au trebuit să răspundă la chestiunile puse, patru sînt pentru o mai departe încurajare a industriei naționale, dar numai a aceleia care își găsește materia primă în țară (București, Brăila, Galați și Focșani); trei sînt pentru protecția tuturor industriilor. Așa dar și a acelora care întrebuințează materia primă străină (Pitești, Iași și Botoșani); iar una (Constanța) nu se declară nici pentru nici împotriva încurajării. Camera de comerț din București ia poziție chiar împotriva formulei celor $^{2}/_{3}$ de lucrători romîni a legii din 1887 și cere—foarte logic—ca această naționalizare să fie produsul unei evoluțiuni naturale și nu al unor legi silite.

Camera de comerț din Focșani cere dimpotrivă ca formula celor $^{2}/_{3}$ să se aplice și funcționarilor administrativi ai industriei naționale, iar ca leac împotriva cartelelor cere retragerea avantagiilor fabricilor care alcătuesc cartele de prețuri.

Mai toate Camerile se pronunță de asemeni pentru crearea unui credit industrial, analog creditului agricol care să acorde avansuri industriașilor.

Camera de comerț din Botoșani voește afară de acest credit industrial și un mai mare amestec al statului în cooperativele industriale de producțiune. Statul să participe, întocmai ca și par-

1) Studii și rapoarte pg. 153—174.

ticularii la aceste cooperative, sau să le dea bani în condițiuni favorabile.

Nu voim să discutăm această chestiune aci. La noi statul se amestecă și așa prea mult, și ar fi de dorit ca principiul ajutorului prin sine însuși să nu fie călcat în acest caz.

Foarte curios, făcînd impresia unei intransigențe ultra naționaliste, este raportul Camerei de comerț din Iași. Într'însul se cere:

1) Protejarea perpetuă a tuturor fabricilor care vor fi intemeiate în țară.

2) Stabilirea vetrelor (Standorte) industriilor; fabricile să fie înființate numai acolo unde populația rurală este mai deasă; aceasta pentru a crea o pătură națională de muncitori industriali.

3) Personalul tehnic, comercial și administrativ să fie alcătuit *numai* din Romîni, excepțional să se admită și maeștrii străini, însă numai pentru o perioadă de cel mult cinci ani.

Formulînd aceste cereri, Camera de comerț uită că o protecție perpetuă însamnă o scumpire perpetuă a traiului și că la stabilirea Standorturilor [1]), transportul este factorul care joacă rolul principal și care reprezintă elementul prin orientarea industriilor pe cînd tendința de aglomerare nu reprezintă decît o deviare dela linia dreaptă [2]).

Nu se pot crea fabrici în regiuni bogat populate, însă unde transportul este foarte greu așa că cheltuelile aducerii materiei prime sînt în desacord cu valoarea produsului fabricat, pe cînd foarte adesea se nasc mulțime de fabrici în regiuni nepopulate, dar cu lagăre importante de materii prime și cu căi de comunicație bune. In orice caz numai o singură industrie, aceia în care factorul „muncă" întrece greutatea „ubiquităților" se orientează după populațiune și nu industria în general. Așa dar Camera de comerț nu are dreptate aci.

Afară de aceasta, puțini sînt maiștrii și lucrătorii care s'ar hotărî să vină din apus pentru ca după cinci ani să rămîe fără de pine și să fie siliți a pleca din nou îndărăt.

Ce este atunci de făcut pentru îndreptarea vieții noastre economice?

1) Tariful vamal din anul 1906 trebuește pus afară din vigoare. Acest protecționism „outré" nu se potrivește nevoilor noastre. E drept că în expunerea de motive a sa se zice că tacxele vamale dintr'însul nu sînt cele mai urcate din lume, ci stau mult subt acele ale Rusiei și Americei de Nord. Dar oare Romînia se poate ea compara cu aceste două imperii imense care reprezintă două complexe economice de sine stătătoare și care pot foarte bine trăi izolate, „geschlosseur Handelsstaat" (Fichte), fără a avea nevoe de străinătate? Și apoi chiar Statele-Unite ale Americei de Nord și-au modificat taxele. Tariful Aldrich-

1) Intrebuințăm acest termen al lui Alfred Weber pentrucă a fost introdus și in vocabularul economic francez.
2) cf. Alfred Weber: Die Standortslehre. I Theil.

Payne de acum doi ani precum şi tariful cel nou al lui Wilson arată tendinţa din ce în ce crescîndă a Statelor-Unite de a trece la o politică vamală mai moderată.

Tariful nou pe care l-am alcătui, va trebui să aibă taxe mari asupra articolelor care pot fi fabricate de către acele industrii cu mai puţin de 50% materii prime străine. Aceste taxe nu ar trebui să întreacă pe cele din tariful din anul 1893.

Celelalte industrii (sticla, metalul, textilele, etc.), care în apus alcătuesc adevărata industrie mare, să nu fie apărată de loc, iar micile taxe asupra acestor produse să nu aibă decît importanţa unor taxe de înregistrare (Finanzzölle).

Aceasta nu înseamnă că Romînia să devie ţara liberului schimb. Doctrina aceasta mai puţin decît oricînd am putea-o aplica astăzi în ţară la noi; iar dacă am face-o, rezultatele ar fi mai dezastroase decît au fost pela 1860. [1]

Dar de oarece avem pretenţia de a aplica teoria lui List, cel puţin să o aplicăm bine: industriile care sînt mai mult sau mai puţin în legătură cu pămîntul ţării, ca zahărul, conservele, varul şi pînea să dăinuiască mai înainte pecînd celelalte care cu toate taxele vamale de 30 şi mai mult la sută nu fac decît să vegeteze, să fie părăsite.

2) Industria romînă trebue să isprăvească odată cu vechiul regim industrial [2] şi să caute a se dezvolta subt alte condiţiuni. Că s'a simţit nevoia unei schimbări a politicii noastre industriale aceasta o dovedesc încercările diferitelor partide politice. Partidul liberal prezintase Parlamentului în anul 1910 un proect de lege care retrăgea multe din avantagiile acordate prin vechea lege dela 1887. Opoziţia industriaşilor precum şi schimbarea de regim au făcut ca acest proect, care avea multe lucruri bune într'însul, să nu poată deveni lege şi ca partidul conservator să ne dăruiască legea dela 1912 cu părţi bune dar şi cu părţi foarte rele.

Şi, pentrucă ne-am propus să dăm un tablou al politicii noastre industriale până astăzi, ne vom ocupa în rîndurile următoare, pe scurt, şi de această lege, făcînd o critică sumară a principalelor sale dispoziţiuni; legea fiind prea nouă, nu putem ilustra critica noastră cu exemple.

II. Noul regim.

A. *Legea din 1912.*

Legea dela 1912 deosebeşte două feluri de fabrici după cum materia primă întrebuinţată este din ţară sau e adusă din străi-

1) La drept vorbind, dezastrul economic dela 1860 se datoreşte relei stări financiare a ţării şi nu doctrinei liberului-schimb.

2) Inţălegem prin acest „vechiu regim" principiile care ne-au călăuzit până la 1912 şi chiar o parte din principiile legii dela 1912, cu toate că am socotit-o la „noul regim". Dar multe din dispoziţiunile legii nouă nu sînt decît o copie a celor vechi.

nătate. După modesta noastră părere, această împărţire e o calitate bună a legii nouă. Ea înseamnă o părăsire a politicii industriale de până acum şi inaugurarea unui regim mai raţional, în concordanţă cu interesele agrare ale ţării.

Atenţia legiuitorului se îndreaptă în mai mare măsură spre industria cu materia primă din ţară, căreia îi acordă mai multe favoruri decît industriei celeilalte, decît industriei exotice şi anume:

a) Poate cumpăra sau arenda fie dela stat, fie dela comune până la 5 ha. teren.

b) Ii este permis, pentru producerea forţei motrice necesare, să se servească timp de 30 de ani de căderile de apă care s'ar găsi pe aceste terenuri.

c) In acest timp maşinele, tuburile şi vagoanele tancuri de care ar avea nevoe fabricile la înfiinţarea lor, vor fi scutite de vamă. De asemenea şi piesele de schimb, întrucît ele nu pot fi procurate în ţară.

d) 20% reducere de transport pentru maşinile, aparatele şi materialele trebuincioase funcţionării fabricelor;

30% pentru materiile prime din ţară sau cele scutite de taxe vamale care ar fi expediate fabricelor supuse acestei legi;

45% pentru produsele fabricate;

Anumite producte se vor bucura de tarife speciale dela o staţiune la alta;

e) Scutire de impozitele directe, afară de obligaţia de a plăti din beneficiul net anual:

3% în primii 10 ani de funcţionare,

4% în a doua perioadă de zece ani,

5% în ultima perioadă.

Fabricile care fac parte din grupa industriei agrare (a aceleia care e în legătură cu solul ţării) şi care exportă o pătrime a producţiunii lor anuale se mai bucură şi de alte avantagii:

α) Redevenţa de 3 şi 4 la sută din beneficiul net despre care a fost vorba mai sus e redusă la 2% pentru primii 20 de ani, iar pentru ultimii 10 ani e redusă dela 5 la 3 la sută.

β) Atît pe căile ferate cît şi pe cele maritime se vor alcătui tarife speciale reduse pentru produsele lor.

Fabricile de zahăr, a căror funcţionare e regulată de mai de mult, nu cad subt regimul acestei legi, dimpotrivă fabricile de alcool şi de bere cad subt această lege, nu pot beneficia însă decît numai de scutirea de vamă pentru maşinile necesare.

Şantierele navale, fabricile de locomotive şi de vagoane precum şi cele care joacă un rol oarecare în apărarea ţării, se bucură pe lîngă avantagiile prime şi de cele arătate subt α şi β.

Centralele electrice sînt şi ele la fel privilegiate; numai după trecerea perioadei de 30 de ani sînt datoare să plătească statului o redevenţă pentru forţa motrice produsă. Li se impune însă o restricţiune şi anume: acele centrale care îşi trag forţa motrice dela cursurile de apă ale ţării nu pot vinde cu-

rentul electric decît numai fabricilor situate în Romînia. În modul acesta se evită, și aceasta cu multă dreptate, o scumpire a curentului electric prin excluderea fabricilor străine care ar putea face o concurență nedreaptă celor indigene.

A doua grupă de fabrici o formează acelea care întrebuințează în cea mai mare parte, materia primă străină. Acesteia i s'au acordat mai puține favoruri, pe cînd îndatoririle sînt mai mari decît ale celei dintăi grupe:

1) Favoruri: aceleași ca la grupa întăia afară de reducțiunea de transport de 30% pomenită subt *d*. Timpul de încurajare e numai de 21 de ani. Pentru a îndrepta atenția fabricilor asupra exportului, legea hotărăște că în cazul acesta se vor restitui fabricilor taxele vamale plătite pentru materia primă adusă din străinătate și conținută în produsele care se exportează.

2) Îndatoriri: din beneficiul net anual se vor plăti:

4% anual în primii șapte ani,

5% anual în a doua perioadă de 7 ani,

6% anual în ultima perioadă de șapte ani.

Meseriașii cu cel puțin patru calfe, cooperativele de meseriași cu un capital minimal de 2.000 lei și cu 10 lucrători precum și cooperativele de industrie casnică, alcătuesc după lege o grupă aparte care se bucură de impozite reduse și de întîietate la licitații, în cazul cînd ofertele ar fi egale cu cele ale celorlalte categorii de ofertanți.

Citeși trele grupele au un avantagiu de 5% asupra fabricilor care nu se bucură de avantagiile legii, întrucît, la licitațiuni publice, trebuesc să fie preferate chiar dacă ar fi oferit cu 5% mai scump decît aceste fabrici.

II) Noui sînt dispozițiunile asupra bilanțurilor, cîștigului, protecției muncitorilor și asupra organelor de control. Legea hotărăște 1) că din amortisările făcute la societățile în comandită și pe acțiuni numai cele care nu întrec 10% la imobile și 15% la mașini, vor fi scutite de impozitul pe venit împreună cu fondul de rezervă legal. Tot restul cîștigului ca: tantieme, bonificațiuni, dividende etc., trebuesc să fie supuse impozitului pe venit, afară de cazul cînd beneficiul net pe anul în curs nu ar trece de 5½% din capital.

Ca bază a calculului slujește bilanțul, care cel mai tîrziu la 1 Mai trebue să fie încheiat.

Taxarea impozitului pe venit se face de către o comisiune specială ai cărei membri trebue să fie Romîni și în etate de cel puțin 30 de ani.

2) Acordarea favorurilor acestei legi mai atîrnă și de împlinirea altor datorii: fabricile trebuesc să se servească de mașini și aparate perfecționate, să ia măsuri pentru a evita accidente și să fie întotdeauna la dispoziția Ministerului care, în caz de împotrivire, poate cere ajutorul forții publice.

Apoi cel puțin 75% din lucrători trebuesc să fie de naționalitate romînă.

Aceiași cotă e fixată și pentru personalul administrativ. Numai la personalul tehnic e o excepție. Aci cota nu e decît de 25% la începutul perioadei a doua de încurajare de 10 respectiv 7 ani, crește însă la 60% la sfîrșitul ultimei perioade.

Ca organ de control funcționează comisiunea industrială ai cărei membri, în număr de 15 sînt numiți de către ministru prin decret regal. Directorii generali ai căilor ferate romîne și vămilor sînt «eo ipso» membri ai acestei comisiuni care judecă orice contravențiuni și care are dreptul să dea sentințe împotriva contravenienților, după ce acuzații vor fi fost ascultați personal. Ministrul comerțului și industriei întărește deciziunile luate de către comisiune.

B. *Critica legii din 1912.*

Legea aceasta, votată de un guvern conservator, însamnă convertirea partidului conservator la politica industrială națională a liberalilor. Toate măsurile precedente care aveau de scop o favorizare a industriei naționale romîne, sînt datorite numai și numai partidului liberal care era convins de necesitatea existenții unei industrii, atît din punctul de vedere național cît și din cel social. Cele mai însemnate legiferări care au fost baza dezvoltării industriei romîne—legea pentru protecția industriei din anul 1887 și tariful vamal din anul 1904—sînt opera guvernelor liberale. «Conservatorii, care reprezintă cele mai mari interese agrare ale țării și care își îndreaptă privirea în primul rînd asupra agriculturii, sînt partizanii unor taxe vamale mici pentru industrie, astfel ca să poată și dînșii la rîndul lor obține concesiuni pentru produsele lor agricole exportate. Ei erau până mai dăunăzi, dacă nu liber schimbiști—un partid a cărui doctrină economică să fie liberul schimb, nu exista în Romînia—cel puțin protecționiștii moderați și nu prea s'au interesat de industria țării. Cu atît mai mult ne surprinde legea din anul 1912, care pune capăt întregului sistem economic conservator de până atunci.

» O deosebire între concepția liberală și cea conservatoare rămîne, ce e drept, întrucît conservatorii nu vor să favorizeze decît numai o parte a industriei, iar liberalii întreaga industrie, însă deosebirea aceasta nu este capitală și e compensată prin alte măsuri mai severe încă de cît cele din legea liberală dela 1887. Faptul însă al convertirii conservatoare, prin urmare al modernizării acestui partid din punctul de vedere al doctrinei sale economice, este pentru o țară agricolă cum e a noastră, de mare însemnătate.

Deosebirea de concepție a celor două partide politice se vede destul de clar în legea cea nouă.

» Pentru liberali există numai o industrie, cea națională, care trebue aparată în întregul ei complex prin taxe vamale urcate asupra tuturor productelor fabricate în țară. Aceasta fără a lua în considerație rentabilitatea fabricilor, fără a se interesa de

costul producţiunii şi fără a se întreba dacă această protecţie generală nu înseamnă o nesocotire şi o apăsare a consumatorului în folosul puţinilor producători, care la adăpostul taxelor vamale urcate au o libertate de acţiune destul de mare. Părerea noastră este că o parte din vina urcării enorme a preţurilor şi aşa dar a scumpirii generale a traiului în Romînia, o are această protecţie generală a industriei naţionale. Nu voim să analizăm dacă această stare este de dorit din punctul de vedere naţional, ca să nu mai vorbim de cel social. Cu atît mai bine că partidul conservator, în convertirea lui, s'a ferit să cadă în aceiaşi greşală, reducînd cercul industriilor favorizate în primul rînd numai la cele care îşi trag materia primă din ţară.

Incurajările acordate nu sînt prea mici, în special reducerea de transport de 30% pentru materiile prime din ţară şi cea de 45% pentru produsele fabricate, fără a mai vorbi de scutirea de impozitele directe.

Redevenţa care trebue plătită din beneficiul net nu e o încărcare însemnată a bilanţului şi va fi uşor de plătit de către fabricile încurajate. Ceia ce însă, din punctul de vedere al dreptăţii sociale nu poate fi admis de către noi este faptul reducerii acestei redevenţe pentru fabricile care exportă o pătrime din producţiunea lor.

De sigur că o expansiune a fabricilor noastre, atunci cînd această expansiune are o bază solidă este de dorit. Dar această clausă a reducerii redevenţei este un premiu direct pentru stabilimentele industriale mari, pe cînd cele mai mici care şi aşa au de luptat cu mai multe greutăţi şi al căror cost de producţiune este relativ mai mare, vor avea şi mai mult de suferit şi vor fi victimile marilor uzini industriale. Dar nu numai atît: Măsura aceasta însamnă şi un pericol pentru piaţa internă, întrucît fabricile care se bucură de dînsa sînt împinse spre „dumping" pe cînd preţurile în ţară rămîn urcate, şi in orice caz mai mari de cît ale aceloraşi obiecte fabricate în ţară şi vîndute în străinătate. Dacă dorinţa legislatorului a fost de a ridica puterea de concurenţă a fabricilor noastre faţă de cele străine, apoi el ar fi trebuit să măsoare şi urmările rele ale acestei măsuri şi să nu uite că prima datorie a unei industrii „naţionale" este să mulţămească mai întâi piaţa internă şi să nu exporteze decît prisosul căci altfel sîntem ispitiţi să neglijăm piaţa internă şi să vindem mai eftin în străinătate numai pentru a ne bucura de reducerea redevenţii asupra beneficiului net.

Foarte dreaptă şi foarte cuminte este din potrivă scutirea de dări a centralelor electrice, a căror instalaţie este foarte costisitoare şi care în primii ani nu pot trăi de cît bucurîndu-se de privilegii speciale. Perioada de 30 ani nu este prea mare şi va contribui desigur că şi la noi să fie construite asemenea centrale care în alte ţări joacă un rol atît de mare.

Nu putem să aprobăm însă favorizarea meseriaşilor, a cooperativelor de meseriaşi şi a cooperativelor de industrie casnică. Fără a vorbi despre puterea de producţie neînsemnată a meseriaşilor romîni, de calitatea mediocră a produsului lor şi de valoarea sa minimală, nu putem admite acest intervenţionism exagerat. Scopul statului nu este să caute să hrănească artificial şi să prelungească prin tot felul de expediente viaţa unei clase care dispare încetul cu încetul, fără deosebire, pretutindenea. Statul este dator, ce-e drept, să o ajute în perioada de tranziţie, să ajute pe micii meseriaşi să treacă cu timpul pe alt tărîm de producţiune, dar aceasta numai în scurt timp căci mai curînd sau mai tîrziu ei tot sînt absorbiţi de către capitalismul modern. Statul nu trebue să oprească progresul prin măsuri neoportune, nu trebue să stînjenească eftenirea produselor —eftenire care serveşte generalităţii—prin mijloace care nu folosesc decît unei mici minorităţi.

Tot astfel nu înţelegem prea marele amestec al statului în afacerile interne ale producătorilor. Aşa de pildă art. 26 hotărăşte că ministerul industriei şi comerţului va putea la ori şi ce oră să controleze registrele fabricilor încurajate prin împuterniciţi speciali şi că inspectorii industriali pot intra după voe în fabrici spre a face inspecţiuni (art. 27). In caz de refuz din partea direcţiunii fabricei, funcţionarii aceştia pot, fără a mai cere împuterniciri speciale, să ceară ajutorul forţei publice spre a putea pătrunde în fabrică.

Această măsură e cît se poate de regretabilă căci deschide o eră de nesiguranţă şi de supraveghere poliţienească acută, care numai în interesul unei dezvoltări paşnice a industriei noastre naţionale nu poate fi. Şi apoi, putem să ne închipuim ce poate însămna acest paragraf în mînele unor guverne puţin conştiincioase într'o ţară ca a noastră unde pasiunile politice joacă un rol atît de mare în viaţa economică. Până şi secretele de fabricaţiune sînt în joc, cu toate că art. 28 pedepseşte pe funcţionarul care ar divulga secrete. Dar ce însemnătate poate avea această pedeapsă acolo unde secretul are o valoare nemăsurată?

Formula celor $^2/_3$ de lucrători romîni a fost modificată, din nenorocire în sens rău. De aci încolo vor trebui să fie 75% din lucrători, romîni, pe cînd cota personalului administrativ e de 25—60%. Natural că ceia ce am spus despre formula celor $^2/_3$ se aplică în şi mai mare măsură aci. Prin urmare nu ne mai ocupăm de acest punct. E însă trist că partidul conservator care în privinţa aceasta avea o concepţie mai largă decît a celorlalte partide, a părăsit concepţia sa despre internaţionalismul factorului „muncă" şi a adoptat o alta mai puţin modernă.

Politica noastră industrială, avînd la bază o idee bună, acel „Schütz der nationalen Arbeit" care a ridicat industriile din apus în starea înfloritoare în care se află astăzi, nu a găsit totuşi încă mijloacele care, adaptate ţării noastre, să pricinuiască acel echilibru al forţelor productive, atît de mult dorit.

Dr. Lazăr Iliescu

Din lumea balcanică

„Imperativul" Istoriei, noile orientări politice și Romînia în Balcani.

Istoria învață, pe cel ce are puterea intuitivă de a o citi, că raporturile statornice dintre neamuri sau state, în mare, *ea* le hotărăște definitiv și trainic, iar nu combinațiile artificiale ale Diplomației. Există, intr'adevăr, un imperativ istoric. El s-a văzut la desfacerea Alianței balcanice, care se înjghebase artificial între popoare dușmane sieși de veacuri; și va trebui să se impună încă și în raporturile viitoare dintre statele balcanice rămase sau create prin pacea dela București din Iulie 1913.

In Fevruarie 1912, așa dar cu cel puțin 6 luni înainte de începutul războiului balcanic, a apărut cartea mea: „Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie, en liaison avec la Question macédo-roumaine". Atunci sfîrșeam această carte, sub titlul „Aperçu général", cu următoarele idei, pe care le dau aci în traducere: „După cele ce am expus în această carte, politica de colaborare cu Sîrbii și Grecii iar nu cu Bulgarii, în chestia macedo-romînă, își găsește nu numai rațiunea de a fi solid întemeiată în situația prezentă a Romîniei, care-i amenințată în Dobrogea de tendințele cuceritoare ale Bulgarilor, dar încă, această politică își află chezășie de durabilitate în faptul că ea are rădăcini adînci în trecutul nostru istoric și strînsele legături ce am avut cu Grecii și Sîrbii de prin veacul al XIV până intr-al XVII și după aceasta".

De altfel această politică o preconizam, *întemeindu-mă mereu pe Istoria trecută* a raporturilor noastre cu Grecii și Sîrbii, încă de mai înainte: în a. 1905 în cartea-mi „Romînii față de Sîrbi și Bulgari" și încă intr-o Conferință ce am ținut la Ateneul din București, în 1905, conferință de care, pe atunci, s-a ocupat pe larg nu numai presa noastră ci și cea streină ca ziarul parizian „Le Matin" dela 1 Aprilie 1905, „Bulletin d'Orient" din Atena dela 11 Martie 1905, „Gaulois" (supplément) din Paris dela 21 Martie 1905, ca să nu mai vorbesc și de ziarul grecesc „Patris" dela 12 Fevruarie 1905.

Drept e că „Alianța balcanică", înjghebată definitiv prin Sept. 1912, a unit la un loc pe Greci și Sîrbi cu Bulgarii iar nu cu noi; însă sfîrșitul războiului balcanic, prin intervenția Romîniei, a dat diplomației încă un strălucit avertisment că: opera ei nu poate fi trainică, *dacă ea nu ține socoteală de raporturile sufletești create de istoria trecutului între popoare.* Dușmănia seculară dintre Greci și Sîrbi de o parte, față de Bulgari de alta, trebuia să aducă răpede ruperea acelei „alianțe" artificiale înjghebate de diplomație, spre a face loc colaborărei cu noi, pe care *o impunea* Istoria. Sfîrșitul războiului al doilea balcanic prin alipirea noastră de Greci împotriva Bulgarilor, în deosebi, a arătat nu numai că eu văzusem just, și în conferința și în cărțile mele, dar și că foarte mult greșiseră, în judecarea evenimentelor *ce aveau să se desfășure* în viitor, acei care un șir lung de ani, fără să observe Istoria, ațîțau, la noi, împotriva Greciei cu care apoi aveam să colaborăm. Dovadă strălucită că *și cei care conduc politica externă a unui stat trebue să-i cunoască Istoria trecutului*, să știe a i-o înțelege și *să nu se abată din drumul creat de Istorie*, dacă nu voesc să se expună ca „mîine să lingă unde au scuipat eri", după o expresie grosolană dar plastică a gîndirii poporane. „Imperativul" Istoriei s-a evidențiat, și cu acest prilej, hotăritor, față de diplomația ori politica care pusese la cale fără să țină socoteală de el.

Prin războiul balcanic, conferința ambasadorilor dela Londra și pacea dela București s-au făurit alte hotare politice decît înainte de Sept. 1912 și s-a creat noul stat autonom al Albaniei. Dar care sînt, între aceste noui creațiuni, raporturile sufletești reale și firești, izvorîte din nevoile materiale de viață politică și națională ale lor,—raporturi de care diplomația îndeobște, deci și a noastră, va trebui să țină socoteală, dacă va voi să izbutească în combinațiile ei viitoare, iar nu să înjghebe iarăși artificialități zadarnice ca Alianța Balcanică din 1912? Pe acestea să le vedem aci, împinși de rîvna de a feri diplomația de vre-o nouă artificialitate, care mai mult ar înrăi situația balcanică, cum a înrăit-o prin acea Alianță balcanică, decît i-ar da o soluție bună și statornică.

Trecem, deocamdată, peste Turcia, a cărei situație nu pare încă lămurită față de gîndul ce marile puteri au cu privire la ea.

Putem spune de la început, însă, că nici războiul și nici pacea dela București nu au schimbat, ci numai au restabilit aceleași vechi raporturi sufletești, pe care diplomația crezuse că, împotriva „imperativului" Istoriei, le schimbase prin înjghebarea Alianței Balcanice. O nouă dovadă de puterea hotăritoare a Istoriei față de combinațiile diplomatice, cînd acestea sînt numai artificiale!

Mesagiul, cetit de Regele Romîniei la deschiderea parlamentului

in 15 Noemv. 1913, spune că țara noastră vrea ca tractatul dela București să se ție și respecte. Acelaș lucru il spune și primul ministru al Greciei Venizelos, din partea țării sale, intr-un interwiev, pe care il reproduce cu comentarii neprietinești ziarul actualului guvern al Bulgariei, *„Narodni Prava"* dela 30 Noemv. 1913. „Noi dorim, zice Venizelos, să trăim în pace cu Bulgaria, dar cu condiție ca să se respecte tractatul dela București". Impreună cu Romînia și Grecia se silește să meargă, în această privință, și guvernul radical al lui Pašić al Serbiei. Opoziția din Belgrad, chiar ia peste picior pe Pašić care ar fi lingușind pe Romînia fără ca aceasta să-i dea atenție. In adevăr, ziarul liberal *Srpska Zastava* dela 16 Noemv. 1913 zice, între altele, următoarele, sub titlul „Noui alianțe" (Novi Savezi"): Deodată s-a făcut tăcere (din partea guvernaților lui Pašić) despre alianța sîrbo-romînească. După ce din diferite cercuri „informate" s-au primit (de guvernanți) și s-au declarat „sigure" spusele despre pregătiri pentru întemeerea nouii alianțe balcanice sîrbo-romino-grece, s'a încetat îndeobște de a se vorbi și despre aceste pregătiri și despre această alianță. *Aducerea clopotului lui Karageorge* în Belgrad [1])—continuă liberala „Srpska Zastava"—nu a putut să invioreze aceste glasuri, ci cu totul le-a întrerupt și le-a redus la tăcere declarația semi-oficială a guvernului romînesc, că Romînia nu a dus cu nimeni nici un fel de tratative de alianță și că nici nu gîndește să facă așa ceva. Ea va rămîne în starea în care a fost și până acum".

Sîrbia voiește, dar, mai departe legătură cu Romînia, pentru ca să poată impune trăinicie tractatului dela București.

In fața acestei tendinți însă se află Bulgaria, care, prin tractat, s-a legat să-l respecte, dar caută acum prilej de-al rupe, și noul stat al *Albaniei*, cu Albanezii îndeobște, care nu are nici un fel de legătură cu prescripțiile tractatului acesta, fiindcă ea n-a luat parte la alcătuirea lui și nici la evenimentele celui de-al doilea războiu balcanic.

De aceia, spre a vedea care va fi „imperativul" Istoriei în viitoarea noastră politică balcanică, trebue să ne uităm, mai întâiu care sînt acum, după tractat, raporturile dintre Bulgaria cu Albania deoparte și Sîrbia cu Grecia de alta.

Intre Bulgari și Greci există de veacuri dușmănie. Ea exista și în

1) E vorba de ducerea la Belgrad de către d. profesor N. Iorga și epitropii Eforiei Madona Dudu din Craiova a unui clopot, care s-a găsit la noi, al unui înaintaș al actualului rege al Serbiei Petre I Karagjorgevici. Cu prilejul acelei „duceri", pe care *a cerut-o* regele Petru, acesta a decorat pe d. Iorga și pe epitropi. D-nul Iorga se supără, deci, pe nedrept, pentru că ziarul Universul dela noi văzuse, ca toată lumea și ca partidul liberal din Serbia prin ziaru-i „Srpska Zastava", o afacere de politică în „ducerea" acelui clopot; pe nedrept dar își intitulează onoratul coleg „O apreciere îndrăzneață într-o țară care știe să tacă" articolul ce publică împotriva „Universului" în „Neamul romînesc" dela 17 Noemv. 1913. Atrag atenția asupra acestui lucru pentru Istorie, iar nu cu gîndul de a lovi în d. Iorga. Mă rog să fiu înțăles.

clipa întemeerei alianței lor balcanice. De aceia, această alianță fiind opera artificială a diplomației, a fost repede dizolvată de „imperativul" Istoriei. Astăzi, după tractatul dela București, această dușmănie e, dacă nu mai mare, dar cel puțin atîta cîtă era înaintea lui și cîtă a fost în totdeauna. Și desigur că ea, în această stare, va dura cel puțin cît *viața acestei generații* de Bulgari care, deși și-a vărsat sîngele, și-a văzut smuls unul din idealele ei naționale: Salonicul. Dovezi? Găsim, între altele, în presa unora și altora.

Chiar în momentul cînd avea să se înceapă al doilea războiu balcanic, a apărut la Atena în franțuzește și mi s-a trimis și mie broșura: *„Atrocités bulgares en Macédoine, faits et documents"*. Cuprinde un „Exposeu" scris de Teodor Zaimis, „rectorul Universității Naționale și al Universității Capodistriene" din Atena, și trimis de el, „rectorilor Universităților din Europa și America". In acest Expozeu se arată diferite atrocități, pe care zice că le-ar fi comis Bulgarii împotriva Grecilor în Macedonia, anume în ținuturile ocupate de oștirile bulgărești în vremea întîiului acest războiu balcanic: atrocități la Nigrița, Ghevgheli, Doiran, Demir-Hisar, Seres etc., comise chiar cu participarea Bulgariei oficiale.

Pe de altă parte, Bulgarii, la rîndul lor, se plîng în presa bulgărească de neomenii săvîrșite de Greci și autoritățile acestora împotrivă-le. Astfel, ziarul actualului prim-ministru al Bulgariei Radoslavov, anume *Narodni Prava* cuprinde dese-ori articole, cu titlul „Noul jug" (Novoto igo"), înțelegînd prin aceasta „noul jug grecesc". De pildă, în număru-i dela 30 Noemv. 1913 scrie, între altele, sub acel titlu următoarele: „Situația Bulgarilor în Salonic e înspăimîntător de tragică și dureroasă. Aproape 1000 de suflete, femei și copii, ai căror soți, frați și tați sînt închiși în închisorile Salonicului, pier de foame și frig.". Iar în alte numere vorbește, ca și ziarul „Mir", de alți închiși sau omorîți Bulgari.

Intre Bulgari și Sîrbi există o veche, puternică și trainică dușmănie: ea exista tot astfel și în clipa întemeerii Alianței balcanice din Sept. 1912, cum arătam documentar în „Relations des Roumains". Din această pricină, Alianța lor atunci, fiind opera artificială a diplomației, a fost curînd, numai după cîteva luni, dizolvată de „imperativul" inexorabil al Istoriei. Astăzi, după tractatul de la București, acea veche dușmănie dintre dînșii e, dacă nu mai mare, dar cel puțin atîta cîtă era înaintea lui. Aceasta se vede limpede în faptele și presa lor. Sîrbii spun, s. ex. în ziarul guvernului lor actual *Samouprava* dela 12 Dec. 1913, că Bulgarii,—localnicii din ținuturile Macedoniei încorporate de ei în urma acestui războiu balcanic sau și cei din Bulgaria însăși,—stîrnesc mișcări împotriva administrației lor în Macedonia. De asta au introdus aci Constituția din Sîrbia proprie cu anumite schimbări; anume au prevăzut pedeapsa cu moarte și pentru *vinovații politici*, cum spune și ziarul *Vjesnik* din Cetinje dela 29 Noem. 1913. Bulgarii însă strigă că, prin aceasta

și alte prigoniri, Sirbii voesc să siluiască pe ai lor să se sirbizeze, inventînd pe seama lor iredentism politic. De aceea s. ex. *Narodni Prava* dela 7 Dec. 1913 vorbește nu numai de „Minciuni sirbești" („Sărbski lăzi) cu privire la Bulgari, dar încă și de „Barbarii sirbești" (Sărbskite varvarstva") comise de autoritățile sirbești asupra Bulgarilor încarcerați de ele în închisoarea din Bitolia. Același ziar bulgăresc, în număru-i dela 20 Dec. 1913,—sub titlul dușmănos și alarmant: „Din ținutul robiei" („Iz stranata na robstvoto"), adică „robia" lor sub Sirbi—scrie despre „Teroarea Sirbilor, omorîri și prigoniri" („Terorăt na Sărbite, ubijstva i presledvanija"); spune, anume, că: „Teroarea sirbească a luat cele mai mari proporții în districtul Ohrida, unde trupele acolo așezate înconjoară satele *bulgărești și albaneze*, omoară, jefuesc, necinstesc și izgonesc pe toți care nu plac autorităților sirbești". Așa au făcut, spune mai departe, cu preoți, învățători etc. Bulgari, Turci și Albanezi din orașul Ohrida, din satele Botjo, Brežani, Velmej, Irbino, Izdeglavi, Belčica, Zlesti, Kuratica etc., împușcîndu-i. Tot astfel de prigoniri arată acest ziar la 29 Noem. 1913, sub titlul „Noul jug" („Novoîo Igo"); spunînd că Sirbii au „Bălgari zatvornici v Bitolja" (Bulgari închiși în închisorile din Bitolia"); iar la 18 Dec. 1913 sub titlul; „Bestialități sirbești". (Sîrbskitĕ Zvĕrstva"). In sfîrșit, acest ziar oficios al guvernului actual, ca să nu mai spun de altele ca *Mir*, e mai în totdeauna plin de astfel de epitete și constatări la adresa Sirbilor. Eu nu pot arăta de aci, întru cît e exact cele ce văzurăm că spun Sirbii despre iredentismul Bulgarilor, sau aceștia despre bestialitățile ori atrocitățile Sirbilor. Din ele constatăm cel puțin puterea mare a dușmăniei dintre ei, și putem trage cu siguranță concluzia, pe care o trăgeam și înainte de războiu în „Relations des Roumains", că o nouă apropiere între Sirbi și Bulgari va fi imposibilă cel puțin *cît va trăi generația de acum* a Bulgarilor și *urmașa imediată* a acestei generații. Aceasta ne arată, în chip hotărîtor, Istoria trecută și a vremilor de față.

Dar care-i și care va fi situația noului stat creat: Albania, din punctul de vedere al „imperativului" Istoriei, față de cele două tabere dușmane de care vorbirăm până acum?

Intre Greci și Albanezi n-au fost în vremile trecute dușmănii, nici politice nici naționale, cum au fost între Slavii balcanici și îndeosebi Bulgarii și Imperiul bizantin. Oare-care protivnicii au fost între ei, în secolul trecut al naționalităților, dar dușmănii, ca între Bulgari și Sirbi, ori Bulgari și Greci, n-au fost. Acum, atacurile ce-și dau în timpurile de pe urmă, chiar în Decemvrie 1913, par a arăta oare-care dușmănii, fiindcă Grecii au ciuntit idealul politic și național al Albanezilor, luându-le regiunile dela Ianina ale Epirului, pe care aceștia le socotesc băștinașe ale lor. Decît, aceste dușmănii nu sînt prea adînci în sufletele lor, fiind cu totul noui; așa că, „imperativul" Istoriei nu exclude o viitoare apropiere și chiar legătură între Greci și Albanezi.

Intre Albanezi și Bulgari, de asemeni, n-au fost adînci dușmănii în trecut și nici până înnaintea războiului actual balcanic. Aceasta pentrucă idealul național și politic bulgăresc nu cuprindea hotărît și Vechia Sirbie, unde pare a fi și un fel de sediu al neamului albanez, ci mai cu seamă Macedonia propriu zisă pe care acum au luat-o Sirbii dela Turci și pe unde nu rivnesc mult Albanezii. Iar azi, după pacea dela București, se lucrează din ce în ce mai stăruitor la apropierea politică și sufletească a Bulgarilor și Albanezilor. Ziarul albanez „*Škepnila e Re*" scrie: „Simpatii reciproce ne leagă de multă vreme de Bulgari; conferințele din Bitolia, Corița și Sofia sînt cea mai bună dovadă a acestui lucru. In curgere de mulți ani cetnicii Bulgari s-au bătut, umăr lîngă umăr, la o laltă cu Albanezii. Rezultatul final al luptelor albaneze a fost însă ca foarte mari regiuni albanezești nu au fost cuprinse în hotarele Albaniei autonome; asemenea și Bulgaria a trebuit să lase sub robie străină mulți din frații ei. Marile probleme, încă nedezlegate în Balcani, sînt: chestia Macedoniei, Kosovo și Ciamuria. Pentru dezlegarea dreaptă a acestor probleme sînt deopotrivă de interesate și Albania și Bulgaria. Aceste interese generale vor face ca vechile simpatii existente între Bulgari și Albanezi să devină încă și mai intime și mai puternice".

Așa spune ziarul albanezesc „Škepnia e Re", iar cel bulgăresc al actualului guvern Radoslavov, „Narodni Prava" dela 27 Noemvrie 1913, reproduce acele declarații chiar pe întâia sa pagină, ostentativ. Iar în număru-i dela 25 Dec. 1913, același ziar bulgăresc vorbește de „Bestialități sirbești în Albania", despre care am pomenit și mai sus, arătînd simpatia Bulgarilor față de Albanezii prigoniți de Sirbi.

Așa că și „imperativul" Istoriei și toate perspectivele sînt pentru o viitoare conlucrare a Bulgarilor cu Albanezii, *dacă acestora nu li se va da alt curs.*

Intre Albanezi și Sirbi însă există demult o adîncă dușmănie, la fel cu cea dintre Bulgari și Sirbi ori dintre Bulgari și Greci. Aceasta din pricina Vechei Sirbii, în care populația albaneză s-a revărsat de mult și pe care demult o socoate un patrimoniu al ei național; dar pe care Veche Sirbie acum, în urma războiului și prin tractatul dela București, Regatul Sirbiei a încorporat-o în sine. Sirbii, la rîndul lor, socotesc Vechia Sirbie nu numai leagănul începuturilor vieții lor politice, dar chiar și o condiție sine qua non a acestei vieți neatîrnate. Iar această idee se vede limpede în întreaga lor literatură. Așa, Svetislav Simić, fost ministru plenipotențiar al Sirbiei la Sofia, radical din convingere, formulator al acestui ideal sirbesc, scrise, sub inițialele P. O., în a. 1904 la Belgrad, cartea: *Stara Srbija i Arbanasi*, adică „Vechia Sirbie și Albanezii". Aci spune, între altele, ceia ce e gîndul tuturor partidelor politice din Sirbia, că: „Fără de Kosovo, Sirbismul nu poate avea unitate, fiindcă aceasta e temelia lui firească. Aci, în Vechia Sirbie, care într'o parte a ei se numește și Sangiacul Novibazar, se află chiar centrul etnografic

al poporului sîrbesc; ea are şi mare însemnătate strategică, prin aceia că e pămîntul de trecere între Sîrbia propriu zisă şi Bosnia cu Herțegovina şi între Sîrbia şi Muntenegru. Dacă Austro-Ungaria ar izbuti să se înfigă şi înrădăcineze în Vechia Sîrbie, atunci Sîrbia propriu zisă ar pierde condițiile fundamentale *pentru independența sa economică și politică*". Dar acelaşi Sv. Simić spune mai departe despre Albanezi, că ei voesc „ca întreg vilaetul Kosovo cu vilaetele Skadar, al Bitoliei şi Ianinei, să facă parte dintr'o Albanie autonomă". Deci, ca ideal național, şi Sîrbii şi Albanezii urmăresc să încorporeze la statele lor acelaşi teritoriu al Vechii Sîrbii. De aci acea mare, veche şi adîncă duşmănie între ei; şi de asta, cîtă vreme Vechia Sîrbie va fi a Sîrbiei, cum a orînduit-o tractatul din Bucureşti, nu va putea fi decît duşmănie şi ciocniri sîngeroase între Albanezi şi Sîrbi. Aceasta se poate şti cu siguranță şi din scrierile mai noui ca: „*Le problème albanais*" scrisă 'n anul 1913, sub pseudonimul „Balcanicus", de către Stojan Protić, actualul ministru de interne al Sîrbiei în cabinetul radical al lui Pašić; sau din cartea: „*Die Albanesen und die Grossmächte*" scrisă tot în 1913 de fostul primministru al Sîrbiei Dr. Vladan Gjorgević.

De altfel, constatările ce am făcut până acum, cu privire la raporturile dintre statele şi popoarele acelor două sau trei tabere din Balcani, reprezintă gîndul şi sentimentele *curentelor mari şi hotărîtoare în conducerea externă a lor de aci înainte*. De aceia pe temeiul lor se pot trage oricînd concluzii sigure şi în legătură cu acel „imperativ" al Istoriei.

Acestea sînt, aşa dar, raporturile sufleteşti,—izvorîte din nevoia materială de traiu politico-național propriu—între nouile creațiuni balcanice: duşmănie profundă între Bulgari de o parte şi Sîrbii cu Grecii la un loc, de alta; şi tot adîncă duşmănie între Albanezi şi Sîrbi, iar prietenie cu tendințe de conlucrare între Albanezi şi Bulgari. De aceste raporturi va trebui să țină socoteală Diplomația în nouile-i orientări politice din Balcani, dacă vrea să izbutească în combinațiile sale viitoare; Romînia va trebui, de asemeni, să nu treacă peste ele, dacă vrea să nu facă clădiri artificiale şi de loc trainice în combinațiile ce va pune la cale pentru păstrarea integrității sale teritoriale amenințate de Bulgari în Dobrogea. Căci, cred încă mereu ceia ce am spus şi altădată: că politica noastră 'n Balcani trebue să fie statornic în funcțiune de păstrarea Dobrogiei.

Cum documentar am arătat în „Relations des Roumains", Bulgarii urmăresc să se mărească mai întăiu, rupînd Macedonia, ca apoi cu puteri aşa mărite, să se întoarcă asupra Dobrogiei noastre. De aceia politica noastră acolo trebue să tindă a împedica pe Bulgari să se mărească cu Macedonia. Aşa s'a şi făcut prin al doilea războiu balcanic şi pacea dela Bucureşti. Deci noi aveam interesul de a susține pe Sîrbi şi Greci, ca ei să ia, iar nu Bulgarii, teritoriu mult în Macedonia. Acum însă s-a ivit un nou element: Albania, care vrea ea să micşoreze pe Sîrbia, rupîndu-i Vechia Sîrbie cel puțin. Iar Bulgaria o ajută. Ce va putea face Romînia, care are cu Albanejii legături sufleteşti foarte vechi şi a căreia tînără generație, încă de cea înaintaşe ei de pela 1860 încoace, a fost crescută în sentimente frățeşti față de poporul albanez? Să părăsească pe Albaneji, fiind că ei, de ar micşora puterea Sîrbilor, ar da Bulgarilor putința de a le smulge Macedonia propriu zisă şi, deci apoi de a se întoarce împotriva Dobrogiei noastre?

„Imperativul" Istoriei cere ca să nu părăsim pe Albaneji, cu care sîntem de mult şi adînc legați sufleteşte; căci o politică de părăsire a lor ar fi artificială, neîntemeiată pe mersul statornic al Istoriei trecute, şi numai opera repede trecătoare a Diplomației, ca şi Alianța Balcanică din 1912.

Dar cum să împăcăm năzuirile adînc protivnice ale Sîrbilor şi Albanejilor, dintre care cei dintîi sînt în contra Bulgarilor, tocmai ce ne trebue nouă, iar ceilalți prieteni şi în perspective de alianțe cu Bulgarii ceia ce ar fi pentru răul nostru?

Aici Istoria ne dă soluția ei, de care Diplomația va trebui să țină socoteală, dacă vrea să nu combine iarăşi ceva artificial şi care mai mult ar turbura de cît ar linişti raporturile actuale dintre creațiile balcanice. Până cînd voiu avea prilejul să disec Istoria, spre a vedea soluția ei, cred că trebue să atrag băgarea de seamă, anticipativ, că orice soluție va trebui să țină socoteală nu numai de acele pomenite duşmănii, ci şi de raporturile Austriei cu Sîrbia şi Albaneji. Acestea intră, de asemeni, în constituirea „imperativului" istoric; iar de ele am discutat oare-cum pe larg în articolul ce am publicat în numărul din Mai 1913 al „Vieții romîneşti",—articol despre care au scris cu sgomot, însă cu gînd tendențios, marile ziare politice din Berlin şi Viena, între care pomenesc pe „*Neue Freie Presse*" dela 15 Iulie 1913.

De altfel n-ar fi greu de intrevăzut soluția chiar de acum, dacă se au în vedere datele istorice pe care le-am înfățişat mai sus.

Ilie Bărbulescu

Cronica literară

G. GALACTION

Cu prilejul volumului „Bisericuța din Răzoare".

D. Galaction e o apariție stranie în literatura noastră.

Cel ce știe că trebue să demonteze un suflet ca să lămurească o operă, rămine deconcertat în fața acestei apariţiuni neobicinuite. In adevăr, cu greu se poate închipui ceva mai pitoresc, mai atrăgător și mai încîlcit decît viguroasa, lirica, paradoxala și bărboasa lui personalitate plină de contraste! Căci, judecați vă rog: defensor eclesiastic și poet liric—în proză; intelectual fin și creștin practicant; un temperament pasionat și un moralist *ultra*; dibaciu comentator al Bibliei, cunoscător adînc în Exegeză și admirator al lui Verlaine, Oscar Wilde, etc.; țărănist în subiecte și „ecriturist" extrem, de cel cu „sonorități" în stil; cochetează cu Ervin și scrie *In pădurea Cotoșmanei*; în același caet are pagini de efuziuni lirice, alături de procese verbale și note din anchete eclesiastice; etc.

Nu e de mirare dar, că un astfel de scriitor, deși venit după o mișcare literară serioasă de aproape 30 de ani și în urma unor scriitori ca Sadoveanu și Brătescu, a izbutit totuși să fie atît de nou.

D. Galaction e un scriitor original, un poet care slujește în „bisericuța" sa proprie... Atît ar fi de-ajuns, poate, pentru a recomanda volumul de față, căci originalitatea, dacă ne gîndim bine, e o calitate care le cuprinde pe toate celelalte.

D. Galaction e cel mai subiectiv dintre prozatorii noștri. „Schițele și nuvelele" lui, aproape toate, nu sînt decît niște poeme lirice, cu un pronunțat caracter epic.

El cîntă amorul și natura, de predilecție. Ba, ca să fim și mai aproape de adevăr, putem spune că Galaction cîntă amorul,—natura fiind

adeseori numai un cadru poetizat iar iubirea de natură fiind numai un component, un accesoriu indispensabil al Amorului.

Natura pe care o zugrăvește sau, mai bine zis, pe care o utilizează d. Galaction, e personală în cel mai înalt grad, e colorată cu temperamentul și e îmbibată cu tot sufletul lui. El o cîntă cu un sentiment de pietate estatică uneori, și cu o imaginație a cărei supremă delicatețǎ nu o împiedecă de a fi viguroasă. E firesc deci ca natura din opera lui să fie cu totul diferită de aceia din operele emulilor săi.

Și această natură servește drept cadru, adesea înviat și prosopopeic, unor amoruri totdeauna înfrigurate și totdeauna nenorocite. Nicăiri nu e vorba de acel sentiment blajin și eterat, care se mulțumește cu flori și cu suspine. D. Galaction zugrăvește, ca nimene altul la noi, violența extremă a acestei pasiuni care devastează sufletele.

Și toate amorurile lui duc la dezastru, la nimicire. Autorul e prin urmare un ascet în concluzie, un justițiar în desnodămînt.

Dar cu cîtă plăcere întîrzie el asupra descrierii păcatului! Cu cîtă căldură, cu cîtă pasiune zugrăvește—nu!—cîntă el puterea ispitei, vîrtejul dorințelor, sbuciumul fermecător și sărbătorile amorului nelegiuit! Până la marginea prăpastiei, el ne poartă pe alei înflorite de trandafiri. Și parcă ți-e ciudă cînd vezi că toate se isprăvesc rău. Zici:

> Prea era de tot frumos
> De-a trebuit să piară...

In zadar apoi încearcă autorul să ne sperie cu focul Gheenei. Noi nu credem în Iad. Și chiar dacă am crede, l-am primi bucuros pentru o sărutare a frumoasei Borivoje. Căci e neasămănat de frumoasă și de viu zugrăvită sîrboaica pe care o iubește popa Tone! Subiectivii aceștia, care nu pot să creeze tipuri vii, cînd nu-i preocupă direct și personal în sentimentele lor, sînt cîteodată neîntrecuți cînd e vorba să zugrăvească pe femee în paroxismul pasiunii și suprema înflorire a frumuseții ei (astfel Vlahuță în „Ertare", Eminescu în „Călin", etc.).

Dar dacă d. Galaction arată eroilor săi perspectiva iadului, să nu credeți că o face numai fiindcă și-a adus aminte, la desnodămînt, că e un nuvelist, deci un moralist,—nu! Acest teribil justițiar nu e nuvelistul, ci creștinul din d. Galaction. Se vede că la d-sa vechea „luptă dintre principiul binelui și-al răului" ia proporții necunoscute de ceilalți muritori... Desnodămîntul dezastruos nu e concesia făcută tradiției cu „izbînda virtuții", nu e trucul generos, nu e punctul de onoare al scriitorului, ci e însăși expresiunea tranșantă a celor mai sincere convingeri, identificate cu preceptele moralei creștine. Sinceritatea acestor convingeri, care ne surprind, stă mai presus de orice îndoială. Cetiți, vă rog, sumbra tînguire a lui popa Tone, pe malul Dunărei... Sînt pagini de un lirism exaltat, pe care un nuvelist nu le-ar fi putut scrie și din care se vede lămurit

că autorul însuși e convins de argumentele cu care preotul vrea să-și înfringă patima.

Atmosfera aceasta încărcată de tragice presimțiri, violența luptei sufletești și contrastul dintre combatanți, amestecul acesta de sensualism înfrigurat și de mistice înfrînări, de tămie sacră și de mirodenii erotice, de pioasă îngenunchere și de laice pătimiri, dau bucăților d-lui Galaction un farmec cu totul neobicinuit, o savoare unică, amară și tulburătoare. Poate că cel mai rafinat scriitor sensualist,—conștient și declarat,—n'ar fi atins rezultatul la care acest neînduplecat moralist a ajuns, fără calcul și împotriva intențiilor sale intime. Cînd vă spuneam că d. Galaction e o ciudățenie în toate chipurile!

El este parcă anume făcut să uimească. După cum am spus, din tonul scrierilor sale, din afirmații directe și din alte indicii asupra cărora nu încape îndoială, reese cu toată claritatea că acest fin artist și păgîn cîntăreț al amorului este în același timp un fervent creștin. Dar creștin în înțelesul clasic al cuvîntului, creștin autentic, nu de cei cu reticențe, cu rezerve și cu interpretări personale. El are curajul să creadă încă în cele mai precise revelații ale Bisericii,—în Iad și Rai, în „facerea lumii", în existența dracilor, etc. E oare cu putință ca unui astfel de scriitor să-i mai ceri și altă concepție asupra vieții?...

Din cauza aceasta, de sigur, unele subiecte ale sale sînt lipsite de o semnificație mai adîncă. Și din cauza aceasta, poate, d. Galaction e cel mai inegal dintre scriitorii noștri cei buni. Cu pilda lui, se ilustrează indirect binefacerile acelei discipline lăuntrice care, conștient sau inconștient, canalizează toate puterile artistice și creatoare într-o singură direcție, dînd astfel armonie și unitate celei mai diverse și voluminoase opere. Dacă vigoarea temperamentului său artistic s'ar fi topit și cristalizat limpede într-o concepție modernă asupra vieții, de sigur că scriitorul nostru ar fi făcut școală. Căci deși d. Galaction, fiind un subiectiv, nu zugrăvește oameni ci numai pasiuni, nu creiază tipuri ci numai le evocă, deși compoziția bucăților sale e neglijată, păcătuind adese ori în plan și proporții, totuși el știe să te captiveze întotdeauna prin impresionabilitatea *lui*, prin puterea lui de *viziune* și mai ales prin frumusețea vibrantă a stilului. Inegal ca și omul, stilul său oglindește toate contrastele acestuia: cînd isbucnitor și colorat, rupt și viguros ca o stîncă multiunghiulară, cînd lin și cîntător ca unda; aci poetic și nou, dincolo pătat de clișee și de gazetărisme; pe alocurea opac și afon, mai departe sunător ca o lamă de metal omogen.

Prea nou ca să fie manierat în construcții, Galaction aduce o jerbă înrourată de epitete rare, de comparații și metafore nouă,—născute iar nu făcute. Dacă n'am dori să omitem citațiile, ca să menajem cetitorilor plăcerea noutății la lectura volumului, nu ne-ar rămîne decît greutatea alegerii.

Și acum să mai notăm o ultimă ciudățenie a acestui „primitiv" ce se ignoră pe sine, asemeni unei flori învoalte din tropice, cu străluciri

de petale, cu ghimpi inestetici, cu frunze grațioase și cu rădăcini pline de glod.

Semnalăm adică faptul foarte semnificativ, că aproape toate subiectele acestui „rafinat", sînt luate din viața celor de jos...

Vom face o mică digresie.

Am pomenit deja despre simpatia reciprocă dintre d. Galaction și așa-numiții noștri „simboliști". (Ni se spune că d-sa a colaborat chiar la *Viața Nouă*).

In ce privește pe d. Galaction, cauzele acestei cochetării stau de sigur în ciudățenia firei sale artistice, și nu e nevoe să le mai descurcăm.

Mai curioasă ni se pare însă simpatia „simboliștilor" pentru Galaction. Știam doar că acești domni clasează și califică pe un scriitor numai după natura subiectelor sale. Ei nu se întreabă *cum* scrii (aceasta ar presupune curiozitate artistică, sforțare, investigație,—inteligență), ei se întreabă numai *despre ce* scrii (iar asta nu presupune nimic). Ei ignorează modul de tratare,—singurul care are importanță aci,—pentrucă nu le este accesibil; dar țin seama de subiect, pentrucă... subiectul sare oricui în ochi.

Așadar: scrii despre trei yachturi și trei agate? Ești „artist", ești „rafinat", faci parte din „școala nouă".

Scrii despre țărani? Ești „țărănist" grosolan, nu poți fi artist. Te-a dus păcatul să scrii vr'odată despre ciobani?—Ești „oierist", decretează scurt Ervin, ceva așa ca un urs încălțat!

Dar subiectele d-lui Galaction sînt, după cum am spus, aproape toate, luate din viața celor de jos. Atunci?...

Ba, ceva mai mult. In cîteva bucăți, eroii d-lui Galaction sînt niște ciobani, dar ciobani adevărați, cu cioareci, cu opinci, cu nojițe.... Atunci?!

Ba, ceva și mai mult. In una din schițele sale, eroii d-lui Galaction sînt—cum să zic?—sînt niște păzitori de porci,—niște porcari în carne și oase... Atunci?!!

Dacă ar fi consecvenți cu ei înșiși, cei dela *Viața Nouă* și intermitentele sucursale, pe sfîntă logică nu ar trebui oare să afirme că literatura d-lui Galaction e literatură „porcistă"?... Quelle horreur! Iată pe cine au simpatizat, pe cine au îmbrățișat plăpînzii cîntăreți ai etajerelor!

Veți spune poate că *stilul* d-lui Galaction i-a făcut să-l prețuiască? Ei bine, nu. Vă pot dovedi cu documente că acești domni n'au nici stil și nici simțul stilului, că cei mai mulți dintre ei nu cunosc nici gramatica, nici limba în care vor să facă literatură—și încă „rafinată".

Nu rămîne decît că amăgirea lor se datorește numai *vocabularului* întrebuințat de scriitorul nostru (adică tot ceia ce sare în ochi!). In adevăr d. Galaction păcătuește cîteodată printr'un exces de neologisme uneori cam nepotrivite cu natura subiectelor sale. Cu asta i-a prins. Acest defect superficial e singurul punct de contact între d-sa și

simboliştii noştri... Da, i-am calomniat adineaori cînd spuneam că ei reduc totul numai la subiect. Estetica lor literară, pe care o poţi vîrî în buzunarul vestei, mai conţine o formulă: „A vorbi numai pe radical, în versuri şi proză"... Respectă această formulă, şi eşti de-ai lor! De bucurie, sînt în stare să uite chiar celalt punct din estetică, subiectul, —cum au păţit-o cu d. Galaction.

Dar să ne întoarcem la scriitorul nostru.

Pentru cetitorul impacientat poate de digresia aceasta, vom încerca să fixăm în cîteva trăsături rezumative, fizionomia acestui prea simpatic scriitor.

D. Galaction, în ce priveşte natura talentului său, e un subiectiv, un liric; în ce priveşte tema predilectă, e un cîntăreţ al pasiunii amoroase şi al naturii; are asupra vieţii o concepţie de creştin ortodox; e un „ţărănist" în subiecte, un democrat în sentimente; un impresionabil fin; deci un stilist de mîna 'ntăia.

Şi fiind toate aceste la un loc, d. Galaction rămîne un scriitor foarte original, capabil să satisfacă multe exigenţe, şi pe care-l putem clasa de pe acum printre puţinii scriitori buni ai ţării şi ai deceniului în care trăim.

P. Nicanor & Co.

Cronica ştiinţifică

Infuenţa civilizaţiei asupra boalelor zooparazitare ale omului.

În urma cercetărilor nemuritoare ale lui Pasteur, medicii parazitologi îşi îndreptau privirile mai mult asupra bacteriilor şi neglijau cu totul animalele parazite. Datorită progresului considerabil, făcut în timpul din urmă de către parazitologie, patologiştii au convenit cumcă şi animalele parazite pot deveni cauza celor mai grave boli. Şi lucrul e cert, că dacă microbii pot fi periculoşi sănătăţii de ce n'ar fi viermii care sînt mai bine înarmaţi în lupta pentru traiu, care au dinţi puternici cu care pot perfora vasele sanguine producînd hemoragii, şi glande speciale producătoare de toxine capabile a otrăvi organismul gazdei.

Paraziţii animali se introduc în corpul nostru cu apa de băut, cu alimentele sau sînt inoculaţi de către insectele sugătoare de sînge. Introducerea paraziţilor microscopici cu apa de băut, precum sînt *amibienii* care produc disenteria (Entamoeba histolytica), Balantidium coli şi altele, este uşor de înţeles. Mai greu de conceput este infectarea organismului prin apa de băut, cu animale mari ca: *ascarizii, oxiurii* şi *trichocephalii*, ei se introduc în tubul nostru digestiv cu apa de băut sub formă de ouă embrionate.

Ouăle îndată ce ajung în stomac, coaja lor crapă, se desface, iar embrionul devenind liber, continuă a se dezvolta în intestin.

Aceşti trei viermi nu sînt primejdioşi numai prin toxinele violente care le secretează, lucrînd asupra sîngelui nostru provocînd anemie, sau numai prin iritaţiunile terminaţiunilor nervoase, care se găsesc în pereţii intestinului, provocînd prin transmisiune la crieri dureri, ameţeli şi diferite simptome epileptiforme; ci mai cu samă prin aceia că servesc la inoculare în intestin a diferiţilor microbi pathogeni.

Metchnikoff a emis cel dintăiu părerea că aceşti viermi intestinali pot servi şi ei ca agenţi de inoculaţiune a microbilor în apendice. *G. Raillet* într'o teză asupra rolului viermilor intestinali în patologia infantilă, confirmă prin observaţiunile sale părerea lui *Metchnikoff*. Examinînd conţinutul a 119 apendici de copii operaţi, în jumătatea cazuri-

lor, el a găsit în apendici bolnavi, oxiuri, trichocephali și ascarizi, sau ouă de ale lor.

Toți acești viermi servesc ca agenți de inoculațiune și a bacilului febrei tifoide, [bacilul lui Eberth], căci după cum a arătat *Jules Guiart*, din o populațiune care bea din aceiași apă contaminată, nu se înbolnăvesc decît o parte din ea de febră tifoidă, aceștia sînt aceia care au viermi intestinali.

Ascarizii mai devin primejdioși sănătății și din cauza emigrațiunii lor. Une-ori trec din intestin în conductele pancreatice sau în căile biliare, ajungînd în ficat unde provoacă leziuni mortale după cum se vede in fig. 1, ficatul unui copil mort din cauza ascarizilor care au pătruns în el.

Alte ori ascarizii se ridică în căile respiratorii, în laringe, trahee și bronhii provocînd moarte prin asfixie după cum se poate vedea în fig. 2, pulmonul unui copil pătruns de un ascarid în formă de anză.

Cu substanțele alimentare ne putem infecta cu *larve de tenii, botreocefali și trihină*.

Larvele de *tenia solium*, (Fig. 3) [cisticercus celulosae] cunoscute popular sub numele de măzăriche sau linte; trăesc în carnea de mascur, pe care dacă o mîncăm cînd nu este suficient fiartă, ajung în viață în tubul nostru digestiv; ele rezistă acțiunii sucului gastric și intestinal, evaginează gîtul lor, iar cu capul se fixează de mucoasa intestinală, transformîndu-se în tenie tînără.

Același lucru se întîmplă dacă mîncăm carne de vită care nu este bine fiartă și în care trăește larva *teniei mediocanelata* (Fig. 4) [cesticercus bovis], ne înbolnăvim de *tenia medcocanellata*.

Un alt vierme lung și lat, est *botriocephalul*, (Fig. 5) al cărui larve, trăesc în icrele și în carnea de știucă, mihalț și biban.

Acest vierme este foarte frecvent în țară la noi, îl introducem în intestin sub formă de larvă cu icrele de știucă pe care le mîncăm sub formă de salată.

Atît botriocefalul cît și teniile menționate mai sus, pe lîngă turburările cunoscute de mult ca: dureri abdominale vagi sau fixe; diarie, constipație, vărsături, țiuituri de urechi, accidente epileptiforme, mîncărimi nasale și anale, etc. sînt primejdioase după cum s'a arătat în timpul din urmă din cauza toxinilor care le secretează în intestin și care absorbite în sînge distrug globulele roși producînd uneori anemii mortale.

Cu trichina de asemine, ne infectăm cu carnea de porc.

Cel mai comun agent de infecțiune al alimentelor este musca. Ea trăește pe cele mai murdare substanțe, cadavre în putrefacțiune și materii fecale de pe care zboară după ce au luat pe picioare și pe aripi, diferiți microbi, spori și ouă de diferite parazite pe care le transportă pe alimente. Cu trompa ei moale nu poate perfora pielea, se hrănește însă sugînd produsele de excrețiune, ca sudoare, lacrimi, scuipați, materii fecale sau ori ce fel de licide care se dezvoltă în cadavrele în des-

compunere. Din materiile excremențiale ea poate sorbi *microbii holerei*, ai *febrei tifoide* și ouă de diferiți viermi intestinali pe care le depune cu materiile sale fecale pe ustensilele de menaj sau direct pe substanțele alimentare.

O boală de care ne putem infecta atît cu apa, cît și cu alimentele și chiar numai cu pravul [colbul] este *chistul hidatic*.

Această boală este cauzată de către o tenie mică, *taenia echinococus* (Fig. 6) care trăește în intestinul subțire la cine, larva ei însă se dezvoltă în genere în ficat, și în alte organe la om, oae, porc, vite și la cal putînd ajunge dimensiunea unei portocale și chiar mult mai mare, producînd tulburări mortale.

Materiile fecale ale cînelui care conțin milioane de ouă de tenia echinococus ajung adeseori cu apele de ploae, în apele de băut; sau uscîndu-se și transformîndu-se în praf, sînt duse de vînt pe diferite substanțe alimentare, sau pot fi înghițite cu aerul inspirat. Oul îndată ce ajunge în stomac, i se desface coaja și esă din el un embrion microscopic cu șase croșete care perforează păretele tubului digestiv și trece în curentul circulator de unde ajunge în ficat sau în alt organ și se transformă într'o veziculă (chistul hidatic). Această veziculă mică la început cît un fir de mac, crește mai întăiu cît un fir de pășat, cît un bob de mazere până ajunge cît o portocală mare.

In timpul acesta ea exercită o presiune asupra organului în interiorul căruia se dezvoltă producînd dureri.

Ea are un pârete elastic de o constituție histologică bine determinată, conținînd în interior un licid foarte toxic, din care cauză produce urticaria îndată ce păretele ei se rupe.

Insectele sugătoare de sînge constituesc și ele unul din cele mai mari flagele ale omenirii. O gramadă de boli din cele mai mortale sînt inoculate de către insecte, malaria, frigurile galbene, filoriosa, boala somnului etc.

Malaria (febra palustră sau frigurile intermitente) este rezultatul unei intoxicațiuni produsă de către un parasit (Hematozarul lui Laveran) care trăește în globulele roși ale sîngelui. El distruge globulele, pe care le asimilează în parte iar; părțile care nu pot fi asimilate le acumulează în corpul său sub formă de pigmenți și de toxine. Cînd parasitul a ajuns maximul de dezvoltare se segmentează (se produc așa numiții merozoiți) iar pigmenții și toxinele devin libere în sînge. După R. Blanchard rezultă o intoxicațiune a sîngelui, care se introduce prin accese febrile. Pigmenții cu timpul se acumulează, în splină, crier, ficat, rinichi, pulmoni etc. hipertrofiind acele organe (hipertrofia splinei popular *rast*) După o perioadă mai îndelungată, survine anemia și cahexia palustră după cum se vede la copilașul din figura 7.

Parazitul malariei este inoculat prin piele de către o specie de țințari foarte comună la noi în țară cunoscută sub numele de *Anophe-*

les.[1] O altă specie de țințari, de asemine foarte comună la noi este *culexul*; el inoculează omului în țările calde parasiții care produc febra galbănă și filariosa. Parasitul filariosei este un vierme microscopic (Filaria Bancrofti) a cărui embrioni îngrămădindu-se în vasele limfatice produc o dilatație enormă a vaselor limfatice și o îngroșare considerabilă a pielei. Ei se dezvoltă în general în membre, mamele, penis etc.

Boala somnului este de asemine produsă de niște organisme patogene microscopice (Tripanosoma) inoculate omului de o specie de muște cunoscute sub numele de *glossina*. Aceste organisme lucrează pe de o parte prin toxinele lor care distrug globulele roșî ale singelui, pe de altă parte prin obliterarea vaselor sanguine cele mai fine. La o infecțiune mare ele nu se găsesc numai în singele bolnavului ci și în splină, măduva oaselor, ficat, licidul cerebro-spinal, ganglioni limfatici etc.

*

Cu cît o țară devine mai civilizată cu atît boalele parasitare diminuează.

Populația orașelor și a satelor unde civilizația n'a pătruns încă, se alimentează ca și popoarele sălbatice cu apă din puțurile, lacurile sau rîurile care se găsesc în apropiere și în care se scurg tot felul de murdării și materii fecale încărcate cu ouă de parazite. Astfel se explică frecvența boalelor parazitare, în țările înapoiate în cultură. In Egipet bîntue *bilharziosa* sau hematurie de Egipet, fiindcă populația bea apă din niște cisterne în care se scurg urinele infectate cu ouă de bilharzia; în Arabia există dracunculosa; în orient holera, febra tifoidă etc.

Primul factor din viața civilizată care tinde să reducă numărul animalelor parazite sunt măsurile ce se iau în alimentarea orașelor cu apă.

Apa să se aducă dela isvoare, îndepărtate de locuințele umane; ea trebue se circule printr'un sistem de canale metalice sau de oale smălțuite a căror impermiabilitate trebue necontenit supraveghiată.

Cînd din diferite împrejurări, în unele orașe nu se poate aduce apă conform regulelor higienice, populația trebue să bea numai apă fiartă. Ferberea devine tot mai generală și mai perfecționată cu înaintarea civilizației, și chiar acele articole de hrană care sînt mîncate neferte, ca fructele și salatele, încă trebuesc bine spălate cu apă fiartă, înainte de a fi servite.

Un alt factor din viața civilizată care tinde să reducă numărul boalelor parazitare sînt măsurile ce se iau în prepararea alimentelor. Un personal de medici veterinari și experți este însărcinat cu examinarea cărnurilor. Carnea de vită trebue examinată ca să nu ne infectăm de tenie, carnea de pește ca să nu ne infectăm cu botriocefal iar carnea

1). A se vedea mai pe larg: *N. Leon*, Studiu asupra Culicidelor din Romînia. Carol Gobl, București 1910.

Fig. 1. Un vas de sticlă care conține în alcool un ficat de copil din care se vede eșind un limbrice (fig. originală).

Fig. 2— Un vas de sticlă care conține în alcool o porțiune de pulmon străbătut de un ascarid în formă de ansă (fig. originală).

Fig. 3.— *Tenia Solium*, la stinga viermele; la dreapta; sus capul cu croșetele rostrul și ventuzele, jos oul iar la mijloc un segment mărit. (după Gaston).

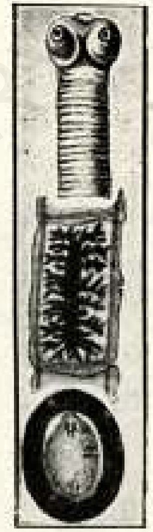

Fig. 4.— *Tenia mediocanelata*. Sus capul cu ventuzele; la mijloc un segment, iar jos oul mărit. (după Gaston).

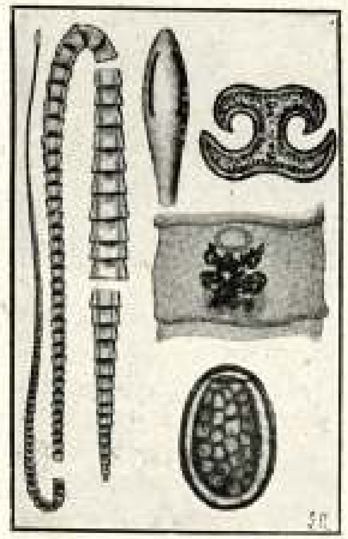

Fig. 5— *Botriocephalul* (după Gaston).

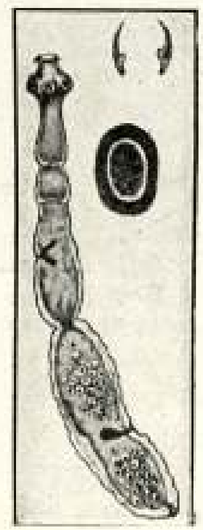

Fig. 6— *Tenia echinococus*, mărită (după Gaston)

Fig. 7 — Copil bolnav de cirosă şi cahecsie palustră (fig. originală).

de porc ca să nu ne infectăm cu trihină. Examinarea cărnurilor de trihină se face în mod destul de minuţios. Se tae cu o foarfecă fină, în direcţia fâsciilor, o bucăţică subţire de muşchi care se întinde pe o lamă de sticlă, se toarnă peste ea o picătură de apă sau o soluţie de acid acetic (1 la 5 pentru 1000); se disesociază apoi cu ace fine, se acopere cu o lamelă şi se examinează. In caz că carnea e infectată se văd chisturile cu un microscop care măreşte de 30 până la o 100 de ori.

Pentru a evita infecţiunea cu orice fel de paraziţi, carnea trebue să fie bine fiartă înainte de a fi consumată. Experienţa a arătat că larvele de trihină anchistate pier la temperatura de + 70°.

Echinococosa este foarte răspîndită în ţările unde viscerile de porc infectate cu chisturi sînt aruncate şi servesc ca hrană cînilor: ei se infectează cu tenia echinococus, iar prin intermediul ei infectează omul şi alte animale de echinococosă.

In ţările civilizate însă această boală este aproape dispărută. Tăerea mascurilor este foarte aspru reglementată; ea nu se face numai în abatorii ci şi la ţară sub supravegherea medicilor veterinari. Incineraţia şi distrucţia efectivă a viscerilor atinsă de chisturi este obligatorie; o reglementaţie strictă, opreşte intrarea cînilor în abatoriile publice. Se trimet tutulor veterinarilor circulări prin care li se aminteşte de patogenia echinococosei şi importanţa măsurilor preventive care trebuesc luate în privinţa acestei afecţiuni.

In ceia ce priveşte muştele care joacă rolul de căpitenie în propagarea boalelor infecţioase la om şi la animale, serviciile sanitare din Anglia şi America de Nord au întreprins încă din 1909 o luptă din cele mai înverşunate contra lor.

Pe de o parte se caută a se distruge muştele iar pe de alta larvele lor.

Contra muştelor se recomandă un amestec de 15% formol, 25% lapte şi 65% apă la care se adaugă şi puţin zahar. Acest amestec se toarnă în farfurii late care se pun în locurile unde se adună muştele: ele lacome de lapte, mănîncă şi după cîte-va minute pier.

Contra larvelor se recomandă suprimarea gunoaelor menagere, băligarului de cai şi de vite care constituesc un focar pentru reproducerea muştelor în care se desvoltă larvele lor. Stropirea cu lapte de var în timpul verii, în fie care săptămînă a latrinelor şi a locurilor de pe care se ridică gunoaele. Un alt mijloc excelent de apărare care se practică contra insectelor sburătoare, sînt ferestrele şi uşile de pînză de sîrmă, ele permit aerisirea locuinţelor, impedecînd în acelaşi timp introducerea lor în interior.

Un alt factor care joacă un rol important în istoria civilizaţiei în ceia ce priveşte diminuarea boalelor parazitare, este îmbrăcămintea.

Popoarele primitive care trăesc cu corpul gol, fără nici o îmbrăcăminte, sînt cu mult mai expuse a fi înţepate de către ţînţari sau de alte insecte sugătoare de sînge, decît popoarele a căror corp este aco-

perit cu haine și deci mai expuse a fi inoculate cu diferiți paraziți, ca acel al malariei, al filariosei, al frigurilor galbene etc.

Țăranul nostru de exemplu, care umblă cu picioarele goale și pieptul gol este mai expus la aseminea boale decît tîrgovățul care umblă încălțat și cu pieptul acoperit.

Imbrăcămintea, limitează considerabil șansele de a fi ințepat de insecte și prin urmare de a fi și infectat.

In special pentru distrugerea țînțarilor sau găsit o sumă de măsuri care se aplică cu succes în țările civilizate.

Cu cît o țară este mai înaintată în civilizație, cu atita și boalele zooparazitare sînt mai rare. Pediculoza și scabiosa au rămas apanajul țărilor cu populații sărace și murdare.

Prof. Dr. N. Leon

Cronica militară

Criza morală a corpului ofițeresc

Este curios și întristător cum oamenii cei mai de bine, conducători ai poporului nostru, chiar voind să facă binele și posedind facultățile de a-l putea face, alunecă totuși alăturea de drum și se lasă tiriți, ca de forțe fatale și oculte ce par că planează în atmosfera turbure și greoaie a țării romînești, spre ținte falșe și amăgitoare.

Acest lucru se petrece de cîtva timp și cu scopul de perfecționare a armatei romînești. Nu un om, nu doi, ci imensa majoritate a oamenilor noștri politici au recunoscut de cîtva timp în urmă, cît de neglijenți am fost cu armata noastră în ultimele decenii. Ei au voit să îndrepte răul.

Cînd s'a declarat războiul balcanic în toamna anului 1912, oamenii noștri s'au deșteptat, ca surprinși de o lumină vie, ca de un zîngănit amenințător ce de mult nu se mai auzise și al cărui răsunet se perduse din memoria lor. Ei au ezitat atunci de a se arunca în vultoarea războiului, căci, punîndu-se față în față cu conștiința lor și întrevăzînd responsabilitatea cu care o încărcau, nu au avut curajul să sprijine pe forța armată o hotărîre atît de gravă ca a războiului. Pentru noi acest fapt este cert, căci se prezintă gîndirii în mod firesc fără a putea pretinde perfecta cunoștință a fondului conștiinții și inteligenții omenești, putem totuși afirma, bazați pe logică, că presupunerea ce se prezintă gîndirii noastre ca cea mai verosimilă, este, că numai teama insuficienții armatei a fost cauza inacțiunii guvernanților noștri. Ce altceva ar putea explica încercările lor desnădăjduite de a cîștiga prin iscusința diplomatică dreptul lor, decît că nu îndrăzniau a-l cere prin forța brutală? Ar fi copilăresc lucru să credem, că un om, care este sigur de forța sa, să stea cu mîna în buzunar cînd i se contestă dreptul său și să se mulțumească a-l reclama din gură, altora!

Nici noi nu am avut atunci încredere deplină. Am reflectat mult,

Notă.— Direcția revistei face rezervele ei asupra unora din părerile cuprinse în acest articol.

am discutat mult și, în contra opiniunii generale, am scris chiar într'o revistă militară, că nu trebue să facem războiu pe chestiunea Silistrei [1]). Părerea noastră intimă era, că mai bine să nu o avem de loc această Silistră, decît să o avem printr'un războiu, care ar fi fost prea mare risc. Căci ni se părea, în adevăr, că riscul ar fi fost prea mare față de importanța strategică a Silistrei și a întregei frontiere dobrogene chiar: am arătat tot în acelaș timp—a arătat în urmă și modul cum a fost rezolvată—spre cinstea Marelui Stat major—problema strategică în campania din Bulgaria, și o va arăta și viitorul,—că în toate presupunerile de conflict balcanic valoarea strategică a Silistrei este neinsemnată, dacă nu *nulă*, față de valoarea altor puncte din dreapta Dunării. Tocmai de aceia am revenit în urmă, după campanie, asupra marii erori politice ce, după modesta noastră opiniune personală, s'a comis prin luarea cadrilaterului, în loc de a se fi luat cîteva puncte pe Dreapta Dunării, pe drumul cel mai scurt spre Sofia. Am arătat atunci, că operațiuni principale strategice nu vor avea niciodată loc în Dobrogea atît timp cît am avea în mîna noastră Nicopoli, de pildă, care singur valorează strategicește mai mult ca toată frontiera noastră actuală dobrogeană. Posesiunea unui asemenea punct, ne-ar asigura, oricare ar fi combinațiunile unei viitoare lupte în Balcani, o atît de mare superioritate asupra Bulgariei încît aceasta nu ar putea îndrăzni nici o mișcare în contra noastră, fie pe teritoriul Rominiei vechi, fie în Dobrogea.

Dar să nu ne îndepărtăm de chestiune. Ziceam, dar, la începutul anului trecut, că războiul să-l facem pentru o chestiune națională importantă,—dintre care *autonomia Macedoniei* mi se părea cea mai indicată,—atît din punct de vedere național, cît și al echilibrului balcanic celui mai favorabil,—dar și cea mai puțin luată în considerare, din nefericire. In această idee se ascundea o soluție politică propriu-zis, dar se mai ascundea—o mărturisesc—și teama că nu eram suficient pregătiți—astfel cum gîndesc eu că trebue să fim—pentru un mare războiu. Voiam deci, ca riscul să aibă cel puțin un mare cîștig, căci risc era: campania în Bulgaria a dovedit-o pe deplin și ar fi inutil și periculos a ni-o ascunde. Departe de a crede, că nu eram capabili de a ne lupta și a învinge chiar, nu se poate totuși ascunde, că nu eram pregătiți în cel mai înnalt grad—acela care-ți dă victoria cu siguranță—căci de n'ar fi așa nu s'ar fi grăbit guvernele noastre atît de economice de obiceiu, cînd e vorba de armată, să-i acorde sute de milioane, ba nu s'ar fi angajat ele pe panta atît de laborioasă și nesigură a diplomației, cînd ar fi știut că prin forța pumnului—argument decisiv—erau sigure de a obține ceia ce vroiau.

De aceia sînt convins, că oamenii noștri au ezitat—și poate au fost cei mai înțelepți—așteptînd o ocaziune mai fericită decît aceia în care

1) Vezi „Buletinul Armatei și Marinei". No. 1 Ianuar 1913.

se prezenta situațiunea politică la începutul primului războiu balcanic: trenul al doilea, cum s'a spus printr'o expresiune rămasă celebră. Ei au așteptat această ocaziune, chiar cu riscul de a nu mai prinde acest tren și a rămînea păcăliți. Și ce dovadă mai bună de necomplecta pregătire a armatei, decît această așteptare ce putea rămîne zadarnică, din partea unor oameni al căror patriotism și a căror inteligență nu poate fi pusă la îndoială, și care deci nu puteau avea alt motiv de a întîrzia?

Noi ne explicăm astfel necesitatea simțită de acei oameni de a ascunde crudul adevăr, puși cum erau în situațiunea de a fi taxați de puțini prevăzători sau nepatrioți, ori aceia de a lua parte la responsabilitatea ce li se cuvenia și lor de lipsa pregătirii suficiente a armatei. Și atunci ei au inventat „Cartea Verde". Sîntem de altă părere. Trebuie spus adevărul. In realitate ei au procedat în consecință cu acest adevăr, căci tot atunci și tot pentru acelaș motiv s'a stabilit în lumea noastră un puternic curent pentru întărirea armatei. De ce dacă nu era nevoe, parlamentul a devenit militarist ca prin farmec și orice credite cerute s'au acordat fără cea mai mică ezitare? De ce Primul Ministru al țării s'a pus în fruntea armatei azi? S'a produs o întrecere între oamenii noștri politici de a face din progresul armatei principala idee a programului activității lor.

Este deci cert. Armata are nevoe de un progres, ca să zicem așa *violent* (ca și timpurile și evenimentele ce-l cer) iar nu numai de *evoluțiune* lentă și naturală a timpurilor obișnuite.

Din nefericire, precum stabilirăm ca introducțiune a acestei cronice, deși oamenii noștri au apucat hotărît pe acest drum nou în favoarea armatei, ei totuși se lasă a fi atrași de acea forță misterioasă și ocultă care-i conduce spre miragii false. Nu vrem a spune că nu trebuiau cedate credite armatei și că nimic din materialul ei de războiu nu lipsea sau nu trebuia mărit și nu mai trebuește încă complectat. Cu cît mai mult material cu atît mai bine, cu cît mai multe efective cu atît mai bine, dacă ele sînt și organizate și conduse.

Pretindem însă, că *progresul material și organic este azi de ordin secundar*, fără a putea totuși fi neglijat. Pretindem, că forța materială și organizarea oștirii noastre, înainte de votarea imenselor credite, la începutul crizei balcanice ar fi fost suficiente, chiar dacă nu complecte, pentru a cădea greu în cumpăna victoriei. Am fi vrut chiar ca enormele sporuri să nu fie repartizate budgetului extraordinar ci budgetelor ordinare, căci acestea fac puterea materială a armatei, asigurînd o pregătire constantă de tot anul, de tot momentul. Dar ceia ce mai cu seamă îi lipsea armatei, atunci cași acum, ceia ce nu se cumpără cu milioane, ci se obține prin conștiințe este *forța ei morală*.

Domnul general Crăiniceanu a ținut o conferință mai dăunăzi și a arătat cu cifre, că, în ceia ce privește *cifrele*, armata romînă era pregătită de războiu în 1912 cași în 1910. După declarațiunile unui fost mi-

nistru de războiu recunoaştem faptul în ce priveşte pregătirea materială şi organică, şi dacă în urmă, după 1910, s'au mai acordat atîtea credite, este pentru a se fi umplut lipsurile,—care nu încetează niciodată de a fi,—şi necesitățile imediate—şi pentrucă oamenii noştri politici au simțit nevoia de a avea un element material de luptă şi mai puternic încă, şi mai complect.

Armata era deci pregătită şi sigură de victorie, dacă siguranța victoriei s'ar putea determina numai prin datele stabilite pe hîrtie, prin budgete şi pe tabelele de efective, prin numărul armelor şi al... „ismenelor".

Din nefericire lucrurile stau altfel, şi ceia ce d. General Crăinicianu nu a spus în conferința sa este, că în 1910 caşi în 1912, caşi în 1914 armata romînă *nu era şi nu este suficient pregătită sufleteşte.*

D. general a reamintit oarecare măsuri de edificare morală ce a întreprins, ca ridicarea soldelor ofițerilor şi altele. Dar pe lîngă că acestea nu mai sînt suficiente azi, vom întreba ce continuitate şi desvoltare li s'au dat în anii următori şi în special în ultimul timp, căci nu se va putea pretinde, că o operă morală se poate îndeplini cu o lege sau două şi în decursul unui timp restrîns. O operă morală nu se poate desăvîrşi prin legi şi dispozițiuni numai, ci prin constanta, îndelungata şi sincera aplicare a lor, şi *mai ales* prin schimbarea *sistemului* general. Nu a voit şi d. Nicu Filipescu să schimbe sufletul armatei prin o lege de înnaintare? Dar ideia-d-sale a fost aşa de puțin înțeleasă şi de rău aplicată, încît legea a avortat, producînd o şi mai mare perturbațiune şi nici nu-i putem judeca măcar valoarea sa.

De aceia, ceia ce oamenii viitorului trebue să aibă în primul rînd în vedere este întărirea *bazei morale* a armatei, prin legi şi dispozițiuni, dacă vroiți, dar mai ales prin schimbarea *sistemului*; prin regenarea bazelor profunde ale ființei noastre morale. Fără aceasta se construeşte un edificiu enorm pe o bază rămasă putredă.

Aceasta trebuia spus. Nu ne e teamă să o spunem, chiar de va trebui să fim victima îndrăznețil noastre afirmațiuni, caşi a celor de până acum. De altfel toți o spun, prin culoarele căzărmilor, pe Calea Victoriei în Bucureşti, pe la cafenele şi aiurea. Noi o spunem în coloanele revistelor: chestie de loc, dar locul ales de noi e mai curat. Cînd în cursul anului trecut, şi în special după deşteptarea multora în campania din Bulgaria am atacat răul în față, în şi afară din armată, cînd am legat chestiunea prosperității armatei de rezolvarea problemelor sociale şi politice ale acestei țări,—unele fără altele neputîndu-se înțelege,—mi-am atras prigonire, ură şi dispreț.

Mulți din cei ce ne judecau atît de bine până atunci au avut o mare decepțiune şi şi-au manifestat puterea față de noi ca şi cum am fi comis crime. Căci este o crimă a spune adevărul pentru cei ce au interes ca el să fie ascuns, ori pentru cei ce nu pricep folosul său. Cei dintăi formează oligarhia internului personal cei din urmă a rutinei.

Aceştia nu înțeleg, că azi armata nu mai poate face un sistem aparte în cercul cunoştinților şi activității omeneşti. Ei nu ştiu: că azi armata formează subiectul unor ştiințe militare tot atît de mult ca a unor ştiințe sociale, politice şi filosofice; că ea nu se poate desvolta şi progresa decît în raport şi odată cu celelalte manifestări ale vieții unui popor. Studiul acestora nu are a face cu disciplina frontului,—aceiaşi pentru activi ca şi pentru rezervişti de altfel,—căci studiul şi independenta sa exprimare nu infirmă ascultarea ordinelor, ba le ajută şi le complectează inteligența lor. Marele filosof E. Boutroux, luînd locul generalului Langlois în academia franceză,—aiurea un militar în activitate într'o academie, sînt semnificative atingeri ale domeniului militar cu celelalte domenii ale gîndirii omeneşti,—şi în discursul său de recepțiune la academie, filosoful E. Boutroux, autorul operei „Science et Religion" a criticat opera şi activitatea generalului Langlois precum ar fi făcut-o un eminent profesor de tactică la şcoala de răsboiu. Intre altele el a spus, spre susținerea temei ce am căutat şi aşi dori s'o văd introdusă în literatura militară, textual următoarele cuvinte:

„Domnilor,

Desemnînd un filosof pentru a succede unui militar în ziua chiar cînd înlocuiați un istoric printr'un militar nu ați impus alesului nostru datoria de a vă mulțumi numai. Aşteptați de la el, dacă nu mă înşel, să proclame acest adevăr, unul din cele mai importante, dar, adeseori, şi *unul din cele mai necunoscute* [1]), că gîndirea *şi acțiunea nu sînt două forțe rivale*, ori chiar inamice; că fie care din ele ar pretinde în zadar să se lipească de cealaltă; iar dacă gîndirea fără acțiune nu este decît dialectică abstractă sau futil diletantism, *acțiunea fără gîndire* ne face sclavii *întîmplării, pasiunii* sau *violenții*; că fără îndoială este mai greu decît se crede de a concilia aceste două puteri, dar că această conciliere este datorie şi că de felul în care ea este efectuată, depind în definitiv, în societate ca şi la indivizi, demnitatea, rectitudinea, adevărata mărime, gradul de umanitate al vieții omeneşti".

Aceste cuvinte au fost rostite pe catedra celei mai culte instituțiuni din lume.

Ei bine, în armata noastră gîndirea nu este conciliată cu acțiunea. Gîndirea este domeniul profesiunilor civile, acțiunea al armatei. De aceia aceste două straturi ale națiunii nu se înțeleg, nu se iubesc şi nu colaborează spre scopul comun, care trebue să fie ridicarea Patriei. Şi în acest sens armata nu e pregătită, fiind încă impregnată de multe din rutinele timpurilor vechi. Dar cîtă deosebire, de formare ca şi de pregătire, între armatele timpurilor vechi şi cele moderne! Altă-dată armatele întrupau ființa şi gîndirea unui singur om, azi până la cel din urmă

1). La noi mai ales N. A. (noi subliniem).

soldat trebue să gîndească și să simtă, să înțeleagă și să voiască. Dispun chiar și regulamentele noastre...

Cînd deci am încercat să conciliez forța cu gîndirea, convinși că în zilele noastre efectul celei dintăi nu se poate produce decît prin cea de-a doua, convinși că progresul armatei nu poate exista decît prin raportarea acestui element la ceilalți factori sociali, așa de bine au fost înțelese sentimentele noastre, încît am fost acuzați că facem politică !?..."

Pare rău, că nu se poate face altceva în țara noastră, în afară de studii militare, decît politică.

Cu toate acestea curind după exprimarea gîndirii noastre și a condițiunilor ce arătăm ca inexorabile pentru determinarea progresului real al armatei, partidul liberal ne-a confirmat pe deplin unele idei, punînd aplicarea lor în fruntea programului lor (chestia țărănească).

Nu este destul. Liberalii, e drept, au mai pus și progresul armatei în fruntea programului lor—șeful lor s'a identificat cu șeful nostru și aceasta este o serioasă garanție : a voi însă nu e totdeauna a putea, și dacă progres real vor să fie, apoi liberalii trebue să schimbe mai întăiu ceia ce numim *sistemul*. Până acum, de un șir de ani, armata romînă se frămîntă, se reorganizează, se mărește neîntrerupt pe o bază șubredă însă. Și cu cît edificiul se construește mai măreț, cu cît toate sforțările se îndreaptă spre acumularea greutăților ce vor mări colosul, cu atît baza sa șubredă și tot mai mult putredă îl va suporta mai greu.

Expresiunea concretă a acestei figuri este *insuficiența morală și ca număr* a corpului nostru ofițeresc în primul rînd, și *incultura* stratului inferior al armatei, a gradaților și soldaților, în al doilea rînd. Corpul nostru ofițeresc, speranța existenții țării și a îndeplinirii idealului ei final, trece azi, tocmai în aceste timpuri solemne, printr'o gravă criză morală. Este un corp bolnav în calitatea sa morală și în numărul membrilor săi, strălucitor pe din afară, deșert pe dinnăuntru. Este minat de demoralizare.

Aci este buba dureroasă peste care punem degetul cu curajul celor care se condamnă singuri, să atingă sîrma curentului electric, așteptînd cu resemnare fulgerile vijeliei de urgie ce se vor abate asupra capului nostru. Dar le așteptăm și le înfruntăm cu plăcerea ce dă satisfacțiunea conștiinții descărcate și speranța că vijelia deslănțuită va avea cel puțin vre-un răsunet în inimele și în voințele conducătorilor noștri. Le vom zice dar acestora cu hotărîre : încetați cumpărarea de arme, încetați crearea de regimente, nu vă mai bateți capul cu probleme de organizare ; administrați corect ceia ce avem, e destul : [1]) faceți însă oameni, faceți caractere !...

Sau dacă voiți să nu uitați și lacune materiale și organice, ce mai sînt ici și colo nu uitați însă, că aveți de îndeplinit o singură și mare

1) **Sporirea cavaleriei, ridicarea efectivelor active ale unităților de infanterie, încadrarea rezervelor etc.**

reformă în armata propriu zis : vindecați corpul ofițeresc de boala ce-l minează, întregiți-l în numărul membrilor săi și în valoarea lor sufletească, curățați neghina, altoiți trunchiurile seci și uscate cu vlastare verzi și riguroase, tăiați ramurile putrede, deschideți ușile mari caracterelor, redați viața și veselia sufletelor ofilite și îngrijorate, prăpădite de chinul zilelor de 1 Aprilie și 1 Octombrie, faceți să răsune din nou în oase poezia armelor și a viselor de bătălie...

Altfel nu veți avea victoria, oricîte milioane și miliarde veți cheltui. A avea 600 în loc de 300 de mii de soldați nu are aceiași însemnătate ca a avea sau nu corp ofițeresc *complect* și de *elită*, cu simțiminte înalte, care să reverse virtuțile și vigoarea sa asupra întregei armate și să-i comunice fluidul victoriei. Acestea nu se cumpără cu milioane ; acestea se *altoesc* de *jos în sus* și se *infiltrează* de *sus în jos*.

Vedeți ce se petrece în Franța unde de asemenea bîntue o criză în corpul ofițeresc. Dar imediat constatată, ea este și denunțată de cele mai autorizate voci și *impusă* politicianilor. Ca rezultat sacrificiile impuse națiunii anul trecut, din care o parte sînt consacrate corpului ofițeresc : soldele lor au fost simțitor mărite. Nu e suficient ; mai sînt altele de făcut, mai important ca mărirea soldelor.

Am zis și repet, că corpul nostru ofițeresc, eminent prin aptitudini naturale, sufere din cauza *sistemului*. In loc ca prin viața militară virtuțile sale naturale să se dezvolte mai mult, ele se umbresc și chiar se șterg. Din entusiaști și ageri cum sînt tinerii noștri la începutul carierii ei devin tot mai fără vlagă, fără dor de muncă, indiferenți, obosiți. Ba ei nici nu mai pătrund în această carieră în care, pe de altă parte, sînt introduși și tolerați mulți ce nu merită. Ici vezi ambițioși, care caută să ajungă prin ori-ce mijloc studioși înfrigurați ai manualelor de tactică și strategie și mai ales al anuarului armatei romîne, în care calculează și socoate mai rău ca dascălul lui Eminescu. Colo vezi pseudo-„excepționali" care așteaptă cu sufletul strîns de îngrijorare sosirea șefului, arbitrului suprem al destinelor lor, în al cărui drum se așează pentru a-l saluta cu o ipocrită admirațiune, pentru a-l critica apoi imediat ce a dispărut. Dincolo vezi mediocrități morale și intelectuale care nu „reușesc" și-și petrec serviciul în cultul „chiulului" pentru dobîndirea cu cît mai puține sacrificii a soldei ce-l va duce la pensie. Aceste trei categorii formează, din fericire,—o sper—minoritatea, dar ei infuzează virusul în toată massa. In fine massa de decepționați ai soartei, care altă dată și-au făurit visuri nebune, dar la care au trebuit să abdice, căci n'au fost aleși și merg acum încovoiați și cu capul în jos, an după an, spre același scop final : pensiunea salvatoare a bătrînețelor reumatice și amărite. Cei ajunși prin adevărate merite se pierd în massă de ambițioși, de pseudo-excepționali, de chiuliști și de decepționați. Caracterul lor devine timid. Influența lor e mică și înăbușită. Ei bine, cu asemenea umbre nu se cîștigă victorii !...

De această stare de lucruri sînt responsabili politicianii noştri în primul rînd, apoi capii armatei, care au venit în contact cu ei şi care s'au lăsat atraşi mai mult spre spiritul politicianist decît spre acel al apărării intereselor sacre ale armatei.

Este momentul suprem de a se revoluţiona această stare de lucruri şi de a se reda corpului ofiţeresc viaţa de care e lipsit. Nu vedeţi, o puternici ai zilei, cum tinerii de suflet generos şi entusiast, cum este natura omului nobil de azi îşi transformă sufletul, naturalmente atras de poezia armelor, şi fug de armată la vîrsta pornirilor celor mai entusiaste? De ce? Pentrucă nu se cîştigă destul în armată? Nu insultaţi! Ei fug de armată pentrucă în inimile lor tinere şi inocente bate, fără a'l înţelege, instinctul decepţiunilor supreme! Spiritul militarist al naţiunii decade şi acesta este semnul epocelor de decadenţă şi peire.

Deunăzi un ministru de răsboiu, în disperare de cauză a luat dispoziţiunea, pecît de amăgitoare pe atît de ineficace şi chiar vătămătoare, de a complecta cadrele ofiţereşti cu plutonieri îmbătrîniţi,—elemente de o cultură şi de o educaţiune ce nu pot fi la înălţimea celor cerute pentru un corp ofiţeresc modern. Totuşi complectarea nu s'a făcut mai bine: Plutonierii tot serveau ca ofiţeri; decît, punînd haine de ofiţer pe ei s'a mărit clasa nemulţumiţilor şi pretenţioşilor. Aceasta a fost o măsură tristă care trădează starea noastră, o măsură de umplutură amăgitoare care nu va acoperi decît la suprafaţă şi pentru cine nu vrea să vadă rănile adînci şi sîngeroase ale corpului ofiţeresc. Acestea trebuesc vindecate cu o mînă de artist şi cu un cap de patriot incomparabil. Azi avem un ministru de războiu şef de partid şi care nu are alt portofoliu în guvern. Acest fapt este semnificativ şi se petrece pentru prima oară de mult timp. Fiindcă el *voeşte* deci să se ocupe de armată, lui îi spunem că reforma materială şi organică a armatei este numai o lature a chestiunii şi de mîna doua.

Reforma cea mare este cea morală. Ştim că aceasta nu se face într'o zi şi prin nici-o lege. Reforma morală a armatei, depinde mai întâiu de reforma morală a naţiunii, care ne lipseşte în primul rînd. Nu este morală în şcoală, nu este morală în biserică, nu este morală în familie, nu este morală în individ. Va trebui deci un concurs de energii peste tot, o revoluţiune morală, dar ea trebue îndeplinită dacă nu voim să murim.

Până la această prefacere nu însemnează că să stăm în armată cu mîna în buzunar. In armată ne trebuesc *imediat voinţe, energii, caractere*. Caracterele sînt azi înăbuşite, căci nu intră materia aceasta în programele esamenelor şi în sistemul aprecierilor. Şi cu toate acestea cealt examen ar trebui să fie mai riguros în armată decît acela al caracterelor!... Atribuesc comandanţilor de regimente în special un imens rol educator. Ei trebue să fie izvorul şi măsurătorul calităţilor morale ale ofiţerilor şi pe baza capacităţii lor de asemenea calităţi trebue să fie ei aleşi. Instrucţiunea profesională trebue dată la toţi deopotrivă; ea trebue să facă subiect de şcoală, nu de apreciere. Numai aptitudinile speciale şi calităţile morale trebue să formeze greutăţile de cîntărire.

Să se facă deci din şefi oglinda celor mai înalte virtuţi ostăşeşti, garanţia celor mai bune aptitudini de cîmp, expresiunea celor mai frumoase sentimente sufleteşti, de desinteresare personală, de independenţă de opinie şi caracter, de curaj de răspundere, de dreptate şi dragoste camaraderească faţă de subalterni; şefi a căror autoritate se va stabili în mod automat şi se va comunica până la cel din urmă ca un fior. Va fi fiorul victoriei. Cu asemenea capi se vor face minuni de vitejie de către oameni desculţi şi nemîncaţi.

Nu vom face deocamdată teoria mijloacelor reformei morale în armată. Mijloacele sînt la îndemîna conducătorilor ei şi a colaboratorilor lor, de sus în jos. Lor de sigur nu le lipseşte nici inteligenţa de a discerne cele mai bune mijloace, nici patriotismul de a le aplica. Noi ne-am făcut numai datoria de a spune ceia ce ne trebue, în primul rînd, lor datoria de a ţine seama de aceasta, dacă vor ca numele lor să rămînă neperitor legat de fericirea acestei ţări şi dacă le e teamă de conştiinţa lor.

De la Crainici

Cronica medicală

Febra tifoidă la Iaşi.

Au trebuit să treacă ani până să se intemeeze credinţa că „Iaşul este sortit tifosului".

La un moment dat cunoaşterea cauzei fundamentale a febrei tifoide—apa—intrind în domeniul public, atenţiunea locuitorilor şi a edililor a fost îndreptată în această direcţiune; fiecare îşi făcea un punct de onoare din căutarea soluţiunii acestei probleme; programele electorale aveau înscrisă în rîndurile d'intăi „alimentarea oraşului cu apă de băut". Chestiunea apei de băut nu găsea o soluţiune potrivită; febra tifoidă se menţinea.

Anul 1911 vede înfirşit realizat visul cetăţenilor oraşului: serbarea Bobotezei devine emoţionantă prin cele cîteva fîntîni ţîşnitoare aşezate timporar în piaţa Unirii. Scriu la sfîrşitul anului 1913 cînd, după trei ani de alimentare cu apă de Timişeşti, febra tifoidă se menţine în aceleaşi proporţiuni ca şi în epoca anterioară [1]).

Notele mele sînt privitoare la febra tifoidă din momentul în care se găsesc date în arhiva serviciului sanitar a oraşului Iaşi—1 Ianuarie 1894, până la 31 Decembre 1912, adică un period de 19 ani plini.

Febra tifoidă este o boală molipsitoare. La anul 1828 Dr. Leuret (Nancy) întrebuinţează pentru prima oară cuvîntul „contagion" într'un memoriu adresat academiei de medicină.

Tocmai pe la anul 1858 Murchissov emite teoria generaţiunii spontanee a febrei tifoide, confirmă molipsirea şi atribue cauza principală *materiilor fecale* care fermentează, zice el, şi otrăvesc aerul, *apa şi alte substanţe ingerate*. Multe oraşe din Anglia inspirate din această teorie, desăvîrşesc importante lucrări de asanare.

In acelaşi timp (1856) apare doctrina lui Budd care vede că *Febra tifoidă este datorită Febrei tifoide*. Este interesant de redat cîte-va din frazele care însoţesc expunerile şi comentariile doctrinei lui Budd.

„Gurile canalelor, scaunele latrinelor, care permit comunicarea ae-

1) La 15 Decembre se găsesc înregistraţi 140 bolnavi declaraţi şi confirmaţi cu febră tifoidă în cursul anului 1913.

Anul	CREŞTINI						MOSAICI						TOTAL general		Isolaţi în spital	Proc. mort. % din morbid.	Aduşi din afară şi izolaţi în spitalele din oraş
	Barbaţi		Femei		Total		Barbaţi		Femei		Total						
	boln.	morţi	boln.	morţi	boln.	morţi	boln.	morţi	boln.	morţi	boln.	morţi	boln.	morţi			
1894	24	2	20	2	44	4	21	5	20	3	21	8	85	12	19	14.1	10
1895	33	2	35	5	68	7	46	6	66	7	112	13	180	20	64	11.1	2
1896	88	12	81	18	169	30	170	20	203	18	374	38	542	68	207	12.6	25
1897	41	10	30	6	71	16	100	13	104	14	204	28	275	43	141	15.6	17
1898	24	10	26	5	50	15	65	10	56	4	121	14	171	29	91	17.	6
1899	38	7	29	2	67	9	56	4	56	7	112	11	179	20	117	10.6	17
1900	33	6	14	3	47	9	42	11	42	7	84	18	131	27	82	20.6	13
1901	27	4	34	5	57	9	58	9	40	5	98	18	155	13	103	14.8	17
1902	77	7	81	10	158	17	67	14	79	9	146	23	304	40	218	13.1	24
1903	22	1	16	3	38	4	11	3	23	7	34	10	72	14	56	19.1	31
1904	56	6	65	7	121	13	75	10	57	2	253	12	253	25	143	9.8	33
1905	42	3	46	1	88	4	50	6	33	5	83	11	171	15	106	8.8	40
1906	37	1	32	2	69	3	30	3	44	7	74	10	143	13	103	9.1	89
1907	56	9	73	5	129	14	47	5	62	9	109	14	238	28	173	11.8	49
1908	57	7	59	9	116	16	59	7	68	4	127	11	243	27	207	11.1	90
1909	334	19	337	24	671	43	223	21	203	23	426	44	1097	87	851	7.9	196
1910	87	7	67	4	154	11	49	1	53	2	102	3	256	14	205	5.4	53
1911	63	3	44	4	107	7	40	4	60	2	100	6	208	13	197	6.2	98
1912	43	3	23	3	66	6	11	1	10	1	21	2	87	8	79	9.6	41
	1180	118	1112	118	2292	236	1220	154	1279	136	2499	290	4790	526	3172		

„rului din hasnale cu aerul străzilor sau a locuinţilor, pot să devie tot „aitea porţi deschise contagiunii. Hainele, rufele, obiectele de îmbră- „căminte şi de pat care au servit bolnavilor pot să fie vehicule de mo- „lipsire. Minile infirmierilor murdărite prin excreţiunele morbide pot să „transporte boala şi chiar să comunice această proprietate alimentelor „pe care le gătesc şi pe care le ating.

„In toate cazurile de molipsire arătate, *aerul* duce otrava şi de „sigur este agentul cel mai puternic de transmisiune; dar *băuturile au „şi ele rolul lor.* Materia morbigenă eşind sub formă lichidă din intesti- „nul bolnav *infectează totul; de aici infiltrîndu-se în pămînt poate a- „junge până la rezervoarele apei de băut*",—şi el se serveşte de ac. fe- nic pentru a arăta comunicaţiunea între haznalele latrinelor din focare de F. T. cu rezervorul de apă.

De la doctrina lui Budd care rupe cu trecutul, până la concepţiu- nea de azi nu mai este decît un pas.

Azi, *bacilul Eberth* este cauza febrei tifoide *).

Intrînd în studiul epidemiologic a Febrei tifoide, punctele care tre- buesc lămurite sînt:

1. Care este origina molipsirii?
2. Care sînt vehiculele care conţin şi transmit infecţiunea?
3. Care este modul de transmisiune? rămînînd ca acest ultim punct să fie dedus din descrierea celorlalte două.

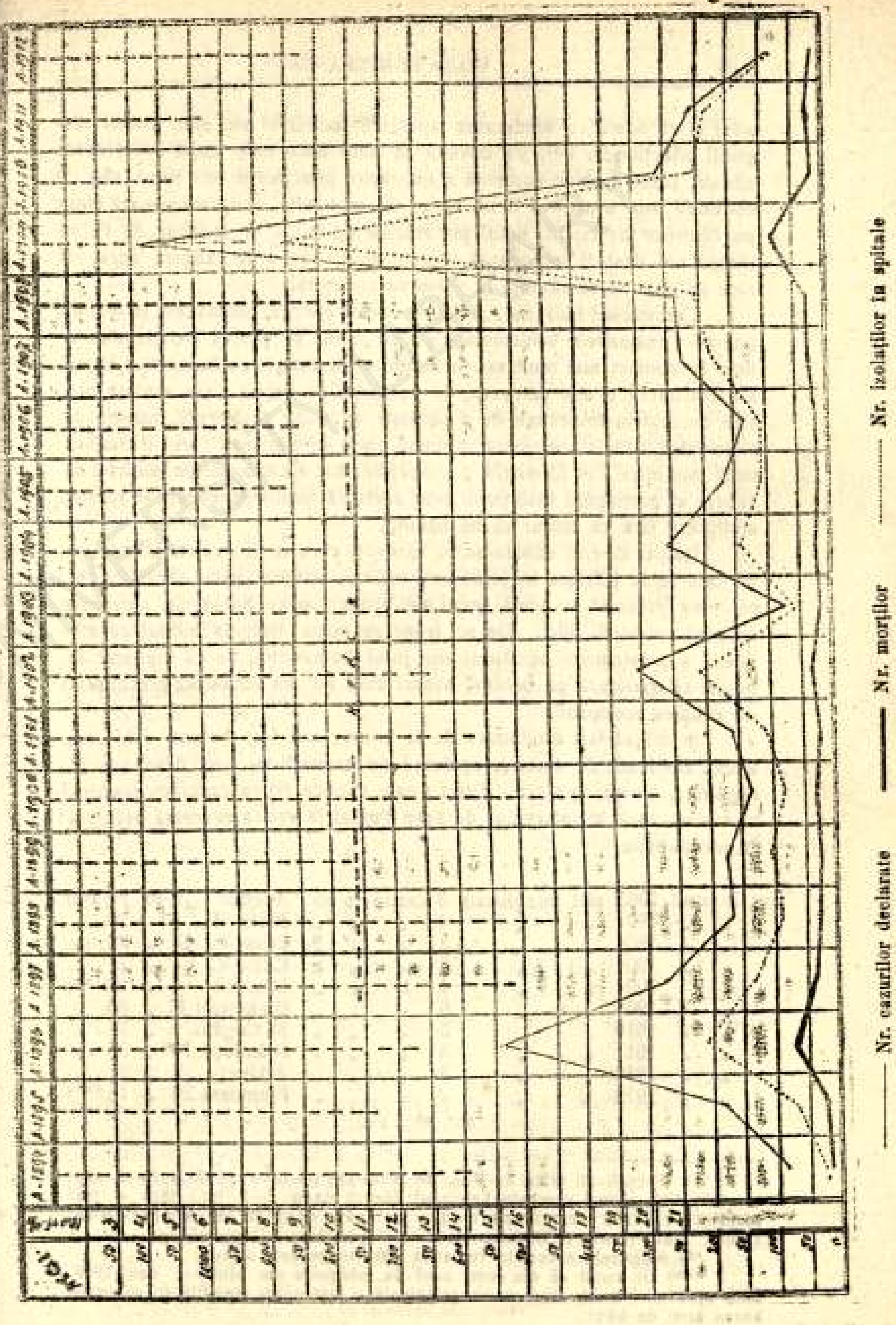
I. Bacilul Eberth se găseşte mai cu samă în materiile fecale: prezenţa lui în urine nu se manifestă prin nici un fel de turburări din partea purtătorului: în produsele expectorate şi în focarele deschise de supuraţiune, deşi s'a găsit excepţional de rar, totuşi trebue de luat în considerare din punct de vedere epidemiologic.

Atît timp cît cercetările ştiinţifice erau la început, cît mijloacele erau mai restrînse, se credea că numai bolnavul propriu zis era molip-

*) Eberth descopere la 1882 bacilul F. T. în organele tificilor; Koch şi Mayer în Germania, Coats şi Crooke în Anglia confirmă descoperirea, iar în urmă Gafky l'a izolat, cultivat pe diferite medii şi a făcut un studiu complect.

Bacilul Eberth, de forma unui bastonaş, rotunzit la capete, este de 3 ori mai lung decît lat; lungimea lui este de 2—4 µ. Se colorează uşor cu toate culorile de anilină; nu la Gram. Este de un polimorphism destul de pronunţat: prezintă uneori vacuole la centru, alte ori o umflătură la o ex- tremitate, se poate întîlni filiform şi chiar filamentos. Se dezvoltă repede la +36—37° pe bulion. Nu lichefiază gelatina. Anaerob facultativ, se cultivă mai lesne în prezenţa aerului.

Este foarte important de cunoscut puterea lui de rezistenţă din punct de vedere practic. Temperatura de +60° îl ucide în timp de 20'; rezistă la 11° iar Prudden observă că 1 c. c. ghiaţă infectată cu baccilul Eberth, după 3 luni la o temp. de—1° până la—11° conţine mai mult de 7000 germeni vii. Culturele expuse la lumina soarelui după 4—5 ceasuri pierd orice putere de a se dezvolta. Ac. clorhidric din sucul gastric are oarecare acţiune asupra lui care de altfel nu se poate manifesta in vivo cu aceiaşi intenzitate ca în vitro.

sitor şi că odată cu vindecarea aparentă bolnavul nu mai poate răspîndi infecţiunea. Ori, s'a dovedit că mult timp încă după vindecarea clinică, fostul bolnav continuă a împrăştia infecţiunea în jurul său *), continuă prin urmare a fi un agent de molipsire. Aceştia formează clasa *purtătorilor de bacili*. Rolul purtătorilor de bacili în materie de Febră tifoidă are destulă importanţă; totuşi nu trebue a se exagera acest rol care se impune să rămînă la valoarea cuvenită.

Cercetătorii însă nu s'au oprit numai asupra bolnavilor şi foştilor bolnavi; examenele bactereologice s'au întins şi asupra persoanelor aflate în contact mai mult sau mai puţin prelungit cu bolnavii. Atunci s'a descoperit o altă categorie de purtători de bacili, clasa acelora care s'au bucurat în totdeauna de o sănătate aparentă desăvîrşită, indemni de orice febră tifoidă anterioară. Această clasă de purtători are o importanţă mai mare; ei formează o primejdie mai accentuată din punctul de vedere al propagării infecţiunii prin acela că trecînd nebăgaţi în seamă, molipsesc fără ca măcar să fie bănuiţi.

Bacilul Eberth aflîndu-se în cantităţi enorme în excreta bolnavilor, tot ceia ce se găseşte în jurul lor: rufărie, aşternut, haine, mobilier etc. etc. este presurat cu acest agent molipsitor; corpul bolnavului chiar este acoperit cu bacili tifici. De aci lesne se poate imagina modul de molipsire a persoanelor sănătoase din jurul bolnavului, fie că îngrijesc fie numai că vizitează pe bolnav, atunci cînd nu iau suficiente precauţiuni de evitarea molipsirii.

In oraşul Iaşi molipsirea de la bolnav sau fost bolnav este ceva usual. Epidemii de cameră, epidemii de locuinţă au fost dese ori înregistrate. Numai contactul direct poate explica ivirea cazurilor multiple în aceiaşi casă în intervalul de timp limitat la epoca necesară periodei de incubaţiune.

In	anul	1903	sînt	înregistrate	3	cazuri	în	str.	Apeduc 9	în	14	zile
„	„	1904	„	„	4	„	„	„	Elena D. 5	„	20	„
„	„	1904	„	„	3	„	„	„	Cuza V. 47	„	20	„
„	„	1904	„	„	5	„	„	„	Cuza V. 67	„	28	„
„	„	1904	„	„	4	„	„	„	Dreaptă 4	„	22	**)
„	„	1908	„	„	6	„	„	„	Brunetelor 11	„	30	„
„	„	1910	„	„	3	„	„	„	M. Cogăln. 4	„	16	„
„	„	1911	„	„	3	„	„	„	Brănduşa 18	„	28	„
„	„	1910	„	„	3	„	„	„	Albinei 2	„	21	„
„	„	1912	„	„	3	„	„	„	Frumoasa 20	„	18	***)

etc. etc. etc.

*) Frösch dă cifra de [illegible]/100 de rezultate pozitive până la 3—4 săptămini; alţii afirmă prezenţa bacilului Eberth după 4—5 luni fără a mai menţiona cazurile excepţionale cînd a fost găsit după un an (Klinger), 4 ani (Link), 7 ani (Irwin şi Houston) şi chiar după 31 ani (Heggenberg).

**) Singurele cazuri în tot anul 1905 în această stradă.

***) De notat că din acest mod de molipsire am eliminat anul 1909, data epidemiei mari, cînd cauza principală a fost quasi stabilită în contaminarea apei de băut.

Mersul, în mod treptat, continuu, fără sărituri prea accentuate, mers înregistrat şi cronoligeşte, ar explica epidemiile regionale prin contact direct, rezultat al vizitării bolnavilor lăsaţi în casele lor.

In	1904	în	str.	Crucei	apare	succesiv	la No.	16, 19, 22, 30, 27, 47
„	1907	„	„	Frumoasa	„	„	„ „	4, 5, 10 *)
„	1908	„	„	Crucei	„	„	„ „	3, 5, 8, 32
„	1911	„	„	Frumoasa	„	„	„ „	23, 24 *)
„	1911	„	„	Ghica V.	„	„	„ „	34, 32, 43 *)
„	1912	„	„	Descălicăt.	„	„	„ „	22, 23 *)

etc. etc. etc.

Rolul purtătorilor de bacili, în special foştii bolnavi, în epidemiologia febrei tifoide din oraşul Iaşi, îl consider ca destul de important şi mai cu samă real. Este greu a demonstra această afirmare prin cercetări raţionale ştiinţificeşte făcute la timp; examenele bacteriologice nu se fac la noi de cît un timp relativ foarte scurt, iar şi abia numai bolnavilor. Coordonînd însă datele—incomplecte de altfel—se observă că locuinţe în care a existat un prim bolnav, continuă a figura ca fiind molipsite ani la rînd deşi desinfectările s'au înregistrat ca efectuate şi locuitorii au rămas aceiaşi.

In	str.	Apelor No. 11	au	fost	înreg.	caz.	în anii	1907, 1908, 1909, 1910
„	„	Armeană 11	„	„	„	„	„	1909, 1910, 1911, 1912
„	„	Brudea 44	„	„	„	„	„	1907, 1908, 1909, 1910
„	„	Bularga 8	„	„	„	„	„	1907, 1908, 1909,
„	„	C. Negri 31	„	„	„	„	„	1909, 1910, 1911
„	„	Eternitate 77	„	„	„	„	„	1906, 1907
„	„	Fulger 12	„	„	„	„	„	1907, 1908, 1909, 1910
„	„	Ghica V. 32	„	„	„	„	„	1909, 1910, 1911
„	„	Lozonschi 4	„	„	„	„	„	1909, 1910, 1911

etc. etc. etc.

Din toate trei modurile de molipsire prin baciliferi, următoarele învăţăminte practice se impun:

a. Toţi bolnavii de febră tifoidă să fie izolaţi în spitale.

b. Nici un bolnav de febră tifoidă nu trebue declarat vindecat până nu se confirmă bactereologiceşte că a încetat de a mai fi molipsitor.

c. Anchete, cu întrebuinţarea tuturor mijloacelor de care dispune higiena, în jurul apariţiunii fiecărui caz confirmat cu febră tifoidă.

Cum că controlul bactereologic are importanţa ce i se acordă, citez următorul fapt cu rezultat practic de netăgăduit: Trupele sosite din campania anului 1913 au intrat contaminate de febră tifoidă; în spitalul militar din Iaşi au fost internaţi peste 40 bolnavi din regimentele locale. In urma cererei mele, vindecaţii nu au fost eliberaţi decît după constatarea bactereologică a dispariţiunii bacilului tific. Rezultatul definitiv:

*) Singurile în tot anul în această stradă.

nu s'a înregistrat nici un caz de febră tifoidă care să fi putut fi atribuit contaminării dela militarii foşti bolnavi şi eliberaţi la casele lor.

II. Infecţiunea tifică se face numai pe cale digestivă; intrarea germenului se face prin gură. Pentru a ajunge în tubul digestiv, bacilul Eberth are nevoe de un vehicul.

Vehiculele purtătoare a germenului tific fac parte din marea clasă a alimentelor şi sînt foarte numeroase. Dintre toate, cel mai obicinuit pare a fi apa, care de altfel e considerată de *cauză fundamentală* în epidemiologia febrei tifoide.

Modul de contaminare a apei este limitat:

a) direct, prin aceia că primeşte excreta provenită dela un eliminator de bacili tifici, caz frequent în alimentările cu apă de fîntîni;

b) indirect, prin aceia că nu se poate preciza origina, eliminatorul de bacili nu este cunoscut. Cazul se prezintă des atît în alimentările cu apă de fîntîni cît şi în cele cu apă de rîu, de izvoare, din captări etc.

In practică contaminarea apei se face în modul următor: excreta unui purtător este aruncată pe un teren oarecare; de aci direct sau prin infiltrare ajunge în apă sau în stratul de apă utilizată şi o infectează. Apa rezultată din spalatul rufelor bolnavilor sau baciliferilor devine de un real pericol atunci cînd nu e tratată în consecinţă.

Ploile mari, repezi, joacă un rol foarte important prin aceia că duc necurăţeniele de pe sol şi cu ele şi bacilul tific, acolo unde există, şi contaminează direct apa din fîntîni şi prin infiltrare apa din stratul superficial. Dătele metereologice îmi lipsesc; pun însă pe socoteala ploilor recrudescenţele observate în grafica alcătuită.

Modului de contaminare a apei corespund manifestaţiunile tifoidice:

a. Contaminarea accidentală, în special cea directă, dă epidemiile masive, cu debut brusc, evoluţiune repede a întregei regiuni care se alimentează cu apa contaminată. Aceasta este explicaţiunea cea mai probabilă a epidemiei din 1909 care la 14 Iulie, ziua izbucnirii epidemiei, înregistrează deodată 27 cazuri declarate.

b. Infiltrarea continuă, dă cazuri sporadice, izolate şi din cînd în cînd şi focare epidemice localizate. Această lipsă de continuitate este datorită: unei creşteri mari a numărului germenilor provocată de diferite motive, unei virulenţe mai mari a bacilului, unei rezistenţe ocazionale mai mici a acelora care se alimentează cu apa contaminată.

Infiltrarea continuă explică perzistenţa sub forma endemo-epidemică a febrei tifoide în oraşul Iaşi.

Dacă bactereologia nu poate confirma *) întotdeauna origina hidrică a febrei tifoide, în schimb experienţa a înregistrat dispariţiunea epidemiilor şi endemiei în localităţile care s'au adresat profilaxia în direcţiunea îmbunătăţirii alimentării cu apă. Exemplul cel mai recent îl dă oraşul München.

*) Analiza bactereologică a apei cu toată perfecţionarea adusă metodelor de către Drigalski-Conradi, nu dă prezenţa bacilului Eberth în apă decît în mod excepţional; s'ar părea că febra tifoidă este datorită unei treceri repezi şi de scurtă durată a bacilului prin apă şi dacă nu se face analiza în momentul acela chiar—ceia ce mai niciodată nu se face—bacilul tific nu se mai găseşte.

Care este rolul apei în etiologia febrei tifoide din oraşul Iaşi?

Până la începutul anului 1911 alimentarea se făcea exclusiv cu apă de fîntîni şi prea puţin cu aceia din captările vechi.

Fîntînele sînt defectuoase ca situaţiune, construcţiune şi întreţinere. Aproape toate dau apă din stratul superficial. Nu s'a luat nici o precauţiune la situaţiunea lor; azi chiar se găsesc fîntîni pe locuri joase, în terenuri mlăştinoase, pe depozite de gunoae, alături de grajduri, latrine etc. Construcţiunea, cel mai adesea este primitivă pentru a nu spune barbară. Cît priveşte întreţinerea, care de altfel nici nu merită a fi menţionată considerînd condiţiunile de situaţiune şi construcţiune arătate, e nulă. In aceste condiţiuni apa din fîntîni a fost şi este o apă rea, contaminată şi direct şi prin infiltraţie. *)

Apa din conductele vechi se prezintă aproape în aceleaşi condiţiuni. Captarea e făcută aşa că dă şi apă de suprafaţă; întreţinerea raţională este imposibilă; canalizarea este defectuoasă prin natura tuburilor şi prin aşezarea lor. Adesea ori analiza chimică notifică prezenţa nitriţilor în mari cantităţi iar acea bactereologică prezenţa bacilului coli.

In imediată legătură trebue pusă chestiunea latrinelor şi haznalelor de zoi. Construcţiunea lor nu tolerată dar din nenorocire chiar codificată în regulamentele comunale este aşa că impune infiltrarea şi dese ori chiar amestecarea aproape directă a conţinutului liquid a latrinelor cu apa fîntînelor; acolo unde conductele captărilor vechi o permit, operaţiunea infiltrării şi a amestecării directe se face şi la această apă.

După trei ani conducta nouă cu apă de Timişeşti nu a reuşit a-şi stabili continuitatea în funcţionare; accidentele cu întreruperile inerente sînt, din nenorocire, cu mult prea dese. Fiecare întrerupere poate aduce un dezastru.

Viitorul? Fie că va continua sau nu nereguta în funcţionarea conductei cu apă de Timişeşti, pentru simplul motiv că noua canalizare nu cuprinde decît circa 70 km. din cei peste 320 km. stradă a oraşului, apa din fîntîni şi din captările vechi va mai servi încă mult timp la îndestularea nevoilor oraşului.

In regiunea de şes unde terenul e quasi mlăştinos (apa la 0. 60 cm.), unde se găsesc multe locuri nivelate cu gunoae, unde nu toate locuinţele au latrine, unde latrinele existente sînt reglementate „cu butoi", regiune în care fîntînele sînt în condiţiunele de situaţiune, construcţiune

*) Analizele bactereologice făcute de profesorul A. Slătineanu cu ocazia epidemiei din 1909 a dat prezenţa bacilului coli în toate fîntînele, exceptînd pe acela de pe proprietatea C. Krupenski, str. Lăţescu care dă apă din stratul al doilea.

şi intreţinere arătate, febra tifoidă este endemică. Avem străzi intregi ca: Marta, Socola, Mlaştini, Mizil etc. etc. din care febra tifoidă nu dispare niciodată.

Rolul apei în epidemiologia febrei tifoide din Iaşi este aşa de vădit că epidemii regionale au fost oprite şi stinse în urma tratărei fintinelor care alimentau regiunea. In modul acesta in 1911 o epidemie din şoseaua Păcurari a încetat în urma desinfectării a două fintini din str. Canta şi tot in acel an o altă epidemie a fost stinsă prin astuparea definitivă a două fintini din str. Mizil. *)

Laptele ca agent de transmisiune a febrei tifoide apare pentru prima oară in anul 1879 într'o comunicare a lui Cameroun privitoare la epidemia din Dublin. Mai tirziu e confirmat iar azi complect dovedit. **)

Modul de contaminare a laptelui se face: direct, prin amestecul şi spalarea vaselor cu apă contaminată; indirect prin minele baciliferilor.

In Iaşi industria laptelui se face pe o scară foarte intinsă. Producătorii fie ei profesionişti, fie ocazionali, nu numai că nu aplică dar nici nu au cunoştinţă de regulamentele privitoare. Grajdurile lăptarilor, în marea majoritate sint de scînduri lipite cu băligar; ocoalele şi curţile cu strat gros de băligar şi gunoi, vecinic umed, impracticabile in toate anotimpurile. Vasele de recoltat laptele sînt de tablă, de formă vicioasă care face imposibilă intreţinerea corectă. Conservatul laptelui se face in dulapuri la uşa grajdului, in grajd uneori, în cămara de lingă locuinţă şi chiar şi în locuinţă.—Aproape fiecare lăptar avea şi mai au încă cite o fintină situată cit mai aproape de grajd şi de preferinţă în vale; ***) apa din aceste fintini serveşte la spalatul vaselor. Fintina ca loc de conservat laptele rămas din vînzare, în timpul verei, nu este o excepţie.

Personalul însărcinat cu manipulările laptelui nu se supune la nici o privighere sanitară; antecedentele, în direcţiunea tifică, cînd dau loc la bănueli nu pot da loc la măsuri de oprire; mijloace de constringere nu se pot realminte aplica.

Este de neinchipuit mentalitatea şi inconştienţa producătorilor de lapte din acest oraş; le consider de criminale.

In aceste condiţiuni, atunci cind rolul laptelui este dovedit în transmisiunea febrei tifoide, cunoscînd şi faptul că majoritatea lăptarilor se găsesc instalaţi tocmai în regiunele unde inregistrăm starea endemică, adăugind şi formele clinice atipice precum şi declarările tardive, mă întreb: se mai poate tăgădui importanţa acestui agent, laptele, in epidemiologia febrei tifoide din Iaşi?

*) Până în anul 1911 nu se găsesc date care să poată fi utilizate în sprijinirea temei susţinută.

**) Examenul bactereologic a arătat că bac. Eberth trăeşte în lapte mai multe luni; este un mediu care-l favorizează.

***) In str. Sf. Ştefan am găsit o fintină la 6 m. de grajd în vale, iar latrina cu butoi între grajd şi fintină.

In anul 1911 am avut prilejul a înregistra un caz tipic: La 12 August sint înştiinţat că în şos. Păcurari 32 există o femee suspectă (?) cu febră tifoidă; la faţa locului găsesc pe Domnica Melinte, în etate ca de 55 ani, în plină febră tifoidă atipică, confirmată în urmă prin sero diagnostic. Bolnava avea 2 vaci cu lapte şi făcea meseria de lăptăreasă în mod clandestin (nu avea autorizare). Cu acea ocazie stabilesc că în şos. Păcurari No. 10, 23 şi 31 unde dînsa vindea lapte, sint bolnavii Iancu Elias, Roza Weintraub şi Leia Lehrer care văzuţi atunci chiar, diagnosticul de Febră tifoidă se impune (de notat că aceste case nu se alimentau cu apă din aceiaşi fintină, că bolnavii nu aveau legătură de rudenie sau de prietenie). Continuînd cu întrebările aflu că cumnata cizmarului Iancu Elias care locuia la el (Haia Aronovici de 14 ani) nesimţindu-se tocmai bine în ultimele zile s'a dus la tatăl său în str. Ciurchi 27 (extremitatea opusă a oraşului). In aceiaşi zi, în str. Ciurchi 27 găsesc pe Haia Aronovici bolnavă de febră tifoidă iar ancheta din jurul acestui nou punct mai descopere alte 3 cazuri, în 3 case deosebite, la locuitorii care veniseră în contact cu această casă din str. Ciurchi 27 (Tatăl bolnavei Haia era cirpaciu de ghete).

Bacteriologiceşte nu am mai putut controla căci avînd personalul de nevoe la îndămînă, la descoperirea lăptăresei Melinte s'a desinfectat imediat locuinţa şi cu acea ocazie şi vasele pentru lapte. Totuşi din totalitatea celorlalte simptome reesă clar că lăptăreasa Melinte, în ordin cronologic primul bolnav, a dat o epidemie de Febră tifoidă prin lapte, epidemie care a numărat 7 cazuri cu 2 focare mult indepărtate între ele [1]).

Multe epidemii la fel, de sigur, au avut loc în cei 19 ani care ne preocupă; datele însă lipsesc; anchete serioase nu s'au făcut.

Alte vehicule de transmitere a febrei tifoide sînt numeroase; pentru a nu indica decît pe cele obicinuite la noi, menţionez:

In mahalalele mărginaşe locuite de Romîni, se cultivă zarzavat ca profesiune chiar. Udatul acestui zarzavat se face cu apă din bălţi care primesc ape scurse de pe gunoae, din latrine etc.

Precupeţii au obiceiul a păstra zarzavatul rămas nevîndut de la zi la zi, acoperit şi stropit cu apă a cărei provenienţă şi natură în multe cazuri e mai mult decît dubioasă.

Băuturile răcoritoare sînt preparate şi amestecate cu apă din fintinele contaminate, în regiunile unde nu există adusă apă din conducta nouă; o notă specială pentru bragagiii ambulanţi, care-şi măresc cantitatea iniţială de bragă şi-şi procură apă pentru spalatul canelor din fintini şi bălţi chiar; surprinşi îşi capătă răsplata meritată.

Ghiaţa naturală (singura existentă şi provenită din iazuri şi bălţi a căror apă este improprie pentru orice întrebuinţare) îşi are partea sa

1.) Cu această ocazie am dat în judecată un coleg pentru că nu a declarat cazul la timp; cu toată situaţiunea agravantă, tribunalul a achitat pentru o pretinsă lipsă de formă. deşi judecătoria de drept condamnase la 200 lei amendă.

de răspundere; cu toate regulamentele, cu toate ordonanțele, și rigorile puse în executarea lor, tot se mai găsesc recalcitranți care-și primesc cele meritate cînd sînt surprinși cu manipulări nepermise. Inconsciența consumatorului însă este mult mai de condamnat.

Conservarea defectuasă a alimentelor destinate a fi consumate fără a mai suferi vr'o operațiune oarecare de preparare, contribue și ea.

Rolul muștelor în răspîndirea febrei tifoide este bine precizat azi. Germenii tifici răspîndiți în jurul bolnavului, pe locuri deschise etc. sînt luați, duși și depuși de muște pe alimentele insuficient sau deloc protejate. Orașul Iași, în timpul verei, este inundat de miliarde de muște.

Un mod de transmisiune, special Iașului, care-și are importanța sa, constă în obiceiul și necesitatea aducerei bolnavilor tifici din localitățile străine în spitalele din oraș. Aceşti bolnavi, la hanurile sau otelurile unde descind, eventual la crîșmele de unde-și procură stimulentele, lasă infecțiunea odată cu banii lor. Urmărirea cifrelor din tabloul numeric justifică modul meu de a vedea.

Ingrijirea bolnavilor la domiciliu, prin creșterea numărului baciliferilor, contribuesc la întreținerea infecțiunii. Urmărirea graficei arată o corelațiune oarecare între scăderea numărului cazurilor declarate și creșterea numărului izolaților în spitale. Dacă însă pentru bolnavii confirmați pot sprijini afirmarea prin grafica abia sensibilă, pentru cazurile fruste și pentru formele benigne cliniceşte nedeclarate la timp sau deloc, nu pot decît să mențin marele punct de întrebare care, de alt-fel, nici nu ar fi trebuit să existe în orașul Iași, centru universitar, înzestrat cu toate mijloacele științifice.

Pentru a complecta interpretarea datelor ce am putut culege, rămîne de spus cîte-va cuvinte despre:

Cauzele exterioare. Orașul Iași avînd o populațiune de *rase* deosebite, în proporțiuni aproape egale (reprezintate în tabloul numeric prin religiuni cuprinzînd cea creștină și cea mosaică), populațiunea mosaică, dă un număr mai mare de bolnavi:

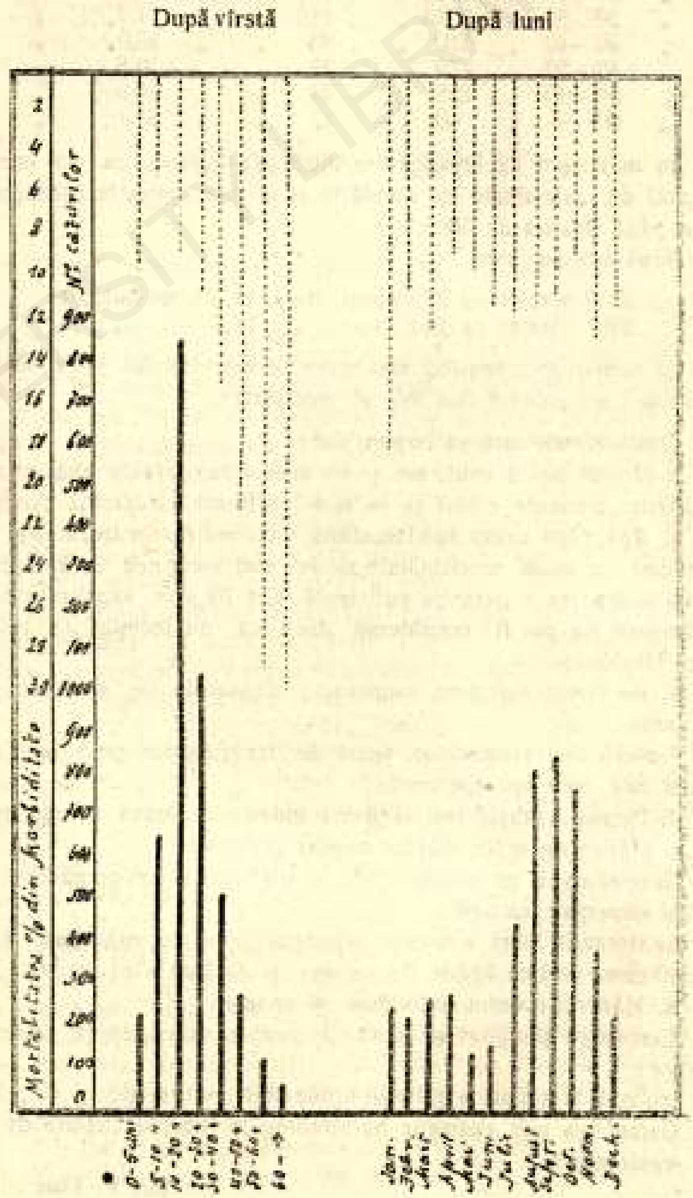
Creștini 2291 cu 236 morți
Mosaici 2499 cu 290 „

dînd și un procent mai mare în mortalitate 11.8% din morbiditate în comparațiune cu procentul de 10.3% din populațiunea creștină.

După *luni*, suma bolnavilor declarați din acești 19 ani, a fost:

Ianuarie	—	220	caz.	cu	44	morți	dînd	20% mortalit.
Februarie	—	208	„	„	21	„	„	10% „
Martie	—	274	„	„	33	„	„	12% „
Aprilie	—	279	„	„	24	„	„	8.6% „
Mai	—	156	„	„	14	„	„	8.9% „
Iunie	—	158	„	„	18	„	„	11.4% „
Iulie	—	453	„	„	53	„	„	11.7% „
August	—	817	„	„	90	„	„	11% „
Septembre	—	843	„	„	89	„	„	10.5% „
Octombre	—	768	„	„	67	„	„	8.7% „
Noembre	—	392	„	„	49	„	„	12.5% „
Decembre	—	222	„	„	24	„	„	10.8% „

Febra tifoidă 1894—1913

Cu un maximum de morbiditate in lunile Septembre, August, Octombre şi cu un exces de 20% mortalitate in Ianuarie.

Cauze individuale. Cei 4790 bolnavi cunoscuţi, după *virste*, au dat :

Dela	0—5	ani	237	caz	cu	20	morţi,	dînd	8.4%	mortalitate.
„	5—10	„	663	„	„	38	„	„	5.7%	„
„	10—20	„	1898	„	„	162	„	„	8.5%	„
„	20—30	„	1035	„	„	116	„	„	11.2%	„
„	30—40	„	510	„	„	83	„	„	16.5%	„
„	40—50	„	279	„	„	58	„	„	20.8%	„
„	50—60	„	128	„	„	37	„	„	28.9%	„
„	60——	„	40	„	„	12	„	„	30.%	„

adică un maximum de îmbolnăvire între 10—30 ani, cu un minim în procentul de mortalitate în copilărie şi un maximum la bătrineţă unde ajunge până la cifra de 30%.

După *sex* am avut

2339	barbaţi	cu 272	morţi,	dînd	11.6%	mortalitate
2391	femei	cu 254	„	„	10.7%	„

adică un număr abia sensibil mai mare în morbiditatea femeilor care în schimb dau un procent mai mic al mortalităţii.

Concluziunile care se impun sînt:

I. Oraşul Iaşi a avut, are şi va avea febră tifoidă endemică, care subt diferite influenţe a luat şi va mai lua forma epidemică pentru :

a. Apa fiind cauza fundamentală, în condiţiunile trecute, şi acelea de azi care cu multă probabilitate se vor mai menţinea încă multă vreme, nu alcătueşte o garanţie suficientă. Cei 70 klm. canalizare cu apă de Timişeşti nu pot fi consideraţi decît ca un început în profilaxia Febrei Tifoide.

b. Baciliferii sînt prea numeroşi ; mijloacele de molipsire devin prea variate.

Protecţiunea alimentelor, agent de transmisiune principală a germenului tific, este aproape nulă.

II. Pentruca oraşul Iaşi să devie indemn de febră tifoidă, trebue :

a. Măsuri de ordin edilitar sanitar constind în :

Generalizarea, pe aceiaşi linie şi garantarea funcţionării, a lucrărilor de alimentare cu apă ;

Aplicarea la literă a tuturor regulamentelor cu aplicaţiuni sanitare şi modificarea acelora lipsite de raţiune şi de bun simţ chiar.

b. Măsuri de ordin individual şi anume :

Cercetarea ştiinţifică şi raţională pentru descoperirea tuturor baciliferilor ;

Izolarea la spitale a tuturor bolnavilor confirmaţi ;

Garantarea prin examene bactereologice repetate înainte de eliberarea vindecaţilor.

Dr. P. Flor
medic şef al oraşului Iaşi

Cronica teatrală

Reflecţii banale.—Trupa craioveană

Cu schimbul de trupe între Craiova şi Iaşi, ceia ce nu era tocmai greu de prevăzut s'a întîmplat. Publicul fiecărui oraş a găsit că actorii-musafiri sînt mai buni decît cei plecaţi. În special cronicarii teatrali au exagerat încă aceste preferinţe : cei din Craiova, cari vorbeau cu o vehementă nemulţumire despre trupa lor, au decretat că actorii noştri sînt mai buni ; iar cronicarii de aici, cari îşi exprimau într-un limbagiu tot atît de plastic doleanţele lor, au găsit că, dimpotrivă, actorii craioveni sînt mai buni.

Asta ilustrează încă odată până la evidenţă adevărul vechiului dicton : nimeni nu e profet în ţara lui.

Coabitaţia, într-un înţeles cît de larg al cuvîntului, înăspreşte relaţiile. Şi apoi, oricît de buni ar fi actorii, cînd îi vezi mereu o stagiune întreagă, două stagiuni, trei stagiuni, te obicinueşti cu ei atît de mult, încît dela o vreme nu-ţi mai fac nici o impresie. Le cunoşti toate trucurile, întreg modul de a se comporta pe scenă. Iar cînd ai plăcerea să-i cunoşti şi personal, cînd eşti amicul unora dintre ei, atunci chiar de ai sta cu spatele, simţi prezenţa fiecăruia numai de pe paşi, numai de pe tuse, încă înainte de a fi intrat în scenă. Şi e greu apoi să-i mai identifici cu personagiile pe care le întrupează. Cum să te mai impresioneze, de pildă, un Hamlet cu care acum două ceasuri ai rîs la berărie ? Actorul ideal ar trebui să-şi trăiască viaţa privată într-un „turn de fildeş", să joace rar, să apară în fiecare piesă cu o mască nouă şi, dacă se poate, cu o voce schimbată, ca să-ţi dea necontenit iluzia unui personagiu real, cînd se arată pe scenă.

Această iluzie ne-au dat-o nouă artiştii craioveni, şi publicului craiovean artiştii noştri, mulţumită şi faptului că, din întîmplare, îndeplineau condiţia de mai sus : erau nişte apariţiuni cu totul inedite pentru spectatori.

Aşadar ideia cu schimbul de trupe a fost bună pentru public. Chiar acei cari s'au dus la teatru cu o curiozitate dega-

jată de orice pretenții, au avut prilejul să vadă *altceva* decît înainte, și asta a fost de-ajuns ca să-i satisfacă.

Se mai spune însă că trupa craioveană a găsit la Iași o primire mai bună decît trupa ieșană la Craiova. Să nu uităm totuși că Craiovenii au prețuit trupa noastră mai mult decît pe a lor și că au venit la teatru în mai mare număr decît înainte (cînd se zice că nu veneau aproape de loc). Asta înseamnă că preocupările artistice sînt mai efective și mai vii la Iași decît la Craiova. Noi, cînd prețuim o trupă, umplem teatrul; ei, chiar cînd o prețuesc, tot nu vin decît pe jumătate. Onoare Iașului!

Craiova e o urbe mai mult politică și practică. Pregătirile și luptele electorale acolo, iau proporții necunoscute la noi. Ele absorb toată activitatea și preocupările cetățenilor. In preajma alegerilor, nici Mounet Suly nu i-ar face să piardă prea multă vreme cu „fleacuri".

Bogații din cetatea banilor, se zice că au început să dea teatrului local oarecare sprijin material, dar nu și moral: ei abonează lojile dar nu vin la teatru. Ieșenii noștri fac dimpotrivă: ei sînt gata să-ți dea cu inzistență cel mai larg sprijin moral... dacă-i scutești de cel material. Nu știu care din aceste două atitudini e de preferat; în orice caz una din ele mi se pare prea umilitoare,—iar artiștii craioveni n'o merită.

(Toți muncesc cu tragere de inimă și aproape toți sînt tineri. Avîntul lor avea deci nevoe mai mult de spectatori, decît de banii spectatorilor).

Ideia cu schimbul de trupe a folosit și actorilor. Li s'a oferit adică o schimbare de mediu, priincioasă oricărui artist, și un public neprevenit care să-i aprecieze,—și astfel ne legănăm în umbra unei speranțe, că a edificat în fine asupra valorii lor artistice pe aceia dintre ei care sufereau, unii de grandomanie, alții de mania persecuției.

In sfîrșit, schimbul de trupe a fost bun și pentru cronicarii teatrali... vreau să spun că le-a mai lărgit orizontul,—deși colegii mei din Craiova nu cred să poată confirma acest lucru.

Dar să revenim la artiștii craioveni.

Le-am văzut sufleorul. Eram la *Lorica noastră*, mi se pare. Și am avut norocul să-l zăresc din stal, printr-o oglindă din fundul scenei, chiar în exercițiul funcțiunii sale. Pot să vă spun că sufleorul lor e o persoană foarte flegmatică: stă cu palma subt obraz, și cască. Numai din cînd în cînd, repède cîte un început de frază, din vîrful buzelor... Al nostru nu e așa. Al nostru asudă și gesticulează în carcera lui, ca un damnat. S'ar zice că se teme de bătaie. Și uneori suflă cu atîta disperare, încît actorul se întoarce scurt și-l amenință: „Zît!"

Sînt nefericiți actorii cărora o aglomerare inevitabilă de roluri și de piese nu le permite nici multe repetiții, nici răgazul necesar ca să memoreze bine textul.

Aceasta poate fi cauza pentru care artiștii ieșeni dau numai trei sferturi din ceiace pot da.

Cei din Craiova îmi fac impresia că și-au arătat maximul puterilor artistice. Apoi, ei au venit cu piese care nu cer sforțări prea mari, nici din partea lor nici din partea publicului: comedii și drame moderne ușoare, care plac fără să sgudue și fără să dea mult de gîndit.

Institutorii, cunoscuta comedie nemțească de Otto Ernst, a fost, după părerea tuturor, cea mai bine jucată.

Am admirat în special pe d. *M. Ionescu*, în rolul antipatic al directorului Flachsman. Și-a trăit rolul, cum se zice cu un cuvînt banal. A avut mască foarte bine compusă, gesturi naturale și tăceri de o puternică elocvență. A ignorat cu desăvîrșire publicul și numai o singură clipă l-am prins exagerînd. Iar camarazii săi l-au secondat cu toată rîvna, într-un ansamblu armonic, din care se desprindea mai ales figura originală și vie a d-lui *Coco Dumitrescu*, în bătrînul institutor Veidembaum. Cine l-a văzut cum s'a ridicat de pe scaun în fața inspectorului, cu ce privire, cu ce zîmbet, cînd i-a venit rîndul să-și primească observațiile, nu-l va uita ușor. Pe Fleming, personagiul simpatic, l-a jucat d. *M. Fotino*, cald, tînăr și poate prea frumos la față pentru un erou agresiv și viril. D-l Fotino este mai ales ceiace ne-ar trebui și nouă aici la Iași: un amorez prim. L-am văzut în multe piese. Și cred că, în roluri de amorez, nu se putea să fie mai variat de cum a fost,—afară numai în ce privește masca. Dar o mască prea complicat alcătuită nu se potrivește cu asemenea roluri, în care *trebue* să fii frumos: singurul amănunt care'ți permite puțină schimbare e mustața. Pe d. Fotino l-am văzut mai altfel în *Colonelul Bridau*, unde juca un amorez sinistru de melodramă. Dar atunci era așa de urît, încît te mirai „ce-a găsit" eroina la el.

Pe Bridau îl juca d. *P. Nicolau*, viguros, cu o bine timbrată voce de bariton. Ne pare rău că d-sa a apărut cam rar și ne-a plăcut mai ales calmul ironic cu care a jucat pe De Farnesi din *Lulu*.

Altă apariție plăcută, tot în „Institutorii", a fost d-na *E. Nebunelli*, cu capul său de păpușă zîmbitoare, cu gura mofturoasă și mică, cît o picătură de șerbet trandafiriu, și în sfîrșit d. *St. Braborescu*, brusc și inteligent, în rolul inspectorului Prelle. Ne-a plăcut d. Braborescu însă mai ales în *Lorica noastră*. Acolo făcea pe Christian Wieberg, un bătrîn foarte uscat și foarte nervos, apărător naiv și maniac al virtuții. Avea o bărbuță expresivă, mișcări și priviri de o nerăbdare contagioasă. La d. Braborescu ghicești numaidecît inteligența fină a interpretului, sub masca personagiilor variate pe care le studiază și le înțelege.

D-ra *M. Fărcășanu* a fost *Lorica* noastră ingenuă. Pentru gingășia caldă a jocului său, a primit cel dintăiu ropot de aplauze în scenă deschisă. Ne pare rău că n'am văzut-o mai des. Cel puțin să fi dublat rolul lui Käthie din Alt Heidelberg.

Acest rol a fost susținut de d-na *L. Braborescu*, una din

simpatiile ieșenilor, despre care pomenesc tocmai acum, pentrucă ordinea în care am înșirat artiștii, este prea capricioasă ca să mai poată fi clasificativă. D-na Braborescu ne-a plăcut mai ales în *Gustul Viciului* (o curioasă piesă de Lavedan, un fel de șaradă psichologică), în care d-sa a probat că îi convin și rolurile de cochetă. Temperament, figură, expresivitate puternică în voce, în mișcări și în priviri, o vor îndepărta tot mai mult de ingenuități, păstrînd-o pentru roluri de eroină dramatică, în care excelează.

Bag de seamă însă că am vorbit despre mulți, și tot mi-au mai rămas încă mulți, despre care nu trebue să tac. Dar nu mai pot, îmi vine rău. De cînd sînt n'am emis atîtea „păreri" dintr-o dată, și asupra unor manifestări artistice din care nu pot culege decît impresii mobile, de simplu spectator.

Mă gîndesc la ceilalți artiști despre care n'am vorbit,—și sînt nenorocit. Mă gîndesc la d-na *Aura Fotino* pe care am aplaudat-o cu mînile mele mai ales în *Lulu* și mai ales în *Primerose;* mă gîndesc la d-na *S. Poenaru*, distinsă și delicată apariție, care mi-a plăcut atît de mult în *Maestrul*, și la d. *Al. Dan*, unul dintre cei mai buni artiști ai trupei, care ne-a impresionat adînc în Ducrest, în Tokeramo, în „Castelul istoric", și pe care l-am nedreptățit aici. Și mă gîndesc dela început la d. *I. Stănescu*, un răsfățat al nostru, despre care aș putea să scriu acum o pagină întreagă, un realist sobru și natural, care cu mult sînge rece salvează aparențele cînd își uită replica,—și la ceilalți, buni, cari au rămas.

Despre toți trebuia să vorbesc. Ce vreți? Au fost oaspeții noștri. Și apoi sînt sigur că presa lor locală îi nedreptățește.

Iar dacă cetitorii vor găsi că am vorbit cu prea multe și necontrolate elogii despre o trupă de actori din provincie, le voi răspunde că toate sînt relative pe lumea asta, deci și valoarea operelor de artă, deci... și elogiile mele. Nici un singur moment nu m'am gîndit la Arta Universală, cu *a* și cu *u* mare. Intr'un limbagiu convențional am căutat să dau nu aprecieri absolute, ci impresii fugare,—nu note actorilor, ci informații pentru cetitori.

T.

MISCELLANEA

Celui dispărut

A trecut un an dela moartea lui Haret. Se cuvine să ne aducem aminte de el mai ales în aceste momente cînd se discută așa de arzător chestia țărănească. Altădată, în ajunul unor tragice frămîntări sociale, el a rostit cuvinte profetice cu privire la criza noastră economico-socială. Și ani de zile, cu prea puțini tovarăși, în Sahara noastră politică, și-a închinat toată munca pentru ridicarea singurii clase reale a țării noastre. Școlile lui și întovărășirile țărănești deschideau drum pentru împuternicirea plugarilor, deci pentru consolidarea noastră națională și socială. N'a avut parte să trăiască, să vadă rezultatele depline ale muncii lui. A dispărut chiar în ajunul evenimentelor care au vădit așa de strălucit calitățile sufletești ale acelor pentru cari el a luptat. Și n'a avut parte să-și spună, mai ales astăzi, puternicul lui cuvînt în luptele aspre care se precipitează

El era un adînc cunoscător al chestiei noastre sociale și un luptător tăcut și liniștit, dar aprig. El vedea adevărul cu puterea sufletească a unui apostol și-și îndeplinea planurile cu preciziunea unui matematician. Era un om care, în dezbaterile de mîni, ar fi avut primul loc. Și subt privirea lui, și la cuvîntul lui, și-ar fi înghițit limba acei cari azi insultă poporul, îl declară inconștient și nemernic cînd e vorba de drepturile lui politice, și uită, nenorociții, abia după cîteva luni, că elanul formidabil al țărănimii noastre și conștiința ei au mărit și au înălțat patria noastră în ultimele frămîntări balcanice.

El n'ar fi cruțat pe acești doctori ai nenorocirii cari uită necontenit și întîrzie lunga și trudnica boală de care sufere România. El ar fi fost unul care ar fi grăbit și ar fi ușurat biruința. Totuși și de-acolo, din mormîntul lui, ca toți oamenii cei mari, el poate fi un suflet călăuzitor, și ideia de care e legat numele lui e ca un far în furtunoasa noapte care amenință.

Constatări profesionale

In sufletul cetitorilor noștri e încă vie impresia pe care le-a făcut-o povestirea „Florică Ceterașul", publicată în numărul trecut.

De oarece autorul ei nu are legături personale cu noi, fiind străin de cercul și de redacția noastră, ne putem permite să afirmăm aici, cu toată libertatea de conștiință, că publicarea acelei povestiri constitue, în împrejurările de astăzi, un eveniment literar.

Literatura noastră s'a îmbogățit pe neașteptate cu un nou scriitor, și nu dintre cei mărunți.

Numeroase scrisori din partea cetitorilor, mulți, foarte mulți oameni de gust cu care am stat de vorbă, ne-au confirmat și ei acest lucru, exprimîndu-și în chip deosebit de elogios satisfacția lor.

Presa însă a tăcut. *)

Știm că, în lumea „publiciștilor", revista noastră e înconjurată din toate părțile de o ostilitate generală și... inofensivă. Orice recenzent mărunt de gazetă ne „distruge" cu tăcerea lui, cînd nu ne întîmpină de sus cu obicinuitele tartine mensuale. Și ne resemnăm,—ce să facem?

Dar în cazul cu *Florică Ceterașul* e vinovată de sigur mai ales

*) Afară de *Rampa* (un corb alb!) care a scris cîteva cuvinte de laudă.

lipsa de gust a acestor „mentori" benevoli, cari în privința gustului literar au dovedit că stau cu mult mai prejos de media cetitorilor.

Un exemplu.

Convorbirile literare, parafrazîndu-ne o observație, justă pentru cazul lor, iată ce au scris despre No. nostru *în care a apărut „Florică Cetерașul"* :

„Nici o novelă, nici o schiță..., nici un fragment de roman, nici „chiar o poezie, în acest număr al codănacei reviste".

Deși toți scriitorii cei buni pe care-i mai avem, au publicat și publică aproape numai în „Viața Romînească" scrierile lor, ni se întîmplă uneori, ce-i dreptul, să scoatem cîte un număr fără nuvelă, sau fără roman, sau fără poezie.

De data asta însă a brodit-o rău d. Mehedinți !

Il denunțăm aici tuturor cetitorilor cari au admirat pe *Florică Ceterașul*.

Iată cum s'a reflectat în creerul acelui domn minunata povestire, puternica și originala evocare de viață, care l-a entuziasmat :

„Din 253 de pagini (afară de reclame) cincizeci și una cu literă „deasă, sînt jertfite lui „Florică Ceterașul" (novelă) un fel de Șir'te „mărgărite, despre care însuși autorul (n'o fi d-l Dragoslav?) se în„doește că ar fi fost de publicat".

Așadar, nici viața largă și intensă, nici mulțimea și originalitatea tipurilor atît de viu zugrăvite, nici măreția tablourilor și frumusețea descrierii,—nici imaginile, nici limba, nimic nu l-a impresionat ?... Cum ? Nu l-a mișcat cel puțin caracterul profund romînesc al operei, sau amintirea acelui trecut evocat cu atîta putere, sau măcar faptul că acesta e singurul document *literar* indiscutabil în care se oglindește cu strălucire un capitol însemnat din istoria frămîntărilor neamului nostru ?

Cum „Șir'te mărgărite" ? „Dragoslav" ?.... Spirite ?

Bicisnic trebue să fie aparatul receptiv, strîmbă și opacă și meschină cavitatea ce închide în loc de creer, un boț de vaselină în care frumusețile acestei lumi se sting cu o atît de complectă și iremediabilă lipsă de oglindire !

„S. S. R."

Iar a mișcat ! E amuzantă activitatea de-o zi, a acestei societăți care hibernează tot anul. Ea s'a constituit ca să apere „interesele scriitorilor", dar de cînd ființează și până acum nu a făcut altceva, decît a primenit comitete și președinți. Cu ce se vor fi ocupînd, în definitiv, atîția membri, censori, bibliotecari, casieri, secretari, președinți și *vice*, cari se sfădesc la zi fixă și se aleg cu o atît de perseverentă regularitate, pe fitece an odată ?

Noi unii am pierdut speranța că această S.S.R. mai poate aduce vre-un folos literaturii sau scriitorilor.

...Și cu toate astea mult ar fi putut face o astfel de societate pentru cei cîțiva copii orfani și nefericiți ai literaturii, cînd atîți nechemați, întru numele ei, își ling încă degetele pe urma paznicelor ministeriale.

APEL

Către cetitorii și prietenii „Vieții Romînești"

Dispariția marelui cetățean Spiru Haret impune Iașului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica în acest oraș un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toți cetitorii și prietenii noștri, care în cea mai mare parte au dus lupta pentru deșteptarea satelor noastre, sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească inițiativa luată de „Viața Romînească", cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicația specială : **„pentru monumentul lui Haret"**—administrației revistei noastre. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viața Romînească"

	LEI	B.
Suma din urmă	**7062**	**65**
G. P. Vulcănescu, funcționar C. F. R.	1	—
Lista d-lui Mișu T. Anastasiu, București : Anastasiu Mișu 2, C. T. Zavalide 1. Dem. Ciurezu 1, M. Petrescu 1, Petrică Eftimiu 2, Mihail Eftimiu 2, I. Ghiorghiu 1, în total	10	—
Anton Mînzat, București	5	—
Dr. Vasile C. Dimitriu, Iași	12	—
N. Prăjescu, București	20	—
Ilie I. Bejan, Rucăr (Muscel)	5	—
Total.	7115.	65

RECENZII

Ion Minulescu. *De vorbă cu mine însu-mi.* N'am citit fără oarecare plăcere odinioară, plăcere în care era mai ales curiozitate și surprindere „Romanțele pentru mai tîrziu" primul volum al d-lui Minulescu. Era un spectacol, nu lipsit de interes și amuzant mai cu samă, această încercare de a aclimatiza în poezia noastră procedeele unui curent literar de o estetică obscură și subtilă, procedee de import, care dacă în țara lor de origine au fost ilustrate de cîteva personalități de marcă, au avut și acolo totdeauna ceva exotic, ceva anemic și sînt pe cale de a trece sau au trecut deja în domeniul istoriei.

Senzații bizare, obscurități voluntare simulînd profunzime, predilecție pentru macabru și satanizm, tendința vizibilă de a mistifica pe burghez, parfum de boduar, modernizm, vocabular alcătuit din neologisme riscate și din nume proprii cu efect sunător, factură și versificație în aparență cel puțin revoluționară; toate acestea iritau, dar aveau și farmecul noutății. Lucrurile care se repetă perd însă din farmecul lor, în artă mai mult decît ori unde.

Și d. Minulescu în poeziile sale din anii din urmă se repetă în teme și în procedee cu o monotonie desesperantă, care nu mai poate masca în deajuns sterilitatea interioară, poza și artificiul.

Desigur d. Minulescu e un intelectual distins, cu o anumită cultură, înzestrat cu o solidă memorie verbală, alimentată de lectura multor opere franceze ultra moderne ca și de a unor dicționare, desigur d-sa posedă o abilitate, o amploare, o grandilocvență retorică puțin comună și mai ales un simț deosebit al sonorității cuvintelor.

Cîteva din poeziile sale (Romanța Nordică, Romanța Soarelui) reușesc să producă efecte de un caracter muzical, să suggereze ceva nedefinit și vag. Dar acest ceva nu merge departe, e de o calitate inferioară, pur senzitivă și atinge numai suprafața sufletului. Căci imagini vii care izvorăsc dintr'un sentiment profund nu se întîlnesc în volumurile d-lui Minulescu. Nimic mai puțin intuitiv, mai puțin spontan, mai cerebral, mai abstract și mai mecanic ca versurile sale.

Lipsindu-i viziunea intensă, d-sa încearcă să producă o atmosferă sentimentală prin prolixitatea verbiajului, prin acumulări de nume proprii și descrieri minuțioase de un modernizm fad. E semnificativ în această privință „Bazarul" său sentimental:

Stofe vechi, o mandolină, un Cezanne și doi Ganguini,
Patru măști de bronz: Beethoven, Berlioz, Wagner, Chopin,
O sofa arabă, două vechi icoane bizantine
Un potir de-argint, mai multe vase de alabastru, pline
Cu mimoza, tamburine spaniole, lampioane
Japoneze, trei fotoluri cu inscripții musulmane,
„Fleurs du mal" legate'n piele de Cordova și pe pian
Charles Baudelaire și-alături Williers de l'Isle Adam...

Exotismul și aerele de distincție ale acestui bard decadent nu îl împiedică să cadă nu odată în banalitate, platitudine și prozaism. In faimoasa „Romanță a Rozinei:"

Rozina......
Unde e Rozina?
Un strop uitat într'un flacon
Se'ntreabă: unde e Rozina?
Un strop uitat într'un flacon...

el se ridică just la înălțimea cîntăreților pomădați de suburbie.

In privința veleităților de gîndire ale d-lui Minulescu, cînd acestea nu sînt șarade amuzante sau obscurități pretențioase în care unii exegeți stăruesc să vadă, ziua în ameaza mare, „schițele chaotice ale unor înfiripări de artă viitoare", ele se reduc la accese îngrijitoare de megalomanie și de impertinentă hipertrofie a eului:

In craniu port Imensul, stăpîn pe Univers
Și'n vers, voința celui din urmă Ne'nțeles
Da......
Sînt Domnul celor veșnic plutitoare'n infinit
Celor ce plutesc pe mare,
Celor ce plutesc pe vînt,
Celor ce plutesc în versuri.

Și de cîte ori Muza îi refuză cu persistență, d. Minulescu caută un suprem refugiu în magazinul său inepuizabil de artificii, încercînd să forțeze atenția și să ațițe nervii cu orgiile regilor asiatici:

In parcul meu veghiază o sută de femei
O sută de amante pe care le-am iubit
Cu-atîta frenezie,
Că'n spazmele dorinții,
In fiecare noapte sfîrșiam printr'un cuțit
Poemele'ncepute cu buzele și dinții.

suspinînd după „ritmul înveninat al Salomeei și tusa în fa minor a Traviatei", după „felina obsedată de plăcerea de a fi învinsă", simulînd excese de o senzualitate ce frizează ridicolul, în versuri ca acestea:

Vom petrece'ntreaga noapte mîngîindu-ne cu dinții
Ca felinele,
Și apoi
Vom dispare amîndoi
Prefăcîndu-ne 'ntr'un bloc
Bloc de carne și de foc
Plămădit de draci
Și 'nchis
Pe vecie în infernul unei nopți de Valpurgis

versuri de un efect hilariant prin timbrul lor atît de uzat și atît de fals.

Nu pot tăgădui virtuozitatea cheltuită în acest gen de poezie, mă declar însă incapabil s'o gust.

Brevetul de beoțian îmi va fi decernat de sigur de d. Minulescu și de cenaclul sau de școala literară pe care o reprezintă cu atîta brio.

Mă consolează însă credința că vor fi de același părere cu mine toți acei pentru care adevărata poezie nu

trăește din combinații farmaceutice după rețete de împrumut, ei are la origine spontaneitate, sinceritate,—

Ce cri du coeur qui seul au coeur arrive

sentimente simple sau complicate, primitive sau intelectualizate, care nu sint apanajul unui personaj de excepție, anormal construit, ei pot fi ale mele, ale tale, sentimente etern omenești, în care ne regăsim și în care ne recunoaștem.

O. B.

* * *

I. Găvănescul. *O Enigmă Psihologică. Cazul ciudat al părerilor atribuite d-lui C. Rădulescu-Motru în chestiunea Seminariilor Pedagogice Universitare*, Iași, 1914.

O nouă contribuție la literatura recentă destul de bogată în jurul chestiei Seminariilor Pedagogice. E datoria ce-și îndeplinește Directorul Seminarului Pedagogic din Iași,—după cum și-a îndeplinit-o și cel al instituției similare din București,—de a răspunde criticilor pătimașe aduse Seminariilor Pedagogice. Autorul preferă forma polemică cu cel mai acerb dintre criticii Seminariilor Pedagogice, care a readus împotriva existenții acestor instituții toate argumentele de mult căzute, pe lingă altele personale ce se exclud reciproc—după cum reesă clar și poate prea necruțător din textul broșurii. Proporția dată importanței contrazicerilor d-lui Rădulescu-Motru o credem însă exagerată. D. Rădulescu-Motru nu este o „Enigmă Psihologică", pentru nimeni, socotim: e un scriitor fecund, periodic și enciclopedic foarte, foarte cunoscut.

Autorul broșurii discută rațiunea existenții și utilității Seminariilor Pedagogice numai incidental, urmărind necontenit de aproape argumentațiile d-lui Rădulescu-Motru și abuzind prea crud de victorii. Pentru o instituție care funcționează dela 1898, și despre care s-a scris pe larg, în diferite timpuri, autorul n-a crezut de nevoe să insiste prea mult. În ce țară cu învățămînt organizat se mai poate pune în discuție necesitatea existenței Seminariilor Pedagogice? Ele sînt de fapt laboratoriile catedrelor de Pedagogie: locul unde studenții învață să se folosească practic de principiile Pedagogiei, să experimenteze și să observe „faptele" *pe teren*, să fie îndreptați în direcții de noi suggestii.

Școala de aplicație alipită, constitue numai o parte a Seminarului Pedagogic—absolut indispensabilă într'adevăr—dar rostul Seminarului pedagogic nu e mărginit numai la practica didactică a viitorilor profesori secundari. Și întrucît privește, exclusiv, școala de aplicație alipită pe lingă Seminar, ea nu e numai o sucursală a școalelor secundare, unde să se aplice cu o mai deaproape îngrijire metodică programele de învățămînt, ci e un *institut de educație* inclus organic ște în lucrările Seminarului, o parte integrantă a lui. Predarea lecțiunilor nu este singura îndatorire a celor ce lucrează în Seminariile Pedagogice: profesorii sînt în primul loc șefi de lucrări ale unor institute de educație în cea mai strînsă aderență științifică cu catedrele de Pedagogie ale Universităților.

A lipsi catedrele de Pedagogie de Seminariile Pedagogice—luate în integritatea lor organică—nu e mai puțin grav decît a lipsi catedrele medicale de clinicile lor. Faptul nu protestează cu aceiași evidență brutală, dar are aceiași semnificare științifică. Nu e nici o rațiune ca Seminariile Pedagogice să fie excluse din rîndul institutelor anexe ale Universităților.

I. B.

* * *

Ioan G. Stoian. *Pentru înavuțirea țăranilor.*— O broșură de 11 pag. fără preț. București. 1913. Cîteva pagini dintr'un raport, pe care d. Stoian, în calitate de atașat comercial în Italia, l-a adresat ministrului său. În ele se atacă aceiași chestie, ridicată de multe ori în țara noastră: creșterea culturii gîndacilor de mătase. Premisele autorului sînt următoarele: industria mătăsei, desvoltîndu-se considerabil, importă material brut, gogoși de mătasă, în cantități mari, acordînd scutire de vamă. Apoi sericicultura este o ocupație ușoară, plăcută și accesorie, în plus nu durează decît 4 săptămîni.

Un gram de sămînță produce 2 kgr. de gogoși, care, uscate bine, dau 600—700 gr. de gogoși uscate. Un kgr. de gogoși uscate se vinde cu 12—15 lire italiene.

Autorul propune să se organizeze *Centre regionale* cu uscătorie sistematică și magazii de depozit, prin care să se distribue sămînță și să se primească gogoșii pentru export. A doua părere a sa e ca statul să monopolizeze exportul, după cum a făcut cu sarea și tutunul. Pentru această ramură de producție debușeul este asigurat,—riscurile minime și ea ar aduce în casa țăranului un cîștig de cel puțin 100 lei pe an.

*

N. Iorga: *Istoria Evreilor în țările noastre.* O broșură de 41 pag. Editura Academiei, București 1913. Prețul 40 bani. Un discurs pronunțat la Academie, în care distinsul istoric încearcă o restabilire de date în chestia vechimii Evreilor în țările romîne.

Rezumăm. Pană la 1500 Evrei nu se găsesc nici în Moldova nici în Muntenia așezați statornic. De aci încolo începe a se pomeni sporadic despre cite vr'un negustor ambulant, cum e cel găsit mort în Țara Romînească subt Mircea Ciobanul. De la a doua jumătate a veacului XVI ei din Constantinopole încep alături cu Turci, Greci și Armeni să împrumute pe domnii și boerii romîni, cum e Petru Șchiopul, Mircea Ciobanul, etc. În 1579 Evrei poloni pătrund în Moldova ca negustori de vite și aducînd și postavuri leșești; păgubindu-se însă marii negustori de țară, ei sînt opriți de a mai intra. În orice caz „de un rol în comerțul interior al unor Evrei indigeni sau măcar așezați de mult în țară nu poate fi vorba".

De Evrei așezați dăm în timpul lui Vasile Lupu, cînd vin depe la 1618 goniți de războiul Cazacilor poloni pentru dezrobirea economică.

Mai tîrziu pe la 1663, 1679 apar Evrei localnici în Moldova făcînd camătă și ținînd crîșme, foarte puțini meșteri, cum e David Argintarul. Ei au în Iași un cimitir și o sinagogă. În Muntenia sînt numai la Focșani și București; ocupațiile aceleași. Între ei puțini de origină spaniolă, cei mai mulți sînt polonezi. Se înmulțesc în veacul al XVIII prin emigrare și încep să pătrundă și în celelalte orașe cum și în sate mai ales în Moldova, unde cumpără cu anul veniturile moșiilor.

Acum se pomenesc la Iași și Botoșani comunități evreești legiferate, supuse la anumite biruri.

După ocuparea Bucovinei de Austriaci, (1775) alungați de acolo din pricina cametei și imoralității, numărul lor crește simțitor în Moldova, unde, zice guvernatorul Bucovinei „în nici o țară Evreul nu se bucură de atîtea privilegii și drepturi și nu plătește mai puțin". Mavrocordat se vede însă nevoit să le ia dreptul de a locui în sate; cauza se înțelege.

Dela sfîrșitul veacului al XVIII și începutul celui următor Evreii jigniți în afaceri de autoritățile indigene caută și dobîndesc supușia străină, în special austriacă: găsim însă Evrei ruși, prusieni și chiar francezi, la Bo-

toşani. Foarte numeroşi, pela 1830, încep să intre însă cu miile sub Mihai Sturza, alungaţi mai sles din Rusia. Iaşul este inundat de ei, mai mult de jumătate de tirg e în miinile lor. Cite-va cifre: sint 7000 capi de familie şi numai Austria are în Moldova „sub protecţia sa 35.000 de indivizi de această religie“.

Trecem peste partea finală, în care d. Iorga se ocupă de mişcarea acestei populaţii în timpurile mai nouă, căci sint lucruri cunoscute.

Concluzia este că pretenţiile populaţiei evreeşti din punct de vedere istoric şi cel puţin sint nejustificate.

*

Anuarul Băncilor populare şi Cooperativelor săteşti din Romînia pe anul 1911. Bucureşti. Institutul de Arte grafice „Universala“. 1913. Fără a reedita frazele prin care s'a arătat de atitea ori satisfacţia produsă de avintul băncilor şi cooperativelor populare, totuşi nu ne putem ascunde marea mulţumire sufletească după ce am răsfoit cele 457 pagine numai cu cifre şi date, în care se oglindeşte situaţia economică de azi a ţărănimii şi drumul mare străbătut de la 1900 la 1912.

La 1 Septembrie 1902 sint 700 bănci cu 59.618 membri şi un capital vărsat de 4.250.600 lei; la 31 Decembrie 1911 avem 2.755 bănci cu 510.118 membri cu un capital total de 120.000.000 lei. Obştiile de arendare în 1903 sint abea opt şi plătesc 94.785 lei pentru 4.940 ha.; iar în 1912 avem 437 de obştii ce ţin în arendă 369.922 ha. pentru care plătesc o arendă anuală de 12.404.085 lei.

Inceputuri frumoase şi cifre pe care poate nu le-au sperat nici apostolii anonimi ai satelor, nici marele lor îndrumător.

Trebue să relevăm că evoluţia aceasta, dela 1907 încoace, subt impulsul legiuirilor votate în urma evenimentelor din acest an, se accelerează dublîndu-se şi triplîndu-se chiar dela un an la altul numărul obştiilor. Cu toate acestea sintem încă departe de ţinta urmărită. Cum s'a arătat în această revistă nevoia de credit a ţărănimii nu poate fi satisfăcută de capitalul existent, iar energia învăţătorilor trebue să facă pe toţi sătenii membri ai băncilor şi să silească necontenit sporirea capitalului social; pentru asta, se înţelege, e nevoie ca munca ţăranilor să fie mai productivă şi spiritul lor de economie dezvoltat, căci multe bănci nu prezintă decit foarte mici urcări de capital dela înfiinţare şi până azi.

Anuarul ne dă şi un tablou pe categorii al moşiilor arendate de obştii. Relevăm o nedumerire, pentru care bucuroşi am aştepta o explicare: Casa Rurală ia pentru hectarul de pămînt arendat obştiilor preţul de 39,70 lei în medie, pe cind particularii nu arendează de cit pe 35,37 lei în medie. De altfel în genere preţul pămîntului revine mai scump obştiilor, cind e oferit de instituţii de stat, fie Eforiile, fie Casa şcoalelor sau altele.

A. B.

***

Ioan Nicolau. *Subiectul de Drept al persoanelor juridice.* (Consideraţiuni asupra naturii sale). Birlad, Tip. T. Slobozeanu, 1913, p. IV+83.

In săraca noastră literatură juridică, ce n'a eşit încă din faza comentariilor parţiale, înafară de două, trei remarcabile excepţii, apariţia unei lucrări ocupîndu-se direct şi exclusiv de principiile fundamentale, care stau la baza Dreptului pozitiv, e un fapt cultural vrednic de o atenţie deosebită. Din rîndul acestor preocupări juridico-filo-

sofice, în felul cărora întilnim la noi abea o teză de licenţă în drept dela Iaşi, mai veche, scrisă în spiritul unei nouă orientări în domeniul juridic şi o teză de doctorat în drept dela Bucureşti, mai recentă, scrisă în sensul unei pledoarii nouă pentru direcţia tradiţională, este şi lucrarea d-lui Nicolau. E o expunere concisă a principalelor doctrine apărute în Germania şi în Franţa asupra chestiunii dacă aşa numitele persoane juridice (morale, civile), adică asociaţiile, societăţile, fondaţiile, sint sau nu subiecte de drept, în înţelesul, în care sint socotite ca atare fiinţile omeneşti individuale. Autorul expune mai întăi teoriile *afirmative*, adică acele, care susţin că persoanele juridice există ca subiecte de drept distincte de fiinţile omeneşti individuale şi pe urmă expune teoriile *negative*, adică acele, care tăgăduesc existenţa unor astfel de subiecte de drept autonome.

Printre teoriile afirmative e, în primul rînd, teoria tradiţională, a *ficţiunii* persoanelor juridice, care teorie se găseşte în germen în însuşi dreptul roman, a fost transmisă ştiinţii moderne de glosatori şi de canonişti şi desvoltată în veacul al XIX-lea de unii chiar din cei mai vestiţi jurişti ai acestei epoce ca Puchta, Savigny, creatorul metodei istorico-juridice şi alţii. După această concepţie, persoanele juridice ca subiecte de drept sint pur şi simplu construcţii juridice, abstracţii, ficţiuni, fapt datorit imposibilităţii de a se concepe patrimonii fără de subiect. Persoanele juridice sint, deci, o creaţie a legiuitorului. Capacitatea lor juridică rezultă în chip riguros din lege. E teoria, ce se întilneşte şi azi în cele mai multe cărţi de Drept, în care inspiraţia nouălor metode de interpretare şi de cercetare juridică n'a străbătut încă. In al doilea loc şi în ordine cronologică, e teoria *realităţii* persoanelor juridice, care susţine, împotriva celei dintăi, că persoanele juridice sint subiecte de drept exact în acelaş înţeles, în care sint socotite ca atare şi fiinţile omeneşti individuale. Această teorie a realităţii persoanelor juridice se înfăţişează subt două forme: una, pe care am putea-o numi sistemul realismului *fizic* şi care a fost desvoltată de juristul german O. Gierke, cel mai strălucit al ei reprezentant, şi alta, pe care am putea-o numi sistemul realismului *juridic* şi care a fost desvoltată de diferiţi jurişti francezi de valoare ca Saleilles, promotorul nouăi şcoli juridice din Franţa, Larné şi Michoud şi de juristul german Zitelmann. Prima formă e un reflex al ideilor şcolii sociologice organiciste, care susţine că grupările omeneşti au o existenţă reală de o structură analoagă celei ce o au organizmele fiziologice. Aşa fiind, persoanele juridice sint realităţi materiale, fizice, şi sint prin ele însele capabile de a avea drepturi şi obligaţii întocmai caşi indivizii. A doua formă, în care se străvede scepticismul unor sociologi faţă de afirmările aproape dogmatice despre existenţa concretă şi autonomă a vieţii colective, susţine că persoanele juridice sint realităţi de ordin intelectual, produse ale minţii omeneşti. Ele sint, deci, capabile de a avea drepturi şi obligaţii caşi fiinţile omeneşti individuale, întru cit existenţa lor, deşi de un alt ordin, nu e mai puţin reală decit existenţa acestora.

Printre teoriile negative autorul expune: sistemul *finalist* al lui Brinz, sistemul *proprietăţii colective* al lui Planiol, sistemele *contractuale* ale lui Van den Heuvel şi al lui Vareilles-Sommières, sistemul oarecum *procedural* al lui Ihering, sistemul *proprietăţii funcţionale* al lui Hölder şi sistemul *eclectic* al lui Binder. Brinz socoate ca element esenţial al persoanei

juridice ideia de scop. După el, această ideie este suficientă ca să dea viață juridică patrimoniilor, ce nu sint atribuite unor ființi omenești individuale. După Planiol, bunurile persoanelor juridice constituesc o proprietate colectivă, rămășiță din vechea formă de proprietate, și care se deosebește de simpla stare de indiviziune, unde drepturile coproprietarilor sint determinate în chip ideal, prin faptul că drepturile beneficiarilor acestei forme vechi de proprietate sint numai determinabile în momentul lichidării. Van den Heuvel și Vareilles-Sommières caută să explice regimul persoanelor juridice prin mecanizmul unui contract. Ihering vede în persoana juridică o simplă înlesnire procedurală. Hölder, deși nu lipsește în chip absolut de subiecte de drept pe așa zisele persoane juridice, nu le acordă totuși decît un caracter administrativ și funcțional, socotindu-le ca pe niște titulari, care administrează pentru beneficiarii colectivi. Insfirșit, Binder privește fondațiile, ca și Hölder, ca proprietate funcțională a administratorilor, iar pe asociații, spre deosebire de acest autor, le socoate ca împrumutînd, subt o modalitate proprie, calitatea de subiecte de drept de la membrii care le compun.

Față cu această multiplicitate de concepții variate, autorul, deși nu crede că e cu putință să se găsească o soluție unică și definitivă a chestiunii existenții și naturii persoanelor juridice ca subiecte de drept, totuși crede că menținerea ideii subiectului de drept în această materie juridică este necesară și consideră persoanele juridice ca fiind realități în domeniul sociologic și abstracții corespunzătoare în domeniul juridic.

Intr'un ultim capitol, insfirșit, autorul abordează interesanta chestiune a raportului dintre doctrinele juridice, pe de o parte, și dreptul pozitiv și jurisprudență, pe de o altă parte, și e de părere că doctrinele juridice n'au aproape nici o influență asupra jurisprudenții și cu atît mai mult asupra dreptului pozitiv.

Adaose fiind, la munca răbdătoare de expunere, despre valoarea rezultatelor căreia lucrarea de față este o excelentă dovadă, spiritul de critică hotărîtă și îndrăzneala de construcție personală, care par a fi de astădată înadins evitate, și d. Nicolau ne va da lucrări de o însemnătate nediscutabilă în domeniul filosofiei dreptului, așa de puțin cultivată la noi, ba chiar privită cu oarecare dispreț.

C. T.

***

Dr. Al. Bogdan. *Altă Ortografie.* București, Din publicațiunile Casei Școalelor, 1912, 8°, 86 p., prețul 80 bani.

Autorul este pentru: *ĭ, ŭ, î, cs, gz*; totdeauna *ia* și *ŭa* (nu *ea-ĭa, oa ŭa*): *oamenĭ*, articulat *oamenĭ*; pentru deosebirea în scris a lui *k* palatal de *k* gutural: deci *ham*, însă *a hîiereŭ*.

Cunoștințile fonetice ale autorului sint problematice. Examinînd sunetul *s* din exemple ca *lesne* și *razna*, autorul scrie: „Am căutat să găsesc principiul după care acest sunet [sic!] dinaintea luĭ *m* și *n* se scrie odată cu *s* altă dată cu z. Sunetul [sic!] este într-adevăr un sunet intermediar intre *s* și z, nicĭ *s* curat nicĭ *z* curat, așa cum s-ar auzi aceste două sunete rostite singure, nu în cuvinte [sic!]" (p. 5). Sunetele *s, z* sint foarte „curate". Se scrie *lesne*, fiindcă avem de a face cu sunetul *s*, și *razna* fiindcă avem de a face cu sunetul z.

Chestiunea ortografiei ridică în unele privințĭ chestiunea ortoepiei.

Pentru unificarea pronunțăriĭ limbiĭ romîne autorul face următoarea propunere: „Un ziar orĭ o revistă oarecare să facă o anchetă care să fixeze cel puțin exprimarea corectă, literară,

care să devină apoĭ unitară, a cuvintelor cu *s* și z. Cuvintele acestea s-ar extrage dintr-un dicționar, s-ar tipări și s-ar trimete la vre-o 90—100 de bărbațĭ cu cultura înaltă (sic!), 30 de origine din Moldova și Bucovina, 30 din Muntenia, 30 din Ardeal,—scriitorĭ, profesorĭ, advocațĭ, medicĭ, preoțĭ, etc. Aceștia ar însemna, în dreptul fiecăruĭ cuvînt, cum îl exprimă eĭ, cu *s* saŭ cu z. Și, orientîndu-ne după majoritate, am fixa care să fie exprimarea unitară și obligată pentru limba literară romînească" (p. 28).

Ortoepiea uneĭ limbĭ nu se fixează cu voturĭ, ci de către scriitoriĭ ceĭ maĭ distinșĭ aĭ unuĭ popor. In orice caz Ardeleniĭ trebuesc excluși dela vot, căcĭ pronunță răŭ romînește (sint vestițĭ pentru asta deja de mult): Iată depildă cum pronunță autorul: *bazm* (4), *plezuesc* (4), *falz, falsificare* (30), *resistă* (30), *aerizare* (30, în loc de *aerisire*), *casarme* (30, în loc de *cazarmă*).

Autorul întrebuințează chiar forme și construcțiĭ ardeleneștĭ inadmisibile în limba comună: *însinuiu* (12, 47), în loc de *insinuez*, *la tot cazul* (15) a se *provoca* la (11)=a se referi la, înainte *de ce am* continua (72)=înainte de a continua, înainte *de ce învețĭ* cum să scriĭ (77)=înainte de a învăța, trebue *că el sună* odată maĭ mult s decît z (5)= trebue *să sune*.

Autorul scrie desigur pentru publicul mare. Pentru a-l face să înțeleagă uniĭ terminĭ filologicĭ, autorul face comparațiĭ: „Ațĭ auzit D-v de credința că doĭ oamenĭ cu înfățișare și însușiri sufletești deosebite, dacă trăesc multă vreme laolaltă, încep să-șĭ samene. De pildă bărbatul și muerea [sic!]: el morocănos, serios, ea veselă și zglobie. Peste cîțĭva anĭ numaĭ ce auzĭ că și el rîde și glumește, dar ea încrețește fruntea cîteodată și se ceartă. S-aŭ asimilat, s-aŭ făcut unul altuia asemene, similis. Eĭ apoĭ, să fie cu iertare, dar și sunetele fac nuntă, și căsătoriea lor ține maĭ mult decît a oamenilor, cîteodată 2000 de anĭ. Să vedețĭ numaĭ pe cîte un bătrînior de *s*, cam chircit și adus pe spate, orĭ pe craiul de trotuare z, cu haĭnele totdeauna călcate de fac colțurĭ. Și iată-l pe *s* cu gheboasa *p* în căsătorie fericită..."

Mă opresc aicĭ,—autorul urmează pe acest ton încă vre-o două paginĭ.

Scriind astfel, autorul a vroit să fie „ușor, simplu și distractiv" (p. 2).

Mărturisim că n-am fi dat niciĭ-o atenție acesteĭ broșurĭ, care poate să fie *distractivă* pentru aceia care nu s-aŭ plictisit încă de a se amuza pe socoteala sărăcieĭ de duh a celor maĭ mulțĭ dintre muritorĭ, dacă ea nu s-ar fi publicat pe socoteala Caseĭ Școalelor.

Mă rog, cine citește cărțile care solicită favoarea tiparuluĭ Casei Școalelor și cine răspunde în caz cînd opiniea publică competentă se pronunță în defavoarea favorizatuluĭ?

Adeseorĭ instituțiile noastre culturale încurajează mediocrități ca D-l B., publicîndu-le cărțĭ fără valoare și hrănindu-ĭ cu onorare grase, și descurajează pe oamenĭ de merit, care lucrează cu devotament pentru înaintarea reală a științiĭ, înlăturîndu-ĭ sistematic și ținîndu-ĭ în întunerec pentru a nu-șĭ putea pune în evidență talentul și meritul.

*

Dr. G. Pascu. *Elementele romanice din dialectele macedo- și megleno-romîne.* București, Academiea Romînă, 1913, 4°, 76 p., prețul 80 banĭ.

In această a patra lucrare tipărită de Academie studiez pentru prima oară, și în acelaș timp în întregime, elementele romanice din mr. și megl.: mediolatine, dalmate, italiene, venețiene, franceze, spaniole.

Cuvintele romînești sint studiate în legătură cu cuvintele corespunzătoare

balcanice. Procedind astfel am reușit să daŭ un număr de etimologii noŭă pentru limbile albaneză, neogreacă, turcă, bulgară, sirbă.

G. P.

***

Th. Roosvelt. *Le citoyen d'une république.* Hachette. 1910.

O conferință a lui Roosvelt nu este lucru rar. In democrațiile moderne, șeful statului vine des în contact cu poporul, cuvintul lui este sinteza experienții și a idealului națiunii. Mai mult ca ori unde, pe continent, în Statele-Unite, președintele e prototipul unei mentalități generale, e sinteza filosofiei politice a acelui popor.

Civilizația americană își are începuturile și culmile ei în timpul scurt al epocii moderne și contimporane.

Strămoșii Yankeilor de azi nu mai putură păstra și crește civilizația și comorile de înțelepciune ce le aparținea de pe continent; ci, în luptă cu sălbătăcia naturii și a locuitorilor, ei devin adhoc, primitivi, devin „pionierii unui materialism dur", căruia îi urmează un altul extrem industrial, mai intens și mai absorbant decit cel din lumea veche și o conștiință individuală mai preocupată de drepturile decit de păcatele ei.

Șefii cugetării și ai activității, bîjbie drumul unei noi orientări de descătușare; își îndreaptă ochii spre civilizația europeană, din care iau liber, fără a copia orbește, adaptind împrumuturile noilor condiții naționale, făcindu-le profitabile și fecunde, într'un timp mai scurt și lipsit de experiența proprie, lipsit de defectele unei introduceri de civilizație împrumutată.

In forma de guvernămînt democratic nivelul cetățenilor nu mai poate fi mediocru ca acel al formelor monarhice ori aristocratice, unde guvernanții sint acei ce aduc progresul în masele neglijabile în elaborarea „măreției naționale".

Un bun cetățean al unei republici trebue educat în senzul creșterii individualității lui și în senzul ridicării de nivel moral și cultural, spre a putea aduce, în afacerile statului ori în marile crize care reclamă concursul tuturor virtuțiior eroice, o personalitate conștientă și critică, o corectitudine, o valoare medie a femeii și a bărbatului crescută și bazată pe virtutea zilnică în familie.

Deși eclectică și adaptată, civilizația americană are păcatele ei: un practicism, la unii grosolan și feroce, nu capitalism nestăpînit, un sistem al trusturilor, o luptă politică ce de multe ori păcătuește prin netoleranță.

Practicizmului exagerat și idealismului socialist, ori de cabinet, Roosvelt îi opune un ideal demn și absorbant, realizabil, pe care individul conștient și netirit de oratorie, se sprijină printr'o largă toleranță adăugată ideilor sale.

Socialiștii dorind să impue o organizare nouă, sint utopici, până 'n momentul cînd inițiativa individuală nu poate rezolvi o problemă pe care experiența comunității o rezolvă. In acest moment, bine precizat, socialiștii ajută statul, care nu e dator apoi să-i urmeze mai departe.

Disprețul de clasă, cași lupta acută dintre partide e momentul de temut, sfîrșitul unei republice în care devotamentul pentru ea e înlocuit cu ura de clasă, cu devotamentul față de partid.

Trusturile sint nenaturale: e o pervertire a valorii de schimb a banului, e un pas spre separarea dintre clase, spre un egoism feroce, spre înnăbușirea inițiativei individuale.

Munca în primul rînd și educația cetățeanului, aduc increderea în viitorul republicei. Cînd o națiune încalcă un drept al alteia între datoria de a nu lovi

în semenii săi și aceia de a apăra un drept din patrimoniile țării tale, acea din urmă primează. Și numai atunci războiul este legitimat.

In totalitatea sistemului său, în educarea cetățeanului în slujba statului, în considerațiile aspre asupra cumulului de cîștig, în acest catechism al bunului cetățean, cași în activitatea lui politică, Roosvelt este un aristotelician modern.

A. Gr. P.

***

Frederigo Enriques. *Les concepts fondamentaux de la science.* Leur signification réelle et leur acquisition psychologique. Paris, E. Flammarion.

Iată o carte rară, prin larga comprehensiune filozofică a autorului, ce se menține la aceiași înălțime, cu toate că analiza se întinde asupra tuturor domeniilor științelor pozitive: geometrie, statică, dinamică, fizică, biologie. Autorul e un „geometru", cum numai cîțiva există pe suprafața pămîntului; și cartea, în totalitatea ei, se adresează tot geometrilor, prin felul în același timp filozofic și științific în care se studiază noțiunile fundamentale ale științii. Ne nimește drumul parcurs de autor în cimpul științii, ne miră cantitatea enormă de probleme tratate și numărul nesfîrșit de savanți citați în cele 300 de pagini ale volumului, erudiția geometrului ne copleșește. „Această sarcină nu e ușoară. A trebuit să parcurg domenii foarte întinse, dela principiile geometriei până la dezvoltările cele mai recente ale fizicei și biologiei". „Or, il importe que l'idée directrice de ce travail ne soit pas submergée par la diversité des questions qu'il soulève". Această idee, de altfel, e foarte simplă. „Dans chaque domaine, je me suis attaché essentiellement à reconnaitre la fonction propre de l'esprit qui crée la science; c'est dans l'unité de cette fonction qu'on découvrira l'unité du savoir et le lieu des problèmes que pose notre critique". Acesta e și punctul capital: înțelegerea mecanismului psihologic al spiritului nostru, în crearea științii. Și acest proces n'a scăpat autorului: evoluția științii se datorește la doi factori, la poussée de l'expérience, combinée à la nature de l'esprit humain.

Autorul consideră geometria—în opoziție cu concepția kantiană—ca o parte a fizicei, parte ce a atins un înalt grad de perfecție, după cum în fizica obișnuită, optica are acest avantaj. Cu alte cuvinte, nici geometria euclidiană nu poate pretinde că realitatea trebue s'o verifice în mod necesar. Subt altă formă: intuiția noastră spațială n'ar corespunde realității, în care caz toată argumentarea kantiană se prăbușește. „Exactitudinea geometriei ne apare, în definitiv, ca o *ipoteză* verificată în fiecare moment al progresului științific numai *până la un oarecare punct*. La rigoare, nimic nu împiedică, ca ea să poată fi odată *contrazisă*". Indoiala aceasta asupra exactitudinii geometriei provine din existența geometriilor neeuclidiene. Concluzia lui Lobatschewsky este că în starea actuală a cunoștințelor noastre, trebue să considerăm spațiul fizic ca euclidian. Argumentul logic al lui Gauss rămîne însă neclintit; să presupunem un spațiu plan, deci cu două dimensii. Ființele cugetătoare de pe acest plan vor avea intuiția spațiului cu două dimensii. Să mai presupunem că cercetări minuțioase ar dovedi că planul de mai sus ar avea în realitate o foarte mică curbură, adică n'ar fi plan, ci o suprafață curbă. Ar rezulta de aici că intuiția spațială a planului e contrazisă de realitatea spațială. O asemenea ipoteză n'ar fi exclusă logicește pentru spațiul euclidian.

Ultimile achiziții ale fizicei și mecanicei arată „caracterul local relativ al

construcției timpului". Istoria fizicei e privită ca „conflictul, alternanța și suprapunerea a două tipuri de explicație mecanică", tipul cartezian și tipul newtonian. Vorbind de posibilitatea unei științi a vieții, autorul observă că cu interpretare cuvenită *libertate și determinism nu se contrazic*: „fiecare din aceste două teze își păstrează toată valoarea în domeniul său respectiv". Intre a ști de o parte, a voi și a simți de altă parte, e raportul următor: sentimentul și voința sînt independente de știință. In atitudinea sa contemplativă, spiritul prevede făcînd abstracție de sentimente; iar în atitudinea activă, grație sentimentelor, prevederile vor căpăta o *valoare*. Determinismul voinții prin antecedente—voință, sentimente—e în afară de orice discuție. Intreg acest capitol (cap. I, cartea IV) poate să intereseze pe oricine și-l recomand, în deosebi, cetitorilor. Vorbind de biologie, autorul constată că științile vieții nu aduc nici o contrazicere ipotezei mecanice, dar putem considera ipoteza mecanică ca indiferentă progresului biologiei,—eată ce ni se pare o observare foarte justă.

*

Karin Michaëlis. *Vrîsta periculoasă.* Roman tradus în franțuzește de *Marcel Prévost*. Paris, A Lemerre.—

Orice carte se prezintă în atîtea exemplare diferite, după cîți cetitori are: ne spune Anatole France.

Teamă mi-i că printre rîndurile acestui roman scris, de o mînă delicată și parfumată, spiritul meu greoiu să nu-și fi făcut loc cu brutalitate și cu profanare. Jurnalul d-nei Elsie Lindtner e, mai presus de toate, interesant și mai ales util. Și poate fi util și bărbaților și femeilor, cu deosebire căsătoriților și în special femeilor ce au trecut de patruzeci de ani și se apropie de vrîsta periculoasă. Proclam utilitatea acestui roman înainte de celelalte calități, fiindcă autoarea se coboară până la acele regiuni unde literatura întîlnește higiena, patologia, fiziologia: cu un cuvînt, medicina.

„Ar trebui să se întemeieze un ordin pentru femeile între patruzeci și „cincizeci de ani: un fel de refugiu „pentru victimile anilor de tranziție. „In cursul acestor ani inevitabili, ni„mic nu ar conveni mai bine femeii „decît o sechestrație voluntară, sau „cel puțin separarea radicală de ce„lalt sex. In acei ani, sîntem niște ne„bune și luptăm ca lumea sa creadă „încă în bunul nostru simț". Intr'o scrisoare a unei prietene de-a eroinei, găsim pasajul: „Dacă bărbații ar bănui „ce se petrece în femeile ce trec de „patruzeci de ani, ar fugi de noi ca „de ciumă sau ne-ar omorî ca pe niș„te cîni turbați". De aceia, deseori e vorba în acest roman de nervi, de isterie, de cazuri fiziologice. Această perioadă critică are efecte simțitoare în mentalitatea d-nei Lidtner. Și ca în toate stările nervoase, de indispoziție, de deprimare,—reflexiile d-nei Lindtner au aparența adevărului crud și adevărat, ca și cum în acele momente ne-am libera de jugul convenienților și prejudecăților și am privi realitatea mai de aproape. Și într'adevar, unele din însemnările d-nei Lindtner sînt destul de profunde; dar cele mai multe trebuesc considerate numai ca anumite simptome, ce nu cad în categoria adevărului, ci—cel mult—intră în „logica sentimentelor". Și cum am putea să declarăm de adevărată filozofia datorită urîtelor noastre stări de iritație și nervozitate, cînd cauza supărărilor și nemulțămirilor stă în noi și nu în lucrurile din afară, și cînd acea filozofie se reduce la cinism și la materialism sentimental. Toată lumea trece prin momente cînd exclamă: ce nebună grozăvie ar fi, dacă aș spune cu glas tare tot ce gîndesc de oamenii, de cunoscuți și de prieteni! Ei, și ce-ar fi, dacă ne-am spune gîndurile cu glas tare? Ne-ar fi rușine de noi înși-ne, față de micimile și răutățile ce-am spune.

Această cucoană din lumea mare, în vrîstă de patruzeci și doi de ani, se separă de bărbatul ei, cu care a dus viață comună timp de douăzeci de ani, și se retrage într'o vilă pe malul mării, unde e îngrijită de două femei; bucătăreasa Torp și fata'n casă Jana, care „e un amestec de răceală necrozută și de ardoare așa de puternică, cum n'am mai vazut încă", care foiletează odată un volum de Anatole France, care poartă ciorapi de mătasă și amintirea unei umilici profunde. Apropo de ciorapi: —„Odată m'am vîndut pentru o pereche de ciorapi de mătasă verde". Spune fata'n casă.

— Ți-a părut rău de tîrgul făcut?

— Nu știu nimic. Nu mă gîndeam decît la „ciorapii mei". (Iată unul din crudele adevăruri).

„Diferența dintre bărbat și femee e „mai mare decît cea dintre o piatră „inertă și o plantă. Se poate spune că „pe suprafața pămîntului nu-i nici un „bărbat care să cunoască vre-o fe„mee. Ignoranța bărbaților asupra tu„turor lucrurilor ce privesc pe femee „e aceiași,—fără a excepta amorul". Dece? Fiindcă între cele două sexe „domnește o dușmănie ireductibilă, ca între două generații succesive"; fiind că „femeile nu pot fi sincere". Dacă o femee s'ar arăta așa cum este, „ar fi judecată atinsă de o boală mintală ce nu se poate vindeca". Femeia care ar vra să-și arăte tot sufletul său, „ar face sexului nostru un rău definitiv, etern". Decînd trăește lumea asta, nu s'a găsit nici o fiică de-a Evei, care să fi destăinuit ceva din această francmasonerie? Din două una: ori cunoașterea acestui domeniu e posibilă prin concepte, ori nu e posibilă. In primul caz; cum de a scăpat savanților noștri și savantelor noastre, tocmai în epoca cea mai avidă de cunoștinți? In a doua ipoteză, după filozofiile cele mai probante, acea cunoaștere ar scăpa chiar femeilor.

D-na Lindtner devine foarte pesimistă. Nu numai că-și aduce aminte și de mînile pline de grăsime ale femeii dela bae (Ne disons pas de mal de la masseuse: nous lui devons la sveltesse de nos hanches), nu numai că aruncă întrebări distrugătoare: Cine ar putea să nu creadă în mama și în sora lui? Dar cine crede *în mod absolut* în mama și în sora lui? Absolut, fără nici o rezervă?...—ei ajunge să enunțe adevaruri generale asupra firii intime a sexului frumos. Astfel. „Surîsul e expresia cea mai „bună de vagul, de vidul ce este în „noi". „Nici una din noi nu plînge din vr'o trebuință intimă". „Nu rămînem „aceleași sub diferite haine, ci ne schim„băm ființa ca să se armonizeze cu „toaleta noastră". „O femee poate să „iubească pe un bărbat mai mult de „cît viața sa, poate să-i sacrifice tim„pul ei, sănătatea, existența sa. Dar „nu poate să i se încreadă lui, dacă „ea e în adevăr femee" (Nu știu care umorist a spus că o femee poate să lese pentru amantul ei și casa și copii, afară de... cutia cu pudră). In fine, concluzia ar fi: „Dacă ne-am arăta a„șa cum sîntem, soarta noastră ar fa„ce din noi sau pustnice pe vîrful „munților sau criminale de speța cea „mai josnică".

Știam noi dela Chamfort că aberația cometelor nu-i mai greu de calculat decît mișcările inimii, ale spiritului și mai ales ale amorului propriu ale unei femei. Știam dela înțeleptul Montaigne că l'essence des femmes est confite en vanité. Cred că nu greșesc dacă voiu spune că femeea e supusă

mai mult animalității, condițiilor fiziologice, decit bărbatul,—prin rolul ce i-a rezervat natura. Aceasta, poate, ar explica multe din deferențele dintre barbat și femee. De aceia femeea trăește mai mult in prezent și cu prezentul. Apropiindu-se de vrista critică, cind ii scapă tinereța și simte apropierea bătrineții, durerea e mărită și prin aceia că de mai inainte trebue să renunțe la viață, deși dispune de mai multă ințelegere și de mai multă experiența; poate trebue să mai ținem samă și de faptul că adevărata sentimentalitate o are maturitatea, sau după cum spune autoarea: femeia, pe măsură ce inaintează in vrîstă, devine din ce in ce mai mult femee. Din aceiași cauză, femeia e mai răzbunătoare de cit bărbatul, uită mai lesne, e mai pozitivă și mai egoistă, deși are fața de bărbați o capacitate de sacrificiu și de devotament cu mult mai mare. Barbatul e mai dezinteresat, se poate ocupa de interesele generale ale societății; pe cind femeia, de obicein, e condusă de egoismul familiei. Și se poate spune că statul nu e o continuare a familiei: la multe triburi primitive, tinerii, după douăzeci de ani, intră in societăți secrete ce au de scop apărarea intereselor comune ale tribului și ura contra femeii, până cind sint invinși de vre-o femee și atunci părăsesc societatea secretă, din care făceau parte. In sfirșit, femeia pare mai vanitoasă, mai mincinoasă, prin pudicitatea și rezerva, la care nu trebue să renunțe niciodată; ca in orice cult, misterul iși are și aici rostul lui.

Dar, in definitiv, pentruce d-na Lindtner iși lasă bărbatul? „Nimeni nu ar putea ințălege ce unește sau ce desparte două ființi omenești“—spune d-na Lindtner. Vra să fie singură, să fie liberă, să-și aibă viața ei. Ar vra să aibă ceva de reproșat bărbatului dar nu găsește nimic. In scrisoarea ce-i trimete la despărțire, ii spune de multeori să se mai gindească la dinsa: „mă uit la minile mele, pe care tu le iubeai: aș vra să ți le intind“. A ajuns intr'o stare că nu mai poate suporta privirile bărbaților. Dacă intimplător intilnește pe vreunul in jurul vilei, „ne privim ca două bestii, „care nu știu dacă au să fugă una de „alta, sau să se eie la luptă“. Din cauza ernei și a fricei, trebue să recurgă la serviciul unui grădinar „pentru protecția noastră“. Ar mai trebui și un cine, dar „cum ași putea să suport „urletele cinelui din cauza lipsei unei „tovarășe?“ E prea mult și grădinarul căci ochii lui „brillent de mille pensées sournoises“. Și mai are și un mers!...

„Niciodată in viața mea, n'am mai „văzut vr'un om mergind așa, el o „știe și mai știe incă că nu mă pot „opri să nu-l privesc mergind“. Bucătăreasa e subjugată de grădinar. Mai mult, el e stăpin pe grădină, el e pretutindeni. Doamna insăși fără să vra, il privește cum muncește: „e un om „viguros, care știe să se servească cu „dibăcie de mușchii lui. In prezența „mea devine foarte umil, mais ses „yeux insolents ne se refusent rien“. Regretă că n'a avut ocazia să-și surprindă bărbatul in flagrant delict. „Mi-a fost el oare credincios?“ „Sint sigură că chiar greșelile lui au fost omagii involuntare soției absente... Je suis sûre aussi que l'agrément final fut assez maigre. La comparaison dut tourner à mon avantage“. Ca sa vadă bărbatul cum minca, ajunsese pentru d-na Lindter o tortură zilnică; căci era prea corect și avea mania curățeniei și a ordinei. „Dar el a fost, timp „de mulți ani, stăpinul simțurilor mele: ceia ce-i dă asupra mea un drept „imprescriptibil“. Intr'o zi de iarnă, doamna simte lipsa bărbatului „regretă minutele fericite petrecute in brațele lui“. M-me Lindtner ne face următoarea mărturisire.

„Nimic nu dovedește mai bine descendența noastră animală decit această acțiune a mirosurilor asupra simțurilor noastre. Pariez că voiu recunoaște la intunerec pe orice bărbat „cunoscut, numai cu mirosul. Mi-i rușine s'o spun, dar pentru mine bărbații sint ca și florile: ii judec după parfumul lor. Acesta-i motivul „pentru care bărbatul meu mi-a stăpinit simțurile“. Și ceva mai departe. „Bărbații n'ar trebui să intrebuințeze nici un parfum. Creatorul i-a inzestrat... Pentru femei după părerea „mea, e cu totul altceva. Il y a des „moments où, malgré tous les sachets „et toutes les essences......“ Și mi se pare că atunci cind autoarea inșiră micile mizerii și „toate relele ce sint intr'un mod fatal legate de o mină de pămint“, frizează regiuni inferioare și străine artei.

Din cauza dispozițiilor noastre schimbătoare, aceleași lucruri ne apar cind plăcute, cind displăcute. Și cum pe lumea asta toate-s trecătoare, chiar dragostea mare iși are durata ei. (Sainte-Beuve prețuește această durată la cinci ani). Fie că in amor femeia iși pierde din ce in ce mai mult pudoarea, pe cind bărbatul o capătă; fie că cu vremea sentimentul la femee devine mai puternic, pecind la bărbat slăbește; fie că femeia e atrasă mai mult de calitățile morale, pe cind bărbatul e senzibil mai mult la estetică; fie că micile ciocniri de toate zilele cind se acumulează pot distruge mai degrabă dragostea de cit marile catastrofe; fie că vorba lui La Bruyère ar fi adevărată: „nu-i alt motiv mai puternic de a nu se mai iubi decit de a se fi iubit prea mult“; și așa mai departe. Orice căsătorie trebue să treacă prin serioase perioade critice. Dar oare d-na Lindtner și-a iubit vre-odată bărbatul? Ne-o spune singură că nu „Corpul meu și banii lui: iată dubla „armătură a menajului nostru“. Adevărul este că d-na Lindtner iubește pe Ioergen Malthe, ce-i mai tinăr de „cit dinsa cu opt ani. Jeorgen Malthe e bărbatul pe care-l iubesc; afară de „asta, el mi-e străin“. „După o lună, „munca lui (e arhitect) mi-ar fi insuportabilă: a-l aduce in stare să nu „mai poată lucra ar fi victoria mea“. Aflăm, in fine, și adevărata cauză, pentru care doamna divorsază de bărbat. Adresindu-se lui Joergen Malthe, ii scrie: „Am fugit fiindc'aveam frică „de viitor: imi era teamă ca tu să nu „incetezi de a mă iubi“. Și in aceiași scrisoare, in care-și povestește viața, d-na Lindtner iși chiamă iubitul: „Pentru bucuria vieții intregi sau pentru voluptatea unui ceas, vino! „Și intr'adevăr iubitul vine, dar și pleacă chiar in sara sosirii, căci „dela intăia privire, eu am ințeles și el a ințeles că „eu am ințăles“. Nu trece mult timp și doamna scrie bărbatului că doi oameni care au trăit douăzeci de ani impreună nu ar putea fi separați in chip real. „Vino să mă vezi, scumpul meu „prieten; te voi primi in așa fel că n'are să-ți pară rău de călătoria ta“. Și iscălește: „A ta Elsie, care poate că la urma urmii nu-i făcută pentru viața de pustnicie...“ Din partea bărbatului n'are loc nici un răspuns, pentru simplul motiv că bărbatul se căsătorește cu o domnișoară de nouăsprezece ani. Și doamna exclamă: Heureusement qu'il n'y en a plus à qui tu puisses t'offrir maintenant. Caz de mare tristeță și de innaltă filozofie.

Cele de mai sus sint suficiente ca să arăte că avem de aface cu un caz complicat și particular. Și ne pare rău că puternica criză a doamnei Lindtner n'aruncă o lumină mare, ci cel mult luminează viața sa. Și viața ei ne a-

pare intr'o lumină foarte tristă. Intreaga sa viață a fost o greșală. „Viața mea a fost un pustiu". Condițiile copilăriei o fac să prețuească banul mai presus de toate. Banul devine unicul ei scop, iar frumusețea ei mijlocul pentru a satisface acest scop: „Masca mea mi-a fost surisul". După căsătoria pentru banii bărbatului, a căutat să se inconjure de oamenii cei mai eminenți. „Vanitatea mea pretindea ca să nu mi se facă curte numai pentru exteriorul meu". In jurul ei se vorbea de echilibrul european, de economie politică, de finanțe, de religie, de artă: „Toate acestea îmi erau foarte străine". „Inainte de retragerea mea nu citeam nici odată vr'o poezie fără să nu-mi bat joc în mine de poet" etc. etc.. Repetăm că ne pare rău, că autoarea povestind viața d-nei Lindner face din cazul ei un caz rar, special, cu multe „condiții locale"; pe cind nouă ni se pare că această tristă periculoasă s'-ar fi arătat efectele-i dezastroase, poate chiar mai bine, dacă intreaga viață a eroinei n'ar fi fost o greșală. Și facem această observație, fiindcă în epoca noastră de nesiguranță filozofică și științifică nu putem găsi „ceva solid și definitiv —cum zice Jules Lemaître—„decit în arta pură și în cunoașterea sufletelor care au fost una din ocupațiile secolului al XVII-lea."

Mă tem ca aprecierile mele să nu facă parte, cum zice Renan, din acele „jugements rogues", care fac parte din dreptul ce capeți asupra unei cărți cumpărind-o.

P. R.

REVISTA REVISTELOR

Luceafărul. Ianuarie —Intr'un interesant studiu d. *Dr. S. Dragomir* evoacă *încercările de înțelegere între Romîni și Unguri* innaintea revoluției din 48. Primul pas în această direcție l'a făcut baronul Nicolae Wesselényi după credința căruia primejdia slavă trebuia să apropie pe Maghiari de Romîni. Contemporanii săi l-au socotit însă ca trădător și tinerimea din Pesta i-a făcut demonstrații ostile. Demnă de reținut e încheerea acestui studiu: „Istoria politică a Romînilor din Ardeal, cu care s'au ocupat așa de puțin scriitorii noștri de specialitate, poate da multe învățăminte generației de azi. Citind paginile scrise de înaintași, cu avint uneori, dar totdeauna cu deplină încredere în viitorul neamului, am convingerea, că n'am ingădui să se strecure în sufletul nostru nici un motiv, care să ne determine a închina steagul. Infringerile cele mai grele ar fi un nou îndemn pentru atacuri și mai îndirjite. Un lucru pare însă sigur: un acord între noi și Maghiari nu se poate face, fără a ni se recunoaște dreptul limbii și naționalității noastre".

Noua Revistă Romînă. Ianuar. Nu e lipsită de trăsături amuzante scrisoarea deschisă adresată de d. *R. Motru* către alegătorii colegiului II de Mehedinți și intitulată: „*Către o nouă viață politică*". Cităm din ea: „Exproprierea și colegiul unic, aceste două reforme despre care conservatorii spun că ar fi însămnind primejduirea Țării, dacă vor fi cuminte întocmite și aplicate, pot fi pe viitor cele mai bune instrumente ale consolidării noastre ca stat și ca popor. Dacă vor fi cuminte întocmite și aplicate: aci stă toată greutatea. Ca principii teoretice ele sint și bune și rele, indiferent. In mina unui barbat de Stat destoinic și patriot, ele pot face mult bine, iar în mina unui nedestoinic ele pot face mult rău". In limbajul comun asta ar insemna: a fi pentru contra. La sfirșitul scrisorii D-sa recomandă cetățenilor o Rețetă salvatoare: să aleagă barbați destoinici și patrioți, rețetă originală și adincă, mai cu samă cind ea vine dela un filosof idealist și conservator democrat, care iubește precizia și stind la post observă dela înălțime, desfășurarea evenimentel r.

Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale. Publication mensuelle dirigée par N. Iorga, G. Murgoci, V. Pirvan. Prix d'abonnement: un an 6 frs. S'adresser pour la rédaction à N. Iorga, Vălenii-de-Munte (Roumanie).

Se știe că în Ianuar 1914 s-a înființat la București un Institut de studii sud-est europene. Acest institut va avea două publicații: un Anuar și Buletinul cu titlul de mai sus.

Buletinul acesta vra să fie un fel de *Revue Critique* pentru cărțile scrise cu privire la Peninsula Balcanică: istorie, politică, etnografie, limbă, etc.

Afară de o singură recenzie datorită D-lui Tzigara-Samurcaș, toate celelalte se datoresc D-lui Iorga, directorul real al revistei.

Buletinul este deci o nouă revistă personală a omnisciențului Iorga. Soarta ei este ușor de prevăzut.

La Nouvelle Revue (Ianuar, 1914).

Sub titlul general „**M. Alexandre Millerand**", ni se dă de către *Armand Demelin* o repede privire asupra activității ministrului francez la ministerele de comerț, de poște și telegraf, de lucrări publice și mai ales de războiu. Caracteristica personalității lui Millerand se poate da în următoarele: energie, hotărire și curaj puse în serviciul unei forțe organizatoare condusă de bunătate și de sentimentul dreptății. La ministerul de războiu, Millerand și-a propus să re-

organizeze forța materială și forța morală a armatei. In acest scop pe de-o parte a făcut legea cadrelor, organizarea aeronauticei și telegrafiei militare, a schimbat modalitatea recrutării trupelor indigene, a imbunătățit materialul, a intărit efectivele și a ingrijit de cursurile pentru perfecționarea ofițerilor, incurajind in același timp și societățile de pregătire militară,—iar pe de altă parte a exclus cu totul politica din armată, a revăzut cu totul regulamentul serviciului interior și a stabilit cu preciziune condițiunile de avansare. Toate aceste imbunătățiri aduse armatei se pot vedea din cartea sa „*Pour la défense nationale*“, in care sint adunate discursurile și cele mai insemnate deciziuni pe care le-a luat ca ministru de războiu.

Mercure de France (Ianuar, 1914).

Dăm in scurt rezumat un foarte interesant articol al lui *Paul Louis*, **Criza revoluționară engleză**. Cu toate că teoreticianul socialismului, Karl Marx credea că in Anglia se va trece mai intăiu dela forma capitalistă la cea socialistă, totuși mult timp proletariatul din Anglia a fost refractar oricărei concepții sociale, părind că rămine cu mult in urma celui din Franța și Germania. Dar in ultimul timp, in Anglia se produce o enormă schimbare, care pune această țară din nou pe primul plan al mișcării revoluționare. Camera lorzilor redusă in atribuții, sufragiul plural desființat, regimul fiscal modificat in sens democratic, asigurări sociale și intervenționalism din partea statului intre muncă și capital,—iată o serie de măsuri foarte inaintate. De ce le-au luat Asquith și Lloyd Georges? Tocmai din cauza proletariatului: ca să evite ridicarea acestei forțe contra ordinei de azi. Azi proletariatul englez a eșit din era reformistă și conștient de puterea lui (3.000.000 de membri sindicalizați și un fond de rezervă de aproape 150.000.000) iși reclamă drepturile cu energie. Această energie e intărită, ațițată de rezistența patronilor, care și ei caută să se organizeze. Dar azi guvernul englez nu are cu ce rezista forței proletare; armata e prea slabă și nesigură contra poporului, iar rezistența s'ar baza pe o aristrocrație discreditată și redusă. Iată de ce Asquith și Lloyd Georges in activitatea lor politică atit de revoluționară sint totuși in fond de un mare conservatism: prin cedări treptate caută să evite mișcările grave ale proletariatului. Criza revoluționară rămine insă mereu deschisă; nu se știe cum se va deslega, dar desigur că va avea mare repercusiune și pe continent.

Nuova Antologia (Ianuar 1914). *Dante De Blasi*. **Opera lui L. Pasteur.** Implinindu-se 25 de ani dela infințarea Institutului Pasteur, autorul schițează in linii mari activitatea marelui om de știință. Chimia fu obiectul primelor sale studii. Aici se distinse el dela inceput prin descoperirea isomerilor optice ale acidului tartaric. Din această descoperire derivă toate descoperirile de mai tirziu ale lui Pasteur. Se cunoștea un acid tartaric care deviază la dreapta lumina paralizată; P. observind că cristalii acestui acid sint disimetrici, puse in legătură devíarea luminii paralizate cu disimetria cristalină, care reproduce disimetria moleculară; văzind ca sarea sodioamonică a acidului paratartaric e inactivă din punct de vedere optic, descoperi că o parte din cristalii săi sint disimetrici in sensul acidului tartaric, iar o parte sint disimetrici in sens invers și atunci trase concluzia că inactivitatea optică e provocată de coexistența tartratului care deviază lumina la stinga și a tartratului care o deviază la dreapta. El reuși să separe amindouă elementele și generalizind afirmă că la orice substanță activă din punct de vedere optic, trebue să se poată găsi și modificarea activă contrară. Considerind că principalele componente ale plantelor și animalelor sint opticește active, el deduse că moleculele lor trebue să fie disimetrice și incepu o serie de experiențe pentru a produce in mod artificial modificații contrare, din punct de vedere al activității optice, in substanțele care se găsesc in organismele vii. Astfel găsi că o ciupercă, Penicillium glaucum, crescind in o soluție de paratartrat amonic, opticește inactiv, il transformă in tratrat levogir și in acizi monobasici proveniți din descompunerea tartratului dextrogir. Atunci el ajunse la ideia că fermentația se datorește microorganismelor. Urmărind această idee el demonstră intăiu că fermentația lactică se datorește unor unor bacterii, tot așa cea butirică; descoperi că pe cind germenii fermentației laptelui se dezvoltă in prezența oxigenului, cei ai fermentației butirice, din potrivă, nu suportă oxigenul și stabili astfel distincția intre „aerobi“ și „anaerobi“. Din descoperire in descoperire, stabili cauza fermentației acetice, a bolilor vinului și berei, inventă așa numita „pasteurizare“ și ajunse la ideia că și putrefacția e produsul unor germeni anaerobi și la negarea generației spontanee. De aici derivă etiologia infecțiunilor, care făcu pe chirurgul englez Lister se introducă antisepsia. După stabilirea cauzelor infecțiunilor, el ajunse la cea mai mare descoperire a sa, la atenuarea virusului și prepararea vaccinului; intăiu in potriva holerei păserilor, apoi in potriva antraxului și in sfirșit in potriva turbării.

Rivista d'Italia (Ianuar 1914). Prof. *Velio Zanolli*, **Problema antropologică a Evreilor și patria Semiților.** Școala nouă antropologică a adus elemente nouă in studiarea originei popoarelor, elemente care modifică simțitor rezultatele la care se ajunsese numai cu cercetările istorico-linguistice. In privința patriei Semiților, deja *Sayce*, in a sa „Gramatică asiriană“ afirmase că tradițiile semitice ne-ndreaptă spre Arabia; aceiași convingere o exprimă și *E. Schroder* și *Krehl* din punct de vedere al etnografiei comparate. Printre filologi totuși, mai mare succes avu teoria lui *Kremer*, completată de *Hommel*. După aceștia, Semiții au cunoscut cămila incă inainte de separarea idiomelor semitice și de aceia denumirea acestui animal, rădăcina *gml*, se găsește aceiași in toate limbile semitice. Pe de altă parte Semiții primitivi au ignorat caracteristicul locuitor al deșerturilor Arabiei: Strutul, căci in diferitele dialecte el are diferite numiri. Concluzia deci e că patria Semiților trebue să fie o regiune, in care se găsește cămila și lipsește strutul, o regiune deci din Asia centrală. Această teorie nu ține samă de elementul antropologic și consideră ca semite toate populațiile care vorbesc dialecte semite. Dacă se cercetează insă din punct de vedere antropologic popoarele care au vorbit ori vorbesc limbi semitice se găsește, față de omogeneitatea limbii, o insemnată varietate de tipuri, amestacate intre ele. Numai Arabii și Beduinii formează o masă anatomică compactă: Fenicienii le sint foarte apropiați. Ebreii insă se prezintă in proporția de 80% ca o rasă curat brachicefală și numai 5% dolicocefală și foarte abundente forme mixte. In Siria și Palestina, mai apare un tip blond dolicocefal, cu ochi albaștri, asemănător tipului nordeuropean. Față cu aceste rezultate stabilite de antropologie, unii cercetători impresionați de enormul procent brachicefal susțin că această rasă a creat elementele specifice ale civilizației ebree. Ei bazindu-se pe interpretarea literală a textelor sacre susțin puritatea etnică a „poporului ales“, considerind variațiile numai ca o simplă polimorfier, uitind adevărul stabilit de antropologie că oscilațiile indicelui cefalic nu

sînt niciodată așa de importante încît să producă tipuri dolicocefale în sînul unei rase brachicefale. Această școală puristă are ca representanți în Germania pe Auerbach și pe Eltind și Ivanovskji în Rusia; argumentele lor spre a dovedi neamestecul Ebreilor cu alte rase nu pot resista criticii—cum a dovedit Alsberg—și premisa că Semiții ar fi fost brachicefali nu se poate susținea. Antropologul von Luschan, dela Berlin, a dovedit că Asia Mică și Siria a avut o populație omogenă până pe la finele mileniului al II-a a Ch. Această populație era brachicefală și s-a păstrat mai bine în Armenii de astăzi. Populația aceasta e numită de arheologi *hitită*, de filologi preasiatică, alorodică ori proto-armeană, v. Luschan o numește armenoidă. E o modificație a tipului brachicefal, care se întinde până la Pirenei, o varietate deci a lui homo alpinus. In mileniul al II-a a. Ch., Armenoizii au suferit felurite influențe, între altele de la Semiți, care deși mai puțin numeroși, le-a impus religia, cultura și limba. Al treilea element, cel nalt, blond, dolicocefal, e un element nordic immigrat în Palestina în o epocă anterioară și pomenit în Biblie subt numele de Amoriți. Acești Amoriți sînt deci o ramură din familia popoarelor blonde europene dela care ne-au rămas construcțiile megalitice pe toată coasta nordică a Mediteranei. Deci masa poporului evreu, 80%, e aceiași din care provin și Armenii de astăzi. Elementul semitic adevărat, e dolicocefal, și reprezintă 4%; El își are origina în Arabia. Deși numericește așa de puțin însemnat, lui trebue să-i atribuim elementele culturale cele mai specifice ale civilizației ebree; al treilea element e cel amorit, adică elementul blond nordeuropean. Un fond armonoid și fermenți semiți și nordeuropei, deci civilizația ebraică e și ea, nu produsul unei rase, ci rezultanta contopirii mai multor rase.

Deutsche Revue (Ianuar 1914). *Prof. Dr. v. d. Borne*, **Cunoștințele noastre despre interiorul pămîntului.** Pentru cunoașterea constituției interne a pămîntului progresele realizate în ultimul timp în seismologie, mai ales prin perfecționarea instrumentelor seismice, au fost de cea mai mare importanță. Dacă cercetăm cu deamănuntul diagrama înregistrată în urma unui cutremur de pămînt observăm că prezintă un aspect cu totul special și care o deosebește de orice altă diagramă obținută cînd pămîntul se sguduе fără a fi în legătură cu un cutremur. In cazul unui cutremur deosebim pe diagramă, 3 părți mai importante corespunzînd undelor longitudinale și transversale care se propagă prin interiorul pămîntului și undelor superficiale care se propagă prin părțile superioare ale scoarței pămîntești. Aceste diferite unde se propagă cu iuțeli diferite, de aceia ele ajung la suprafața pămîntului la timpuri diferite și din cunoașterea acestei diferențe de timp (pe care le luăm din sismogramă) putem trage concluziuni importante cu privire la locul unde s'a produs cutremurul, la adîncimea la care a avut loc precum și la drumul urmat de raza seismică prin interiorul pămîntului pentru a ajunge la suprafață unde a putut fi înregistrată. După cum o rază de lumină trecînd prin atmosferă este deviată continuu din direcția primitivă, tot așa și o rază seismică. In felul acesta însă putem trage concluziuni privitoare la constituția interioară a pămîntului și rezultatul găsit pe baza acestor cercetări se poate formula astfel: *pămîntul este alcătuit dintr'un sîmbure metalic avînd o densitate între 7 și 8 și o rigiditate foarte mare și dintr'o scoarță superficială formată din roci cu o densitate mijlocie de 3.* In felul acesta s'a pus capăt vechii teorii că pămîntul ar fi alcătuit dintr'o scoarță subțire care s'ar sprijini pe o masă topită internă. Aceste rezultate erau cunoscute dinainte dar cercetările seismice le-au stabilit definitiv. Așa fenomenul maselor nu se putea explica dacă nu s'ar fi admis pentru pămînt o rigiditate foarte mare iar fenomenele de precisiune și mutațiune (datorite oscilațiilor periodice ale axei pămîntului) nu s'ar putea explica decît numai admițînd concluzia de mai sus cu privire la constituția interioară a pămîntului. Studiile seismologice confirmînd aceste rezultate au permis pe de altă parte să se găsească și ordinea de mărime a densității sîmburelui central precum și a drumurilor lui probabile și tocmai în aceasta constă importanța acestor studii. Aci se evaluează cam la 1800 km. scoarța superficială a pămîntului avînd densitatea mijlocie 3.

In legătură cu aceste chestiuni stă și starea termică a pămîntului. Din faptul că începînd dela 20 m. în jos temperatura crește cu cîte 1° C. pentru fiecare 30 m. adîncime, L. Kelvin a încercat să stabilească vîrsta pămîntului, bazîndu-se pe legile conductibilității termice. Cifra găsită de el nu convenea geologilor care aveau nevoe de un timp cu mult mai îndelungat pentru ca să poată explica toate schimbările petrecute pe pămînt. Descoperirea radiului și a corpurilor analoage acestuia a înlăturat această dificultate căci corpurile radioactive existente în interiorul pămîntului produc o cantitate de căldură suficientă pentru a compensa în parte pe aceia pe care pămîntul o perde prin conductibilitate și prin aceasta se întemeiază răcirea pămîntului, tocmai ce cer geologii.

Pe lîngă aceasta descoperirea corpurilor radioactive au condus din nou la stabilirea sîmburelui central metalic, așa că acest fapt se poate considera ca fiind definitiv confirmat.

Deutsche Rundschau (Ianuar, 1914) *Vizeadmiral a. D. P. G. Hoffmann.* **Canalul Panama.** Canalul acesta atît de important pentru navigația pe oceane, are un lung istoric pe care autorul îl schițează în articolul de față. Ideia creării unui astfel de canal a fost lansată încă în 1835 iar în 1846 se stabili între Statele-Unite și Noua Grenadă o convenție prin care se hotărî între altele și neutralitatea canalului ce ar fi să se construiască prin istmul de Panama. Aceiași hotărîre se luă și prin convenția Clayton-Bulver dintre Statele-Unite și Anglia. Succesul cu care a fost dus la bun sfîrșit canalul de Suez a dat impulsul definitiv pentru începerea lucrărilor în vederea tăerii istmului de Panama. Tot lui Lesseps îi revine meritul de a fi pus toată autoritatea și priceperea sa în vederea realizării acestei întreprinderi. Intre 1870—1876 guvernul american se încerca să obțină autorisația construirii canalului, dar, conform convențiunilor menționate mai sus pentru a se asigura neutralitatea și internaționalitatea acestui canal, trebuia ca construcția lui să fie încredințată unei societăți particulare. In 1876, Lesseps organizează un comitet pentru studierea chestiunii pe teren, iar ofițerii francezi Bonaparte Wyse și Armand Reclus au trasat canalul în forma lui definitivă. In 1878 la congresul *de studii pentru canalul interoceanic*, se decise construcția unui canal la nivelul mărei, hotărîre care avea să periciliteze inițiativa luată de Lesseps din cauza greutăților tecnice ce avea să le întîmpine. Construcția trebuia să coste 465 milioane fr. iar cheltuelele totale se ridicau la 1200 M.; canalul în fine trebuia deschis la 1 Ianuarie 1889. Greutățile cu care avu să lupte Lesseps încă dela început, mai ales în ceia ce privește procurarea capitalului necesar, au făcut ca lucrările să meargă foarte încet, așa ca în 1888 d'abia se tăiase 50 milioane metri cubi de pămînt din cele 120 milioane ce trebuiau înlăturate pentru construcția canalului, iar cheltuelile se ridicase la 1100 milioane. Imposibilitatea de a obține noi credite conduse la lichida-

rea societății in Februarie 1889. Lucrările insă nu incetară definitiv și fură in parte continuate de o mare societate franceză, in parte de o societate americană. Dela inceput guvernul american nu vedea cu ochi buni amestecul Europei intr'o chestiune care interesa in primul rind America și in special Statele-Unite, dar legată prin convențiile anterioare nu putea face nimic pentru a pune mina pe construcția canalului. Numai după ce in 1901 se inlătură convenția Clayton-Bulver, Statele-Unite capătară autorizația de a lua in regie această intreprindere cu obligația ca neutralitatea canalului să fie angajate pe baza principiilor admise in cazul canalului de Suez. Așa numita „Isthmian Canal Comission" instituită incă din 1899, ca obține in 1902 concesiunea de a incepe lucrările necesare. Se adopta pentru canal un proect mixt așa că actualul canal e in parte la nivelul mărei (vechiul proect al lui Lesseps) și poate ceva mai mult (vechiul proect englez) și prevăzut cu 3 ecluse. Lungimea lui e de 84 km. iar adincimea 13.7 m. neputindu-se să se scoboare sub 10.7 m. Cheltuelile se evaluează in mijlociu la 400 milioane de dolari.

Sozialistische Monatshefte.— (Ianuar 1914). *Wilhelm Kolb*, **Armata și Social-democrația.** Cu incetul s-a desfăcut Social-democrația de principiul negației in politică spre a trece la politica pozitivă de reforme. Numai intr'un singur punct iși menținea, până mai acum citeva luni, cu incăpățînare punctul de vedere negativ: in chestia armatei. Acum și aici s-a petrecut o schimbare; pentru intăia dată Social-democrația a votat bani, și nu puțini, pentru oștire. Faptul a provocat furtunoase discuții in congresul dela Jena, dar marea majoritate a aprobat atitudinea fracțiunii parlamentare. Rezoluția votată incă in congres, e plină de contraziceri ca toate rezoluțiile, prin care s-a cercat să se facă un compromis intre tactica negației și tactica reformelor pozitive. Prin marele succes din ultimele alegeri pentru Reichstag, socialdemocrația și-a luat asupră-și o neobișnuită răspundere politică și e ușor de ințeles că in asemenea situație, chiar și cei mai intrasigenți, invață repede să gindească in mod politic. Intransigența față de chestia oștirii nu rezultă din principiile programului socialdemocrat după cum nici refuzarea principală a budgetului nu rezultă. Amindouă aceste consecinți sint numai niște interpretări, foarte atacabile, ale poziției socialdemocrației față de statul actual. Se-nțelege că față de un stat, bazat pe capitalism, socialismul nu se poate arăta decit ca dușman, dar de aici nu urmează că el trebue să respingă toate organizările făcute in vederea apărării acestui stat. Așa ceva contrazice principiul evoluționist și mai cu samă sistemul marxist. In adevăr, cu cit partidul socialdemocrat devine mai puternic, cu atita se vede *silit* la conlucrare politică și parlamentară și tot așa și in chestia armatei a fost silit să părăsească simpla negație. Refuzind, din principiu, de a acorda guvernului mijloace pentru armată, prin aceasta iși indepărta singură posibilitatea de a putea schimba ceva in organizarea armatei și astfel partidele burgheze puteau să ignoreze cererile socialiste de reformă. Orice luptă politică in care socialdemocrația e complect izolată, nu poate duce la vreun succes, căci ea nu e tocă destul de tare, ca să poată reuși singură. Cererea miliției naționale, e o cerere care nu se poate realiza deodată, ci numai cu incetul. Pentru statele militare de astăzi e absolut imposibil de a transforma deodată armata permanentă in miliție națională. Chiar dacă socialiștii ar căpăta puterea politică, nici ei n-ar putea-o face. Politica unui mare partid, mai ales in o chestie așa de importantă, trebue să țină socoteală de starea de fapt și nu

de abstracții teoretice. Socialiștii trebue să tindă in a pregăti mai intăiu terenul, pentru viitoare miliție națională, obținind reforme in organizarea actuală a armatei. Ei trebue să ceară reducerea serviciului militar la 2 ani, pentru cavalerie și artilerie călăreață; la 1 an, pentru toate trupele pedestre; formarea ofițerilor din oamenii apți pentru aceasta; inlăturarea justiției militare; acoperirea cheltuelilor pentru armată din impozite pe avere, venit și moștenire.

Bălgarska Sbirka (Sofia Oct., Noem. și Dec. 1913).— Războiul balcanic, care s-a terminat cu pacea de la București, a făcut că această revistă se apară acum deabia, cu intirziere de un an. Numărul acesta cuprinde, intre alte interesante studii, un articol scris de *Kr. Mirski*, din Varna, cu titlul: **Un Bulgar literat al Rominilor".** Acest literat, de care vorbește, e Anton Pann. De altfel, Mirski nu face aci vre-un studiu cu cercetări ale sale proprii cu privire la Anton Pann, ci sau traduce in bulgărește prefața, scrisă de V. Gr. P. la a lui Anton Pann „O șezătoare la țară" care a apărut la București in 1880, sau reproduce cele ce Vasile Alexandri a scris despre acest „Bulgar literat al Rominilor" in „Convorbiri literare". Ținta lui Mirski e aci de a reimprospăta Rominilor și Bulgarilor aducerea aminte, că Pann era Bulgar din orășelul Sliven din Bulgaria, venit mai intii in Galați și apoi așezat in București după anul 1812. In legătură cu aceasta autorul exprimă o părere a sa personală, pe care insă n-o intemeiază pe nimic, că Pann se va fi numit pe limba sa părintească: *Panov*. Apoi mai voește să ne aducă aminte că, precum a scris chiar acel V. Gr. P. in pomenita-i prefață la „O șezătoare la țară", ceia ce a fost Ion Heliade Rădulescu pentru păturile mai de sus, adică un invățător, acelaș lucru a fost, cu scrierile sale, Anton Pann pentru straturile de jos ale poporului rominesc.

Vrea să ne aducă aminte, dar, că un Bulgar ne-a modelat oare-cum sufletul nostru poporan.

Srpski Knjizevni Glasnik.— (Belgrad, 1 Ianuar 1914). In editura ziarului bulgăresc din Sofia „Makedonia" a apărut, in a. 1913, o broșură sub titlul: „Dela Berlin până la București". O rază de lumină cu privire la evenimentele din urmă" („Ot Berlin do Bukurest. Lăc svĕtlina vărhu poslĕdnitĕ săbitija"). Asupra cuprinsului ei face aprecieri Dr. Milojevic in acest număr al revistei sirbești. Mai intăiu arată vederile politice dintr'insa. Ea spune anume, in esență, că nenorocirea Bulgariei a venit din pricina politicei filorusești pe care au dus-o de vre-o 25 de ani incoace cei mai mulți din bărbații politici bulgari, și in vremea de pe urmă mai ales Geșov și Danev. Iar Rusia a impins Bulgaria să facă o așa politică,—fie dindu-i bani cu imprumut fără dobindă, ca de pildă in 1908 cind i-a imprumutat aproape 2 milioane lei fără dobindă și „al pari", fie operind altfel la politicianii Bulgari,—pentrucă asta convenea intereselor speciale ale ei impotriva Austriei și Turciei. Tot urmărind acest folos al ei, Rusia a injghebat apropierea Bulgariei de Sirbia, in Alianța Balcanică din 1912, și apoi, spre a lovi in Austria, lăsă pe Sirbia să ia Bulgariei Macedonia.

Dr. Milojevic, apreciind aceste idei zice că originea lor și a broșurii se vede in faptul că broșura vede nenorocirea Bulgariei numai in filorusism și in luarea Macedoniei de către Sirbia, dar nu vede că mult mai mare e nenorocirea Bulgariei in aceia că ea a pierdut, dind Rominiei cadrilaterul care-i a douăsprezecea parte din teritoriul ei propriu și grinarul Bulgariei. Iar despre această pierdere către Rominia, despre acest cadrilater care are o valoare de 3 miliarde de franci,

observă Miloievic, nu spune broșura nici un cuvint; dovadă că asta nu i se pare lucru rău, neuorocire.

Genadiev, șeful partidului stambulovist (național-liberal) din Bulgaria, care-i straşnic ruso-fob,—continuă Milojevic,– acum în urmă, pe cind era ministru în cabinetul Radoslavov, arăta aceleaşi păreri, şi anume găsea lui Gesov şi Danev vina că n-a dat Rominiei cadrilaterul îndată ce ea l-a cerut; căci de făceau ei aşa, zicea Genadiev intr'un discurs, Rominia era să fie prietena Bulgariei, şi atunci aceasta de pe urmă, iar nu Sirbia ar fi putut lua Macedonia.

Deci, broşura e eşită din partidele lui Genadiev şi Radoslavov. Noroc numai, continuă Milojevic, că, precum a arătat mişcarea opoziției bulgare împotriva cabinetului acestora, sint în Bulgaria mulți bărbați care văd că politica externă a țării lor trebue să se îndrumeze nu în sensul Austriei ci tot în spre Rusia.

The Contemporary Review. (Ianuarie, 1914).—Dl. *R. A. Scott-James*,—„**Un nou fel de a reprezenta pe Shakespeare**",—insistă asupra chipului cum a fost jucat Shakespeare, în anul trecut, pe scenele a două teatre din Londra: *The Prince of Wales Theatre* şi *Savoy*. Piesele jucate au fost *The Thaming of the Shrew* şi *The Twelfth Night*. Scena era scoborită la nivelul stalurilor, lumina cădea de deasupra şi aparatul scenic redus la minimum. Împărțirea convențională în acte şi scene prin căderea cortinei, şi deci întreruperea acțiunii prin astfel de procedee, a fost evitată. Acțiunea piesei a fost lăsată să curgă fără întrerupere ca pe timpul lui Shakespeare. Intru cit priveşte interpretarea internă a pieselor, s-a evitat de a concentra tot interesul dramatic asupra *unui* caracter, cum se obişnueşte de marii interpreți ai lui Shakespeare. S-a nivelat oarecum toate caracterele din piesă, căutindu-se a se degaja din întreaga piesă ideia ei dominantă: prin viața individuală a tuturor personagiilor s-a dat o sinteză morală a piesei, independentă de viața lor; s-a izbutit a se reda atmosfera istorică a epocei lui Shakespeare. In acest chip de a reprezenta pe Shakespeare, autorul vede inceputul unei şcoli nouă, pe care o pune în contrast cu şcoala veche, ilustrată prin cele mai mari genii dramatice moderne ce şi-au legat nemurirea lor de numele lui Hamlet, Othello, Lear, Macbeth, Romeo... dar n-au izbutit decit să scoată în relief viu numai eroii centrali ai pieselor lui Shakespeare, intr'un decor modern, lăsind neatinsă viața cuprinsă în economia generală a pieselor lui.

The North American Review (Ianuarie, 1914).—*L. Collier Willcox*, „**Etica revăzută**"—observă faptul că domeniul Religiei e din ce în ce mai mult pămîntul nu cerul. Obligațiile către D-zeu se traduc în datorii către semenii noştri, şi în locul cunoştinții poruncilor cereşti, e mai bine să ştim nevoile pămînteşti ale societății pămînteşti, în care trăim, şi căreia îi datorim viața noastră. Decit să căutăm a ne *mîntui* sufletul nostru prin ritualuri cabalistice să căutăm mai bine a mîntui pe aproapele nostru prin acțiune şi sacrificiu de sine. Să renunțăm şi la lumea strimtă—la scumpul nostru *ego*—şi la lumea minunelor lui D-zeu. Să îmbrățişăm în schimb lumea largă plină de nevoi, suferinți şi aspirații din jurul nostru. Dacă religia are viață, atunci ea trebue să se supue legilor vieții, adică trebue să se schimbe ca să se poată adapta nevoilor vieții largi a societății omeneşti. Să nu ne uităm spre cer pentru a cere răsplăți şi asigurări de viață viitoare, ci să ne uităm împrejur să căutăm unde e nevoe de ajutorul nostru.

BIBLIOGRAFIE

Dr. G. Z. Petrescu. *Observațiuni ştiinţifice străine din Sec. XVIII, servind la istoria noastră culturală.* Publicațiile Academiei Romine, Seria II, Tom. XXXVI. 1913, Bucureşti, Socec. Preț 20 bani.

Dr. C. Istrati. *Primele însemne de distincțiuni şi Decorațiuni romîne.* Publicațiile Academiei Romîne, Seria II, Tom. XXXVI. 1913, Bucureşti, Socec. Preț. 50 bani.

N. Iorga. *Armenii şi Romînii: O paralelă istorică.* Publicațiile Academiei Romine, Seria II, Tom XXXVI. 1913, Bucureşti, Socec. Preț. 40 bani.

Vasile Pîrvan. *Ştiri nouă din Dacia Malvensis.* Publicațiile Academiei Romine, Seria II, Tom. XXXVI. 1913, Bucureşti, Socec. Preț. 1 leu.

Academia Romînă. *Dicționarul Academiei Romîne.* Tom. I, Fas. VIII: Bine—Brăni; Fas. IX. Brănişor—Buzurlui;—Tom. II, Fas. III: Forostroi—Gazdă; Fas. IV: Gazdă—Grozav. 1913, Bucureşti, Socec.

Giorgio Del Vecchio. *Il concetto del diritto.* Bologna. Presso Nicola Zanichelli. 1912.

Diaconul Gr. Popescu. *Cîteva Conferințe.* 1913, Craiova. Fără preț.

Matei M. Drăghiceanu. *Geologia şi Agricultura.* 1913, Bucureşti, Fără preț.

Dr. A. Daniel. *Rolul medicului în şcoală.* 1913, T. Severin, Fără preț.

N. Iorga. *Cronica expediției Turcilor în Moreea, 1715.* 1913 Bucureşti, „Comisia istorică a Rominiei" Fără preț.

N. Filip. *Poveţe pentru creşterea Păserilor de curte.* 1913, Bucureşti, „Biblioteca populară a Administrației Domeniului Coroanei". Fără preț.

C. Apostoliu. *Din experiența în şcoală.* Galați, 1913. Preț. 50 bani.

Maria Th. Ionescu. *Dragoste cu foc.* 1913, Bucureşti, Atelierele Socec. Preț. 1,50

Dr. I. N. Angelescu. *Asigurările sociale în statele moderne.* 1913, Bucureşti, Tip. George Ionescu. Preț. 5 lei.

I. C. Petrescu, învățător. *Primul an de învățămînt. Impresii, observații, păseri.* 1913. Piteşti. Prețul 1.50.

C. C. Braiesku. *Epigrame.* 1913. Preț. 1,25.

I. Socolin. *Mimeopedia.* 1913, Ploeşti, Preț. 45 bani.

Dr. C. I. Parhon. *Les glandes à sécrétion interne dans leurs rapports avec la Psychologie et la pathologie mentale.* 1913. Bruxelles, Fără preț.

I. Atanasiu. *Ştiința pură şi ştiința aplicată. Unitatea învățămîntului lor.* 1913. Bucureşti, Fără preț.

N. I. Philippide. *Reprezentarea intereselor în Parlament.* 1913, Galați, Prețul 2 lei.

Dr. Radu I. Sbiera. *Gramatica Latină pentru licee, gimnazii și toate școlile secundare și asimilate.* 1913, Cernăuț, Școala Romînă, Suceava.

Traian V. Țăranu. *Contractul muncii în comerțul din Romînia.* 1913, Biblioteca Comercială No. 1 București, Preț. 50 bani.

Ion G. Stoian. *Pentru înavuțirea țăranilor.* 1913, București, Tip. „Speranța". Fără indicație de preț.

Victor Eftimiu. *Ave Maria.* Dramă în 3 acte. 1913, București, Pr. 40 b.

G. Bogdan-Duică. *Ovreii pămînteni și subpămînteni.* 1913, București, Prețul 40 bani.

Haralamb G. Leca. *Dincolo,* din Dunăre'n Balcani. 1913, București, Inst. „Flacăra". Pr. 1 leu.

Virgil Șotropa și Dr. N. Drăgan. *Istoria școalelor Năsăudene.* 1913, Năsăud. Preț. 5 coroane.

G. Bogdan-Duică. *Romînii și Ovreii.* 1913, București, Preț. 2 lei.

Emil Celarianu. *Poeme și proză.* 1913, București, Preț. 2 lei.

Maior Alexandru I. Lupașcu. *Barbarii, Sălbaticii, Bestiile umane.* 1913, București, Preț. 10 bani.

Emile Zola. *Cheful dela Coqueville. Moartea lui Olivier Becaille.* Trad. de C. Graur. 1913. București, „Biblioteca pentru toți". Preț. 30 bani

Const. Riuleț. *Păcat cu gîndul.* București, Preț. 1 leu.

P. Dulfu. *Gruia lui Novac.* 1913, București, Preț. 2.50.

Const. D. Bușilă. *Invățămîntul electrotehnicei.* 1913, București, Fără pr.

Adela Xenopol. *Pe urma războiului,* roman. București Preț. 2 lei.

Dr. G. D. Creangă. *Considerațiuni generale asupra reformelor agrare și asupra exproprierii.* București. Preț. 60 bani.

Nicolae S. Ionescu. *Alt plagiat al d-lui G. Murnu.* 1913, București, Fără preț.

Dr. Iacob Niemirower. *Judaismul și Evreii în Spania.* 1913. București, Preț. 1,25 bani.

Gh. Tătărescu. *Relele organice ale armatei noastre.* 1913, București, Prețul 60 bani.

Ioan S. Neculau. *Subiectul de drept al persoanelor juridice (Considerațiuni asupra naturii sale)* Teză pentru doctoratul în drept. 1913. Birlad, Tip. T. Slobozeanu. Fără indicație de preț.

M. Teodorian Carada. *Sfînta Melania cea tînără.* 1913, București, Profesionala, Prețul 80 bani.

I. Minulescu. *De vorbă cu mine însumi.* 1913, București, Preț. 3 lei.

Z. Voronca. *Rutenizarea Bucovinei.* Răspuns la „Condițiunile existenței Rominilor" de dr. Aurel Onciul 1904. Cernăuți, Tipografia I. Wiegler. Fără indicație de preț.

Petru Gh. Savin *Povești.* 1914, Birlad, Preț. 1.50.

Victor N. Popp. *Noi contribuțiuni în chestiunea Agrară.* 1913, București. Prețul 1 leu.

Darv. Gr. Voiculescu. *Insemnările unui biciclist.* 1914, București. Prețul 1 leu.

Const. G. Petraru. *Expropierea și modalitatea aplicării ei.* București, Prețul 60 bani.

1914. ANUL IX FEBRUARIE. N. 2

Viața Romînească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Cuza-Vodă 52

1914

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin ..0 de pagini. — **Abonamentul** în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei. — Pentru invățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — [illegible]

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Condițiile de abonare

Abonamentul incepe **numai** *cu No. 1 (Ianuar) și No. 6 (Iulie) ale fiecărui an* și se plătește *întotdeauna* **anticipat.**

Abonații cari nu-și vor achita abonamentul *în mod direct* vor trebui **să suporte cheltuelile de incasare**, *4 lei pe an, 2 lei pe ½ de an.*

Prețul abonamentului este:

IN ȚARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Pentru învățători, preoți de sat, funcționari sătești, studenți și elevi, abonamentul costă 15 lei pe an, 7.50 pe jumătate de an.—(Aceștia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN UNGARIA ȘI BUCOVINA:

Pe an	18 coroane
Pe jumătate de an	9 coroane
Un număr	2 coroane

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

IN STRAINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Marea

(Din scrisorile unei necunoscute)

— *Sfîrșit* —

Valul Adriatic.

Azi la bae, cu trupul liber în haina largă, m'am apropiat cam leneșă de mal. Înainte de a intra în apă, mă uit totdeauna la ea îndelung; nici marea nu e de două ori la fel cu mine, nici eu cu ea.

Am întrebat-o cu ochii, care-i vor fi fiind toanele?... Nu mi-a răspuns.

Sînt zile cînd trăesc și mă hrănesc din impresiile exterioare, sînt altele cînd cele din lăuntru covîrșesc pe celelalte.

Marea tăcea... dar eu mi-am zis privind-o: aceiași mare! Iar aceiași! Marea în care te-ai scăldat mereu, marea pe care o cunoști; una singură...

Așa eram eu cu ea astăzi, capricioasă și nepăsătoare. Nu pot face nimic împotriva poruncilor dinăuntru.

Mi-am adus deodată aminte, că sînt și alte mări, și m'am întrebat: ce desmierdări vor fi avînd mările necunoscute, mările pe care numai în treacăt ochiul ți le-a atins?

Încă din copilărie, am luat cele mai mari bucurii dela apă. O iubesc așa cum alții iubesc oameni... Apele mie îmi dau toate fericirile pe care alții le cer ființelor. Vreodată, pe vreun altar al mărilor, aș fi putut fi o preoteasă, castă de viața omenească, amantă pasionată a mării.

Sufletul meu azi ingrat și cam crud, simțea gustul ce-l are picătura amară dar parfumată și totuși delicioasă a trădării. Marea Neagră, cu furtunile ei, cu răzbunările ei, cu bunătățile ei

trecute, o înşelam... Să fie oare aşa ciudat, să ei de pe feţele naturii, gustul tuturor frămîntărilor omeneşti?

Eu, aşa sînt: Străină de oameni, dispreţuitoare de ei, şi trăind, rostogolindu-mă, scăldîndu-mă, adîncindu-mă în viaţa lucrurilor.

Fiindcă azi mi-era silnică marea, cum ţi-e uneori porţia zilnică, m'am aşezat jos pe nisip, braţele pe după genunchi, şi mă simţeam,—căci mişcările mele proprii, îmi dau imagini,—mă simţeam ca un păstor antic, care şi-a părăsit turma pe coastele sărate, cu ierburi sărace, şi s'a aşezat pe mal cu ochii spre mare, dar fără să vadă marea, fiindcă atunci cînd se urcă din mine puterile uitării şi ale visului, pot cu ochii deschişi pe lucruri să nu le văd, şi să evoc întreagă şi vie ca aevea imaginea dorită.

Indiferentă de marea de aci, mi-am adus aminte de Adriatica albastră... Şi iată că pe mal lîngă mine, s'a aşezat în umbra pe care o făceam, un adolescent; avea pe umeri vestmînt larg de pescar, părul scurt şi unduiat, de o culoare ce nu o deosebeam, dar care dacă era neagră se poleise, se vede, din razele soarelui, şi dacă era galbenă se arămise de o fâşie de umbră; avea genunchii ridicaţi şi mîinile în jurul genunchilor, şi se uita pe mare, cu ochi ce nu vedeau înaintea lor, nici apa nici marginele ei, ci dincolo de ea, departe; şi erau mari atît încît nu le vedeam tăetura, ci păreau numai a cuprinde în ei un cer întreg şi o mare.

Şi deodată gîndul meu s'a întors dela orice alt, şi a privit în gîndul pescarului. Şi citeam într'însul ca într'o carte deschisă, nu cercetam, nu ghiceam, citeam desluşit; şi nu era nimic uimitor, cum nu e uimitor, cînd priveşti în văzduh umbra a două aripi, să te întrebi dacă e pasăre sau e om înaripat.

Cînd am început a privi în gîndul lui, el se depăna astfel:

— E mult decînd nu te-am văzut, dar îmi aduc aşa bine aminte de tine, Mare, ce mărgineşti ca un lac de argint Veneţia adormită. Cînd te-am privit întâi, aşa liniştită, părea că ai tăcut odată cu cetatea, ca să nu o deştepţi, şi erai limpede ca şi cum ai fi fost o oglindă în care etern să se scalde chipul frumoasei Dogarese.

Dar zilele şi apele ştiu să ne iubească, şi am simţit că m'ai iubit de cum ne-am întîlnit, Mare! Am auzit, fără cuvinte, cum mă chemai cu apele tale vii la tine, şi chemarea ţi-era aşa de alintătoare că am ascultat glasul ei, m'a desfătat cîntecul ei, m'am ameţit din beţia ei, şi au fost ceasuri cînd atît de mult m'am îmbătat de dorinţa ta, că aş fi vrut să fiu al tău, Mare.

Te-am privit, şi m'am întrebat, ce mister de dragoste cuprinde vălul tău, şi mi s'a părut că-mi spui: „e prea tîrziu!"

Atunci m'am aplecat peste tine şi ţi-am văzut ochii, Mare! calzi de mărturia dragostei de mine,—şi în ochii tăi era chipul meu închis; am întins mîna şi mi-a desmerdat-o valul, şi era cald şi un fior a trecut dela el în mîna mea; m'am aşezat lîngă tine, şi tăcerea îţi era plină de cuvinte dulci, mare de argint nemişcată, liniştită numai deasupra, ca apele adînci. Am simţit că erai vie, sau că înviai de dragul meu, cînd mă chemai să mă amestec cu valul tău, şi ţi-am spus: nu e prea tîrziu... Căci iată că se oglindea în tine Veneţia cum se oglindeşte *Trecutul*, şi palatele de marmoră cum se oglindesc *Amintirile*, şi acum eşti limpede!... Veneţia şi palatele s'au şters, şi în apele tale tîrzii nu se mai scaldă decît chipul meu singur.

Te deşteptai de dorul meu, Mare, subt văl de noapte sau subt risipă de lună: visase-şi tot de mine, şi îţi purtai încoace şi încolo valurile; apoi porneai spre mine, mă căutai şi mă chemai. Şi era aşa de ademenitoare dragostea ta, şi aşa de dulce să te laşi iubit, că şi eu te aşteptam şi mă duceam spre tine.

Pe malul tău veneau oameni mulţi, şi uneori stăteau între noi ca o piedică, dar nu ne puteau despărţi, căci prin sgomotul lor noi ne înţelegeam şi ne vorbeam, ne vorbeam mai cutezător şi ne priveam mai lacom — fiindcă aşa e cu amorul mării,—stavila măreşte dorinţa; şi dimpotrivă, cînd uneori eram singuri, ne sfîşiam, tăceam, căci cuvintele sînt mînjite de alte buze şi au slujit altor iubiri, pe cînd tăcerile sînt totdeauna noi şi sînt ale fiecăruia"..

Ce curios şi interesant e, să citeşti gîndul cuiva! Tocmai atunci am simţit cum un val uricios şi turbure atingea piciorul meu şi pe al umbrei totodată; şi gîndul ei torcea mai departe aşa:

— De geaba trimiţi furtunile tale negre spre mine, Mare, pe care nu te iubesc. Nu mă tem de ele. Trupul meu e puternic, şi cugetul meu tare,—le aştept să vie. Frămîntările tale de abia îmi înegresc sufletul, cum îţi sînt şi valurile de negre. Şi strig valurilor tale: Alta e marea care mă iubeşte acolo departe, şi dragostea altei mări vreau s'o cunosc, şi nici o tempestă din cîte ai putea ridica nu va putea îneca ceia ce nu e nici corabie, nici plută, nici fapt, nici lucru—şi totuşi e.

Adriatică! nu m'am scăldat în tine, fiindcă așa au vrut vremile... Poate că nu am vrut eu, de teamă ca iubirea ta frumoasă de mine, să nu se fi nutrit din dorință așa demult, încît să nu poată fi mai mare cînd m'ai fi avut; fiindcă așa e iubirea Mării: Ea cînd te cere, își adună toate valurile ei într'unul puternic, și după ce i te-ai dat, își trage valul înapoi, și te simți sărac de tot ce a luat de pe tine...

Ii era sete... și a stins-o..

Mă întorc, și îmi zic, că poate din ce mă aveai, ți-ar fi fost mai sete de mine, Mare tîrzie, îndrăgostită de ființa mea nouă! Tu care ai cunoscut alte bucurii și ai fi reflectat alte chipuri, ți-aș fi adus eu o bucurie necunoscută, de care valurile tale nu mai palpitase încă, o bucurie nouă, odată cu ființa mea nouă, în care fiecare atom de sînge și de vis, de suflet și de carne, ar fi deșteptat în tine un vis și un suflet pe care nu le-ai mai avut.

E sigur, atît cît poți fi sigur de tine față cu destinele, că nu mă vei desmerda nici odată, Adriatică albastră ce scalzi malurile Veneției adormite! Mă întreb numai, cum ar fi fost iubirea ta tîrzie, și îmi aduc aminte—unde cînd, și cine mi-a spus-o?—de o legendă de iubire a Venerei cu valul:

„Gildo, tînăr pescar de origină vénețiană, rătăcise așa de mult timp pe mări depărtate, încît de abia l-au mai cunoscut cînd s'a reîntors... Venise pe o barcă cu forme ciudate, lîngă care zile dearîndul se grămădeau fețele brune; iar marinarii cei mai bătrîni, spuneau că ei nu cunosc țărmul pe lîngă care plutesc astfel de luntri. Adusese cu el, în fundul bărcii, o statuă minunată a Venerei marine, din marmoră albă. Zadarnic cercase Alcadul să o cumpere pe o pungă de aur pentru Veneția măreață, căci Gildo îl respinsese cu o încăpățînare, și o dusese departe pe țărm, într'un loc unde stîncile închid astfel apele, că nu poate ancora nimeni.

Acolo, Venera culcată cu fața spre zările mării sta singură cu stăpînul ei, care o iubea brutal ca și cum ar fi fost femee și sclavă.

De aceia ziceau că Gildo, tînăr pescar Venețian, era nebun!

Sărbătoarea, veneau mulți dealungul malului să se plimbe într'acolo, și mai ales cei ce se iubeau.

Admirau zeița și cereau lui Gildo să le povestească pentru a suta oară, cum odată, pescuind într'o mare fierbinte, scosese statua în plasa lui largă, și nu era mai grea ca un trup

adormit de femee; și cum era 'ntr'amurg și o rumenea ușor apusul, el crezuse că e vie, și de atunci mereu aștepta să se deștepte.

O plimbase pe toate mările, apoi o adusese aci, și cînd era singură cu Valul adriatic, părea că în adevăr învie. Și chiar mulți din marinari, trecînd la larg, spuneau că Venera trăește și că au văzut-o înfiorîndu-se, cînd Valul, din vîrful subțire al mînilor ei pale, până la umeri, și din umeri la glesne, plimba pe dînsa buzele lui ce păreau a o sorbi, și făceau să tresară din isvoarele i împietrite sîngele ei tulburător.

O iubea Valul încet, cu atingeri ușoare pe marmora ei fragedă, și brațul lui tare o mîngîia cu gesturi delicate și pioase, cum mîna grea a preotului mînuește potirul sacru.

O iubea încet, pe fiecare colț din trupul ei, așa cum faci o rugăciune, și plimba pe ea așa de lung și apăsat sărutul lui de apă, că părea marmora de ceară, și Valul de foc".

. . . .

M'am trezit că e tîrziu, și nu mi-am făcut baia! M'am sculat, deși bucuros aș mai fi stat la sfat cu gîndul ciudatului pescar, care cunoștea bizarele amoruri ale mării.

Am pornit alene în mare... cînd m'am uitat pe mal, pescarul plecase, se topise umbra.

Mi-am luat baia în silă, ca o datorie; se vede că mă amețise poveștile acelea, căci pe cînd valurile frămîntate mă cuprindeau, mă băteau, mă oboseau, am strîns puterile voinței astfel, încît apa luneca pe mine fără să o simt, și mă închipuiam subt unda caldă de val adriatic... atît e adevărat că nimic nu e real, nici te posedă, cînd nu e îngăduit de suflet.

In felul ăsta am pierdut azi trenul din urmă dela plajă. Noroc că am întîlnit niște cunoștințe care se întorceau cu automobilul,—nu mai pot acum să glumesc pe seama celor ce cultivă prietenii cu automobile.

M'am cam încurcat în explicațiile întîrzierii. Nici pe departe nu le puteam spune adevărata cauză.

Să spui că te ai uitat, visînd pe nisip? Numai ideia disprețului lor binemeritat mă înspăimînta. Nu te iartă oamenii să ai aerul de a diferi de ei...

Ce fericire, Alina, să-ți pot vorbi tot... orice... oricum... Ce fericire că te am!

Merg bine.

Merg bine, scumpa mea, nu mă oboseşte aerul,—dimpotrivă...

Doctorul s'a înşelat. Am să-i propun chiar un nou tratament al boalelor nervoase, bazat pe experienţă.

Departe de a întoarce pacientul dela preocuparea lui, eu propun alimentarea acestei preocupări: în loc de aer calmant de loc dulce, aer excitant de apă sărată.

Exemplu: Manifestarea răului meu e graba şi aşteptarea. Pentru grabă,—viaţă desordonată de băi de mare.

Te grăbeşti să prinzi trenul, te grăbeşti să ocupi o cabină de bac, te grăbeşti să soseşti la birt la timp, să prinzi o masă pe terasă, să iei un bilet de concert... te grăbeşti să prinzi bani la ruletă... şi printre toate aceste inteligente ocupaţiuni, îţi schimbi costumul în grabă de cel puţin cinci ori... te grăbeşti să te culci ameţit de atîta mişcare fără căpătîiu... şi te grăbeşti să te scoli ca să începi altă zi la fel.

Această grabă pare a satisface sau a înşela provizoriu, nevoia de grabă sufletească, îi dau iluzia a ceia ce' voeşte, ameţeşte,—temporizează.

Al doilea simptom:—aşteptarea.

Marea! Marea care nu opune zidul de rezistenţă al muntelui, ca un simbol imens de mărginire.

Marea, fără fruntarii!

Dacă aştepţi, se vede în zare un fum sau un catarg—pe mare totdeauna soseşte ceva—şi poate că aduce ce aştepţi; dacă nu azi, mine... sau vreodată.

De aceia femeile marinarilor înecaţi îşi aşteaptă totuşi până la urmă bărbaţii.

Vezi dar că sistemul meu nu e tocmai de dispreţuit. Cine mă poate convinge că un leac care mie-mi foloseşte, nu e bun, fiindcă nu e recomandat de facultate?

Sînt bine azi.

Am fost pe dig cu o companie veselă. Vîntul sufla, gata să ne răstoarne; toţi rîdeau şi eu mai tare ca ei, aşa de tare că trilul rîsului meu m'a mirat deodată, ca şi cum în aer ar fi răsunat glasul altcuiva, batjocoritor şi ciudat.

De parapet se sbătea un delfin; m'am aplecat mult, aşa de mult, că m'au tras înapoi făcînd haz.

Pe urmă am vizitat un vapor de comerţ, gata de plecare;

ne-am plimbat peste tot, am consumat produse locale,—mastică dela origină şi malaga din Insule. M'am distrat, am petrecut... e felul şi cantitatea de fericire, provizorie şi asta, pe care ţi o oferă viaţa. Ciudat tîrg! Ce-i ceri... şi ce-ţi dă! Şi ce e minunat e că pari tuturor, şi aproape şi ţie singur, omul traiului tău. A părea!

A căuta să apropii oarecum înfăţişarea vieţii tale, de ceia ce ar fi trebuit să fie, într'o perpetuă parodie şi într'o perpetuă reprezentaţie. Să fii mereu acel ce minte altora şi sie-şi. Să te crezi rege, cînd ai pus o mantie ce seamănă a purpur; să arunci cu pulbere ce pare de aur în ochii tăi şi ai altora... să porţi adesea masca a ceia ce puteai fi, să inspiri invidia... şi să cultivi orgoliul, isgonind chiar atunci cînd eşti între culise, mila de tine singur.

De multe ori, întîlnesc un cerşetor, nemernic, zdrenţeros; sfidează fără ruşine cu ticăloşia lui lumina zilei şi a soarelui; am gestul instinctiv să-i întind mîna, eu lui, ca să-i cer pomană. Nu îmi e atunci milă şi cînd îi dau banul, îl socot bogat.

Ce vrea el? Ce cere?... Ce ştie? Mizeria l-a făcut să uite, sau nici nu a ştiut vreodată. Nu a încăput în fruntea lui strîmtă dorinţe cît bolţile cereşti de mari!

Vrea să mănînce şi să doarmă. Mai are în paie mucede ascunsă o pungă cu bani,—şi insultă viaţa, natura, toate bogăţiile ei, toate roadele pămîntului, cu lipsa lui,—sfruntează frumosul, cu nemernicia lui. Ce privilegiu! să chemi mila, să înfrunţi desgustul... să cerşeşti, să plîngi, să milogeşti, să strigi, să spui că nu ai,—şi să ceri! Sînt oare mulţi care-şi pot permite un lux aşa de mare?

Mă uit dela fereastră cum se mişcă în ziua asta marea turburată, cum se mişcă, se duc, se întorc, trec unul peste altul, se amestecă cu neastîmpărul lor, valurile negre, şi nu de tot negre, ca fierul tăiat, şi altele roşii ca cupru, şi verzi ca mucigaiul... Se duc sau se întorc, nu ştiu; aşa se amestecă şi se sbat în loc... nici mai turburi, nici mai neliniştite, nici mai otrăvite ca mările de suflet, ca valurile vreunui suflet neastîmpărat, nesăturat de nimica, în care s'au răscolit drojdiile şi care se zbate, fără popas, fără odihnă,—nepotolit...

Ai văzut murind?...

Îmi puneam pălăria, într'unul din acele ceasuri, cînd uritul stăpîneşte. Uritul e sufletului, ce e locurilor, pustiul.

Nu aveam nimic, nu vream nimic, dar mă pîndea fără să-mi dau seama obscura presimțire a vreunei dureri.

A și isbucnit subt formă de sunete. In tăcere, dedeparte, s'au ridicat notele unui marș funebru. Nimic nu mă apasă, nu mă îmbrobodește în neguri, ca melodia de jale.

S'a apropiat treptat, crescînd—a trecut apoi pe subt ferestre; prin ce întîmplare, prin sticlă, am văzut desluşit fața cadavrului? Ce lucru spăimîntător! De ce rămîne lutul așa de urît, fără misterioasa suflare?

O singură răsbunare are chipul împietrit asupra celor ce rămîn: el și-a luat pentru totdeauna misterul. Zadarnic ceri feței nemișcate cu surîs hidos, secretul a ceia ce a fost! Nu poți afla nimic, e revoltătorul Sfinx de care te isbești zadarnic.

Acum nu mai pot ieși. M'am desbrăcat. Nu aș fi în stare să umblu, să vorbesc. Ai să-mi aduci aminte că îți spuneam, că aș fi vrut să învăț chirurgia.

Cadavrul e una—și alta e mortul!

Pot privi cadavre, cum pot privi hîrburi, cum pot privi hoituri... mort nu pot privi.

Ai văzut tu pe cineva murind? Dela început până la sfîrșit... lucid până la ultima suflare?

Eu am văzut... E mai bine să nu vezi! Nimic nu mai șterge de subt frunte icoana asta.

Am văzut o singură dată grandiosul mister. Cînd eram copil, mi se evita întristarea cortegiilor; mai tîrziu am luat singură deprinderea să ocolesc urîtul și fața durerei. Ce rea școală!

Vedeam,—era cu pecetia ireductibilă a primelor impresii, vedeam murind, pe cineva scump.

Ochii! Ochii lor *atunci*... nu-i știm, fiindcă de milă, zicem noi, sau de durere, întoarcem pe ai noștri.

Ce privire au! Zadarnic se sbat cugetătorii să smulgă sufletului secretul, zadarnic tai carnea, ca să furi fibrelor misterul. Acolo e adevărul,—în ochii lor!... Acel care i-ar fotografia, ar ține în mînile lui sacrilegii: clișeul enigmei...

Ei își văd cortegiul!—nu pe acele ce le au trecut pe dinainte, nu! Pe al lor anume, deosebit de altele, îl văd... până la fumul unei luminări încovoiate peste sicriu, până la poticnitul unui cal de dric...

Privirea care a văzut dinainte asta... și *altceva*, dincolo de asta, cum să o descrii cu ticăloșia cuvintelor? Tot atît ar fi să măsuri cu centimetru fundul abiselor.

— Ei văd și dincolo de asta,—da! Dacă te-ai uitat la ei o clipă, așa turburi și cețoși, știi, nu ce au văzut, dar știi că *au văzut*.

Și tocmai atunci, atunci cînd sînt față cu enigma, atunci robi ai unei mile vitrege, robi ai milei de tine și nemernica ta durere... pleci, îi lași, întorci capul, și rămîn singuri, *singuri* cu grozăvia...

Ei ne cer cu ochii ajutor, și ne facem a nu înțelege... Până atunci îi desmierdam, îi îngrijeam, și cînd ni s'a spus că nu e nimic de făcut, și am socotit că ne-am isprăvit datoria, în clipa supremă cînd enormitatea adevărului li se arată, cînd sînt covîrșiți de vedenia gigantă, cînd ceia ce apare frumos sau urît, e așa de mare că nu-l putem suporta și încă trăi, atunci îi lăsăm singuri cu monstrul...

Cînd ai avut dragostea și curajul să le privești ochii... de geaba!—cel mai răsunător hohot de rîs al vieții, nu mai poate face să se șteargă privirea asta!

Și nu spun nimic... se vede că le e frică să atingă cu rușinea vorbelor, măreția adevărului,—nu destăinuesc nici unul... spun ceva neînsemnat: „Dă-mi apă“... și le apropii de buze, un pahar în care ai pus cîteva picături de eter... Apă! Ce apă cer? Aceia care ar putea stinge incendiul materiei, sau ar putea îneca Gaborul, și eter... mai puțin volatil ca sufletul lor de călător.

Ce mai spun? „Cît e ceasul?“... Ceasul la pendula cea mare, la pendula gigantă...

Știu și ceasul... minutul.

Să nu-l știi! Ce bine trebue să fie. Azi, mîne... într'o zi... Să ți-l alegi singur. Și atunci chiar? De tine a fost ales? Cine se poate lăuda că a hotărît *el* ziua și secunda —că nu alte puteri covîrșitoare le au poruncit, undeva, departe?

Eu Alina, nu vreau să știu, nu am curajul... și nu am să știu.

Sărmanii! tresar: au auzit și loviturile sapei și ciocanul pe lemn... au simțit pecetea ce închide pentru totdeauna... și risipa țărînei uscate... pe toate le știu dinainte, și noi îi părăsim—rupem legătura cu ei... sîntem mîhniți și nu le putem vorbi, sîntem triști și nu putem sta lîngă ei. Și uneori plîngem, și ne văd... Cum trebue să fie, să vezi pe altul plîngînd dinainte peste cadavrul tău? Să nu plîngi! Să creadă că ești crud și rece, că nu iubești... mai bine decît să-ți vadă lacrimile!...

Ce sint bravurile bătăliilor? Acolo in goană, sgomot, fum, praf și singe, in luptă, adică in mișcare, cind cazi, nu poți simți decit exaltarea ta proprie și frenezia inconjurătoare, nu ai senzația plecărilor de veci,—dispari in plin traiu.

Ce sint sacrificiile martirilor? ei sint scoși din măsura realităților de exaltarea unui sentiment. Aceia ce numim curaj și eroism, e mai prejos de cumplita luptă de desprindere a vieții, de trupul trudit.

Acesta e eroismul, să aștepți cu mîni legate, fără apărare, fără frumusețea sacrificiului.

Eu, să știi Alina, e hotărît... nu am să mor niciodată. *Așa*... nu pot, nu sint in stare.

Nimeni nu se va lăuda cu cruzimea unei lacrimi picate pe mine, vie.

...Ce ai Alina? De ce te tulburi?... Nu e nimic.

O zi frumoasă.

Astăzi am luat baia după-amiază, tirziu, la o oră cind nu era nimeni sau mai nimeni.

Am ris cu glas, am ris necuviincios de două bătrîne care erau in apă... Veselie și apucături care nu-mi sint in fire, și cu toate astea le-am avut.

Inchipuește-ți două babe increțite, scofilcite, două ruine. Cine știe de ce boală sufereau și cine le va fi spus să facă băi de mare. Erau conștiincioase și nenorocite. Una ședea ca o mucenică jos pe nisip la apă mică, cu brațele in cruce pe piept, intr'un gest cobitor; cealaltă, mai voinică, cu mînile increțite, lua apă cu pumnii și o punea pe spate.

Să cari pe acea ruină, cu nemernicia pumnului tremurător, apa mării ca să spele bătrînețea!

Ce apă de fintini vii mai poate șterge urmele ei? Ce apă?

Bătrînețea!... Ea e coaja uscată, de fruct omenesc, e insulta rușinoasă adusă ființei orgolioase.

Sint unii pe chipul cărora fiecare dungă pare a fi scris o ocară. Alții la care fiecare cută a adăogat o noblețâ. Tot tristețea serilor pustii, ți-o dau și unii și alții. Mie uneori cind îi văd, imi vin fără voe pe buze cuvintele: „ce răbdare au!"— cuvinte fără înțeles.

Privind bătrînele, nici nu băgasem de seamă ce zi frumoasă e. O zi frumoasă, până la exasperarea frumosului!

La mare aerul e totdeauna dens, cam greu, săturat de mirosul ei tare; azi e așa de liber, de limpede... Am ieșit anevoe din apă, amețită de loviturile ei... și nu m'am imbrăcat, m'am așternut pe nisip in plin soare, cu fața ascunsă in el. Am intins trupul să-l rup, și am simțit că incordarea asta mă odihnește; de hainele mele ude, ferbințeala nisipului s'a prins ca un vestmînt de foc. Bae de soare!... Azi, puteam face orice. Bătrînele,—ca și cum nu ar fi fost acolo... Și copiii!...—se jucau, doi copii. Unul împingea un cerc, și celălalt bătea o minge.

Era așa de tare lumina, că mă făcea să clipesc. Mă uitam la copilul care împingea cercul. Cu indeminare îi făcea vint din mers, alerga, il prindea... Ce putere de expansiune in jocul copiilor!

Lor nu le aplicăm măsura comună. Un copil e ca un nebun... se oprește și face cu mînile gesturi in aer... se strîmbă unei vedenii, apoi rîde singur cu hohot.. și fuge, fuge cu părul in vînt, cu fața înflăcărată. Il oprești... iți rămîne haina in mîna, el nu stă, nu aude, nu ințelege,—e aiurit. Ar vrea și nu poate să-și oprească avîntul, e ceva in el inconscient care aleargă către viață.

Cind l-ai prins, încă iți mai sburdă in mîni, rumen, cu ochii aiurea, răsuflă adinc, puternic, răsuflă cu trupul proaspăt, viața proaspătă până in fund. Mititelul la care priveam eu, se încumeta să trimită cercul spre mare și să-l oprească la timp.

Exercițiul îi reușea regulat, și eu nu mai priveam, nu mai eram spectatoare, mă desprindeam de mine și mă jucam cu el; respirația mea bătea regulat, după cum luneca roata de lemn subțire, care sfîrîia, parcă era de vînt, se oprea, se întorcea in loc, apoi se așternea jos. Odată a pornit pe nisip, și s'a dus argintiu departe, până cind nu l-am mai putut urma.

M'am trezit in picioare. Ce înalt e trupul și ce greu! Adineaori, sufletul meu alergînd sprinten după cerc, sufletul meu avea șapte ani, era fraged, sglobiu și nebun ca al unui copil.

...Stau unii copilăria întreagă pe un scăunel, învățînd viața din fețe, din cuvinte și din slove.

Pe cind adolescența, încinsă cu flori de primăvară, trece sviriind cintecul ei sonor ca o sfidare, stau alții rezemați de un geam, cu ochii proptiți pe două lumi, acea dinafară și acea dinăuntrul lor.

Mugur... căpușe... frunză, floare, fruct, holde, brumă și chiciuri... Anotimpuri ale anului,—anotimpuri ale Vieții... ele trebuesc trăite cu rostul lor, în șirul lor firesc, unul adus de altul, legat de el, și desfăcut din el până la urmă. E o lege. Acei ce se despart de ea, plătesc... Ei au Primăvere tîrzii, și îi apucă frigul, cu suflete plăpînde...

Rămăsese numai un copilaș, — se juca cu mingea. Mic, foarte mic, patru ani să fi avut,—un băețel. Avea o pereche miniaturală de pantalonași, picioarele goale în sandale, o bluză rusească și o bonetă de pescar breton. Figura grasă, rumenă, rotundă, copilăroasă și obraznică, îndrăsneață și naivă; o guriță cu colțuri care se ridicau voluntare, sau se lăsau gata pe plîns.

Se juca cu mingea, o împingea cu piciorul, o arunca, și de abia o apuca cu mînile mici încordate ca să o cuprindă. Mingea tare și nouă... o da de pămînt, elastică îi sărea în palmă, apoi o rostogolea și fugea după dînsa.

Mi se tăiase răsuflarea, și sufletul meu alerga și el.

Ce palpitație deodată!

Apoi era cuminte, se odihnea, — ne odihneam amîndoi, până cînd se întețea iar la joc, o bătea iute, mai iute, mai sus, mai tare, mereu.

Ce ciudățenie! Eram fără aer, parcă aș fi fost cu mingea lovită, chinuită, bătută fără preget.

Deodată a scăpat-o, s'a rostogolit, s'a dus pe nisip la vale, a săltat, s'a oprit, apoi iar a lunecat rotund și iute către mare.

Copilul fugea! mingea înainte și el nebun după ea; orbit nu vedea decît un punct, și se ducea după el, oricît, ori până unde, mereu.

Eu nu mai simțeam nimic decît truda nerăbdătoare a acestui joc și primejdia lui; inima mea bătea ca o lamă care ar palpita cu o iuțeală nebună, subt o presiune invizibilă.

Ajunsese mingea lîngă apă și luneca acum pe ud, mai încet... în mine inima bătea mai rar, cu pauze lungi, mai rele decît palpitul, ca o mașină care își suflă neregulat aburul obosit.

Apoi a stat parcă, și mi-era mai rău, nu îndrăsneam să mă mișc, însuși gestul ochilor ce se închid îmi părea că ar rupe ceva din mine, mi-era frică că nu va mai bate de loc, așa se oprise de tare... și mă încingea ceva subt coaste ca o cingătoare de oțel, care ar avea cercul în afară și tăișul înăuntru.

Pe urmă mi-a fost mai bine—prea bine... ca și cum nu aș fi avut nimic, ca și cum nu aș fi avut inimă de loc, atît numai că brațele și tot trunchiul îmi erau amorțite, parcă aș fi fost de sticlă.

Nebun copilaș! M'a speriat.

Sărmănelul! Cu picioarele ude a prins mingea lîngă apă. Dacă se ducea la adînc, nimic nu l-ar fi oprit să se ducă după dînsa. De obiceiu îi e frică de orice, de apă, de albine, de pești, de umbre, dar atunci cu sufletul lui mic și gîndul lui mic adunate pe o singură țintă, — s'ar fi tot dus.

Ce tot murmuri Alina? Nu ești mulțumită, te simt cicălitoare și mă plictisești... și tu, și toți.

Parcă poți să te plimbi pe nisip, cu eter și valeriană.... Aci sînt numai scoici, scoici pline cu apă de mare. Atît mai bine. Flacoanele îmi sînt urîte: ele sînt pentru bolnavi, și eu nu sînt bolnavă.

E mașină, și mașină. Intr'una mecanismul în loc să fie uniform și regulat, e capricios și dezordonat... năvalnic. Prea iute sau prea încet... prea mult sau prea puțin. Admiteți vieți capricioase, gusturi capricioase, de ce n'ar fi și un mers capricios de sînge în vine?

Să nu ai traiul mediocru, e frumos... de ce nu ar fi frumos să nu ai o inimă mediocră—ca organ?

E ceva mai periculos...

Da.—așa e. Prea mult sau prea puțin. Ca și dorințele. Tot sau nimic...

. . . .

Ce zi frumoasă! Nu mai era nimeni.

Marea parcă se oprise din freamăt și netedă, de abia mai puțin străvezie ca văzduhul, se amesteca cu el într'o sclipire albastră, învăluită de argint și cernută de aur, așa de ușoară că îți părea un miraj, o lamă umedă de aer albastru care s'a așternut pe nisip, o oglindă fără adîncime, în care se răsturna cerul.

Niciodată parcă nu am privit soarele în față cu așa patimă. Dimineața deasupra noastră, ne orbește; te uimești de lumina lui, fără să cutezi a-l ațintì.

Acum țin ochii pe fața lui strălucitoare. Totul e de aur, cerul... aerul... nisipul. Și pe mare până în zare, un văl subțire de raze stă întins.

De ce nu știm să prețuim farmecul minutelor? De ce

mi-am adus aminte că o să vie seara, că o să scapete soarele minunat, că o să se sfîrşească ziua neasemuită? Mai era un ceas două, şi globul de jăratec istovit se ineca în mare. Un ceas... două... de ce nu puteam să le trăesc intens, să le trăesc cald, puternic şi sbuciumat?

Stam nemişcată, culcată pe nisip. Ce mă lega de locul îngust pe care eram întinsă, alături de umbra mea? ...O pasăre a bătut sborul aripelor aşa de aproape de mine, că am simţit palpitul trupului ei călător! S'a dus ca o săgeată peste mare până cînd s'a amestecat cu zarea, s'a ridicat în sus până s'a poleit de soare, apoi legănat şi alene s'a coborît pe coastă, s'a aşezat pe stîncă.

Ce cald era! Am închis ochii. Trupul mi-era greu... Mi se părea că sînt o pasăre mare, că mi-au legat aripele, şi stau pe ţărm neputincioasă cu suflet drumeţ, cu aripi învinse şi plecate.

Am înfundat fruntea fierbinte în nisipul şi mai fierbinte... Părea că văd munţi înalţi; se repezeau torente şi se rostogoleau pe mine. Stîncile îmi păreau altare... şi se năpustea asupra lor o mulţime care striga şi urla, cu săbii goale, cu torţe aprinse, cu ciocane. Vedeam flacări şi fum, sbucium şi barbarii.

Mă durea capul. Privisem prea mult în soare, şi înaintea ochilor aveam sclipiri roşii.

Ce zi frumoasă se sfîrşea! Alta mai frumoasă nu poate să fie!

De ce totdeauna „mine"? De ce să mai aştepţi alta? Viaţa!... Ce har! Ce enormitate! nu poţi răbda, te risipeşti, te sfîrşeşti subt simţirea frumosului. Nu pot concepe neeternitatea.

Ce zi frumoasă! Cea din urmă?...

Versuri de Nietzsche.

Misterios şi ciudat! Cine oare deschide pentru noi cartea, la fila unde trebue să citim? Cine răspunde la întrebări pe care nu le-am pus nimănui, decît sufletului nostru adînc? Ce mînă, ce deget de foc ne arată rîndurile şi cuvintele?

Astăzi la Cazino, răscoleam cu indiferenţă prin vraful de ziare. Le-am răsfoit, am lunecat privirea distrată pe ilustraţiile unei reviste, cînd pe un colţ de filă am citit, întâiu nedesluşit, apoi cu curiozitate, până la urmă cu spaimă, cîteva rînduri scrise cu creionul.

De mult nu mai credem în slove de foc pe ceruri deschise, în îngeri ce se pogoară să prevestească, în atîtea minuni ale geniului creştin şi păgîn—în realitate, simbole de adevăruri mari şi mici. Nu se mai deschid ceruri, nu se coboară Arhangheli, şi totuşi o mînă necunoscută a scris pentru mine Sentinţa.

Puterile obscure pe care le am tăgăduit de atîtea ori, pe care le-am dispreţuit şi înfruntat, puterile în afară de noi, care ne mînă pe cei ce credem că sîntem liberi de ele, puterile stăpînitoare pe care adesea le am simţit, veneau şi acum spre mine luminoase pe slovele scrise la întîmplare.

Era scrisă o cugetare... Cugetătorul al cărui ideal îmi e străin, aruncase sămînţa gîndirii lui drept pradă oamenilor, şi pornită din cine ştie ce concepţie adîncă ea se rostogolea acum în mulţime, aşa cum pietrele desprinse de pe culmi alunecă pe toate straturile până în adîncul văilor, se rod de ele şi îşi schimbă formele.

Vre-unul, a cules-o din mers; a însuşit-o suferinţii lui proprii; şi iată că amîndoi inconscient erau pentru mine instrumentele destinelor,—judecători şi călăi...

Era scris:

„Aruncă povara ta în Mare, om!
Uită!... Uită Omule!
Divin e darul de a uita...
Dacă vrei să te înalţi
Dacă vrei să fii stăpînitor pe culmi,
Aruncă povara ta în mare.
. . . .
Iată Marea! Om! Aruncă-*te* în mare!"

Da! Viaţa e un suiş... te urci anevoe, şi vezi înainte culmile şi sînt departe, şi mersul ţi-e împovărat. Ai adunat dela început zi cu zi, ceas cu ceas, din răsuflarea vieţii, din praful drumului, din chinurile sufletului, din noroiul potecilor, povara ce porţi pe umeri... de griji, de speranţe, greşeli şi dorinţe,—şi iată că acum subt greutatea ei, eşti învins şi înfrînt...

„Aruncă povara în prăpastie! Uită om! Uită!"

Desleagă lanţurile ce ţi-ai pus singur, desfă-te din frînghii sau din panglici, desnoadă piedicele ce-ţi opresc mersul, liberează-te de tot, de uri şi de iubiri, de trecut şi de prezent, de tot ce te-a încătuşat,—

„Dacă vrei să te inalți
Dacă vrei să fii stăpînitor pe culmi..."

Scutură sclavia

„Aruncă povara ta în mare".

ca să te naști din nou, ușor, senin, curat și liber.

Povara! strop cu strop, strat cu strat, s'a amestecat cu tine, cu singele, cu sufletul, cu mintea ta; s'a frămintat, s'a topit într'o plămadă cu ființa ta. Desprinde-o! Arunc'o!

Cum s'o mai alegi din singe fără să singeri... cum să o găsești din carne fără să rupi carnea... cum să o culegi din inimă fără să-ți smulgi inima... să o desprinzi din creer fără să turburi creerul? Povara! Dar *tu însu-ți* ești acum povara ce te doboară.

„Iată marea! Om! Aruncă-te în mare..."

Era scris... dar ce era scris decît ce știam, decît ce ți-am spus de zile de cînd aștern pentru tine sufletul meu pe hîrtie?

Ce am vorbit alta, fără să știu ce vrea cugetătorul, fără să știu ce a scris pentru mine mîna misterioasă?...

Da!

„Uită... uită, omule!..."

Ce importă marea...

Ce importă marea! Ce importă felul!

Numai de nu m'ar asvîrli la mal, valul sărat... de asta mi-e frică, de cadavrul meu hidos, reîntors pămîntului de care a fugit.

Nu! dacă mi-am ales cavoul măreț al mării, vreau să mă odihnesc în el; să scap de popii care cîntă pe nas cuvinte deșirate cu mintea aiurea, de caii care-și leagănă funebrele pompoane, de carul neestetic sdruncinat pe pavele, de luminări galbene, de ciocli care înjură, de pompa ridicolă cu care oamenii își iau rămas bun dela oameni.

Trupul înțepenit în croiala podoabelor nesăbuite și, pe deasupra ruinei lui, ruina florilor ucise în curba coroanelor banale.

Imprejur, atmosfera greoaie a regretului amestecat de spaimă și a dragostei mînjită de desgust.

...Să ai peste tine lințoliul valurilor! Ce ar trebui pentru asta?

O minge mare de plumb care ar închipui povara vieții ce vreau să arunc! Aș ține-o strîns în brațe și m'aș lăsa în val cu dînsa, așa că nu s'ar desluși bine: o duc eu, sau mă trage ea pe mine. Am luneca la fund, drept la fund... acolo unde sînt palate de coral... acolo unde pe după spărtura stîncilor, am să găsesc colanul minunat. Și am să fiu iar copil... și nu o să am nici o sete, fiindcă fiicele apei nu cunosc setea... nici singe turburat, fiindcă undinele nu au în vinele lor căldură. Așa va fi acolo... sau altfel... sau nimic.

Alina! aș vrea ca *tu*, tu singură să nu crezi în inconștiință, în nebunia momentului, în banala scuză a iresponsabilității, aș vrea ca tu *să înțelegi*.

Gîndul ăsta mă frămîntă, îmi strică liniștea...

Vei pricepe tu bine, că niciodată scînteia inteligenții mele, liberată de orice sclavie, nu a luminat mai sănătos și mai limpede?

. . . .

Și aici, pe lume!.. Ce va fi? Puțin lucru. Are să mă îngroape fiecare cum o vrea în suflet... Au să-mi cînte litanii vorbele unora,—au să zică... ce crezi că vor zice? „Păcat! era tînără—avea trupul înalt și sănătos... și acum îl rostogolește valul. Cum rîdea până mai eri! Avea ochi așa... și păr așa... și sufletul? Ce suflet va fi avut, așa drumeț?"

Vreunul o să zică: „Parcă o aud vorbind"... și poate că atunci sunetul vocii mele, acel care nu va mai fi niciodată, va răsuna—drept clopot—pentru ultima oară în amintirea lor.

Vre-un trecător,—cine știe? îmi va dărui lacrămi... Să nu le vadă nimeni!...

Și alții, nu vor ști... nu vor ști *că am fost*, că scînteia mea de viață tremurătoare și slabă, se va fi aprins și stins...

Mai bine aceia! Acei care privind dunga de lumină sfîșiată a vreunei stele fugare, pe vre-un cer palid de noapte, vor zice: „Cine-o mai fi murit?" - mai bine decît pomana amintirii trecătoare; decît durerea mică și rătăcită printre alte micimi ale vieții, pentru sufletul meu mai adînc ca mările de ape și ceruri; decît lacrimile sărace, pentru inima înrourată nesfîrșit de sfîntul

izvor al simțirilor; decît darul regretului mărginit, pentru comorile de iubiri covîrșitoare care au rupt zăgazurile slabe ale ființii mele fragede.

...Și așa voiu adormi curînd uitării. Iar cînd vreodată buchetul dela pieptul tău se va desprinde, și nevestejit își va risipi pe jos petalele bogate.—nu te speria: sînt flori pentru mine, Alina !..."

. . . .

. . . .

Cînd m'am uitat spre terasă, o lumină albă se tîra încet pe pietre, lumină care nu mai era de lună, și nici de ziuă nu era încă.

Nu știam cînd isprăvisem caetul, nici cît timp stătusem învăluită într'o visare inconscientă.

Mă întrebam: era oare numai un suflet care murise, sau și un trup? Văzusem numai o pagină din evoluția lui? privisem un peisagiu trecător—un sezon al lui? Acea care îl stăpînise, îl mai purta ea oare încă, ciudat și gingaș, prin bîlciul de oameni, sau vre-o banală notiță de ziar anunțase cîndva moartea accidentală a D-nei...?

Aș fi putut oricînd întreba pe d-na A. C.—pe Alina!—și știam bine că nu o voiu întreba... speram că chiar dacă aș întreba-o nu mi-ar răspunde.

Atunci mi-a venit în minte:

„O! Povara cuvintelor pe tainele sufletului... E adevărat,—și nu înțeleg... Așa e și nu te cred..." M'am sculat în picioare, și cu un glas ce suna straniu, solem ca un jurămînt, am spus: *„Am înțeles Lilia !"*

Atunci... ca și cum m'ar fi chemat, trandafirii mi-au trimis o undă slabă de parfum. Am întins mîna și încet am risipit petalele albe ale unuia... Apoi m'am uitat împrejur, căci sînt gesturi care nu cer martori.

Apoi am plîns... nevrut... ca un isvor care-și desleagă apele,—am plîns.

D-na A. C. nu mi-a spus... ceia ce nu am întrebat-o. Mi-a cruțat farmecul misterului; m'a făcut însă părtașă la stăpînirea scrisorilor.

Le încredințez ca pe un document sufletesc, acelora care colecționează monede ciudate fără valoare de curs, frînturi de pietre pe care tăișul a sculptat visul unui necunoscut, flori uscate între file de carte, versuri ce nu au cunoscut gloria... acelora al căror suflet este o tainică vitrină în care se adăpostesc vise răzlețe, culese din mila drumului.

Hortensia Papadat-Bengescu

Zmeul...

Lui Dorinel și Dudu

Sub mărul cel mare, ascunși tocma 'n fundul grădinii,
Nepoții cu ochii albaștri și părul ca spicul,
Tiptil cite unul sosit-au la locu 'ntîlnirii,
Ș'acuma-l așteaptă să vie 'ntre ei și bunicul.

S'aude zăvorul... Privirile-s toate spre poartă...
Și iată, din capul cărării prin flori și prin iarbă,
S'arată bătrînul cel bun de isprăvi și de glume,
Cu ochi 'n lumină și-un zîmbet de dragoste 'n barbă.

Il vede și vine... Se bucură mult nepoțeii,
Că 'n el doar și-au pus cu credință nădejdea lor toată,
Ca florile albe mănuțele 'n aer le-ardică,
Il chiamă, și 'n juru-i rîzind pe 'nfundate fac roată.

Bunicul le-a spus decuseară și 'n șoaptă :
De-om fi împreună să știți că se duce tot greul !
Ș'acuma nici vorbă că el își va ține cuvîntul,
Și sigur bunicul va face în fața-le smeul.

S'așează bătrînul pe-un scaun. In rînd, prichindeii
Chirciți stau pe vine ca niște poznașe de ghemuri...
Bunicul începe să tae speteze, — așa cum bunicu 'i
Și lui îi tăia, surîzîndu-i, în tinere vremuri !

Se uită copiii, se miră și iarăși se uită,
Și-un veac fără capăt și lung li se pare durata.
Bunicul sfîrșește lipitul, îi pune peceți pe la colțuri,
Ii face și gura și coada, — și iacătă-l gata !

Il ia un micuț și se duce spre poartă să-l ție...
Bunicul și-aprinde luleaua și-i pufue fumul,
Cu mîna pe șfoară el cată spre plopii grădinii,
Așteaptă să-i clatine vîntul și strigă : „Dă-i drumul !..."

E-un chiot de tremură slava ! Urcînd înspre soare,
Cu sbîrnet se 'nalță sus smeul așa ca 'n poveste,
Nepoți și bunic la un loc fericiți-s acuma
Cum nimeni pe lumea ce trece n'a fost și nu este !...

Const. Mironescu

Rolul și organizarea Senatului

Orice regim constituțional implică funcționarea unui mecanism politic prin care cetățenii să-și poată exercita voința în conducerea afacerilor Statului. Principiul de *self-government* e inclus în organizarea tuturor statelor moderne constituționale, dar exercitarea lui poate fi ușurată sau împiedecată de tehnica aparatului constituțional însuși. Istoria constituționalismului nu-i lipsită nici de exemple în care principiul reprezentării naționale a dus la absolutismul monarhic, negîndu-se singur prin excesul înlesnit de construcția aparatului constituțional. Vom aminti astfel de exemple din istoria Franței, nu pentrucă istoria acestei țări e îndeobște mai bine cunoscută la noi, dar pentrucă viața constituțională a nici unei alte țări din Europa nu ilustrează mai bine afirmarea noastră.

Istoria contemporană a Franței e un adevărat laborator de experiențe constituționale: între Marea Revoluție și întemeerea Republicei de astăzi—adică în timp de optzeci și unu de ani (1789—1870)—Franța și-a dat unsprezece Constituții. In 1789, ea rupe violent cu tradiția vechiului Regim al absolutismului monarhic, și-și începe reclădirea statului pe baza teoriilor democratice,—experimentînd pe rînd, cînd excesul maselor populare, cînd abuzul tiranilor setoși de putere. In noua orientare politică, Franța și-a îndreptat privirile spre Anglia; în această țară,—care nu are nici azi o Constituție scrisă,—funcționa de sute de ani un regim constituțional bazat pe principiul reprezentării naționale, și al *drepturilor omului;* regim *născut* din însușirile organice ale rasei Anglo-Saxone și *crescut* în împrejurările istorice ale desvoltării civilizației engleze. Franța și-a *creat deodată, prin revoluție,* noul regim constituțional. Organizatorii lui, inspirați de idealismul revoluționar, n-au imitat din Constituția engleză decît ceia ce convenea ideilor lor reformiste. Doctrina dreptului exclusiv al reprezentanților poporului de a exercita întreaga putere în Stat a fost ireductibil aplicată în primele două Constituții ale Revoluției Franceze care au funcționat pînă la Directorat. Intreaga putere legiuitoare a fost încredințată în mînile unei singure Adunări.

In Anglia puterea legislativă a fost întotdeauna împărțită

între Camera Comunelor și Camera Lorzilor, cu o singură excepție,— de foarte scurtă durată,—pe timpul lui Cromwell. El, desființînd Camera Lorzilor, a fost într'adevăr cel dintâi om de stat în istoria modernă care a experimentat sistemul constituțional uni-cameral, dar tot el, reînființînd „Cealaltă Cameră", a consacrat definitiv în Anglia sistemul bi-cameral.

Franța a făcut cele mai multe și mai dureroase experimente cu sistemul uni-cameral, sistem ce decurge logic din concepția politică—atît de populară în Franța—că *numai* voința poporului, manifestată prin reprezentanții lui *aleși,* are dreptul de a face legile țării. Apărătorii Democrației revoluționare vedeau în sistemul bi-cameral englez o instituție aristocratică, căci el contrazicea formal teoria puristă a unității puterii populare. Mirabeau, care voia să menție măcar dreptul de „veto suspensiv" al „Coroanei", ca un ponderator al voinții populare, a fost suspectat ca trădător al națiunii, și Coroana însăși a fost suprimată. Franța revoluționară, fără experiență constituțională, tiranizată atîta timp de absolutismul monarhic, n'a înțeles *rostul* constituțional englez, bazat pe contra ponderea a două Camere; l-a desprețuit, ca fiind aristocratic, și, în iubirea ei sinceră pentru Democrație, a adoptat sistemul uni-cameral, care în foarte scurt timp a dus-o la tirania imperialismului absolutist al lui Napoleon și la suprimarea libertății personale.

*

Sistemul bi-cameral englez, prin precauția inclusă în economia tehnicei lui, e accesibil de a înlătura deopotrivă tirania celor puțini în contra celor mulți, precum și tirania celor mulți împotriva celor puțini. El a dovedit, prin *fapte,* ușor controlabile, în istoria constituționalismului țărilor ce l-au adoptat, că e singurul sistem ce garantează desvoltarea normală și liniștită a unei societăți democratice. Și, cu foarte puține și neînsemnate excepții,—cum sînt Statele mici germane, și cum e, de exemplu, Serbia și Bulgaria (Grecia a dat rolul ponderator al unei a doua Camere *Consiliului de Stat),* — sistemul bi-cameral englez a fost introdus direct ori indirect în toate constituțiile depe glob. Anglia e marele învățător de Drept Constituțional al lumii întregi.

*

Suferind deja început de relele sistemului uni-cameral, care a dus-o iute la regimul terorist, Franța revoluționară a încercat, —cînd era prea tîrziu,—o experimentare timidă cu sistemul bi-cameral. Ca o măsură împotriva extremiștilor, „Convenția" votează, în 1795, Constituția anului III a Directoratului, prin care se crează „Adunarea Bătrînilor",—un fel de senat electiv a cărui singură putere era numai de a-și exercita dreptul de veto împotriva

hotăririlor „Consiliului celor cinci sute". Acest senat însă nu avea niciun drept de inițiativă legislativă, și venea prea tirziu pentru a mai putea opri căderea revoluționarismului în despotism.

„Consulatul", instituind așa numita Constituție a anului VIII, nu e decît introducerea în Imperiu. Sieyès, unul din cei trei Consuli și totodată cei mai bun „geometru politic", imaginează un ingenios sistem constituțional de auto-anihilare cu patru Camere,—„patru umbre" în realitate. Una din ele avea dreptul să delibereze numai, iar dreptul de vot era rezervat alteia care nu putea însă să delibereze; toate își *contracarau* acțiunea pentru a da întreaga putere, la urmă, în mînele lui Napoleon.

După Imperiu, Franța își reîncepe experiențele constituționale, trecînd mai întâi prin regimul Constituțional bi-cameral al Restaurației—iarăși o parodie constituțională, căci inițiativa legislativă aparținea exclusiv Regelui.

Revoluția din 1830 pune o realitate în ființa celor două Camere, dîndu-le dreptul de inițiativă legislativă; revoluția dela 1848 însă aduce a Doua Republică, cu sistemul ei uni-cameral, care, după ce duce la terorismul maselor și la teoria că Statul e dator să dea de lucru tuturora, curînd transformă pe Presidentul ei în Împărat ereditar.

Al Doilea Imperiu cade în 1870, iar Constituția Republicei a Treia așează însfîrșit organizarea constituțională a Franței pe unul din cele mai solide sisteme bi-camerale, sub care poporul francez a putut să propășească liniștit până azi. Constituția franceză a fost revizuită în 1884, bazele ei însă au rămas acele puse de Thiers sub inspirația sistemului bi-cameral englez.

Sistemul de recrutare al Senatului în Franța are altă bază decît cel din Anglia, și puterea lui în mecanismul constituțional e mult mai mare. Senatul francez e o adunare electivă democratică, aleasă pentru un period de nouă ani, de un colegiu compus din șase categorii de alegători, dar,—afară de Senatul Statelor-Unite americane,—nici un alt Senat—fie ereditar sau numit pe viață—nu exercitează o atît de mare putere în ruajul constituțional. Mai multe Cabinete franceze au fost silite să se retragă din cauza neînțelegerii cu Senatul: astfel a fost cazul cabinetului Tirard, care a fost silit să demisioneze în Martie, 1890, pentrucă Senatul a refuzat să accepte tratatul cu Grecia; de asemenea demisia Ministerului francez din April, 1896, a fost pricinuită de refuzul Senatului de a sancționa creditele pentru trimiterea de trupe în Madagascar. E o imposibilitate, pentru orice guvern în Franța, de a se opune voinți Senatului.

*

Experiențele făcute de Franța în domeniul constituțional au făcut-o să se oprească definitiv la sistemul bi-cameral; iar țările, cărora ea le-a servit de model, și a cărora organizare constituțională *ea* a inspirat-o, au avut destulă prudență să nu repete

experimentele Franței cu sistemul uni-cameral. In toate aceste țări s'a recunoscut poporului dreptul de a-și alege reprezentanți în Parlament, dar, în același timp, precauția de a creia un Senat n-a fost uitată aproape nicăeri, și niciunul din aceste Parlamente, instituite pe baza sistemului bi-cameral, n-au fost până acum răsturnate.

Constituțiile din diferitele țări din Europa și America precum și din colonii,—în special din coloniile engleze,—arată, ca stare de fapt, preponderența covîrșitoare a sistemului bi-cameral. Experiența a dovedit superioritatea lui practică și, în acest caz, argumentația teoretică a oamenilor de stat nu poate decît să legitimeze această superioritate, și să arăte rațiunea teoretică pentru care el trebue să triumfe în viața constituțională a statelor moderne.

Oamenii de stat englezi au vorbit în Parlamentul țării despre superioritatea sistemului bi-cameral oridecîteori au fost puse în discuție prerogativele Camerei Lorzilor. Voiu cita, la timp, părerile unor oameni de stat și de partid, iluștri, spre a vedea părerea curentă, și tradițională engleză, asupra necesității constituționale a Camerei Lorzilor.

*

Direct sau indirect, toate constituțiile moderne sînt copiate după cea engleză: ele formează la un loc un vast plagiarism constituțional în sensul cum întreaga literatură latină e un vast plagiarism al literaturii grecești.

Sistemul bi-cameral e născut în Anglia, și de aici a fost copiat pretutindeni. Dar dacă sistemul a fost copiat, compoziția Camerei care funcționează ca senat în Anglia n-a putut fi copiată. Camera Lorzilor n-a putut fi copiată, căci ea n a fost *creată* și nici n-a putut fi *creată*. Camera Lorzilor *s-a născut* din faptul că Regele Angliei, înainte de cucerirea normandă, nu era decît un mare proprietar care a cîștigat o precădere între ceilalți mari proprietari mai puțin puternici. In hotărîrile lui, Regele trebuia să consulte totdeauna pe cei puternici adunați în jurul său, care astfel formau un adevărat Parlament. Menirea acestui Sfat era de a înfrîna puterea regală, nu în virtutea vreunei legi, ci prin faptul că cei adunați erau oameni puternici și influenți. Cucerirea normandă a desvoltat ideia monarhică, dar nobilii de rangul întâi înconjurau pe Rege ca și înainte, restrîngîndu-i autoritatea. „Casa Comunelor" luă ființă pe timpul lui Edward I, nobilii puternici, baronii—„Camera Lorzilor"—își continuară însă influența cași mai înainte. Astfel se născu treptat sistemul legislativ bi-cameral, în care adunarea baronilor era mult mai puternică decît adunarea reprezentanților poporului. Cu progresul Democrației, puterea trecu tot mai mult de partea „Camerei Comunelor", reducînd necontenit importanța „Camerei Lorzilor", totuși „Camera Lorzilor" are o mare și recunoscută im-

portanță in ruajul constituțional al democraticei Anglii, și principiul *existenței* ei nu-i contestat de nici un om de stat englez.

Intr'un discurs, ținut in „Camera Comunelor" in 1893, Gladstone insistă asupra utilității Camerei Lorzilor cu următoarele cuvinte:

„Intâiul efect al unei a doua Camere este de a oferi o ne„indoelnică și indiscutabilă siguranță impotriva unei legiferări „grăbite. Ea interpune o oarecare perioadă de timp, o posibili„tate la reflecțiune, deosebită de infierbintarea posibilă a unei „discuțiuni populare; ea interpune un prilej de a acorda atențiune „deplină modalităților prin care o ințelegere s-ar putea face intre „partidele adverse, ajungindu-se astfel la acomodarea deosebiri„lor dintre ele... Simplul fapt că prin Camera Lorzilor se inter„pune un timp inainte de a se lua o hotărire definitivă este o „foarte inaltă recomandare in favoarea ei".

In aceiași ordine de idei, Lordul Rosebery vorbește in Camera Lorzilor in 1888:

„Sint trei argumente pe care le-am socotit totdeauna ho„tăritoare in ce privește necesitatea unei a doua Camere. Cind „cei mai capabili oameni, pe care America i-a avut vreodată, „au făurit Consituția țării lor, acum un veac, deși neingrădiți de „regule și tradiții, și avind cimpul neted inaintea lor, ei au so„cotit necesar să creeze cea mai puternică a doua Cameră pe „care lumea a cunoscut-o vreodată. Apoi să ne amintim părerea „unuia care n-a fost un aristocrat de partid ori de profesie— „Cromwell—care a desființat Camera Lorzilor, și a crezut de ase„menea necesar să restaureze Camera Lorzilor. Ultimele lui cu„vinte adresate Parlamentului lură aceste: «V-am spus, că nu „aşi intreprinde o guvernare ca aceasta fără să nu poată fi alte „persoane care ar fi in stare să se interpue intre mine și «Ca„mera Comunelor», care ar avea puterea să oprească spiritele „tumultuoase și populare». Cromwell nu era un aristocrat, și „puterea lui executivă n-a fost caracterizată prin slăbiciune; și „faptul că el a găsit necesar să restaureze o a doua Cameră „spune volume cu privire la necesitatea unei o a doua Camere. „Al treilea motiv, in favoarea unei a doua Camere, a fost dat „de un mare filosof, John Stuart Mill, care rezumează argumentul „intr-o singură propoziție. El spune: «Aceleași rațiuni care au „convins pe Romani să aibă doi Consuli impun existența a două „Camere, astfel că niciuna din ele să nu fie expusă la influența „corupătoare a unei puteri nedisputate, chiar pentru un sin„gur an»".

Ințelesul cuvintelor rostite de acești mari oameni de stat fac inutilă o mai indelungată discuție asupra necesității Senatului, in orice altă țară constituțională. Cind Anglia păstrează „Camera Lorzilor", cind Franța și Statele-Unite din America și-au dat cele mai puternice Senaturi din lume, rolul Senatului in desvoltarea Democrației apare in cea mai clară evidență. Faptul că Senatul in Prusia e atit de slab, incit de fapt e anihilat de

„Coroană", arată de asemenenea folosul ce Senatul il poate aduce in țările democratice. Neexistența lui in micile state germane autoritare și aristocratice indică același lucru. Evoluția istorică a constituționalismului in diferite țări, confirmă, dupăcum am văzut, aceiași constatare.

*

Cind, in veacul trecut, Europa continentală a inceput să-și organizeze aparatul constituțional, Anglia a servit de model. Sub influența ideilor Revoluției Franceze, „Camera Comunelor" a putut servi de exemplu cum *poporul* își poate exercita voința prin representanții lui aleși. Pentru a doua Cameră—Senatul—lucru era mult mai greu. Europa continentală avea numai două modele de imitat: „Camera Lorzilor" și Senatul Statelor-Unite din America. Modul de compoziție insă al acestor două Adunări era imposibil de aplicat intocmai pe Continent. Camera Lorzilor avea o veche origine bazată pe drepturi ereditare, iar Senatul american presupunea federalismul de stat. Atunci, pentru organizarea Camerei a doua, s-a recurs la teorii și compromisuri. Cu toată variația sistemelor, după țări, azi putem desprinde patru principii de organizare ale diferitelor Senaturi.

*

I. *Principiul eredității*, ce funcționează in Ungaria mai cu precădere decit in orice altă țară continentală. Lucrul se explică prin faptul că Ungaria e singură dintre țările continentale care a păstrat, fără intrerupere, un element de instituție reprezentativă. Din acest punct de vedere, Ungaria se asamănă cu Anglia. Senatul ei, numit Casa Magnaților, se compune acum cam din vreo 380 membri, din care 300 sint nobili ereditari, mari proprietari de pămint. Odată se compunea din 800 membri. Pe lingă aceștia, mai sint incă trei membri aleși de Croația, apoi demnitari superiori, laici și eclesiastici, și membri numiți pe viață. Astfel, deși principiul ereditar are preponderanța, totuși el nu a fost păstrat neatins nici chiar in Ungaria.

In alte țări, principiul eredității e incă mai puțin aplicat. In Austria, din cei 266 membri din Camera a doua, numai 89 sint ereditari. In Prusia, din 365 membri, ereditari sint numai 115. In Senatul spaniol, elementul ereditar e in proporție de o pătrime. In fiecare din cele cinci state mari ale Imperiului German, Senatul conține și membri ereditari pe lingă cei numiți pe viață, in proporții deosebite. In Japonia, țară in care a străbătut tipul civilizației europene, dar unde tradiția aristocratică e puternică, o jumătate din Senat e compusă din membri ereditari sau aleși de clasa socială a celor ereditari, iar cealaltă jumătate se compune din membri numiți de Coroană și aleși de cei bogați. Proporția e mărginită de dreptul de veto al Coroanei.

Astfel, elementul ereditar nu joacă rolul preponderant în Senaturile continentale decît în Ungaria, şi chiar în această ţară principiul de recrutare al membrilor lui nu e exclusiv ereditar.

*

II. *Principiul numirii pe viaţă* de către Puterea Executivă e ilustrat cel mai bine prin Senatul Italiei. In Italia, Senatul e compus, în totalitatea lui, din membri numiţi de Rege,—în realitate de Guvern. Se numesc, de obicei, oameni, de importanţă şi influenţă deosebită în diferitele ramuri de activitate. Cam după aceleaşi norme se conduce Coroana în Anglia, cînd ridică pe cineva la rangul de Lord. Din acest punct de vedere există o asemănare între „Camera Lorzilor" şi Senatul din Italia; şi asămănarea nu e întîmplătoare, căci Italia a căutat modelul în Anglia cînd şi-a organizat Senatul. Senatul italian e o adevarată Cameră a Lorzilor despoiată de dreptul de ereditate. După compoziţia şi sistemul lui de recrutare, s-ar părea că Senatul italian ar putea să-şi păstreze independenţa faţă de Puterea Executivă, prerogativa însă ce o are Regele, de a numi atiţia senatori cît vrea, face din Senat un simplu aparat guvernamental. De fapt nu Regele numeşte pe Senatori, ci Şeful Guvernului. Numirile nu pot fi dar decît politice. Cînd un partid „vine la putere", noul Guvern,—care fatal reprezintă un partid politic,—trebue să fie susţinut de o majoritate în ambele Corpuri Legiuitoare. Majoritatea din Cameră şi-o asigură prin alegeri generale, majoritatea din Senat prin prerogativa Coroanei de a numi membri noi în Senat. Astfel s'a întîmplat în 1890, cînd Coroana a *creat* 75 de Senatori noi, şi Guvernul a schimbat astfel deodată minoritatea Senatului într'o majoritate favorabilă lui. Senatul nu poate dar decît să urmeze Camera şi să se supue Guvernului. Privilegiul Coroanei de a crea membri în a doua Cameră există şi în Anglia, moderaţia aplicării lui însă în Anglia nu a ştirbit autoritatea Camerei Lorzilor atît de mult ca a Senatului italian. In Anglia, cînd e conflict între Camera Comunelor şi Camera Lorzilor se preferă apelul la corpul alegătorilor, disolvîndu-se Camera Comunelor şi făcîndu-se alegeri generale cu adevărat caracter de referendum. Acum în urmă, s-a limitat dreptul de veto al Camerei Lorzilor numai la doi ani.

Prerogativa majorării Senatului, în Italia, fiind singura modalitate de a rezolvi neînţelegerile între cele două Camere, sau mai bine zis între Guvern şi Senat, Senatul e de fapt desfiinţat ca factor activ constituţional. Procedeul majorării însă nu-i în realitate o violenţă împotriva Senatului ci împotriva corpului electoral, care nu e chemat să se pronunţe asupra chestiunii puse în discuţie. In asemenea împrejurări, în Anglia, se fac nouă alegeri pentru Camera Comunelor, în special pe chestia care a fost respinsă de Camera Lorzilor. Noua Cameră, care reprezintă astfel părerea corpului electoral, îşi va spune cuvîntul ultim, tre-

cînd peste veto al Camerei Lorzilor, şi astfel conflictul între cele două Camere e înlăturat prin triumful corpului electoral asupra Camerei Lorzilor. E adevărat că în Italia, majorarea Senatului de către Guvern implică încrederea Camerei, dar Camera veche n-a fost aleasă expres pe chestia care a provocat conflictul. Numai o nouă Cameră, eşită dintr-un nou apel către corpul electoral, ar putea da Guvernului autoritatea morală de interpret al voinţii cetăţeneşti. Abuzul procedării majorării Senatului, în Italia, reduce de fapt sistemul bi-cameral la cel uni-cameral. Cu toată numirea membrilor Senatului pe viaţă, — ceia ce ar suggera putere şi independenţă maturului corp,—Senatul italian nu are nici putere, nici autoritate, căci prin Constituţie e izolat de contactul cu corpul electoral, şi e pus absolut la dispoziţia Coroanei, adică a „partidului dela putere".

Senatul e puternic, după cum vom vedea, numai în ţările cu o democraţie puternică: funcţia lui e de a sili Guvernul să apeleze necontenit la corpul electoral în chestiile mari. Acolo unde Democraţia e încă slabă, puterea Senatului e înlocuită prin prerogativele Coroanei, adică prin puterea executivă a Guvernului. Uneori Senatul nu fiinţează nici formal, cum e cazul cu micile state germane în care predomină sistemul uni-cameral. In Anglia, ţara de origină a sistemului bi-cameral, nimeni nu se gîndeşte la desfiinţarea Camerei Lorzilor, deşi Democraţia engleză stă în capul tuturor Democraţiilor. Aparatul vechiu constituţional a fost numai adaptat treptat la nevoile societăţii, şi azi, de fapt, Camera Lorzilor e în serviciul Democraţiei, păstrînd numai formele rudimentare decînd ea era instrumentul principal de stăpînire al clasei aristrocratice, căci: atunci cînd prin veto al ei Camera Lorzilor sileşte guvernul să facă apel la corpul electoral, ea recunoaşte implicit poporului dreptul de a se pronunţa în ultima instanţă.

Nici o altă ţară nu are un Senat compus exclusiv numai din membri numiţi pe viaţă; principiul numirii pe viaţă însă e parţial aplicat şi în alte Senaturi, astfel: în Ungaria e aplicat în foarte mică măsură, în Austria în foarte mare; în Spania numărul membrilor numiţi din Senat se ridică la o pătrime; în Prusia la o cincime; în Japonia la o treime; în Rusia, unde principiul eredităţii nu funcţionează la constituirea Senatului, jumătate din numarul Senatorilor e numit de Ţar, iar cealată jumătate este aleasă de diferite grupe sociale, reprezentînd interese deosebite.

*

III. *Principiul alegerei* e reprezentat în modul cel mai tipic prin Senatul francez. Franţa a experimentat, dupăcum am arătat, şi sistemul uni-cameral; şi, după multe zdruncinări revoluţionare, s'a oprit la sistemul bi-cameral.

Senatul francez, aşa cum e compus astăzi, are 300 membri *aleşi* pe un period de nouă ani.

O treime din numărul total se realege la fiecare trei ani. Colegiul electoral special pentru Senat se compune din şase categorii de alegători: 1) Deputaţii aleşi de Departamentul respectiv; 2) Prefectul Departamentului; 3) Consiliul Prefectorial care consistă din şase persoane alese în Departament; 4) Subprefecţii arondismentelor Departamentului; 5) Consiliile Subprefecţilor, alese în fiecare arondisment al Departamentului; 6) delegaţi aleşi de Consiliile municipale ale comunelor, ori satelor şi oraşelor cuprinse în Departamentul respectiv, care consilii sînt ele înseşi alese prin sufragiul universal. Categoria ultimă de alegători covîrşeşte cu mult în număr pe celelalte cinci categorii. Astfel senatorii, in Franţa, sînt aleşi de majoritatea acelor ce ei înşişi sînt aleşi prin sufragiul universal. E o alegere indirectă bazată pe sufragiul universal, totuşi, prin faptul că alegerea se face în prezenţa Deputaţilor, Prefectului şi Subprefecţilor Departamentului, masa electorală nu e ferită de influenţa morală a acestor demnitari superiori, deţinători ai puterii Statului.

Puterea Senatului, în Franţa, e mult mai mare decît în Italia, deşi importanţa personală a senatorilor italieni e garantată de sistemul lui de recrutare. Această superioritate in putere, Senatul francez o datoreşte fără îndoială faptului că guvernul nu-şi poate face, după nevoe, majoritate în sinul lui, prin prerogativa numirii de noi membri, cum se obişnueşte în Italia. Pe lingă această cauză însă e şi faptul că Senatul, în Franta, are conştiinţă că puterea lui vine din izvoarele democratice ale poporului, din care pleacă şi Camera Reprezentanţei naţionale. De aici urmează şi armonia firească între acţiunea Camerei şi Senatului; în Franţa, origina lor democratică le dă posibilitatea unui acord organic fără a reeşi acte de autoritarism sau situaţii umilitoare pentru una din ele.

In caz de neînţelegeri între Guvern şi Cameră, în Franţa, Guvernul nu poate disolva Camera. In asemenea cazuri un comitet compus din Deputaţi şi Senatori încearcă să aplaneze conflictul, iar dacă criza nu poate fi înlăturată prin acţiunea acestui comitet, *Senatul* ajunge de fapt arbitrul situaţiei, nu Guvernul, căci Guvernul nu poate disolva Camera Deputaţilor decît cu consimţimîntul Senatului: în asemenea cazuri Guvernul, de obiceiu, e cel care cedează, şi preferă să se retragă.

Principiul alegerii funcţionează de asemenea în recrutarea membrilor Senaturilor din Suedia şi Olanda, care se aleg indirect prin sufragiul universal, caşi în Franţa. Danemarca are în Senat şi membri numiţi pe lîngă cei aleşi. In Senatul spaniol, numai jumătate din numărul membrilor se alege, iar ceilalţi sînt ereditari şi numiţi. Belgia are un Senat de 110 membri, dintre care 83 sînt aleşi direct, iar 27 indirect. In Norvegia, Senatul e ales de Deputaţi din sînul Camerei Deputaţilor. In Rusia, jumătate de Senat e numită de Ţar, cealaltă jumătate e aleasă de

Biserică, Camerele de Comerţ, Adunările Nobleţei, Universităţi, *) marii proprietari din Polonia, şi Consiliile Provinciale. Principiile alegerii Senatului nostru ne sînt cunoscute.

*

IV. *Principiul federativ* e reprezentat în mare prin Constituţia Statelor-Unite americane. Senatul federal al Statelor-Unite se compune din cîte doi senatori *aleşi* de Adunarea legislativă a fiecărui stat din federaţie. E ales pentru şase ani, iar o treime din numărul total al membrilor se realege la fiecare doi ani. Vrîsta cerută e de 30 de ani cel puţin, reşedinţa în Statul respectiv e obligatoare, iar stagiul de nouă ani, ca cetăţean al Statelor Unite, e indispensabil. Toate Statele sînt egal reprezentate în Senat, indiferent de mărimea sau de numărul locuitorilor lor.

Senatul Statelor-Unite e dar un senat ales de adunări care, la rîndul lor, sînt alese prin sufragiul popular: e eşit, caşi Senatul francez, dintr-o alegere indirectă. Alegerea lui însă are o aşa de mare importanţă încît ea influenţează alegerea corpurilor legislative ale Statelor din federaţie. Alegerea celor doi viitori senatori pentru Senatul federal e o chestie care nu lasă indiferenţi pe alegătorii corpurilor legislative din fiecare Stat în parte. Senatorii vor fi aleşi numai de membrii corpurilor legislative ale Statelor, dar designarea lor e pusă în discuţie de alegătorii corpurilor legiuitoare ale Statelor, înainte de alegerea acestor corpuri înseşi.

Nici un Senat nu e, constituţionaliceşte, atît de puternic ca Senatul Statelor-Unite, şi nici unul nu uzează de drepturile lui atît de des şi de energic. Are toate drepturile Camerei deputaţilor, inclusiv dreptul de a amenda ori respinge bugetul. Consimţimîntul său e de asemenea necesar Guvernului la numirile demnitarilor Statului; şi la încheerea tratatelor, numai Senatul e

*) Universităţile noastre trimet în Senat cîte un reprezentant, ales exclusiv de corpurile lor didactice; de aici s-a născut ideia, susţinută în special de profesorii universitari, că senatorul universitar reprezintă în Senat interesele universităţii respective. Spiritul Constituţiei noastre se opune însă categoric acestei interpretări profesioniste. Senatul nostru nu e recrutat pe baza strîmtă a reprezentării intereselor de corporaţie, ca în Rusia. In Anglia, unele universităţi trimet cîte un membru în „Camera Comunelor",—singura Cameră electivă din cele două,—dar, atît principiile fixării candidaturii, cît şi ale constituirii colegiului universitar sînt cu mult mai largi decît la noi: 1) Universitatea îşi poate fixa candidatul în afară de corpul didactic al ei,—ceia ce se întîmplă aproape întotdeauna,—2) Colegiul electoral se compune din toţi *membrii* universităţii respective,—adică din toţi titraţii ei. Urna stă deschisă cît timp durează alegerile generale, iar numărul alegătorilor, împrăştiaţi în toate părţile lumii, se poate ridica la mai multe mii. Pentru universitatea din Londra, la alegerile generale trecute, au votat peste 6000 de alegători pe Sir Lubbock, care n-a fost profesor universitar niciodată, deşi a reprezentat această universitate timp de peste douăzeci de ani. Privilegiul universităţilor însă de a trimete reprezentanţi în Camera Comunelor nu mai este bine privit de opinia publică din Anglia: actualul guvern a pregătit un *bill* pentru a desfiinţa acest privilegiu, ca fiind o rămăşiţă medievală.

chemat să-și dea aprobarea; Camera Deputaților nu-i consultată. Astfel Senatul american are dreptul de veto împotriva întregei legislații, împotriva numirilor făcute de guvern, împotriva tratatelor de încheiat,—într'un cuvînt, el controlează întreaga activitate a Guvernului. El poate de asemenea să cheme în judecată pe oricine dintre funcționarii statului,—începînd cu Președintele. In caz de conflict între Senat și Cameră, aplanarea nu se poate impune decît prin ruajul automat al disolvării Camerei la intervalul fix de doi ani, cînd neînțelegerea se stinge dela sine. Se prevede o Conferință între membrii aleși de Cameră și de Senat, dar hotărîrea acestei Conferinți n-are puterea legală de a fi impusă. In definitiv, veto opus de una din Camere la o hotărîre a celeilalte rămîne absolut, cel mult doi ani, cînd o nouă Cameră a Deputaților se întrunește.

Puterea cea mare pe care o are Senatul în Statele-Unite e, după cum vom vedea, o necesitate constituțională—cerută de echilibrul factorilor de guvernămînt ai Statului. Guvernul Statelor-Unite stă într'un raport cu totul deosebit cu Camera Deputaților, sau, mai bine zis, aproape nu stă nici într'un raport cu ea.

Noi sîntem deprinși cu guverne parlamentare, adică cu guverne care pot sta în capul Statului numai prin încrederea Adunărilor reprezentanților națiunii. Guvernul și Parlamentul trebue să trăească într'o continuă atîrnare reciprocă. Sîntem siguri că Guvernul trebue să aibă încrederea majorității Camerei, cît timp e lăsat să conducă afacerile statului; iar pe de altă parte, Camera nu poate să lucreze decît în acord cu Banca Ministerială. Orice conflict neaplanat între Cabinet și Cameră trebue să aibă de urmare firească ori demisia Ministerului ori disolvarea Camerei.

In Statele-Unite, Guvernul e organizat după sistemul prezidențial,—spre deosebire de guvernele parlamentare ce ne sînt cunoscute. Președintele Statelor-Unite e ales pentru patru ani, și nici Parlamentul, nici cetățenii nu pot scurta această perioadă. El își numește Miniștri și dirigueşte afacerile statului în acest timp, fără să poată fi tras la răspundere asupra actelor lui, de Camera Deputaților. Camera Deputaților se alege odată la doi ani, și nici o putere nu o poate disolva înainte de data sorocită. De asemenea, nici o putere nu are dreptul să intervie în deliberările ei. Nici Președintele, nici Miniștrii nu pot lua parte la ședințele ei. Nu e nici un raport de coatîrnare între Minister și Cameră. Guvernul poate să formuleze Camerei o cerere, dar el nu are puterea să o constrîngă ca să o aducă la îndeplinire sau să uzeze de dreptul de disolvare. Iată pentruce în o asemenea organizare constituțională, dreptul de control al Senatului este o desvoltare organică și necesară.

Un alt exemplu interesant de Senat federal este Consiliul Federal al Imperiului German—așa numitul Bundesrath. Spre deosebire însă de Senatul american,—care e un corp ales de alte corpuri alese,—Bundesrath-ul e numit de deosebitele guverne ale Imperiului. Apoi el nu e recrutat pe o bază de egalitate între State, ci pe bază de proporționalitate, astfel: Prusia numește 17 membri, Bavaria 6, Saxonia și Würtembergul cîte 4, Baden și Hessa 3, Mecklemburg și Brunswick 2, și celelalte state și orașe libere 14. O altă particularitate a acestui senat e sistemul lui de votare, în care se deosebește de toate adunările din lume. Un reprezentant al unui Stat votează în Bundesrath pentru toți colegii săi absenți, și toți reprezentanții aceluiași Stat trebue să voteze la fel. După această normă Prusienii au totdeauna 17 voturi în Bundesrath, oricîți ar fi ei de față; și toate aceste 17 voturi trebue să exprime aceiași părere,—care de fapt e părerea guvernului prusian, de oarece reprezentanții Statelor nu sînt în realitate decît delegații guvernelor respective.

Un alt Senat federal e acel al Elveției, care aproape nu se deosebește în organizarea lui de Senatul Statelor-Unite din America. Numărul membrilor e de 44: cîte doi aleși de fiecare canton. Acordul între ambele Camere e indispensabil pentru legiferare.

*

Am trecut în revistă, în mod caleidoscopic, mai multe tipuri de senaturi, pentru a putea prinde, măcar în cîteva trăsături caracteristice și suggestive, organizarea și funcția lor constituțională, în diferite state. Principiul lor de viață însă, desigur, nu pleacă dela geometria tehnicei lor de închegare: fiecare țară își are Senatul pe care-l merită. Nu urmează însă de aici că această tehnică de construcție nu-și are importanța ei specială în opera de transformare socială pe care o astfel de instituție o poate exercita în Stat. In evoluția societății omenești, instituțiile de stat trebuesc privite din dublul punct de vedere al cauzelor și efectelor lor istorice.

I. Botez

SONETE

Sonata Lunei

Ridică 'ncet lăsatele perdele
Cu mîna ta uşor înfiorată
Şi de misterul umbrei încadrată,
Răsarĭ în spumă albă de dantele.

E-un cer albastru ca de peruzele
Şi 'n noaptea de luceferĭ presurată,
Mireasma fînului cosit îmbată
Ca un narcotic visurile mele.

De-ai şti ce tristă-ĭ fără tine Luna,
Tu ai veni la geam întotdeauna
Să-ţĭ scalde păru 'n blondele ei raze...

Şi 'n ochiĭ tăi, haotica pribeagă,
Cu străluciri de tainice topaze,
Ar îngropa comoara ei întreagă...

Terra

Din clipa 'n care fost-a să răsară
Şi până 'n clipa 'n care va apune,
Minciună, sbucium şi deşertăciune,—
Atît produce scoarţa ta murdară...

Şi-atît cît binefacerea solară
Noroiul tău va fi să 'l încunune,
Sigilul suferinţiĭ şi 'l va pune
Peste fiinţa ta parazitară.

Invins de-o neprielnică ursită,
Induri osînda ta neisbăvită,
Gemînd de cruntă desnădăjduire.

Cu toate-aceste 'mpodobind neantul
Cu stropul tău de falşă strălucire,
Prin noapte licăreştĭ ca diamantul.

Maria Magdalena

Slăvită fiĭ de-apururĭ, curtezană,
Cu zîmbete superbe de regină,
Cu ochiĭ blînzĭ de palidă creştină
Şi cu profil sever ca de romană.

In cadrul ei cel mistic de icoană
Figura ta perversă şi senină,
Pluteşte 'n vremĭ scăldată de-o lumină
De laolaltă sfîntă şi profană.

Cea mai frumoasă floare a Iudeiĭ,
Tu porţĭ în trup păcatele femeiĭ
Şi 'n suflet caste visurĭ de fecioară;

Iar peste vina ta originală,
Iertarea marelui Isus coboară
Un nimb suav de pace ideală.

Pajul Cupidon

Cînd cruntul fiu al aprigului Marte
Ne săgetează pieptu 'ntăia oară,
Sub sarcina durerii ne doboară
Din sufletele noastre-o bună parte.

Ne vindecăm apoi și ca 'ntr'o carte
Inchidem rănele de-odinioară;
Iar mai tîrziu, cînd anii ne 'mpresoară,
Noi filuim poveștile-i deșarte.

Dar gravele trecutului romanțe,
Topite-acum în ușurele stanțe,
In chip glumeț ne farmecă timpanul...

Și-atunci, zîmbind, ne dăm mai bine samă
Că pajul Cupidon, tragedianul,
E un actor banal de melodramă.

Mihai Codreanu

Țăranii și căderea imperiului bizantin

Dela o vreme încoace se discută la noi cu multă însuflețire chestiuni de o mare însemnătate socială. Se simte nevoia de a se face ceva pentru țărani, care au stîrnit anul trecut admirațiunea tuturor prin avîntul cu care au răspuns la chemarea Țării.

Pentru cel ce e obicinuit să privească în trecut, dragostea de patrie, de care au dat dovadă țăranii noștri, nu poate fi o surprindere. Și altădată strămoșii acestor țărani s'au strîns în jurul steagurilor și au pornit să-și verse sîngele pentru apărarea Țării. Atunci se zicea, că se luptă pentru „moșie". Cel ce a inventat această frumoasă expresie mințea, nedreptățind pe țărani. Ei nu luptau din egoism strîmt, pentru apărarea unui petec de pămînt, ci pentru ceva mai superior, mai eteric, mai sublim: dragostea de legea, de obiceiurile, de copiii, de nevestele, de părinții, de semenii lor de aceiași limbă, și de pămîntul, pe care trăiau, și care atunci, cași astăzi, nu era a lor.

Dar nedreptatea aceasta nu e nouă subt soare. Și alți țărani din alte neamuri, din alte timpuri, au suferit-o; căci așa a fost dat să fie: țăranul, iubitorul și tovarășul nedespărțit al ogorului, să n'aibă parte de el, ci altul să-l stăpînească cu prisosință.

Din primele veacuri în imperiul bizantin, existau, ca o moștenire dela Romani, și țărani liberi, și țărani numiți *coloni*, mai tîrziu *pareci* sau *dulopareci*.

Colonul era un om liber cu dreptul de a avea o familie legitimă și un patrimoniu particular; el cultiva pămîntul în profitul său, plătind o dare proprietarului, dar se afla subt jurisdicțiunea stăpînului său și nu putea pleca după plac. [1])

---

1) Grenier, *L'Empire byzantin*, 1904, I, p. 129.

Subt Constantin cel Mare găsim coloni în tot imperiul roman.

In spiritul împăraţilor, colonii nu erau deloc sclavi, dar nici cu desăvîrşire liberi. Ei alcătuiau o a treia clasă, ţinînd mijlocul între oamenii liberi şi sclavi. [1])

Impăraţii Theodosiu cel Mare şi urmaşul său Arcadiu (379—395; 395—408) îi socotiau drept cetăţeni (ingenui), dar totodată şi drept sclavi ai ogoarelor (servi terrae). Colonii puteau contracta o căsătorie legitimă, pe cînd sclavii n'aveau acest drept şi trăiau într'o uniune de corp (contubernium). Mărginirea libertăţii colonilor consista, că dînşii nu puteau părăsi proprietatea de care aparţineau, nici din propria lor iniţiativă, nici chiar cu îngăduinţa stăpînului. [2]) Acesta avea putere, dată de lege, de a readuce pe moşie pe ţăranul fugar, chiar dacă acesta se făcea soldat sau intra în călugărie. Pentru siguranţa mai mare a stăpînului s'au luat măsuri ca bisericile şi monăstirile să nu devină nişte aziluri de ţărani fugari. In privinţa aceasta au legiferat împăraţii Onoriu şi Teodosiu şi mai tîrziu, mai precis, Zenon (474—491). [3])

Justinian (527—565) însă a arătat mai mult respect faţă de cler. El ordonă că ţăranii depe o moşie, să poată deveni clerici sau călugări şi fără învoirea stăpînului, cu condiţia de a continua să lucreze pămîntul monăstirei. [4])

Stăpînul avea şi el unele îndatoriri: dînsul nu putea vinde pe colon. Legiuitorul proclama drept nulă orice vînzare a colonului fără proprietatea, de care depindea. [5])

Impăratul Valentinian al III-lea (425—455) a permis în Occident schimbul de coloni. Justinian însă n'a adoptat acest principiu în legiuirea sa; el a permis numai ca proprietarul a două moşii, să poată muta pe ţărani dela una la alta, cu condiţia însă ca acest schimb, odată făcut, să rămînă pentru totdeauna. Şi aceasta însă era un abuz. Totuşi o ordonanţă îl limită: proprietarul nu putea despărţi pe părinţi de copii, nici pe fraţi ori surori, nici pe soţi. [6])

Colonul sau parecul era dator să plătească stăpînului o dare anuală (annuae functiones), care în general se făcea în natură, şi, după învoială, în bani. Colonul n'avea voe să-şi vîndă propria sa avere (peculium) fără îngăduinţa stăpînului. Averea aceasta trecea la moştenitorii colonului, iar în lipsa acestora, cînd nu exista un testament, la stăpîn.

Existau registre speciale (publicae tabulae, libri censuales, encauta, encautaria, vasaria publica), unde erau înscrise tot ce se referia la măsurătoarea şi cultura pămîntului. Ele s'au păstrat şi în evul mediu şi s'au numit *capitastra*. Copiile lor se depuneau în cancelaria imperială. [7])

---

1) Kalligas, Μελέται καὶ λόγοι, p. 187.
2) Ibid. p. 188.
3) *Ibid.* p. 189.
4) *Novella* 123, cap. 17.
5) Kalligas, *op. cit.* p. 189.
6) *Ibid.* p. 190.
7) *Ibid.* p. 202.

Cînd se întîmpla o catastrofă, o viţă de vie perdută, nişte copaci uscaţi sau arşi, un *censitor* venia să constate perderea şi să scutiască pe păgubaş de darea corespunzătoare. Cînd stricăciunea era datorită stăpînului însuşi, acesta nu putea fi scutit. [1])

Romanii revizuiau censul în fiecare cinci ani (lustrum); în epoca bizantină însă, cu începere dela veacul al IV-lea, din anul 313 după cum spune *Chronicon Paschale*, această operaţie se făcea în fiecare 15 ani, şi perioada aceasta se numea *indiction*. [2]) Pentru acest scop se trimiteau nişte repartizatori de dări *(peraequatores)* şi în cazuri extraordinare nişte inspectori (inspectores). [3])

Dările în natură se aduceau la depozitele publice, unde funcţionarii speciali (susceptores) le luau în primire. [4])

Cancelaria împăratului stabilia ce dări anume avea de vărsat fiecare provincie. Guvernatorii acestora (eparchii) dădeau la rîndul lor ordine către *arhonţii* regionali, care, ajutaţi de secretarii lor (tabularii) şi de agenţii fiscului, regulau ce dări trebuia să plătească fiecare locuitor. Pe baza cadastrelor întocmite de ei, perceptorii (exactores) încasau veniturile statului. Aceste cadastre se întocmiau regulat până în ultima epocă bizantină. Un *apografeus* (ἀπογραφεύς) regional era însărcinat cu aceasta.

Incasarea totuşi întîmpină adesea piedici, de aceia împăratul Anastasiu (491—518) a orînduit funcţionari speciali numiţi *vindices*. [5])

In afară de coloni existau în imperiul bizantin şi o organizaţie numită a *Mitrocomiilor*. Cînd o moşie era lăsată în părăsire de proprietar, ţăranii din împrejurimi se stabileau pe ea şi o exploatau. Impăratul Leon (457—474) a recunoscut aceste *mitrocomii*, care împroprietăriau pe ţărani. [6]) Aceasta a contribuit la creşterea numărului ţăranilor liberi şi proprietari.

Impăraţii au căutat să întărească *mitrocomiile*. Unii din ei au făcut legi, care dădeau ţăranilor şi săracilor în general preferinţă în cumpărarea moşiilor. Aşa a fost împăratul Romanos Lecapen (920—944), care printr'o celebră ordonanţă căuta să ocrotească clasele sărace, apărînd mica proprietate de lăcomia celor mari şi preferind pe ţărani celor bogaţi. [8])

Intervenţiuni interesate însă au făcut să se modifice această stare de lucruri.

Şi aşa vedem pe gloriosul împărat Nicefor Focas (963—969), care a ştiut să preţuiască vitejia ostaşilor săi, în cea mai

---

1) *Ibid* 204.
2) Inceputul anului bizantin era la 1 Septembrie, care coincidea cu prima vărsare către fisc a dărilor; a doua se făcea la 1-iu Ianuarie, iar a treia la 1-iu Mai.
3) *Op. cit.* p. 205
4) *Ibid* p. 206.
5) *Ibid.* p. 210.
6) *Ibid.* p. 243; cf. Zachariae v. Lingenthal, *Geschichte des geschichte des griechisch-römischen Rechts*, 3 ed. p. 218 şi urm.
7) *Ibid.* p. 254.
8) *Ibid.* p. 269.

mare parte ţărani, în luptele ce le-a susţinut împotriva vrăjmaşilor imperiului, că s'a lăsat înduplecat şi a putut decreta legi potrivnice lor. Ele stabiliră principiul: marea caşi mica proprietate trebue să existe. Marea proprietate nu trebue cu nici un preţ înstrăinată; „săracii" nu puteau prin urmare cumpăra o moşie scoasă în vînzare.

Iată ce spune o ordonanţă a acestui împărat.

«Despre preferinţa celor „puternici" în cumpărarea moşiilor celor „puternici"».

„Decretăm că legea, făcută de împăraţii ce ne-au precedat să aibă putere; o întărim în toate, afară numai în ceia ce priveşte următoarele: să nu se prefere cei săraci, chiar ostaşii sau orăşenii, în cumpărarea proprietăţii celor „puternici"; ci posesiunea ei să treacă la o persoană boerească pentru liniştea şi folosul săracilor ce se afla pe ea". [1])

Se vede dar din aceasta, tendinţa de a nu se atinge de latifundiile boereşti şi de a se menţine ţăranii lor în mîna stăpînului.

E drept însă că mai la vale aceiaşi ordonanţă opreşte pe boeri să cumpere moşiile săracilor. Se urmărea deci menţinerea unui fel de *statu-quo* agricol.

Bine înţeles că aceasta nu se putea aplica în practică. Bogaţii, mai ales în provincii, au continuat să-şi mărească moşiile, fie prin cumpărări mai mult sau mai puţin oneste, fie prin confiscări şi violenţă, dela ţărani, dela săracii nevoiaşi. Aşa că la un moment dat, în tot imperiul nu se mai găsiau decît imense latifundii, ţărani clăcaşi şi prea puţini mici proprietari.

Aceasta constituia o primejdie pentru existenţa însăşi a statului. Marii împăraţi războinici au observat aceasta, mai ales că boerii alcătuiau o clasă pretenţioasă, care complota adesea împotriva împăratului. Aceasta punea în primejdie liniştea internă a imperiului şi îl lipsia de o parte din forţele militare, alcătuite din ţăranii nobililor răsvrătiţi.

Exproprierile forţate subt Basile al II Bulgaroctonul.— Basile al doilea omorîtorul de Bulgari (976—1025) a avut prilejul să cunoască de aproape situaţia socială a imperiului. El întreprinse războaie crîncene împotriva Bulgarilor, care erau o adevărată primejdie pentru existenţa statului. In luptele lungi şi sîngeroase, conduse cu multă pricepere împotriva acestor vrăjmaşi, el putu cunoaşte valoarea soldaţilor săi, din care un foarte mare număr erau ţărani din Asia Mică. In lunga sa domnie el cutrieră toate regiunile statului său. Intr'una din expediţiile sale în Asia Mică constată starea vrednică de plîns a ţăranilor, care se luptaseră ca nişte eroi subt steagurile sale. Prea puţini aveau o proprietate. Statul îi recompensa după războiu, îi împroprietăria, dar moşierii peste puţin se făceau prin tot felul de mijloace stăpînii lor.

1) *Novella IV* t. XI. *Leo Diaconus*, Bonn, p. 320—321.

Unii dintre dînşii se născuseră la coarnele plugului şi ajunseseră totuşi să aibă moşii cît o ţară întreagă. Ei nu erau în stare să cultive tot locul ce-l stăpîniau; iar alţii n'aveau nici un petec de pămînt. Din pricina aceasta regiuni întregi erau pustiite, iar veniturile statului sufereau mult.

Şi-atunci acest mare împărat avu curajul să tae în carne vie, ca să vindice răul. Şi în Ianuarie al anului 996 decretă faimoasa sa ordonanţă, dictată de nevoia care se simţea din ce în ce mai mult, prin care punea capăt abuzurilor marii proprietăţi.[1])

Ordonanţa [2]) aceasta fixează la 40 de ani prescripţiunea pentru exerciţiul dreptului de retragere a săracilor împotriva bogaţilor. Ea reînoeşte şi întăreşte o altă novelă renumită a împăratului Romanos Lecapen împotriva achiziţiunilor făcute de stat, novela inspirată de teoria, că masa proprietăţii rurale trebue să fie socotită ca închisă şi inalienabilă.

Novela lui Basile al II-lea, care ne-a fost transmisă de o copie posterioară în limba slavonă liturgică şi care ne-a păstrat comentarii preţioase datorite împăratului însuşi, este intitulată: „Noua constituţie a binecredinciosului Basile al II cel tînăr, osîndind pe cei dintre bogaţi, care se îmbogăţesc în paguba săracilor, conform primei novele a împăratului Romanos cel Bătrîn din anul 935".

In substanţă acest document spune următoarele: Impăratul în călătoriile sale dealungul imperiului, cînd a voit să afle condiţiile reciproce în care trăiau bogaţii şi săracii, a primit plîngeri nenumărate, care arătau că bunurile acestor din urmă erau mereu acaparate şi deţinute de cei „puternici". Aceasta se datora noţiunii false, pe care o aveau cei „puternici" ca posesiunea acestor proprietăţi să le rămînă asigurată, chiar cînd ei şi le însuşiseră pe nedrept, reuşind prin viclenie, prin daruri sau prin violenţe, să împedice vreme de 40 ani pe săracii deposedaţi de ei de a depune o plîngere în regulă.

Novela înşiră în lungi consideraţiuni primejdia unei astfel de stări de lucruri, ilustrîndu-le cu exemple curioase. „Astfel, zice ea, familiile Focas şi Maleinos au căpătat bunuri imense, pe care le-au conservat până astăzi".

Patriciul Constantin Maleinos şi fiul său magistrul Eustatie se găsesc astfel de o sută de ani, poate chiar de 120, în posesiunea incontestată a unor proprietăţi pe nedrept dobîndite de ei. De asemenea familia Focas, care din tată în fiu, de un veac, au reuşit, aproape fără întrerupere, să deţină bunuri pe nedrept dobîndite. [3]) Acum în urmă încă noi parveniţi şi-au făcut rostul.

1) Zachariae von Lingenthal, *Jus graeco-romanum*, III, p. 306, nov. XXIX; Montreuil, *Hist. du droit byzantin*, p. 358, no. II.

2) Toată partea aceasta a novelei lui Basile e tradusă din cartea lui Schlumberger, *Epopée byzantine*, t. II p. 122 şi urm.

3) Aceste exemple par că sînt date de însuşi împăratul Basile al II-lea. Aici se vede ura dinastiei macedoniene împotriva clanurilor de nobili din Asia Mică, care au provocat atîtea mari revoluţiuni şi au dat de lucru împăraţilor.

Aşa, de pildă, acest Filocales, simplu țăran care nu de mult timp se afla în cea mai mizerabilă stare şi a trăit din munca minilor sale, plătind aceleaşi taxe caşi ceilalți țărani, frații săi, dar care acum, decind bogăția l-a făcut cunoscut, a obținut deosebite demnități la palat, a fost numit succesiv „hebdomadarios", apoi „kitonit", apoi „protovestiarit" sau prim şambelan; căci cind am sosit în regiunea, unde sînt situate bunurile sale şi am primit plîngerile acelora, pe care i-a deposedat, noi am poruncit ca toate clădirile, pe care le-a ridicat dînsul, să fie rase şi pămînturile, răpite de el dela cei săraci, să le fie înapoiate. Acum acest individ trăeşte din nou pe mica sa proprietate, pe care o poseda la începutul carierei sale şi a redevenit ceia ce era prin naşterea sa: un simplu țăran. Voința noastră imperială este ca să se facă acelaşi lucru cu toți aceia din supuşii noştri cu situațiuni înalte sau nu, care şi-au apropiat bunul săracilor în acest fel. De aceia ordonăm ceia ce urmează: orce domeniu, care a fost constituit înaintea vremei bunicului nostru de mamă, a împăratului Romanos Lecapen, să rămînă dobîndit de proprietarul său, cînd acesta ar putea justifica, prin documente autentice, că dreptul său este anterior acestei epoci; dimpotrivă, orice achizițiune, făcută numai după promulgarea edictului bunicului nostru şi în opoziție cu dispozițiunile ce sînt edictate acolo, va fi socotită ca nulă şi fără valoare".

„Nici un beneficiu provenind din prescripțiune, chiar dacă ea ar fi de 40 de ani sau mai mult, nu va avea forță pentru a menține, nici în prezent nici în viitor, achizițiunile menționate. Dimpotrivă, posesorii primitivi, țăranii, care au fost expulzați odinioarea de către aceşti proprietari de latifundii, sînt în drept de a reclama reintegrarea lor imediată în bunurile de mai sus, fără a fi ținuți a restitui prețul cumpărăturii, primit în schimb, şi fără a plăti vre-o îndemnizare pentru ameliorările făcute de proprietarii deposedați".

„Şi acum s'a întîmplat adesea ca cei care au dobîndit astfel pe nedrept pămînturi au făcut să li se confirme aceste proprietăți, pe nedrept dobîndite, prin chrisobule imperiale, care descriau bunurile de mai sus şi care menționau numele şi limitele, ordonăm ceia ce urmează: aceste chrisobule, chiar cele contrasemnate de însăşi semnătura noastră, să fie fără valoare efectivă împotriva plîngerilor justificate ale proprietarilor deposedați sau înşelați".

Textul legii lui Basile al II lea arată mai departe cum acest împărat a putut să se convingă cu ochii săi, în timpul călătoriilor sale prin imperiu, că grație acestor chrisobule, obținute prin fraudă, în toată porțiunea occidentală a imperiului, caşi în aproape toată regiunea orientală, un număr foarte mare de proprietăți țărăneşti, precum şi de proprietăți domeniale, au fost astfel concedate pe nedrept unor proprietari.

Dar nu numai boerii civili săvîrşiau astfel de operațiuni. Din clasa «puternicilor» făceau parte şi monastirile şi bisericile, care, în dorința lor de a se îmbogăți, îşi întindeau domeniile în paguba țăranilor. Basile al II-lea nu putea să mențină această stare de lucruri. De aceia în decretul său cuprinde şi cazul călugărilor şi al clerului.

„Sîntem, zice el, încredințați că un număr mare de mici proprietăți au fost luate de monastiri. S'a întîmplat în diferite părți ca un țăran să clădească o biserică, să doneze averea sa şi să devie astfel călugăr la biserica dotată în acest chip. Două-trei alte persoane urmară acest exemplu, părăsind cu totul moştenirea lor şi devenind călugări în serviciul acestei biserici. Apoi, la moartea acestui prim donator, mitropolitul sau episcopul cel mai apropiat punea mîna pe moştenirea sa, o transforma în monastire şi păstra totul pentru el sau o făcea dar altora. Pretutindeni, unde s'au putut petrece aceste fapte, ordonăm, ca bunurile în chestiune să fie restituite țăranilor şi să redevină pămînturi de țărani, acelea pe care episcopul sau mitropolitul le-a păstrat pentru el sau le-a dat altora. Nici o prescripțiune, de ori care durată ar fi ea, nu va avea forță de lege pentru a asigura posesiunea acestor proprietăți rău cîştigate, afară numai dacă, cum era cazul la început, cel puțin doi sau trei călugări ar veni să facă serviciul în biserica în chestiune; dar ori şi cum aceste proprietăți, astfel închinate în serviciul bisericii, vor păstra calitatea de proprietăți țărăneşti, iar episcopul sau mitropolitul nu va exercita asupra călugărilor de mai sus, decît supravegherea spirituală şi nu va avea dreptul de a dispune de pămînturile lor".

Din aceste rînduri vedem cîtă bunăvoință purta țărănimii Basile al II lea omorîtorul de Bulgari. Documentul, ale cărui principale părți le-am rezumat, e dimpotrivă foarte aspru şi violent pentru boerimea din provincie. E o adevărată amenințare de distrugere pentru această clasă. Proprietarii, pe care împăratul îi acuză că au acaparat în chip fraudulos moşii imense, erau acum siliți să le restitue, fără chiar a li se acorda dreptul la vre-o îndemnizare.

Acest act a provocat o consternare mare printre rîndurile boerilor bizantini. Nobilimea părea că perde acum cele din urmă privilegii ale ei.

Decretul acesta, în care suflă un spirit echitabil dar care era în execuție foarte draconic, n'a fost probabil niciodată aplicat în toată vigoarea şi întregimea sa. O dovadă există în înseşi exemplele ce ne dă novela. Ea citează trei moşieri, care s'au îmbogățit în chip nedrept în paguba proprietarilor țărani: doi boeri, Focas şi Maleinos, şi un țăran parvenit, Filokales. Se pare însă că numai acest din urmă a fost deposedat de proprietățile sale. Ceilalți n'au prea fost urmăriți cu străşnicie. Aşa Eustatie Maleinos n'a suferit nimic; căci cinci ani după promulgarea acestei ordonanțe, dînsul primeşte în domeniile sale din Asia pe împăratul Basile al II-lea şi armatele sale, care se întorceau din Georgia. Aceasta însă a fost spre peirea lui. Împăratul, constatînd *de visu* imensitatea bogățiilor sale în terenuri şi alte lucruri, îl luă cu dînsul la Constantinopol, unde trăi seques-

trat până la moartea sa, cind i se confiscară bunurile sale în beneficiul tesaurului. [1])

După moartea lui Basile al II-lea noblimea răsuflă. Starea socială în loc să se amelioreze, merse din ce în ce mai rău. Colonii, numiți acum pareci, n'au dispărut.

Condițiunile privitoare la starea lor de clăcași s'au modificat totuși întru cîtva. Țăranul, care vreme de 30 de ani locuise pe un domeniu, nu putea nici să plece nici să fie izgonit [2]).

In veacurile al XII—XV întîlnim de asemenea pareci. Unii dintre dînșii aparțin boerilor, dar un foarte mare număr trăesc pe imensele proprietăți ale bisericilor și ale mănăstirilor. Aceștia din urmă erau oarecum avantajați față de ceilalți, căci monarhii dinastiei macedonene acordară și mai multe privilegii instituțiunilor religioase. Adeseaori documentele ne vorbesc de scutiri de dări către stat, care erau foarte numeroase. Așa de pildă, împăratul Andronic al III-lea, prin ordonanța sa din 1331, scutia pe parecii mănăstirii din insula Patmos de *capitatio*, de *sitarkia*, de darea aerului, de *avioticon*, de *parthenophthoria*, de darea sării, etc. [3])

Totuși să nu se creadă că țăranii liberi, proprietari, au dispărut cu desăvîrșire în ultimile secole ale existenței imperiului bizantin, cum crede Teodor Uspenskj. [4]) Cruciații, care pe la 1204, au luat în stăpînire cea mai mare parte din imperiul bizantin trunchiat, au descoperit pe pămînturile lui țărani liberi (lefteri) și țarani pareci (parici). Bine înțeles că aceștia din urmă alcătuiau marea majoritate [5]).

In ultima epocă țăranii se împărțiau în diferite clase [6]). Documentele ne dau o mulțime de denumiri, care însă nu se știe cu ce anume stare socială corespundeau.

Situațiunea deplorabilă, în care se găsia țărănimea bizantină, e una din cauzele profunde ale slăbiciunii și ale marazmului imperiului, care s'a și prăbușit în urmă.

Veacul al XIV e cît se poate de interesant pentru lupta ce elementele democratice au dat-o, spre a stîrpi răul și a provoca o renaștere.

Starea socială din epoca aceasta era vrednică de plîns. Intre agricultorul nenorocit, între orășanul sărac, peritor de foame și bogatul posesor de pămînturi imense, era o deosebire foarte mare. Bogatul se bucura de toate binefacerile vieții îndestulate, săracul zăcea într'o neagră mizerie, căci nesfîrșitele războae și

1) Schlumberger, *op. cit.* p. 128—129.
2) Kalligas, *op. cit.* p. 262.
3) Ibid. p. 265.
4) Th. Uspenskj. Δελτίον τῆς ἱστορικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος II (1885) p. 537—588.
5) Kalligas *op. cit.* p. 264.
6) Zacharíae v. Lingenthal menționează pe πάροικοι προσκαθήμενοι și pe δουλευταί (muncitori). Zachariae. *Geschichte des Griech.-Röm. Rechts* p. 262.

sfîșierile interne nu-i îngăduiau să muncească pămîntul și să-și agonisească viața. Și chiar în timpurile de liniște, săracul n'avea pămînt pe care să-l cultive.

Marile averi se găsiau în mînile a cîtorva „puternici" sau în mîna preoților și a călugărilor. Aceștia din urmă posedau domenii întinse, care de mult erau scutite de impozite. Averile acestea creșteau mereu, căci numeroși binecredincioși lăsau prin testament bunurile lor mănăstirilor și instituțiunilor de caritate.

Țăranii, care plătiau toate dările, erau ruinați de războaele necontenite. Ogoarele rămîneau necultivate. Mizeria cea mai neagră bîntuia imperiul. Țăranul muritor de foame trebuia ajutat. Dar cei ce se hotărau s'o facă, nu și perdeau din vedere propriul lor interes. Și, profitînd de nenorocirea țăranului, îi impuneau cele mai grele condițiuni, pe care era silit să le accepte, dacă nu vroia să piară el și familia lui. Se cereau dobînzi neînchipuite. Dacă situațiunea se îmbunătăția, dacă în intervalele scurte de liniște țăranul putea să lucreze pămîntul și dacă recolta era bună, creditorul venia să-i reclame suma împrumutată, devenită enormă prin adăogirea dobînzilor. Așa că chiar un an bun și excepțional nu prea era profitabil agricultorului încărcat de datorii.

Impotriva acestei nedreptăți, ce se săvîrșia în plină legalitate, s'au ridicat voci ca să protesteze. Ele însă n'au fost ascultate. Așa că bogatul a continuat să exploateze pe sărac și acesta să-l urască.

Pe la mijlocul veacului al XIV-lea această ură și-a ajuns culmea. Bogații apăsau mai mult ca oricînd pe țăran și pe sărac. Și dacă aceștia cereau dreptate, tribunalele nu erau în stare să le-o dee.

Țăranii erau dar la discreția bogaților, care îi expropriau, dacă le plăcea, cu forța sau cu ademeniri. Cîte odată mergeau până să refuze a plăti munca unui muncitor. Și dacă bietul om, în disperarea lui, îndrăznia să-și reclame dreptul, era tratat de obraznic, bătut și alungat.

Situațiunea aceasta provoca mila celor care aveau inimă. In deșert patrioții luminați, precum au fost savanții Dimitrie Kydonis și Nicolae Cabasilas, sfătuiau pe amicii lor nobili, să fie mai omenoși; în deșert oratorii și scriitorii bisericești propăvăduiau liniște și pace între diferitele clase și respectul legilor; în deșert împărații înșiși se interesau de aproape de situație; aceasta era așa de rea încît numai măsuri radicale puteau s'o schimbe.

Nemulțumirea ajunse la culme și din nimic putea sări scînteia revoluției. Ceia ce s'a și întîmplat în 1342. [1])

Impăratul Andronic murise în 1341 lăsînd în grija văduvei sale, împărăteasa Ana de Savoia, creșterea micului moștenitor al tronului bizantin, Ioan al V-lea. El sperase că marele său logofăt, Ioan Cantacuzino, a va ajuta în conducerea imperiului.

1) Vezi amănuntele acestor lupte în O. Tafrali: *Thessalonique au XIV siècle*, 1913 *passim*.

Cantacuzino era șeful aristocraților. In această epocă însă mai exista în toată împărăția și un partid democratic puternic, care atribuia nobililor reaua stare socială. In fruntea acestuia se afla Alexis Apocauc, inimic de moarte al lui Cantacuzino.

Evenimentele politice, inspirînd, la un moment dat, rău pe nobili, Cantacazino—după cum declară el însuși în istoria sa—e silit de ei să se proclame împărat, uzurpînd tronul lui Ioan al V-lea. Aceasta produse o nemulțumire și o dezaprobare generală.

Era de așteptat dar ca revoluția să izbucnească din moment în moment.

Și în adevăr scînteia se aprinde la Adrianopol.[1] Cantacuzino trimise în acest oraș niște ordine, prin care cerea ca să nu se dee ascultare decît numai lui. Ele sînt citite în public de amicii săi nobili. Șefii democraților îndrăznesc însă să iee cuvîntul și să le combată cu energie. Nobilii, din ce în ce mai rău inspirați, arestează pe șefii potrivnici și dau ordin să fie biciuiți în piața publică, în fața tuturor.[2]

Revoluția izbucnește atunci numaidecît și se întinde repede în tot imperiul: la Constantinopol, în orașele din Tracia și Macedonia, în Asia Mică. Bizantinii se împart în două tabere, care se lovesc cu înverșunare, se încaeră în lupte singeroase, ce se sfîrșesc cu prăbușirea imperiului.

La un moment dat, partidul democrat cîștigă lupta pe tot terenul. Nobilii atunci, în disperarea și orbirea lor, în loc să se ridice deasupra intereselor lor meschine, fac apel la străinătate; partidul democratii imit ează.

Serbii se amestecă în lupta intestină a Bizantinilor și se fac stăpînii Macedoniei. Dar ajutorul lor,—cîteodată dat, cîteodată retras,—nu scapă pe nobili. Și-atunci ei își îndreaptă privirile aiurea, spre un popor de altă lege, de alte moravuri, spre un popor militar, care se întăria din ce în ce mai mult în Asia Mică: spre Turci.

Cantacuzino, ca să aibă concursul lor, se adresează diferiților prinți musulmani lui Urkan și apoi lui Oumourbeg prințul Aidinului.[3] Pentru a avea ajutorul turcesc consimte chiar, după cum arată el însuși în cartea sa, să căsătorească, după ritul musulman, pe una din fiicele sale cu bătrînul Urkan!

Turcii trec de mai multe ori în Europa și încep a se obicinui cu aceste expedițiuni. Intr'una din ele resping pe democrați și îi asediază în Salonic; iar după ce au devastat țara, se întorc în Asia Mică, încărcați de prăzi.

Cu toată primejdia unei descompuneri, lupta între democrați și nobili continuă pătimașă, oarbă, meschină, sleind astfel ultimile forțe ale fostului mare imperiu bizantin.

1) Pentru cunoașterea mai de aproape a acestor evenimente să se consulte cei doi mari istorici ai epocii Ioan Cantacuzino și Gregoras, ediția de Bonn.

2) Cantacuzino, *Historiae*, ed. Bonn., III, 28 p. 176 și urm.

3) Ibid., III, p. 384 și urm.

Din slăbiciunea aceasta profită Serbii, dar mai ales Turcii. Aceștia odată obicinuiți să treacă în Europa, își continuă năvălirile, până cînd, în 1359, pun definitiv stăpînire pe Galipoli, care le servește drept bază pentru cuceririle lor ulterioare.

Astfel marea împărăție bizantină cade prada stării rele sociale, provocată de nimicirea micii proprietăți, de nimicirea agriculturii, de urile ce separau clasele și partidele opuse.

Și e lucru curios cum, dintre nobili, toți oameni rafinați, cultivați și luminați, elita societății bizantine, nu s'a găsit nimeni, care să vadă primejdia, să se ridice deasupra intereselor meschine materiale, să dee dovadă de un patriotism curat ce ar fi putut scăpa imperiul, cît era încă vreme, de ruina sa definitivă.

Dar precum se întîmplă adesea cu indivizii, care, minați parcă de o putere nefastă invizibilă, săvîrșesc păcate peste păcate până la distrugerea lor, tot astfel și statele mici ori mari pier prada greșelilor și orbirii claselor conducătoare, la care s'a stins flacăra patriotismului.

O. Tafrali
Profesor universitar.

„Calipso greaca, fecioara"

Intr'o seară, am eşit din biblioteca mînăstirii şi m'am plimbat singur până dincolo de Vovidenie. Mă gîndeam la cărţile nenumărate peste care alunecasem cu privirea şi la foarte puţinele pe care le pipăisem şi le deschisesem. Clasici elini şi latini, părinţi bisericeşti, comentatori ai Sfintelor Scripturi, pe ici pe colo cîte un scriitor laic mai nou şi apoi teancuri de ostenitori liturgigi, în limbele slavonă, romînă şi grecească... Mă gîndeam la călugării de demult care agonisiseră acest tezaur şi la învăţaţii de printre ei care îl folosiseră şi-l iubiseră.

Mergeam încet şi mă întrebam dacă, în cripta bătrînei mînăstiri, aş mai putea întîlni, fie chiar fără s'o recunosc, ţeasta celui din urmă călugăr care citise *Phedon*-ul lui Platon sau *Exaimeron*-ul marelui Vasilie. Mergeam încet şi mă întrebam lucrul acesta şi alte lucruri triste şi inutile...

In acest timp, soarele atingea creştetele brazilor, în spre apus, şi strălucirea lui începea să pălească. In vâlceaua din dreapta Vovideniei, nişte flori galbene şi luminoase, pe tulpine înnalte, se stingeau una după alta, ca nişte făclii după isprăvitul liturghiei, iar umbra serei părea că este fumul lor, amestecat cu fumul de tămîie. Pe şesul larg, cuprins între păduri şi între dealuri, lumina trecea leneşă şi descompusă, roşie pe livezile cosite, aurie pe codrii de aramă. Departe, către sfîrşitul lanţului de dealuri, bătut în coaste de soarele în amurg, Cetatea Neamţului părea de cretă. O armonie largă şi discretă aduna ochilor şi inimei, aci în această vatră seculară, profilul de cetate al mînăstirii, zigzagul negru al zărilor scurtate şi liniile curbe prin care muntele şi pădurea pogo-

rau şi expirau lîngă albiile pîraelor. Un şipot număra în apropiere, ca o clepsidră neînţeleasă, aşezată acolo de mîna vechilor călugări, clipele străvechei şi muribundei lavre.

Mă gîndeam la acei călugări vechi şi la alte lucruri inutile şi triste... Aş fi voit să nu fiu singur în seara aceia. Priveam, în faţa mea, valea din ce în ce mai fumurie, cerul din ce în ce mai palid şi primele lumini aprinse în ferestrele mînăstirii. Şi găseam această frumuseţe mai mult dureroasă decît desmierdătoare, fiindcă eram cu totul singur şi fiindcă singurătatea mea era fără de leac. Ascultam murmurul din apropiere; ascultam şi gîndurile mele. Şi în seara cu profunzimi de ametistă şi de opal răsfrîngeam şi vedeam aevea dorul meu cu atît mai îmbietor cu cît îl ştiam mai neajuns şi mai cu neputinţă.

Pironit în faptul asfinţitului, cum mă găseam, mi se părea că sînt acolo de cînd cu mînăstirea şi greutatea pravilei şi răsvrătirea frîntă în spaimele marturisirii şi robia subt canoane, privite în jos, ca într'o prăpastie, în veacurile vieţii acestei mînăstiri, mi se părea că le privesc în prăpastia sufletului meu. Iar toţi acei călugări, adunaţi subt bolţile Sfîntului Ioan Bogoslovul, sau încă întinşi afară, subt ierburile înnalte şi subt cruci, mi se părea că dorm în mine şi în suspinul meu. Lumina scădea grabnic. Crucile de pe turle, singure, mai ajungeau până la norul roşu, tras ca un fuior, pe lungul văiei. M'am sculat şi am început să-mi dibuesc cărarea. Am ajuns la uşa unui monah prieten.

— Pentru rugăciunile sfinţilor părinţilor noştri, Doamne Iisuse Christoase, Dumnezeul nostru, milueşte-ne pre noi!

Cuviosul Neonil era acasă. L-am rugat să-mi împrumute felinarul sf.-sale şi cu felinarul aprins am mers mai departe. La o podişcă, peste care trebuia să trec, mi-a eşit 'nainte o rassă pitică şi gheboasă. Era părintele Sevastian, filosof, doftor, şi necrofilax, pentrucă sf.-sa avea cheia dela cripta mînăstirii şi purta de grijă osemintelor celor din veac săvîrşiţi călugări. Mi-am adus aminte de biblioteca năpustită, de Platon şi de marele Vasilie... L-am oprit pe moşneag în loc şi am intrat cu el în vorbă. Trecea drept călugăr cărturar, plin de înţelepciune şi bun de sfat. Mai era şi doftor din cînd în cînd.

Am mers cu el încet, stînd locului la răstîmpuri şi cercînd împreună probleme grele, despre suflet, despre custodiile îngereşti şi despre năravurile diavolilor. Părintele Sevastian era, pentru mine, un înţelept prea definitiv şi prea mulţumit cu înţelep-

ciunea lui. Ştia cu exactitate—îi spusese la Sf. Munte un călugăr de o sută de ani—numărul îngerilor căzuţi, cînd cu răsvrătirea lui Lucifer. Ştia precis itinerarul pe care, în timp de patruzeci de zile, sufletul ieşit din trup este obligat să-l îndeplinească. Ştia o mulţime de lucruri de aici şi de dincolo şi ţi le spunea cu o siguranţă afabilă şi strivitoare.

Această ştiinţă mă uluia şi mă ruşina. Mi-era ruşine de risipa gîndurilor mele, de simţimintele care mă slăbeau şi mă desnodau, ca pe o cosiţă molatică şi amoroasă, în bătaia vîntului!... Atunci mă înşelam grozav, cînd puneam înduioşării mele zare prietenească acel profil de mînăstire şi de codri, cînd simţeam în pieptul meu dorul şi răsvrătirea unei lumi întregi, ascunse subt pămînt, la Bogoslov! Aceşti călugări, zidiţi, sufleteşte, din cărămidă şi din piatră, nu sînt amicii mei şi nici o apropiere nu poate fi între noi.

Am schimbat vorba. L-am întrebat pe părintele Sevastian ceva despre arhiva lui de oseminte, căci în filosofie mă bătuse. Mi-a spus lucruri ciudate. Sînt trupuri pe care, cînd le desgropi, după şapte ani, de-abia le mai găseşti—ţeasta şi ceva oase. Sînt altele pe care, însă, le găseşti întregi, cu toate că dela un mormînt la altul sînt numai cîţiva paşi... Ajunsesem, pe nesimţite, la poarta cimitirului.

— N'ai vrea, prea cuvioase, să-mi arăţi olecă bogăţiile pe care le ai aici?

Părintele Sevastian s'a învoit bucuros şi am intrat amîndoi în cimitir. La uşa criptei a scos din brîu o cheie seculară şi cu ambele mîni a învîrtit-o în broască. Am coborît cîteva trepte şi am privit în juru-mi cu mirare. Era o încăpere lungă şi boltită, aerisită foarte bine şi curată. Pe o parte şi pe alta, stăteau, pe lîngă zid, ca într'un magazin de mărfuri, rafturi şi dulapuri. Se părea că eşti nu în ţarina Olarului (Matei, 27, 7), ci în atelierul de lucru al unui olar. Forme rotunde nenumărate tresăreau în lumina nehotărîtă a felinarului. Erau sute de cranii, aliniate ca nişte oale, erau cîteva generaţii de călugări, adunate aici, subt disciplina părintelui Sevastian. Ţestele cele vechi, galbene-pămîntii, erau mai la coadă. Cele mai nouă erau în frunte. Ce mi s'a părut neobişnuit e că aveau pe ele o stampilă largă şi uniformă. Părintele Sevastian zugrăvea aceste căpăţîni, şi pe cîmpul zugrăvit scria numele celui mutat la cele vecinice şi pe cît cu putinţă anul mutării. M'am apropiat de dulapurile părintelui Sevastian, cu ceva din sufletescul şi din curiozitatea lui Hamlet. Bătrînul necrofilax mi-a prezintat diferite bucăţi din interesantul lui tezaur. Mi-au căzut ochii pe o ţeastă mai mică şi am citit: *Calipso greaca, fecioara*... Am tresărit.

— O femeie, părinte Sevastian?

Călugărul a scos craniul din rînd şi l-a privit cu adîncimea unui savant care se pregăteşte să-ţi desluşească o taină profesională. Am luat din mînile necrofilaxului această rămăşiţă rară şi încălzind-o cu duioşie în mînile mele, m'am prefăcut că ascult explicările date. Mi s'au părut, însă, cam plăsmuite, sau am avut interesul să le cred aşa, căci nu le-am ţinut minte.

Calipso greaca, fecioara... aici în cripta acestei mînăstiri de călugări! Nu l-am mai auzit pe părintele Sevastian şi am căzut în mine însumi, ca într'un iezer fără fund. Mi se părea încă odată - şi de data aceasta cu mărturii—că nu ştiu ce misterioasă solidaritate găsesc în jurul meu. Această fată mare, moartă printre călugări, era un amic, însfîrşit recunoscut, poate printre alţii pe care nu puteam să-i mai recunosc. Aşa dar, deasupra ignoranţei, asprimei şi a buruenilor acestei ore de decadenţă, vedeam răzbind, din fundul unui mormînt, florile de poezie creştină şi de platonică durere, al căror parfum trăia şi în inima mea. Simţimîntul meu era un adevăr şi presupunerile mele erau îndreptăţite. In acest columbariu se mai găseau cîteva ţeste, în care trăiseră gînduri din Vasilie şi din Platon! Iar Calipso, fecioara, înflorea, în această criptă, ca un crin, în mînile archanghelului binevestitor, ca o făclie de ceară binemirositoare, aprinsă Mirelui Ceresc, deasupra întunecimilor, deasupra durerilor, deasupra zbuciumărilor sărmanei noastre inimi!

G. Galaction

Opera d-lui Vlahuță

(urmare)

Sentimentele. — Desigur că cel dintăiu sentiment, pe care trebue să-l căutăm în opera unui poet liric, este iubirea. E drept, uneori așteptarea noastră e înșelată, ca'n primul volum de poezii al d-lui Goga, dar aceasta e așa de rar!

Iubirea e cel mai puternic sentiment, pentrucă în ea, cum zice Schopenhauer, vorbește însuși glasul speciei, cu alte cuvinte nevoile imperioase ale naturii; pentrucă ea este agățarea îndărătnică, a omului, de imortalitate. Iubirea, apoi, e sentimentul cel mai puternic și prin aceia că e cel mai complex, alcătuit dintr'o mulțime de sentimente, ele însele deja complexe. Această complexitate ne explică și cauza pentru care iubirea e subiectul cel mai prețios în literatură. In sfîrșit acest sentiment e atît de puternic și prin faptul că obiectul care produce plăcere este o ființă omenească, ea însăși părtașă. Iar „poezia“ iubirii vine din faptul că nici un alt sentiment nu este izvor de o așa de mare putere de iluzionare.

Această mare însemnătate a sentimentului de iubire formează tema celor mai multe poezii erotice ale d-lui Vlahuță.

Poezia *Iubire*, începe cu un imn închinat acestui sentiment. Citez numai cîteva versuri:

Iubire, sete de viață,
Tu ești puterea creatoare,
Sub care inimile noastre
Renasc ca florile în soare.

. . . .
Din haos și din întuneric
Te-ai smuls, fecundă și senină;
Al tău suris de „alma parens“
Fu prima rază de lumină, etc.

Cea mai mare parte din poeziile de iubire ale d-lui Vlahuță sînt adevărate pledoarii în favoarea acestui sentiment:

Nu căta mistuitoarei
Patimi stavilă să pui:
Lasă-ți doru'n voia lui,
Tinerețа călătoare-i.

Vremea dragostei s'a duce,
S'or preface toate 'n scrum,
Fericirile de-acum
Ți-or părea c'au fost năluce.

Bine înțeles, că această argumentare nu este dezinteresată, căci poetul, după o altă strofă, în care aduce și alte dovezi în favoarea temei enunțate în primele două versuri, urmează:

Ce frumoasă-i noaptea! *Vină*,
Dă-te roabă inemii;
Viața lîngă tine mi-i
Limpede ca o lumină.
(*Nu căta...*)

In altă parte, și tot nu fără motive interesate, poetul pledează din nou împotriva „stavilii“ pusă iubirii:

Indemnul tinereții tale
Ascultă-l cît e de 'nțelept!
Cu-atita dor îți est în cale!
E-atita timp de cînd te-aștept!...
(*Ce fericiți am fi 'mpreună*).

Dar poetul știe să fie și dezinteresat. El recunoaște drepturile pasiunii, chiar și atunci cînd nu va fi în joc fericirea sa. Ba va merge așa de departe în această concepție *naturalistă*, încît va absolvi și orice greșală, dacă pricina ei este pasiunea:

Suflet zbuciumat de spasmul tinereții netrăite,
Și 'ncărcat de-o frumusetă dătătoare de ispite,
Poți să cazi, fără mustrare... ale tale dulci păcate
Negreșit că și de oameni și de sfinți îți sînt iertate.
(*Iertare*),

zice el unei tinere femei, măritată după un bătrîn, asigurînd-o de neverosimila indulgență a oamenilor și a sfinților.

Dar nu numai femeia unui om bătrîn poate păcătui, are dreptul, chiar datoria, să păcătuiască, ci și miresele lui Hristos:

Zadarnic ți-ar mai bate 'n minte
Evlavioasele poveți,
Căci mai presus de cele sfinte
Stă legea veșnicei vieți,

încurajează autorul pe o călugăriță. Iar dupăce ea ascultă de „legea veșnicei vieți" și este apucată de remușcări, poetul o reconfortează din nou:

La ce pustii să-ți treacă anii
Și inima să-ți îngrădești
In pacea sfintelor citanii
Ș'a pravilei bisericești!..
(In mînăstire).

Aceiași atitudine naturalistă o are d. Vlahuță și față cu Epraxia, din nuvela cu același nume, față cu călugărița plină de viață și de pasiune, care moare din cauză că cerințile ei firești nu sînt satisfăcute.

Pasiunea are atita însemnătate pentru poetul nostru, incît o femee, căreia i-a trecut vremea iubirii, pentru el este nu numai o mare nenorocită ci chiar o ființă care merită și oarecare dispreț:

Lasă altora de-acuma visul tău de-odinioară,
Alții să-și mai stingă dorul, cînd pe ceruri se strecoară
Luna, cu nespusu-i farmec și cu veșnica-i văpae...
Peste noaptea ta bocește cîntecul de cucuvae.
Cînd din luptele vieții ca un vechiu oștean, trudită,
Ai rămas cu fruntea ninsă și cu fața ciocîrtită...
. . . .
Ce mai cați cu ochii galeși la copacii triști și goi,
Și oftezi, dînd pas gîndirii să mai lunece 'nnapoi?
(Ce mai cați cu ochii galeși?).

Pană aici am văzut mai mult „teoria" iubirii. Să ne oprim acum asupra efuziunii de sentimente, asupra lirismului erotic al d-lui Vlahuță.

Cu temperamentul său, așa cum i-l cunoaștem, d. Vlahuță va cînta mai cu putere chemarea la iubire și regretul după iubire, decît iubirea cucerită, fericirea.

Cînd cu ochii duși pe carte,
Stai la geamu-ți adîncită

Ca în ascultarea unui dulce cîntec de departe,
Nu simți tu cît de fierbinte și de dornic ești privită?
Nu te ard a mele gînduri,
Ce-ți roesc în jur grămadă,
Te alintă și te roagă să-ți iei ochii de pe rînduri,
Ca din ei desprins'o rază cald'asupra mea să cadă,
Și 'n cucernica-mi privire
Să 'nțelegi ce dureroasă-i și adînc'a mea iubire?
(Dela fereastră).

Și, după chemare, regretul că nu mai trece „pela fereastră":

Ce mult aşi vrea să mai iubesc odată
Să simt din nou a vieții primăvară,
In drumul meu pustiu să mai răsară,
Ca din povești, o zînă adorată.

Să scriu răvașe lungi, și 'n orice sară
Să trec pe la fereastra-i luminată..
(Sonet).

Și iată și cîntecul de prohod al iubirii defuncte:

Acum, cînd nu ne mai iubim,
Vino cu mine 'n țintirim
Acolo, unde, îngropate
Zac, coperite de uitare,
Atîtea visuri înghețate
De vreme și de nepăsare.
Căința 'nlătură-ți și vină:
Nici eu, nici tu nu ești de vină.

Ce de-a mai cruci stau pe cărare!
Aice-i prima sărutare:
Luna, privind cu drag a noastră
Primăvăratică iubire,
Sclipea în lumea ei albastră;
Iar noi plîngeam de fericire,
Și lacrimile de pe față,
Ni le sorbeam cuprinși în brațe...
(Din trecut).

Imi pare rău că nu pot cita toată această poezie, atît de caracteristică pentru tonul sentimentalității d-lui Vlahuță.

Dar d. Vlahuță are și poezii „In fericire"! Ele însă nu mai au accentul veritații și ascuțimea de sentiment a celor de dorință și de regret. Cel mult, un hemistih suggestiv:

Te-am urmărit ca umbra,—*m'aşi fi tîrît pe brînci*
S'aud o vorbă dulce de gura ta rostită.

Dar în acest vers poetul își amintește de pe cînd *chema*

pe iubita sa. Ceia ce ar însemna că, imediat ce și-a amintit durerea, a răsărit și cuvîntul!

De altmintrelea poezii frumoase de iubire fericită se găsesc puține în literatură. Și lucrul e așa de firesc! Totuși, în poema *Iubire*, d. Vlahuță are pagini, unde a reușit să redea cîteva sensații de fericire. Dar fiindcă această bucată cuprinde toată gama sentimentelor de iubire, voiu analiza-o ceva mai pe larg decît pe celelalte.

Poezia, cum am spus, începe cu un imn de slăvire a iubirii, căci acum poetul iubește și este iubit:

Căci azi iubesc: din nou îmi pare
Că e întăia mea iubire...

...La țară. O noapte feerică, pe care poetul ne-o arată în versuri pline de viață și de imagini. Urmează zugrăvirea diferitelor momente ale unui amor.

Dorința:

In capul satului e curtea
Ce-or fi făcînd acolo oare?
Or fi dormind—e miezul nopții.
Și ea?... Atît de gînditoare
Și tristă m'a privit asară!
Plînsese, ori mi s'a părut?
Ce-ar fi odată, mîna-i albă,
Cînd mi-o întinde s'o sărut?...—
. . . .
O fi știind cît de frumoasă-i?—
Un liliac orbit de lună,
In zbor de strășini se lovește.—
Visez? Cine-a venit să-mi spună,
Că ea 'ntr'o vagă așteptare,
Se plimbă singură pe-afară?
La vremea asta să nu doarmă?...
Sînt basme nopțile de vară!
. . . .
Sînt nouă case pân' acolo—
Și cînii dorm în bătătură.
Pășesc încet, aud cum suflă
Puternic vitele sub șură.
Zăresc ceva?... Ori mi se pare...
Ba da—o umbră e în poartă;
Și nici un semn, nici o mișcare...

Ajung în dreptul ei... Cum tremur!
Și trec cu ochii în pămînt!...
Imi fac mustrări de stîngăcia
Și frica mea fără cuvînt.

Emoțiile întîlnirii:

Mă 'ntorc... Ași fi trecut ș'acuma,
Căci pentru frică nu-s povețe...
Dar ea-mi șoptește: „bună-sara"...
Tot fetele mai îndrăznețe!

M'abat—și... șovăind m'apropiu,
Și toate-mi par ca într'un vis...
E o lumină uimitoare—
Tot cerul parcă s'a deschis.
Copila aiurit zîmbește
Privirii mele arzătoare.
Țin minte că i am zis atuncea:
...Să nu răcești... e cam răcoare...

Și 'ncet i-am pus pe umăr mîna—
Așa timid, tremurător...
Știu eu? poate-a cuprins'o mila,—
Că s'a lăsat încet'șor
Ca un copil, plecîndu-și capul
Pe pieptul meu să i-l mîngîiu...
. . . .

Frumos îi mai miroase părul,
Miroase toată ca o floare.
Atîta farmec și iubire
Imi arde inima, mă doare...
Ș'am sărutat'o mult și lacom,
Am sărutat'o scos din minți,
Pe ochii reci, pe gît, pe gură
Cu mii de sărutări fierbinți.

Fericirea iubirii împărtășite:

Tîrziu ne-am despărțit...
. . . .
Și mult am stat așa în noapte
Să-mi deslușesc tot ce-am simțit.
Aveam în mîni căldura, forma,
Parfumul visului iubit.
. . . .
Și cînd a douazi pe haină,
Mirat, găsesc un fir de păr,
Pricep că visul ce visasem
S'a petrecut în adevăr.

Mă 'mbrac, mă pieptăn mai cu grijă...
Ce-i, Doamne, și iubirea asta!...
Acum eu cred că ea mă vede,—
M'acopere cu dulce-, casta
Și visătoarea ei privire.
Iubit de ea, mă simt frumos,
Și parcă nu mă 'neape lumea...
Ce mîndru cale și radios!

Văd satu 'ntr'o lumină nouă,
Mă simt ușor, mi-e cald, mi-e bine,
Și oamenii, mai veseli astăzi,
Privesc cu dragoste la mine;—

Şi toate par înflorate,
In aer e e sărbătoare...
Natura, în extaz, palpită
Ca'n primul răsărit de soare.

Pricep... ca a deschis fereastra,
Şi din albastra ei privire
S'a revărsat asupra lumii
O rază sfîntă de iubire...

Am citat cam mult. N'am putut rezista ispitei. Pe marginea acestei poezii găsesc, scrise pentru uzul meu personal, cîteva însemnări condensate în cîte un singur cuvînt: *slab; abstract; bine; perfect; admirabil*. In volumul meu, nici una din strofele citate nu e însemnată cu primul şi secundul calificativ.—De sigur că în *Iubire*, d. Vlahuţă a fost fericit inspirat. Natură, psicologie, *copilăria* şi iluzionarea iubirii, artă,—o fericită îmbinare de însuşiri de fond şi de formă...

Dar să revenim la problema noastră.

Cu primejdia de a fi învinuit de cea mai deplasată meticulozitate, voiu distinge în aceste versuri o gradaţie dela mai puternic la mai slab, şi anume: Versurile dela 'nceput, care exprimă *dorinţa*, sînt admirabile, dar noi ştim că *acest* sentiment îl exprimă bine autorul.—Versurile, în care se zugrăveşte întîlnirea, sînt la aceiaşi înnălţime, întrucît priveşte psicologia. Ca sentiment, e mai degrabă ceva dureros în ele: durerea pricinuită de o prea mare fericire şi mai ales aşa de nouă şi de neaşteptată.—Versurile care exprimă fericirea de după întîlnire sînt frumoase, dar nu la înnălţimea celorlalte. Mai este însă ceva. Acest amor,—feciorelnic,—nu este acel „In fericire" (din poeziile d-lui Vlahuţă, cu acest nume) de care vorbeam mai sus. Şi apoi acest amor,—platonic,—care este tot o dorinţă şi o chemare, caşi amorul din poeziile *Dela fereastră*, *Ce fericiţi*, etc., se isprăveşte cu plecarea tînărului din sat, cu despărţirea... Şi atunci acest amor nu este deloc, dar absolut deloc, ceia ce se numeşte cu cel mai trivial cuvînt din lume, „realizarea visurilor de fericire".

Aşa dar, dorinţa, chemarea, aşteptarea, nerealizarea, regretul,—acestea sînt senzaţiile ori sentimentele, pe care d. Vlahuţă reuşeşte să le cînte în poeziile sale. Fericirea, *pe care a cîntat-o după faza primă*, „*pesimistă*", nu l-a inspirat tot aşa de puternic.

Un sentiment puternic şi care a inspirat d-lui Vlahuţă o mulţime de bucăţi, în proză caşi în versuri, este sentimentul ridicolului.

Acest sentiment e una din forţele creatoare ale poetului.

Scriitorii acestei vremi, intelectuali impresionabili, fiind nemulţumiţi cu societatea în care trăiau, fiind ori socotindu-se jigniţi şi desconsideraţi şi fiind critici sociali, trebuia să ne aşteptăm că vor fi satirici. Caragiale în comediile şi Momentele sale, Eminescu în cele patru *Scrisori* şi 'n articolele din Timpul, au fost satirici. In opera d-lui Vlahuţă satira e presărată mai pretutindeni şi mai ales în fazele dela început, cu alte cuvinte în vremea prin excelenţă a „criticii sociale", în vremea criticii lui Caragiale, a lui Eminescu, a junimiştilor şi a socialiştilor.

Sentimentul ridicolului, d. Vlahuţă îl exprimă ori direct, în poezii lirice şi articole, ori indirect, zugrăvind tipuri şi situaţii. Satira sa nu este discret-ironică, cum e de pildă „Satira duhului meu" a lui Grigore Alexandrescu. Satira d-lui Vlahuţă uneori e vehementă, ca a lui Eminescu, şi mult mai vehementă ca a acestuia, alteori de un realism nemilos, ca a lui Caragiale.

In prima fază literară, şi anume în Poezii, vehemenţa satirei d-lui Vlahuţă ajunge adesea până la injurie. In *Răspuns la o cronică rimată*, vorbind de filistini,—scribi ori simpli muritori,—d-sa exclamă:

C'o idioată nesimţire
Işi rîd de tot ce-i demn şi sfînt,
Le toacă gura în neştire,
Se bat cu morile de vînt...
. . . .
Proştii le par ştiinţi şi arte,
Nebuni poeţii, de legat:
Zbirnie toţi din dible sparte,
Un cîntec vechiu şi nesărat!
. . . .
Furlandisindu-se 'n saloane
Cu mintea stearpă şi 'n doi peri,
Să facă curte la cucoane
Sînt meşteri *fanţii-cavaleri*!

In *Delendum*, d. Vlahuţă zugrăveşte o specie de oameni, pe care a urît-o întotdeauna acest poet înamorat de arta sa. E vorba de scriitorii fără talent, care-şi fac nume şi situaţii, scriind ode la zile mari şi dedicaţii puternicilor zilei:

Iată droaia de nevolnici,—sfrăşuicii stihuitori,
Literaţi ce pentr'o odă bagă muzele 'n fiori,—
Cîntăreţi lihniţi de pompe şi de sărbători solemne,
Cari ţin, cu tot prilejul, să s'arate, să se 'nsemne,—

Iată-i toți porniți să iee nemurirea cu asalt:
Pentru ei nu-i poartă 'nchisă, și nici scaun prea innalt.
Sint bătrini cu barbe albe, tineri fără de musteți;
Ucenici și capi de școală, poeți mari și mici poeți,—
Donchișoți ce 'n a lor piele de mindrie-abia-și incap:
Suliți de carton in mină, și cu chivere pe cap...

Și am citat *acest* pasagiu, pentrucă mai ales in el zugrăvește d. Vlahuță pe acești „literați". Dar in *Delendum* sint versuri și mai tari. In această satiră sint paginile cele mai vehemente din cite a scris d-sa. Sentimentul ridicolului se preface in indignare și chiar in ură, cași in satira IV a lui Eminescu. Satira ajunge pamflet, fără a deveni insă personală, ca'n satira lui Eminescu, unde marele poet atacă pe C. A. Rosetti.

Mai obiectiv, fiindcă zugrăvește o *scenă*, e d. Vlahuță in *Liniște*, in pasagiul unde ne descrie *lumea bună* dela o serată in care un biet poet e condemnat, ori se condamnă singur, să facă lectură din propria-i operă.

Poetul e rugat să cetească ceva. Sfios, se execută:

Te inchei frumos la haină, și... incepi.—Una suspină,
Alta ride, face semne, și s'apleacă spre vecină.
Conversația incepe: de copii, de slugi, de rochii...
„Are haz", șoptește gazda, spionindu-te cu ochii.
„Uf, ce anost! Cine-i ăsta?" Intr'un colț se 'ntreabă două.
„De, inchipui-ți, săracul!... de povești ne arde nouă?"
. . . .
„A, s'a isprăvit!..." Din vorbă se 'ntrerup. pentr'un moment;
Fiecare se silește să-ți arunce-un compliment:
„Inspirat ați fost de muze!... Prea frumoasă poezie!..."

In *genul* acesta, in zugrăvirea satirică a oamenilor și a situațiilor, d. Vlahuță reușește mai bine decit atunci cind își exprimă direct sentimentele și cind cade, cum am văzut, in invectivă, aproape in injurie. De altmintrelea, d. Vlahuță a cultivat genul invectivei numai in prima fază, și anume in Poezii. De-aici incolo, nu vom mai găsi elementul satiric decit in redarea situațiilor sau a tipurilor ori in polemici.

După 1887, după Poezii și Nuvele, d. Vlahuță scrie cițiva ani aproape numai articole de ziar și „profiluri" in versuri, tipărite in „Goana vieții". Articolele de ziar, pe care m'am intemeiat, cind am vorbit de critica socială a autorului, sint toate satirice.

Ca ilustrare, voiu cita numai citeva rinduri din această proză satirică a d-lui Vlahuța.

Sintem la Mînăstirea Neamțului, vara, in vremea vilegiaturii:

Mă farmecă figura unui băețandru din școala militară. Cu chipiul dat pe ceafă, stă crăcănat in fața unui grup de domnișoare, pasă-mi-te, și le tae-o curte, de școală militară! Nu prea aud bine discursul, dar gesturile și mimica sint de o eloquență suficientă. Ochii, ochii mai ales, sint de o igrasie ce-ți dă frică de reumatism... Trebue să spue și lucruri comice ștrengarul, căci văd pe domnișoare chicotind de ris și, bine ințeles, avind grija de a roși din cind in cind... Un domn gras, cu niște mustăți negri-verzi, cu fața zbircită și foarte pudrată, la rindul lui, scoate și el din minți o domnișoară, care se uită cu priviri destul de favorabile la ghetele lui de lac (*Goana...*).

In aceste rinduri găsim și viziune, și sentimentul ridicolului,—și puțină pornire, dacă nu ură, impotriva unor ființi și unor apucături care, la urma urmelor, sint mai mult comice decit primejdioase. Dar cine ar fi veșnic stăpinit de acest sentiment de universală indulgență, ar fi un ironist fin ca Renan, și nu un satiric.

In *Profilurile* din „Goana Vieții", d. Vlahuță zugrăvește in versuri aceleași tipuri cași in schițe și articole, și le zugrăvește cu mai mult noroc. Iată, de pildă, un critic:

Ia jurnalul, recitește,
Și-admirind din nou ce-a scris,
Zice, incintat de sineși:
„Bre, dar strașnic l-am ucis!"

Cred c'ați ințeles că Ramzes
E un critic asasin...
O intreagă hecatombă
Sub condeiul lui hain!

Și intreg acest „profil" e la innălțimea versurilor citate. —Sau iată un ratat, „Damian poetul liric, trubadurul pesimist" care „atacă" pe un provincial „chiabur", și dindu-i o „hirtie" pe cum că el, provincialul, a fost ales de comitet președinte de onoare al unei reviste „ce va apare", îi cere abonamentul. Dar provincialul făcuse experiența:

— „N'ai noroc,—c'un sfert de oră
Inaintea dumitale,
Tot cu-așa tertip un tinăr
Mi-a ciupit ceva parale..."

Dar nu mai continuu. Aceste profiluri merită să fie cetite. Sentimentul ridicolului, cași spiritul critic, străbate prin toată

opera d-lui Vlahuță în toate fazele evoluției sale. Aproape nu e volum, din care n'am putea face citații. Iată, în „Iubire", *Do ut des*, iarăși un fante, fantele în ipostasul de „pensionar" al unei femei bătrîne. În „Dan" găsim pagini satirice de o mai mare însemnătate. Am citat paginile dela începutul romanului, în care d. Vlahuță cu ocazia balului de la d-na Raspal, zugrăvește burghezia, pe politiciani, parlamentul și presa.—Un exemplu de observație, de critică și de satiră în același timp, sînt paginile în care d. Vlahuță ne face să asistăm la voluptatea cu care femeile din societate „scarmănă" pe biata Ana, silută de Peruianu:

— Ai auzit, soro... de scandalul lui Mișu Peruianu?
— Da, dragă închipui-ți c'aseară a venit Roșasca la mine—încă era bolnavă, și s'a sculat din pat cum a auzit—eu nu știam nimic, m'am crucit, cînd mi-a spus ea... ci-că Mișu vrea să se despartă, i-adevărat?
— Ași, i-a făcut Zoe un scandal, nu știi c'a vrut s'o omoare...
— Ce spui? Cum?
— A bătut-o, de-a lăsat-o leșinată.
Aci fantazia Doamnei intră în descrierea amănunțită a întîmplării...
— Doamne, dragă, da' eu am auzit că el trăia de mult cu nepoată-sa.
— De patru ani, soro, apoi să-ți spun eu... acum doi ani, cînd se zicea că-i bolnavă de tifos, ea avortase...
. . . .
Ființi, care nu se puteau suferi, care erau certate de mult, cu ocazia aceasta se împacă, ochii le sticlesc de mulțumire, etc...

Cînd e vorba de „mahalagismul" cucoanelor, muza îl inspiră întotdeauna pe d. Vlahuță. La Pungești, Ana și Dan se țin deoparte, nu au relații cu nimene. Lucrul acesta înfurie „elita" feminină a tîrgușorului:

— Ia vezi, Natalițo, zău, pune-te pe-atîta și află-ne ce hram țin, de unde i-a adus vîntu pe-aici?
— Asta află, că-i calul dracilor... una-i Ioneasca sireaca! Acu să te vedem...
Și s'a pus Ioneasca pe-atîta, ș'a aflat: Era un fecior de popă; ea era fata unui crîșmar. Și de-aci încolo, las'pe Nataliţa să ți le ticluiască ea...

Ași mai putea cita multe bucăți, dar ajung și acestea, pentru a ne face o idee de *tonul* satirei d-lui Vlahuță.

D. Vlahuță a fost și un polemist, mai ales în vremea cît a condus revista „Viața". Și, înzestrat cu sentimentul și viziunea ridicolului, polemica sa a fost satirică. D. Vlahuță nu discuta, nu argumenta, d-sa lua în rîs pe adversari și atitudinea lor. Îi zugrăvea satiric. Ba de multe ori îi transforma în *tipuri*, ca de pildă *Marin Făgureanu*.

Am comparat adesea pe d. Vlahuță cu Eminescu. Comparația se impune. Și mai toți criticii, cași publicul, obișnuesc s'o facă. Am văzut că în privința criticii sociale, a filozofiei, a sentimentului de iubire și a satirei, acești doi poeți samănă, fără ca de aici să urmeze că d. Vlahuță e un imitator. Asămănarea vine din cauza înrudirii între temperamente și din cauza împrejurărilor la fel, în care au trăit.

O altă asămănare, datorită tot temperamentului și momentului istoric, este lipsa efuziunii de sentimente patriotice cauzate de împrejurările actuale. Alecsandri mai înainte, Coșbuc mai pe urmă, s'au inspirat de preocupările actuale și au cîntat, fie războiul, fie alte evenimente. Eminescu nu a cîntat războiul, nici independența, regalitatea și celelalte. Și tot așa și d. Vlahuță. Numai în faza a doua, cu ocazia nenorocirilor din Ardeal, a scris acele două poezii, care nu sînt din cele mai bune ale sale. „Nu mai avem Bolintineni și Murășani", suspina d-sa atunci, dar nici d-sa n'a fost Bolintinean ori Murășan.

Explicația e simplă, și pentru d-sa, și pentru Eminescu, și pentru Caragiale, și pentru ceilalți: Critici ai societății actuale, nu se puteau entuziasma de triumfurile ei. Cînd s'a inaugurat statuia lui Ștefan cel Mare, Eminescu a scris faimoasa lui Doină...

Dar dacă pe Eminescu nu l-au inspirat întîmplările prezente, a cîntat în schimb faptele mari ale trecutului, ca de pildă în Satira III. D. Vlahuță însă nu le-a cîntat nici pe acestea.

„Medievalismul" eminescian lipsește în opera d-lui Vlahuță. Cu alte cuvinte d-sa e lipsit de sentimentul trecutului. Sau, mai just, d. Vlahuță nu are nostalgie de cît pentru trecutul propriei sale vieți, cum am văzut cînd am analizat cîte-va din „amintirile" împrăștiate în opera sa, ori poeziile în care regretă copilăria ori iubirile apuse.

D. Vlahuță este unul dintre puținii poeți romîni, care n'au cîntat vremurile vechi. Căci „patruzecioptiștii" cîntau trecutul *glorios*, ca să îmbărbăteze pe contemporani în lupta de redeșteptare națională. Eminescu a cîntat trecutul, pentrucă simțea *poezia* trecutului, pentrucă îi plăcea să terfelească și pe această cale prezentul, opunîndu-i trecutul *cinstit*, și pentrucă găsea în trecut un refugiu, în care să se consoleze de mizeriile și ridicolele prezentului.

Dar d. Vlahuță se mai deosebește de Eminescu și prin lipsa unui alt sentiment: al naturii.

În faza primă, cînd e mai „eminescian", în „Poezii" și'n „Nuvele", d. Vlahuță aproape nu cîntă natura. În primul volum,

d-sa își intitulează o bucată: *In pădure*, dar nu găsim pădurea ci sentimentele melancolice ale poetului. Căutînd cu luminarea vom găsi, ici și colo, cîte-o imagină din natură în citeva poezii *(Mamei, Pe deal, Dormi in pace* și mai ales in *Nu căta...)* O singură bucată are d. Vlahuță consacrată naturii: *Sonetul* care incepe cu versul „Vuind s'azvirl șuvoaele de vale". In celălalt volum, în „Nuvele", vom găsi și mai puțină natură. In *Durerile lumii*, unde acțiunea se petrece, pe rind, în două sate, și unde e vorba de iubire, sentiment care stîrnește întotdeauna pe acel al naturii, nu găsim decît vre-o două pasagii scurte. Și nici unul din aceste pasagii nu e cuprins în paginile în care e vorba de amorul dintre Radu și Margareta. Acolo, la moșia unde se urzește amorul lor, sint cîmpii, apusuri de soare, nopți cu lună și totuși, în nuvelă, natura e absentă.

Mai tîrziu numai, începe d. Vlahuță să zugrăvească natura. In „Dan" este încă foarte puțină. E remarcabil pasagiul din capitolul IV, unde autorul zugrăvește *impresia* ce-i produc Carpații, văzuți din goana trenului spre Sinaia. Dar trebue să facem o săritură tocmai până la al XVII-lea capitol, ca să mai găsim „natură", un răsărit de soare pe muchea unui deal: „o mijire de foc... dar cum crește și radiază de puternic; e departe, și se văd așa de bine bulgării din arătura proaspătă, parcă se roșesc și tremură în zarea dogorîtă, incendiată...."

In volumul „Iubire", găsim mai multă natură decît în primul volum de versuri din 1887. Poeziile *In Mînăstire, In Iuliu, Icoane șterse*, deși nu sint consacrate naturii, conțin, totuși, fiecare în parte, mai multă descripție decît toate poeziile din primul volum.

Dar în nuvelele din „Viața", scrise, unele după altele odată cu poeziile din „Iubire", natura lipsește aproape cu totul. Găsim o singură descripție, care merită să fie remarcată, în nuvela *In vîltoare*, din volumul cu acelaşi nume, — „volbura furioasă pe care o făcea apa plumburie a Siretului, zugrumată între două maluri înalte..."

Pentruce nu zugrăvește d. Vlahuță natura? Probabil pentru acelaşi motiv, pentru care nu o zugrăvește nici d. Brătescu-Voinești. Intre acești doi scriitori este o mare asemănare, — psicologi, lirici, cerebrali, spirituali, conciși, — dar și multe deosebiri. Vorbind de d. Brătescu („Scriitori și Curente"), spuneam că nu are descripții de natură, pentrucă imaginația plastică nu este o însușire

covîrșitoare a spiritului său și pentrucă ceia ce-l interesează e omul, și anume sentimentele acelea care nu au nevoe, pentru a fi pricepute, de zugrăvirea naturii încunjurătoare. Ni se pare că aceiași cauză explică și lipsa sau sărăcia elementului pitoresc în opera d-lui Vlahuță. Și vom vedea încurînd lucrul acesta mai bine. Dar după cum d. Brătescu, cînd vrea, poate să zugrăvească natura, tot așa și d. Vlahuță.

Și'n adevăr, cînd și-a pus în gînd să fie pitoresc, d. Vlahuță a reușit. Vorbesc de „Romînia Pitorească". Și trebue să mai observăm ceva: zgîrcit în zugrăvirea naturii e d. Vlahuță în prima-i fază, în cea subiectivă; cu cît însă devine mai obiectiv, d. Vlahuță dă o tot mai mare atenție naturii, ceia ce e foarte natural.

Cineva ar putea adăoga că în ultima fază, d. Vlahuță a cîntat și trecutul, în volumul său „Din trecutul nostru". Cred însă că în acel volum poate fi vorba mai mult de descripții reușite și de sentimentul patriotic, și nu atîta de sentimentul trecutului. Bine înțeles, acest sentiment există în „Trecutul nostru" dar nu are acea intensitate și adîncime, ca să-l putem socoti ca o forță creatoare în opera scriitorului nostru.

Cam aceasta ni se pare nouă că ar fi fizionomia sentimentală a d-lui Vlahuță. Ca s'o complectăm, vom adăoga că sentimentalitatea sa, în general, este melancolia, dar nu o melancolie „poetică", nostalgică, duioasă, ca a lui Eminescu, ci o melancolie amară. Dacă ne-am permite și noi transpoziții de senzații, am spune că tonul sentimental al lui Eminescu are ceva albastru, pe cînd al d-lui Vlahuță e de o culoare mai mult neagră. Și aceasta, pentrucă Eminescu a fost mai mult un visător și un idealist, pe cînd d. Vlahuță, cum vom vedea, e mai mult un realist și anume un psicolog.

E interesant să comparăm *Melancolia* lui Eminescu cu poezia la fel intitulată a d-lui Vlahuță.

Versurile lui Eminescu sint foarte triste, ele te înduioșează, te întristează. In ele e un profund regret, dar nu e dezesperare.

In versurile din *Melancolia* d-lui Vlahuță nu mai este efuziune lirică. D-sa *se analizează* și ajunge la prozaica și descurajanta concluzie:

> Silă de ziua de azi și teamă de ziua de mine,
> Asta e tot ce mai simt...

Această oboseală, această neputință de a gusta viața, această silă și teamă, una mai apăsătoare decît alta, această lipsă de regret, această lipsă de parfumul melancoliei (cu tot titlul poeziei!), această stare *baudelairiană*, este amărăciunea de care vorbeam.

Desigur, aşi exagera, dacă aşi spune că tonul sentimentalității d-lui Vlahuță este necontenit la acelaşi diapazon de „silă" și de „teamă", căci versuri ca

> Viforoasă mi-e viața și pustie și amară,

adesea citate, oricît ar fi de „tragice", nu mai sînt aşa de apăsătoare ca cele din *Melancolie*. Cuvintul „viforos", care suggerează mișcarea, poate chiar lupta, aruncă o rază în întunericul din acest vers.

Citam mai sus, cînd vorbeam de sentimentul iubirii, cîteva versuri din poezia *Ce te uiți cu ochii galeși?* In ele era constatarea amară, fără revoltă, aproape ironică, a unei irevocabile sentinți a naturii: renunțarea silită la bucuriile iubirii a unei femei încărunțite. Insuşi *realistul* Maupassant a tratat cu mai multă înduioșare această problemă în *Fort comme la Mort*.

Acest ton a tot scăzut cu vremea. Dar el se simte uneori și 'n ultimele volume de versuri și nuvele, cum am văzut mai sus cu prilejul analizei unor bucăți din fazele ulterioare ale evoluției d-lui Vlahuță.

Ca să fim complecți, trebue să adăugăm că d. Vlahuță a reușit de cîteva ori să scrie și versuri melancolice în felul lui Eminescu, chemări înduioșate după fericiri care nu pot să se mai întoarcă, în bucățile *Din trecut* și *A mele visuri*. Cea dintăi nu e lipsită cu totul de analiză psicologică. A doua e numai sentimentală.

Până acum am văzut materialul de idei și de sentimente al operei d-lui Vlahuță. Să trecem la analiza acelor însuşiri intelectuale ale autorului, care alcătuesc mijloacele sale artistice.

(Urmează)

G. Ibrăileanu

P. S.—In fragmentul din numărul trecut, în ultimul rînd al paginii penultime, s'a zețuit „*basa obiectivității*" în loc de „*bosa obiectivității*". Cît despre alte greșeli de tipar...

Noapte de Noembre

Vînt de toamnă, vînt de toamnă,
Rătăcit prin ramuri ude,
Sufletul meu trist te-aude
Și'nțelege ce însamnă
Plînsul tău prin ramuri ude...

Vînt de toamnă, vînt de toamnă...

Scuturi florile'n grădini,
Florile amintitoare
De buchete mari de crini
Și de zile lungi cu soare.

Scuturi flori... și nu mai am
Mîni de unde să le-adun;
Scuturi flori și bați la geam
Ca un gînd de om nebun.

Şi de fruntea mea fierbinte
Aerul svîrlit se sfarmă.
— Lasă lumea mea să doarmă
Liniştită şi cuminte.

Lasă-mă cu mine ; lasă
Iarăşi sufletul să-mi string...

Cînd ai şti cît de frumoasă
E iubirea care-o plîng.

Vînt de toamnă trist şi rece
Ia-mă şi mă du departe ;
Ca pe-un stol de frunze moarte,
Ca pe-un funigel ce trece.

Tu usuci subt gene rouă ;
Rouă sfîntă şi amară ;...

Nourii acopăr iară
Cornul alb de lună nouă.

Vreau în şoapte ca s'o strig ;
Azi atîta dor mai am.
Vreau să mai rămîn la geam...
Bate vîntul... şi mi-i frig....

Sufletu-mi abia se'ndeamnă
C'o privire, c'un cuvînt...
De mi-ai bate pe mormînt,
Vînt de toamnă !...

Demostene Botez

Un mister biologic : cancerul

A vorbi de mistere în fenomenele vieţii nu e nici o noutate ; mai ales după ce descoperirile moderne de fizică şi chimie ne-au făcut a ne da sama cît de puţine informaţiuni aveam despre natura intimă a unor fenomene cu mult mai simple. Cancerul nu intră însă în categoria fenomenelor pe care să nu le putem supune cercetării şi experimentării ; şi, oricît de complicate îi sînt manifestările, nu l-am putea califica de mister biologic, dacă n'ar sdruncina unele din concepţiunile cele mai bine formulate pe care le avem, despre echilibrul şi armonia admirabilă care există în vasta asociaţie celulară, ce constitue corpul unui animal.

Deaceia cancerul nu este numai o problemă medicală, ci o problemă de biologie generală ; şi încă una din cele mai interesante. Nu-i nici o mirare, deci, că, spre a aduce lumină în ascunzişurile acestei misterioase afecţiuni, s'au instituit comisiuni de cercetători, care atacă problema pe toate laturile ei. Cu toate cercetările făcute nu se poate afirma, până în prezent, nimic precis nici în privinţa cauzei ori cauzelor care provoacă formarea unui cancer, nici dacă această afecţiune este contagioasă ori nu.

Cum chestiunea cancerului preocupă actualmente şi pe cercetători şi marele public, cred interesant să rezum cîteva articole, apărute de curînd în reviste, fără să dau întindere laturii medicale, în care n'am competinţă.

*

Spre a-şi face cineva o idee ce este cancerul, să-şi închipue că, undeva în corp, în piele de ex., se produce o umflătură neînsemnată, prin înmulţirea unei celule ; apoi, că această grămăgioară de celule, înmulţindu-se tot mai mult, începe a înmuguri, a produce rămurele, ce se lungesc şi se răsfiră în toate părţile, ridicîndu-se la suprafaţă ori vîrîndu-se prin ţăsuturi şi organe, ca viţişoarele unei rădăcini prin pămînt.

Odată format, corpul acesta celular ramificat crește neincetat, ca un organism independent; el distruge și absoarbe orice întîlnește în drumul său. Organismul întreg, ros și invadat de tumoare, slăbește tot mai mult, până își dă sfîrșitul.

Acesta e cancerul: trup din trupul nostru; dar ne suge și ne prăpădește.

Cei de acum cîteva sute de ani vedeau în cancer un animal hidos, un fel de crab cu zeci și sute de picioare și de o voracitate spăimîntătoare. Babele vremei și medicii lui Molière încercau să-l atragă afară din corpul omului prin descîntece ori formule latinești, ori ademenindu-l fie aplicînd o broască vie, fie carne proaspătă de animale, pe locul unde apăreau la suprafață groaznicele lui prelungiri.

Cercetările lui Wirchow și Waldeyer au dovedit însă că oriunde s'ar examina cancerul, fie în locul de unde a pornit, fie în cele mai depărtate ramuri ale lui, microscopul nu descopere altceva decît celule nediferențiate, cu o înfățișare de simplicitate embrionară—, celule alipite între ele și formînd masse și cordoane epiteliale, în care elementele celulare sînt în necontenită înmulțire.

Cu aceleași caractere apare cancerul și la diverse patrupede și păseri, așa că observațiunile și experiențele asupra lui s'au întins asupra unui mare număr de animale.

Apariţiunea și mai ales modul de desvoltare al cancerului sînt cu adevărat extraordinare: cancerul reprezintă anarhia în admirabila reciprocitate a asociațiunii celulare. Fapt, care trebue de pe acum semnalat, este că această desvoltare anarhică, această multiplicare celulară anormală, cu caractere embrionare, apare tîrziu în viața indivizilor; se ivește după complecta lor maturitate. La guzgani de ex. apare după a 5-a ori a 6-a lună dela naștere, la om cînd e în vrîstă de 40—45 ani.

Spre a înțelege cît mai clar ce accident biologic e cancerul, voiu schița în cîteva rînduri evoluția unui organism superior vertebrat (pește, broască, reptilă, pasere, om). El ia naștere dintr'o celulă, oul. Acesta se divide în două, apoi în 4, 8, 16, 32... celule asemănătoare; mai apoi ia forma de mură, forma de beșică, în fine apar foițe formate de celule bine alipite și mai tîrziu din foițele aceste se nasc organele. În măsură ce fătul, embrionul, înaintează în vrîstă, celulele, care erau la început asemănătoare, încep a se diferenția, a lua alte înfățișări, a prezenta alte structuri, a îndeplini alte roluri în corp. Unele celule formează mușchi, altele oase, altele materie nervoasă, etc.; ele se grupează formînd țăsuturi (țăsături) și organe. Cînd copilul se naște, el are toate organele formate, e întocmai ca omul. Cu toate acestea înmulțirea celulară, diferențiarea, organizarea țăsuturilor și creșterea organelor continuă încă multă vreme; adică, mulți ani unele grupe de celule păstrează însușirea lor embrionară, de a se înmulți prin diviziune și a crește corpul. În tot acest timp cancerul se ivește extrem de rar.

Dacă omul ajunge matur, înmulțirea celulară e redusă la înlocuirea pierderilor; diferențiarea celulară mai activă se face pentru complectarea țăsuturilor distruse ici colea prin vre-un accident; creșterea organelor a încetat. Acum se stabilește un echilibru, durabil cîțiva ani, între asimilare și desasimilare; acum solidaritatea, reciprocitatea socială între indivizii celulari, e maximă.

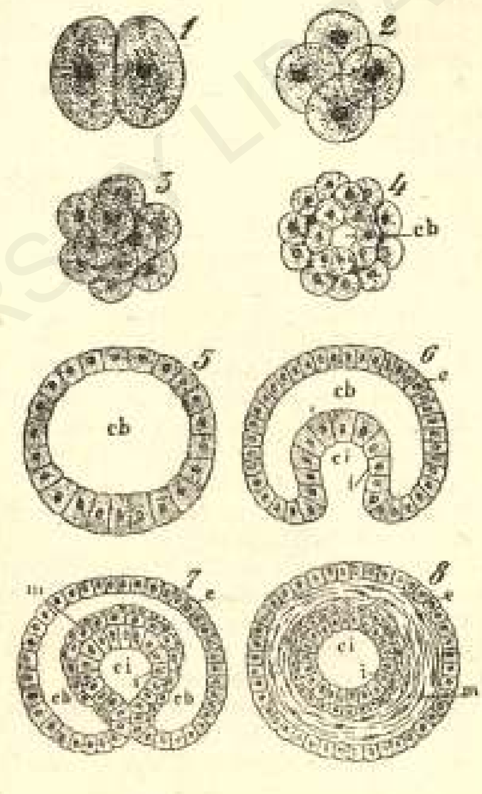

Figura reprezintă fazele desvoltării unui organism mai inferior ca vertebratele; dar, cu oare care deosebiri, cursul desvoltării embrionare e cam același și la vertebrate.—1. Celula ou se divide în 2 celule. 2. Aceste două celule dau prin diviziune 4, apoi 8 (la No. 3), apoi un fel de mură (4). La No. 5 e forma de vericulă (beșică) cu un perete de celule bine unite între ele (cu un perete epitelial). La No. 6 se vede cum forma de beșică se transformă într'o cupă cu 2 foi epiteliale; la No. 7, între cele 2 foi epiteliale apare a treia foaie (mezodermul); iar la No. 8 se reprezintă o secțiune (tăletură) deacurmezișul unui embrion în care la exterior e un epiteliu ce va forma învălitoarea mai din afara a corpului; în interior (i) este căptușeala interioară a tubului digestiv tot epitelială; iar între aceste epitelii e mezodermul cu structura de țăsut conjonctiv (fire și celule).

Și tocmai în epoca aceasta apare—din fericire rar—focarul canceros, ale cărui celule nu știu nici de nevoile funcționale a vecinelor, nici nu simt influența lor; ci cancerul, folosindu-se nu-

mai de agonisita organismului, se desvoltă şi creşte ca un parazit nesăţios, cărui nimic nu-i poate rezista.

Se va înţelege şi mai bine cît de extraordinar este acest fapt adăugînd că, după cunoştinţele noastre actuale, există o unitate de compoziţie protoplasmică în tot organismul şi că diferenţierele celulare se fac pe acest fond comun, particular individului şi care nu este identic cu a nici unui alt individ. Cu alte cuvinte viaţa unui om nu e rezultanta vieţelor independente a celor 60 trilioane de celule din care este format, ci întreg organismul e unitar, are în toate părţile acelaşi patrimoniu individual, indiferent dacă ici el alcătueşte o celulă epitelială, dincolo o fibră musculară; şi această unitate de organizare pentru om am putea-o numi substanţa om, pentru gusgan substanţa gusgan, etc. Admiţînd că fiecare element constitutiv al corpului, fiecare celulă, are viaţa ei specială—viaţa celulară—, pe de o parte această viaţă va traduce în manifestările ei fondul comun al unităţii de compoziţie protoplasmică, pe de altă parte va fi influenţată şi modificată de viaţa celorlalţi indivizi celulari.

Celula care nu se poate acomoda vieţii celorlalte, celula care se desface din raporturile de reciprocitate cu alte celule e condamnată morţii. O celulă nu are prin urmare o viaţă independentă, ci libertatea ei este foarte restrînsă; rolul ei este determinat, iar din executarea acestui rol limitat şi din neîmpiedicarea funcţionării celorlalte celule rezultă armonia organică, pe care o admirăm la toate vieţuitoarele.

Inadins am insistat mult asupra acestei dependenţe mutuale a celulelor; am scos în relief cît de mare e asemănarea lor, oricît de avansată ar fi diferenţiarea rezultată de diviziunea muncii; acestea spre a evidenţia cît de extraordinar se comportă celula canceroasă, celulă care, repet, e: una din celulele corpului, avînd acelaşi substrat protoplasmic; mai mult, prezentînd simplicitatea embrionară; şi care, la un moment dat, începe o înmulţire grăbită, rupe orice reciprocitate cu semenele ei şi dă naştere tumorei vorace, care distruge omul cel mai în putere...

Deosebirea între cancer şi alte maladii este enormă. Tuberculoza distruge organul în care s'a aşezat bacilul lui Koch şi slăbeşte corpul răspîndind în organism otrava fabricată de el; sifilisul ucide prin acţiunea directă a Spirochetei palide; turbarea prin virusul agentului microbian ultramicroscopic; holera prin otrava vărsată de baccilul virgulă fixat pe maţe; etc., etc. Agentul patogen în diverse maladii distruge, direct ori prin otrava lui, celulele corpului; în cancer celule ale corpului distrug şi otrăvesc pe altele, omorînd corpul pe care se desvoltă şi distrugîndu-se şi ele, ca anarhistul care aruncă bomba într'un teatru subt dărîmăturile căruia el însuşi va găsi moartea.

*

Am insistat destul, cred, pentru a arăta ce e cu totul mis-

terios în problema cancerului. El poate lua naştere în piele—cum am spus mai sus—, în ficat, în stomah şi intestine, în ţăsutul conjonctiv, în muşchi... prezentînd acelaşi caracter: o multiplicare a celulelor, ce au caracterul embrionar, şi o ramificare printre ţăsuturi pe care le distruge. La început nu produce tulburări grave; mai tîrziu, cînd invadează organele, efectele lui se văd. Să-l urmărim puţin în desvoltarea lui prin organe, revenind la exemplul ce l am luat la început.

Să ne închipuim că una sau cîteva din celulele pielei ar deveni focarul anarhic ce va da naştere cancerului. Celula sau celulele aceste se divid, cele rezultate din ele se înmulţesc la rîndul lor şi din această grămăgioară ies ramuri şi rămurèle ce se întind în toate direcţiunile.

Dacă tumoarea canceroasă a ajuns la suprafaţa pielei, atunci ea se deschide, se sparge şi formează un ulcer, o gropiţă pe fundul cărei nişte mici ridicături supurează un licid infect. (E şi un fel de cancer dur, nesupurător). Ulcerul acesta nu se vindecă, pentrucă prin el nu e cu putinţă ca elementele sănătoase vecine să colaboreze la regenerarea ţăsuturilor; aceste elemente sănătoase nu pot distruge celulele canceroase şi nu ajung să se diferenţieze spre a complecta părţile distruse; ci în ulcer stăpînesc înmulţirile de celule canceroase distructive, cu caracterul lor embrionar.

Alţi muguri ai germenului canceros se vîră în adîncul pielei; străbat stratul de grăsime dintre piele şi muşchi; ajung în muşchi, pătrunzîndu-i în diferite direcţiuni, şi distrugînd tot ce întîlnesc în drumul lor; se întind în tendoane—frînghiuţele ce prind muşchii de oase—şi apoi chiar în oase. Nimic nu se poate pune stavilă înaintării acestui groaznic năvălitor în regiuni încă neatacate. Orice por, orice spaţiu dintre celule, sînt folosite pentru o creştere mai repede; iar celulele ţăsuturilor străbătute de cancer ori sînt mistuite de el; ori, fiind prinse între braţele lui, sînt distruse prin presiune. Din spaţiile dintre celule se vîră în vasele limfatice şi sangvine şi, odată ajuns aici—la libertate—cancerul roeşte. Bucăţele din el sînt desfăcute de curentul circulator şi transportate apoi în diferite organe, în care se prinde, se altoeşte bucăţica de cancer şi începe a înmuguri; devine, prin urmare focarul unui nou cancer. Aşa e dat pradă întreg corpul omenesc acestei boli îngrozitoare. Muşchii, tegumentul, oasele, ochii, urechile, aparatul digestiv şi toate celelalte părţi ale corpului pot fi atăcate de cancer. Prezenţa lui într'un organ se manifestă prin tulburarea funcţiunii acelui organ; uneori, prin împiedicarea funcţiunii unor organe, moartea nenorocitului canceros vine cu mult înainte de a se fi generalizat cancerul. Aşa de pildă: desvoltîndu-se cancerul pe esofag produce umflături ce-l astupă şi împiedică înghiţirea alimentelor, suplicii le foamei adăugîndu-se la ale boalei; desvoltîndu-se în rectum, nodul canceros împiedică deşertarea intestinului gros de resturile alimentării; cînd creşte în beregată ori plămîi împiedică respiraţia, produce înăduşiri.

Dacă viața celui atins de cancer nu se curmă mai din vreme prin impiedicarea funcțiunii unui organ esențial (plămîn, rinichiu, tub digestiv, crier, etc.), atunci tot organismul ajunge străbătut de vițele cancerului și o slăbiciune extraordinară dă cancerosului înfățișarea scheletică, pentru puține zile ce mai are de trăit.

*

Inainte de a expune cam ce se știe despre cauzele care determină desvoltarea anarhică a unor elemente din corp, desvoltare care este origina cancerului, să semnalez rezultatul încercărilor de transplantare și concluziile la care ne poate duce.

Cum am istorisit mai sus, o bucățică de cancer, sau și numai o celulă izolată canceroasă, luată de torentul circulator și dusă într'un organ oarecare, se prinde și începe a se înmulți, a germina, dînd un alt cancer. Acest fenomen a îndemnat unii cercetători să încerce altoirea cancerului, dela un animal pe un alt animal de aceiași specie. Altoirea aceasta a reușit: cancerul altoit a dat naștere unui cancer tipic. Există însă o ușoară deosebire între cancerul originar și cancerul transplantat, fie prin roire naturală, fie prin altoire artificială, și de aceia am putea numi pe unul—cel originar—cancer primar, pe cel de al doilea—transplantat—cancer secundar. Deosebirea e următoarea: celulele cancerului primar se pare că provoacă apariția însușirilor anarhice și în celulele regiunilor vecine; adică în jurul focarului canceros are loc o contagiune. In jurul cancerului transplantat nu s'a observat contagiune; celulele vecine nu devin canceroase, ci tot ce e canceros descinde numai din bucățica transplantată.

Acest rezultat al transplantării e de mare importanță biologică și de el trebue a ține samă în interpretarea acestui mister ..... al morții.

Să-l discutăm puțin. Dacă activitatea cancerigenă ar fi datorită unui microb, ce ar viețui în celula canceroasă, atunci cum se face infecțiunea în jurul cancerului primar s'ar putea face și în jurul altoilor—porțiunilor transplantate.

Cum aceasta nu se întîmplă, urmează că factorul ce deșteaptă funcțiunea embrionară a celulelor: multiplicarea, nu-și exercită influența decît în focarul primar al cancerului și de sigur asupra mai multor celule de odată. Odată pus în mișcare resortul acesta vital, ce se traduce prin înmulțire celulară, creștere și înmugurire anormală, el continuă a funcționa dela sine, cum se prăvale până în vale piatra din vîrful muntelui, îndată ce-i desprinsă de legăturile ce mai avea cu locul unde era fixată.

Din aceste observațiuni ar mai rezulta că celulele canceroase se desvoltă și cresc întocmai ca culturile de țăsuturi vii în afară de organism. Aceste țăsuturi cresc prin multiplicare celulară, dar nu se diferențiază în țăsuturi, ci celula în creștere sufere o simplificare de organizare care-i dă caracterul embrionar. Această dezvoltare se întreține cu anevoe pentrucă, în culturile experimentale de țăsuturi, cercetătorul realizează cu mari greutăți un mediu prielnic; în corpul nostru celula canceroasă găsește un mediu minunat, iar desvoltarea se face repede și fără piedică și cultura de cancer prosperă minunat.

*

In cele spuse până aici am rămas în domeniul faptelor, urmărite prin examinări microscopice. Dar nu ne putem mulțumi să cunoaștem numai caracterele istologice ale acestei curiozități hidoase, ci interesul cel mare ar fi să cunoaștem cauza nașterei și dezvoltării cancerului, și modul în care putem opri dezvoltarea lui. In acest domeniu numărul faptelor bine controlate este neînsemnat și trebue să ne mulțumim cu interpretări și ipoteze.

Credință răspîndită este că factori mecanici: lovituri, apăsări, sdrobiri de țăsuturi (contuziuni) ar fi cauzele cancerului. La întărirea acestei credințe contribue și cîteva observațiuni bine făcute. De pildă, s'a semnalat că: cancerul limbei ori obrazului a început din punctul unde vîrful așchiet al unui dinte sgîrie limba ori obrazul; cel al buzelor s'a observat la fumători cu luleaua, în punctele unde tubul lulelei apasă buzele; cancerul pieptului e mai frecvent la femei în părțile unde apasă corsetul; cancerul beșicei fierei în punctele unde pietricelele (calculii) fierei apasă beșica; cel al plămînilor e răspîndit la fierari, lucrătorii metalurgici, lucrătorii din fabricele de tutun, de culori de anilină, hornari... la acele persoane, în fine, care aspiră pulberi inerte sau tonice, etc.

Adică, după aceste observațiuni, cancerul s'ar naște ca produs al unor iritațiuni mecanice frecvente și de lungă durată. O asemene părere este greu de justificat, căci dacă admitem că acțiunea mecanică a produs și poate produce—cum s'a dovedit și experimental—o creștere și multiplicare a celulelor în punctul iritat, nu înțalegem cum acest impuls inițial poate excita indefinit—fără nici o modificare chimică celulară—celulele la apriga multiplicare ce e caracteristică în cancer. Apoi, părerea aceasta nu ne lămurește de loc pentruce nu apare cancer,—din aceleași pricini,—și la copii și oameni tineri, ci mai totdeauna după 45 de ani, și de ce aceste tumori nu dau niciodată îndărăt. In sfîrșit, observațiunea și experiențele au stabilit că creșterile anormale, produse de factorii mecanici cunoscuți, sau dezvoltate în urma unor experiențe, dispar cu vremea, dacă încetează cauza ce le-a provocat.

Pe aceasta cale nu găsim, prin urmare o explicație plauzibilă funcționării anormale a unor celule din corp. S'au încercat alte căi. Sînt autori care susțin că celula canceroasă e produsul convicțuirii (simbiozei) ei cu un microb ultramicroscopic. Acest microb infectează o celulă, ori cîteva celule dintr'un punct al organismului și aceste celule, canceroase prin modificările re-

zultate din conveţuire, s'ar înmulţi şi ar creşte ca un parazit, fără a infecta celulele vecine. Cînd transplantăm o bucăţică din cancer, facem acelaşi lucru caşi cînd am separa o bucăţică dintr'un lichen (muşchiu de copac); el se prinde, împrumută mediului ceia ce-i trebue şi se desvoltă din elementele lui constitutive. Părerea aceasta — că celula canceroasă e o celulă modificată prin convieţuirea cu un microb — ar fi justificată dacă experimental am putea infecta un organism numai cu conţinutul celular — nu cu celule întregi. — Atunci am putea afirma că conţinutul celular adăposteşte microbul — agentul patogen, — dar că mijloacele de studiu, de până acum, nu-l pot pune în evidenţă. Dovezile aduse însă, în sprijinul acestei păreri, — că celula canceroasă e un grup simbiotic, — nu sînt destul de concludente şi ipoteza aceasta a simbiozei n'are tocmai mulţi partizani.

S'a dat o altă explicare, verosimilă dar nu în totul dovedită, anume că excitantul ce ar deştepta celulele la funcţiunea lor embrionară de creştere şi înmulţire, ar fi o substanţă chimică exterioară celulei. Aceasta ar rezulta fie din activitatea unui agent patogen necunoscut, fie a unui autor al vre unei boli cunoscute, ce ar secreta însă o otravă pe care n'o cunoaştem încă; fie, în fine, din excreţiunile unor viermi. Această din urmă ipoteză pare a se confirma pentru cancerul gusganilor. Aceştia sufăr de cancer ce samănă cu al omului, iar după observaţiuni şi experienţe, făcute dela 1908 încoace, se pare că agentul iritant ar fi un viermuleţ în formă de fir ce parazitează gusganul. Viermuleţul acesta ar secreta o substanţă ce provoacă desvoltarea anarhică a primelor celule canceroase, şi produce modificări — adaptări în celulă, adaptări care întreţin apoi lunga lor evoluţie. S'a mai stabilit apoi că prin intermediul şfabului — gîndacului negru de bucătărie — gusganii se infectează unul pe altul cu acest vierme. Un gusgan ce e infectat cu viermi, elimină prin excrementele lui necontenit ouă de viermi; aceste sînt mîncate de şfabi, iar şfabii cad pradă gusganilor, care dobîndesc odată cu hrana şi parazitul dezvoltat în gazda intermediară, şfabul.

Dacă şi la om joacă vreun rol viermii paraziţi, nu se poate preciza.

*

O chestiune interesantă e dacă celula canceroasă iniţială provine din o celulă diferenţiată a unui ţăsut. Mai de mult se credea că numai epiteliile, ce formează învelitorile şi căptuşelile organelor, pot da naştere celulei canceroase. Această credinţă era întărită de împrejurarea că masele canceroase par mase epiteliale, celulele cancerului samănă cu celulele epiteliilor. Această asemănare nu e o dovadă a originei epiteliale a cancerului, ci vădeşte numai puţina diferenţiare a elementului epitelial. Dintre toate ţăsuturile corpului epiteliile îşi păstrează mai bine caracterul primitiv, embrionar, iar celula canceroasă, cum

am mai spus, se prezintă şi ea sub aspectul embrionar şi de aci rezultă asemănarea.

Se poate spune acum că şi din alte ţăsuturi poate lua naştere cancerul şi că oricît de diferită devine celula canceroasă de ţăsutul din care a luat naştere, totuşi forma elementului canceros şi reacţiunile microchimice permit cercetătorilor a stabili focarul primitiv din care a plecat înmugurirea distrugătoare. Aşa că mai curînd s'ar putea spune că celula canceroasă reprezintă faza embrionară, sub care se găsea ţesutul din care cancerul a luat naştere, în timpul cît organismul era în desvoltare.

Aceste observaţiuni au întărit ipoteza, emisă acum vre-o 40 de ani de Cohnheim, asupra originii tumorilor. El susţine că o tumoare nu este decît desvoltarea anormală a unor grupe celulare rămase prin ţăsuturi şi păstrînd caracterele lor embrionare. Existenţa acestor grupe de celule nediferenţiate este bine stabilită, nu se discută. Cunoştinţele noastre de până acum ne întăresc credinţa că o celulă sau grup de celulele ce funcţionează, produce efecte, ce sînt rezultanta excitantului şi a substratului chimic ce constitue celula. Asupra unei celule musculare un excitant produce contracţiune, asupra unui neuron (celulă nervoasă) fenomene de conducere a fluxului nervos, etc. Celula embrionară n'are altă funcţiune decît repetata diviziune, neîncetata multiplicare. Un excitant nu poate provoca în o celulă embrionară altă manifestare decît diviziune, înmulţire, creştere. Începe a funcţiona o celulă embrionară? rezultatul e creşterea, înmulţirea celulară.

E nevoe de un agent patogen, de un excitant chimic, de un virus, pentru a deştepta funcţionarea unui grup de celule embrionare, rămase în ţăsuturi din epoca desvoltării? Pentru Cohnheim, nu. E de ajuns, zice el, că ţăsutul conjonctiv ce ţinea strîns apăsat grupul celular, să înceapă a slăbi prin înaintarea în vrîstă şi îndată celulele slăbite puţin din încleştarea ce le ţinea, să înceapă a funcţiona şi mai pe urmă nimic nu le mai poate opri în creştere. Iată de ce cancerul apare după 40 de ani!

Această explicare e cam simplistă. Probabil că nu numai slobozirea din presiunea exercitată deşteaptă activitatea celulelor embrionare ci că există un excitant de natură chimică, iar excitaţia provoacă — cum am mai spus — oarecare modificări chimice chiar în celula ce funcţionează canceros. Indicaţie în acest sens este că produsele de desasimilare pe care, ca orice celulă a corpului, le varsă în economia generală ţăsutul canceros, sînt toxice pentru organism. Aceasta ar dovedi că din o cauză ori alta (microb, vierme, parazit, etc.) în corpul celui predispus la cancer s'a produs o modificare; această modificare se traduce prin producere de substanţe chimice, pe care nu le cunoaştem, dar care au influenţă particulară asupra unor celule rămase în stare embrionară. Aceste celule se *adaptează* acestor condiţiuni nouă şi încep a funcţiona în felul lor particular: se divid, cresc. Odată ce aceste elemente au dobîndit caracterul lor nou, funcţiunea

continuă, chiar de ar dispărea condițiunile ce au dat naștere acestui caracter canceros, pe care celula il păstrează și-l manifestă chiar cînd e strămutată din punctul unde condițiunile locale au determinat ivirea caracterului nou și cînd numai lucrează asupra lor agentul excitant. Celula sau celulele modificate în sens canceros trăesc ca niște protozoare independente și funcționează fără răgaz, hrănindu-se cu țăsuturile, prin care străbat, și înmulțindu-se. Asupra acestei creșteri, până acum nu putem influența și nici organismul nostru nu e în stare să influențeze. Afirmăm aceasta sprijinindu ne pe faptul că nu se cunosc cazuri necontestate de vindecare. Experiențele făcute asupra animalelor întăresc această opiniune.

Cînd prin urmare un agent de natură chimică ori fizică lucrează asupra organismului, unele celule se adaptează pentru moment excitantului și se stabilește un nou echilibru organic; sint însă celule la care adaptarea e cu totul particulară și viața cea nouă nu mai contribue la solidaritatea socială, ci se desvoltă și dăinuește cu totul independent.

Se vede că această desvoltare anarhică nu e posibilă decît după ce prefacerile din organism au ajuns într'o anumită stare, după ce s'a pregătit—prin vrîstă, maladii anterioare, etc.—un mediu prielnic desvoltării cancerului și cu această stare organică vine cam pe la 45 de ani.

Faptul că odată ce a devenit canceroasă o celulă rămîne nemodificată, neinfluențată de agenții externi și interni, inadaptabilă în fine, face pe Le Dantec să spună—„cancerul este forma definitivă a evoluției substanței umane, forma cea mai stabilă, după care orice variațiune încetează". Iar într'o notă Le Dantec adaugă: „dar dacă, în adevăr, formarea cancerului e ultima etapă a evoluției substanței umane, aceasta ne depărtează mult de visul poeților care așteaptă, ca termen al evoluției noastre, sosirea supra-omului".

Le Dantec merge, desigur, prea departe în concluziunile sale; dar într'o chestiune așa de misterioasă cum e origina cancerului orice ipoteză, cît de hazardată—și sint peste 100 de ipoteze—poate conține un sîmbure de adevăr. Pentrucă această extraordinară adaptare—să-i zicem adaptare în lipsă de altă expresie potrivită realității—această adaptare e de o stabilitate și o rezistență extraordinară și ținînd samă că cu toate silințele atîtor sute de cercetători îndîrjiți n'avem nici un indiciu despre mijloacele prin care am putea opri desvoltarea aceasta nebună, turbată, concluzia lui Dantec e îndreptățită, deși nu aruncă nici o lumină în chestie.

Dacă până acum știm așa de puțin despre origina și modul de răspîndire a cancerului, să nu pierdem speranța că cercetările, ce s'au întreprins, vor arunca lumina asupra problemelor pe care abia le-am atins mai sus.

T. A. Bădărău.

Judecata

— Ce-au ajuns și judicățile astea, e de speriat, neiculiță. Te jupoaie, nu altceva!... Să vedeți pățău' meu—de cinci ani de cînd îl duc, și abia acum i-am dat de hac.

Mă judic cu sora nevesti-mi a mai mică. Cînd a murit socră-meu—Dumnezeu să-l ierte, că el nu e vinovat nimic—a băgat ginere în casă pă pîrlitu' de cumnată-meu: un om, șurupar și mincinos, de să te ferească Dumnezeu! Fiindcă era și el iaca tînăr, sită nouă cum se zice, și om care n'avea, mi s'a făcut milă de el și l-am mai lăsat să stăpînească el tot pămîntu' rămas după urma socră-meu. Mi se părea că e om bun, pe cînd el era numai și numai șiret. Cînd îi ziceam: „mă neică, hai să' mpărțim și noi brînza de avere rămasă, că uite, am o lae de copii..." El răspundea: „S'o împărțim, neicuțule, dar... sînt dator vîndut și, de mi-i lua apa acuși, îmi stă moara de tot!... Că uite, vezi bine, n'am nici eu".

„— De ică neică—îi răspundeam eu—ce să-ți fac?... Nici eu n'am. Și înod teie și curmeie și mă dau și pă lac și pă uscat și tot nu pot să încropesc toate cîte-mi trebue... Hai să'mpărțim!..

„— Tiiii mă, nene, mai lasă-mă anul ăsta și la anul, gata: împărțim!"...

Și-l lăsaaam să stăpînească!... Ei, și a mers așa, cu șoptele și momele, zece ani.. Vezi? Zece ani!...

Acu cinci ani, că de cinci ani mă judec, i-am zis: „Mă cumnate, ce mai tunsă, ce mai rasă, îmi iau partea mea de pămînt... Scurt!... Te-am lăsat destul".

A văzut el că sînt hotărît și a tăcut, n'a mai zis nici două paie legănate.

Adouazi mă dusei cu plugu' la loc și 'ncepui să ar. Arai eu arai, până pe la prînz. La prînz, mă pomenii cu el, venea, venea înfipt, c'o furcă de fier la spinare. Nevasta mea, cum îl văzu, zise:

„— Măi Constantine, vezi tu p'ala?...

„— Il văz, neică.

„— Ei, ăla vine chitit pă pricină !... Ia și tu oticu' în mină, să nu te găsască cu minile goale.

„— Da' ce fa, e nebun ?—zisei eu—nici barim nu ne-am certat cu el...

„— E șiret mă, e șiret, n'avea încredere în el".

O băgai cam pe minecă și 'ncepu să'mi tremure vinele picioarelor. De, el era mai tînăr, și dacă mă răsbia, apoi știu că numai moale nu mi-ar fi fost la oase.

El, cum se apropie de loc, cum începu : „Dar bine mă... paștili... cine ești tu să'mi ari locu' meu ?...

Eu :

„— Da' de unde mă e locul tău ?... Și de ce mă 'njuri ?..

„— De ce te 'njur ?... Stai să-ți arăt !"

Și aduse cu furca să mă croiască. Eu ținui oticu' și mă repezii la el ca nălucu'. Dădu el, dar mă lovi peste otic cu cotoru' furcii... Știi, nu mai eram în bătaia furcii, eram lingă el. Ii înfipsei mina în guler. El lepădă furca și mă 'nhăță de mijloc. Lăsai și eu oticu' și 'nfipsei minile : una în git și cealaltă în briu. El huțupești-să să mă doboare jos, eu ține-mă bine și căznești-mă să-l răstorn. Umbla,— umbla să mă răstoarne. Ii dă Dumnezeu în cap femeii, și-l apucă d'un picior, și cind mă opintii odată virtos, îl răbufnirăm cit colo... El înfipse dinții în mina mea, pin' pînza minteanului și 'ncepu să stringă. Imi veni atunci nițică furie și-i trăsei cu mina ailaltă un pumn în cap. Mă lăsă cu dinții de mînă, dar se sculă într'un genunchi și cînd îmi repezi o pereche de pumni în nas, mă tulnici și 'ncepu să-mi curgă singe. Atunci mă 'nfuriai : „Și 'ncă dai mă, ai !..." și 'ncepui eu să-l arz. Și-i dădui, până simții că mi-am scos din capete bine. Mi-l așternui jos saltea și cind socotii că l-am înmuiat, îl lăsai. Furca de fier o oprii la mine, ca nu cumva, cum era înfuriat, să-mi ridice zilile cu ea.

Se sculă și el și plecă cam împleticindu-se. După ce depărtă, dobîndi omu' curaj : „...Grijania și paștili... te fac eu pă tine... Ară tu locu', că tot eu o să iau productu' după el..."

„— Măi, nu-ți-e de ajuns ?... Stai să-ți mai dau !..." și mă făcui spre el. Vream să plece odată și să mîntue cu înjurăturile... De, îmi părea rău să mă tot înjure, după ce îl răsbisem. A rupt-o la fugă și a perit din ochi-mi... Ei, am arat locu', l-am sămănat și credeam că asta o să fie toată daravela. Cind ce să vezi... mă dă hoțu' în judicată, că l-am bătut : eu și nevasta și că am intrat în silnicie în locu' lui. Niște diavoli de copii, ce se brodiseră cu oile p'acolea, el, gata cu ei : martori. Eu nici nu știam. La judicată, minți copiii cu covrigei, pînișoară, cîrnați fripți și spuseră toți, că l-am bătut până ce a căzut jos, eu și nevasta ; că după ce l-am socotit mort l-am lăsat, dar cind s'a sculat, iar am plecat la el și abia a scăpat cu fuga.

„— De ce mă—începu judicătoru' să se rățoiască pe mine —de ce l-ai bătut, după ce te-ai dus în silnicie să-i ari locu' ?...

„— Păi să vedeți, domnule judicător —dădui eu să spui— locu' era al socră-meu. .

„— Ce-are aface socră-tău cu bataia, mă ?" se răsti judicătoru'.

„— Păi are, domnule judicător—zisei eu iar—că socră-meu a avut trei fete : nevasta mea, alta care a murit și nevasta ăstuia, și locu'...

„— Mă, ce zor am eu de loc ?... Ce-ai căutat acolo să-l bați ?

„— Păi mi se cuvenea mie, domnule judicător... nevasta mea și nevasta lui sînt...

„— Ce zor am eu de nevasta-ta și de-a lui, mă ?... E vorba, l-ai bătut ?"

Dacă văzui eu că nu mă pot înțălege cu judicătoru' îi spusei :

„— Ne-am bătut amîndoi în parte : a dat și el, am dat și eu.

„— Păi martorii spun că el n'a dat ?...

„— Păi martorii mint, domnule judicător...

„— Mint ai ?—făcu judicătoru'—să te cred pe tine, care te-ai dus să-i ari locu' în silnicie ?

„— Păi locu', domnule judicător—mai vrusei eu să zic...

„— Destul !—zise judicătoru'.

„— Nu e destul, domnule judicător, că locu' mi se cuvine mie...

„— Taci !... Te dau afară !" sbieră judicătoru' la mine. Eu mă gîndii : hei !.., și judicătoru' ăsta s'o fi judicînd cu neamurile pentru avere, d'aia ține cu cumnată-meu..." Il întrebă pă el :

„— Ce pretinzi ?...

„— Să-i încondămnați după lege, domnule judicător, și să-mi dea și 200 de lei, despăgubiri, fiindcă am zăcut de bătaia lor !..."

Aci nu mai putui să rabd așa pîrîtură :

„— Ai zăcut tu, mă ?... Să te trăsnească Dumnezeu dacă minți ?..."

Atita apucai să zic, că judicătoru' și sări după scaun, de parcă-i pusei vitriol :

„— Și 'ncă blestemi, mă !..."

Șezu pe scaun, neică, și 'ncepu :

„Condamnă pe Constantin Oleajă la două luni închisoare și pe Ioana Constantin Oleajă 100 de lei amendă. Il mai condamnă tot pe Constantin Oleajă și la 200 de lei despăgubiri. Ai eșiți afar' !..." Aprodu' mă și 'nhăță și mă 'mpinse pe ușă afară.

„Ia uită-te măăă !... Ce mai fu și asta ?" Mă gîndii eu. Un avucat s'alătură de mine, văzu că i-am căzut în plasă, lui sau altuia.

„— Ce-ai de gînd ?

„— Pă dracu' !

„— Vrei să faci siminaru' ?

„— Ba-l dau dracului!
„— Păi îl faci, dacă nu pui avucat!...
„— Păi pui, să nu-l fac... Cît îmi cereți să mă scăpați?
„— Trei sute de lei.
„— Iuliu!...
„— Ce te vaiți?
„— Trei sute ?!!...
„— Da, o sută amenda, 200 despăgubirile, apoi două luni de pușcărie...
„— Da' să cumpăr cinstea dela D-ta, domnule?
„— S'o cumperi!
„— Păi domnule, eu sînt drept, locu' e al meu, mi se cuvine mie...
„— Și locu' ți-l cîștig, dar cu altă tocmeală...
„— Domnule, care va să zică, să mă bag la d-ta?
„— Ba nu, fă ce poftești!"
Și-mi întoarse spatele. Nevasta îmi trase un ghiont.
„— Te ia la pușcărie, mă!.."
Mă gîndii: „Măăă... a dracului dreptate!... Auzi!... să nu bați pă'l de nu te lasă să-ți iei dreptul..." Mă luai după avucat:
„— Domnule avucat, să nu vă fie cu supărare, hai să ne tocmim, că tîrgu' mînie n'are, și să mă scăpați de belea... Da' e vorba, și dv. prea ați cerut mult... Zău!
„— Că n'am cerut..." că sucită, că 'nvîrtită, m'ajunsei cu el 150 de lei, să mă scape de belea și să-i dau banii în două cîștiuri: o sută peste trei zile și 50 la ziua înfățișării.
„Să vii peste trei zile—îmi spuse avucatul—să-ți fac apelul și să-mi aduci banii". Vedeam eu grija lui de bani, dar răbdam.
Am plecat acasă, cu inima de parcă mi-o opărise cineva. Biata nevastă, mergea și ea după mine, și nu ne mai venea nici să vorbim.
Cînd mă gîndiam că n'oiu putea să scap de închisoare, începea capu' să-mi țiue și-mi venea o fîrșeală, de umblam să stau jos.
Moș Andrei ne întîlni în drum.
„— Bună ziua, taică—zise el.
„— Bună ziua, moșicule". Și mă gîndii: „D'ar ști moșul că hoțu' de judicător m'a osîndit la închisoare, nu mi-ar mai fi dat el întâiu bună ziua. Ei, dar tot o să afle el dela pîrlitu' de cumnată-meu..." Și așa a fost... A spus și la buni și la răi, și unul mai calic mi-a și dat-o la nas. Și să vezi cum. Muriau găinile în sat și el, în loc să-și îngroape paguba, venea cu ele să le spînzure d'o salcie. Zic:
„— Mă Ioane, da 'ngroapă-le dracului, mă, că spînzurate vine vîntu' și le jumule fulgii, și asvîrle molima și la mine".
Da' el de colo:
„— Așa e bine! Cum sboară vîntul fulgii, așa să sboare boala în pustietăți!...

„— Mă, da' nu sboară boala în pustietăți, ci sboară ca fulgii în găinile mele... Iați-le d'aici, și îngroapă-le!"
El:—„ba că nu, nu le iau".
Eu:—„ba că să le iei"... Până odată codălbi ochii la mine și-mi spuse:
„— Mă, te trimet mai degrabă la hîrdău' lui Gheorghiță!..."
Parcă-mi dete cu toporu' în inimă!... Îmi veni să-i sar în gît și să-i arăt eu cum trebue să fie om de omenie; dar mă gîndii că, de m'o mai da și ăsta în judicată, tot pentru bătae, și m'o vedea iar judicătoru', apoi mă condamnă de nu mai scap. Tăcui, și-l lăsai de spînzură găinile în salcie. Ce să-ți mai spui?... Peste o săptămînă au început găinile să-mi moară, și mi-au murit, neicuțule, până am mai rămas cu două și un cocoș...
La trei zile am fost la avucat, numai cu un pol. Făcusem cerere de împrumut la bancă pentru cinci poli; dar, până să se strîngă conțilii dă administrație și s'o aprobe, m'am împrumutat la Gligoraș cu un pol, să-i dau și-aluia un franc la pol pă lună.
Avucatu', că: „de ce numai un pol?..."
„— Atît am putut încropii așa repede, dar mai aduc..
„— Nu-ți fac apelu' acuși..
„— Ba fă-l, domnule, că-ți aduc și restu'... o să-mi dea dela bancă..
„— Cînd?...
„— Peste trei zile.
„— Bine, să vii atunci!.."
C'o fi—c'o pați, nu fu rost să-mi facă apelu' și am plecat acasă fără pol, pentrucă apucasem de i-l dădusem 'nainte de a-mi spune că nu-mi face apelul fără toți banii... Acasă am început cu stăruințele pe lîngă ăi dela bancă, i-am rugat, le-am dat băutură, și mi-au aprobat cererea, am făcut contratu' pă șase poli și mi-au dat banii. Mi-au oprit dobînda pă șase luni și cu ce le am dat cinste, s'a dus naibii zece lei. Un pol l-am dus lu Gligoraș datoria; cu zece lei am luat sare și-am dat două biruri, iar cu patru poli am plecat la avucat... Toată ziulica am stat pe lîngă el, că avea procese și trebuia să-l aștept. Măi, hoți și ca avucații ăștia, să te ferească D-zeu!... Cum m'a văzut, m'a 'ntrebat de bani.
„— I-am adus.
„— Adu-i încoa și hai să-ți fac apelu'...
„— Uite-i".
Și i-am numărat pe cîte patru în palmă. Îi băgă în portofel, mă luă acolo unde scriu logofeții, vorbi, nu'ș ce vorbi, și-mi spuse: „Intrăm în procese acuși, mai așteaptă nițel..." Măi, și cu nițelu' lui, i-am așteptat până pă seară, până cînd s'au isprăvit toate procesele. Mi l-a făcut, am tras cu deștiu și-am plecat acasă...

*

Eeei!... Peste vre-o două săptămîni îmi vin cetații. Eu

zic: „Măăă, a și sosit după apel!" Mă duc eu la vecin, le citește și-mi spune că, inculpat și la judicător.

„Cum naiba la judicător, că mie îmi spusese avucatu' la trebunal?... Mai bine, fie și la judicător, că-i mai aproape..."

La termen, peste vre-o zece zile, îmi iau nevasta după mine și hai la judicată. Cumnată-meu era și el. Umblasem eu, în ale vre-o zece zile să fac rost de 50 de franci pentru avucat, dar nu putusem. Ăi dela bancă, nu mai vreau nici morți. Zicea că: „Ce, banca s'o fie dor pentru mine, să-mi dea bani peste bani, ca să fac datorii peste datorii?..." La Gligoraș nu m'am mai dus, că și ala—însfîrșit, să te ferească D-zeu să ajungi la ananghie și să ceri la mîna altuia.

La judicată căutai avucatu', dar nu-l găsii. «Mai bine—îmi zisei—că poate, d'o fi apelu' lui făcut bine, scap de belea și fără el și nu mai dau nici cei 50 de franci».

Ne strigă înnăuntru și judicătoru' începu să citească. Cînd ce să vezi, neicuțule!?.. Mă didese în judicată cumnată-meu, că i-am arat locu' lui și eu să știu: tufă!

„— De ce-ai arat mă, locu'—începu iar judicătoru'.

„— Păi locu' se cuvine mie, domnule judicător—începui și eu.

„— Ce ți se cuvine ție, mă!

„— Știți, domnule judicător, eu sînt ăl cu daravela cu locu'... Ăsta mi-e cumnat... Nevasta lui e soră cu nevasta mea, și locu'—știi, pentru care ne-am și bătut—se cuvine nevestei mele..."

„— Nu e adevărat, domnule judicător, n'o cunosc!.. Locu' e al meu!.. Eu l-am stăpînit de 10 ani—spuse cumnată-meu.

„— Așa e, domnule judicător, l-a stăpînit, că l-am lăsat eu, da' minte că nu ne cunoaște... Nevasta mea e soră mai mare și locu' e dela socră-meu..."

Ași, de unde, judicătoru' se făcea că nu mă'nțelege, parcă eu îi vorbiam păsărește. Începu să'ntrebe el, scurt, cum știa:

„— Mă, cine a stăpînit acu' un an?

„— El,—spusei eu.

„— Destul!.. Ce pretenție ai—îl întreabă pă el.

„— Să-mi lase locu' în stăpînire și să-mi plătească despăgubiri și cheltueli

„— Domnule judicător, cum să las locu' lui, că l-am arat, l-am sămănat, și se cuvine nevestei mele?.. Ce sînt nebun să i-l las?.. Numai el este ginerile socră-meu?..

„— Hai, hai, curmează vorba. O să-l lași prea!" Și'ncepu, neicuțule:

„Obligă pe Constantin Oleajă să lase locul lui Marin Tănase în plină posesie...

„Obligă pe Constantin Oleajă și la 50 de lei despăgubiri și cheltueli!.."

„— Da' ce e asta, domnule judicător, dreptate?"

„— Dă-l afar' aprod!.."

Și mă dă neicuțele afar'!..

„— Ce mai fu și asta, nevastă?

„— Știu și eu, bărbate!.."

Ne ducem noi acasă—și ce-mi veni într'o zi, că spusei notarului toată daravela...

„— Păi dă-l în judicată și tu.

„— Păi ce să-l mai dau dacă m'a rămas?

„— Ce te-a rămas, mă? Judicata e cu nasu' dă ciară; dacă-i încălzești nasu' îl strîmbi încotro vrei... Fă acțiune de moștenire, ca să ișiți la împărțeală..." Însfîrșit mă descîntă notaru' și-mi deschise capu'.

„— Dacă-i așa—zic—păi stăi neică, fir'am afurisiți, să mă iau și eu de tine cu judicățile... Ce adică, numai tu om și eu nimic!?" Și adouazi plec la judicătorie și dau de avucat. Îi spui pătărania și-l tocmesc cinsprezece poli, să-mi scoață dreptul nevestei de pămînt...

Face avucatu' hîrtiile, și-mi dă una, de ce hîrtii să scot dela primărie. Viu eu, dau hîrtia notarului, mă tocmesc și cu ăla un pol să-mi scoață de pin' condicile primării tot ce-mi trebuia și pusei de gînd pă judicată și pă rost, să fac paralile avucatului. Cum adusei cetațiile, și i le dete notaru', cum intră năvîrliile în el. Îi venise rîndu' s'o poarte și el pă mînică!...

Pă după bobotează, aveam procestu' la trebunal, pă'l cu bătaia și tot p'atunci la judicătorie pă'l cu pămîntu'. Rost de parale nu era. Porumb făcusem puțin... Ce era să vînz, ca să iau eu atîtea parale, cîte îmi trebuia?...

Zic: „Făi nevastă, odată că ne-am prins în horă, trebue să jucăm... Hai să ne lipsim de vacă, s'o vindem și să dăm bani avucatului...

„— Da' bine mă, copilașii, cu ce să se mai deduleească și ei?...

„— Ei ce vrei fa, dar, să ne lipsim dă judicată?... Acuși ce-o fi o fi; 'nainte cu D zeu!.."

Și făcui și nevasta să zică ca mine.

Vîndui vaca pă 7 poli... La ziua judicății, luai banii în șervet și plecai cu nevasta după mine.

„— Banii, că te scap".

„— Gata!" Și-i numărai cinzeci de franci.

„— Așa e?—îl întrebai.

„— Așa!"

Și ne strigă 'năuntru... Și citește grafieru', și să scoală procurolu', și pîrăște, și dăi, și zii, că să ne respingă apelul...

„— Ia uite mă, da ce-o mai fi avînd și procorulu' ăsta cu mine, nenișorule?"

Se scoală și avucatu' meu, și începe să le spue ca după carte.. Și o sucește, și o'nvîrtește, că martorii sînt niște copii; că bătaia a fost chelfăneală între rude și... ne scapă, neicuțule, cu cîte douăzeci de lei amendă!...

„— Ia uite-mă!... Bodaproste Doamne!..." Mi-a venit să sar în sus de bucurie. Nevasta:

„— Scoate banii mă, și plătește amenda". Eu fusei gata; dar

preşedintu' zise: „Hai, hai, ţine-ţi banii, că o să vă vie la percictor amenda..." Avucatu', cum văzu banii, cum începu să-i lase gura apă de ei. „Ba că nu, dă-mi-i mie, în contul procesului de pămînt!"

„— Păi amenda?

„— Amenda mijlocesc eu să vă vie tocmai la vară..." Mă gîndii, şi fiindcă eram dator, îi dădui, neicuţule, patru poli. Îi spusei:

„— Ţine minte, domnule, mai sînt unsprece poli de dat, şi acum, vezi-mi dă procest.. Să-l faci pă cumnată-meu să pomenească!..

„— N'ai grijă!.. Ţi-l tund eu, şi ţi-l raz!.."

Şi iacaaaa, vine şi judicata de pămînt...

Mergem toţi la judicată: şi el cu nevasta şi eu cu nevasta. El dă fuga şi pune şi el avucat. Credeam că o să meargă treaba mai repede; de, doi avucaţi!.. Ne strigă acolo, şi avucatul lui, nici tunsă nici rasă, ceru aminarea. Al meu nu zise ba, şi se amînă procestul în Martie...

Vine Martie şi plecăm iar la judicată, şi dă al meu hîrtiile şi... ceru amînarea avucatul meu. Se amînă în Cirişar.

Şi vine Cirişar şi ne ducem la judicată iar, şi nu ştiu ce cusur găseşte avucatul lui, că ceru el aminarea.

Cumnată-meu seceră grîul pus de mine, îl treeră, îl vîndu şi dete banii avucatului lui.

„— Domnule avucat, mi-a luat grîul pus de mine!.

„— Are hotărîre, mă!..

„— Păi, să-l răminem mai repede cu procestul nostru...

„— Nu se poate mă, tu vezi de bani că-ţi cîştig pămîntu'..."

Dacă văzui, că asta o fi pricina de se tot amînă procestu', mă sfătuii cu nevasta şi... vîndui şi boii pe optsprezece poli.

Şase îi didei băncii datoria, unu' îl lăsai acasă pentru amendă şi cu unsprezece plecai la avucat şi îi didei pe toţi.

„— Acuşi, să-mi cîştigi procestu'...

„— N'ai grijă!.."

În Brumărel avusei judicată iar. Al lui ceru aminarea, al meu nu suflă. Sării eu cu gura:

„— Să nu se mai amîne, domnule judicător, că de cînd mă judic...

„— Sssst! — făcu avucatul meu.

„— Sssst! — făcu avucatul lui — şi se amînă procestul în Călindar.

„— Da' de ce, domnule avucat, mai amînarăţi procestul, că eu vream să iau locu'... îl făceam ogor pentru porumb.

„— Ei mă, mai trebuia ceva... Şi-apoi mai are de primit avucatul lui un rest de bani.

„— Păi dacă o să-i piarză procestul, la ce-i mai cere bani?

„— Păi ce el nu munceşte, mă?.. Avocatul n'a 'nvăţat carte?.. Lui nu-i trebuesc ghete, pălărie, haine, parale?..

„— Tiiii... care va să zică, nu să ştie din noi amîndoi care o să cîştige...

„— Cîştigi tu; tu cîştigi, fiindcă mă ai pă mine!.."

Îmi intră cuiul la inimă!.. Tot aşa spunea lu cumnată-meu şi avucatul lui, că-i cîştigă procestu'... Şi eu mă gîndeam, că din doi, o să piarză unu'.

În Călindar îi spusei avucatului:

„— Rade-l!.. Rade-l, că m'am speriat!..

„— Ţi-l raz, că a lui şi-a primit banii!.."

Şi intrarăm, neică, şi'ncepură avucaţii să se frămînte... Şi frămîntă-să, şi frămîntă-să şi odată judicătoru' le făcu semn şi tăcură.

„Ait, acu i-e acu!.."

„— Admite acţiunea femeii Stanca Constantin Oleajă şi porunceşte împărţeala... Puneţi ispert.." mai zice judicătoru'. Mă gîndesc, pă cine — pă cine... şi pui ispert pe notar. Atunci se amînă, să vie ispertu' să jure — da' avucatu' lui făcu apel, şi nu mai chemă nimeni pă ispert...

„Măi, da' hoţ cumnat!.. Cum s'a lovit el cu avucatu', nene!!.."

*

Aştept neică cinci luni de zile, iar pin Cireşar, cînd acum procest la trebunal cu pămîntu'.

Avucatu' meu, că să-i mai dau bani.

„— Păi, mi-ai cîştigat procestu'?

„— L-am cîştigat.

„— Păi, dă-mi hotărîrea..

„— Păi, a făcut apel.."

„— Păi, remîne-l şi aci, că am vîndut şi vaca copiilor, şi boii dela jug... Nu mai am ce să vînd."

De data aia m'a lăsat în pace.

Aidaaa, şi la trebunal. Acolo, să schimbase rostul, şi eu nu ştiiam de loc.

Ne strigă odată, zicea că face apelu', şi'm ceru prucedura. I-o didei avucatului şi avucatu' trebunalului. Nu ziseră nimic avucaţii, ci e drept, da' trebunalu' din chefu' lui amînă procestu' la paisprezece Noembrie.

„— Domnule preşedint, da' dă ce s'amînă.?" — începui eu... Avucatu' să'ncruntă la mine şi-mi taie curaju'. Aprodu' ne dete afară.

Eu mă gîndii, să mai stau să vorbesc cu avucatu', să videm ce mai îmi spune. Cumnată-meu, parcă aici nu mă cunoştea.

„— Bine mă, cumnăţele — îi zisei eu — de ce-ţi sînt dragi ţie pricinile?.. Nu ţi-ajunge ţie de cînd ne judicăm?" Da el:

„— Să ne judicăm, că d'aia-s făcute judicătoriile!.."

„— Bine neică, să ne judicăm!" Pin odaia aia marea, în

care foiau fel de fel de oameni, iacă și o biată femee. Mă 'ntrebă :

„— De mult te judici?

„— Acuși am venit aici, și se amină... Aștept avucatu' să videm ce mai îmi spune.

„— E hei, leiculiță—începu ea.—Eu mă judic de doi ani la judicătorie și de cinci aici... Uite, mă judic c'un popă—pocni-i-ar capu' și s'ar alege prafu' și pulberea de el!—A venit în locu' meu, tamnisam. Era vecin cu pămîntu' nostru. Eu, dusă prin București după 'rană, și biata mamă singură acasă. A murit mama, și hoțu' de popă și-a stricat gardu' și a făcut grădina lui tot una cu a noastră. Credea că eu oiu fi murit prin străini. S'apucă și tae prunii, îi scoate, ară și zice că e locu' lui. Cînd viu eu, nu mai cunoșteam aproape: locu' lui cu al nostru tot una.

„— Aba părințele, locu' meu?

„— Ce loc?

„— Cum ce loc? Locu' nostru rămas dela tata și dela mama...

„— Nu știu eu, se vede că ești nebună!

„— Nebună eu!?... Și-am început, de, ca femeia la necaz, să-i șterg barba și să-l blestem!... Dar m'a luat hoțu' la trînteală, și m'a bătut, de cînd m'am pomenit eu, ajunsesem în mijlocu' șoselei. Apoi nu știu, eu mă dusesem până acolo, ori el mă asvîrlise.—Dac'am văzut și văzut l-am dat în judicată la judicător...“

Și spunea biata femee, dela ficați, și eu mă gîndiam: „sărac de ea și de mine. Cum în lumea asta au parte numai hoții!...“ Ea povesti 'nainte, și femeia mea o asculta cu gura căscată.

„— ...La judicător, doi ani amînări peste amînări, până cînd, la o înfățișare, pe niște noroae de să dai cal de frîu și să te lipsești, n'am venit de dimineață. Se duse hoțu' și vorbi cu judicătoru', că are mort de 'ngropat, să-i ia procesu' 'nainte. Și i-a luat procesu' și m'a rămas în lipsă. Cînd am venit eu, el taman ișia, și rînjia, rînjia la mine—pocni-i-ar capu' să-i pocnească!

„— Să te auză Dumnezeu, zise și femeia mea.

„— Nu știam că făcuse isprava. Aștept eu, aștept... Se duce judicătoru' la masă, vine iar, începe și sfîrșește procesele. Cînd văzui că pleacă:

„— Da' procesu' meu, domnule judicător?

„— Ce proces?

„— Procesu' cu popa...

„— Aaa!... Ai venit tîrziu, s'a strigat...

„— Și, ce s'a făcut?

„— L-am dat drept lui!...

„— Drept lui!!... Dar'ar D-zeu să s'aleagă prafu' și pulberea de el! Păi e grădina mea, locu' meu de casă...

„— Du-te femee, du-te, și să faci apel...“ Ce era să mai fac?... Am plătit grafierului zece lei, și mi-a făcut apelu' la trebunal. Și d'atunci, uite-mă, de cinci ani, mă judic cu hoțu'... Uite cu hoțu' ăla, pocni-i-ar capu' să-i pocnească, și s'ar alege prafu' și pulberea de el!... Cu avucații: șu-șu-șu să-mi mănînce locu' Nu l-ar mai răbda D-zeu și Maica Domnului!“

Taman o strigă 'năuntru, și intră închinîndu-se.

„— Vezi tu nevastă, ce va să zică judicată?... Noi cînd om mîntui-o cu hoțu' nostru?...“ A dat D-zeu și a ișit avucatu' p'afar'.

„— Noi ce facem?

„— Duceți-vă acasă, ce să vă fac, veniți la 14 Noembre...“

Și am venit acasă.

In Noembre ne-am dus la trebunal, dar... ce fu, cum fu, se amînă la 7 Martie!...

„Na, că a 'nceput să se delungească...“

La 7 Marte, taman vorba femeii: șu-șu-șu, șu-șu-șu avucații între ei și, amînară procesu' la Cireșar.

„Iii!...“ mă gîndii: „La Cireșar trebue avucaților bani de băi; la Noembre bani de iarnă. La Marte, bani de Paști... Ei, dar acuș, vrei nu vrei, bea aiasmă Andrei!... Trebue să mă judic...“

. . . .

La Cireșar avucatu' meu, nu că să-i mai dau bani, că altfel mă lasă de pierz procesu'.

„— Nu mai am, domnule.

„— Bă să ai, că nu sînt robu' tău să te slujesc mereu.

„— Păi isprăvește-l domnule odată...

„— Termină-l tu, dacă ești grozav... Asta e judicată, nu e jucărie!...“ Dacă văzui că-i sări țandăra, începui cu binișoru':

„— Domnule, ți-oiu mai aduce și eu din alelalte... Oușoare, găini, ce-oiu mai avea, că bani nu mai am...

„— Ei bine s'aduci și d'alea!“

La judicată 'năuntru, sare avucatu' la cumnată-meu, întoarce legea p'o parte, o sucește p'ailaltă, spune iar din ea în limba lor, și amînă procesu' în Decembrie!..

„S'a dus boii dracului“—zisei eu. Imi luai avucatu' la sdraviți: „Am sărăcit domnule!.. Am vîndut vaca și ți-am dat-o. Am vîndut boii și ți i-am dat. Datoriile mă 'ntind: boeru' cere, percictoru' cere, cîrciumaru' cere!.. Ce să mai vînz? termină procesu', că mă lipsesc!..

„— Lipsește-te!..

„— Vai de mine, să mă lipsesc ai?.. Da' cine-mi dă vaca și boii?..

„— Atunci ține-te de judicată!..

„— Dar fă și d-ta ce i-i face și sfîrșește-l.

„— Il sfîrșesc, îl sfîrșesc... N'ai grijă, dar nu uita, să nu mai vii cu mîna goală la mine.

„— Nu viu, da' să-l razi.

„ Il raz!“

. . . .

Și vine, neicuțule, și înfățișarea a șasea și duc avucatului un purceluș în dăsagă, știi colea, ciortan de cinci săptămîni...

La judicată ce să vezi?.. Se amînă iar!..

Îmi veni să iau cîmpii, nu altceva.

Îmi sta în git, să zic avucatului: „Hoțule, hoțule, îmi mîncași vaca, boii, patru găini, cinzeci de ouă, și acuși și un purceluș!" dar îmi înghiții necazul și o luai tot cu rugăciunea.

„— Domnule avucat, termină-l odată?.. Rade-l, că m'am speriat cu atîtea amînări.

„— Ți-l rad, mă, ți-l rad!

„— Bine domnule, mereu îmi spui că-l razi și de ras nu-l mai razi...

„— Acuși ți-l rad, că și-a primit și al lui toate paralele!.."

„Of, fi-v'ar legea și dreptatea voastră a dracului, cum o suciți voi, ca să trăiți tot pă spinarea noastră..."

Venii acasă.

Cînd veni înfățișarea iar, îi dusei o giscă. Cum văzu gisca, cum îmi spuse:

„— Acu ți-l raz!" Eu, zisesem în ,gîndu' meu:

„Doamne, Doamne, dacă s'o isprăvi procestu' azi, cînd oiu da gisca în mîna cucoanii avucatului, ca să strige gigigigigi; iar de s'o amîna, să tacă din gură. Gisca, neicuțule, cînd o didei cucoanii, strigă: gigigigigi!..."

Mă'nchinai și 'n gîndu' meu: „Bodaproste Doamne!.. Încai dup'atîtea umblete pe jos, cu biata nevastă, să cîștig procestu'... Fir'ar de hirca lu cumnată-meu să-i fie!.."

Merserăm la trebunal. Cînd ne veni rîndu', începu avucatu' lui să-i tragă cu clața: clața-clața, clața-clața de mă speriase. Zic: „Mă rămîne hoțu' și-mi mănîncă dreptu'!" Mă gîndiam că cheltuisem boii, vaca și făcusem și alte datorii. Termină avucatu' lui și'ncepu al meu: toca-toca, toca-toca, toca toca, de-l încondeia pă cumnată-meu, de parcă îmi lua cu cîrpătoru' necazu' de la inimă!...

Mă neicuțule, se sculă trebunalu' la chibzuire și intra într'altă odae. Noi rămăsesem să așteptăm. Șezu trebunalu', șezu, și cînd intră, și eu, și el, și nevasta mea și nevasta lui, tremura ca varga, că ce s'o hotărî. Tăceam toți și odată auzii: „Respinge apelul, cu o sută de lei cheltueli... Pe cine puneți ispert?"

„— Am pus ispert—spuse avucatu' meu—se va cita la judicătorie."

Aprodu' ne luă de mînă și ne dete afară.

„— Ce s'a făcut domnule avucat?

„— Ai cîștigat.

„— Eu?

„— Firește! Nu ți-am spus că-l raz?

„— Păi la ce mai mergem la judicător, că așa înțelesei?

„— Că așa trebue. Acuși du te și ce-o mai fi de făcut fac eu".

Cumnată-meu iar cu avucatu' lui: șu-șu-șu, șu-șu-șu... Neicuțule, credeam c'oiu fi mîntuit-o!... Cînd, ce să vezi?... Avucatu' lui făcuse recurs!...

Nu știam; cînd într'o zi primesc o scrisoare—d'alea poștalile. „Mai dela cin' să fie?... Dela cin' să fie?",.. Mi-o citi un băeat și spuse: „Diaconescu, avucat". A ha! e dela avucat.

Îmi spunea că cumnată-meu a făcut recurs și că să viu cu 50 lei ghiață, în ziua de cutare—să-l rază și aci.

Păn' la judicată mă căsnii fel și chip să fac 50 de lei. Nu fu rost. Mă dusei și așa. Pe la București nu mai fusesem. Avucatu' cum mă văzu:

„— Doi poli jumătate...

„— N'am.

„— N'ai?

„— N'am!

„— Atunci s'amînă!..."

„— Domnule avucat... sărut mînă, păi...

„— Scurt! S'amînă!" Și se amînă procestu'.

Am intrat acolo, ce zise avucatu' lui, ce zise și-al meu, nu știu, că se amînă.

„— Să-mi aduci 50 de lei, auzi?

„— Auz!"

. . . .

Hei, trece iar timp, și uite am fost și la judicata de acuși. Am închiriat săptămîna trecută un pogon de loc pe cinci ani, și am luat cinci poli... I-am dus avucatului 50 de lei... Iaca puse procestu'. Și aci avucatu', cum mă văzu: banii!

„— Gata!

„— Ți-l raz!

„— Rade-l!"

Și iar clața-clața, al lui; toca-toca al meu și Curtea îi respinse recursul!

„— Să plătești și o sută de lei cheltueli!

„— Ei acuși, să-mi dai procură—zise avucatu' meu—să scot cheltuelile de judicată dela el. Pentrucă le scot eu, îngrijesc de tot, de ispert, de tragerea șorțurilor, de tot, până te-oiu pune în stăpînirea locului.

„— Îți dau!"

Și uite, mă duc cu hîrtii dela el, să le fac la judicător și să-și scoață banii, da' să-l rază pe cumnată-meu, să pomenească și mort.

De bucurie, aprozii mai m'au ciupit și ei cu cîte cinci gologani bacșiș.

Și iaca așa, acuși cred că am mîntuit cu judicata, da' și de speriat, m'am speriat... că m'a sărăcit cu judicata asta de mi-a eșit și păru' prin căciulă!...

I. C. Vissarion.

Profiluri Literare

Louis Bertrand

Dintre scriitorii actuali cel mai apropiat, ca fizionomie literară, de generaţia lui Flaubert, Maupassant şi Zola e fără îndoială Louis Bertrand. De altminteri e unul dintre rarii „tineri" care se făleşte a fi urmaşul şi continuatorul marilor naturalişti. Oricare ar fi însă aerul de familie dintre „el" şi „ei" se simte totuşi că a trecut la mijloc vreme, că s'au perindat oameni şi s'au frămîntat idei. S'a interesat şi el, ca mai toţi scriitorii din vremile din urmă, de „lumea nouă" a coloniilor, de ţinuturile exotice şi îndepărtate ale altor lumi. In redarea şi interpretarea acestei lumi, omul nou şi naturalistul format la şcoala marilor maeştri de odinioară, se amestecă şi se diferenţiază într'o curioasă înfaţişare: sînt două *feluri de a fi* deosebite şi oarecum protivnice, care se luptă să se învingă, dar mai ales să se închege într'o personalitate nouă. Cugetătorul curios al generaţiei sale, artistul şi coloristul puternic care e Louis Bertrand trebue să fie viu mişcat de orizonturile nouă şi aspectul pitoresc, neaşteptat, al lumilor nouă pe care le observă şi caută să le redee. Totuşi a păstrat ceva din măreţia imparţială a lui Flaubert în contemplarea lumii, ceva în acelaşi timp din impasibilitatea unui vechiu latin, îmbuibat de cultură clasică, trecut prin toate fineţele unei civilizaţii cu mult prea rafinată pentru această omenire tînără. A păstrat de la maestrul său preferat, Gustave Flaubert, iubirea şi grija de formă, preocuparea de a „scrie bine",

de a trece vorbele prin ciur şi prin sită, pentru a găsi expresia cea mai potrivită, mai pură şi mai precisă, construcţia cea mai desăvîrşită, fraza, perioada cea mai bogată, mai plină şi mai muzicală. Stăpîneşte tehnica literară ca un artist doritor de a-şi avea stilul propriu şi conştient de greutatea unei asemene năzuinţi, după atîţi maeştri ai cuvîntului care l-au precedat, dar şi ca un cercetător subtil şi curios de mecanismul profund al tainelor meşteşugului, ceia ce e o însuşire a omului de azi. Acestei calităţi sufleteşti se datoreşte faptul că mulţi dintre scriitorii de azi sînt aplecaţi spre critica literară, stăpîniţi de curiozitatea de a scotoci documente istorice şi a zămisli din cercetări minuţioase personalitatea vie şi verosimilă a vre unei figuri din trecut. Louis Bertrand îşi are partea sa de activitate în acest domeniu: a migălit cu o scrupulozitate de erudit îmbătrînit, în arhivele bibliotecilor, documente de tot felul şi a reînviat în faţa generaţiei de azi un Flaubert de o putere de creaţie, de imaginaţie şi de viziune, care răspunde în totul imaginii ce şi-ar face-o un cititor al operelor lui Flaubert, necunoscător de legenda sărăciei şi a dificultăţii de a scrie, ce s'a format în jurul genialului romancier. Nu sărăcia sa de imaginaţie, greutatea de a crea din cauza unei fantazii sterpe, chinul de a da lumină, viziunea interioară destul de economicoasă pe care i-o atribuia anecdota, ci dorinţa de a găsi forma *adevărată*, cea mai desăvîrşită, cea mai precisă şi mai potrivită, l-a făcut pe Flaubert să facă şi să prefacă o frază în zeci de feluri, să migălească o pagină zile şi nopţi. Din notele şi manuscriptele lui Flaubert s'ar putea scoate optsprezece volume! Ei bine! Trebue să fie cineva bogat ca să poată despreţui cu atîta uşurinţă un aşa formidabil material. Dar mai ales trebue să fie un artist ca Flaubert pătruns până în cutele cele mai adînci ale sufletului de un ideal de frumuseţă căruia să fie gata a-i jertfi totul, exigent cu alţii, neîndurat faţă de prostia suficientă a celor leneşi la gîndit şi încropiţi în mîlul prozei de toate zilele,—trebue mai ales să fie cineva un idealist, ca el chinuit de scrupule ca artist şi ca om, îngenunchiat în faţa artei ca în faţa unei puteri supreme, *„mais pas si cuistre pour préférer des phrases à des êtres"*, cum zice el însuşi despre sine.

Politica, morala, estetica, întreaga mentalitate şi sensibilitate a marelui artist se desfac într'un relief luminos din cartea lui Louis Bertrand şi figura lui Flaubert se înalţă ca o statue

în picioare, măreaţă, plină de caracter şi de demnitate, o adevărată figură de *„erou literar"*.

Louis Bertrand a scris cartea asupra lui Flaubert dintr'un sentiment de adîncă evlavie, fericit că poate reda admiraţiei omenirii „artistul şi omul" deopotrivă de mari şi de vrednici de recunoştinţa generaţiilor ce vor să vie, peste legendele, anecdotele, micile mahalagisme pe care pisma şi micimea sufletească a unora le-au iscodit în preajma personalităţii acestui uriaş. El şi-a pus pe lîngă aceasta dorurile sale de artist, plasticitate, colorit, stil limpede şi precis şi mai ales o documentare atît de bine informată şi de amănunţită încît nici o îndoială nu i se mai poate împotrivi.

Faptul însă că s'a pătruns prea mult de estetica maestrului, că s'a preocupat prea mult de a-şi apropia metoda lui, că fără a nega importanţa şi puterea sentimentului în opera de artă l-a supus prea mult controlului şi stăpînirii inteligenţii, că a privit maxima lui Flaubert „L'art est avant tout intellectuel" ca un adevăr de evangelie, i-a dăunat, după părerea mea, în desvoltarea creaţiei sale. Elanul sensibilităţii lui vii şi arzătoare e stavilit, înghiţit—de fraza splendidă, şlifuită, muzicală, de armonia impecabilă şi desăvîrşită a perioadei. In descrieri nu mai vedem, nu mai simţim nimic decît splendoarea aceasta necurmată a cuvîntului. Adeseori sîntem obosiţi, lehemetuiţi de acest splendid retorism, dorim o frază stîngace sau o expresie vulgară, care să rupă monotonia perfecţiunii şi să ne odihnească.

Alura epică din romanele în care-i place să evoace mulţimea în năvalnica şi multipla ei varietate, rasele nouă în care sîngele fierbe, a căror viaţă impulsivă clocoteşte plină de patimă, de dragoste de soare şi de beţia de a trăi, se îngreue din cauza disciplinii pe care şi-o impune în dezvoltarea concepţiei, pe care simţim cum o urmează şi o aplică în deplină conştiinţă şi convingere. Se simte desigur puterea artistului, originalitatea, sensibilitatea stăpînită; sînt lucruri preţioase, tablouri neuitate, personagii croite cu mînă de maestru. Lectura lor însă dă prea mult impresia unei opere compusă în vederea vădirii unei concepţii, pentru dovedirea unor înjghebări intelectuale, glorificarea unui ideal. Elementele oamenilor acestora noi nu sînt destul de închegate unele în altele pentru a ne da întotdeauna impresia unei personalităţi de om nou, nici chiar „Pépette le bien aimé" şi în căruţaşul Rafael din *„Sang des Races"*, cei mai puternici representanţi ai poporului african, autorul îşi dă prea bine samă de partea adusă în sufletul eroului de sufletele atîtor naţii: spiritul, veselia franţuzească, simţul artistic al italianului, mîndria orgolioasă a spaniolului, şi cititorul simte gustul fiecăruia din aceste elemente... Cu toată splendoarea formei şi perfecţia compoziţiei, poate chiar din această pricină, sufletul cititorului rămîne adeseori rece şi trebue oarecare sforţare ca să urmeze citirea acestor romane, care merită totuşi să fie citite şi rămîn fără îndoială ca opere pline de valoare în producţia contimporană. Spectacolul lumii acesteia atît de amestecate din coloniile franceze e adese viu şi însufleţit cu toate neajunsurile pomenite, e un spectacol original şi interesant din care se degajează o puternică viaţă instinctivă, o pornire brutală de a trăi cît se poate mai intens, mai complect, a se bucura de viaţa aceasta pămintească în măsura cea mai largă fără nici o preocupare mistică şi creştină. E continuarea vechiului suflu păgîn al vechilor colonişti subt forma grosolană şi pornită a acestei scursori venită de pretutindeni, a acestor neciopliţi în care însă dospesc germenii unei rase de mîne, plină de tinereţe, hotărîtă să trăiască şi să-şi cucerească partea la soare şi la fericire.

In vremile noastre de îndoială, de repulsiune pentru orice credinţă prea tare afirmată, pentru orice atitudine hotărîtă şi dogmatică, sufletul acestui rafinat, clasicul cunoscător de atîta civilizaţie, impasibilul contemplator al lumii, Louis Bertrand, e un credincios, un luptător pentru un ideal, purtătorul unui steag: *„Renaşterea latină în Africa franceză!"*, *„Le sang des Races"* (1899), *„La Cina"* (1901), *„Pépette le bien aimé"* (1904), *„La concession de Madame Petitgrand"*—sînt romane care, dimpreună cu povestirile din călătorie *„Le Jardin de la Mort* (1905), *„Le Mirage oriental"* sînt glorificarea acestui ideal. Aceste opere sînt epopeia spiritului latin, veşnicul spirit al Romei vechi care singur trăeşte, reînvie şi se întrupează într'un popor nou, dar un popor latin în care se pierd neamurile învinse care se sting încetul în deşerturile Africei, pe malurile lacurilor sale secate, cum s'au stins odinioară zeii păgînătăţii la glasul tunător al apostolilor creştinismului. In această „Grădină a Morţii", în care zac ruinile atîtor civilizaţii, urmele vechii Rome sînt încă destul de vizibile pentru a îngădui noilor veniţi să reclădească o nouă lume latină, peste iluzia civilizaţiei arabe care s'a şters ca un vis! Creştinismul unui St. Augustin, ultima reconstituire critico-istorică a lui Louis Bertrand (apărută în 1913) a căpătat caracterul de orgoliu, de dominare, dorul de organizare a stăpîni-

torilor lumii şi misticismul său e un misticism pătruns în fiecare clipă de realităţile lumii în care trebue să învingă!

In aceste scrieri se simte simpatia autorului pentru cei tari, învingătorii în lupta pentru traiu, respectul pentru *fatum*-ul neîndurat al vieţii care nu e duios celor slabi şi dezarmaţi, resignarea stoică a înţeleptului faţă de nedreptatea vieţii şi oarecare duritate pentru suferinţa omenească, care nu e tocmai simpatică —*Ave, Caesar, morituri te salutant!...*

„César, ceux qui vont mourir te saluent!... Ce cri des gladiateurs, chaque fois que je l'évoque, il me pénètre jusqu'aux moelles, il m'emplit de la plus poignante émotion... Cet adieu funèbre, si calme et si sûr, si élégant dans sa bravoure, il répond pour moi à cette autre clameur, extatique délirante, que poussaient à cette même place, le même matin, les troupeaux des misérables attachés au poteau et qui défiaient les lions, en affirmant leur foi invincible:

— Christianus sum!.... Christianus sum!...

„Je suis chrétiens!... Cela est sublime aussi, mais d'un autre sublime si différent. L'élu qui meurt dans toute la folie de la croix et qui, au mépris de son corps, se précipite impatiemment vers le royaume de Dieu, celui-là sans doute, par un exemple de vertu peu ordinaire, remue fortement le cœur et l'imagination, mais peut être qu'aux yeux de l'artiste ce pieux désordre ne vaut pas l'intrépidité même théatrale, du mirmillon ou du rétiaire, qui, —sans l'effet d'aucune récompense céleste, sans autre souci que de tomber avec grâce.—entrait décemment, d'un pas mesuré, le geste harmonieux et le sourir aux lèvres, dans cette arène où il laisserait son cadavre!...“

Un păgîn, un spectator inteligent şi rafinat al vieţii, un Nitzceian idolatru al forţii învingătoare, un adorator al graţiei, eleganţei şi frumuseţii, un adorator excluziv, care o înnalţă mai presus de ori ce pe un pedestal şi justifică toate cruzimele, toate jertfele aduse la picioarele ei, - iată cum apare Louis Bertrand în romanele sale coloniale! — Dar omul din vremile noastre, omul care a cules dureroasa mărturisire a cugetării noastre îngenunchiată în faţa necunoscutului, omul care a trecut prin glorificarea şi încrederea beată a pozitivismului pentru a ajunge la turburarea îngrijorată, la îndoiala resignată de un dramatism ascuns al ceasului de azi, nu se putea să rămîie multă vreme în această atitudine de adorator al frumuseţii, ignorant şi dispreţuitor de sufletul care o locueşte. — In romanele de o alură mai simplă, restrînsă şi răsfrîntă asupra sa însăşi, ne apare o nouă faţă a talentului lui Louis Bertrand; din ele înţelegem şi simţim motivele profunde ale conversiunei sale la creştinism. O conversiune religioasă în vremile noastre ne apare ca un anachronism, loveşte estetica noastră de intelectualişti, morala noastră de pozitivişti. Totuşi ne găsim adesea în faţa acestui curios fenomen sufletesc, de o sinceritate neîndoiasă, de o simplicitate măreaţă, săvîrşit de suflete alese, îmbuibate de cultură, destrămate până în cutele cele mai adînci de criticismul neîndurat al tuturor valorilor—de analiza rece, minuţioasă şi scrupuloasă a ştiinţelor pozitive care scormonesc sufletul nostru în toate adîncimile, violîndu-i „*impermeabilitatea sfîntă*“ şi turburînd securitatea noastră de fiinţi inteligente. Rafinatul pretorian al vechii culturi romane, nitzsceianul dispreţuitor al celor slabi şi dezarmaţi în lupta pentru traiu, recele şi stăpînitul preot al frumuseţii, se pleacă în „*Rival de Don-Juan*“ şi în „*Mademoiselle de Jessincourt*“ cu o caritate de samaritean asupra celor căzuţi în luptă. Stilul lui impecabil, valul de verbalism strălucitor se turbură de fiorul milei, poezia sacrificiului, a renunţării de sine, duioşia pentru suferinţă; a învins stridenta clamoare a vieţii instinctive a tot puternice, neîndurate şi învingătoare. Dreptul sufletului, al sufletului strîns împletit în fibrele trupului, dar puternic caşi trupul, investit de acelaşi drept caşi trupul, căci caşi el e o manifestare a izvorului veşnic al vieţii, se afirmă alături de dreptul frumuseţii, precumpănind-o şi covîrşind-o uneori! — In aceste două romane artistul însă îşi păstrează unitatea personalităţii din toată opera sa literară; e numai o nouă faţă a talentului său, o nouă manifestare a cultului său pentru viaţă, o nouă coardă în armonia totală, o coardă care dă un accent mai omenesc, o tonalitate mai caldă şi mai vie creaţiei literare. „*Rival de Don Juan*“ şi „*Mademoiselle de Jessincourt*“, în care mulţimea apare numai epizodic, mi se par de o semnificaţie mai profundă şi în tot cazul de o valoare cu mult superioară celorlalte. Eroul în „*Rival de Don Juan*“ e Henry Mautoucher, literat de o imaginaţie neînfrînată, snob, artist, estet până în vîrful unghiilor, intoxicat de literatură, vanitos de o vanitate bolnavă, monstruoasă, care-l face să se creadă „sacré et publique, comme un prêtre et comme une courtisane“, tip foarte puţin simpatic de „*raté*“ simbolist, dar viu şi bine prins, răsfrîngînd în el mai ales defectele marilor literaţi moderni, deformaţiile personalităţii lor, fără supape de siguranţă a puterii lor de creaţie. Cît timp

se găsește în atmosfera încărcată a jurnalismului, în mediul literar „*fezandat*" care l-a produs, Henri Mautoucher își păstrează echilibrul nestabil al personalității lui profund atinsă de germenii descompunerii. In călătoria pe care o face însă în Spania de sud, cu un prieten bogătaș și cu întreținuta acestuia, dănțuitoarea Galliego, în aerul tare și ațîțător al Sevilei, bîntuit de toate amintirile literaturii, imaginația nenorocitului estet se dezlănțue ca o mare furioasă, rupînd toate zăgazurile minții. Mistuit de dorința de a fi iubit după cerințele nebune ale fantaziei lui, așa cum se cuvine unui erou al simbolismului, unui erou al eroilor, rivalul lui Don Juan, jignit în vanitatea sa bolnavă de disprețul lui Galliego, care nu-l vrea,—descompunerea se desăvîrșește cu omorul dănțuitoarei și sinuciderea de un tragic romantic a tristului erou, care se aruncă din înălțimele Giraldei.—Romanul e scris cu toată măestria de stil a lui Louis Bertrand; în cadrul restrîns al vieții individuale, se deschid ici și colo perspective infinite asupra vieții mulțimii, suflul epic din celelalte romane se mai simte încă ca o pală de vînt năvalnic. Autorul își observă eroul cu aceiași curiozitate superioară de care ne vorbește în „Flaubert", totuși se simte o notă de milă simpatică, o înțelegere fină și compătimitoare pentru partea de suferință omenească din sufletul acestui produs artificial și falșificat al civilizației moderne. Opera cea mai desăvîrșită însă a lui Louis Bertrand și poate una din cele mai reușite și mai mișcătoare a romanului contimporan e de sigur „*Mademoiselle de Jessincourt*". Simplă în conținut și în formă, dar „*tare*", plină de un realism neîndurat, ca a vechilor maeștri și totuși spiritualizată, de o emoție zguduitoare în fiecare clipă a desfășurării acțiunii. Mijloacele puține de care se servește sînt atît de perfect utilizate, e atîta justeță și siguranță în observarea celor mai mici amănunțimi, atîta preciziune și o viziune atît de clară a realității, în cît cititorul se simte în fața unei opere desăvîrșite, în totalitate și în fiecare moment particular.

Și ceia ce e în adevăr admirabil în acest roman e că, subt perfecțiunea artistică a tratării, se simte inima svîcnind de suferință, trupul și sufletul nenorocitei acesteia, mistuită de dorul de a iubi și a se jertfi altora, sfășiindu-se și distrugîndu-se în durerea nesfîrșită de a nu întîlni pretutindeni în jurul ei decît asprime, neîncredere și lăcomie oarbă. Nu cunosc multe pagini, care să fie de o putere de emoție mai zguduitoare, decît paginile în care Mademoiselle de Jessincourt, desnădăjduită, plină de amărăciune și otrăvită de ură împotriva a tot ce există, se închide să moară, pe un mindir de paie, într'o bucătărie părăsită. Viața care înflorise în sufletul ei atîta putere de dragoste, atîta nevoie și dorință de jertfă pentru altul, pune tot atîta putere întunecată ca să se stingă, zdrobită de asprimea neîndurată a împrejurărilor, împinsă, îngrămădită, zăvorîtă în sufletul disprețuit, nesocotit, nedreptățit al bietei fete bătrîne.

Și în sfîrșit moartea atît de mîngîetoare care-i aduce dragostea, îi liniștește inima chinuită de zbuciumul nebun al neliniștii de a se devota, îi închide dulce ochii în calda nădejde a carității lui Crist.—Nimic forțat în acest sfîrșit, nici o intenție de propagandă pentru noua sa credință: desnodămîntul logic și necesar al desfășurării operei de artă. Autorul care a izbutit să se desfacă de subt povara unei covîrșitoare erudiții literare și să găsească o formă atît de simplă, de puternică și de perfectă, pentru a crea, cu o sinceritate de viață și de emoție atît de profundă, un tip obișnuit din viața de toate zilele, merită un loc aparte în mulțimea nenumărată a atîtor opere care reclamă cetitori.

Izabela Sadoveanu

Cronica economică

Balanţa comercială şi balanţa financiară

Inainte de a intra în tratarea chestiunii de mai sus voiu defini în cîteva cuvinte cele două balanţe.

Prin balanţa comercială (Handelsbilanz=balance comerciale) se înţelege totalitatea mărfurilor importate şi exportate în şi dintr'o ţară într'o anumită perioadă, de obiceiu un an; prin balanţa financiară sau balanţa plăţilor (Zahlungsbilanz=balance des payements) se înţelege totalitatea datoriilor şi creanţelor unor ţări faţă de străinătate în lăuntrul unei anumite perioade.

Mult timp s'au confundat aceste două balanţe; ba, ceva mai mult, nici nu se ştia de o balanţă a plăţilor. De aceia mercantiliştii au fost totdeauna contra unei balanţe comerciale pasive (cînd valoarea importului întrece pe a exportului), căci susţineau că cei ce consumă mai mult decît produc merg cu siguranţă la ruină: ajunge un moment cînd nu mai pot plăti ceia ce au consumat. Pe atunci această confuziune era oarecum explicabilă, dat fiind că cele mai multe transacţiuni internaţionale erau cele de mărfuri şi date fiind puţinele cercetări economice ce se făceau pe atunci; astăzi însă cînd, din suma de 768 miliarde franci, totalul valorilor mobiliare negociate în 1907 pe tîrgurile europene, 248 miliarde erau plasate în state străine, [1]) adică dublul totalităţii mişcării mondiale a mărfurilor, [2]) zic astăzi se impune a trage o linie de demarcaţie bine definită între balanţa comercială şi balanţa financiară şi a da ultimei balanţe atenţia cuvenită, căci astăzi „on échange entre peuples des millions, même des milliards de valeurs, bien plus facilement qu'on ne vend un mètre d'étoffe" [3]).

1) După statistica făcută de A. Neymarck, prezentată la a XII sesiune a Institutului internaţional de statistică din Paris.
2) După statistica lui Juraschek.
3) A. Neymarck, „Economie politique internationale".

Balanţa financiară, iar nu cea comercială, regulează raporturile economice şi politice dintre state căci conţine toate transmiterele de valori dela o ţară la alta, ş. a.:

a) Valoarea mărfurilor importate şi exportate;

b) Capitalurile împrumutate străinătăţii subt formă de împrumuturi de stat, participări la întreprinderi industriale, comerciale, etc.;

c) Cupoanele şi dividendele acestor capitaluri;

d) Contravaloarea serviciilor făcute străinătăţii pentru transporturi, asigurări, servicii de intermediari, etc.

e) Sumele pe care le lasă călătorii străini în ţară;

f) Sumele trimise de emigraţi în ţară;

g) Diverse alte sume ce intră sau es din ţară accidental ca: despăgubiri de războiu, moşteniri, donaţii, subvenţii, etc.

Valorile pe care o ţară le primeşte pentru a le plăti mai tîrziu (mărfuri importate, capitaluri străine plasate în ţară) precum şi valorile ce o ţară le plăteşte străinătăţii, fără a le mai reprimi (contravaloarea serviciilor făcute de străinătate, sumele trimese de emigraţi, sumele cheltuite de voiajori în străinătate, etc.) constitue *pasivul* balanţei financiare, iar valorile pe care o ţară le dă pentru a le reprimi mai tîrziu (capitaluri plasate în străinătate, mărfuri importate) precum şi valorile încasate fără obligaţia de a le înnapoia (contravaloarea serviciilor făcute străinătăţii, sume cheltuite de voiajori străini în ţară, etc.) formează *activul* balanţei.

Prin urmare, dacă pentru balanţa comercială putem spune că activul se compune din totalitatea mărfurilor eşite, iar pasivul din aceia a mărfurilor intrate, pentru balanţa plăţilor nu putem spune că activul se compune din totalitatea sumelor eşite (plătite), iar pasivul din totalitatea sumelor intrate (încasate) căci o sumă deşi *încasată* totuşi poate forma *activul* balanţei financiare, de ex. cînd este vorba de sume încasate pentru servicii făcute sau pentru dobînda cuvenită la capitalurile plasate în străinătate, etc.

W. Zollinger în „Problemen der Weltwirtschaft" vorbeşte şi de un *inventar al datoriilor şi creanţelor* unei naţiuni faţă de străinătate. Am văzut că balanţa plăţilor cuprinde numai valorile intrate şi eşite *în cursul* unei perioade pe cînd inventarul, de care vorbeşte Zollinger, conţine valorile tuturor bunurilor corporale şi incorporale pe care o naţiune la o epocă determinată are să le dea şi să le primească dela naţiunile străine. Prin urmare capitalurile plasate acum 5 ani într'o ţară străină nu ar apărea în balanţa financiară pe 1913, ci în inventarul datoriilor şi creanţelor, dacă acest capital în decursul celor 5 ani nu s'a rambursat.

Soldul activ al balanţei comerciale ne arată cu cît s'a exportat mărfuri, mai mult decît s'a importat. Am spus că mercantiliştii voiau să aibă totdeauna un sold sau o balanţă comercială activă, considerînd aceasta ca un semn de bogăţie. Pentru a ajunge la o balanţă activă ei

întrebuințau tot felul de mijloace pentru a mări exportul și a reduce importul mărfurilor și invers pentru a micșora exportul și a mări importul aurului. Primele de încurajare pentru exportul mărfurilor, majorarea taxelor și chiar prohibirea importului unor articole, uneori oprirea exportului aurului, toate acestea formau *politica mercantilistă*.

Unele națiuni aplică și azi parte din principiile mercantiliste, avînd încă vechea credință că o țară bogată trebue să exporte mai mult decît importă, deși statistica comerțului exterior ne arată că tocmai țările cele mai bogate *importă* mai mult decît *exportă*, iar țările mai sărace exportă mai mult decît importă [1]) și trebue să facă aceasta căci trebue să plătească cu mărfuri anuitățile împrumuturilor făcute în străinătate, dobînzile și dividendele, etc. etc.

O excepție fac Statele-Unite, care, deși bogate, totuși importă mai puțin decît exportă,—ceia ce se explică prin abondența materiilor prime și prin taxele ridicate de import.

In ceia ce privește statistica internațională a mărfurilor trebue să observăm că ea nu corespunde totdeauna realității, mai ales în ceia ce privește mărfurile exportate. Pentru mărfurile importate statistica se apropie mai mult de adevăr pentrucă aceste mărfuri se vămuesc, pe cînd cea mai mare parte din mărfurile exportate nu se vămuesc de țara exportatoare ; apoi mărfurile importate se socotesc după prețul din țara importatoare,—preț care cuprinde și cheltuelile de vamă și transport, cîștigul exportatorului, etc., pe cînd mărfurile exportate se socotesc după prețul din țara exportatoare,—preț, care este mai mic ca prețul de export, pentrucă nu cuprinde transportul, asigurarea și uneori nici cîștigul exportatorului, deci valoarea mărfurilor exportate este în general mai mare ca aceia indicată în statistică ; această constatare a făcut în 1879 pe Directorul biroului statistic din Rusia, Engel, ca să adauge la valoarea mărfurilor exportate un procent reprezentînd cheltuelile și cîștigul exportatorului ; prin acest procedeu a dispărut soldul pasiv de aproape un miliard.

Această neexactitate a datelor statistice nu influențează însă principiul enunțat mai sus, ș. a. că țările sărace exportă mai mult decît importă, pentrucă în statisticele tuturor țărilor se face aceiași greșeală cu calcularea valorii mărfurilor exportate.

Soldul activ al balanței financiare ne arată că o țară în cursul unei anumite perioade și-a format creanțe în valoare mai mare ca datoriile sale. După acest sold se poate judeca gradul de bogăție al unei țări, iar nu după soldul balanței comerciale.

	Import	1911	Export
1) Anglia	14.537.000.000 fr.		10.892.000.000 fr.
Germania	11.078.000.000 „		9.269.000.000 „
Rusia	2.553.000.000 „		3.705.000.000 „
Romînia	570.317.744 „		691.720.408 „

Dar nici soldul pasiv al unei balanțe financiare nu înseamnă că este vorba de o țară săracă, ba din contra poate să însemne începutul unei ere de dezvoltare economică, în vederea căreia se fac împrumuturi, se caută capitaluri străine pentru a fi înapoiate atunci cînd vor fi puse în valoare bogățiile țării. Chiar țara noastră este în această categorie. Desvoltarea noastră economică și în special industrială a reclamat și reclamă capitaluri străine, așa că deocamdată balanța noastră financiară trebue să fie pasivă.

Prin urmare nu e deajuns a constata un sold pasiv al balanței financiare pentru a prezice ruina unei țări, ci trebue să se cerceteze de unde provine pasivitatea și cum s'au întrebuințat datoriile făcute.

Dacă balanța financiară este activă sau pasivă aceasta nu ne-o spune statistica, neputîndu-se face o asemenea statistică. Și totuși se poate ști oricînd cum este soldul balanței prin observarea *cursului devizelor*, adică al efectelor asupra străinătății. Este acest curs ridicat, atunci balanța financiară are un sold pasiv, pentrucă în acest caz sînt mai mulți care vor să cumpere efecte asupra străinătății, adică să facă plăți în străinătate, decît acei ce vor să vîndă efecte străinătății, adică acei ce au de încasat din străinătate.

M. V. Ioachim

Cronica fantezistă

Paradoxe despre Operetă

A dire vrai, les âmes exemptes de tout illogisme me font peur.
Anatole France.

„Toate fericirile se asamănă, dar fiecare nenorocire își are fizionomia ei particulară".

Am fost în războiu și nu mi-am scris impresiile. Am avut nenorocul să „petrec" o sară la *o operetă modernă* și cazul îl consider de mare importanță și mă grăbesc să-mi aștern impresiile pe hirtie. Și pentru aceasta am motive destul de puternice și destul de variate.

O trupă romînească de operetă a fost încurajată de un ministru al cultelor, iar Academia romînă, de exemplu, n'a voit să fie onorată de prezența lui Caragiale și în momentul de față, de pildă, nu numără printre nemuritori pe Coșbuc, pe Sadoveanu și pe Brătescu-Voinești, care fără îndoială că vor fi nemuritori.

Opinia curentă, de altfel, ține în mare stimă genul de care vorbim și în prezența oricărei domnișoare poți să suspini povestind plăcerile ce ți le-a dat opereta. Multe alte feluri de petrecere, mai mult sau mai puțin asemănătoare, nu găsesc aceiași favoare: dovadă, că opereta e mult superioară acestora și cu drept cuvînt. Dar pe de altă parte, să ne gîndim că *Tannhäuser*, *Carmen* au fost fluerate și au căzut, pe cînd la operetă în fața unor inepții revoltătoare se răspunde cu o indulgență și o răbdare uimitoare. Ce monstru hidos e publicul teatrelor! Unii sînt atrași de operetă, sau de local, sau de trupă, sau de un artist ori de o artistă ce sînt *en vogue*; alții au ocazie să-și piardă vremea, dind o u-

șoară atenție celor ce se petrec pe scenă; alții au prilej să se întîlnească cu o prezentă sau viitoare amantă; unii vin pentru o coristă, alții—ca în Iași—caută să profite de o distracție așa de rară; unii sînt însurăței, alții nu de mult împăcați; unii au avut reușită în afaceri, alții vin din inconștiență și pentru banul cheltuit caută să aibă cît mai multă plăcere, etc. etc. Intr'un cuvînt, întreaga incoherență socială apare în proporții și mai dezesperante.

Oricum, același public pune-l înaintea unei opere muzicale și devine critic sever și extrem de dificil. Vorba d-lui Arghezi: publicul cafenelelor bucureștene nutrește admirație nelimitată pentru producțiile contimporane și face rezerve infinite, cînd e vorba de Creangă sau de Eminescu. Și Eminescu a suferit de foame, *iar autorii, artiștii și criticii speciali de operetă și cinematograf* prosperă în timpul nostru pe toată suprafața globului. A fost nevoe de intervenția Regelui-Soare ca Molière să capete loc de mormînt: ce vremuri binecuvîntate a apucat d. Eftimiu!

Să mai considerăm și faptul că locurile la operetă sînt în general mai scumpe decît la un teatru, unde se joacă—să zicem—o piesă de Shakespeare sau de Corneille. In aceiași ordine de idei, cred că ne e permis să adăogăm:

Critica rațiunii pure costă 1 franc, de care se bucură editorii; *Pași pe nisip* costă 3 franci; un stal la operetă 5 franci, o sticlă de șampanie într'anumit decor 20 franci. Jocul orb al forțelor sociale fixează pentru satisfacerea plăcerilor prețuri din ce în ce mai mari cu cît plăcerile vor fi *mai inferioare și deci mai naturale* și prețuri din ce în ce mai mici, cu cît plăcerile vor fi *mai alese și deci mai artificiale*. Exemplu. Saloanele *Louvrului*, spre onoarea spiritului democratic, își arată bogățiile-i neprețuite oricui vrea să le privească, *indiferent de condiție socială* și dau adăpost de vremuri grele muritorilor de foame din minunata capitală.

Cred că nu mi se poate reproșa că subiectul e lipsit de înălțime. Să ne aducem aminte de cîte slăbiciuni toate e tîrît sufletul omului, de ceia ce în sufletul nostru „e supus gravitățiiˮ, „les réalités mornes et sourdes" ale firii noastre, care îngrozeau pe apostolul Pavel, cînd formula ceia ce e tragic în opoziția între „lege" și „trup". (*G. Simmel. Mélanges de philosophie relativiste.* Paris. F. Alcan. Pag. 160). Mai mult: chiar societatea tolerează exploatarea celor mai josnice apucături și se cuvine dar a vorbi și despre acestea, ca de ceva permanent, ce *trebue* să existe și nu poate fi deslipit de nici o societate omenească.

In fine, însușindu-mi argumentul unui ilustru confrate, membru al Academiei franceze, care acum cîteva luni—în toiul războiului balcanic—își începea un studiu: L'année est bonne pour s'occuper de M-me du Deffand, elle est presque d'actualité,—n'aș avea eu mai mult temeiu să afirm că opereta e mai de actualitate decît M-me du Deffand și aceasta mai ales azi mai mult decît oricînd?

Totuși, n'am să încep dela etimologia cuvîntului și n'am intenția să fac nici istoricul acestei manifestații a spiritului omenesc și nici nu voiu ilustra spusele mele cu nici o fotografie și cu nici un tablou de date statistice. Ci voiu lua ca punct de plecare o afirmare publicată în aceastã revistă într'o cronică teatrală, cum că toți am fi niște timizi și sentimentali. Oricine ar fi fost în acea sară la acea operetă ar fi dezmințit cu energie pe D. Alexandrescu. Erau momente, cînd deodată se 'ndreptau toate binoaclele din sală spre un anumit punct al scenei. Unele actrițe dădeau lecții publice surorilor, nevestelor și fiicelor noastre, de cum să se îmbrace și dezbrace și de cum să se făptuiască dragostea. Și eu... o mărturisesc cu rușine—cînd să-mi ocup locul din stal, m'am împiedecat de cîteva ori în fața unor cucoane, cu toate că prietenul meu îmi deschidea calea cu seninătate desăvîrșită. Căci oricine e convins de solemnitatea ce dă ținuta demnă a cucoanelor cu unica și suprema grijă de a place și deci de a nu-și deranja toaletele și de a nu se uita pe sine nici o clipă, ca în orice moment să fie gata să facă impresie sau cel puțin să păstreze o atitudine atentă și corectă: ceia ce le face onoare,—trebue imediat s'o recunoaștem.

E drept că opereta uzează de „elemente poetice" consacrate, în chipul cum celebrul „a fi sau a nu fi" e utilizat în reclama unui magazin din Iași:

> De vrai să fii cochet
> Nu fi Hamlet!
> Nu zi: a fi sau a nu fi...

Să fim drepți. Opereta întrebuințînd elemente poetice aduce cu aceasta un omagiu artei adevărate, dar pe de altă parte arată oarecum artificialitatea artei adevărate. Acesta e efectul oricărei glume, ironii, caricaturi, etc. Îmi aduc aminte de ziua, cînd pentru prima oară am intrat într'o biserică catolică. Serviciul religios mi s'a părut o comedie de teatru de o fățărnicie îndrăzneață. Și cînd un catolic vede pentru prima oară serviciul nostru bisericesc... Și cînd mai vezi în muzee altarele chineze, japoneze...

Nu sînt un amărît. Privesc lucrurile cu indulgență și mă bucur din toată inima de toate plăcerile vieții acestia. Și nu numai teoriile, dar și viața mea îmi servesc de mărturie. În sara aceia însă simțeam o mare părere de rău, că prietenul meu și cunoscuți—pentru care, de altfel, am toată considerația—erau mulțumiți fără nici o rezervă și luau parte cu mult foc la peripețiile depe scenă. Căci, de cînd mă știu, păstrez o curioasă trăsătură de spirit. Dacă văd o cucoană gătită cu podoabe de zeci de mii de lei, care numai pe un deget dela mînă poartă hrana pe un an a cinci familii țărănești, doresc—cu multă absurditate—ca cel puțin ea să fie inteligentă și cu gust artistic, pentruca nedreptățile soci-

ale să nu se agraveze cu neegalitățile naturale. De aceia sufăr cînd mă gîndesc la încheerea unor „note de călătorie" ale unui profesor secundar și deputat. În trenul, ce-l aducea la Prut, a călătorit împreună cu d-ra Margareta. La despărțire, în momentul culminant de lirism, clocotul inimii i se rezolvă în

> Margaretă, îngeraș iubit!
> Margaretă, sînt nenorocit!

Nu pot rezista să nu transcriu întreg pasajul corespunzător, ce-i atît de elocvent.

„La șueratul mașinei refrenul „Margareta" îmi sună în urechi și „azi (?) cînd încheiu aceste note și impresii; mă uit în apele Prutului „rîu blăstămat: de te-ai face lung și lat, ca să nu mai desparți un no„rod în două și să duci cu tine aleanul unui neam, ce vede hirosindu-și „puterile fiilor în 4 stăpîniri, spre a se adeveri reversul zisului străbu„nic: *divide et impera*..., ca un popor așa de împărțit cu greu se poate „reculege spre a înscrie în cutele viitorului pagini de aur, după vorba „poetului:

> Viitor de aur țara noastră are
> Și prevăd prin secoli a ei înălțare!"

E momentul să mă întreb: Cu ce drept cer eu la toată lumea muzică înaltă? Între nimic și simfonia a 9-a, opereta nu ocupă un loc onorabil? Și apoi oricine poate să-mi spue că muzica, deși e „prima dintre arte", e ceva de fund, un element orb, asupra căruia rațiunea n'are priză. Ce-ar fi dacă toată lumea, împreună cu țăranii romîni și proletarii germani, ar deveni ca prin minune wagnerieni?

Sînt prea convins că nici o *valoare* nu se poate susține logicește. Aceste chestii, neavînd sancțiune logică, omul nu le poate discuta. (*T.-M. Baldwin. Interprétation sociale et morale du développement mental.* Pag. 534). Așa că în „tabloul valorilor"—după expresia lui Nietzsche —nu se poate fixa un loc determinat nu numai operei și muzicei înalte, dar nici unei valori anumite, ori care ar fi ea. Toute fin est cachée à l'homme. J'ai demandé mon chemin à tous ceux qui, prêtres, savants, sorciers ou philosophes, prétendent savoir *la géographie de l'Inconnu*. Nul n'a pu m'indiquer exactement la bonne voie. (*Anatole France. La vie littéraire.* II, Préface).

Societatea ascultă de profeți. Ori, profetul vorbește prin enigme. Il est debout et attend. Il se lamente. Sans doute ce peut ne pas être un grand homme, ce peut n'être qu'un fanatique, un fou, un imposteur. Așa vorbește *T.-M. Baldwin*, unul din cei mai de samă psihologi americani.

Să ne intoarcem dar la fapte şi să vorbim de probleme ce se pot discuta. Noi luptăm pentru cultură, civilizaţie şi răspîndirea lor. Sforţările noastre vor fi pe deplin încununate de succes, dacă toţi muritorii ar deveni Wagnerieni sau Kantieni. Ei bine, eu pretind că această ipoteză e echivalentă cu următoarea, în care s'ar presupune toţi muritorii latifundiari şi mari proprietari. Ori, ultima ipoteză e extrem de absurdă. Deci... Imi iau sarcina să stabilesc acest silogism.

Aici îmi va da ajutor unul din directorii acestei reviste, dl. Stere. „Se schimbă decorul social, se înmulţesc bogăţiile şi cunoştinţele, se „transformă sistemele de cultură, se împletesc mii de înrîuriri istorice..." (*C. Stere. Socialdemocratism sau poporanism?* „Viaţa Romînească", 1907, vol. VI, pag. 337). „Dar au pierit cetăţile falnice, s'a stins arta „şi filosofia lor, au căzut în ruini templele şi palatele lor, şi cîte va-„luri n'au trecut peste vechea Eladă? Numai robii cîmpiei tăcute au ur-„mat prin milenii să-şi toarcă firul vieţii". (Ibidem, pag. 336). „Şi de „cîte ori mi se întîmplă să trec prin satele din văile mai infundate ale „Carpaţilor Moldovei, mă gîndesc, ca şi Alecu Russo: — trăiau oare „altfel strămoşii Daci?... Şi K. Marx avea dreptate, cînd afirma, că în „ţărănime, se conservă ultimul izvor de energie naturală pentru regene-„rarea forţei vitale a popoarelor"... (*C. Stere. Loc. cit.* pag. 337).

Din cele citate rezultă, că popoarele au şi ele o viaţă relativ scurtă. Odată cu ele pier şi artele şi filozofia lor. E posibil ca „Renaşterile" să se repete. Ţărănimea—*fondul*, cum îi spune d. Stere—rămîne însă aproape neschimbată. Arta şi filozofia fiind opera civilizaţiilor, deci a popoarelor şi nu a „fondului",— putem conchide în mod neîndoios, că muzica înaltă caşi filozofia vor trăi numai cît timp vor exista aceste civilizaţii, care—la rîndul lor—presupun existenţa latifundiilor şi a marilor capitaluri. Dacă dispar marii proprietari şi capitalişti, vor dispare şi civilizaţiile cu arta şi filozofia lor. Aşa dar, a cere ca toată lumea să fie wagneriană, însamnă să ceri ca toată lumea să devie mare capitalistă sau latifundiară. Ceia ce însă nu se poate. Deci... şi noi luptăm pentru cultură, civilizaţie şi răspîndirea lor. Sforţările noastre ar fi pe deplin încununate de succes, dacă toţi muritorii împreună cu ţăranii şi proletarii ar deveni Wagnerieni, Kantieni.... „Dacă te gîndeşti, nu mai ştii ce trebue să vrai şi nu mai îndrăzneşti să doreşti ceva, nici chiar fericirea universală". (*A. France. La vie littéraire.* II. pag. 41). De aceia, ultima concluzie şi ultimul cuvînt ne va fi: Duceţi-vă, ca şi mai înainte la operetă.

Berlin, 1913.

Paul Rareş

Scrisori din Paris

Moartea lui Jules Claretie. Comedia Franceză subt noul Administrator.—O renaştere filosofico-choreografică.—Autorii străini la Paris.—„La danse devant le miroir" de François de Curel.

Cur non plenus vitae conviva recedis — de ce să nu eşi dela ospăţul vieţii, ca un mesean sătul—cînta acum două mii de ani poetul Lucreţiu. La ce bun regretele şi frica de moarte, cînd sfîrşitul este hotărît fără scăpare? Fii pregătit şi gata ori şi cînd a lăsa unui nou venit locul tău: viaţa este un nesfîrşit ospăţ, şi numai mesenii se premenesc şi se schimbă pe fiecare minută. Bucatele sînt multe şi gustoase: alege pe cele mai bune, mănîncă din cît mai multe, ca atunci cînd îţi va veni timpul să pleci sătul şi mulţumit!

Domnul Jules Claretie a stat până la urmă şi nu s'a sculat decît după ce în ticnă îşi isprăvise de băut cafeaua şi de fumat ţigareta: ca perfect om de lume, Administratorul Comediei-Franceze a ştiut să plece cînd prezenţa lui nu mai era necesară. Nu multora le este dat să sfîrşească cu atîta eleganţă: domnul Jules Claretie a fost om norocos până şi în momentul morţii!

Sînt oameni aleşi, bogaţi în însuşiri mari, care se străduesc o viaţă, de dimineaţă până noapte, fără a învinge. Cîte odată, mai tîrziu, posteritatea descopere că în vremuri a gîndit un om şi îi ridică un monument. Un monument însă nu ţine cald şi nu satură de foame, nu plăteşte mai ales de ingratitudinea contemporanilor. Nu ştiu dacă d. Jules Claretie va avea monument, sau dacă în zece ani Felix Duguesnel nu va trebui să-i consacre un număr din rubrica sa *Les oubliés* pe care o publică în „Le Temps" de Sîmbătă; ştiu însă că omul care timp de aproape treizeci de ani a fost în capul Comediei-Franceze şi a sfîr-

şit membru al Academiei şi mare ofiţer al Legiunii de onoare, a fost un om norocos, foarte norocos.

Norocul este desigur o bogăţie în viaţă şi omul care ştie să se folosească de dînsul, o forţă. D. Jules Claretie a fost cineva din acest punct de vedere. El nu a lăsat ca atîţia alţii să se piardă ocaziunile cele bune. Puţin de ici, puţin de colo, stringînd mîni în dreap'a şi în stînga, surîzător, amabil—amabil mai ales: d. Jules Claretie aproape n'a avut duşmani personali—şi pe urmă răspîndind în juru-i mii de foi scrise fără mult stil, dar pe înţelesul tuturora, dacă nu cu mult înţeles, temutul Administrator al Comediei-Franceze a ştiut să-şi creeze o atmosferă de simpatie şi de celebritate. Ciţi n'au luptat astfel şi n'au suferit în războiul dela şaptezeci! Care însă a putut ca d. Jules Claretie trage atîtea foloase din această situaţiune?

Printre toate cele frumoase descoperite de veacul al XIX-lea este desigur şi jurnalismul, căci—ori şi ce-ar spune detractorii săi şi iubitorii de linişte contemplativă—el este un element de progres, care, bine diriguit, poate aduce servicii mari şi grăbi realizarea îmbunătăţirilor. Apostolatul jurnalistului nu este întotdeauna o frază goală. Omul care luptă pentru alţii, pentru isbutirea ideilor mai bune, care în această luptă fără preget, de fiecare zi, îşi istoveşte puterile şi îşi uită liniştea personală, are dreptul la stima şi la admiraţiunea noastră. S'a spus de d. Jules Claretie, că este jurnalist înnainte de toate, şi el singur o credea sau se făcea că o crede. Dar nu este *„jurnalist"* omul, care ştie numai să scrie fel de fel, fără altă ţintă decît de a trimete cît mai multă „copie" şi a încasa cît mai mult. Care sînt curentele nouă, care sînt ideile originale ce şi-au făcut drum în lume prin pana d-lui Jules Claretie? Ce progres urmăriau „Amintirile" nesfîrşite publicate în revista *Les Annales* şi în serviciul cărui ideal moral scria dînsul articole apărute în „Le Temps" asupra vieţii la Paris? Cel mult un bun dar cam pologhicos povestitor de anecdote, un iubitor de cancanuri. Viaţa nu-l interesa decît din acest punct—al zilei de eri sau cel mult al zilei de azi. Ziua de mîne, viitorul,—nici nu-l iubea, nici nu căuta să-l priceapă. Degeaba se frămîntau în jurul lui avînturi tinere şi gînduri nouă: d. Jules Claretie era mai rigid ca cea mai rigidă tradiţiune!

Am vorbit acum un an aci de decadenţa în care căzuse subt direcţiunea d-lui Jules Claretie Comedia-Franceză. Nu din punctul de vedere material bine înţeles: d. Jules Claretie a fost un bun şi econom Administrator. „Nu subvenţii lipsesc Teatrului Francez", scriam atunci, „ci în primul rînd o direcţie capabilă să aprecieze talentele trupei şi să le ţină într'o antrenare continuă,—o minte care să cîntărească la dreapta lor valoare pe cei tineri şi să-i formeze. Prea nu se lucrează nimic şi prea multă somnolenţă. Entuziasmul şi mulţumirea fericită pe care o dă lucrul, conştiinţa datoriei împlinite şi lupta pentru deschiderea de orizonturi nouă lipsesc dela Teatrul-Francez". Şi mai departe: „De voe de nevoe, publicul este silit să se ducă la reprezentaţiunile aşa zisului

„repertor", dar sînt convins că proporţia s'ar schimba în ziua cînd o direcţie mai energică şi mai prevăzătoare ar *completa şi îmbunătăţi ansamblul sărac al trupei moderne şi ar ridica nivelul noilor reprezentaţiuni*".

Să-mi ierte cititorii *„Vieţii Romîneşti"* acest lung citat, şi să nu mă învinuiască de lipsă de modestie. Dar astăzi, caşi atunci, cauzele răului sînt aceleaşi: pentru a readuce Comedia la situaţiunea înnaltă de prim Teatru-Francez, un bun Administrator trebue să facă probă de *energie în conducerea personalului*, să îngrijească de *îmbogăţirea trupei* şi de *îmbunătăţirea repertorului*. D. Carré care, înnainte de a fi fost om de teatru, a început prin a fi soldat, garanta întrucîtva realizarea acestor condiţiuni; şi în adevăr dela venirea d-sale în fruntea Comediei-Franceze multe s'au schimbat în bine: fără frică noul Administrator a deschis mari ferestrele şi a început să scuture praful şi să şteargă mucegaiul...

Din primele zile ale Administraţiunii d-lui Carré s'a constatat de obişnuiţii culiselor un spor de activitate şi de viaţă în culoarele Comediei-Franceze: societarii albiţi de ani şi de onoruri rivalizau cu pensionarii tineri în a fi exacţi la repetiţie şi a se arăta doritori de muncă. Ei nu făceau de altminterea decît să urmeze exemplul bun dat de noul Administrator, care—fără a-şi cruţa odihna personală—căuta să fie mereu acolo, să le vază pe toate şi să le diriguiască cu atenţiunea necesară. Sfîrşite vor fi de acum încolo lincezelile adormitoare şi stavilă se va pune abuzului congediilor şi a reprezentaţiilor prin provincie. De comun acord cu Prezidentul Republicei şi cu Ministerul Instrucţiunii Publice, d. Carré a modificat articolele venerabile, dar insuficiente, ale celebrului *Decret din Moscova*: Societarii Comediei-Franceze nu-şi vor mai putea exploata congediile cu turneuri prin provincii şi prin străinătate, dezastroase pentru cinstea Casei, jucînd fel de fel de piese şi înconjuraţi de trupe ridicole. Numai în cazuri excepţionale, şi cu învoirea prealabilă a ministrului, ei vor putea fi autorizaţi a juca în timpul congediilor şi atunci numai piese din repertorul Comediei. Amenzi respectabile, care se urcă până la cinci sute de lei pe zi, şi riscul de a fi excluşi din societate garantează respectarea noilor deciziuni. In schimb s'a acordat îndemnizări suplimentare artiştilor, care vor juca mai mult de o sută de ori într'un an. De voe de nevoe, surîzînd mai mult în silă, pontifii Teatrului-Francez—d. de Féraudy în cap—s'au închinat şi au acceptat modificările; tinerii din toată inima.

Activitatea d-lui Carré nu s'a mărginit însă aci: cu o energie demnă de laudă, d-sa a început reorganizarea personalului; elemente netrebuincioase au fost scoase fără milă la pensie şi golurile umplute cu artişti talentaţi. O respectabilă societară — simpatica şi blonda d-şoară Du Menil—a trebuit astfel să părăsească templul unde oficiase timp de douăzeci şi opt de ani; o serie întreagă de pensionari în frunte cu d. Joliet, decanul de vîrstă, au urmat acelaşi drum; d-lui Truffier,

societar cu vază, i s'au dat însărcinări onorabile, care îl silesc însă să părăsească, dacă nu teatrul, cel puțin scena. Gurile rele mai șoptesc că și d. Leitner va trebui să se ocupe de acum înnainte exclusiv la Conservator cu formarea tinerelor elemente.

Odată suprimările și operațiunile de prima necesitate sfîrșite, d. Carré a inaugurat partea pozitivă a administrațiunii sale. Primul său act a fost un act de dreptate; d-nii Croué și Bernard au fost înnălțați la societariatul ce li se cuvenea de atîta vreme. O sumă de artiști, cunoscuți și apreciați de publicul parizian, au fost pe urmă angajați. De acum înnainte nu vom mai vedea pe d. Grand singur în rolurile de „premier", expus la situațiuni ridicule, cum a fost aceia de acum doi ani, cînd în necazul vrîstei și a fizicului a trebuit să joace rolul unui efeb de douăzeci de ani. D-nii Claude Garry, Capellani și Jacques de Féraudy vor fi acolo să împărțească cu dînsul munca și laurii. In acelaș timp a fost pus și Odeonul la contribuție, cum natural este și ar fi trebuit să fie întotdeauna. Doi din cei mai buni pensionari ai lui Antoine, d-nii Denis d'Inès și Joubet vor trece la Comedie. Din cei plecați a revenit d. Silvain, care demisionase scîrbit de șicane meschine; d. Le Bargy se pare că este hotărît a se întoarce în casa lui Molière curînd, curînd. Pe cînd veni-va rîndul genialei Suzanne Desprès?!

In scurtul timp de o lună, putea d. Carré să se ocupe și de repertor și să-l modifice? Roadele activității sale pe acest teren se vor vedea mai tîrziu: până acuma se continuă piesele studiate și montate subt vechea administrație. Avem însă deplina convingere că d. Carré va ști să facă și aci îmbunătățirile necesare și să deschidă însfîrșit Comedia-Franceză năzuințelor tinere și originale. Semne bune prevestesc de altmintrelea un viitor îmbucurător: noul Administrator va supune în persoană Comitetului de Lectură o piesă de D-ra Maria Léneru, autoarea talentată a pieselor „Les Affranchies" et „Le Redoutable".

Cu toate că-i inevitabilă, moartea este din stările pe care mintea omenească nu a putut-o pricepe și admite vre-o dată. Au vorbit despre dînsa filosofi și au scris lucruri frumoase, dar toată înțelepciunea lor a sfîrșit în fraze și în resemnare: astăzi caşi pe vremuri misterul morții a rămas acelaș, aceiaș imposibilitate de a concepe o existență fără viața personală. Cît va trăi lumea, morții vor trebui să rămînă cu morții și vii cu vii. Pentru a înșela slăbiciunea noastră și a ne consola, a fost descoperită iluzia nemuririi. Grație ei putem trăi în gîndul că vom continua a fi și după sfîrșitul nostru pămîntesc. Poporul francez în iubirea lui de regulă și de concret a transformat teoria într'o instituțiune cu forme bine definite: Academia Franceză nu este în fond decît o societate de Stat făcută să elibereze membrilor ei bonuri de viață veșnică. De acolo ahota cu care mari și mici se năpăstuesc asupra celor patruzeci de locuri și care a făcut și pe un Zola să se contrazică. Prin moartea d-lui Jules Claretie un fotoliu a rămas liber: ambițiuni de tot felul vor fi iarăși deslănțuite, campanii meschine, influenți politice și mai ales intrigi de femei. Candidatura cea mai serioasă până acuma este a d-lui *Abel Hermant*. Autorul „Carierei" și a „Transatlanticilor" nu are pentru sine numai faptul de a fi fost însărcinat de atotputernicul Adrien Hébrard să continue în „Le Temps" rubrica „La Vie à Paris", ramasă fără titular prin moartea d-lui Jules Claretie, dar posedă în acelaş timp calitățile primordiale cerute de gustul zilei: o minte înclinată spre speculațiuni abstracte și un corp mlădiat la toate exercițiile culturii fizice.

In adevăr dela o vreme încoace asistăm în Franța la un fel de renaștere a concepțiunilor elenice: gustul filozofiei pare a reveni în acelaşi timp cu iubirea frumosului plastic, a formelor desăvîrșite și a atitudinilor armonioase. Făuritorii de sisteme transcendente, profesorii de înțelepciune sînt la modă alăturea de dansatori și de maiștri de gimnastică. Sărmanele mondene nu mai știu cum să-și împărțească ziua și unde să găsească timpul cerut simultan de „Collège de France" și de ședințele choreografice.

De o parte alegerea d-lui Emile Boutroux la Academie și entusiazmul deslănțuit de cursurile d-lui Bergson, care, din cauza îmbulzelii auditorilor, va fi nevoit să vorbească în curînd într'un amfiteatru de două ori mai încăpător, de alta voga tango-lui, a baleturilor rusești, a dansurilor de tot felul și mai goale și mai puțin goale,—iată în ce consistă pentru moment manifestațiunile acestei renașteri. Rămîne-va ceva dintr'însa? Nu credem! Totul ne apare lipsit de seriozitate și de foc sacru: O simplă chestiune de modă, pasiuni trecătoare aduse din afară, de peste graniță, de spiritul de imitație al snobilor și de nervii cîtorva femei lipsite de ocupație.

Caracteristică pentru efemerul acestor manifestațiuni este „*Metachoria*", inventată de d-na Valentine de St.-Point. Cîtă pretențiozitate ridiculă, ca să nu zic fumisterie, cîtă lipsă de bun simț se ascund în dosul frazelor pompoase și obscure ale sistemului, care—după pictură—vrea să introducă cubismul în choreografie. Vorbele sînt, după d-na de St.-Point, insuficiente a exprima desăvîrșit bogăția gîndurilor și a sentimentelor. In schimb linia și figurile geometrice — se abuzează dela un timp de geometrie—constituesc mijloace perfecte de exprimare. Dansul dar, care va căuta să redea aceste figuri, va realiza uniunea frumosului plastic cu frumosul intelectual. Pytagorienii n'ar fi putut găsi ceva mai bun! Metachoria vrea să fie acest sistem de dans; și pentru a proba adevărul, inventatoarea, care pe timpuri a fost poetă, și are la pasivul său mai multe volume de rime, a luat ca punct de experiență propriile sale opere:—„Poemele atmosferei" și „Poemele răsboinice" au fost astfel lămurite într'o friguroasă după-amiază de Decembrie cu ajutorul piramidelor, a trapezelor și a rectunghiurilor de tot felul. Rezultatul a fost bine înțeles acela obișnuit în astfel de ocaziuni: inițiații au priceput și s'au pamat de plăcere; restul muritorilor au continuat să rămînă nedu-

meriți. Exhibițiunea n'a fost lipsită însă de interes, datorită voalurilor ușoare, care acopereau numai pe alocurea corpul fraged al dansatoarei.

„Metachoria“ a căzut cu toate acestea și, semn îmbucurător, publicul a sfîrșit prin a-și pierde răbdarea. Presa, atît de indulgentă și de curtenitoare, a criticat cu asprime dansul filozofiei. In fața unor asemenea probe de rea voință, d-na de St.-Point a preferit să nu mai țină ședințele anunțate și să continue prin țări străine desvăluirea misterioaselor frumuseți. Venită din necunoscut, din locuri depărtate, de acolo de unde oamenii au alte apucături și alte sentimente, altă mentalitate și alt suflet, choreografia „ideistă“ a luat drumul întorsului acasă. Să sperăm că exemplul bun va fi urmat și că pe aceiași cale se vor îndrepta curînd futurismul, cubismul, orfismul, bruitismul și toate celelalte „isme“, care dela un timp încoace stingheresc mersul normal al lucrurilor. Un om prevăzător, d. Gabriel d'Annunzio, a părăsit deja Parisul !...

Innainte de a continua, țin să lămuresc și să evit o confuzie. Am crezut-o și cred—am spus-o de altminterea, sînt acum cîteva luni, în „Viața Romînească“—că, mai grozave decît zidurile Chinei, se ridică împrejurul Franței bariere de izolare. Nimic sau aproape nimic din curentele puternice, care străbat străinătatea, și din marile lor opere intelectuale și artistice nu sînt cunoscute. Gîndirea franceză trăește izolată, fără alt izvor de inspirare, decît trecutul său. De acolo atotputernicia tradițiunii și rigiditatea sa ; de acolo iarăși, decadența și inferioritatea vădită a produselor moderne. Speriați de progresele nenorocitei stări de lucruri, s'au găsit oameni care au recunoscut cauza și au luptat pentru stîrpirea răului, fie prin publicațiuni, fie prin ajutorul teatrului. *„L'Oeuvre“*, societatea literaro-dramatică de subt direcțiunea d-lui Lugné-Poé, este pentru moment organul cel mai interesant al acestei reacțiuni. Rezultatele au fost până acuma minime ; mai mult, printr'un fenomen curios, dar ușor de explicat, curentul—pornit din intențiuni excelente—a suferit o deviațiune îngrijitoare. După cum pleava ușoară sboară luată de vînt și se duce departe de arie, pe cînd bobul greu rămîne locului, astfel manifestațiunile inferioare și bolnave de peste granițe au pătruns mai ușor și mai repede în Franța. Tot ce nu isbutește a prinde rădăcini în locul de origină,—sisteme confuze, literatură morbidă,—a căzut, nour gros de praf, asupra „Orașului-Lumină“. Din toate părțile lumii au pornit spre dînsul în pelerinaj nesfîrșit maeștri neînțeleși și poeți sublimi, Slavi sentimentali, Germani nebuloși, exotici de tot felul, săraci în talent și bogați în pretenții. Aci li s'a făcut primire strălucită de trei feluri de oameni : de xenofilii,—despre care am vorbit mai sus și care, cinstiți în gîndurile lor, nu pot fi acuzați decît de ușurința în judecata *calității*,—de autoctonii tovarăși în mediocritate și însfîrșit de mulțimea snobilor lipsiți de spirit critic și ahotnici de neobișnuit. Am avut atunci o înflorire de sisteme, care de care mai confuze, și de teorii estetice ridicule și bolnave. „Salonul Independenților“ în artă, „Metachoria“ d-nei de St.-Point în choreografie, cenaclul d-lui Paul Claudel în literatură,—iată unele din rezultatele acestei triste activități. Indiferența marelui public, indulgența fricoasă a criticii a îngăduit începuturilor modeste, iluzia succesului. Astăzi opinia publică săturată, a hotărît să sfîrșească cu această comedie și, după nereușita d-nei de St.-Point, am avut „fourul negru“ al d-lui Gabriel d'Annunzio.

Sînt ani deja decînd poetul delicat și sublim, supărat pe țara mumă, a venit la Paris cu gîndul de a-și reface o patrie. Consecvent cu această hotărîre și pentru a căpăta cetățenie în literatura franceză, d. Gabriel d'Annunzio și-a făurit ultimele sale opere în limba lui Corneille. Una după alta, d-sa a prezentat publicului parizian trei drame : „Le martyre de St.-Sébastien“, „La mort parfumée“ și acum în timpul din urmă „Chèvrefeuille“, piesă în trei acte cu subiect modern, reprezentată de Teatrul „de la Porte St.-Martin“. Nici admirațiunea gălăgioasă a prietinilor, nici reclama iscusită, nici interpretațiunile d-nei Berthe Bady și a d-lui Le Bargy n'au scăpat „Chèvrefeuille“ de soarta predecesoarelor. Piesa a trebuit să fie scoasă de pe afiș după numai vr'o zece reprezentații. Descurajat și scîrbit, poetul „Cetății moarte“ a reluat drumul Italiei, unde se pare că aceiași piesă va fi reprezentată cu mici modificări de formă : alt titlu, nume italienești în locul celor franceze,—într'un cuvînt alt sos național.

Ar depăși cadrul acestor „Scrisori“ o analiză mai aprofundată a talentului d-lui Gabriel d'Annunzio. Sîntem printre primii care îi recunoaștem puterea talentului său poetic și eleganța formelor sale de exprimare. Credem însă că a fost exagerare, cînd s'a salutat înnir'însul egalul celor mari de tot : pentru aceasta îi lipsește și înnălțimea morală și bogăția sufletească. D. d'Annunzio poate fi un virtuos desăvîrșit, dar niciodată un artist în marele înțeles al cuvîntului. Dacă ultimele sale piese reprezentate la Paris au căzut, să nu acuzăm numai ignoranța și burghezismul publicului. Subt aspectul bogat, subt frazele meșteșugit filcuite, nu se ascundea mare lucru ; și, dacă n'am priceput adeseori, este că în adevăr nu era nimic de priceput. D. Gabriel d'Annunzio a reluat, supărat, drumul ce duce la Roma ; să-l lăsăm să se depărteze în tihnă ; locul lui este acolo subt lumina bogată a cerurilor senine, în mijlocul naturilor exuberante, a femeilor fatale și a poeților sălbatici. Aci, la Nord, purpura nu ține cald și vorbele goale nu merg la inimă !

Supărat a fost până acum cîteva zile și d. *François de Curel*. Cazul său este totuși departe de a fi identic cu al d-lui d'Annunzio. Alții sînt admiratorii scriitorului francez, alții dușmanii săi. Curtea sa nu se compune din snobi, din poeți neînțeleși și din femei bolnave ; împrejurul lui găsim reunite spiritele, care—rămase în tradițiunea clasică—văd în arta adevărată mai mult decît un simplu meșteșug, mai mult decît o îndemînatecă dar prozaică înșirare de conflicte. François de

Curel n'a plăcut, cum natural era să nu placă, publicului deprins cu producţiile urmaşilor d-lui Scribe şi ai lui Alexandru Dumas-tatăl. Convenţiunilor mincinoase, efectelor teatrale, declamaţiunilor goale, păpuşilor cu chip omenesc,—dînsul a opus puternic adevărul vieţii, situaţiuni normale, poezie sinceră şi innaltă, suflete şi caractere reale. Contrastul era prea mare ca să nu ridice murmure de protestare, prea venerabile preceptele şcoalei vechi ca publicul, leneş şi conservator din fire, să priceapă şi să aplaude dela intăia dată. S'a pornit atunci contra d-lui François de Curel lupta dusă de cind lumea împotriva novatorilor: fariseii l-au declarat anarhic şi sacrileg; iar mulţimea in ignoranţa sa suverană a pus mina pe pietre, gata să-l lapideze. „Cum poţi lăuda un om, care scrie pentru teatru fără a ţinea samă de forma dramatică" scrie decanul criticii franceze, jovialul Francisque Sarcey după reprezentarea piesei „*La Nouvelle Idole*". Temutul critic dela „Le Temps" nu putea admite un teatru care să nu fie teatral, piese fără sfori şi fără „scene mari". Observaţiunile pe care le făcea tinărului autor erau cu toate acestea venite din inimă bună: Francisque Sarcey era prea inteligent pentru a nu recunoaşte o forţă în d. François de Curel. „Ce mă supără este că d. François de Curel pare a o face inadins. El are însă calităţi nediscutate de om de teatru". Şi altă dată: „Ea—piesa „Les Fossiles"—ne lasă în dubiu nu asupra calităţii spiritului d-lui François de Curel, care este de prima ordine, ci asupra aptitudinilor sale de scriitor dramatic".

Scriitor dramatic s'a impus însă d. François de Curel. Incet—încet publicul s'a deprins să vază lucrurile aşa cum sint, să recunoască bunul de rău, frumosul adevărat de aparenţele înşelătoare, să privească pe Sardou şi şcoala sa ca elemente de mîna a doua. Un sentiment instinctiv de respect îl făcea să se închine innaintea „maestrului", şi—dacă piesele d-lui François de Curel n'au cunoscut niciodată succesele atitor comedii de pe Bulevarde—opiniunea publică este aproape unanimă a recunoaşte intr'însul primul, dacă nu singurul dramaturg modern. Adevărul sfirşeşte intotdeauna prin a triumfa: d. François de Curel a învins desigur graţie talentului său puternic, dar ar fi nedrept să uităm că în această luptă spre lumină Antoine, marele Antoine, a avut partea sa de glorie. Ca atiţia alţii, d. François de Curel a cîştigat primii lauri în arena „Teatrului Liber".

Toate cele scrise mai sus se petreceau în ultima decenie a secolului al XIX. Supărarea d-lui François de Curel datează de acum vr'o opt ani, cind piesa sa „Un coup d'aile" căzu — se spune graţie unei cabale—astfel cum nu trebuia să cadă. In plină glorie a hotărît atunci să se retragă şi să nu mai publice nimic. A trebuit vreme multă şi multă rugăminte pentru a-l face să revină. „*La danse devant le miroir*", piesă în trei acte reprezentată la „Nouvel-Ambigu", însamnă nu numai

un eveniment dramatic de prima ordine, dar şi sfirşitul îmbucurător al unei triste stări de lucruri.

Pentru a place fiinţii iubite, omul caută a-şi însuşi calităţile preferate de aceasta. Fără a-şi da sama, el pierde astfel personalitatea sa adevărată şi îmbracă o alta, născută din năzuinţele şi visurile unui străin: laşul devine erou, burghezul poet, ateul bigot,—fiecare joacă teatru, dacă vreţi, dar sincer şi convins de realitatea sentimentelor sale. Imaginea pe care ne-o reflectă ochii iubiţi nu este prin urmare cea adevărată. Oglinda aceasta fermecată are darul de a altera în bine şi în rău figurile ce se privesc intr'însa. Vom fi frumoşi, buni, generoşi, perfecţi subt toate raporturile atita timp cit flacăra ce o luminează va arde pentru noi; mai urîţi vom fi, şi mai răi, şi mai slabi, cînd focul va fi stins. E un joc grozav dansul acesta, dătător de viaţă şi de moarte, —iată ce a vrut să arăte d. François de Curel in ultima piesă.

Imprejurul acestei idei se clădeşte acţiunea celor trei acte de minuţioasă analiză psihologică. Un rezumat al pieselor d-lui François de Curel în stilul clasic este imposibil: ideia şi caracterele primează intr'însele, nu acţiunea. Aceasta este redusă la adevăratul ei rol de canevas: fiecare frază în schimb are rostul ei, fiecare vorbă ascunde o bogăţie de inspirare poetică. Nimic netrebuincios: trei persoane şi atita—cei doi amanţi şi o mătuşă, confidenta—sint toate rolurile din „La Danse devant le miroir"! O analiză serioasă a caracterelor ar comporta un studiu special şi o critică amănunţită a operelor d-lui François de Curel. Ne rezervăm aceasta pentru mai tirziu; pentru moment ne ajunge simpla constatare a succesului autorului şi a artiştilor,— d-nele Simone şi Megord şi d. Claude Garry,—care au pus mult talent şi multă inimă.

Reprezentarea piesei „La Danse devant le miroir" a fost cauza unui incident inherent. Critica a crezut, că recunoaşte în această operă o bucată mai veche a aceluiaşi autor—„L'amour brode"—reluată cu mici modificări. D. François de Curel a protestat printr'o scrisoare deschisă, susţinînd complecta originalitate a noii sale drame; şi, pentru a face lumină, „Ilustraţiunea teatrală" a publicat simultan amîndouă piesele. Le-am recitit pe amindouă şi am impresia că d. François de Curel greşeşte: „La Danse devant le miroir", este o variantă a piesei „L'amour brode",—o variantă superioară însă, atît prin conciziunea acţiunii cit şi prin aprofundarea psihologică a caracterelor. Nimeni nu a acuzat pe d. François de Curel de plagiare, fie a sa însăşi; s'a spus numai că asupra aceluiaşi subiect autorul a făcut din nou o piesă nouă!

Aş fi vrut să vorbesc în scrisoarea de faţă şi de laureatul premiului Goncourt. Mi-e frică însă să abuzez de pacienţa cititorilor „Vieţii Romineşti", şi prefer să amîn subiectul pentru numărul viitor, cînd în acelaşi timp voiu vorbi de marele premiu al Academiei Franceze şi de acela mai modest al revistei „La Vie heureuse".

N. L. Kostaki.

Despre conversație

Cred că nu va fi fără folos, dacă voiu reda aici, în măsura slabelor mele puteri, o lecție făcută la *Collège de France* de celebrul psiholog *Pierre Janet*, asupra *conversației din saloanele Parisului*. Desprinzind această lecție dintr'un curs început acum opt ani și care va mai continua încă cițiva ani,—scopul îmi va fi ajuns, dacă voiu reuși să arăt spiritul în care e făcut acest curs de psihologie și chipul cum sînt privite diferitele operații mintale, cu care vremea și experiența contribuesc la îmbogățirea sufletului nostru. E de prisos să mai adaog, că de lipsurile și greșelile strecurate cu voe sau fără voe, în rîndurile ce urmează,—nu e responsabil decît autorul acestui rezumat.

Doamnelor și Domnilor,

Vorbindu-vă data trecută despre *negație*, am început cu aceasta a doua parte a cursului din anul acesta,—după ce obiectul primei părți a acestui curs a fost format de *credință* și *afirmație*. Mă tem că lecția de azi să nu vi se pară prea ușoară și prea neserioasă, mai ales că ședința precedentă vi s'a părut poate, prea filozofică și prea abstractă. Subiectul, de care ne vom ocupa astăzi, n'a atras în deajuns—după părerea noastră—atenția filozofilor. Oricum, pentru noi, orice fapt moral își are importanța lui, căci doresc ca psihologia să devină descriptivă în felul cum e botanica în științele naturale. După cum am mai spus-o în repetate rînduri, domeniul psihologiei nu-l formează nici fenomenele exterioare, nici cele interioare; ci, această știință, care deocamdată nu există, trebue să studieze fenomenele de suprafață, acele ce se petrec la suprafața corpului nostru. Operațiile mintale, de care ne ocupăm de atîția ani de zile, nu sînt—după cum am văzut—decît conduita în vederea unei anumite acțiuni; în al doilea rînd ne-am mai dat samă că operațiile ulterioare sau superioare presupun negreșit pe cele anterioare sau inferioare după cum într'o coloană de apă țîșnitoare, părțile de sus ale acelei coloane nu pot exista fără părțile de bază ale coloanei. Totuși, sarcina noastră este să ajungem să explicăm, cum a luat naștere gîndirea interioară, căreia nu-i corespunde nici o acțiune exterioară. Și tocmai aici ne va fi de folos, conversația cucoanelor, această muncă zădarnică și neînțeleasă.

Dacă „Le diable boiteux" al lui Beaumarchais ne-ar împrumuta puterea lui de a ridica acoperișurile caselor, am putea vedea, între orele 5 și 7 și mai ales în lunile Ianuarie și Februarie, în saloanele Parisului, grupuri de cinci până la patruzeci de persoane, făcînd gesturi foarte bizare, îndeplinind cu multă seriozitate un fel de ceremonie curioasă, în aparență ridiculă. Și pentru a lua parte la această ceremonie, cucoanele se gătesc cu hainele și podoabele cele mai alese, se acopăr

cu blăni de animale și pe cap poartă pene mari de paseri, iar pe față își pun culori albe, roșii, negre și vremea nu-i departe, cînd perucele verzi vor fi la modă. Dintre operațiile deja studiate, observăm în aceste saloane formulele de salutare, care-s în legătură cu numele propriu—după cum știm; apoi mijloace de excitare: lumină mare, mîncare și mai cu samă multe băuturi alcoolice și mai presus de toate se vorbește și iar se vorbește. Iar la un moment dat, scaunele fac cerc, numai și numai pentru conversație. Din studiile noastre de până acum, limbajul nu-i decît un ordin, un preparativ al acțiunii; întrebarea nu-i decît o cerere sau o rugăminte. Pe cînd aici observăm că la fiecare persoană ce intră i se spune, de exemplu: O, cît sînteți de amabilă că ați venit, cu toate că vremea e așa de urîtă! Și răspunsul se va raporta invariabil asupra glodului de pe străzile Parisului și asupra gropilor de pe bulevarde, sau în cazul cel mai rău asupra migrenii bărbatului sau a copiilor. Și cu toate că scena aceasta se repetă de treizeci de ori, ea se petrece în aceiași atmosferă de atenție, de seriozitate și de politeță. Ceremonia cea mare începe însă după ce scaunele fac cerc. Și mi se pare că această ceremonie trebue să satisfacă la trei legi.

1) Conversația să nu cadă niciodată.

Trebue să se vorbească și să se vorbească incontinuu. Cea mai mare nenorocire, cînd se face tăcere. Indată se simte o jenă generală și necesitatea de a reîncepe vorba ori cu ce și ori despre ce, indiferent.

2) Să nu vorbească toate deodată.

Se caută ca la conversație să participe toate, dar nu deodată, ca și cum conversația trebue să intereseze pe toată lumea și să aibă loc în atenția generală.

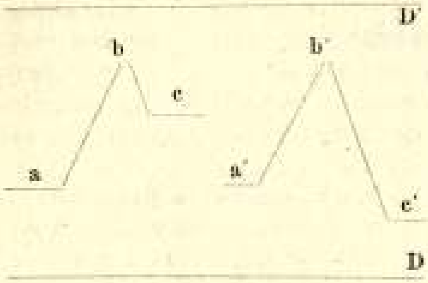
3) Fiecare din cucoane trebue să vorbească. Se fac toate sforțările ca fiecare din persoanele prezente să-și aibă rolul ei în conversație. Așa se poate observa că dacă una a vorbit mult într'un interval de timp scurt, poate pleca. Iar cele care încă n'au luat parte la conversație stau trei și chiar patru ceasuri, ca să poată spune ceva și apoi să plece.

Un rol deosebit are stăpîna casei, care se recunoaște foarte ușor: numai ea singură n'are pălărie. Ea are conducerea generală, ea distribue roluri secundare și ea mai ales veghează, ca vestalele de altădată, să nu se stingă conversația.

Spus fără încunjur: cucoanele se adună în saloane ca să se îmbete de vorbă, ca să se excite vorbind.

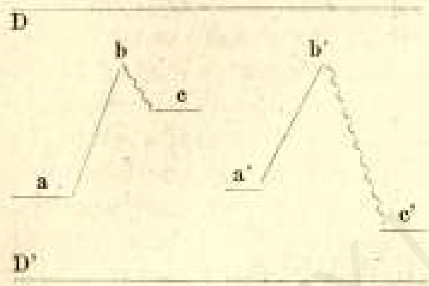
Mai întăiu în aceste conversații, nimeni nu află nimic nou. S'ar putea spune că cucoanele tinere vin să învețe știința aceasta grea a conversației; dar cele ce știu să joace perfect comedia, pentruce vin? Dacă intervine în timpul conversației o noutate gravă, ea atrage după sine consternarea generală. Dacă un domn, de pildă, își ia o temă, despre care n'ar putea vorbi fiecare din cele prezente, stăpîna casei imediat îl întrerupe și schimbă vorba. Fiecare fiind preocupat numai de

ce are să spue singur, vorbele cad într'o neatenție totală. Nu rămine decit interpretarea: se vorbește pentru a se vorbi. Căci și vorba e un mijloc de excitare, ca și mîncarea, alcoolul, lumina, culorile etc.. Acest fenomen de excitare trebue înțeles astfel. Presupun că starea de trezie a unui individ poate varia între paralelele D și D'. Nivelul actual fie *a*. Prin excitare se adună forțe, ce ridică acest nivel până în *b*. Printr'o acțiune oarecare trebuesc cheltuite aceste forțe acumulate. Și dacă nivelul final se găsește scoborît în *c*, la un nivel superior celui inițial, avem de a face cu o excitare propriu zisă. Iar dacă nivelul final *c'* e inferior celui inițial, sintem în cazul unei oboseli ce urmează unui efort prea îndelungat. Se poate spune, că pentru excitare omul întrebuințază orice acțiune care răspunde unei tendințe vechi, cunoscute: mers, mîncare, funcții genitale, devotament continuu, mania de a face cadouri etc. Unul din mijloace este și vorba. Știe toată lumea că copiii vorbesc înainte de a prinde înțelesul cuvintelor, iar alții mai mari au obiceiul de a se monta diad ordine energice toată vremea. Copiii de școală nu pot sta mult timp atenți, trebue să se învirtească și să vorbească cu vecinul lucruri, dealtfel, uimitor de banale și neinteresante. Oamenii primitivi se adună împreună ca să cînte sau să vorbească lucruri aproape neînțelese, recitîndu-se anumite cuplete. Prezența unui străin printre oamenii primitivi sau chiar printre țărani produce mare încurcătură, căci cupletul acestuia nu e cunoscut. Deasemenea și copiii se intimidează în fața unei persoane străine și dacă sint siliți să vorbească cu acea persoană, ei răspund numai decît: ce să vorbesc? N'am nimic de spus. Cupletele acestea se găsesc și în societatea civilizată. In saloane, știm fie: are ce are să spue prietenul nostru; stăpîna casei știe cînd trebue să provoace pe cutare domn să reciteze avantajele lămpii electrice asupra celei cu gaz. Apoi, opera, teatrul, vremea, moda își au cupletele lor cunoscute.

Impingînd analiza mai departe, vom mai găsi în conversație alte două elemente: gluma și tachinarea.

Filozofii au spus multe lucruri frumoase despre *rîs*. N'am să caut să rivalizez cu dînșii, ci voiu da numai explicarea psihologică a rîsului. Rîsul e un fenomen de derivație, prin care se cheltuește o parte din energia acumulată în vederea unor scopuri anumite. El constă într'o mișcare agitată a mușchilor de respirație. Am putea spune că el joacă un rol analog cu al supapei unei mașini de aburi, care împiedică acumularea prea mare de aburi subt o înaltă tensiune. Curba reprezentativă a acestui fenomen va fi analoagă cu curba excitării. Dacă nivelul final *c'* va fi inferior celui inițial, vom avea de-a face cu un rîs nebun, cu rîs isteric.

Gluma se explică atunci foarte simplu. Provocăm printr'un ordin sau o întrebare pe cineva să facă o anumită operație sau să facă o anumită recitare. Persoana provocată își va acumula forțe în vederea acestui scop. Fiind oprită brusc, energia acumulată se va cheltui prin rîs. Același lucru și cu tachinarea, ce nu-i decît un atac simulat contra cuiva. Persoana vizată cînd se pregătește să răspundă atacului, observă intenția inofensivă și se produce detenta forțelor acumulate. Dacă avem a face cu tipuri nervoase sau bolnăvicioase sau care nu înțeleg gluma, nivelul final va fi inferior celui inițial. Sînt frecvente cazurile de copii ce nu știu să rîdă, nu pot înțelege gluma și nu-i poți distra. Și sînt și mai mulți aceia care nu înțeleg încă tachinarea. Așa dar, în conversație va trebui să știi să dai ordine ușoare și să știi la timp să le oprești; sau să ataci ușor și să știi tot așa de ușor să arăți că atacul a fost prefăcut.

Rețetele întrebuințate până acum în glume și tachinări sînt foarte reduse ca număr. Să examinați din acest punct de vedere „spiritele" revistelor umoristice. Poate că astfel se explică faptul că o glumă nouă e așa de mult repetată. Credem că rolul precumpănitor îl are *negația*, operație prin care se separă cugetarea de acțiunea exterioară corespunzătoare. Acesta e și motivul, pentru care în ședința de azi ne-am ocupat de conversația cucoanelor, ce are ca element constitutiv negația.

In fine, conversația poate fi independentă, în senzul că se respectă inițiativa persoanelor prezente. Dar atunci persoana ce vorbește e singură responzabilă de impresia bună sau rea ce va produce asupra societății. Cu aceasta, conversația devine e știință extrem de dificilă.

In tinerețea noastră ne revoltăm de felul acesta de a pierde vremea vorbind pentru a vorbi. Cred c'am arătat importanța acestui procedeu de a vorbi fără a spune nimic, procedeu întrebuințat, de altfel, și de poeți: La început era cuvîntul.

...„In prelegerea viitoare ne vom ocupa de *ficțiune*..."

P. R.

MISCELLANEA

După opt ani

In sfirşit, cele două reforme pentru ridicarea ţărănimei la o viaţă nouă au intrat, din domeniul speranţelor, pe calea realizării apropiate.

Noi, cei din jurul acestei reviste, avem cel puţin mulţumirea sufletească inaltă că,—încă la început de tot, acum opt ani, cind ideile care azi se transformă în fapte sociale de mare importanţă nu erau, chiar în sufletele puţine în care străbătuseră, decît nişte speranţe vagi şi timide,—noi am încercat să le dăm o formă precisă, făcind din ele crezul în numele căruia am întemeiat această revistă.

Şi acum, după opt ani, cind am putea face cu avantagii probabile bilanţul activităţii noastre după pilda altor reviste, noi ne mulţumim cu singurul merit de a putea transcrie aici cu mîndrie articolul-program din fruntea primului număr al „Vieţii romineşti" :

„Revista noastră, ca oricare alta, nu poate avea alt scop „decît munca pe cîmpul culturii naţionale. Dar, foarte mulţi „nu-şi dau samă că noţiunea de *cultură naţională* nu e în con„trazicere cu cea de *cultură universală, omenească.* Mai mult: „că un popor nu-şi poate justifica dreptul la existenţa distinctă „în sînul popoarelor civilizate, decît dacă poate contribui cu ceva „la cultura universală, *dîndu-i nota specifică a geniului său.*

„Istoria poporului romîn—«istoria unui şir neîntrerupt de „martiri», a zis odată un mare martir al neamului, Eminescu,— „ne explică pentru ce acest popor, aşa de bine înzestrat, n'a luat

„o parte mai activă la formarea culturii europene, pentru ce n'a „dat nota sa distinctă în armonia de gîndire şi de simţire, care „constitue bunul cel mai înnalt al popoarelor civilizate. El a „trebuit să-şi cheltuiască toată energia pentru conservarea sa „fizică şi nu i-a ramas acel prisos de energie, care se cheltu„eşte pentru cultură.

„De o sută de ani însă, am început să ne împărtăşim mai „cu dinadinsul la civilizaţia popoarelor din Apus şi ar fi vre„mea să dăm ceva în schimb, să dăm lumii răsunetul sufletului „nostru, atins de cultura apuseană.

„Putem nădăjdui că a sunat ceasul?

„Dar, mai întâiu, starea de fapt, realitatea vieţii actuale ro„mîneşti, constitue ea un punct de plecare pentru crearea unei „culturi naţionale? Căci orice progres pleacă de la o stare de „fapt anumită, şi nu de la plăzmuirile unor vizionari.

„Starea noastră nu e numai înnapoiată, ceia ce ar fi des„tul de rău; ea este anormală, ceia ce e mult mai rău:

„Clasele de sus stau în aer, fără atingere cu poporul de „jos, care, în ţara noastră, el singur este o clasă *pozitivă* şi a „păstrat mai curat *sufletul romînesc.* Intre clasele de sus şi „popor este o prăpastie adîncă, care, la noi, desparte aproape „două *naţii.* Clasele de sus se ating numai de cultura apuseană, „de care poporul nu se atinge şi pe care, din lipsă de contact „cu poporul romînesc, clasele de sus *n'o asimilează,* ceia ce e „tot una cu a spune că o *caricaturizează.* Lipsa contactului cu „poporul romînesc ne face ca, *în loc să absorbim* cultura stră„ină, *să ne absoarbă ea pe noi, să ne asimileze ea pe noi...* De „aici, şi din neînţelegerea acestui lucru, aerul duşmănos al u„nora împotriva culturii străine... Şi tot de aici, neîndestulătoarea „noastră contribuţie la cultura universală.

„Şi până nu ne vom asimila cultura europeană, cîtă vreme, „adică, nu vom fi decît o anexă, caricaturizată, a acelei culturi, „în loc să-i dăm, şi noi, nota specifică a sufletului nostru, nu „vom justifica, încă odată, existenţa noastră ca popor distinct.

„O cultură „naţională", de un caracter specific, nu se va „naşte decît atunci cînd masele mari populare, adevărat romî„neşti, vor lua parte şi la *formarea* şi la *aprecierea* valorilor „culturale—limbă literară, literatură, forme de viaţă, etc.—şi a„cest lucru nu se va întîmpla decît atunci cînd, prin *cultură,* „*viaţă politică mai largă şi ridicare economică,* ţărănimea va „căpăta în stat valoarea *socială* proporţională cu valoarea sa nu-

„merică, economică, morală și națională, cind vom fi *un* popor, „cind toate clasele sociale vor fi ale *aceluiași* popor, cind trece„rea de la vîrful la baza piramidei sociale se va face pe ne„simțite.

„Atunci, luind parte la viața culturală tot poporul rominesc, „adevăratul popor rominesc, vom putea avea o *cultură națio„nală*, dind în armonia culturii europene răsunetul sufletului „nostru.

„Cultura, viața politică și ridicarea economică a țărănimii, „fiind *mijlocul* pentru a ajunge la o cultură adevărat națională „și de valoare europeană, această revistă, lucrind pe cimpul său „propriu, va avea, în același timp, toată simpatia pentru aceia, „care luptă, pe orice cale, pentru ridicarea culturală, politică și „economică a țărănimii și accentuind asupra *scopului*—cultura „națională—va lupta, pe cit se poate în cadrul unei reviste li„terare și științifice, și ea, pentru realizarea mijloacelor către a„cest scop.

„Și, dacă este nevoe să dăm idealului nostru cultural, na„țional și democratic, un nume cuprinzător,—numele său este: „*Poporanismul*".

De atunci au colaborat la „Viața romînească" cei mai buni scriitori ai țării, aceia pe care am voit să-i avem, cu aproape tot ce s-a produs mai de seamă în literatură, în ultimii opt ani.

Dar nu aceasta fusese unica noastră țintă. „Viața romînească" era, de sigur, așa cum se spune pe copertă, mai ales o revistă literară și științifică. Dar ea a fost necontenit călăuzită de lumina unui ideal pe care noi îl credeam mai conform cu nevoile acestei țări, — un ideal social și cultural—, fiind întemeiată sub auspiciile unor idei care cereau o aplicare mai largă.

Cetitorul poate să judece acum sila cu care a trebuit să răspundem la sictiala măruntă a acelora care nu văd înaintea ochilor, între pămînt și cer, decît numai literatură. Pentru ei, și acum—noi nu am voit decît să creăm un curent literar... Colecțiile „Vieții romînești" vor mărturisi pentru noi în fața unei posterități mai inteligente.

Da, cînd vom avea o literatură care să poarte pecetea indiscutabilă a geniului nostru național și astfel să însemne ceva în concertul celorlalte literaturi, atunci va putea fi vorba și la noi de curente exclusiv *literare*, propriu-zise, în care să se afirme variatele manifestări ale sufletului romînesc.

Dar e și acesta un lux pe care ni-l va face posibil tot numai împlinirea grabnică a celui mai apropiat dintre idealurile noastre naționale: *ridicarea țărănimii la o nouă viață.*

Pentru „Convorbiri literare"

Ce putem noi să avem cu d. Mehedinți?

Nu era nevoe de o agerime de șoim ca să se înțeleagă că, față de d. Mehedinți, care se plînge prin pana unui discipol anonim că „de ani și ani de zile" îl maltratăm, noi nu am putut avea decît inevitabila, fireasca și puternica repulsiune intelectuală a omului cu convingeri și sentimente democratice, față de omul cu convingeri reacționare declarate,—cînd amîndoi se întîlnesc pe arena publicității.

Să nu se uite însă că d. Mehedinți ne-a atacat întăiu (ca dealtminteri mai toți aceia cărora—recunoaștem—le-am răspuns cu vîrf și îndesat).

Au mai venit apoi, în cursul acelor „ani și ani de zile" și alte chestiuni mai mărunte, care nu ne puteau lăsa de ghiață: chestia Mihail Twain zis și Samuel Klains, chestia Kebias, etc.

Acum,—ce-am avut noi în numărul trecut cu d. Mehedinți?

Convorbirile literare au batjocorit povestirea „Florică Ceterașul", pe care au luat-o drept „un fel de Șir'te-mărgărite" și în privința căreia insinuau că nu „ar fi fost de publicat".

E uzul ca directorul unei reviste să răspundă de *toate* aprecierile (literare, politice, profesionale, etc.) iscălite sau neiscălite, pe care le publică în revista sa, cînd nu și-a anunțat cuvenitele rezerve. (Vorbim firește de conținutul, nu de forma acelor aprecieri).

Batjocurile la adresa lui „Florică Ceterașul" erau semnate „D".

Iată pentru ce ne-am adresat d-lui Mehedinți.

Violență de limbaj?... Dar există oare violență care să califice cum trebue fapta unei reviste *literare*, cu un trecut onest, care depreciază astfel și puțina literatură bună ce se mai produce acum? Fapta celui ce se erijază în mentor al gustului public și în același timp dovedește o atît de flagrantă lipsă de gust?... El e dușmanul firesc al acelor puțini scriitori adevărați din această țară, al profesioniștilor talentați, cari sînt încă destul de blajini că se mulțumesc cu o violență numai de limbaj.

Și tocmai d. Mehedinți să se plîngă de acest lucru? A

uitat d-sa grațiozitățile cu care ne întimpina acum cîțiva ani? „Săraci cu duhul și cu simțirea", „independența erbivorului încăpățînat", „Kebias", „insuficiență intelectuală", „Abece", „suveranitatea închipuită a inepției", „Kebias", „nechemați" cari „cînd nu deșteaptă mila, stîrnesc rîsul", „zădărnicie tipografică", „Kebias"... ce sînt toate acestea pe lîngă boțul de vaselină cu care noi i-am comparat creerul? Noi ne-am folosit numai de o imagină, pentru a ne lămuri mai lapidar impresia pe care ne-a făcut-o, cu prilejul notiței din „C. L.".

Până aici, am răspuns numai—complect și limpede—*Convorbirilor literare.*

Dar mai e ceva.

Junele discipol anonim, cu învoirea d-lui Mehedinți, atrage „luarea aminte tuturor tinerilor dela universitățile romînești" că noi am calificat de „bicisnic" aparatul receptiv al d-lui Mehedinți.

Ce-o fi însemnînd asta?... E o amenințare? Și dece „dela universitățile romînești" și nu dela Școala de Poduri și Șosele, de pildă?

Ințelegem. Tînărul anonim este, de sigur, vre-un elev al d-lui Mehedinți,—pentru care lumea se reduce la odaia seminariului de geografie. Cu psihologia unui copil din clasele primare, pentru care „domnul" e perfecțiunea însăși, el se miră grozav cum am putut să ne legăm de „domnul", și ne denunță „tuturor", etc.

Și discipolul acesta face parte, de sigur, din acea „sumă de tineri" despre care ne vorbea d. Mehedinți în No. trecut... Intrebăm cu melancolie: Toți sînt așa? Că despre gustul literar și inteligența acestuia unul, ne-am convins. Iată cine va moșteni organul, cine „va adăoga o pagină la revista unde au scris Negruzzi, Alexandri, Creangă, Conta, Eminescu și Maiorescu", după cum se exprima d. Mehedinți într-un articol din No. precedent.

Trecusem ușor peste acel articol („Puteri nouă"),—din generozitate și lene. Dar fiindcă a trebuit să-l pomenim aici, nu ne putem împotrivi ispitei de a spicui cîte ceva din el (nimeni ca d. Mehedinți, nu are darul de a te ispiti astfel).

Citâm:

„...Și fără să avem pretenția de a fi exprimat noi întreaga „mișcare literară" (credem și noi că afară de d-nii Chirițescu și Beza mai sînt, cît de cît, și alți scriitori în țară. N. R.) „avem „totuși mulțumirea că scriitori cu *adevărata finețâ artistică și „etică* au aprobat această atitudine. *Așa se explică* de bună „seamă că, pe cînd unii scrieau „pentru bani și pentru slavă", „atîți tineri de valoare au ales mai bine drumul *jertfei*, susținînd cu scrisul lor desinteresat revista de care se leagă partea „cea mai bună de istoria renașterii noastre".

Trecem peste ofensa pe care d. Mehedinți o aduce nu numai celor mai buni scriitori romîni în viață dar și scriitorilor din Apus,—ca să-i punem mai repede o întrebare. Ce face Direcțiunea cu fondurile încasate din vînzarea și abonamentele unei reviste atît de importante ca „Convorbiri literare"? Le varsă la „fondul pentru Flota Națională"? Sau acceptă sacrificiul de a-și înăbuși propriul idealism, ca să salveze idealismul și spiritul de jertfă al colaboratorilor?... Un răspuns cu care d. Mehedinți ne e dator de multă vreme.

„Potrivit caracterului lor universitar-academic, ele („Convorbirile literare") și-au urmat drumul în liniște".

Universitar-academic? Ce e aceia? Noi știm că „C. L." nu publică nici cursurile universitare, nici desbaterile academice. Poate fiindcă are colaboratori printre profesorii universitari și membrii Academiei?... Atunci toate revistele sînt universitaro-academice! Sau poate fiindcă această revistă, în loc de „slavă și bani", își răsplătește colaboratorii mai apropiați cu tot felul de burse și „lefcioare"? (Vezi destăinuirile d-lui M. Dragomirescu, fost director al „Convorbirilor literare").

Citâm:

„In poezie, după unanima părere a criticilor, Cerna ne-a „reamintit înălțimea de inspirație a lui Eminescu".

Unanima părere a criticilor... se reduce la părerea d-lui M. Dragomirescu.

D-l Mehedinți, făcînd bilanțul activității „Convorbirilor literare", puțin lipsește să nu se mîndrească și cu campania din 1913. D-sa, cașicum ar fi vorba de meritele „Conv. lit.", ne vorbește despre „Anuarul de geografie și antropogeografie", despre progresul pe care îl „vădesc" „contribuțiile etnografice și geografice", despre „Buletinul Societății geografice romîne" (ce sînt, mă rog, toate gogorițele astea într-o revistă literară care 'și face bilanțul unui an?), despre „recolta științificată asigurată" de cercetările d-lor Boga, Brătescu, Giuglea și Vîlsan asupra Romînilor din dreapta Dunării, despre „marele dicționar al limbii romîne care înaintează an cu an" (și... ce dacă înaintează?!), etc. etc. etc..

Inchidem repede „Convorbirile literare". Altfel, e destul să ne aruncăm ochii pe o singură frază a d-lui Mehedinți ca să nu putem rezista ispitei de a o releva.

Pornisem doar dela o notiță a „Convorbirilor literare",—și mare interes ca să ne ocupăm de ea nu aveam. Psihologia însă e oricum atrăgătoare iar lucrurile mici, care au ceva comic, sînt totdeauna interesante.

Dela redacție

Colaboratorul nostru d. Const. Mironescu, avocat în Focșani,—autorul poeziei „Zmeul" din acest No.—, pe care cetitorii revistei îl cunosc și din alte bucăți de versuri frumoase publicate la noi, ne roagă să arătăm aici că nu dorește să fie confundat cu omonimul d-sale, d. Const. M. Mironescu, autorul volumului „Clipe trăite".

A P E L

Către cetitorii și prietenii „Vieții Romînești"

Dispariția marelui cetățean Spiru Haret impune Iașului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica în acest oraș un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toți cetitorii și prietenii noștri, care în cea mai mare parte au dus lupta pentru deșteptarea satelor noastre, sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească inițiativa luată de „Viața Romînească", cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicația specială: **„pentru monumentul lui Haret"**—administrației revistei noastre. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viața Romînească"

	LEI	B.
Suma din urmă	**7115.**	**65**
Lista d-lui Nicu V. Ionescu, București: Euterpia V. Ionescu 5, Alecu Călinescu 1, G. Orleanu 2, Mircea Ionescu 1, I. Dan 1, Salving Cappan 1, Armand Bia Weiss 1, Luciu Stănculescu 1, Matilda Toncescu 1, Sesila Orleanu 1, Nicu V. Ionescu 2, Didina Orleanu 1, Elena Ionescu 1, Coca V. Ionescu 1, în total	20	—
Lista d-lui I. Diaconescu, inginer silvic, Mizil: I. Diaconescu 3, V. Masimescu-Buga 2, N. Romanescu 2, Didina Vasilescu 1, Nicu C. Alexiu 1, Victor G. Ivănescu 1, în total	10	—
Lista d-lui V. Enăchescu, contabil, Darabani—Dorohoi: V. Enăchescu 5, C. Iliescu 2, Popescu-Greaca 4, Ilie N. Popescu 2, Dobre I. Cioconeanu 3, C. Sotiriu 1, H. Stoicescu 1, V. Vlădoianu 1, Obștea din Radovan 10, G. Scutariu 3, G. Cipăianu 10, Preot V. Soceanu 2, Ioan Georgescu 2, I. I. Duzinschi 1, Traian Mocanu 3, în total . .	50	—
Lista d-lui G. P. Savin, învățător, Smulți-Covurlui: G. P. Savin 2, G. I. Iitode 0.20, Chir. V. Tacu 0.20, Gh. Al. Portore 0.20, N. D. Tofan 0.20, N. S. Zaharia 0.20, C. A. Patrichi 0.20, A. F. Carp 0.20, H. V. Alexandrescu 0.20, N. F. Carp 0.20, P. N. Panaite 0.20, Gh. A. Butunoiu 0.20, Gh. I. Totolici 0.20, O. E. Patriciu 0,20, F. P. Tofan 0.20, A. A. Butunoi 0.20, F. G. Patrichi 0.20, N. F. Costin 0.20, M. V. Clime 0.20, S. I. Dimitriade 0.20, F. C. Ripă 0.20, V. P. Patrichi 0.20, C. P. Tofan 0.20, I. C. Munteanu 0.20, Banca Populară „Izvorul" 50, în total	56	60
D. Predescu, institutor, Măgura-Ungurei (Buzeu) . .	5	—
C. Haneangiu, magistrat, București	20	—
Lista d-lui Titu Țopescu, farmacia Bruss, București: Quintus Al. 1, Poleacu 1, D-ra Wagner 2, Iordănescu 1, Al. Popescu 1, I. Costianu 1, I. Negrescu 1, Sabui Medeanu 1, Ecaterina Mauzavinos 1, Elena Zottu 1, Cristina Văcăraș 1, Maria Smărăndescu 2, Constanța Stănescu 1, Ioachim Bolos 1, T. Țopescu 2, Cojocărescu 1, în total	19	—
Total.	**7296,**	**25**

RECENZII

M. I. Chirițescu: *Răsaduri*, novele. 1914, București, Minerva, Preț 2 lei.

D-l Chirițescu e, de sigur, unul din cei mai talentați nuveliști tineri.

Deși te sîcîie necontenit prin niște ciudățenii de formă care te-ar putea descuraja dela început, îl citești totuși volumul până la capăt, atras de varietatea temelor, de coloritul stilului și mai adese ori de vigoarea primitivă a expunerii.

D-l Chirițescu e un realist, și s-ar părea că e cel mai puțin rafinat dintre prozatorii noștri. Această din urmă însușire îl distinge cu putere în mijlocul tinerilor „literați" de azi, cari *vor* să fie rafinați și originali cu orice preț, —arătîndu-le încă odată că singurul mijloc de a fi original în literatură este mai întâiu... să te fi *născut* astfel și, apoi, să nu afectezi în scrisul tău simțiri și atitudini străine de sufletul și de desvoltarea naturală a aptitudinilor tale.

Subiectele d-lui Chirițescu sînt variate.

Dintre cele luate din viața dela oraș cităm:

De anul nou, în care ne arată cîțiva jucători de cărți, cîteva tipuri bine prinse, din lumea unui orășel provincial. Singuri zapciul și judecătorul — autoritățile—*trișează* la cărți înșelînd pe ceilalți, cari ni se par din cale afară de naivi.

Impăcarea, minunată schiță. de analiză sufletească, unde d. Chirițescu vădește calități pe care nu i le bănuiam. E vorba de o tînără femee care era gata să divorțeze de bărbatul pe care-l iubea fără să știe.

Focul,—descrierea sugestivă a tuturor f[a]zelor unui incendiu într'un oraș de provincie: primul țipăt de alarmă, îngrămădirea curioșilor, spaima și grija vecinilor, apoi „deslănțuirea elementului distrugător", eroismul unui cetățean, panica, fumul, explozia, victimele, însfîrșit sosirea autorităților, pompele, disperarea proprietarului imobilului distrus, care tocmai era dus de-acasă, pagubele și localizarea incendiului... Este așadar un fapt divers —literarizat. Il cetești însă cu mult interes: schița are un sens mai adînc de cum s-ar părea. Pe cîți nu ne revoltă oare absurditatea loviturilor soartei?...

Ne-a plăcut mai ales tipul atît de cunoscut al cetățeanului curajos, plin de inițiativă (Cruceiu), care e nelipsit dela asemenea dezastre și cade victimă eroismului său. Fiecare oraș de provincie se poate mîndri cu cel puțin unul de aceștia. Ne-a mai plăcut gradația mișcărilor sufletești succesive cu care stăpînul casei aprinse ia treptat cunoștință de nenorocirea sa și egoismul firesc al tovarășilor lui de drum.

Las celelalte schițe din viața dela oraș („Pedagogul", cam lungă, dar plină de observații sufletești bune, „Arhivarul" cu un subiect banal din care autorul n'a scos nimica nou, „O vizită", variație pe o temă deja întîlnită aci:

psihologia fină a unei tinere femei divorțate, care devine amanta fostului ei bărbat) și trec la altă serie de schițe în care d. Chirițescu e tot atît de interesant. Sînt cîteva *pilduiri* (acesta mi se pare termenul cel mai potrivit),—un fel de fabule în proză, care amintesc schițele d-lui Gîrleanu, „Din lumea celor care nu cuvîntă". Sînt unele, în care precumpănește elementul fabulistic („In vîrșe"), altele în care descrierea realității pentru ea însăși învălue intenția de antropomorfizare a autorului („Stop", „Vultanii", „Vrăbionțul") și în sfîrșit altele („Gîndacii", „Puțul și șarpele") care i dau prilejul unor reflexii cam obscure, dar neobișnuite și atrăgătoare. Ne-a plăcut cu deosebire „Puțul și șarpele" care, deși păcătuește iarăși prin lungime, ne face să simțim mai bine noutatea personalității acestui autor. In ton, în umorul discret, în ironia specific romînească, bucata asta are ceva care-ți amintește firea țăranului sfătos, cu căciula trasă pe ochi și cu zîmbetul abia schițat în colțurile gurii.

Despre altă serie de subiecte ale d-lui Chirițescu am vorbi, pe larg, dacă nu ne-am teme să lungim prea mult această recenzie. Stilul d-lui Chirițescu e, de obiceiu, foarte personal. Cîteodată însă, prin scurtimea manierată și energia calculată a frazelor, prin insistența uneori excesivă a cuvintelor care exprimă toate aproape acelaș lucru, el amintește stilul d-lui Delavrancea.

Ne despăgubește însă și de aceasta, prin multele-i imagini fericite. Iată: „Cu toate că i se părea că crește (e vorba de un șarpe) se simțea tot svelt în surtucul lui fără mîneci, scris pe trup ca un frac". „Ugerul vacii era doldora și sfîrcurile țîțelor atîrnau ca niște boabe de razachie". „Un curcan stenahorisit stă în pragul casei schimbînd picioarele. Moțul îi atîrnă peste plisc și-l supără ca ceva de prisos". etc.

Ceia ce supără însă și întunecă talentul d-lui Chirițescu, e vocabularul întrebuințat de d-sa.

Nu cred că d. Chirițescu vrea să fie un „scriitor regional". Scriitori regionali ne pot da Banatul și Macedonia, de pildă, unde sînt grupări mai mari de Romîni, cari vorbesc *într'adevăr un dialect propriu-zis*. Dar dacă am socoti că cele cîteva zeci de cuvinte speciale, din diferitele părți ale țării, alcătuesc cîte un dialect, atunci aproape fiecare județ ar trebui să ne dea numai scriitori „regionali"! Am mai putea avea o limbă literară pentru toți? D-l Chirițescu vrea, probabil, să îmbogățească *această* limbă cu o sumedenie de termeni noui, dar mai ales *să scape de expresia banală*. Ostentația cu care d-sa evită termenul curent, literar, cunoscut, îl face să-i prefere de foarte, multe ori *termenul arhaic* (d-sa scrie „straje", „caraulă" în loc de santinelă—într'o schiță militară—apoi „otac" și „obuz" în loc de regiment și corp-de-armată!)

Să nu ui'e însă că, vrînd să îmbogățească *astfel* limba literară, face experiențe pe socoteala sa proprie; că aglomerarea regionalismelor d-sale are mai mult un interes filologic decît literar; că cuvintele rare de care abuzează au toți sorții să nu fie încetățenite în limba literară, pentrucă nu credem ca alți scriitori să se mai folosească de ele; că această regionalomanie frizează uneori foarte supărător lipsa de gust, cînd îl face să pue în convorbirea unor personagii subțiri dela oraș, unele cuvinte de un efect comic, prin nepotrivirea lor.

Și apoi, e sigur d. Chirițescu de înțelesul precis al cuvintelor pe care vrea să le încetățenească în limba literară?

Iată, de pildă, cuvîntul *meliță*. In „vocabularul" dela sfîrșitul volumului (căci volumul are dicționar în coadă!) autorul ne spune că „meliță" este „depănătoarea cînepii". Se vede că așa o

fi prin Vlașca! Ori autorul nu știe nici ce e aia depănătoare. In alte părți, melița este o unealtă de lemn, cu care se înlătură partea lemnoasă din tulpina cinepii. Iar depănătoarea este *altă* unealtă cu care se deapănă firul pe mosor. Imi va spune d. Chirițescu că n'am dreptate? Ii răspund că eu cunosc limba vorbită la poalele Negoiului, unde țăranii nu poartă șalvari bulgărești ci ițari strinși pe vînă, pălărie dacică și părul rătezat pe strachină la ceafă. Se vor fi pricepind aceștia mai bine la limba romînească...

Mai vin apoi și alte amănunte care zdruncină increderea mea în infailibilitatea d-lui Chirițescu. Citeva greșeli de gramatică: „Vietăți cărora noi, oamenii, nu asvirlim decit desgustul" (nu *le* asvirlim); „căpitanul de grăniceri, căruia fusese pornită întrebarea"... (căruia *îi* fusese); „Pe nici-unul nu cunoștea înțe'eptul puțului"... (pe nici-unul nu-*l* cunoștea), etc.. Citeva greșeli urîte de acord: „...îi *veni* în devîlă alte *ginduri*"; „*Urmă* citeva secunde de tăcere adincă" (!). Clișee: „zis și făcut"; El se smulse și făcu cițiva pași spre *locul dezastrului*" (tocmai e vorba de un incendiu!). In sfirșit, cițiva termeni hotărît improprii și figuri riscate: „Odaia *huzurea* în zăduf"; „...un sfint de vinticel *pitulat* prin spintecătura cămășilor" (poate „strecurat", „furișat"); „...iar mării, lăsată în voe, *îi zburdă a zbenghiu*" („îi e de zbenguială", da. „Ii arde de zbenghiu", da. „Ii e de zburdat", da. Dar „îi zburdă a zbenghiu" ?!); „Un jeț moale ca *maldărul* în pirg" (maldăr de ce? De lină? De mere?... Autorul ne spune tocmai la dicționar că maldăr: *de fîn*.); Etc..

Și atunci mă întreb dacă nu ar fi fost mai bine ca d. Chirițescu, care are destul talent, să-și fi lăsat la o parte „regionalismul" cu vocabularul lui cu tot!

G. T.

***

G. Coșbuc. *Fire de tort.* Ediție nouă adăugită, București, Sfetea. 1914.

Apariția unei nouă ediții a *Firelor de tort* constitue desigur un eveniment, în împrejurările literare de azi. Pe cind nuvela a luat un avînt remarcabil— se poate spune că *azi* a ajuns la o închegare desăvîrșită ca gen — poezia stagnează aproape cu desăvîrșire. Afară de citeva nume care sînt pe buzele tuturor, producțiile în versuri ale contemporanilor noștri sufăr de o anemie iremediabilă. Singurul mare talent al vremurilor din urmă, d. Goga, trece acum printr'o fază de tranziție care nu-i îngădue încă să-și arate puternica sa personalitate. De aceia apariția într'o nouă ediție a versurilor celui mai mare poet al nostru după Eminescu trebue salutată cu o deosebită simpatie.

Impreună cu *Balade și idile*, volumul acesta formează adevăratul titlu de glorie a d-lui Coșbuc. Generațiile viitoare la ele se vor adresa, cind vor voi să cunoască pe „poetul țărănimii", cum l-a numit d. Gherea.

D. Coșbuc precedează volumul cunoscut al *Firelor de tort* de un număr de poezii, publicate în timpul din urmă.

Nu știu ce motive vor fi determinat pe d. Coșbuc să se oprească la acest gînd, dar ideia d-sale nu mi se pare fericită. Cetitorul are în realitate în fața sa două volume: unul, cel vechiu, cu un anumit aspect și publicat acum douăzeci de ani, și altul cu totul nou, cu alte aspecte, cu poezii care în mod vădit dovedesc o dată recentă. E cașicum, subt banda proprie a unui volum, ai strecura un al doilea, pentru ușurința transportului.

Intre aceste două quasi-volume există, cum am spus, deosebiri esențiale,— și o primă deosebire, cum e și natural, e cea produsă de intervalul de timp în care au fost scrise: gindiți-vă, douăzeci de ani...

Dar ceia ce mă năcăjește cu deosebire e că d. Coșbuc n'a introdus totdeauna cele mai bune producții ale d sale din timpul din urmă. Sint în adevăr multe bucăți, care întru nimic nu pot fi socotite mai prejos de acelea cuprinse în adevăratul volum *Fire de tort*. Printre acestea nu mă pot opri de a cita *Bordeiu sărac* și *Cuscri*. Nu se poate spune însă același lucru și despre altele: unele sînt poezii ocazionale, iar în altele intenția didactică e prea vădită. Forma în toate e desăvîrșită, dar acestora din urmă le lipsește viața năvalnic de bogată a poeziilor d-lui Coșbuc.

Și necazul meu ia proporții neașteptate atunci cind mă gindesc că din aceste poezii introduse de autor în *Fire de tort*, lipsește tocmai acea splendidă poezie *Na Dana*, publicată acum cițiva ani în această revistă.

Și cite n'or mai fi încă în saltarul d-lui Coșbuc!

C. A.

***

Dr. N. Lapteș. *Din nevoile satelor.* 1914, „Flacăra", București, Preț. 1 leu.

Un medic de plasă, fiind des și mult timp în contact direct cu țăranii, la casa lor, poate culege observații de-o extremă importanță.

D. dr. Lapteș parcă n'a trecut prin sate, în fugă, mulțumit că și-a îndeplinit vizitele prevăzute de regulamentele medicale. N'a strigat dela poartă bolnavului de pe prispă să-i arate limba și să-i spue, pe scurt, ce-l doare. N'a răcnit la bolnavii recalcitranți. Ci cu vorbă bună a căutat să-i convingă că le dorește binele și că poate să-i îndrepte: astfel apare d. Lapteș din broșura sa cu note. Și în această lumină ne place a-l judeca.

Țăranul n'are incredere în doctor. Dacă în alte țări doctorul se poate mărgini să-și „facă datoria", la noi el trebue să îndeplinească un fel de apostolat. Deși s'a abuzat de acest cuvînt, îl întrebuințez, fiindcă exprimă adevărul, care nu se poate banaliza niciodată.

Cu toată bunăvoința, vedem că doctorul nu poate deveni util întotdeauna, fiindcă n'are mijloacele absolut necesare: instrumente și doctorii. Iar piedica cea mai mare, pe care o întimpină la țară, este sărăcia. Un bolnav are nevoe de-o anumită îngrijire și de-o hrană strict determinată; cind nu-i loc în spital, și acest lucru este frecvent, rămine subt paza familiei care din ignoranță nu urmează povețele date de doctor, în privința antisepsiei, de pildă, și de cele mai multe ori din lipsă nu-i respectă dieta. Și nu pomenim boalele mizeriei, care îl pun pe medic în cea mai dureroasă situație: cind vrea să dee ajutor și nu poate.

Noile îndreptări sociale, ridicind starea materială țărănească prin împroprietărire și cea morală prin școli, vor ușura mult sarcina doctorului și îi vor da putința de a fi cu mult mai folositor decit astăzi. Pentru împlinirea lipsurilor sanitare este utilizabilă și broșura *Din nevoile satelor*. Merită atenție și respect contribuția cea mai modestă pentru binele general.

D. Lapteș nu s'a mărginit însă numai la redarea faptelor, sobră și precisă. D-sa a *vrut* să facă „literatură" cu orice preț. Din pricina aceasta lectura e puțin antipatică;—figurile de stil ale d-lui Lapteș seamănă cu florile pe care le-ar pune într'un borcan cu spirt, în care se conservă intestine de holeric.

*

Maximilian Sanielevici. *Considerațiuni asupra prevenirii accidentelor.* 1914, București, „Minerva". Pr. 1 leu.

D. Sanielevici studiază normele după care s'au dat deslegări chestiunii prevenirii accidentelor, mai ales în Germania; și supune interesante considerațiuni „Asociațiunii patronale" romîne spre a fi folosite într'o eventuală activitate sistematică pentru prevenirea accidentelor în țara noastră.

Intreprinderile industriale din Germania sint supuse, „in ce privește prevenirea accidentelor, unui dublu control, foarte sistematic, din partea a două organizațiuni deosebite: de o parte inspecția de stat intemeiată pe codul industrial, de altă parte Asociațiunea Patronală în temeiul codului de asigurări sociale". In ultimul timp, paralel cu avintul industriei, a prosperat mult această asociațiune. Inspectori tehnici, specialiști, au cercetat cu deamănuntul sute de fabrici; au privit fiecare mașină din punctul de vedere al accidentelor; și au inaintat A. P. rapoarte, in care își au originea nenumărate indreptări. Părțile mașinilor primejdioase pentru lucrători, au fost acoperite cu rețele de sirmă sau au fost ascunse subt capace; iar mai tirziu, in urma cererilor cumpărătorilor, mașinile au eșit din fabrici cu aceste dispozitive. S'au inființat muzee sociale in care sint expuse mașinile cele mai perfecționate imprumutate gratuit de fabricant pentru a fi arătate, ca reclamă; și astfel se poate face o alegere bună a aparatelor care prezintă cele mai puține șanse de accident. Lucrătorilor li se dau lecții cum să umble cu mașinile, fără pericol, cum să se păzească și cum să se imbrace; apoi li se arată cum să dee primul ajutor, in caz de răniri; etc. etc.

Și astfel d. Sanielevici își continuă expunerea cercetărilor, veșnic deșteptind interes.

Credem că și această nouă lucrare a d-sale este o contribuție meritoasă la chestiunea muncitorească. O recomandăm deci cetitorilor.

Rd. S.

***

Paul Feyel. *Histoire Contemporaine.* Bloud et Gay, Paris. Prețul 6 fr. O carte de 887 pag. Destinată in special claselor superioare de liceu și studenților, ea e bogată în informații pentru toți aceia care vor să-și dea samă nu numai de evenimentele politice și militare din toată lumea petrecute intre 1815 și 1913 (conține și ultimele evenimente din Balcani), dar, in chip sumar, de mișcarea socială, culturală și artistică din toate țările. Conține liste, aproape complecte, de invățați, compozitori și scriitori. Din Romînia sint uitați insă d-nii Vlahuță, Coșbuc și Creangă, deși sint citați citiva care nu i-au ajuns pe aceștia. Despre operele tuturor se dau aprecieri, dar prea scurte ca să folosască mult. Cartea are foarte multe figuri in text, insă mai toate lasă de dorit, căci desenatorul a instrăinat asămănarea chipurilor. Un lucru nou și admirabil sint insă foile satinate, deosebite, pe care se reproduc capo d'opere ale celor mai geniali artiști; ele fac impresie. D. e. *Départ*, de **Rude**; *Bergère*, de **Millet**; *Le Cardinal Lavigerie*, de **Bonnat**; ș. a. in total 32.

V. D.

***

Franz Oppenheimer, *L'état*, ses origines, son évolution, et son avenir. Paris 1913—Giard-Brière—5 frs.

Mai optimist decit Gumplowicz și mai revoltat în același timp, autorul, liberal-socialist, ca Teodor Hertzka și Henri George, ne dă o schiță de sistem constituțional economic etnografic.

Statul este o organizație socială impusă de invingător invinșilor spre a garanta liniștita exploatare a lor. E un tot de interese legate intre ele prin mijlocul politic—apropiarea muncii altuia prin violență, fără compensare.

Toată istoria statului este lupta dintre acest mijloc politic cu mijlocul economic—schimb echitabil—antagonist al celui dintăi.

Născut dintr'o violență, statul a urcat patru trepte de dezvoltare; stat de briganzi primitivi, stat feudal desvoltat, absolutism și stat constituțional modern.

Dela prima până la ultima treaptă caracterele lui au rămas aceleași: forma e dominația, substanța e exploatarea, mijlocul e acel politic.

Momentele însemnate ale evoluției statului sint:

1) *Apariția mijlocului politic*—nașterea statului, cucerirea tribului aglomerat in jurul unui nucleu de bogăție, *înființarea sclaviei.*

2) *Reapariția mijlocului economic natural*—anterior statului—prefacerea „statului urs" in „stat apicultor" prin cruțarea cuceriților, obiecte de muncă, in schimbul unor taxe tributare.

Deacum innainte statul format in elementele lui primitive merge diferențiindu-se și integrindu-se politicește și economicește pe baza acestei rente fonciare pe care o percep dominanții dela dominați, subt forma de stat feudal până la un moment cind se desparte evoluția lui in două:

Statul maritim, organizat in jurul bogăției mobile-comerciale care aduce după sine economia monetară, capitalismul sclavagist și moartea.

Și *statul teritorial*, feudal dezvoltat, organizat in jurul averii imobiliare, a proprietății fonciare, care aduce după sine extenziunea statului, descentralizarea, ridicarea puterii administrative locale in feuda fiecăruia, administrat după economia naturală.

Cind, din intinderea peste măsură a proprietății fonciare—desvoltată până la suveranitate din primele teritorii date patriarhului tribului—ori din colisiunea cu un stat maritim, se introduce economia monetară, economia feudală naturală dispare, puterea centrală crește in forța armată odată cu scăderea puterii feudalilor.

Delegații puterii centrale, feudalii, nu mai sint nenumărați in proprietăți cu servicii prin redevența fixă pe care sint nevoiți s'o ridice de pe domeniile lor.

Al doilea mare pas spre ținta statului se indeplinește prin transformarea sclavului in contribuabil. Urmarea e al treilea moment din viața statului:

3) *Crearea orașelor industriale*, sediul mijlocului economic, acolo unde se face schimbul dintre materiile prime, excedent al țăranilor, care le rămîne lor de cind plătesc birul fix.

Orașele sint antagoniste statului. Marii proprietari își licențiază escortele și devin cultivatori intinși. Orașele aliate cu puterea centrală duc lupta economică, prin atragerea sclavilor la libertatea cetățenească și lupta politică directă contra marilor proprietari. Acest moment este *desființarea sclaviei* și *succesul mijlocului economic.*

Exodul țăranilor și emigrarea lor la oraș slăbesc puterea productivă și armată a proprietarilor mari care trebue să se imbucățească in răzășii: axa vieții de stat e deplasată: e averea capitalistă. Aceasta produce o clasă: burgheză, industrială. Imbucătățirea marei proprietăți produce o clasă mijlocie puternică.

Ultima cetățue a mijlocului politic: marea proprietate dispare spre a lăsa loc mijlocului economic.

Viitorul Stat spre care merge evoluția istorico-filosofică și cea economică este o societate (totalitatea de interese organizate de mijlocul economic—libera economie naturală—), o **federație liberă** in care datele etnografiei ne fac să vedem o prosperitate (dominație asupra bunurilor; contrară bogăției—dominație asupra oamenilor) intemeiată pe economie pură.

La aceste concluzii ajunge autorul:

Intemeierea unei clase rurale medii, distrugerea latifundiilor, care va feri statul de economia sclavagistă proletariană, o plebe care, inmulțită de progresele mașinismului, ar tiri statul constituțional la moartea pe care au avut-o statele maritime, cum au fost Atica și imperiul roman.

Această lucrare, care vine in urma operei fundamentale a autorului „Das gross Grundeigentum u. die soziale Frage", scrisă cam enervat și cu revolta unui om fără stat, are interesul

actualităţii la noi în Romînia în epoca marilor reforme agrare.

A. Gr. P.

***

Victor Giraud. — *Les Maîtres de l'Heure.* Paris, Hachette, 1914.

Autorul a întreprins o anchetă literară asupra generaţiei dela 1870, studiind reprezentanţii ei cei mai de samă. In primul volum, apărut în 1911, autorul s'a ocupat de Pierre Loti, Ferdinand Brunetière, Emile Faguet, Eugène-Melchior de Vogüé şi de Paul Bourget. Volumul de faţă cuprinde trei figuri: Jules Lemaître, Edouard Rod şi Anatole France.

Jules Lemaître ar fi „un strănepot de-al lui Montaigne, hrănit cu Racine şi care ar fi scris mult în jurnale." Ar fi un Goethe al Franţujilor.

In Edouard Rod, autorul ar vedea un Bourget mai puţin „geometru" şi mai puţin artist.

In fine, Anatole France ar fi „cel mai seducător şi cel mai periculos profesor de anarhie, ce-am avut după Renan".

Numai aceste caracterizări ar fi suficiente să arate spiritul în care sînt făcute aceste studii. Criticul, de care ne ocupăm, e o fire religioasă; Combes ar fi duşmanul cel mai periculos Franţei. Prefaţa scrisă de A. France la discursurile lui Combes va face autorului ei „puţină onoare în ochii posterităţii". Totuşi, V. Giraud se pretinde republican, dacă nu mă înşăl, de nuanţa condusă acum de A. Briand. De aceia i se pare că Zola şi cu Anatole France sînt scriitorii care au bîrfit cel mai mult Franţa în ochii străinătăţii.

Criticul e un tip vizual, după citaţiile ce le dă ca cele mai frumoase din scriitorii ce studiază şi după declaraţia: „Persist să cred că cei mai mari romancieri sînt acei care *văd* mai întîiu," ceia ce poate fi adevărat. Imparte spiritele în trei tipuri diferite: *dogmatici*, cum ar fi Bossuet, de pildă; *analitici* sau *critici* (Renan) şi *sintetici*, cum ar fi Pascal, pentru care autorul are cea mai mare admiraţie. Dacă i s'ar permite să aleagă între stilurile ce au curs astăzi, n'ar sta la îndoială nici un moment: „aş crede că aş primi partea cea mai bună, dacă oarecare fee binefăcătoare mi-ar acorda graţia să scriu ca Jules Lemaître". Dar noi ştim că acelaşi Jules Lemaître a declarat odată că ar vra să iscălească numai ce-a scris Anatole France. Autorul urmăreşte dezvoltarea în timp a personalităţii fiecărui scriitor şi la urmă degajază trăsăturile fundamentale ale acelui scriitor.

In „Concluzie", autorul face „bilanţul generaţiei literare dela 1870". Asupra acestei generaţii s'au exercitat două mari influenţe: una, de ordin naţional, războiul dela 1870; alta de ordin intelectual şi moral, doctrina lui Taine şi Renan caracterizată prin „raţionalism absolut, fenomenism universal şi determinism universal, credinţă religioasă în atotputernicia, infailibilitatea şi omnicompetinţa ştiinţii". Faţă de evenimentul cel mai important al istoriei mondiale din ultima jumătate a secolului trecut, faţă de *socialism*, această generaţie e departe de a se fi arătat ostilă. In ce priveşte opera ei literară, generaţia dela 70 a muncit foarte mult: „Strănepoţii noştri vor compara, poate, activitatea totală a lui Brunetière cu acea a lui Voltaire, şi dacă ei vor putea vr'odată să evalueze toată producţia unui Faguet, — care scrie acum cîte *douăsprezece* volume pe an,—vor trage concluzia, îmi închipui, că sînt în prezenţa unui fenomen unic în toată istoria literară". Dacă această generaţie nu numără nume aşa de ilustre ca un Renan, Taine, Leconte de Lisle, Flaubert, Augier, Dumas fils,—toţi reprezentanţii ei arată o mare bogăţie de idei, mare varietate de aptitudini. „A descrie pe om complect în natura indefinit mărită, şi a scoate din acest studiu observaţii şi lecţii pentru viaţă": aşa au înţăles ei să facă literatură. Starea de spirit a acestei generaţii s'ar putea rezuma astfel: „Nu mai credem în Ştiinţă, cum au crezut Renan, Berthelot şi Taine. Nu mai facem din Ştiinţă o „religie"; nu mai admitem că ea răspunde tuturor aspiraţiilor noastre". „Nu negăm ştiinţa şi nu-i proclamăm „falimentul". Ci credem că sînt o mulţime de lucruri, şi lucruri esenţiale, care scapă ştiinţii: religia, morala, politica, filozofia chiar, arta în fine subt toate formele ei". Această „*via media* între Ştiinţă şi Credinţă", după expresia lui Paul Bourget, n'a fost găsită dintr'odată; tendinţa acestei generaţii însă a fost să reacţioneze puternic contra intelectualismului, ruinînd „religia ştiinţii".

In ce priveşte domeniul moral, generaţia dela 1870 a fost divizată, căci „e mai uşor să distrugi decît să construeşti şi e mai lesne să te înţălegi asupra negaţiilor decît asupra afirmaţiilor." Singur Anatole France, şi cel mai în vrîstă decît ceilalţi, a fost un pur *amoralist*. „Cazul domnului France a fost, din fericire, izolat printre contimporanii săi". „Toţi, sau aproape toţi, de altfel, au primit, mai mult sau mai puţin direct, influenţa liniştitoare a unui foarte mare şi generos Papă,—căruia, mîni, i se va da dreptate,—şi care şi-a cheltuit viaţa şi geniul să risipească neînţelegerile dintre „Biserică şi secol". Intr'un cuvînt, ea a creat acel ceva destul de complex şi totuşi foarte precis, ce i se zicea, acum douăzeci de ani, *spiritul nou*". Dar „vai! şi fără să avem vr'o vină, acest spirit a suferit o lungă eclipsă". Elanul generaţiei actuale a fost zdrobit dela primii ei paşi prin „un războiu civil deplorabil". Ea a cunoscut zilele triste ale regimului „abject", proscripţiile nedrepte, o nouă revocaţie a edictului dela Nantes". Iată însă că „au început să lucească zile mai bune". „Franţa şi-a impus stăpînilor ei efemeri un şef care să o reprezinte cu demnitate înaintea străinătăţii, şi „care pare că şi-a luat sarcina să favorizeze, să împace şi să adune toate energiile naţionale"... De unde rezultă destul de clar simpatiile politice ale autorului.

Volumul se citeşte cu mult interes; căci se poate subiect mai interesant decît Jules Lemaître, Anatole France? Şi mi se pare că chiar numai din studiul de faţă,—şi în ciuda autorului,—figura lui A. France străluceşte cu lumina cea mai puternică; şi chiar din punctul de vedere al autorului, A. France rămîne *amoralist* şi după *Afacere*? nu devine apărătorul unei „morale", al unei „religii"?—Mai adăugăm că autorul studiind critici „de geniu",—după cum s'a spus,—sufere puţin prin comparaţie; dar încăodată, volumul se citeşte cu mult interes.

P. R.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare *No.* 2. Cu multă plăcere urmărim amintirile d-lui Iacob Negruzzi „Din copilărie", unde ne vorbește, simplu, despre intimplări vechi și oameni cari *au fost*. In acest număr: petrecerea copiilor în casa bunicului de spre mamă, Aga Dumitrache Gane, „bărbat slab la trup, serios la față, tăcut, sobru și de un temperament foarte iute"; mesele de pe acea vreme —niște adevărate ospețe—, țiganii din curte, jocurile copiilor; convoiul unui boernaș condamnat la moarte; holera în Iași la 48 și pribegirea familiei pe la rudele din Basarabia, etc..

Frumoasa schiță „O amintire", ni-l arată pe d. Beza ca un scriitor din ce în ce mai stăpin pe mijloacele sale.

Noua rev. romină. Foarte inimoase și inteligente observațiunile cu care d. *Ion Trivale* intimpină pe niște poetaștri decadenți de-ai d-lui Motru. Zice: „...in numele sfintei muze „romînești, căreia Domniile-lor jertfesc ca și noi,—să nu mai prelungească în mintea lor și a altora iluzia nefastă a existenții în Rominia a unui „curent literar" simbolist: să nu „o mai prelungească în marele moment „național de acum, al cărui înțeles va „să lumineze și cugetele scriitorilor „noștri în cari se sbate un rudiment „de conștiință literară".

„...De altfel scriind acestea, n'am făcut-o atit pentru Domniile-lor, a căror „logică specială e inaccesibilă considerentelor mele, ci i-am luat numai ca „prilej, spre a-mi descărca sufletul".

Iată un om!

Cu acest prilej îi ertăm și noi d-lui Trivale (vorbesc ca cetitor) prețiozitatea de limbaj cu care și-a întunecat până și niște observațiuni atit de limpezi și de juste ca acele pe care le-a făcut asupra lui Galaction, îi ertăm și lipsa de gust cu care uneori inteligența d-sale s-a intirziat în analiza „ideilor" unor încercări nelabutite, fără să se întrebe mai întâiu dacă are a face în adevăr cu niște opere de artă.

Are haz nituşismul cu care unii „simboliști" se leapădă acum de simbolismul lor. Același sentiment i-a făcut pe mulți dintre ei să schimbe „simbolismul" compromis, in „școală nouă".

Școală nouă?... Dar e veche, de pe vremea Agatirșilor!

In toate vremurile, alături de literatura propriu-zisă care-și mergea mersul, au fost contorsiunile „decadente" ale celor fără talent, porniți pe „inovații" și pe transformare radicală.

O vrabie văpsită ca un papagal e comică, dar are ceva original. Douăzeci de vrăbii văpsite ca niște papagali sint și comice și banale, căci samănă între ele caşi cum n'ar mai fi văpsite. „Simboliștii" noștri ne-au făcut totdeauna impresia unui stol de vrăbii văpsite, care n'au pierdut nimic din aspectul lor banal și plebeiau, dar au ciștigat o notă comică, prin văpsea.

Proza. In al 3-lea No. al acestei reviste, pe care-o serie d. Girleanu, singur, ne-au făcut o deosebită plăcere „însemnările" d-sale din zilele mobilizării. Au mare haz versurile improvizate de un soldat, în horă:

> Ura, ura și iar uraaa!
> Să luăm cadrilaturaaa!!

Buletinul societății numismatice romine apare semestrial, sub îngrijirea d-lui C. Moisil, în București, 3 lei pe an. Numerele 19 și 20 din 1913 conțin indicații prețioase de monete și tezaure monetare găsite pe pămînt romînesc și reproduceri de monete. Articolul: **considerațiuni asupra monetelor lui Mircea cel Bătrîn**, de *C. Moisil*, din Nr. 20, stabilește pe baza unui privilegiu, comercial,—acordat de Mircea negustorilor din Brașov în 1413, și păstrat în formă originală slavonă și in o copie latină din același an—și pe baza tezaurelor aflate, ce nume și ce valoare rotativă aveau monetele din Muntenia la începutul sec. 15. Erau 4 feluri de monete: fertunul, perpera, ducatul și banul. Cele dintăi erau monete ideale: fertunul = 24 ducați, perpera 18. Cele din urmă erau reale, bătute in țară, din argint. Ducatul = dinarul unguresc. Banul = ½ din ducat. Dela Mircea au rămas monete cu efigie și fără; cu legendă slavă sau latină sau cu desmindouă; toate cu un scut despicat imitat după cel unguresc și cu un coif pe care stă vulturul cu capul intors. In anumite tezaure s'au găsit monetele lui Mircea la un loc cu ale lui Petru Mușat sau ale regelui Sigismund, contimporanii lui.

La Revue (Februarie, 1914.) D. *Jean Finot*, intr'un articol intitulat: **Comment sauver les prolétaires intellectuels**, arată întâiu primejdia înmulțirii spăimintătoare a proletarilor intelectuali, elementele de tulburare socială. Profesiunile libere oferă pentru puțini un îndestulător cîștig; cei mai mulți trăesc în mizerie și cinste, sau recurg la tot felul de expediente inavuabile, pentru a-și ameliora existența. Numărul funcționarilor a crescut fabulos; și pentru fiecare loc vacant se prezintă zeci și sute de concurenți. D. Jean Finot se ocupă în special de Paris. Proletarii intelectuali se înmulțesc însă în toate țările din Europa; și de aceia concluziile d-sale se pot aplica pretutindeni.

Cum statul nu poate să-i întrebuințeze pe toți proletarii intelectuali, d. Finot recurge la inițiativa privată; și dă, drept pildă, pe d. L. Rosenthal care a înființat în Paris, pe proprie cheltuială, o școală numită *l'Ecole d'électromontage Rachel*, unde învață gratuit oameni de toate vristele, rămași fără carieră sau nevoiți să-și schimbe cariera veche. Școala de electromontaj e un exemplu; și fără îndoială cel mai nimerit pentru timpurile noastre, în care electricitatea, cu aplicațiile ei, va mai cere încă mulți ani numeroși meșteșugari instruiți. După producție și lipsuri, s'ar putea înființa felurite școli și aiuri, pentru salvarea proletarilor intelectuali compleet dezarmați.

La Nouvelle Revue (Februarie 1914).

Un studiu interesant asupra vieții dominicanului Savonarola ne dă *Louis Frantz* în articolul **Jerome Savonarola și Republica florentină**, unde predicatorul florentin este înfățișat ca un erou însuflețit de credința și iubirea binelui universal, ca profetul unei noui civilizații. Savonarola e unul din precursorii Renașterii și unul din cei ce au presimțit o sinteză nouă și mai vastă a genului omenesc. Puterea lui n'a fost atit raționamentul, cit voința și credința.

Savonarola, cu cultura lui scolastică și entuziasmul lui religios, era un anacronism în rafinata Florență din veacul al XV; dar tocmai prin acest contrast capătă un ascendent considerabil asupra maselor. Influența lui se manifestă în evenimentele ce urmează căderii Medicilor, cind el este, de fapt, conducătorul mișcării și unui din principalii făuritori ai constituției ce-și dă poporul florentin; în

aceste împrejurări el arată o admirabilă iubire de binele public și un simț politic minunat.

Incurajat de succesul său, formează planul să reformeze moravurile Bisericii catolice, care era atunci subt pontificatul lui Alexandru al VI Borgia. Astfel incepe tragedia. Borgia înțălege iute care-i partea slabă a acestui dușman ce-l atacă cu furie și succes de pe amvon. Prea se deosebea de timpul său; entuziasmul lui Savonarola atingea fanatismul și părea uneori că vrea să transforme Florența intr'o mănăstire.

Intre el și patria lui adoptivă era o neințelegere ce avea să-i fie fatală: Savonarola vroia un guvern liber ca să promoveze o largă reformă religioasă, pe cind Florentinii, în lupta cu papa, susținătorul Medicilor, vroiau această reformă, tocmai ca să-și asigure mai bine libertatea.

In ziua cind Florența s'a săturat de austeritatea morală predicată de el și cind Alexandru Borgia, pentru a scăpa de acest moralizator jenant, a părăsit pe Medici și a stabilit raporturi bune cu noul guvern republican, soarta lui Savonarola s'a hotărît. Un proces lung, torturi nenumărate, la capătul cărora este moartea și rugul, formează actul final al dramei. Savonarola, idolatrizat de poporul fascinat o clipă de înălțimea lui morală, moare în strigătele de bucurie ale aceleiași mulțimi.

Mercure de France (Februarie).

Pozitivismul este un sistem de filosofie pozitivă? Nu e, răspunde *Georges Dauville* în articolul cu titlul de mai sus, supunind unei critici luminoase pozitivismul lui Auguste Comte și postulatele științii moderne.

In adevăr fondatorul pozitivismului pleacă dela urmatoarea constatare, care e ideia sa genială și singura care a rămas din întregul său sistem de filosofie: Dacă spiritualismul și materialismul, sisteme între care a alternat cugetarea omenească dealungul veacurilor, n'au creat decit sisteme efemere și insuficiente, este că metodalor de cercetare conținea un viciu fundamental, anume, plecau dela disecția personală a eului-conștiință și a eului-inteligență, într'un cuvint—dela observația interioară; iar concluzia lui era, că pentru a ajunge la rezultate nouă, trebuiau metode nouă de cercetare. Numai metoda pozitivă ne poate da acele legi omenești, acea armonie intelectuală, pe care filosofia o caută zădarnic de veacuri; ca urmare Pozitivismul își propune de a reorganiza societatea dindu-i ca regulă de conduită legea ce se degajează din studiul omului în istoria omenirii.

In cercetarea sa însă Comte pleacă, în fond, tot din același punct—entitățile morale, voință, rațiune; conservă miturile, pe care voia să le distrugă, și opera sa se transformă într'un catechism. Pozitivismul psicologicește este un sistem raționalist, iar moralicește creștin; nu e deci o filosofie pozitivă.

Rezultă oare că nu e posibilă această filosofie pozitivă? De loc. Căci Comte nu a fondat-o, pentrucă a falșificat metoda. Pentru asta însă trebue să declarăm incognoscibilă, și să o tratăm ca atare, acea energie primitivă în om, pe care ne-o arată și observația interioară și cea obiectivă, și despre care nu știm nimic decit că există: acesta e Spiritul. El este înnăscut, căci ne naștem cu puterea de a cunoaște.

In conformitate cu temperamentul spiritual al timpurilor nouă, este posibilă deci o filosofie pozitivă, care să se aplice tot așa de bine unui obiect oarecare cași spiritului, o filosofie *senzorială*, care să considere fenomenele și formele ca imagini de o clipă, relative fiziologiei noastre actuale.

Fenomenele sensibile trebue să le considerăm ca exterioare omului și datorite unor forțe incognoscibile pancosmice, ale căror manifestări noi le putem nota și utiliza.

Ca încheiere observăm că, lăsind neexplicat spiritul, filosofia pozitivă propusă de Dauville lasă deoparte tocmai ceia ce e pentru noi de un interes suprem să cunoaștem; de aceia autorul trimete pe cei ce nu-s satisfăcuți de sistemul său la vechea metafizică și teologie.

La Revue des Deux Mondes. (Februarie, 1914). D. *Francis Charmes* în crônica sa obișnuită se ocupă și de convorbirea pe care a avut-o Regele nostru cu corespondentul ziarului *Ruskoe Slovo* din Moscova. Schimbîndu-se ministerul romin, spune d. Charmes, Regele Carol a ținut să declare că politica externă a Rominiei nu va suferi modificări,—lucru de care nu se îndoia nimeni. In chestiunea insulelor, Regele s'a arătat partizan al intervenției Puterilor: după părerea sa, insulele ar trebui să fie autonome, însă subt protectoratul Europei. Dar mai ales situațiunea balcanică a fost obiectul convorbirii. S'a discutat posibilitatea unui războiu între Grecia și Turcia; cum s'ar da oare? Un războiu pe mare este imposibil, fiindcă cuirasatele comandate de Turcia în Anglia nu vor fi gata decit în Septembrie sau Octombrie și atunci încă, adaogă ironic d. Charmes, Turcii vor avea nevoe de timp ca să învețe cum să se servească de ele: până atunci Grecii se bucură de o netăgăduită superioritate pe apă și Turcii, desigur, nu vor îndrăzni să ia ofensiva. Dar pe uscat? Turcia și Grecia din fericire nu sînt hotar în hotar, și un războiu între aceste două țări n'ar fi posibil decit dacă Bulgaria, Rominia sau Serbia, participînd la conflict, ar îngădui trecerea trupelor prin teritoriul intermediar. Pozițiunea Rominiei este foarte clară: ea cere Bulgariei să nu ia partea Turciei, iar Serbiei să nu sprijine Grecia,—și Regele a adăogat, că în asemeni condițiuni un conflict greco-turc izolat n'ar știrbi întru nimic pacea din București pe care o consideră *absolut intangibilă*. Această afirmație, spune d. Charmes, este importantă de reținut. Dacă Rominia, considerind intangibil tratatul din București, nu permite efectiv vre-o atingere a lui,—rămîne ea arbitrul păcii în Balcani. „Tout le monde semble d'ailleurs reconnaitre ce que sa situation morale et matérielle a de respectable et, pour dire le mot juste, de prépondérant". Apoi d. Charmes vorbește despre vizita d-lor Venizolos și Pasici la București, care fără îndoială nu s'au întîlnit din întîmplare: Unii chiar bănuesc stabilirea unei înțălegeri, care nu ne-ar putea mira. Nu se cunosc încă condițiunile în care s'ar încheia; dorim însă să se realizeze, fiindcă ar fi foarte utilă echilibrului balcanic așa cum a fost stabilit prin tratatul din București. Este vorba de o apropiată alianță de familie între Grecia și Rominia. Dacă politica este independentă de astfel de alianțe, nu e mai puțin adevărat că aceste alianțe nu se fac cind politica li-i protivnică. In legătura de familie dintre Rominia și Grecia vedem un indiciu favorabil pentru prezent.

Les Archives de Sociologie et de Criminologie. (Februar 1914). De curind apăruta revistă științifică bucureșteană publică un articol al d-lui Dr. *G. Marinescu* despre **raporturile Solidarității cu Medicina și cu Higiena Socială**. Medicina și Higiena socială, sau, cu un cuvînt, Sociologia medicală, sînt o aplicare, în domeniul patologiei sociale, a principiului solidarității. Solidaritate înseamnă, cu propriile cuvinte ale autorului, „sacrificarea unei porțiuni din eul nostru individual pentru sporirea eului nostru social". Problemele capitale, cu-

care are a se ocupa Sociologia medicală, în țara noastră în deosebi, sînt: mortalitatea infantilă, tuberculoza, pelagra, alcoolismul, etc. Ca mijloc principal pentru combaterea tuberculozei, autorul propune rezolvirea prealabilă a chestiunii salubrității locuințelor prin crearea unui cazier sanitar al caselor așa cum există la Bruxelles sau la Paris. Deasemenea mai propune să se rezerve, în lăuntrul sau împrejurul orașelor, întinse spații libere pentru jocul copiilor sau pentru sporturile adolescenților și ale adulților. Printre măsurile, ce pot fi luate împotriva pelagrei, autorul recomandă să se considere pelagra, ca în Italia, drept un accident al muncii, măsură, pe care d-sa a propus-o acum 7 ani în discursul de recepție la Academia Romînă. Subt raportul ameliorării rasei omenești, autorul amintește străduințile a două științi nouă: Genetica și Evgenica. Prima, botezată de Batmann, se ocupă cu fenomenele și problemele relative la descendență; a doua, creată de Sir Francis Galton, se ocupă cu studiul cauzelor susceptibile de a modifica calitățile de rasă, fizice și morale, ale generațiilor viitoare. Pomenește de interesul ce s'a dovedit că are această ultimă problemă de Sociologie medicală în Congresul internațional de Evgenie dela Londra și se arată foarte optimist față de surprizele pe care ni le poate procura Știința în direcția acestor cercetări asupra procreației conștiente, sau luminate. Se întreabă numai, cînd se va actualiza acest viitor minunat.

Vort Landbrug. (Ianuar 1914). In această revistă agricolă daneză a apărut un interesant articol de fond, în care inginerul agronom G. Scutaru discută noulle reforme agrare și starea agricolă a Romîniei.

După o scurtă dare de seamă a situației noastre economice și sociale cum și a evoluției noastre agrare până la mișcarea dela 1907, compatriotul nostru arată modul cum se face azi agricultură în țara noastră (cu succintă descriere a condițiunilor de proprietate, muncă și capital) arătînd partea din vină ce revine arendașilor pentru situația noastră agrară de azi, arată ce s'a făcut până acum prin legile agrare din 1907 și Casa Rurală și încheie lăsînd să se vadă necesitatea noulor reforme.

The Contemporary Review. (Februarie, 1914). Suplimentul literar al acestui No.,—**Nobila artă de a învăța englezește,**—revine asupra importanței ce are, în general, studiul limbii materne în procedările educative de desvoltare a personalității omenești. A scrie proză însamnă a exterioriza personalitatea; a scrie versuri însamnă a desvălui sufletul. In cadrul acestor definiții, omenirea nu posedă multă proză, și poezie încă și mai puțină. Desigur că în ceia ce omenirea a lăsat și continuă să producă sînt idei și sentimente, dar ce mare este proporția documentelor funerarii păstrate pe hîrtie! Darul de a transmite posterității personalitatea omenească nemuritoare, prin mijlocirea cuvintelor, aparține numai marilor scriitori și e tot așa de rar și de distanțiat ca și stelele de prima mărime. Scrierea e o artă și scriitorul un artist; și ca orice artist scriitorul nu face decît să se exprime pe el, se exteriorizează pe el: Phideas și Praxiteles s'au inscris pe ei înșiși în piatră, dupăcum Rafael și-a pictat propriul său suflet, iar Beethoven și l-a prins de vibrațiile sunetelor. Toate sînt mijloace technice deosebite pentru a îndeplini acelaș scop: a scăpa sufletul omenesc de moartea eternă. Limba maternă prin faptul că e maternă, prin faptul că, din toate mijloacele formale de expresie, e cea mai aderentă cu sufletul unui popor, constitue cel mai bun mijloc de expresie sufletească. Pe valoarea ei expresivă trebue de întemeiat studiul ei, nu pe partea ei formală cum se obișnuește de esteți și de scriitorii superficiali. Limba însăși are *fond* și *formă* și numai *fondul* limbii dă trăinicie marilor stiliști, marilor artiști ai limbii.

The North American Review (Februarie, 1914).— D. *David Janyne Hill*,—„**Fundamentul Statului**",—referindu-se la raporturile dintre Stat și cetățean în timpul campaniilor electorale analizează una din cele mai însemnate chestiuni juridice: Pe ce se sprijină puterea autorității Statului? Statul, în înțeles larg, e o stare de fapt în orice organizare omenească. Și, subt orice formă, el însamnă putere de comandă, putere de constringere individuală. Care este rațiunea de drept a acestei puteri? Căci din puterea de a comanda, de a impune, nu se naște *datoria* de a se supune. Dacă e vorba numai de raporturi de putere, în care superioritatea de grad consacră starea de drept, atunci existența statului însăși ajunge o permanentă provocare, și orice stare anarhică provocată de răsturnarea unei organizări de stat prin o facțiune rămîne consacrată prin starea de fapt. Autoritatea statului nu poate izvorî nici din ideia majorității sau unanimității voințelor individuale pe care le reprezintă: sînt silit de fapt să mă supun voinții majorității, ca în fața unei forțe superioare, dar dreptatea poate să fie de partea mea; apoi unanimitatea, ceia ce implică consimțimîntul general, e o bază ce se poate zdruncina prin o singură nerecunoaștere individuală. Unde-i e dar imperativul categoric *în drept*, al Statului? Căci atît *puterea* cît și voința majorității sau a poporului sînt izvoare de fapt, nu de drept. Ideia de stat trebue să implice concepția filosofică adîncă a însăși vieții omenești. Ideia de personalitate omenească nu înseamnă individualitate independentă în societate. Intuiția comunității există—e o stare de fapt—în orice individ sociabil. Omul nu crește și nu poate trăi decît în societate, și în sufletul lui e prinsă această necesitate ca o condiție de existență, ca un simț de temperatură al mediului încunjurător. Din acest simț al comunității se desvoltă ideia de justiție care în fond nu înseamnă decît constringerea dorințelor individuale în folosul comunității. Principiul de *self-government* într'un stat organizat nu înseamnă că poporul are puterea de a-și pune în aplicare toate dorințele, ci că poporul e destul de matur ca să-și poată stăpîni și controla dorințele pentru fericirea obștească. Guvernare prin sine însamnă stăpînire de sine în fața unor principii de justiție, care implică simțul superior al solidarității sociale. Statul are menirea de a înfrîna descarcarea voinților individuale, de a mărgini, într'un înțeles, libertățile individuale pentru a asigura viața și liniștea tuturor. Siguranța e un principiu superior libertății în organizarea popoarelor. Totdeauna starea de anarhie,—de neînfrînare a libertăților individuale,—a dus la despotism, adică la desființarea totală a libertății individuale. Principiul libertății individuale complecte duce la negarea lui, la absolutism și la disoluția socială. Statul are menirea de regulator social. Autoritatea lui de a impune pleacă dela această rațiune, nu dela faptul că reprezintă o clasă puternică ori o majoritate populară. Fără ideia de justiție în organizarea de stat nu se poate naște ideia de datorie în corpul cetățenesc.

BIBLIOGRAFIE

D. G. Ionescu. *Din umbra nopții*, poezii. 1914, Constanța, Tip. Traian. Prețul 3 lei.

Vasile C. Nicolau. *Priviri asupra vechii organizări administrative a Moldovei.* 1913. Birlad. Preț. 4.50.

G. Ionescu-Șișești. *Politica agrară cu privire specială la Romînia.* București, Alcalay. Prețul 2.50.

C. S. Făgețel. *Credințe literare.* 1913. Craiova. Prețul 2 lei.

C. Giurescu. *Letopisețul Țării Moldovei, 1661—1705.* 1913, București, Fără preț.

D. E. Petrescu. *Almanachul Patria 1914.* 1914, Craiova. Prețul 2 lei.

Anonim. *Politica națională dinastică a Romînilor din Regatul ungar.* 1913. Brassó. Fără preț.

Dr. N. Lapteș. *Din nevoele satelor.* (Note de igienă socială) 1914, București, Atelierele grafice „Flacăra". Prețul 1 leu.

D. Vasiliu-Bacău. *Apărarea națională.—Rușii—Sgîrcenia.* No. 57—59 din „Biblioteca Națională", 1913, București. Preț. 30 bani.

L. Colescu. *Statistica electorală.* 1913. București, Preț. 2 lei.

N. T. Negulescu. *Prin noi și pentru noi.* Conferință. 1913, Constanța, Tip. „Aurora". Fără preț.

V. Pirvan. *Castrul dela Poiana și drumul roman prin Moldova de jos.* 1913. București, Academia Rom.. Preț. 1 leu.

Dr. G. Pascu. *Elementele romanice în dialectele macedo- și meglenoromîne.* 1913. București, Acad. Rom. Preț. 80 bani.

N. Iorga. *Istoria Evreilor în Țările noastre.* 1913, București. Acad. Rom. Preț. 40 bani.

N. Iorga. *Clopotul dăruit de Caragheorghe întemeetorul Serbiei bisericii satului Topola (1811).* 1913, București, Acad. Rom. Preț. 20 bani.

N. Iorga. *Vasile Lupu ca următor al Impăraților de Răsărit în tutelarea patriarhiei de Constantinopole și a bisericii ortodoxe.* 1913. București, Acad. Rom. Preț. 40 bani.

N. Iorga. *Ostași de la Prut cu un nou act dela Alexandru cel Bun. Răzeși Romașcani.* 1913, București, Acad. Rom. Preț. 40 bani.

N. Iorga. *Ceva despre Episcopul maramurășan Iosif Stoica. Cîteva fragmente de vechi cazanii romînești.* 1913, București, Acad. Rom. Preț 50 b.

N. Iorga. *Privilegiul lui Mohamed al II pentru Pera.* (1 Iunie 1453). 1913. București, Acad. Rom, Preț. 50 bani.

N. Iorga. *Armenii și Romînii.* 1913, București, Acad. Rom. Preț. 40 bani.

St. Procopiu. *Cercetări experimentale asupra Telegrafiei fără sirmă.* 1913, București, Acad. Rom. Preț. 20 bani.

Dr. C. I. Istrati. *Studiu relativ la o nomenclatură generală în chimia organică.* 1913, București. Acad. Rom. Preț. 15 lei.

G. Gane. (ing.) *Industria în Romînia și învățămîntul nostru superior.* (conferință). 1913. București. Tip. George Ionescu. Preț. 75 bani.

Horia Carp. *Răspuns Insinuărilor D-lui Bogdan Duică.* 1914. București, Tip. „Progresul". Preț. 20 bani.

N. I. Dumitrașcu. *Flori de Cîmp.* Doine Oltenești, „Ion Creangă" No. 4, 1914. Birlad. Preț. 40 bani.

1914. ANUL IX — MARTIE. No. 3

Viața Romînească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Cuza-Vodă 52

1914

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin [illegible]0 de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei. — Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 18 coroane; jumătate de an 9 coroane. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă.—Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei.

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Condițiile de abonare

Abonamentul incepe **numai** *cu No. 1 (Januar) și No. 6 (Iulie) ale fiecărui an* și se plătește *întotdeauna* **anticipat**.

Abonații cari nu-și vor achita abonamentul *în mod direct* vor trebui să **suporte cheltuelile de incasare**, *4 lei pe an, 2 lei pe ½ de an.*

Prețul abonamentului este:

IN ȚARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Pentru invățători, preoți de sat, funcționari sătești, studenți și elevi, abonamentul costă 15 lei pe an, 7.50 pe jumătate de an.—(Aceștia pot plăti in trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN UNGARIA ȘI BUCOVINA:

Pe an	18 coroane
Pe jumătate de an	9 coroane
Un număr	2 coroane

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

IN STRAINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

O IUBIRE

— (Roman) —

I

Ca două umbre se vedeau în amurgul serii. Pășeau alături amintindu-și de timpurile trăite împreună. Impresia ce-o aveau la desgroparea acelui trecut scump lor, îi făcea uneori să rămie tăcuți, urmîndu-și fiecare în minte înlănțuirile de imagini uitate în umbră. Amîndoi răscoleau cu drag în vraful timpurilor stinse și, cînd găseau vre-o urmă mai însemnată, o scoteau la iveală, aruncînd lumină deodată peste sumedenie de locuri și chipuri șterse, adîncite ca un oraș mort în întunericul nopții.

Urcau coasta unui deal ca să ajungă în vîrf, la niște ruine. Liniștea adîncă a locurilor le mărea și mai mult melancolia.

Imprejurările îi aduseră să se regăsească într'un sat de pe malul Dunării. De cînd au eșit din școală nu se mai întîlniseră și acum se revedeau schimbați; unul ofițer, mîndru și fericit de situația lui, celălalt fără nici o carieră și la o răspîntie de drum, de unde nu mai știa încotro s'o apuce. In sufletul acestuia parcă se topise toată energia. Odată cu alunecarea în trecutul tinereții, se deșteptase și lumea unor dureri adormite cu grije. Dacă binecuvînta întîlnirea cu prietenul său vechiu, totuși în acele clipe ar fi vrut să fie scutit de orice vorbă și să-l lase în pace.

Ajungînd la ruine își lăsă tovarășul să cotrobăiască prin pivnițele de piatră, să măsoare grosimea zidurilor, să-și precizeze cam în ce parte ar fi fost fațada și să-și însemne o mulțime de nimicuri în carnet, pe cînd el se așeză jos după un părete pe jumătate dărîmat, privind pe gînduri la seninul de ape revărsate din Dunăre, peste care se lăsau umbrele serii. Văzu în depărtare un vapor lunecînd în susul apei și-l urmări cu ochii până se ascunse după un stufiș de sălcii, lăsînd în urma lui, deasupra frunzișului, o linie de fum.

Deși dureroasă, prăbușirea amintirilor, care se alungau unele pe altele, totuși subt lumina dulce a apusului, care se

pierdea într'o tremurare de tonuri până în zările albăstrii ale dealurilor din Basarabia, ar fi vrut o veșnicie să i se însemne viața numai prin senzația dulce și dureroasă, ce o simțea odată cu deșteptarea acelor vremuri trecute, pe care și-le asemăna cu mormanul de pietre de subt el.

Iși sprijini capul de o mina și cu ochii pierduți în gol, vedea, în luciul roșu al apelor și prin stuful de trestii, mișcindu-se o lume întreagă, într'o tremurare de tablouri ca pe o pinză de cinematograf.

Melancolia în care căzuse, creștea treptat cu înțelegerea profundă a nimicirii timpului, și regretul după viața apusă, îi stringea inima cu cît simțea mai lămurit zădărnicia unei întoarceri înapoi și absurditatea vieții ce-i mai rămînea de aici încolo.

Tăria acestor simțiri, îi sfărîmă cu încetul înlănțuirea conștientă a gîndurilor, dîndu-i acea semi-conștiință a visării, care îngădue vagabondajul ideilor.

Făcu o sforțare ca să și recheme credințele lui austere, dar nu reuși: o învălmășeală bizară de chipuri și de locuri, amestecîndu-se cu lumina cerurilor înroșite și cu reflexele apelor, creia un haos în jurul lui. Capul și-l simția pustiu, conștiința de sine se redusese atît de mult în el, că nu mai era putința unei reflexii; simțea penibil păcăneala coardelor inimii și o țiuire în creer, ca o șuerătură de vînt.

Zornăitul săbiei răsună lîngă el și-l readuse brusc la realitate. Deschise ochii mari ca pentru o rugă. Turburat de teamă că nu-și va găsi la repezeală ființa pe care i-o cunoștea prietenul, își pipăia buzunarele, căutîndu-și tabacherea pentru a avea timpul ca să-și revie în liniște.

— Ce vremuri de devastare au mai trecut și peste locurile acestea ! exclamă ofițerul contemplînd ruinele care se desenau pe orizontul înroșit, și se așeză jos, rezemîndu-se într'un cot. „Ce era pe atunci, față de lumea și civilizația de astăzi" adaose el pe un ton grav și rămase tăcut afundat în meditație.

Tovarășul lui zimbi amar. Inaintea lui vedea prăbușirea tuturor timpurilor. Uimirea ofițerului i se părea fără temeiu.

— Lumea e una, a fost și va fi aceiași... cu tot evoluționismul pe care i-l aruncă în spinare învățații—adaose el într'un tîrziu, ca și cum și-ar fi urmat un gînd al lui de mai înainte. Fără a-și schimba privirea adîncită în zările ce se întunecau treptat, de umbrele serii, urmă: „Ce găsești deosebit în lumea de azi ?"

— Și ai prefera o pe cea de eri? îl întrebă mirat ofițerul.

— Nu o prefer, pentrucă nu prefer nici una—reluă celalt. In orice epocă, dacă-i lași la o parte aspectele, găsești același om, în carnea căruia sînt înfipte ghiarele naturii ascunse, ale acelei naturi căreia îi datorăm ființa. Se deosebesc grade de civilizație, dar în substrat nu e oare aceiași putere oarbă, care determină gîndirea, simțirea și acțiunile toate, și în imperiul căreia ne mișcăm cu toții? Cînd ființa noastră se datorește unei înlăn-

țuiri de secole, nu e o nebunie să spunem că trăim pentru acest eu, răsărit de cîțiva ani ?

— Așa dar tăgăduești însemnătatea oricărui progres, creația unor vremi mai bune și demne de om, te îndoești de valoarea lumii în oricare timp ar fi—îl întrerupse ofițerul surprins de asemenea afirmații.

— In apariția lumii e ceva fatal, iar lumea, așa cum este, e singura posibilă—zise celalt pe un ton melancolic. Dacă e bună sau rea, are vreun sens o asemenea întrebare ? Cum putem extinde noțiunile calitative dinăuntrul vieții noastre, dincolo de limite pentru a aprecia rezultatele unei forțe absolute, care nu poate intra în cadrul cunoștinților noastre ?

Sînt totuși o seamă de oameni, care împart lumea în două părți. Pe una o cred vulgară, comună, afirmînd veșnic aceleași caractere ale speciei, propriu zis fără nici o individualitate. Pe a doua, în care intră și ei, o cred înaltă, conștientă de rolul ei, așezată deasupra celeilalte și singura care își poate justifica existența.

— Totuși ne-ar fi foarte greu să confundăm pe omul cult cu inconștienții—observă ironic ofițerul.

— Știu. Dar întrebatu-s'au conștienții, dacă în ceia ce fac ei, în ceia ce cugetă, în felul lor de viață, se întîmplă un alt fenomen, se urmărește un alt scop, se atinge o altă coastă, străbat cu ochiul în azurul altei lumi, e ceva din tresărirea unei revelări, sau dacă în ultimă analiză nu se toarce o viață prehotărîtă ca oricare alta și făcînd în mai mic sau în mai mare aceiași lucru neștiut, dat tuturor să-l facă ? Și au surprins în viață vre-o licărire a cugetului, vreun raționament adînc prin care să se poată încrede că nu mai sînt subt stăpînirea forțelor inconștiente, care ne determină pașii vieții ?..."

Tristețea ce o avea în glas, era departe de violența discuțiunii și a convingerii. Era mai mult o urmare a haosului sufletesc în care căzuse. El privea la zările abia luminate de reflexele roșii ale norilor dinspre apus, ca și cum ar fi fost martorul celui din urmă asfințit al soarelui.

Inima i se strînse puternic. In umbrele nopții, care se întindeau treptat, cetea dureros non-sensul vieții.

— Atunci cum rămîne cu idealurile noastre de progres ? —îl întrebă ofițerul, după ce stătu cîtva timp la cumpănă dacă trebue sau nu să mai urmeze vorba.

Deoarece nu am mai găsi deosebirea între starea de azi și ori care alta, la ce ne am mai frămînta degeaba, cîtă vreme avem o soartă de sclavi ?

— Nu e aceasta concluzia, îi răspunse zîmbind, ca și cum s'ar fi așteptat la o asemenea întrebare. Cauzele, care ne-au adus unde am ajuns astăzi se impun ele însile și trebuesc respectate. La ce ne-am răsvrăti în drumul pe care sîntem împinși dela spate? Cine ar putea susține că persoana noastră—această lamură a sufletului, care-și asumă mîndria acțiunilor

noastre şi ne face să ne dăm drept entităţi independente—e ceva real şi de sine?

Nu e posibil să se găsească faţă de actele vieţii noastre, întocmai ca reflexele de lumină, fără nici o legătură cu materia pe care se desenează?

Şi atunci mai e un cineva înăuntrul vieţii, care să se mai plingă de sclavie? Mai e un cineva blazat, care să se mai intereseze dacă lumea e bună sau rea?"

Se opri puţin trăgînd cu lăcomie aerul în piept şi, după o ezitare scurtă, urmă:

„Intrebarea gravă însă asupra căreia m'am oprit de multe ori e: dacă în alt ideal, decît cel mic urmărit de fiinţa oricui, poate fi ceva deosebit şi superior acestuia, cîtă vreme noi nu-l putem cunoaşte şi aprecia oricît de comun şi strîmt ar fi el. E în puterea facultăţilor noastre să ne descătuşăm de robia pămîntului din noi, trăitor în gîndurile şi patimile noastre, şi să ne încredem pentru cîteva clipe măcar, că şirul nostru de imagini şi de gînduri nu e răsunetul îndepărtat al aceloraşi forţe, care determină şi jocul instinctelor în orice fiinţă? Şi dacă ar fi asemenea regiuni inabordabile tuturor, ieşirea din cadrul strîmt constitue oare o superioritate faţă de cei fideli în închisoarea lor, de vreme ce rezultatele ultime ale vieţii sînt aceleaşi?

Ceia ce ştim sigur însă, e că o soartă rigidă planează deasupra tuturor şi-şi rîde de orice sforţare omenească de a demarca o deosebire între oameni, prin bronzuri şi piramide.

Ruinile astea, nu sînt o mărturie a misterului legat de fiinţa noastră?..."

In liniştea adîncă ce plutea în jurul lor, cuvintele aveau un răsunet trist şi păreau rostite de o voce stinsă. Amîndoi îşi întoarseră capul spre zidurile negre, crestate pe lumina roşie a apusului, privind tăcuţi.

— Sînt aşa de vechi credinţele astea—reîncepu el melancolic—şi totuşi ce uimitoare devin cînd simte omul adevărul lor.

In două împrejurări din viaţă am simţit cu groază: odată tirania cu care sîntem stăpîniţi de carnea, nervii, de pămîntul din noi cu toate legile lui neînfrînte, iar altădată îndoiala chinuitoare dacă nu cumva acest orizont strîmt, în care se mişcă scopul vieţii, e singurul abordabil şi singurul fond pe care se desenează toate idealurile, toate concepţiunile şi vederile profunde ale omenirii".

Se opri curmîndu-şi vorba cu un oftat scurt. Neobişnuit cu asemenea discuţii, simţea o uşurare destăinuindu-şi gîndurile. Faţă de curiozitatea firească prietenilor vechi, de a-şi cunoaşte trecutul, n'a mai stat în cumpănă şi se hotărî să-i povestească o parte din viaţa lui, în legătură cu ideile pe care i le arătase.

Amîndoi se întinseră pe iarbă, ca pentru o şedere mai lungă. Ofiţerul îşi aprinse o ţigară şi fără să-i lucească ceva precis în minte, urmărea cu ochii roatele de fum, cum se prefirau în aer. Povestitorul nostru, îşi puse mînile căpătîiu şi,

după ce stătu cîteva clipe cu ochii adînciţi în bolta cerului, începu:

*

Eram de 20 de ani, cînd am sfîrşit cursurile. Venisem acasă la ţară, unde mă bucuram în toată voia de liniştea şi seninătatea lucrurilor din jurul meu. Toate parcă mă întrebau de înstrăinarea mea. Şirurile de salcîmi din faţa casei, caişii din grădină, garoafele din jurul geamlîcului, tufele de liliac, stupii de albine, cînii din curte, mă priveau cu drag, îmi zîmbeau şi mă îndemnau să uit sgomotul vieţii de oraş şi să mă svîrl cu voioşie în valul de viaţă limpede şi simplă, în care pluteau toate.

Mi se părea o nelegiuire plantarea mea la oraş, şi îndepărtarea de locurile acestea care parcă făceau una cu sufletul meu, lăsa un văl de tristeţe şi peste ele şi peste mine. De cîte ori, în liniştea sălilor de meditaţie, nu-mi fugeau ochii de pe rîndurile cărţilor şi-mi apăreau în minte colţurile grădinii noastre, priveliştea cîmpurilor în zare presărate cu tufani, dungile albăstrii ale pîlcurilor de sate, gîrla cu sălciile ei, şi nu plecam capul pe pupitru adîncind în mine duruitul îndepărtat al căruţelor în noapte, sau cîntecul tărăgănat şi jalnic al flăcăilor, cînd trec seara cu caii la păşune.

De cîte ori nu mă întrebam, ce-or fi vrînd neînduplecaţii dascăli cu ştiinţele lor, ce foloase să aibă aplicarea lor, decît vuetul oraşelor, de care aveam groază şi a cărui pricină o găseam în însemnătatea prea mare ce o dăm vieţii, creînd o erarhie a civilizaţiei, a nedreptăţilor, a viţiilor şi a patimilor omeneşti.

Cu cîtă grabă n'aş fi şters atunci proecţiunea fascinantă a civilizaţiei pentru a lăsa în locul ei, în fundul zărilor înroşite, siluetele negre ale unui şir de plopi, ca nişte umbre rătăcite în căutarea altei lumi, ori un cioban doinind în liniştea serii şi în singurătatea cîmpurilor.

Simţeam în mine o clocotire neînţăleasă, o voce a puterii de viaţă, cuprinsă în instincte, şi care se deşteaptă cu vîrsta.

Intr'un zumzet ca de albine se împleteau cîntecele visării şi ale tinereţii. Ce doream precis? Nimic. In jurul meu găseam atunci iubire, nevinovăţie, frumuseţe.

Ascuns în fundul grădinii, cu mînile căpătîiu, mă înfiora albastrul cerului abia zărit prin frunziş, în privirea adîncită în seninul bolţii înotau toate clipele dulci din viaţă, se închegau vedenii, se întrupau dorinţi ameţitoare, înviau alte lumi din vremuri vechi, înrădăcinîndu-mi în suflet tot mai adînc dorul de alte tărîmuri, pe unde viaţa ar curge în formele unei iubiri continui şi nemuncită de grija unei determinări cinice. Mă turburau toate şi-mi pregăteau simţurile pentru fiorii iubirii.

Ziua sosirii mele a fost ca o sărbătoare pentru toţi ai ca-

sei. Mai veselă, mai voioasă și mai vorbăreață îmi părea mama. De cum am sosit dela gară, se ținea după mine. Numaidecit m'a pus în curent cu toate întîmplările din lipsa mea, mi-a înșirat toți morții, mi-a arătat cloștile, pomii cu roade păstrați pentru mine, gogoșile de mătasă, în timp ce eu zîmbeam într'una, cetind bucuria adunată în ochii ei. Avea de arătat și de spus o mulțime de lucruri banale, care pentru noi însă aveau o însemnătate neprețuită.

Importanța ce mi o dădeau cu toții, îmi deștepta sentimentul de încredere în mine, care amuțea totdeauna la plecarea mea. Mă simțeam acum la largul meu în cuprinsul locurilor acestora și sfiala cu care mă strecuram prin mulțimea de pe străzi, pentru care nu treceam mai mult decît un simplu individ, îmi readuse sila ce o aveam pentru viața de oraș.

Aceleași gînduri, asupra cărora mă oprisem de atîtea ori, îmi năvăliau în minte: „are un alt rost viața, pe care cu îndărătnicie părinții mei au voit să o îndrepteze în alt chip decît viața lor simplă de țară?" Atîtea desconsiderări, înjosiri și suferinți pe care le-am încercat de mic și asupra cărora mă gîndeam totdeauna în liniștea dormitorului, tîrziu în noapte, privind la flacăra gălbue a candelei, cînd nu se mai auzeau decît suflările colegilor adormiți și clopotul tramvaelor, îmi strîngeau inima, arătîndu-mi într'o lumină vie fericirea temperată însă pozitivă a vieții de țară.

Înspre sară am pornit la gîrlă. Apucai pe o potecă printre lanurile de grîu îngălbenite. Secerișul era în toiu. Aci vedeai o femee alăptîndu-și copilul la umbra căruței, mai încolo bătrîni desdoindu-și șira spinării amorțită și ștergîndu-se cu mineca largă a cămășii, ca într'un gest de învăluire a orizontului; pete pestrițe de culori albe, roșii, albastre mișunau prin grîu, femeile înaintau aplecate cu secera în mînă, copii ajutînd la strîngerea postaților secerate, flăcăi tîrînd snopi pentru a-i face clăi, furnicar de lume, fiecare lucrînd în liniște, fără cîrtire, ca un bou la jug, care trage în pas domol și fără să știe la ce trage, unde merge și ce rost are munca lui mănoasă.

Uneori se auzea cîte un cîntec de fată, dar parcă era o notă discordantă în liniștea cîmpurilor moleșite de căldura înăbușitoare, părea nepotrivită muncii de ocnaș căreia îi sta mai bine să fie făcută în liniște și în calmul sufletesc al celor ce-și cunosc soarta și neputința schimbării ei.

În minte îmi răsuna teoria unui economist extaziat de inteligența mecanismului social prin care se regulează perfect odată cu raporturile dintre diferitele munci și echivalentul în beneficii. Rătăcirea profesorului îmi devenea vizibilă. Ecoul gîndurilor se răspîndi cu o slabă reacțiune deșteptînd în cale frînturi de imagini, lume înghesuită pe străzi, zgomot de mașini, uruit de roți, în timp ce mergeam privind spre sălciile care se desenau pe malul galben, surpat, din fundul văii.

Acolo apa se scurge într'altă gîrlă și lumea-i zice „la zăgaz". Dacă treci zăgazul stăvilit de tarași și de două șiruri de sălcii deoparte și de alta a drumului, dai într'un zăvoiu, mai mult un stufăriș de răchită, în mijlocul căruia a mai rămas în picioare o pădurice de plopi și de sălcii bătrîne. Gîrla ce pornește de aci, își face o scobitură în zăvoiu apoi se lărgește tot mai mult spre stînga până se pierde într'o întretăere de maluri.

Dincolo, pe malul apei, se vede un sat, la marginea căruia o clădire mai mare își înalță peste vîrfurile copacilor, ce se prăvălesc la vale, îndesiți ca o pădure, balconul de geamuri, ca un chioșc în vîrful acoperișului.

Spre deosebire de gîrla satului nostru, în cealaltă papura și stuful cresc din belșug presărînd în luciul apei o mulțime de insule verzi și lăsînd doar în mijloc un luminiș mai mare. O adevărată pădure de ierburi se vede înotînd în apă, iar la suprafață nuferi albi și galbeni se înlănțue ca o ghirlandă pe lîngă maluri.

Din zăvoiu priveam uimit la tabloul acesta, care pornea de la umbrarul de sălcii de pe zăgaz, se desfășura cuprinzînd în mijloc gîrla cu luminișurile dintre ochiurile de stuf; deoparte și de alta se vedeau țarinile ca o desfășurare de trîmbe verzi și galbene, iar în fund satul ascuns în grădini, din care se zăria cîte un petic alb de părete, cîte un acoperiș de casă și fumul plutind pe deasupra copacilor.

Soarele era în asfințit și învăluia tot cerul cu o lumină roșiatică. Reflexe cărămizii gîlgîiau în luminișuri, tremurau pe apă, amestecînd văpaia roșie cu culorile șterse ale umbrelor verzui și se depărtau spre maluri. În mii de frîngeri luminile se învolburau cu atît mai tare cu cît foșneau mai lung trestiile.

În bogăția aceasta de culori și de sunete neînțelese, rostite ca niște șoapte, m'am afundat ca într'un vis și nu mai aveam lămurit înaintea ochilor decît balconul de geamuri, care în razele soarelui, părea ca într'o mistuire de flacări.

Se înserase. Pe drum se vedeau trecînd în șir căruțe umplînd văile de trăncănitul roților, pîlcuri de fete și flăcăi mergeau pe jos, cîntau, rîdeau, făcînd o zarvă mare și cu toții se depărtau într'un nor de praf, lăsînd în urma lor un vuet confuz de glasuri, ce scădea treptat, până cînd nu se mai auzeau decît miile de voci ale gîrlii. Era o întrecere nebună, un cor ne mai pomenit de slăvire a serii și a păcii lăsată peste ape.

O răcoare dulce se scurgea lin prin aer. Fiecare floare și arbore își dădea drumul la miresme, ca o tămîiere. La întoarcere m'am oprit pe zăgaz, pentru a-mi roti încăodată ochii peste întinderile albăstrii, înecate în norii de praf ridicați de pe drumuri.

Simțeam în mine o vagă chemare, rostită într'un cîntec de dorinți ascunse. Voiam ceva. Tristețea liniștei și a singurătății, ce picura peste cîmpuri și gîrle, se cobora și în sufletul meu. De-aș fi descurcat ghemul de senzații nelămurite, care-mi dădeau niște fiori necunoscuți, m'aș fi încrezut poate că pasiunea

iubirii, ce se aprinde în orice om fără să simță, dădea acel farmec dureros priveliștilor și mie acea visare dulce pe malul apei.

Ce mă făcea să fiu trist în amurgul serii, decît durerea aflată în germen, atuncea, că sînt singur și că nu este un punct spre care să se îndrepte lumina difuză a simțirilor și farmecul acestor vederi, al acestor clipe dulci ale tinereții?

Un uruit de roți mă făcu să tresar. In goana cailor trecu pe lîngă mine un brec cu două doamne, un bărbat și doi copii. Obrazul alb al uneia din femei mă uimi, și urmării trăsura până dispăru într'un nor de praf. Mai aruncai o privire lungă geamurilor, care sclipeau ca un ochiu de foc într'o pădure de mistere, și plecai spre casă.

Mama așezase masa sub dudul din dreptul șandramalei de scînduri, unde-și instala bucătăria în timp de vară. Veni și tata din casă, de unde ne-a auzit vorbind și ne așezarăm la masă. Lumina felinarului spînzurat în pom, îi cădea pe față, dîndu-i un aspect de ceară. Era în firea lui ceva, care-mi producea un fel de stînjenire.

Imi insuflase puternic un respect amestecat cu teamă și, oricîtă încredere așì fi avut în mine, mă simțiam așa de mic în fața lui și fără îndrăsneală de a-i sta împotrivă cu ceva. Inalt și slab, cu ochii duși în fundul capului cu o privire indiferentă, fusese ursit după mai multe slujbe să se ocupe și cu negoțul, deloc potrivit cu firea lui,—de aceia mergeau și treburile cam prost. Totdeauna părea plictisit, nemulțumit de orice, însă fără să-și arate această nemulțumire; uneori avea un aer așa de trist, că mă făcea să sufăr, și în mintea mea de copil răsăreau niște dorinți puternice de a face sforțări uriașe, ca să pot împrăștia umbrele întristării și suferinții mute, prin niște mulțumiri mari. Greutățile prin care a trecut l-au satistit, l-au făcut tot mai retras, mai tăcut și mai nervos. Pentru mine a rămas o enigmă. Il simțeam așa de bun și totuși uneori părea așa de rău încît ne înspăimînta pe toți. Din cauza nervozității poate era cu noi copiii, așa de rece și serios: numai intervențiile bietei mame ne scăpa de multe ori din mînile lui, împărțind cu noi cuantumul gratificațiilor acordate pentru nebuniile noastre.

Cu o veselie puțin obicinuită, ne povesti despre întîlnirea cu administratorul moșiei din satul vecin, care-l întrebase dacă pot să meditez pe vară un băiat al proprietarului, corijent la una din materii. Mama vru să protesteze în numele meu, dar eu i-am înțeles gîndul și, fără să se simță regretul amar după libertatea sacrificată, am primit numai decît.

Noaptea, înainte de-a adormi, multă vreme mi-am bătut capul cu rolul meu cel nou de pedagog. Trăsura văzută la zăgaz, îmi trecu prin minte cu o sclipire scurtă. Lumea în care aveam să intru îmi ațîța curiozitatea dar îmi dădea și fiori de spaimă.

A doua zi de dimineață mă îmbrăcai cu multă îngrijire, depusei mai multă stăruință la lustruirea ghetelor și plecai gîndindu-mă pe drum, cum să-mi păstrez tot timpul un aer de demnitate, cu care să înfrunt aerul lor aristocratic.

Drumul era cam de un ceas, și pe la nouă dimineața intram pe poarta mare a curții, zidită din cărămidă și cu un rînd de zăbrele deasupra. O alee frumoasă așternută cu nisip ducea până la casa așezată în mijloc, zisă „boerească“,—o clădire cu două caturi, cu un parmalîc în fața văpsit în verde și în vîrful casei balconul de geamuri, pe care l-am privit de atîtea ori de pe zăgaz. In fața erau mai multe ronduri de flori, o alee mică de trandafiri și un chioșc îmbrăcat în ederă. In spatele casei se vedea o alta mai modestă, de care se lega printr'un coridor.

Proprietarul ședea la o masă afară pe sală, fumînd în liniște. Cum a aflat cine sînt și ce e cu mine, mă chestionă numai decît, unde am învățat, cîte clase am și dacă pot să-mi iau angajamentul că mă voiu ține serios de meditații. Mă pofti să șed pe scaun și dădu ordin să cheme băiatul.

Apoi îmi spuse că băiatul e inteligent dar cam ștrengar și neascultător, că timpul nu i-a permis să-l ție mai din scurt și că să-mi dau silințele pentru a revedea și celelalte materii, întrucît fiind la începutul studiilor, are nevoe de o edificare solidă.

Am aprobat totul mai mult dînd din cap, iar la întrebarea ce pretenții am, i-am răspuns cu multă stînjenire că n'am nici o îndoială de a nu fi apreciat după munca ce o voiu depune.

Dela prima vorbă schimbată, ca prin farmec mi se tăiase tot creditul de demnitate și prestanță, ce mi-l acordasem pe drum.

Mai mult ca opărit stăteam pe scaun. Aveam teamă că prin îndoitura genunchilor s'ar vedea vreun ciorap căzut, și induram un adevărat chin. Imi mișcam ușor picioarele ca să pot simți până unde au ajuns ciorapii în scoborîrea lor și în același timp îmi împărțeam atenția să prind și înțelesul vorbelor proprietarului. De aceia pentru mai multă încredere mă uitam țintă în ochii lui, cu toată sila ce aveam de ascuțișul acelei priviri întretăiate de clipirea leneșă a pleoapelor, în care ceteam că, deși sînt așa de prietenos poftit pe scaun, însă imediat ce mă va concedia cu greu așì mai reveni pe el. Vorbea rar și uneori mă pierdeam privind la danțul mustăților care mai păstrau ceva din forma elegantă, impusă cu asprime în contra voinței lor. Cam scund, voluminos, cu puțină chelie, se impunea totuși fața de mine mai ales prin îmbrăcămintea, pălăria de pae și ghetele lui englezești, iar după îndrăzneala privirii lui, față de umila mea atitudine, părea contrariat că nu mă adresam cu vorba „Cucoane“.

Era omul care avea o mînă deosebită, cîștigată însă fără să-și dea seama sub influențele vieții de oraș.

Cum sosi băiatul, mă recomandă numaidecît și pe un ton grav îi decretă recompensele și pedepsele ce-l așteaptă, apoi îl invită să mă conducă în odaia lui.

Suirăm scara ce se ridica în fundul sălii din mijloc și, după ce trecurăm printr'un coridor îngust, am ajuns la un capăt al casei, unde era destinată odaia de studiu. Prin fereastra, care era deschisă, observai jos casele din spate, unde locuia administratorul moșiei, iar printre copaci se vedea în vale apa, sticlind în bătaia soarelui.

Cu un aer de stăpîn fusei poftit să șed pe scaun și începurăm să vorbim despre o mulțime de nimicuri prin care țin-team să ajung la o grabnică intimitate și la cunoașterea elevului meu. Cam vorbareț, îmi povesti de viața lui din liceu, de profesorii cu poreclele lor, de mama lui dusă în străinătate cu o soră a lui, în fine de guvernanta surorii lui cea mai mică, Dorina, pe care o zărisem în grădină și porni numai decît să o imiteze în mersul și vorbirea ei cu intonație germană. Avea aerul ștrengăresc și răutăcios. Fața lui plăcută cu niște ochi negri, de nu puteai să le distingi pupila, se strîmba în toate chipurile, pentru a exprima ceia ce spune. Aflai astfel în mod sumar despre toți cîți se mișcau în curte și aveau o legătură cu casa lor.

Prin geamul unui dulap zării o vioară și bucuros că aveam cu ce să-mi împrăștii plictiseala îi încercai numai decît sunetul, scoțind un potop de triluri; apoi cîntai în șir, romanțe, sîrbe, hore, tot ce putea fi mai impresionant pentru elevul meu, care era foarte încîntat și-i venea să sară în sus de bucurie.

La urmă cîntai bucata „Träumerei" cu multă căldură și fără să mă mai interesez dacă e pe gustul auditorului. Privirea îmi rătăcea peste vîrfurile copacilor, cînd deodată văzui la o fereastră a caselor de jos un cap de fată, ce se retrase după perdele, cum dădu cu ochii de mine.

Mă înflăcărai atunci grozav de mîndria că mai eram ascultat și de altcineva; dar cu toate ochiadele mele furișe, nu mai zării nimic.

Costin, căci așa se numea elevul, nu mai avea răbdare, vrea să-mi arate și el știința lui. Urmă o scîrțiială feroce, care în cele din urmă ne-a disperat pe amîndoi și am coborît jos, ca să ne plimbăm prin grădină... Capul de fată răsărit în pervazul ferestrei îmi stătea în minte ca o cadră și mă turbura dorința de a-l vedea mai de aproape. Imi aruncai ochii de mai multe ori în treacăt, dar nu văzui pe nimeni.

Grădina, afară de aleea îngrijită din fața casei pe unde venea trăsura ca să tragă la scară, era lăsată în voia ei, pe toată întinderea până la marginea gîrlii. Potecile toate duceau la vale și se pierdeau pe subt ramurile copacilor bătrîni deasupra cărora se ridicau ici și colo coloanele drepte ale plopilor, cu frunzele argintii.

Pe dedesubt iarba creștea ca în sălbătăcia unei păduri neumblate. Un aer umed și răcoros umplea bolțile întunecate de umbra frunzișului des.

Intr'o parte și într'alta zidul curții intra până în apă, așa că una din laturi o făcea gîrla.

Două bărci priponite se zăreau lîngă mal, triste și ele de pacea adîncă ce domnea în pîcla din jurul lor.

Peste toate locurile din curtea asta mi se părea că plutește un aer grav de tristețe, prin lipsa de viață și mișcare dinăuntru. Pe cît era de mare animația din cealaltă curte unde se aflau magaziile și șoproanele și unde furnicau argații, logofeții cu bicele pe spate, care cu boi, lume din sat, pe atîta dincoace era o liniște de spital, un fel de priveghere a unor suflete stinghere și cărora le-ar face rău contactul cu lumea.

Cînd ne-am înapoiat spre casă, am zărit trăsura așteptînd la scară. Proprietarul tocmai venea spre noi și ne spuse că pleacă pentru două zile. Reaminti din nou deplina ascultare, pe care să mi-o dea fiul său și cu o imperceptibilă înclinare a capului se sui în trăsură.

Era timpul mesei și am intrat în sala de mîncare. Pe o masă în mijlocul odăii, se vedeau patru tacîmuri. Guvernanta, pe care o salutai politicos, părea mulțumită de atenția ce n'o mai întîlnise probabil de mult; avea într'o mînă o carte mică cu scoarțe negre iar cu cealaltă turna apă fetiții să se spele pe mîini. Eu și cu elevul ne așezarăm pe scaune în timp ce guvernanta și fata stăteau nemișcate, rostind pe șoptite „Vater unser".

Bătrîna avea o înfățișare cam ridicolă în extazul ei religios și Costin o mînca din ochi, jenat că nu putea s'o imiteze în momentul acela, care și de el era considerat ca solemn.

Guvernanta era măruntă, cu un trup de copilă, cu părul mai tot alb, din care cădeau doi colți pe frunte, cu o cărare la mijloc destul de vizibilă, care se pierdea sub cocul mic, rămas ca o reminiscență în regiunea cea mai dominantă a capului, cu obrajii scofîlciți, de o culoare galbenă ca ceara, cu privirea ștearsă, voalată și de sticlele ochelarilor, iar buzele ei, ca de un plumb oxidat, se agitau în timpul rugăciunii ca gura unui crap de curînd scos din apă.

Era o căldură înnăbușitoare afară și o moleșeală plăcută se scurgea prin trup, biruindu-l.

După masă m'am retras sus. M'am plimbat puțin în lungul și latul odăii, aruncîndu mi ochii în curte de cîte ori ajungeam în dreptul ferestrii, fără să mă gîndesc la ceva precis. Plictisit mă trîntii pe o canapea. Simțeam un pustiu în creier, nici o preocupare nu mă captiva. Examinam pe rînd florile zugrăvelii de pe tavan, coboram la ciucurii draperiilor, la cărțile de pe masă, la vioară. Și în tot timpul acesta îmi treceau prin minte crîmpee din ziua aceia: îmi apărea obrazul și privirea bruscă a proprietarului, trăsura cu huruitul roților, bărcile de lîngă mal, capul de fată dela fereastră și-mi fixam atenția să-mi pot lămuri trăsăturile feții, care i s'ar fi potrivit, dar liniile se

împăienjeneau, se întunecau, până îmi dispărea totul din minte.

Luai vioara și cîntai cu pasiune, încît eram lac de sudoare. Îmi venia să rîd singur de sforțările mele și mă întinsei din nou pe canapea, reluînd aceleași ocupații de a înnumăra ciucurii perdelelor și a urma liniile zugrăvelii, cu aceleași frînturi de chipuri în minte, ce pluteau într'o abureală de liniște ca apa morților pe cîmpuri.

Ce puteam bănui atunci în sufletul meu? Somnul mă birui și ațipii.

In zarva unor acorduri de pian mă trezii buimăcit și alergai la fereastră să ascult de unde vin. Mare îmi fu uimirea că nu se auzeau de unde bănuiam și rămăsei rezemat cu coatele de tocul ferestrei.

Sunetele joase mă impresionau adînc. Aveam aceiași simțire dulce și nelămurită pe care o încercasem de copil, cînd priveam în panorame prin ochiurile de sticlă, la priveliștele ce se înfățișeau departe subt un cer sticlos, cu cetăți și orașe vechi, cu mări și corăbii, cu apusuri de soare, în timp ce de afară năvăleau țiuiturile flașnetelor, dînd o legănare dulce închipuirii mele.

Privii lung la sclipirile apei printre copaci și mă afundai într'o reverie amară. Mi se părea că departe de tot, trece o lume în larmă de cîntece și fermecată de viață, iar eu mă vedeam un călător îngenunchiat de oboseala drumului și întinzînd cu desnădejde brațele spre năluca acelei lumi care-mi fugea mereu înainte.

Ușa se deschise ca o furtună. Costin mă chemă să viu degrabă jos, căci cîntă la pian fata administratorului.

Cînd am intrat în salon, ea se sculă repede de pe scaun înroșindu-se ca și cum ar fi fost surprinsă în cine știe ce faptă, iar împrejurarea nepotrivită de a face cunoștință prin intermediul unui copil, ne zăpăci pe amîndoi.

La stăruințele copilului se așeză din nou pe scaun, scotoci în teancul de note și scoase o serenadă pe care o cîntasem și eu după amiaz.

Se uită în ochii mei cu semnificație și zise:

— Mai bine am cînta-o împreună, s'ar acoperi neștiința mea.

Costin alergă numai decît după vioară.

Rămași singuri pe neașteptate, păream stingheriți amîndoi. Mînile îi fugeau pe clape scoțînd acorduri răslețe. Eu stam în picioare la un capăt al pianului și o priveam cu uimire.

„Doamne, dar e așa de frumoasă!" îmi tot repetam prostește în gînd și ochii îmi erau robiți de mînile albe desgolindu-se de dantele în mișcarea lor, de gîtul rotund și plin înconjurat de un lanț subțire, de toată făptura ei, în care se oglindea sufletul curat de fată. Păru-i cădea în ondulări pe tîmple, acoperind puțin și urechea, iar coada strînsă într'un mănunchiu era străpunsă de un ac, cu două boabe mari de sticlă la capete.

— Sînt doi ani, în care timp n'ași putea spune că am cîntat de trei, patru ori—îmi spuse sfios ridicînd ochii ei negri spre mine. In privirea și glasul ei era ceva prietenos și cu o umbră de suferință, care îmi împrăștie dintr'odată orice sfială.

— Totuși nu cred să fi uitat mult—îngăimai eu în pauza ce o făcuse, cu acea curtoazie instinctivă a tinerilor.

— Ba se uită mult, mai ales (și aci se opri deodată) cînd lucrurile își pierd farmecul lor...

Își întoarse brusc fața și începu să cînte cu mișcări nervoase pentru a-și ascunde urmele unei emoțiuni neașteptate.

Costin intră cu sgomot, clăpănind coardele vioarei. Cîntecul îl știam bine așa că mai tot timpul nu-mi deslipii ochii de pe capul frumos din fața mea.

Cîntarăm pe urmă un vals, o nocturnă și o uvertură. Observai într'un timp lîngă mine pe guvernantă, care-i dădea într'una cu „sehrschön" al ei destul de sonor în timpul pauzelor, iar Dorina, nedumerită de acest duo neprevăzut, ne privea cînd pe unul cînd pe altul. Sfîrșirăm într'un ultim „sehrschön" al bătrînei, care în semn de deosebită atenție ne făcea intuiția direct, fără a-și mai filtra privirea prin sticlele pleoștite pe nas.

— Teodoro, mergi și tu cu noi la plimbare? o întrebă Costin.

Ea se sculă de pe scaun, mă privi atent, ca și cum ar fi vrut să scruteze dacă contribui și eu la ruga aceasta. Răspunse scurt: „da", și o văzui dispărînd pe ușă în foșnetul ușor al rochiei.

După orarul ce-l fixasem sosise chinuitoarea oră de preparație și ne-am refugiat în fundul grădinii, într'un stufiș. Întâiu l-am examinat în treacăt să văd ce frînturi de cunoștințe i-au mai rămas apoi îi dădui ca lecție „Egiptenii".

Stăpînit încă de impresia puternică ce-mi lăsase acel cap frumos dintre perdele, pe care acum îl cunoșteam bine, simțeam un chin cumplit văzîndu-mă stînjenit de o ocupație atît de nepotrivită și care mă împiedeca să ascult în voe atîtea glasuri ce se împleteau într'un concert amețitor.

Mă întinsei pe iarba moale și în timp ce în minte îmi păcănea: Ramses, Teba, Memfis, mă legănam într'o visare dulce fluturîndu-mi înaintea ochilor mînile albe cum sburau pe deasupra clapelor, părul, gîtul. Mă luptam să-mi apară lămurit și să-mi stea neclintit în minte întreg chipul ei, dar parcă era o putere nevăzută protivnică ce-mi împrăștia liniile adunate până cînd nu-mi mai rămîneau distinct decît punctele negre ale ochilor, care dispăreau și ele, făcîndu-mi-se întuneric în creer.

— Uite un erete în vîrful copacului de colo—și cu degetul pe dinaintea ochilor mei, Costin îmi arăta locul. Îmi venea să rîd de situația mea ridiculă, fiind nevoit să mă uit la erete și să ascult toate prostiile lui. Îl luai în sfîrșit cu binișorul și-l îndemnai să citească mai departe. Iarăși o duruitură de Che-

ops, Sesostris, Osiris, îmi dădu aripi de sbor. Mă întorsesem cu fața spre lac. Foșnirea lină a trestiilor ca susurul unei ape în cădere, suia dealul amestecindu-se cu freamătul frunzelor. Priveam până departe peste ape. „De ce să aibă acea umbră de tristețe în ochi? Imi va fi dat cel puțin o rază de prietenie din partea ei?" mă tot întrebam singur și închisei cu putere ochii, avînd senzația unei prăbușiri amețitoare. Nu trecu însă mult și auzii la spatele meu:

— Uite-al dracului bărzăune, cum mai joacă tontoroiul! Cu un muscoiu între degete, Costin se amuza rupîndu-i picioruşele unu cite unu.

M'am uitat lung la copil, care părea foarte adîncit în operația lui chirurgicală, și-mi veni o silă cumplită. Cu cită plăcere nu i-aşi fi lungit urechile în clipele acelea, dacă mi-ar fi stat în putință.

Mă scuturai ca de o îngreuiere mare, împărții lecția în trei părți, le rezumai pe fiecare, îi pusei să spue după mine, apoi să repete, în fine făcurăm rezumatul întreg, mă mulțumii cu mai puțin de data asta, și decretai că lecția este învățată.

După o jumătate de ceas, brecul pe care l văzusem cu o zi mai înnainte, era în fața caselor.

Costin dintr'o săritură fu sus. Ajutasem fetița și guvernanta ca să se urce și așteptam rîndul domnișoarei, care se zărea venind în pas iute. Intr'o rochie albastră, deschisă la git ca o bluză de marinar, cu o pălărie mică de pae, care avea drept garnitură o ghirlandă de albăstrele, în mersul ei grăbit, părea un copil sglobiu și plin de viață.

O prinsei de braț, simții rotunzimea lui, pe urmă greutatea trupului și eram așa de mulțumit că această erarhie a urcării mă prilejise să stau în fața ei.

Caii porniră în trap pe drumul de lîngă curte umbrit de salcîmi și, după ce au cotit la dreapta, am lăsat în urmă satul, învăluit într'un nor de praf. In tot timpul priveam în șir cele trei chipuri din fața mea, iar cînd mă surprindea privirea ei, îmi alunecau numai decît ochii în jos sau îi adînceam în nemărginirea tristă a cîmpurilor. Mă luptam să găsesc un subiect inteligent ca să deschid vorba, dar parcă mi-era capul pustiu și rămîneam atent la toate întrebările fetiței, cu care tot sîciia guvernanta, înghemuită sub boneta ei de crepă neagră.

Costin trecuse lîngă vizitiu. Cînd am coborît în spre zăgaz, domnișoara Teodora mă privi zîmbind:

— Dacă nu mă înșel dv. erați aseară?

— Da, răspunsei eu numaidecît—am sosit chiar eri acasă, și printre cele dintăi lucruri țin să revăd și locurile acestea.

— E și frumos, adaose ea; priveliștea asta îmi răscumpără monotonia tristă a plimbărilor de peste cîmp.

— Ați privit vre-o dată în asfințit, din capătul de colo al zăgazului? o întrebai eu și cu mîna îi arătai locul. Ea se aplecă mult, cu o vădită dorință de a remarca ceia ce îi arătam, încît își lăsă capul mult într'o parte ca să nu mă atingă bordurile pălăriei. Era așa de aproape de mine, încît cînd îmi întorsei capul spre ea, mă zăpăcii privind-o în ochi și un fior dulce îmi străbătu tot corpul.

— Deacolo, urmai eu, se deschid mai multe luminișuri, dintre care unul ajunge până la mal și cînd soarele vine în dreptul lui, pare un rîu de lumină. Reflexele roșii se împrăștie ca o pînză și pe celelalte luminișuri și se prelungesc până își pierd văpaia în oglinzile întunecate de umbrele trestiilor. Locul acesta e colțul meu tăinuit".

Cuvintele mele păreau că au un interes deosebit pentru ea, căci mă asculta cu atențiune și închidea uneori ochii cu mai multă putere ca și cum ar fi vrut să alunge ceva în interiorul sufletului, care tînja să iasă la lumină.

Trăsura ajunse deasupra malului și se îndreptă în spre mașina de treerat, al cărei bîziit începu să se auză.

O clipă îmi adîncii privirea în volbura norilor de praf, care se ridicau în sus, se lățeau și se prefirau prin aer, rămînind ca o pată gălbue pe orizontul de un albastru spălăcit, ca eșit de soare.

Față de atenția pe care o ceteam în ochii ei, izvora în mine un puhoiu de glasuri și mă simțeam acum în stare să pălăvresc o zi întreagă.

— Vedeți balconul dela curte, cum iese din frunziș sfios, gata parcă să se ascunză vederii? După asfințitul soarelui cînd valea este întunecată, trimite până tîrziu o rază subțire de purpură, părînd un punct roșu, pierdut în cine știe ce adîncimi ale cerului.

— Cum văd, spuse ea cu un surîs mic de tot, iubiți mult locurile acestea.

— Oh da!—reluai eu—tot ce am simțit în viață, mi s'a legat în memorie de locurile pe unde ne aflăm. Frunzișul unui arbore, foșnetul trestiilor, scocul apei, drumul ce se vede departe ca un fir de ață albă, toate sînt mărturii și-mi amintesc de alte timpuri. Mai ales balconul, răsărit ca în mijlocul unei păduri, cu oglinzile de ape la poale, totdeauna a trezit în mine o simțire vagă, un dor nelămurit după alte vremuri, după alte lumi și mă afundă într'o visare dulce, în care toate îmi apar ca în basme".

Privirea-mi fu luată de vîrtejul norilor de praf. De teamă să nu-i fac cumva vre-o impresie proastă, nu mai îndrăznii să spun nimic.

Un fluerat strident țiui prin aer. Bătrîna își curmă moțăiala, iar fetița deschise niște ochi mari de păpușă și se întoarse în spre partea de unde venea sunetul. Bîzîitul mașinii începu cu furie, urcînd o gamă, pe care o scobora dintr'odată, scoțînd un haut infernal.

— Uite și tata—exclamă Teodora, în timp ce trăsura se opri lingă o șiră de griu.

Sub o pălărie nemăsurat de mare, se odihnea pe o stivă de saci. Adus puțin de spate, cu ochii mici și negri duși în fundul capului, cu fălcile intrate una într'alta, pe care erau ca lipite două fuioare de mustăți albe, părea că îndură din greu neodihna și alergătura.

Un miros greu de uleiu și o dogoare de fier ars îmbîcseau tot aerul. Îmi huea capul de zarva și zgomotul oamenilor și al mașinii. O larmă de voci, fiecare țipînd cît îl lua gură cînd avea de spus ceva, în huetul disperat al mașinii și al vaporului, munceau cu toții din greu fără odihnă, cu niște fețe groasnice de nerecunoscut decît după ochi, care înotau într'o pastă de praf și sudoare.

Stoarcerea asta neomenoasă de forțe mă lăsă pe gînduri și ura, care mă înspăimîntase de multe ori, sădită de atîtea veacuri de îngenuchere și nedreptate, mărită în fiecare rînd de vieți cu cîte o picătură, izbucni în mine. Rezemat de o căruță priveam la târgile care veneau și se duceau în pas domol.

Teodora trecu pe lîngă mine, îmi aruncă o privire prietenoasă și porni înainte strecurîndu-se printre căruțele încărcate cu snopi. Zîmbetul ei dulce îmi tremură în inimă, ca o rază de soare.

Pe drum, priveam în urma trăsurii spre grămezile de pae și șirile netreerate, de după care abia se zăria coșul vaporului și oamenii de pe batoză. Hautul mașinii scădea treptat, până cînd nu se mai auzi decît ca bîzîitul unei muște, ce se zbate în fereastră.

Trăsura se opri pe zăgaz și ne dădurăm cu toții jos, afară de guvernantă. Fetița și Costin alergau pe marginea gîrlii, adunau flori, vorbeau și se îndemnau mergînd înaintea noastră, svîrleau cu bulgări în broaștele care stăteau țepene, cu capul răsărit în luciul apei.

Cînd am văzut-o pășind alături de mine, în umbra dulce a amurgului, mă cuprinse vraja unor simțiri ciudate și n'o mai puteam privi în față de teamă să nu vadă turburarea din mine. Mă simțeam încurcat și tremurînd ca o frunză; la fiecare călcătură a picioarelor, parcă se scurgea un fior în pămînt.

— Acela cred că e colțul d-v. tăinuit—și cu umbrela îmi arătă luminișul de verdeață de pe marginea lacului, ce se zărea printre copaci.

— Da, îngăimai eu, nemai găsind nimic ce să adaug. Un cocostîrc trecu pe deasupra noastră încît se auzea fîlfîitul aripilor, făcu o jumătate de cerc în aer și se lăsă lîngă mal, punîndu-se în brădiș la pîndă.

— Într'adevăr e încîntătoare vederea deaici—și-și adînci ochii pe dîra de lumină roșie, ce ajungea până la picioarele noastre. Ne opriserăm în loc.

Soarele ieșise din nori și părea un disc de pendulă, deasupra malurilor din fundul zării.

Nemișcați stam pe mal privind la jocul de lumină al undelor, ce treceau prin fîșia de purpură întinsă în latul gîrlii.

Ea părea dusă pe gînduri. Pe neașteptate mă întrebă:

— Domnule Virgil, nu i așa că iubiți mult de tot viața?

Întrebarea asta mă lăsă nedumerit, mai ales prin felul cum o rostise. Mirat îi răspunsei și eu:

— Dar s'ar găsi cineva care să zică nu?

— Și dacă s'ar găsi unii?

— Nu-mi închipui, obiectai eu gîndindu-mă în acelaș timp la tonul ei straniu cu care-mi vorbia; lumea e atît de vastă că poate oferi oricui un plan, pe care să se razime speranțele lui de fericire.

Vădit nemulțumită cu răspunsul meu și după un moment de gîndire îmi zise ironic:

— Și care-i planul dv.?

Deocamdată ezitai, însă găsind în acel timp foarte nimerit să mă afirm în mod sincer, îi spusei cu o voce sugrumată și fără îndrăzneală de a o privi:

— Iubirea.

Cu coada ochiului spionam să văd impresia pe care am produs-o, dar ea păstra aceiași atitudine liniștită și indiferentă.

Clipele treceau în sufletul meu, într'o răpăială asurzitoare, aducînd una după alta aprobarea sau dojana pentru îndrăzneala mea.

Rămăsei și eu tăcut făcînd acelaș lucru ca și ea, care privea pe gînduri luciul apei.

— Mai lipsește ceva aici ca să fie cu adevărat fermecător, zise ea într'un tîrziu, ca și cum ar fi căutat să schimbe vorba și, ridicîndu-și ochii spre mine, mă întrebă cu ce aș complecta tabloul din fața noastră.

Prin minte îmi trecu o cadră din odaia mea, pe care se vedea o barcă depărtîndu-se în largul mării. De atîtea ori o privisem visător, căci îmi lăsa impresiunea dureroasă a adîncirii spre necunoscut.

În acele clipe, cînd dorințele mele ascunse le luam ca o manifestare spontană a gîndirii, găseam așa de logic să mă arăt sincer și să iau drept păreri ale mele proprii, cele ce-i spuneam.

Altfel nu-mi explic îndrăzneala răspunsului de adineaori, îndrăzneală de care îmi dam samă.

Fără să stau în cumpănă, în timp ce pornirăm înainte, i-am răspuns, de altfel cu mare greutate:

— N'ar putea fi ceva mai potrivit ca o barcă, purtînd în voia apei și în pulberea de raze, doi îndrăgostiți.

— Da? exclamă ea uitîndu-se curios în ochii mei cu un zîmbet șiret. Sînt emoții deosebite acestea, mă mir cum le confunzi. Barca d-tale n'ar valora atîta ca frumusețea unui munte, ce s'ar reflecta în luciul roșu al apelor din luminișul cel mare.

— De ce n'ar valora atita? o intrebai numai decit inţepat de ironia vorbelor ei. Şi decretai ca o sentinţă: pentru noi bărbaţii, perfecţiunea frumosului nu e decit in femee.

— Se poate, aprobă ea ironic, dar frumuseţea şi farmecul naturii nu se pot asemui cu nimic. Eu cred că admiraţia in faţa unei femei, inseamnă căderea şi subjugarea omului, pe cind cealaltă simţire e ridicarea şi salvarea lui, e ceia ce il chiamă la o altă viaţă, decit aceia a plăcerilor şi patimilor.

— Cum, domnişoară, femeia nu poate deştepta in om sentimente mai inalte decit chiar priveliştile naturii, care n'ar fi nici frumoase nici urite fără sufletul şi ochiul omenesc ce le contemplă?—o intrebai cu o surprindere afectată.

— Ceia ce poate deştepta frumuseţea femeii e amorul, adică invelişul poetic al plăcerilor, cu nădejdi şi sbucium zadarnic, pe cind de cealaltă parte ai resemnarea şi seninătatea sufletească. Numai cei care au suferit pot preţui şi binecuvinta liniştea ce se coboară in suflet, privind natura...

Ochii ei exprimau o durere vie, in bătaia luminii, care se resfringea ca pe nişte globi de sticlă. Lucirea lor palidă mă făcea să sufăr.

In acelaşi timp eram preocupat şi de ceia ce trebuia să-i răspund şi rămăsei tăcut pentru a reflecta mai adinc. Simţeam ca o datorie de onoare, să dovedesc tocmai contrariul şi, dacă n'am putut răspunde imediat, era teama ce mă stăpinia de a nu fi bănuit de astădată de nici o intenţie.

— Totuşi nu inţeleg, spusei eu intr'un tirziu cu aerul aceleiaşi nedumeriri, cum de atribuiţi acestor simţiri căderea omului. Am inima aici—şi făcui totdeodată un gest larg—prin ea simt că ridicarea omului se datoreşte unui foc sacru, se datoreşte iubirii, care rămine ca o undă de lumină in trecutul nostru şi care nu piere niciodată in tot timpul vieţii. In copilărie se deschide prin incintarea după fluturi şi flori, in timpul tinereţii işi ia sborul cel mai dulce rămînind ca o culme dominantă şi e aceiaşi iubire, care ne apropie de natură, care ne-o indrăgeşte şi o face să ne farmece".

Ajunsesem in capătul zăvoiului şi trebuia să ne inapoem. Copiii trecură pe lingă noi; fetiţa avea intr'o mină un melc iar in cealaltă un mănunchiu de flori. Costin ducea pe o nuia o şopirlă omorită de el.

— S'o vezi pe Frau ce ochi face, cind i-oiu da-o pe la nas! imi zise rizind şi alergă spre trăsură.

Teodora zări nişte flori intr'un tufiş şi se aplecă să le culeagă. Fermecat priveam la mina ei albă care inota printre tufele de iarbă. Mă aşezai in genunchi ca să-i ajut. Contactul cu virful degetelor ei, de cite ori ii dădeam florile culese, era atit de dulce că-mi perdeam capul cind işi ridica spre mine ochii ei negri şi blinzi. Ea se aşeză jos, puse florile in poală şi işi aranjă pălăria, care se acăţase de o creangă. Ridicarea in sus

a minilor ii scoase in relief sinul plin şi liniile mlădioase ale trupului bine făcut.

Turburat şi fără să inţeleg cituşi de puţin unda de tristeţe care se revărsa in mine odată cu fluturarea unor dorinţi neprecise, mai mult haotice, eram chinuit de acea stingherire caracteristică celor simpli in faţa unei femei frumoase şi pe care n'o puteam adinci in suflet cu toată sforţarea de a părea calm şi indiferent. Stăpinit de vraja ei, in lumina dulce a apusului, simţeam dureros farmecul pe care-l dă vieţii iubirea şi ascultam in liniştea apelor adormite printre briurile de trestii, cintecul sfios al fericirii, ce se impletea din mii de glasuri.

Mişcat imi intorsei ochii spre ea şi reluind firul vorbirii de mai inainte ii zisei: „Ce-ar insemna lumea şi atitea frumuseţi fără iubire?"

Şi după citeva clipe de tăcere, urmai, cu acelaşi avint:

— Spuneaţi că lipseşte un munte, care să se reflecteze in apă. Nu e mai potrivită barca de care am vorbit şi care să lase in urmă două brazde de văpăi, adincindu-se in depărtare intocmai ca visurile noastre, care-şi caută limanul spre alte ţărmuri? Prin iubirea lor, nu s'ar descătuşa ei de poverile vieţii, de lumea şi timpul lor? Prin ce s'ar insemna viaţa in ei decit prin imaginea unică a iubirilor de pe toate pămînturile şi din toate timpurile? N'ar trece ei prin veşnicia iubirii intocmai ca valurile apei aceştia prin dira de lumină a soarelui?...

Ne oprisem lingă mal pentru a privi incă odată amestecul de culori şi reflexele tremurătoare din luciul apei, inainte de a pleca. Aceiaşi linişte silită i se zugrăvi pe faţă şi fără a mai spune ceva, sta adincită, ca şi cum n'ar mai fi privit-o nimic din lumea asta.

Inaintea ochilor mi se părea că văd eşind din trestii acea barcă a indrăgostiţilor şi inima mi se strinse puternic.

— V'a jignit ceva, domnule Virgil?" mă intrebă ea fără să-şi clintească privirea tristă adincită peste ape.

— Dar ar putea cineva..." vocea mi se inecă şi nu mai putui continua.

Deodată ea tresări din tot corpul.

— Să mergem şi să nu mai vorbim de asemenea lucruri.

Paloarea feţii şi tristeţea ochilor ei mă inspăimintară. Buza de jos ii tremura ca intr'un inceput de friguri.

Tot drumul până la curte, păstrarăm o linişte desăvirşită. Afundat intr'un colţ al trăsurii, mă luptam să-mi lămuresc dacă in atitudinea acestei fete era vre-o taină a vieţii sau rigiditatea unor idei neinfrinte. Nemişcată şi fără a trăda ce se petrece in sufletul ei, păstra aceiaşi umbră de tristeţe in ochi. Odată i-am intilnit privirea şi se uită lung in ochii mei, părea că nici nu clipeşte.. dar observai că gindurile ii erau duse.

Pe nesimţite mă cuprinse şi pe mine aceiaşi melancolie şi depănam in minte frinturi din convorbirea de pe malul girlii.

In fața porții ne-am dat cu toții jos, afară de Costin, care porni cu trăsura spre grajd.

Dorina și guvernanta apucară la stînga spre intrarea laterală a caselor.

După ce am făcut cițiva pași alături, ea îmi întinse mîna, pe care i-o strînsei ușor. Rămăsesem locului și o urmăream cu ochii pe aleia de trandafiri, printre tufele de liliac, pe coridorul dintre case, până cînd intră înăuntru.

— O să-mi pierz capul, îmi zisei cu spaimă și pornii pe alee înainte.

Eram abătut și simțeam nevoia unor clipe de liniște și singurătate. Intrai în chioșcul de ederă, unde nu mă putea observa nimeni.

Pe un scaun zării o croșetă înfiptă în niște dantelă și într'un ghem de ață galbenă.

Mi se păreau niște lucruri scumpe, bănuind că sînt ale ei: le apăsai pe buze.

Cu coatele sprijinite de genunchi, îmi luai capul între mîni. Dintruntâiu n'avui nimic lămurit în minte și-mi pironisem ochii în pămînt. Un gîndăcel se strecură printre petricele lăsând urme în nisipul așternut pe jos. Ii urmării mersul. Apucă întîiu spre stînga, dădu de piciorul meu, se întoarse înapoi, se ridică pe o floare veștejită, pe care până atunci nu o văzusem, făcu cîteva zigzaguri și dispăru într'o tufă de iarbă. Nisipul de jos iarăși se făcu vizibil în ochii mei cîtva timp, pe urmă pluti peste toate o negură deasă, din care începeau să se lămurească mînile ei albe, rochia albastră, umerii, ondulațiile părului. In urmă de tot se desveli pe un fond negru profilul feții cu ochii închiși. Stam adîncit, ca într'o nemișcare de spaimă, să nu se dărîme viziunea...

Un fior îmi trecu prin tot trupul și gemui.

Sgomotul unor pași care se apropiau de chioșc mă deșteptă deodată și rămăsei zăpăcit cînd o văzui înaintea mea, distinctă în umbra serii, prin rochia albă, în care se schimbase.

Mă sculai în picioare și-i întinsei lucrurile. In ochii ei văzui o turburare profundă; fugi ca înspăimîntată de ceva.

O fi ghicit care e obiectul preocupării mele? Ce înseamnă fuga ei,—silă sau bucurie? Nu știam ce s'aleg. Totuși o rază de nădejde îmi tremura în suflet și mă umplu de bucurie.

(Va urma) **Eugen Todie**

Pastel sentimental

Amicului Octav Tomida

E atît de bine cînd pe drumuri ninse
Întîlnești o casă cu lumini aprinse,
Un ogeac din care se ridică fum,—
Cînd te prinde noaptea călător la drum!

Sania coboară clinul de pădure,
Fug în urma noastră luminișuri sure
Și 'n singurătatea care ne petrece,
Peste vîrf de arbori asfințitul rece,
Străbătînd podoaba crengilor subțiri,
Luminează 'n aer bolți de trandafiri...

Dar amurgul palid a 'nceput să scadă.
Noaptea, ca un abur, crește din zăpadă.
Se ivesc departe măguri de hotar,
Într-un loc se face drum pustiu de car,
Și-o fîntînă strîmbă, pe lumina zării,
Pare-că sporește liniștea 'nserării...

Drum de vis ! E clipa mutei agonii
Cînd alaiul nopții trece pe cîmpii,
Cînd singurătatea umbrele 'și arată,
Cînd departe 'n șesuri, Ziua alungată,
Lîngă reci fruntarii alergarea 'și curmă,
Cu ochi mari de spaimă să privească 'n urmă,
Să 'și adune 'n locul unde-a 'ncremenit
Peste sîni de ghiață părul despletit...

Ca 'ntr-o presimțire sufletul e 'nchis.
Unde ești ?... Îți pare că trăești un vis...
Treci, lăsînd în urmă, la răspîntii mute,
Umbre solitare și necunoscute,
Treci, ducînd o parte din tristețea lor,
Un suspin, o rugă, un zadarnic dor,—
Iar tîrziu, cînd taina dimprejur te chiamă
Și-ți strecoară 'n suflet un fior de teamă,
Singur, cu povara cugetului tău,
Te cuprind de-odată lungi păreri-de-rău
După-o fericire care întîrzie,
După cîte n'au fost, dar puteau să fie,
După cele duse pentru totdeauna...

Astfel, cu mirare, te trezești cînd luna
Luminează somnul unei lumi din basme,
Iar omătul umple noaptea de fantasme !

G. Topirceanu

Opera d-lui Vlahuță

(Urmare)

Insușirile artistice creatoare.—D. Vlahuță e socotit ca un scriitor mai obiectiv decît Eminescu. Cel dintâiu, care a făcut această observație, cred că este d. Gherea („Studii critice", I).

Cu ocazia aceasta, d. Gherea citează poezia *La icoană*, ca o dovadă că d. Vlahuță a pătruns în sufletul unei mame nenorocite, al cărei copil e pe moarte. In adevăr, poezia *pare* obiectivă, dar psicologia, redarea sentimentelor nenorocitei mame, n'o găsesc. In fond, poezia e subiectivă. D. Vlahuță pune în gura femeii considerații generale, prin care d-sa își exprimă un sentiment propriu, și anume un sentiment de revoltă, același cași în poezia *Dormi în pace*. Nu văd starea sufletească a unei femei, căreia îi moare copilul. Femeia face retorică. Dar d. Gherea citează versul:

Eu atita am pe lume,—pe cind ceru-i plin de îngeri

și se oprește anume asupra psicologiei cuprinsă în această „socoteală naivă" a mamei. Versul e frumos, în adevăr, dar nu mi se pare că aruncă atita lumină în sufletul femeii, incit să putem vedea ce se petrece în el.

Cînd însă d. Gherea citează poeziile de dragoste *Ertare*, *Ce te uiți cu ochii galeși ?* și *Ce dor*, pentru a arăta că d. Vlahuță e obiectiv, atunci desigur că are dreptate.

In poeziile amintite, d. Vlahuță zugrăvește iubirea feminină.

Iubirea e un sentiment complex, alcătuit din sentimente și din sensații și emoții. D. Gherea susține că d. Vlahuță zugră-

veşte iubirea ca „simţimînt omenesc", ca „simţimîntul iubirii în sine", că „analiza psihică a iubirii e mai adîncă la Vlahuţă decît la Eminescu". Evident că d. Gherea susţine că d. Vlahuţă analizează iubirea în toată complexitatea ei. Nouă însă ni se pare că lucrurile stau altfel. Din iubire, d. Vlahuţă vede, ori redă mai bine sensaţiile şi expresia emoţiilor,—cu alte cuvinte manifestările mai fizice. Iată, din *Ce te uiţi cu ochii galeşi?*

> O, de cîte ori, în urmă, de cu vreme stînd în prag,
> Şi uitîndu-te în cale-i *cu ochi lacomi şi fierbinţi,*
> L'aşteptai *sfîrşit să pue dulcei tale suferinţi.*
> . . . .
> *Tresăreai, înfiorată* ca de-un farmec din poveşti
> Şi *ne mai ştiind ce cugeţi* şi 'n ce lume mai trăeşti
> (din cauza senzaţiei ori sentimentului)
> Te lăsai în braţe-i, *moale de-a plăcerii caldă lene.*
> Ca un flutur, prins în pară, *tremurau a tale gene*
> *De atingerea şi focul pururea 'nsetătei guri,*
> Cînd stăteai a ta iubire pân' la moarte să i-o juri,
> Găseai prea ne 'ncăpătoare, prea îngustă a ta viaţă...

Dar se va obiecta că iubire fără fizicitate nu există. Desigur, am spus-o şi eu mai sus, cînd am arătat complexitatea iubirii, deşi se poate concepe sentimentul fără sensaţii,—cum e adesea cazul adolescenţilor înamoraţi, ori sentimentul fără expresia emoţiilor, cum e cazul tuturor oamenilor înamoraţi in momentele cînd nu sînt în faţa iubitei, ori nu-s cuprinşi de dorinţă.

Dar lăsînd la o parte aceste subtilităţi, vom recunoaşte că sensaţiile şi expresia emoţiilor din versurile de mai sus, pot fi şi semnul unei iubiri complexe, cît de „înalte". Versurile acestea nu le-am citat doară, ca să dovedesc că eroina nu iubeşte, ci numai spre a arăta că ceia ce zugrăveşte poetul nu e toată iubirea, ci numai partea ei mai senzaţională, mai „fizică". Nimene nu va tăgădui că nu mai rămîne de zugrăvit o altă parte a iubirii, cea curat psihică, aceia care nu se manifestează prin gesturi înfrigurate. Inchipuiţi-vă o femee stînd cu capul în palme şi visînd, cuprinsă de adoraţie, la iubitul ei. Complexitatea sentimentelor nu se arată în afară prin nimic. A o ghici, a o analiza, a o reda,—aceasta ar fi *psicologia* sentimentelor.

D. Vlahuţă, încă odată, redă sensaţiile şi expresia emoţiilor.

Dar o singură bucată nu mi-ar putea da dreptul să caracterizez psicologia iubirii, a d-lui Vlahuţă. Să mai căutăm şi alte exemple.

Iată cum zugrăveşte d. Vlahuţă visurile de iubire ale unei fete, în poezia *De la fereastră:*

> Nu te prind cîte odată
> *Ne 'nţelesele fioruri*
> Ale vristei tale crude,—şi în inima-ţi curată
> Nu începe să mijească şoapta unor tainici doruri,
> Peste ochii mari să-ţi cadă,
> Ca de somn, a tale gene,
> Şi scăpînd cartea din mînă, să rămîi pe gînduri—pradă
> *Visurilor voluptoase;*—iar tîrziu, *moale de lene,*
> Şi ca dintr'un somn trezită,
> Să te scoli *cu faţa arsă, ca de friguri, şi trudită?*
>
> Şi *nu-ţi simţi gura atinsă*
> *Ca de buze nevăzute,*
> *Să-ţi cuprinzi obrazu 'n palme,—de-o mînie dulce-aprinsă*
> Tresărind, să te 'ntrebi cine a 'ndrăznit *să te sărute?*
> Cîte nebunii n'ascunde
> Vîrsta ta neştiutoare,
> Şi de cîte ori prin somnu-ţi *nu 'ntinzi braţele-ţi rotunde*
> Dup'o scumpă nălucire, etc...

Aşa dar, ori versuri indiferente, ori redare de sensaţii şi de expresii ale emoţiei.

Din *Eriare:*

> *Cu picioarele desculţe îngropate 'n blană moale...*
> Nu gîndeşti nimic, *şi totuşi simţi că te aprinzi la faţă,*
> *Te 'nfiori* ca de-o străină şi fără 'nţeles viaţă,
> Ce s'a deşteptat în tine; *parcă te sfîrşeşti de-odată*
> *Intr'o lene caldă, dulce;* apoi iar tresai:—te 'mbată
> *Pofta strîngerii în braţe....*
> . . . .
> Şi te culci. *Tot trupu-ţi arde; ca de spaimă sînu-ţi bate.*
> *Te 'ntinzi leneşă 'n răcoarea* dulce-a pînzelor curate
> Şi 'nchizi ochii. Somnul însă, *să te-astîmpere,* nu vine,
> Căci s'au pus atîtea gînduri stavilă 'ntre el şi tine,
> *Căci ţi-aprinsei singură capul cu vedenii felurite,*
> Te gîndeşti la multe alte nopţi nespus de fericite,
> *Şi te 'mbeţi de voluptatea visurilor ce-ţi înşiri,*
> *Pradă unor desfrînate şi bolnave 'nchipuiri,* etc..

Aceiaşi evocare a iubirii sensuale caşi în poezia *De la fereastră*, dar mult mai puternică, pentrucă aici nu e o... ipoteză, ci o descriere şi... pentrucă autorul a fost mai inspirat.

In poezia *Ce dor*, caşi în fragmentul citat din bucata *Dela fereastră*, e vorba de visurile de iubire ale unei fete. Dar aici, sentimentul e mai complex: e şi ceia ce se chiamă „visuri feciorelnice", dar şi sensaţii de voluptate. Nu mai fac citaţii, deşi ar fi interesant de comparat pasagiile în care e vorba de visurile de iubire, cu acele în care e vorba de sensaţiile voluptoase, căci am vedea încă odată că autorul reuşeşte mult mai bine în cele din urmă.

Dar zugrăvirea sensaţiilor iubirii şi a expresiei emoţiilor ei,

o găsim în opera d-lui Vlahuță, aproape întotdeauna, cînd e vorba de *iubirea femeiască*.

„Ah! și cît de adînc și fără de sfîrșit ar fi știut ea să iubească pe omul, care și-ar fi dat inima ei", zice d. Vlahuță despre Epraxia. Și *cum* „ar fi știut ea să-l iubească"? „Cu ce foc (lămurește autorul) l-ar fi sorbit din ochi, și cît de dulce i-ar fi zîmbit în cale, cînd ar fi venit *să-i curme așteptarea și dorul, să-i ardă obrajii și să-i zugrume răsuflarea în prididirea lacomă a sărutărilor fierbinți*, s'o cuprindă ca într'un *vîrtej ameților de flăcări* și *s'o omoare în farmecul ne mai stăpînit al stringerii în brațe*".

În nici un „realist" francez nu veți găsi redată mai pe larg și mai detaliat viziunea voluptății. La d. Vlahuță însă, sufletul femeei e curat și tonul autorului, liric. Prin aceasta rîndurile de mai sus rămîn literare, în deosebire de unele descripții ale realiștilor franceji, care spun, mai scurt și mai discret, obscenități. Și să se mai observe că d. Vlahuță nu întrebuințează decît rareori același procedeu, cînd e vorba de iubirea bărbătească. În cazul acesta, i-ar fi mult mai greu să evite cruditățile. De altmintrelea, d. Vlahuță nici n'a prea făcut analiza iubirii fizice masculine. Vom vedea că zugrăvirea iubirii femenine are ca izvor imaginația pusă în joc de un sentiment.

Unde mai zugrăvește d. Vlahuță iubirea femenină? În poezia *În mănăstire*, de pildă. Ce simte călugărița?

> Dar ochii ca ne altă dată
> *Iți ard, bolnav strălucitori,*
> *De patimi surde ce te 'mbată,*
> *De 'nchipuiri ce-ți dau fiori.*

E drept însă, că aici recluziunea, călcarea poruncilor călugărești, păcatul ce va urma, viziunea ghehenei, mai știu eu? toate acestea trebue să dea sentimentului ei nebunia pasiunii irezistibile, deci fizice, — și prin urmare *aici* poetul trebuia să aleagă acest element al iubirii.

Dar procedeul acesta de a zugrăvi senzațiile, emoțiile și chiar sentimentele, traducîndu-le în expresia fizică ce le însoțește ori în alte semne exterioare, e foarte obișnuit la d. Vlahuță. În „Dan", d. Vlahuță ne arată pe erou făcîndu-și declarația de iubire: „Atunci el simți *o rupere surdă în piept* și, ca un om care moare, șopti: Te iubesc". Iar mai departe, sentimentul de fericire al lui Dan, în urma acestei declarații: „Dan plutește; instinctiv își ține mîna dreaptă închisă, cași cum ar stringe

în palma lui, *caldă încă de impresia pe care i-o lăsaseră degetele Anei, toată senzația acelei dulci întîlniri*, ceva *palpabil* din iubirea ei, și s'ar teme să nu-i scape cînd ar deschide mîna". Același lucru în poezia *Iubire*:

> Tîrziu ne am despărțit...
> . . . .
> Și mult am stat așa în noapte
> Să-mi deslușesc tot ce-am simțit.
> *Aveam în mîni căldura, forma,*
> *Parfumul visului iubit.*

Aiurea, unde doi tineri logodiți se plimbă într'un parc: „Din cînd în cînd își apropiau buzele, *cași cînd ar fi vrut să-și soarbă sufletul unul altuia*: sărutări pasionate dădeau inimilor lor o *senzație de lipsă de aer, o arsură năbușitoare de-o dureroasă voluptate*". („Clipe de liniște"...). Sau, alt sentiment legat cu iubirea: gelozia. Un om a fost părăsit de nevastă, și știe că ea acuma e în brațele altuia. Conform cu definiția lui Spinoza, el „*se cutremura de ororile pe care și le zugrăvea*, și totuși parcă simțea o nebiruită voluptate *să cugete mereu acolo*".

Dar nu numai sentimentele de dragoste sau legate cu dragostea, le materializează d. Vlahuță. Cînd reușește să redea mișcări sufletești, de multe ori procedeul e același. Iată de pildă mînia: „Credeam, vezi bine, c'o să trăim mai ca lumea... (Matilda se opri aci *să răsufle*, căci *glasul îi tremura* de insulta pe care voia să i-o arunce)... nu știam c'ai să te faci de rîs cu operele d-tale". („Clipe de liniște"...).

Insfîrșit, indiferent de ceia ce zugrăvește d. Vlahuță, aceste pagini dovedesc, fără îndoială, că d-sa, deși poet liric, e mult mai obiectiv decît Eminescu, în înțelesul că zugrăvește mai des pe alții.

Dar zugrăvirea amorului feminin, așa cum o constatăm în pasagiile citate mai sus, în versurile din *Ertare* de pildă, dovedește putere de analiză psicologică? Nu cumva alta e însușirea care a ajutat pe d. Vlahuță să scrie acele versuri?

Versurile din *Ertare* nu conțin psicologie propriu zisă. Poetul nu pătrunde în sufletul femeei. El are *viziunea* unei femei în prada frigurilor voluptății, visate ori așteptate.

Dar așa exprimat, procesul psihic e prea simplificat. Să ne explicăm. Ce e, de pildă, poezia lui Eminescu *Melancolie*? E

o sumă de imagini grupate de sentimentul melancoliei, din cauză că acele imagini sînt icoana unor lucruri care au provocat, o-dată, cîndva, melancolia poetului.

Puterea psihică creatoare a poeziei lui Eminescu e imaginația pusă în mișcare de un sentiment.

In *Ertare* și 'n celelalte bucăți e același lucru. Sentimentul poetului a chemat și a grupat o sumă de imagini. In toate, mai mult *vedem* pe femee. Nu e analiză a vieții interne, ci mai mult *viziune* plastică. Așa dar puterea creatoare a d-lui Vlahuță, e în primul rînd *imaginația*.

Viziune și evocare așa de puternică nu mai aflăm decît în paginile satirice ale poetului. Vă amintiți de profilul „criticului asasin", de doamnele din „Liniște", de comercianții din „Dan", de premiarea „Auguștilor Miri" ai lui Razi, prin intervenția academicianului Curtius Borceanu, protectorul mamei logodnicei lui Razi...

Și e foarte natural ca d. Vlahuță să reușească în zugrăvirea satirică. Imaginația e un proces psihic, pe care îl provoacă sentimentul. Iar cele mai puternice sentimente ale d-lui Vlahuță sînt, cum am văzut, sentimentul iubirii și al ridicolului. Nu numai *idignatio facit versus*, ci orice sentiment puternic, dacă cineva are talentul expresiei.

Iar cînd sentimentul e mai slab, atunci și imaginația e în deficit. Am văzut că d. Vlahuță, în opera sa, nu are trecut. Și nu are nici natură.

Pe d. Vlahuță nu-l interesează cu adevărat decît omul, și anume viața lui sufletească. Tot ceia ce nu-i omenesc, îl interesează puțin, cași pe d. Brătescu-Voinești. De aceia lipsește trecutul (realitatea omenească interesantă e prezentul) și natura. Cînd a voit anume să zugrăvească natura, în „Romînia Pitorească", a reușit. Dar *a umanizat-o*. In descripțiile din „Romînia Pitorească", „figura" cea mai des întrebuințată e prosopopeia. Oricum, „Romînia Pitorească" dovedește că d. Vlahuță a putut, cînd a trebuit, să aibă imaginație și pentru natură. Incă o dovadă că d-sa e divers, și că împrejurările au solicitat, pe rînd, deosebitele sale însușiri.

Să ne reintoarcem. Spuneam că la d. Vlahuță, cași la oricare alt scriitor, imaginația e pusă în mișcare de sentiment. Cu toate acestea, vom găsi, rar, trebue s'o spunem, viziuni care au ca pricină mai mult memoria lucrurilor concrete, caracteristică oricărui artist. Cîteva exemple: „In paltonul lui răblărit, așa, cu

ghetele scîlciate și cu pantalonii roși, *ferfeniță, pe la călcăe*, Arghir pășește hotărît și mîndru". E vorba de un licean sărac, de care autorul a văzut atîția! — „Biata cumnată-mea era întinsă într'un salon, pe un catafalc alb; două făclii îi ardeau la cap. *O babă îi apăra fața de muște.*" — La horă: „Ia lăsați-mi fata 'n pace, să nu mi o deochiați; — striga de după prispă Smaranda lui Ispas, înălțîndu-se dintre femei, și *potrivindu-și tulpanul pe la tîmple*". Din viața țărănească, pe care'o cunoaște de mic și așa de bine, autorul are adesea viziuni exacte. Dar cea mai reușită,—și aici poate fi vorba și de un sentiment puternic, nu numai de o continuă observație,—e zugrăvirea fermecătoarelor ocupații ale unui copil, din poezia *Prima lecție* al cărei *motto*: „Taci că doarme păpușa", are de autor pe *Mimi*. Cine nu-și aduce aminte de îngrijirile delicate pe care le dă Mimi *copilului* ei—păpușei. (Păcat de strofa ultimă, subiectivă și pesimistă, care, știu, e concluzia poeziei, dar care mai bine lipsea). Bucata aceasta e de un adevăr frapant și de o rară delicateță. In „Dan", d. Vlahuță a mai zugrăvit odată, aproape tot atît de fericit, un copil, pe Lori, fetița Anei.

Așa dar, o primă însușire de fond a d-lui Vlahuță e imaginația, și mai ales *imaginația reconstitutivă*, închegarea imaginilor,— mai ales subt imperiul unui sentiment, — conform cu realitatea. Imaginația d-lui Vlahuță nu inventează, d-sa nu are fantezie ca Eminescu în *Strigoii* ori în *Sărmanul Dionis*, sau ca Bolintineanu în *Mihnea și Baba* ori *O noapte la morminte*, ca să nu citez decît pe cei doi scriitori romîni prin excelență romantici. Să reținem această considerație.

In faza întâia a evoluției sale literare, puterea creatoare a d-lui Vlahuță este mai ales viziunea,—imaginația pusă în mișcare de sentimentul iubirii și de acela al ridicolului. Iată pentruce bucățile cele mai reușite din această fază, sînt satirile și poeziile de iubire.

In faza a doua, caracterizată prin romanul „Dan", puterea creatoare este analiza psicologică și mai ales analiza propriului suflet. D. Vlahuță a încercat autoanaliza și în faza întâia, în *Durerile lumii*. Dar nuvela aceasta e prea romantică, prea poetică: d. Vlahuță era prea tînăr, ca să se fi putut analiza profund și lucid.

In „Dan", cum am văzut, autorul a pus mult din psicolo-

gia sa, dar eroul nu e însuși autorul. Dan trece prin împrejurări care produc în sufletul său stări pe care nu le-a simțit autorul însuși, ceia ce însamnă că d. Vlahuță e în stare să analizeze și să redee și psicologia altora, înrudiți sufletește cu autorul.

D. Vlahuță are pagini de analiză sigură și fină.

Iată, de pildă, pe Dan, făcînd curs la pensionatul de fete al d-nei Raspal. Intre ascultătoare, e și d-ra Ana Racliș, pentru care de la o vreme Dan are un sentiment deosebit, care mai apoi va deveni iubire adîncă și pasionată.

Dar, la început Dan nu-și dă bine samă de acest sentiment.

Se știe însă că prezența unei femei iubite dă aripi inteligenții și imaginației unui bărbat. Și iată cu ce pătrundere și în ce termini fericiți redă d. Vlahuță această neobișnuită potențare a vieții sufletești, datorită curentului de simpatie și de înțelegere, care se stabilește între profesorul de pe catedră și eleva din bancă. Pagina ce urmează mi se pare una din cele mai bune ale literaturii noastre.

El, pe catedră, explică o lecție de psicologie. Ea, cu coatele pe bancă, se uită țintă 'n ochii lui, s'ascultă. Din cînd în cînd privirea ei inteligentă parcă s'aprinde de căldura frazelor lui, fața i se luminează; o vede gesticulînd, cu ochii ei limpezi și vioi, propriile lui gînduri, și setea ei de a-l asculta îl animează, dă minții și glasului lui o elasticitate și o vibrare particulară. El însuși se miră de lumina asta neobișnuită ce i se face în cap; cu o emanațiune de putere uimitoare ea îi trimete, din ochii ei fascinatori, o acuitate de simțuri, o dilatare inexplicabilă a minții, una din acele aprinderi și clarificări repezi a tuturor gîndurilor, pe care se zice c'o dă prima beție de eter. E scăpărarea a două suflete emoționate, misterioasa întîlnire a două raze de simpatie, forța nouă pe care o descarcă întotd-auna căderea pe acelaș ritmu și perfecta armonizare de vibrații a două unde de energie, de viață.

Și Dan avea atunci conștiința exactă a unui inextricabil echilibru de puteri intelectuale, se dedubla clar: în fuga vorbirii își vedea gîndurile înainte de a le rosti, cum răsar și se înșiră, legîndu-se, urzind cuvintele și construindu-se în fraze; își da samă în acelaș timp de sonoritatea și modulațiile glasului, de expresia figurii, de cumpătarea gestului și de efectul fiecărei fraze: atîtea percepții multiple ale momentului își găseau în el răsunetul și atenția cuvenită. Indărătul gîndurilor, pe care le spunea tare, un alt rînd de gînduri se ridicau, și el parcă le auzea cum îi șoptesc mereu: „Vezi tu ce jocuri curioase de umbră și de lumină trec pe fața ei albă și 'n ochii ei albaștri, o vezi cum te ascultă de cuminte și cum te 'nțelege? In momentul acesta ea te iubește fără să știe: vorbele tale intră și se așază în sufletul ei ca un ferment de lumină; acum dorm în ea, la sunetul glasului tău, toate impresiile din lumea 'n care'și poartă rochiile de mătasă și micile ei vanități și cochetării; nu te vede decît pe tine; ea te cugetă, și tot sufletul ei se pierde intr'al tău....“

Și iată acum, abia acum, și psicologia elementului *sentimental* al iubirii. Acum nu vom mai întîlni evocare de sensa-

ții și de expresii ale emoțiilor, ci analiza jocului intim și delicat al sentimentelor.

Acum d. Vlahuță nu mai imaginează atitudini, nu mai grupează imagini ca 'n *Erlare*; acum autorul se coboară într'un suflet omenesc, pe care-l cunoaște bine și pe care ni-l face și nouă cunoscut până în cele mai fine amănunte. E vorba de iubirea lui Dan pentru Ana, iubire care, după și din cauza marii nenorociri a Anei,—siluirea ei de către unchiu-său Peruianu,—ajunge pasionată:

„De cînd Dan aflase că Ana e săracă, simțea c'o iubește în adevăr cu tot focul, cu toată setea de fericire, cu toată puterea de a spera a tinereții lui“. Să se noteze cît e de justă observația, pentru un suflet de elită ca al lui Dan.

Iată acum sentimentul de cucernică adorație pentru ființa scumpă, cu atît mai scumpă cu cît este mai nefericită.

Seara ceasuri întregi se plimbă prin odae și cugetă la Ana, și plănuește; cîteodată s'așază la masă, își razimă capul de mînă, dar observă că, stînd jos, nu mai poate gîndi așa de liber și de clar, pare că o parte din energia covîrșitoare a gîndurilor lui tinde să se reverse, să se transforme imediat în mișcare fizică, și, ca un călător, care are un drum lung de făcut, se scoală grabit, și deapănă chilometri între ușă și fereastră... din cînd în cînd scoate din buzunar carta poștală dela Ana (prin care ea se abonase la ziarul unde scria Dan) îi vede mîna în forma literelor, citește în gînd fiecare vorbă, și i se pare că o aude pe ea spuindu-le, îi urmărește mișcările gurii pe fiecare silabă... *Paris, place de la République, 13...* între cuvintele *Paris* și *Place*, el descoperise urmele unui gînd al Anei. P mare dela cuvîntul Place, era făcut ca de tipar, întocmai cum îl făcea el: și-l observă cu un surîs de mîngîere.... desigur că s'a gîndit la dînsul cînd l'a făcut. Apoi o vedea, palidă și ostenită, la brațul lui tată-său, cutrierînd străzile Parisului,—două suflete nenorocite, neștiute de nimeni în haosul acelui oraș mare; închipuirea lui o arată deslușit: el o fixa cu privirea, îi cunoștea și alegea mișcările, pașii, cașicum ar fi mers încet pe urma ei, o vedea oprindu-se pe la vitrine, întorcîndu-și capul după un echipaj.... O, cît trebue să sufere ea acolo, în acel exil de rușine și de durere!... Ce-o să se facă ea acum?

Dar iată și marea însemnătate ce o au în viața lui Dan *privirile* ei, singurele ei mărturisiri și declarații. Dan și-aduce aminte de altă dată, de mai înainte de nenorocirea ei:

Nu-și vorbiseră... dar cîte nu-și spuneau ei cînd se uitau așa pierduți unul la altul, înfiorați de misterioasa atingere a sufletelor lor, simțind amîndoi din lumina ce răsărea deodată pe fața lor, din focul și duioșia cu care se priviau, că în momentele acelea se înțeleg, viețile lor se sorb și se topesc într'un singur gînd și ei își dau bine sama că, dacă stau așa neclintiți și pătrunși ca de-o evlavie sfîntă, e că 'n existența lor se oficiază un act solemn, o taină mare, ceva care dă fiorul eternității.

Insfîrșit Dan, îndemnat și ajutat de Priboianu s'a dus la

Paris, să ceară pe Ana în căsătorie. Dar iubirea mare face timid pe un om ca Dan și el nu îndrăznește să se ducă la ea. El are, sau își inventează ca justificare a timidității sale, scrupule delicate.

> Din cînd în cînd își iuțește pasul și trece cu aerul unui om zorit de afaceri,—și peste zece minute se întoarce ca și cînd ar fi uitat ceva. Inălțimea edificiilor, mulțimea ferestrelor, bogățiile vitrinelor, îi ostenesc ochii, îi sperie gîndurile; și mereu se uită, fără să vrea, la colosala statue din mijlocul pieții. Il obsedează atitudinea neclintită, calmul figurii și brațul ridicat al femeii-uriașe, cu sfînta creangă de măslin, pe care i-o întinde cu un gest solemn, de o extremă, exasperantă paciență. Sufletul lui agitat se simte contrariat de imobilitatea lucrurilor din afară. I se pare că statua Republicii înadins stă acolo, ca să-l observe cu privirea ei fixă, cum se poartă de colo, colo, fără astîmpăr; se sfiește de ea ca de-o ființă vie, indiscretă, care-l spionează și-i ia sama la toate mișcările lui.
>
> De cîte ori se apropie de casa în care stă Ana, simte că o durere surdă îi strînge inima și-i tae respirarea, parecă-l arde ceva pe piept, picioarele i se moae, și-l umple o frică neînțăleasă, un sentiment penibil de lașitate, care-i discordează toți nervii și-l prostește.
>
> A încercat adesa să-și ia inima 'n dinți și să intre, dar gîndul că ar face o impresie rea vizita lui neașteptată, și că ar fi o lipsă de respect pentru durerea acelor două suflete zdrobite, să le turbure din liniștea și izolarea în care s'au refugiat, gîndul acesta îi răsărea în minte și-l oprea brusc, ca și cum i-ar fi intrat un glonț în cap.

Dar însfîrșit, întîlnind pe tatăl Anei se duce cu el acasă. O așteaptă în salon:

> S'auzeau pe sală pași, zgomot de uși, cîte-o chee răsucindu-se 'n broască cu 'n scirțiit metalic. I se părea că stă acolo de multă vreme, nu-și mai dădea samă de cînd. Avea clipe de uitare, întunecări subite, ca într'o luptă cu somnul; inima-i era mai potolită: un sentiment mai mult de osteneală, decît de neliniște, toropirea și molicinnea, pe care o lasă în organismele plăpinde o violentă zguduire de nervi...

Insfîrșit Dan începe declarația, greu de tot, „ca un om care moare": „Te iubesc". Dar ea vrea să-i amintească de nenorocirea ei, ca de ceva care l-ar putea împiedeca s'o iubească. Dan vrea să-i răspundă. Ana, în timpul acesta, se scoală să aprindă lampa, aburește sticla, o șterge, netezește fitilul cu chibritul aprins, potrivește lumina... „*Pregătirea* aceasta, observă perfect d. Vlahuță, scăzu curajul lui Dan; liniștea Anei îl intimida,—nu mai știa cum să 'nceapă".

Toate aceste observații, cu atît mai interesante, cu cît sînt mai detaliate, ne fac să cunoaștem nu numai sentimentele, despre care e vorba în citatele de mai sus, ci și întreg sufletul, întreaga fizionomie a lui Dan, pentrucă detaliile redate de d. Vlahuță sînt caracteristice pentru un anumit fel de temperamente. Ele presupun o întreagă psicologie. In alegerea lor, d. Vlahuță

dă dovadă de acea absolut necesară însușire artistică: alegerea esențialului.

Și totuși, un lucru foarte curios, dar numai la prima vedere. Dacă, după ce am închis cartea, *pricepem* perfect sufletul lui Dan, în schimb ființa fizică, silueta lui, mișcările lui—nu le *vedem*. D. Vlahuță nu ne dă *viziuni*, ci numai stări sufletești. Imaginația plastică nu are aproape nici un rol în crearea tipului lui Dan. D. Vlahuță nu-l vede bine *din afară*. Il vede bine numai pe din lăuntru, substituindu-i-se cu ajutorul simpatiei intelectuale.

Și din contra, Ana nu e suficient analizată sufletește. In schimb, o *vedem* așa de bine, încît n'o mai uităm. Frumusețea, grațiile, cochetăria ei, sînt redate prin viziuni precise, presărate ici și colo, ca din întîmplare:

> Nedeprins cu balurile, lui Dan (la balul școlar de fine de an) i se părea stranie, îl tulbura cu libertățile ei copila aceasta neastîmpărată, inconștientă, care se vîra în sufletul lui, aproape îl îmbrățișa, rizătoare, luminoasă, de o diabolică frumusețâ, în rochia ei de vară, albă. Mai la deal (sînt în excursie) ajunseră pe Ana, care se rezlețise și-i aștepta sub un fag bătrîn, surîzîndu-le de departe, drăgălașă sub pălăria ei de pae, ale cărei borduri largi ondulau la fiecare mișcare. Un vual alb ușor înnodat sub bărbie îl flutura pe sîn încet, de-o abureală de vînt,—părea o chemare discretă, un semn delicat, timid, abia înțeles ca tremurarea primului gînd amoros.—Ana, dreaptă și sveltă în rochia ei albastră închis, ale cărei poale acopereau de amîndouă părțile șeaua și coastele calului, până la scări, își mlădia trupul după mișcările calului: era o legănare de panteră, ceva indefinit, care se suia dela talie și, cuprinzîndu-i sînii și umerii rotunzi, îi șerpuia ca o undă de lumină pe la gît, și părul ei blond ridicat la ceafă... era ceva misterios, care-ți dădea fiori.

Deosebirea între redarea Anei și a lui Dan se explică perfect, dacă ne gîndim că *imaginația* d-lui Vlahuță e pusă în mișcare de sentimente. D. Vlahuță are *viziunea* Anei, căci am văzut că în poezii are viziunea femeii. Frumusețea și gingășia ei l-au impresionat, imaginile s'au săpat în minte, *sentimentul* a redeșteptat și a grupat imaginile.

Lipsa de pătrundere în sufletul Anei a avut ca rezultat slăbiciunea părții a doua a romanului, unde e vorba de neînțelegerile dintre Ana și Dan, isprăvite cu o catastrofă. Dan fiind analizat psicologicește, cetitorul îi cunoaște suferințile morale și-l compătimește; pe ale Anei însă nu le cunoaște, căci autorul nu le arată, pentrucă nu le analizează decît puțin, și atunci cetitorul are impresia că Ana e rea, și că nu are motive suficiente să se socoată nefericită. Are impresia că Dan e victima Anei, că, în orice caz, ea e mult mai vinovată decît Dan.

In partea a doua a lui „Dan" avem o problemă foarte interesantă: procesul de dezagregare naturală a unei familii, fără intervenirea unor cauze excepționale, cum ar fi înșelarea, contractarea unor vițîi, sau altele. Se știe că „neînțelegerile" familiare se isprăvesc cu nebunia lui Dan. S'a zis că Dan a înnebunit din cauză că purta în el demult germenele nebuniei. E imposibil de admis această explicație. Afară de durerile de cap, nici in viața lui, *nici in a ascendenților săi*, nu vedem nimic, care ar putea să ne arăte pe Dan ca un om predestinat nebuniei. Afară de aceasta, romanul ar avea un înțeles cu totul altul decît acela pe care că a voit să i-l dea d. Vlahuță. Ar fi un roman psihiatric—și nu psicologic și social, cum, fără îndoială, a fost în intenția autorului. Dan este un intelectual rafinat, cinstit, dezarmat, într'o lume rea și însoțit cu o femee educată burghereşte, care, la urma urmelor, nu-l poate pricepe. Aceasta e tema d-lui Vlahuță.—Desigur însă că împrejurările, prin care trece Dan, nu ar fi făcut pe oricine să înnebunească. Trebuia o fire peste măsură de impresionabilă și o complexiune fiziologică slabă. Dar aceasta nu însamnă că era un organism predestinat nebuniei.

Un lucru însă. In partea aceasta a doua a romanului, „psicologia" e numai jalonată. Nu ni se dău îndeajuns fapte, care să *justifice* nebunia lui Dan. E una din slăbiciunile romanului. Prima, am spus-o, e analiza insuficientă a sufletului Anei.

Dar să vedem pentru ce această căsnicie e nefericită.

Mai întâiu, fiindcă in iubirea lui Dan pentru Ana se ascunde tot *egoismul* iubirii masculine. Iar acest egoism îi va produce lui Dan cu atîta mai multe dureri, cu cît, pe de o parte el este un suprasensibil, și cu cît, pe de altă parte, iubirea femeii sale devine din ce în ce mai puțin idolatrizantă.

Dan iubește pasionat—și ar fi deajuns atîta, ca să știm că el va dori ca toată viața femeii sale să nu aibă alt scop decît persoana lui. Dar Dan este și un subiectiv prin excelență, cum l-am văzut de-atîtea ori. Și ce poate fi mai absorbant decît pasiunea unui subiectiv! Afară de aceasta, Dan este un poet, care vrea să fie admirat de toată lumea, și care va fi rănit de moarte, cînd femeia iubită nu-și va consacra vremea furată sărutărilor,—admirației operelor bărbatului ei. Iar peste toate acestea izolarea lor de mai tîrziu, cînd Dan nu are nici cunoscuți, nici relații și ocupații ori preocupări *sociale*, îl va face să concentreze totul în femeia sa. Sentimentele și purtarea ei față cu el vor

căpăta o însemnătate exagerată, sufletul Anei va deveni obiectul analizei de spion a lui Dan. Anei i se va cîntări orice mișcare, i se vor descoperi momente de distracție, de „răceală", care vor răni amorul lui propriu. Mici evenimente neînsemnate vor lua proporții de catastrofe iremediabile. — Acest egoism l-a redat foarte bine autorul în cîteva scene, ori în cîteva considerații analitice.

O conversație între Ana și Dan, pe la începutul căsniciei lor, în București. Își amintesc de vremea cînd nu-și spuseseră că se iubesc.

— Te gîndeai tu pe-atunci, c'ai putea fi a mea?

Și Dan, surizînd ca de farmecul unui vis, o strînge la sîn ș'o sărută dulce pe colțul gurii.

— Acum mi se pare că m'am gîndit totdeauna, și cred că n'ași fi putut trăi fără tine, dar atunci... Știu eu? Eram așa de proastă.... Tu ai spus doicii să mute patul de-acolo?

— Eu, ca s'astupe ușa care dă 'n coridor.

Fusese o ceartă între slugi din cauza asta. Ea începu să-i înșire, ce-a zis doica, ce-a zis bucătăreasa, fiecare 'n limba ei, cum gesticulau și țipau una la alta, furioase că nu se pricep, și crezînd că, dacă strigă vorbele mai tare, or să se priceapă...

— Era nostim de tot, eu ascultam de aici și muream de rîs.

Nu-i așa că scena e foarte naturală? Niște oameni căsătoriți se desmiardă; femeii îi vine în minte o întîmplare casnică, importantă pentru ea; o istorisește tovarășului ei, jucînd pe cele două servitoare; se uită în ochii lui să vadă dacă și lui i-a făcut impresia că întîmplarea, de care face ea haz, e „nostimă".

Dar nu! Pentru Dan aceasta e o nenorocire. Deși ea îl iubește, încît „se doresc cînd nu se văd cîteva ceasuri", totuși el ar vrea și mai mult: să-l iubească Ana cu frenezie în fiecare moment. Săritura Anei dela evocarea pasionată a începuturilor amorului lor la întîmplarea cu cele două servitoare, pe Dan îl tulbură „ca o răsturnare violentă și brutală a legilor minții omenești". „Aceste ruperi subite de idei" ale Anei, adică întreruperea amorului prin fapte ori gînduri de altă natură, „pe Dan îl dor".

O scenă tot așa de caracteristică pentru egoismul iubirii pasionate a lui Dan, și o scenă tot așa de bine redată, e aceia unde Ana, la aflarea știrii că tatăl ei a murit, se refuză amorului lui Dan.

Ea era în brațele lui, cînd el îi spune că tatăl ei a murit. „El vru să-i sărute mîna; cu'n țipăt de groază ea se smulse din brațele lui, ferindu-se ca de o atingere vinovată, ce profana

doliul ei sînt"... Observația e justă și profundă. Nici o altă iubire nu „profanează" doliul după tată. Amorul însă, amorul pasionat și deci cu elementul fizic covîrșitor, e simțit de femee ca o profanare.—Dar „Dan suspinînd îi sărută părul despletit, gura lui *arsă* îi șoptea cuvinte de adorație, o implora... să-i fie milă de viața, de inima lui bolnavă". Nu e admirabilă observația d-lui Vlahuță? Dan se roagă de Ana, în momentele acestea, să-i fie *milă* de *el*!—Dar ea nu vrea să-l asculte, plînge cu capul în perne și scutură din umeri ca s'o lase în pace. Și atunci Dan „simți un gol în suflet, ca o retragere bruscă a iubirii lui vexate". Mai mult încă: începe să aibă sentimente rele pentru ea. „De ce-l gonea ca pe-un străin, în loc să-și plece capul pe sînul lui și să plîngă cu el, căci și el era orfan". Și atunci lui Dan „i se păru c'o vede la școală, răsfățată, cochetă, fudulă de mînile ei albe". Iar la înmormîntare, „până 'n gît îi venea să-i spue: Ce va să zică asta? Parcă l-ași fi omorît eu..."

Incă odată, egoismul feroce care se ascunde în amor, e redat cu toată cruzimea adevărului în paginile acestea, din care am citat mici fragmente. Dar de acest egoism își dă *însfîrșit* samă și Dan însuși! „Firea lui bună și miloasă îl dojenea pentru momentele acelea de rătăcire și de egoism, în care el se alarma numai de suferințile lui".

Căința lui e sinceră, dar egoismul acesta e incurabil.

Il vom studia și subt altă formă: izolarea Anei de viață, —cauza nenorocirii lor.

Ana s'a desfăcut de rude, și pentrucă ele se purtaseră rău cu dînsa, și din cauză că, intrată în lumea artiștilor, le despre-țuia pentru fumurile și pentru obtuzitatea lor, și din mîndrie, mîndria rudei sărace, și pentru a face pe placul lui Dan: „Cum ai crede tu c'ași merge?" spune ea lui Dan, cînd acesta o întreabă ce răspuns a dat surorii ei Matilda, femeia ministrului. — Această nefirească izolare de lume are efecte rele asupra Anei. „Adesea zilele i se păreau lungi, apăsătoare; singurătatea îi dădea gînduri urîte".

Dar nu ajunge atîta. Dan, care visă altădată să meargă cu ea în lumea mare, să lupte, să aline suferinți,—și nu „în singurătăți,"—acuma îi propune: „Să plecăm din București. Să ne retragem". Și se hotărăște să meargă ca judecător la Pungești, unde au să fie singuri, el are să scrie cîte un volum pe an,—și alte planuri de fericire. „Ana fu apucată de-o bucurie copilărească", — în adevăr „copilărească", pentrucă farmecul nou-

tății, gîndurile de idilă, libertatea întrevăzută îi mascau trista realitate a unei recluziuni voluntare.— Priboianu își dă samă de toate urmările acestei izolări de lume: „I-a arătat lui Dan răspunderea pe care și-o ia, ducînd pe Ana într'o lume, de care și el se va sătura peste cîteva luni. Insăși iubirea lor va suferi de monotonia acelorași vorbe, acelorași impresii, pentrucă toate se 'nvechesc cu vremea; și într'o bună dimineață or să se simtă străini, singuri...".

Dar Dan nu pricepe evidența acestui adevăr și pleacă. Mult mai tîrziu va înțelege și el vorbele lui Priboianu, atunci cînd ele vor începe să se adeverească: „Eu înțeleg foarte bine, zice Dan Anei peste o bucată de vreme, eu înțeleg foarte bine că nu-i acesta un ideal de viață, și că mai ales pentru tine trebue să fie un supliciu strîmtorarea și pustietatea asta, în care te-am adus".

Și 'n adevăr, Ana trăește nu numai în pustietate, ci și în strîmtorare.

„Pustietatea", lipsa de variatele preocupări ale vieții, lipsa de prietini și de prietine, lipsa acestor corective ale „monotoniei", de care vorbea Priboianu, va face să scadă iubirea, căci acești oameni, veșnic unul lîngă altul, veșnic cerînd toată plăcerea vieții unul dela altul și cerînd iubirii totul, deci mai mult decît ea poate da, vor ajunge să se plictisească unul de altul, să se urască chiar. De fapt, nu se plictisesc odată amîndoi—acesta e cazul cel mai bun. Se plictisește, foarte puțin ce-i drept, mai întâiu ea. El sufere din cauza aceasta. O tortureează cu reproșurile spuse din gură ori din ochi. Ea se revoltă, căci nici nu înțelege ce-i cere el, Dan cerîndu-i, cum am văzut, așa de mult. La rîndu-i, el se enervează și 'ncepe s'o urască, iubind-o totuși (sentimentul cel mai dureros), -și așa mai departe, ajung la injurii crude, ireparabile, urmate de împăcări după care vin scene și mai grozave, până ce Dan înnebunește.

De remarcat sînt aceste treceri necontenite dela sfadă la desmierdări. Aceasta e caracteristic pentru căsniciile în care nimic nu leagă pe soți, decît „amorul". Intre două perioade de „amor", rămîn doi străini, constrînși la coabitație, care se urăsc poate și din cauză că fiecare simte inconștient că nu e pentru celalt decît un obiect de plăcere. De acest lucru își dă samă și Dan, dar prea tîrziu. Simte că și el nu mai are „îmbătătoarele fioruri ale primelor sărutări" și că răcirea sentimentelor face

să se redeschidă „vechea prăpastie, pe care *nu mai au cu ce s'o acopere*".

Și 'n adevăr, ei nu erau în situația cînd amîndoi soții luptă, ca tovarăși, pentru existență, nici nu aveau scopuri comune în viață; nici copii,—o legătură așa de mare prin ocupațiile, preocupările și răspunderea comună a soților. Ba nu erau nici din aceiași clasă. Oricît se schimbase ea, „boeroaica" rămăsese—și acum, cînd s'a dus amorul romantic care făcea din ea lucrul lui, cînd Dan îi devine mai indiferent, cînd el, *odată ce a cucerit-o*, nu-i mai propagă idei înnalte,—acum „aristocratismul" din ea apare din nou. Să se mai adaoge și „strîmtorarea" de care vorbea Dan: Odăițile preotesei din Pungești, mai la urma urmelor începură s'o întristeze pe biata Ana, fiica marelui boer Racliș.

Dar, la început, Ana a fost fericită la Pungești. Fericită ca 'ntr'o excursie, cînd chiar privațiunile sînt plăceri. Ș'apoi la 'nceput e tot subt puternica influență a lui Dan. „Ea împrumuta inconștient frazele lui Dan; vorbea de liniștea necesară unui artist"—cînd își pregăteau bagajele pentru Pungești.

Dar după puțină vreme, apar efectele prezise de Priboianu. Abia așezați în orășelul acela pierdut și ei încep să se 'ntrebe: «Ce fericiți sîntem acum! Nu-i așa?» „Și ei se întrebau mereu cu 'n fel de frică..."

Ana începe să-și exprime displăcerile ei. Aici se dă pe față și mai bine egoismul lui Dan, egoism pe care d. Vlahuță îl analizează perfect, deși prea sumar. Și tot de aici începe să simtă cetitorul insuficiența analizei sufletului Anei. Nu doar că ea a fost până aici mai bine analizată, dar de acum înnainte insuficiența aceasta e mai vădită, pentrucă drama cu care se închee romanul e jucată de doi,—și glasul unuia se aude mai rar și nu tocmai distinct.

Efectele izolării și ale celorlalte împrejurări, de care vorbeam mai sus, Ana începe să le simtă puternic. D. Vlahuță le arată, dar în termini generali: „Ana se uita pe fereastră cum ninge: inconștient i se urzea în cap o comparație între natura de-afară și sufletul ei; ea-și punea ochii pe cîte-un fulg mare de zăpadă; îl urmărea cum se lasă de 'ncet... tot așa de reci, tot așa de ostenite cădeau și gîndurile ei, ca dintr'o înălțime misterioasă, pierdută, dincolo de existența ei; și tot așa se simțea că se scufundă, se îneacă într'o vastă, nemărginită monotonie, toate iluziile, toată viața ei".—Iată, spusă, toată starea sufleteas-

că a Anei,—spusă, dar nu arătată. D. Vlahuță urmează: Iarna de-afară îi „răscolea dorințile și vanitățile ei adormite", îi aducea aminte „de policandrele saloanelor cu parchetul lustruit... de eleganța rochiilor, de nespusa, amețitoarea voluptate a valsului". Fără îndoială, *și* aceasta era o cauză de tristeță dar, fără îndoială iarăși, că erau și altele pe care d. Vlahuță nu le spune. Și chiar cauza aceasta, exprimată așa, pare și mai frivolă decît e în realitate. In fond, ceia ce se petrecea în Ana era mult mai profund, căci și ea era un om... Și apoi viața nu o cruțase deloc. Ana era *singură*. Soarta o adusese în așa împrejurări, că Ana nu avea un scop în viață. Și atunci „rochiile" și „policandrele" sînt un refugiu, și nu un ideal.

Dan însă n'o înțelege. El nu pricepe cum de nu se mulțumește ea „cu căsuța și amorul",—el care e judecător și poet, care la urma urmelor, tot are cu ce să-și umple viața. E drept că el ar vrea să aibă și ea o ocupație: admirația pentru arta lui. Dar arta, mai cu samă a altora, ocupă așa de puțin loc în viața cuiva, mai ales a unei femei!

Și nu tîrziu încep și certurile. „Ia lasă-mă, că m'am săturat... nu-mi mai face morală, te rog!—Oh, cum mă torturi, răspunde Dan.—D'apoi tu !... cînd ai ști..." „Ei se priviră cu ură, cu o sălbatică poftă de a-și spune cuvinte grele, veninoase, ireparabile". Și, mai tîrziu, ajung chiar să-și spună asemenea cuvinte, cu vîrf și îndesat. In curînd ea nici nu-l mai admiră ca scriitor, pe cînd lui „i-ar fi plăcut ca ea să-l găsească superior până și în cele mai neînsemnate lucruri".

Dar Ana are ocazie să iasă în lume, să petreacă. Ea face cunoștință cu familia proprietarului Pungeștilor. Familia aceasta o adoră, mai ales domnișoara Elvira. Ana tîrăște pe Dan la bal (căci lui nu-i plac balurile). Balul acesta e o crimă: „De ce ți-ai legat existența de-o ființă, pe care n'ai înțeles-o și care nu te poate înțelege?" se 'ntreabă Dan. La bal, firește, el nu joacă. Aici, Dan are sentimente variate și foarte egoiste: că Ana joacă și-l lasă singur; că Ana „se îmbată de privirile care o admiră, de brațele care-i cuprind talia ș'o poartă în vîrtejul valsului, de șoaptele măgulitoare pe care le aude în jurul ei!". Și, însfîrșit un sentiment de gelozie fizică: „Oare ce se petrece în mintea ei, cînd se simte în brațele unui om străin, cînd respirarea lui...? O, ce gust depravat, să-ți despoi gîtul, brațele și pieptul". In realitate, la Ana nu era numai decît depravare în gust: rochia ei era ca toate rochiile de bal. Iar a crede că

o femee își despoae gîtul, brațul și pieptul din depravare, e a judeca din punct de vedere curat bărbătesc. Dar Dan e așa de convins că rochia decoltată a Anei, dansul cu „străinii" și neglijarea lui e o crimă, încît e sigur, la întoarcere, că ea va lua vorbă de păcatele ei, ca să se scuzeze oarecum și să-l consoleze. —Cetitorul a priceput cu ce luciditate analizează d. Vlahuță acest egoism al amorului în sufletul distins și bun al lui Dan. Aceste pagini sînt o contribuție prețioasă pentru ilustrarea caracterului aproape patologic al amorului-pasiune.

De aici încolo, acești doi oameni se vor tortura—afară de momentele de „amor"... Și totuși Ana, în urma împrietinirii cu familia Spano, începuse să se îndrepte, să se poarte bine cu Dan (așa e de adevărat că izolarea ei era o cauză puternică a atmosferei rele din casa lor). Însă Dan n'a putut suferi împrietinirea aceasta a Anei. Simțul de proprietate nu i-o îngăduia.

Dar mă opresc aici cu analiza. Voiam să arăt că d. Vlahuță e un psicolog de forță, cînd e vorba de tipuri congenere sieși. Am mai arătat că, subiectivist cum îl știm, analiza sa nu putea fi la aceiași înnălțime cînd a fost vorba de Ana. Cu ocazia aceasta am făcut și analiza romanului „Dan".

Așa dar, a doua forță creatoare a d-lui Vlahuță este analiza psicologică a propriului său suflet sau a celor înrudite.

O paranteză. De ce romanul „Dan" a avut un succes mai mic, decît acel pe care îl merita? Mai întâiu trecuse, sau era pe punctul de a trece, vremea subiectivismului. Însuși d. Vlahuță începe, imediat, în *Viața*, să cultive genuri mai obiective. Apoi evenimentele din roman sînt mai mult interne, se petrec în suflete. Însfîrșit, mai poate fi o cauză și dușmănia socialiștilor, care alcătuiau o mare parte din publicul cetitor, și care aveau ziare cu trecere și pe criticul de-atunci *en titre*, d. Gherea.

*

Așa dar,—recapitulînd,— în faza primă d. Vlahuță reușește mai cu samă în poezia erotică și satirică, puterea creatoare fiind *imaginația*, pusă în mișcare de sentimente.—În faza a doua, d-sa reușește în romanul subiectiv, forța creatoare fiind *analiza psicologică* a tipurilor înrudite.

În faza a treia, vom observa și o schimbare în economia forțelor creatoare. D. Vlahuță nu mai cîntă amorul decît foarte rar. Nu cultivă satira așa de mult ca înainte și nu mai este nici subiectiv.

Pentru literatura obiectivă, pe care o cultivă de acum înainte, i-ar trebui alte însușiri, căci cele două însușiri pomenite nu pot fi până acum forțe creatoare în nuvela obiectivă.

Și 'n adevăr, schițele și nuvelele d-lui Vlahuță nu se mai caracterizează prin însușiri bine definite. Nu mai găsim în ele viziuni puternice, ori pagini de psicologie. Viziuni răzlețe are d. Vlahuță și mai ales de țărani, pe care-i cunoaște bine. Dar nu mai avem închegări de viziuni, care să ne dee tipuri.

Dacă nuvelele și schițele d-lui Vlahuță din această fază, au valoare, apoi aceasta se datorește variației și interesului subiectelor, luate din medii felurite; cugetărilor și considerațiilor asupra vieții ce răspîndește autorul în bucățile sale; formei frumoase; intelectualismului său,—faptului că stai de vorbă cu un om foarte interesant.

Și în adevăr intelectualismul caracteristic acestui scriitor în toate fazele evoluției sale literare, ne apare ca forța creatoare preeminentă în faza despre care e vorba acum.

La acest intelectualism s'ar putea reduce și acea prețioasă turnură de spirit a d-lui Vlahuță, care dă o savoare specială scrisului său: E *spiritul*, care trebue deosebit bine de satiră și de humor cași de „vorbele de spirit", care provoacă rîsul, e acea finețǎ a inteligenții, care parcă abia atinge lucrurile, și le spiritualizează, transformînd în element artistic chiar și materialul trivial. Iată de pildă, cum redă d. Vlahuță un accident nenorocit, ce i s'a întîmplat, pe cînd era monitor de bancă în clasa III-a: „Hei băețaș, îți pică batista!" M'am întors firește să văd ce e: îmi atîrna ceva dar nu era batista. Alvițarul pufni de rîs. Ce dobitoc... Să-și bată joc de un *monitor!* Dar și mama, zău, pe semne că nu știa altă croială de pantaloni!"

D. Vlahuță și alți scriitori ai vremii sale au fost înamorați mai mult de idei, în deosebire de scriitorii de azi, înamorați mai mult de viață. Iată pentruce cei dintâi au fost mai mult critici, literatura lor fiind mai cu samă expresia artistică a unor idei, pe cînd cei din urmă sînt mai mult creatori de viață.

Acest intelectualism ne explică pentruce d. Vlahuță este așa de variat; și tot el ne explică prodigioasa sa activitate pur publicistică: articole sociale, literare, critici de artă, conferențe, polemici, etc..

(Urmează)

G. Ibrăileanu

Note pe marginea cărților

„VICTORII MUTILATE" A LUI GABRIELE D'ANNUNZIO

Rareori criticul dramatic s'a aflat în fața unei probleme mai dificile, ca acea pe care o ridică piesele lui Gabriele d'Annunzio. S'a pus adesea întrebarea dacă sînt ele emanațiunea unui spirit adînc pătruns de intuiția particulară a necesităților scenice, sau numai rezultatul fanteziei capricioase a unui artist de geniu care, rupînd cătușele unei creații uniforme, a crezut de cuviință să treacă și în domeniile dramaturgiei.

Chestiunea aceasta a suscitat polemici vii, dar argumentele (uneori destul de contestabile) risipite de o parte și de alta, n'au fost de natură să lămurească pe cetitorul imparțial.

Nesiguranța în care plutesc încă părerile asupra teatrului scriitorului italian, se datorește după cît se pare greutății întîmpinate de critică în selecțiunea elementelor pur dramatice aflate în piese. De aceia, în decursul analizei *Giocondei*, a *Orașului mort* și a *Gloriei* (reunite de autor subt titlul *„Victorii mutilate"*) vom căuta să scoatem în relief calitățile scenice care se desprind din aceste opere.

*

Gioconda se adresează, prin fineța concepțiunii ei, unei minorități consumate în cunoașterea lucrărilor de artă; de aceia nu s'a putut bucura niciodată de succesul zgomotos, pe care îl provoacă entuziasmul deslănțuit în profunzimea maselor. Înțelegerea ei, rămînînd apanajul unui grup restrîns de spectatori, s'a lovit de concepțiunile preformate și de iritabilitatea indivizi-

lor care compun o asemenea lucrare; dar, cu toate criticele întîmpinate, prea puțini au tăgăduit valoarea acestei opere, izolată prin spiritul ei de restul producțiunii dramatice universale.

D'Annunzio a căutat să prezinte în *Gioconda* lupta ce se dă în sufletul artistului între tendința de a duce o viață agitată de frigurile inspirațiunii și înclinarea către un traiu mai liniștit, dar nefast lucrării imaginative. Tendințele acestea contrare sînt reprezentate în piesă de Gioconda, iubita și inspiratoarea sculptorului Settala și de soția acestuia, Silvia, care întrupează toate virtuțile domestice.

Nemai putînd duce viața imposibilă între femeia sa, pe care nu vrea s'o înșele și Gioconda, pe care o iubește cu pasiune, sculptorul Lucio Settala încearcă să se sinucidă. Revenit la viață prin îngrijirile și jertfele neîntrerupte ale soției sale, Lucio se crede liberat de subt influența covîrșitoare a Giocondei, cînd o scrisoare pasionată din partea acesteia, trezește vechea dragoste în el. Silvia, voind să previe o întîlnire între Settala și Gioconda, e silită să dea ochi cu rivala sa.

In atelierul sculptorului, ambele femei se întîlnesc și își dispută drepturile asupra bărbatului iubit. Silvia, simțindu-și inferioritatea față de inspiratoarea operelor lui Settala, încearcă s'o exaspereze, povestindu-i neadevărul că sculptorul batjocorise scrisoarea ce ea îi trimisese. La auzul insultei sîngeroase furia Giocondei nu mai cunoaște margini. Știind că statua ultimă a lui Settala, (o minune a creațiunii sculpturale, lucrată după modelul ei) e încă în atelier, se repede s'o doboare. Silvia se interpune și statua grea cade pe mînile ei, strivindu-i-le. Statua este salvată, dar Silvia va rămîne mutilată.

Acesta este sfîrșitul actului al treilea. Intîlnirea dintre Silvia și Gioconda, condusă cu multă artă, pune față în față principiile antagonice din piesă și le face să predomine succesiv, până în momentul triumfului Giocondei. In actul al patrulea, Settala, care nu mai apare pe scenă, va continua viața agitată în mrejele iubitei, iar Silvia, mutilată, își va plînge soarta ei nenorocită.

D'Annunzio a condus primele trei acte cu un tact care, ferit de cîteva deviațiuni neconvenabile scenei, ar fi alcătuit o lucrare de o arhitectonică desăvîrșită. Lupta ce se dă în sufletul frămîntat al sculptorului între dragostea cruțătoare pentru soție și pasiunea puternică pentru model, teama chinuitoare a Silviei ca nu cumva Gioconda să recîștige afecțiunea soțului ei, conflictul îndrăzneț, reliefat prin prezența simultană a ambelor femei în atelier și culminarea prin jertfa Silviei, sînt elemente de o valoare dramatică incontestabilă.

Dar d'Annunzio a mai creat un act care, după culminarea ultimă, trebuia să se lovească de oarecare dificultăți tehnice. Actul acesta e însă mai prejos de orice așteptări, deoarece, palid ca forță, deviază în situațiuni melodramatice. Dela început, până la sfîrșit, întregul act este rezervat pregătirii unei întîlniri

intre Silvia, mutilată, şi fiica ei, Beata, care n'a aflat încă nenorocirea. Intîlnirea e emoţionantă, dar de o calitate emotivă puţin însemnată.

Am spus că *Gioconda* se deosebeşte prin felul concepţiunii ei, de tot ceia ce teatrul contemporan a creat în acest senz. Personajele înfăţişate în piesă, cu sensibilitatea lor ascuţită, cu delicateţa gesturilor şi cu armonia mişcărilor lor, par a trăi într'o lume depărtată, pe care numai evocarea artei autorului o face să apară înnaintea privirii noastre tulburate. Viaţa acestor personaje, cufundată parcă într'o continuă frenezie şi exaltare, e colorată doar de isbucnirea puternică a patimilor lor. Dar exaltarea aceasta a vieţii serveşte, în piesele scriitorului italian, drept prilej unor elanuri poetice, de un efect puternic. Vom cita cîteva rînduri din *Gioconda*, în care Settala o descrie pe aceasta prietenului său:

„Femeia asta se transformă mereu, ca un nour care, din secundă în secundă îţi apare schimbat... Fiecare mişcare a corpului ei distruge o armonie, spre a crea o alta, mai frumoasă. O rogi să se oprească, să stea nemişcată; şi prin toată nemişcarea ei trece un torent de forţe obscure, cum trec gîndurile prin ochi. Inţelegi?... Viaţa ochilor, privirea, acest lucru indicibil, mai expresiv decît orice sunet şi decît orice cuvînt, infinit de adînc şi cu toate acestea trecător ca un fulger, mai rapid decît fulgerul, nemăsurat, atotputernic: într'un cuvînt *privirea*. Ei bine, închipui-ţi viaţa privirii răspîndită peste tot corpul ei. Un tremur al pleoapelor transfigurează o viaţă omenească şi exprimă o imensitate de bucurie sau de durere... Inchipui-ţi acest mister peste tot corpul ei! Inchipui-ţi, pe toate membrele ei, dela frunte până la călcîie, această apariţiune succesivă de vieţi fulgurante... Tot corpul ei este ca privirea"...

Dintre toate însuşirile cerute unui autor dramatic, desigur că darul conducerii rapide a situaţiunilor lipseşte mai mult lui d'Annunzio. Precipitarea înfrigurată a evenimentelor, pe care o întîlnim atît de des în piesele moderne, se disolvă la dramaturgul italian, într'o abondenţă verbală neînfrînată, care tărăgăneşte mersul acţiunii scenice. De asemeni bogăţia imaginilor care se ivesc în fiecare clipă în mintea autorului, încarcă scenariul cu o mulţime de naraţii şi de descripţiuni nefolositoare. Astfel, spre a nu cita decît un singur exemplu, în actul întăi, Cosimo, cumnatul lui Settala, povestind acestuia o călătorie făcută prin Egipt, îi descrie în amănunţimi ţinutul. Descrierea aceasta, nelipsită de frumuseţi poetice, e cu totul dăunătoare acţiunii.

Dar cu toate greşelile de ordin tehnic semnalate, *Gioconda* ţine mereu încordată atenţiunea spectatorului. Acest lucru se explică prin puterea dramatismului unor anumite scene care, prelungind efectul lor în mod continuu şi susţinut, înving asperităţile ce se opun succesului scenic al operei.

Dacă autorul ar fi redus simţitor abondenţa expresiunilor şi a imaginilor aflate în *Gioconda* şi ar fi înlăturat cu totul actul final, desigur că piesa ar fi căpătat o strălucire mai puternică. Dar şi fără modificările propuse, *Gioconda* va rămîne în domeniul creaţiunii scenice ca una dintre cele mai valoroase producţiuni, căci calităţilor ei dramatice se adaugă arta subtilă şi lirismul cald, care imprimă acea nuanţă elegantă a stilului d'annunzian.

*

A doua piesă, *Oraşul mort*, oferă, prin curiozitatea concepţiunii ei, un vast cîmp observaţiunii critice. In lucrarea aceasta autorul a voit să reînvie procedeele dramaturgiei antice, făcînd ca fatalitatea să joace un rol predominant. Intrucît procedeul acesta îşi mai găseşte astăzi motivarea şi întrucît d'Annunzio a reuşit să şi-l însuşească vom vedea mai în urmă, după ce vom fi puşi în cunoştinţa subiectului piesei.

Printre ruinele Mycenei, „oraşul bogat în aur", arheologul Leonard, stabilit acolo în tovărăşia surorei sale Hebe şi a prietenului său, Alexandru, descopere mormintele Atrizilor, stăpînitorii de odinioară ai ţinutului. Din praful mormintelor se degaje însă acel suflu nenorocit, care a făcut din viaţa Atrizilor o succesie de orori, ţesute din crime incestuoase, adulterine şi paricide. Suflul acesta *) pătrunde în spiritul lui Leonard şi îi comunică „otrava". Din acel moment el va nutri o pornire incestuoasă pentru sora sa, Hebe, pe care, după o luptă sufletească dureroasă, o va ucide, spre a nu-i mărturisi păcatul. In felul acesta destinul nenorocit al Atrizilor a făcut noui jertfe în paşnicii cercetători ai ruinelor.

După cum se străvede din expunerea făcută, d'Annunzio a căutat să compue această piesă în spiritul tragediilor antice. Firea atît de blîndă a lui Leonard nu intră întru nimic în determinarea actelor sale. Forţa destinului nenorocit conduce paşii săi şovăitori şi lucrul acesta e atît de învederat în piesă, încît, în clipa următoare asasinatului, pornirea incestuoasă dispare cu desăvîrşire. „Dacă s'ar trezi acum (Hebe)", spune el lui Alexandru, „toate gîndurile mele ar fi curate ca şi crinul". Aşa dar, odată cu moartea Hebei, destinul şi-a împlinit misiunea.

Cît de searbădă este această prezentare, dacă o considerăm la lumina unei analize mai serioase, ne-o arată compararea piesei cu o altă lucrare, concepută în termeni logici mult mai verosimili, cu *Thaïs* a lui Anatole France. Pasiunea sălbatecă pe care Paphnuce o nutreşte pentru Thaïs, nu încetează acolo nici în faţa trupului ei neînsufleţit. Tot astfel şi în *Salomea*, pasiunea eroinei pentru profetul Iocanan, nu se sfirşeşte nici după moartea lui...

Dar nu asupra acestui lucru voim să inzistăm. D'Annunzio,

*) Vorbim astfel de oarece ne ţinem strîns legaţi de senzul textului.

servindu-se de o forţă a destinului în acţionarea mecanismului scenic, a prezentat subiectul într'un fel particular, care esclude dintru început posibilitatea unei analize psihologice serioase. Desigur, spiritul dramaturgiei antice, care face să domine destinele neînlăturabile, îşi găseşte o motivare suficientă în faptul concepţiunilor dominante ale vremii. Fatalitatea aceasta nu e nici azi absurdă, dacă o considerăm dincolo de puterea prevederii şi a ştiinţei omeneşti.

Dar cum vom explica încercarea lui d'Annunzio de a infuza acest spirit în dramaturgia contemporană şi de a se servi de nişte mijloace, pe care niciunul dintre dramaturgii antici nu le-ar fi întrebuinţat? Într'adevăr, motivarea pornirii lui Leonard prin otrava infiltrată în sufletul său de praful mormintelor atride, constitue, subt orice unghiu optic am considera-o, o absurditate. Şi acest lucru influenţează în mod dezastruos nu numai asupra logicei lucrării, ci şi asupra efectului ei moral; căci Leonard nu va mai fi un Borgia, care va săvîrşi incestul în tulburarea beţiei şi a furiei senzuale, ci un *Floris* *) nevinovat, învins de forţa îngrozitoare a destinului (care, curios! împinge pe om numai la rele).

Am surîde şi am trece mai departe, dacă motivarea actelor eroului piesei n'ar fi în strînsă legătură cu un *credo* curios al autorului italian, în impregnarea vieţii omeneşti prin corpuri neînsufleţite. Numai aşa ne explicăm de ce în „*Oraşul mort*" viaţa plină de nelegiuiri a Atrizilor s'a impregnat în praful mormintelor lor şi de ce în *Gloria* masa la care lucrase eroul piesei, nu *pare*, ci *este* „animată încă de lucrarea recentă".

Alături de observaţiunea aceasta şi întru cîtva ca o complectare a ei, vom releva o altă particularitate a concepţiunii lui d'Annunzio: fetişismul său superstiţios. D'Annunzio atribue forţe oculte unora dintre obiectele pe care le vede în juru-i, şi acţiunea acestor forţe nu dă greş mai niciodată. În *Gioconda*, o amuletă egipteană „mare cît un destin", pe care Lucio o scapă din mînă, prevesteşte nenorocirea ce va cădea asupra Silviei. În *Fiica lui Jorio* căderea unei bucăţi de pîne sacră şi stingerea candelei, prevestesc cu preciziune nenorocirile Viendei şi ale Milei di Codra. Şi în *Francesca da Rimini*, cupele de vin pe care eroina le împarte fraţilor Malateşti, conţin virtutea iubirii şi provoacă mai tîrziu nenorocirea ei. Credinţa autorului în concursul acesta de forţe obscure conştiente şi existente în afara corpului omenesc, ne explică evoluţia recentă a lui d'Annunzio spre misticismul obscur din *Martiriul Sf. Sebastian*.

Odată stabilite aceste generalităţi, să stringem subiectul mai deaproape, spre a-l considera la lumina cerinţilor dramaturgiei. În primul rînd observăm că d'Annunzio substitue un nume străin numelui lui Schliemann, pe care istoria ni l dă drept descoperitorul mormintelor atride. Arheologul german, întreprinzînd în anul 1876 cercetări printre ruinele Mycenei („oraşul mort") a descoperit mormintele atride, în care s'au găsit comori imense.

*) Din romanul *Pasările pleacă şi florile cad* al lui Elémir Bourges.

Dacă admitem ca uneori imaginaţia autorului dramatic să făurească nume şi invenţiuni închipuite, ne simţim totuşi cam neplăcut surprinşi la auzul numelui imaginar, pe care autorul îl substitue cîteodată celui real. Lucrul devine aici cu atît mai inconvenient, cu cît istoria demonstrează că Schliemann, descoperitorul mormintelor atride, departe de a fi otrăvit de suflul lor pestilenţial, a cules multe onoruri de pe urma acestui suflu.

În niciuna dintre piesele menţionate, naraţiunile şi descripţiunile nefolositoare nu se găsesc mai în abondenţă ca în *Oraşul mort*. Dacă adăugăm şi bogăţia verbală, provenită din ardoarea lirismului, ne explicăm tărăgăneala, de multeori enervantă, a acţiunii. În schimb, d'Annunzio are un dar al scrierii, care devine astăzi tot mai rar. În cursul aruncăturilor de fraze, se ciocnesc şi se evoacă imagini minunate.

Aceste calităţi ale stilului d'annunzian îmbracă ideia într'o formă nespus pe eleganta şi contribue la impresiunea specială, pe care ne-o produc personajele scriitorului italian. În gesturile lor, în vorbele şi în actele lor, e de multeori ceva care trădează o sensibilitate exagerată, asemănătoare în manifestările ei cu nevroza eroului *Casei Usher* a lui Edg. Poë. Cîteodată, personajele acestea se subţiază atîta în imaginaţiunea autorului, încît, prin însăşi intenţiunea sa, devin mai puţin fiinţe umane, decît realizarea unor concepţiuni abstracte. Astfel Gioconda, pe care autorul o descrie prin gura lui Settala, în cuvinte atît de entuziaste, apare în scenă tot timpul cu vălul lăsat pe faţă, pentruca nu cumva vreo trăsătură a figurii ei să strice armonia portretului imaginat. Numai graţie uşurinţii condeiului său, d'Annunzio a putut introduce în tot decursul piesei pe soţia lui Alexandru, pe oarba Ana, fără să ne facă penibilă prezentarea ei.

Dacă în *Oraşul mort*, insuficienţa logicei situaţiunilor, abondenţa excesivă de imagini şi tărăgăneala acţiunii fac îndoelnic succesul ei scenic, nu e mai puţin adevărat că, izolat considerate, găsim în această lucrare momente scenice de o intensitate neobişnuită. Cînd Leonard, după o muncă şi o străduinţă supraomenească, descopere mormintele căutate, strigătul său triumfal pătrunde şi zgudue inimile. Acest *eureka*, pe care odată fizicianul antic, nebun de bucurie, îl scotea alergînd îmbrăcat sumar pe uliţele Syracuzei, a lipsit în teatru până la d'Annunzio. Dramaturgul italian l-a introdus pe scenă în condiţii fericite. Un alt motiv dramatic e chinul lui Leonard, frămîntat între pasiunea lui nenorocită şi conştiinţa crimei.

Apoi mărturisirea acestei frămîntări lui Alexandru (care iubeşte la rîndul său pe Hebe), ciocnirea între iubirea amantului şi pornirea incestuoasă a fratelui, suferinţile nemărturisite ale Anei care bănueşte totul şi, însfîrşit, omorul final, ar constitui, mai fericit suprapuse, elementele unei tragedii măreţe. Şi dra-

gostea nu știe nimeni s'o exprime în cuvinte mai calde, mai arzătoare și mai convingătoare ca d'Annunzio. Mărturisirea iubirii lui Alexandru către Hebe e un cap de operă în acest gen.

Grămădind atîtea calități pe lîngă atîtea defecte, d'Annunzio provoacă în mod forțat desorientarea spectatorului, care rămîne sedus de poezia piesei, dar neconvins de logica ei. Desorientarea e resimțită mai ales de spiritele puțin analitice, care se aleg, după cetirea piesei, cu o tulburare nedefinită provenită din ciocnirea continuă și inconștientă între pornirea sentimentală și protestările slabe ale rațiunii. Acest efect, pe care vom avea prilejul să-l explicăm mai larg în analiza piesei următoare, e o dovadă neîndoioasă a tăriei dramatismului unor anumite scene din *Orașul mort*. Căci dacă dramaturgului îi este relativ ușor să cîștige simțirea noastră dupăce ne-a convins pe cale rațională, vom recunoaște că-i trebue acestuia o mare putere de sugestie, spre a tări emotivitatea spectatorului împotriva rezistenței rațiunii sale.

*

Gloria, a treia și ultima piesă pe care o vom studia-o în lucrarea de față, prezintă subt un aspect nou personalitatea lui Gabriele d'Annunzio: eroul piesii, Ruggero Flamma, e un orator de samă și piesa ni-l arată ca atare. Scriitorul italian pare însă a fi lipsit de darul stilului oratoric, căci sforțarea pe care și-a impus-o de astădată, dă frasei o resonanță falșă.

Gloria este reprezentată printr'o Comnena, coborîtoare din familia împăraților bizantini, care—după ce atrage în mrejele ei pe tribunul poporului, Ruggero Flamma—îl face să uite, în amețeala triumfului, angajamentele luate mai înnainte față de ai săi. Poporul se revoltă împotriva lui Ruggero și, cînd Comnena simte că puterea acestuia e nimicită, îl ucide în strînsoarea unei îmbrățișeri criminale.

Construcția logică a *Gloriei* se resimte de modul cum autorul a conceput această lucrare. D'Annunzio a plecat probabil dela ideia că gloria conține în mărirea ei și germenele destrucțiunii și a dispus toate elementele în favoarea acestei demonstrațiuni.

Sistemul creării conflictelor, ulterior conceperii ideii conducătoare și conforme cu ea, a dat totdeauna roadele cele mai puțin satisfăcătoare; căci, în primul rînd, creațiunea nemai pleclnd dela fapte îndelung observate, nu mai dă spectatorului impresia naturalului convingător, atît de necesară infiltrațiunii ușoare a ideii ce autorul susține. Personajele înfățișate vor fi lipsite de aparența unei vieți reale, de oarece toate gesturile lor concurează în mod mecanic, spre ținta pe care autorul le-o fixează dintru început. Mișcările, conflictele, nu vor mai decurge din firea lucrurilor, ci vor reieși cu o progresiune artificială din imagina-

ția muncită a autorului, care va nesocoti în mod voit orice atențiune datorită realității, cînd natura demonstrațiunii o va cere.

In *Gloria* toate observațiunile acestea își găsesc o neîndoioasă confirmare. In primul rînd logica situațiunilor se arată a fi cu totul insuficientă. Cînd Comnena vine pentru întăia oară în locuința dușmanului ei, Ruggero, acesta n'are decît un gest neînsemnat, spre a-și exprima mirarea și indignarea ce ar trebui să-l cuprindă la vederea ei. Apoi, cînd Comnena încearcă, prin argumente copilărești, să depărteze pe Ruggero de prietenii lui de odinioară, cu greu s'ar crede ce mari ravagii fac aceste îndemnuri în mintea matură a tribunului. Însfîrșit, cînd autorul vrea să arate că se mai găsesc oameni care să reziste atracțiunii covîrșitoare a gloriei, pune pe bătrînul Bronte, în ultimele clipe ale agoniei, să ție Comnenei un documentat discurs și să cheltuiască o forță fizică prea considerabilă în gesturi. Toate aceste neverosimilități își găsesc o explicare imediată, dacă le punem în legătură cu simbolul ce degaje piesa, căci simbolul este aici mult mai verosimil, decît faptele menite a-l demonstra.

Aceiași insuficiență se observă și în conturarea vieții personajelor. Uneori, faptul necesității prezentării unor situațiuni aparent reale, scapă autorului într'o așa măsură, încît unele vorbe și acte, considerate la lumina analizei scrutătoare, se înfățișază ca tot atîtea absurdități. In actul al cincilea al *Gloriei*, cînd Ruggero își dă samă de perfidia Comnenei, o întreabă cu un aer tragic: „Cine ești?... Ești tu în afara sufletului meu? Ai o viață proprie? Sau, mai curînd, nu te-am creat eu și exiști numai în mine?"... adică lucruri oarecum înțeligibile, dacă ne gîndim că nu avem în față pe o femie, ci gloria, conceptul abstract. Dar dacă ne ocupăm de faptul real, de existența tangibilă și neîndoioasă a femeii căreia i se adresează asemenea cuvinte, efectul îndoelilor lui Flamma e nefericit...

Cași în celelal'e piese analizate, se găsesc în *Gloria* situațiuni de o reală valoare dramatică. *Dramatic*, socotim noi, e ceia ce poate interesa într'un grad atît de înalt pe spectator, încît, atrăgîndu-l în valul conflictelor prezentate în piesă, să-l facă să uite o clipă de propria-i existență. Or, acest efect e imposibil cînd ilogismul *prezentării* unor situații atrage protestarea rațiunii și separă viața spectatorului de cea a piesei înfățișate. Dacă însă scriitorul va putea prezenta situațiunile cele mai absurde într'un fel care să intereseze profund pe spectator, situațiunile acestea, conform definițiunii date, vor deveni dramatice.

D'Annunzio, cu toată neverosimilitatea multor scene din *Orașul mort* și *Gloria*, izbutește să tirască emotivitatea spectatorului în valul curentului dramatic. Amăgirea o observă acesta abia în urmă, dar e prea tîrziu: intenția autorului a triumfat pe deplin. Conștiința amăgirii, care vine ulterior consumării faptului, provoacă la cetitor sau la spectator tulburarea pe care am menționat-o. Aceasta e o dovadă decisivă că d'Annunzio este, prin natura temperamentului său, un dramaturg de samă, deși *Orașul mort* și *Gloria* conțin defecte covîrșitoare.

*

Ne-am pus dintru început întrebarea dacă d'Annunzio este menit prin firea sa să ocupe un loc de samă în dramaturgia contemporană. Am arătat că *Gioconda*, *Oraşul mort* şi *Gloria*, în jurul cărora discuţiunea contradictorie e mai aprinsă, oferă momente de o incontestabilă valoare dramatică. Am ţinut să observăm că, uneori în dauna rezistenţei spectatorului, autorul isbuteşte să-l intereseze adînc în desfăşurarea celor mai neverosimile conflicte, prezentîndu-le într'un mod abil. Însfîrşit, am afirmat, bazîndu-ne pe tot ce bunul simţ şi experienţa dictează în asemenea împrejurare, că arta acestei interesări profunde a spectatorului în desvoltarea acţiunii scenice, e specifică resortului teatral.

Dacă d'Annunzio ar fi ştiut să înfrîneze abondenţa excesivă a cuvintelor, a imaginilor, a naraţiunilor şi a descripţiunilor, operele sale menţionate, indiferent de natura compoziţiunii logice a unora dintre ele, ar fi constituit un model perfect al creaţiunii scenice *). Inconvenientele menţionate în compoziţia pieselor sale, d'Annunzio le datoreşte, se pare, lipsei unei culturi critice serioase, care să fi contribuit în mod larg la desvoltarea spiritului său autocritic; căci lucrările scriitorului italian nu păcătuesc prin sărăcia invenţiunii, ci prin excesul ei.

Dintre piesele analizate în studiul de faţă, desigur că *Oraşul mort* şi *Gloria* au prea multe efecte ca să reziste fluctuaţiilor vremii. *Gioconda* însă va străluci, prin frumuseţea şi stranietatea compoziţiunii ei, încă multă vreme pe firmamentul teatral şi va continua să sfideze sforţările laborioase ale criticei care va încerca să nege dramatismul ei.

Aureliu Weiss

*) Această observaţiune priveşte şi o parte din restul producţiunii dramatice a lui d'Annunzio şi anume: *Fiica lui Jorio* şi *Francesca da Rimini*.

Broaştelor

Cît ţine ziua, cu cinism, pe mal
Vă arătaţi vîscoasa goliciune,
Sau insultaţi cu sărituri nebune
Al apelor înmărmurit cristal.

Dar mai tîrziu, cînd noaptea îşi îngroapă
În valuri nesfîrşita-i scînteere
Şi lebedele plimbă în tăcere
Somnambulism de marmură pe apă,

De ce vă bulbucaţi spre cer privirea
Rupînd tăcerea ce 'ncunună firea
Cu un vacarm de plîngeri ne'ntrerupte?

Ce nostalgii de Paradis pierdut
Electrizează tristul vostru lut,
Privighetori cu aripele rupte!

Din epoca de piatră

Intâiului metafizician.

Pustiile se 'ntind transfigurate
De-a lunei îndoelnică lumină,
Iar omu'-ascultă vîntul ce se 'mbină
Cu urlete de fiare 'ndepărtate...

A nopții taină calmă și senină
Ca niciodată sufletu-i străbate
Și 'ncet o ne 'nțăleasă greutate
Superbu-i cap spre țărnă i-l înclină...

De ce vre-o fiară nu ți-a frînt gîndirea
In clipa cînd, privind nemărginirea,
Pătruns de-un val de mistice emoții,

Ți-a fulgerat prin craniu 'ntâia dată
Grozava Intrebare blestemată
Să-ți sbucíume de-apururi strănepoții !...

Th. Scorțescu

Un om năcăjit

Trei zile bătuseră vînturi sunătoare dela miazăzi, pămîntul se zbicise, și 'n dumbrăvioara din marginea satului, la malul Siretului, începuseră să înflorească galben cornii. Băiatul cel mai mititel al lui Dumitru Onișor eșise cu șase oi la mugurul proaspăt al primăverii.

Era un copilaș palid și măruntel și tîra pe pămîntul ravăn niște ciubote grele ale unui frate mai mare. Ridică spre mine ochi triști învăluiți ca 'ntr'o umbră cenușie și-și scoase cu anevoie din cap pălărioara veche, pleoștită ca o ciupercă. Imi dădu bunăziua c'un glas moale în care parcă suna o suferință timpurie, apoi, acoperindu-se, ridică deasupra oilor toegelul alb, îndemnîndu-le spre crîng.

«Ce mai faci tu, măi flăcăule? îl întrebai eu. Ai eșit cu oile la păscut?

— M'a trimes tătuca să le mai port...» îmi răspunse el serios, cu glasu-i subțirel și peltic» ; și se opri.

Oile se opriră și ele și întoarseră capetele spre călăuzul lor.

«Dar ești tu vrednic, bre Niculăeș, să porți un cîrd de oi?

— He, sînt eu vrednic ; da' acuma n'am ce purta, sînt supărat...

— Cum se poate? și de ce mă rog?

— De ce? mă întrebă el ridicînd spre mine fruntea pe care sta zimțuit în neregulă păru-i buhos ; pentrucă în primăvara asta tot ne-au căzut din oi ; ș'acuma am rămas numai cu acestea șase...»

Deși «flăcăul» cu care vorbeam era numai de-o șchioapă,

deși intrase abia în a opta primăvară a vieții lui, năcazul lui era adînc și serios; zîmbetul meu pieri pe dată.

«Și v'au murit multe, bre Niculăeș?

— Multe... răspunse el grav, răzămîndu-se innaintea mea în băț, ca ciobanii. Tătuca într'una blastămă și sudue cînd cade cîte-o oaie; mă mai bate și pe mine cîteodată; dar parcă eu ce-s vinovat? Acù azi mi s'a întîmplat alta. Cînd eșeam din sat, a trecut unul răpede cu căruța și mi-a pălit o oaie. A dat-o jos. Acuma abia umblă și abia suflă. Are să se ducă și asta. Era a mămucăi, și mi-o lăsase mie...»

Glasul lui dintr'odată scăzuse într'un tremur de lacrimi.

«Și pe omul care ți-a pălit oaia nu-l cunoști?

— Nu-i din sat dela noi, nu-l cunosc.

— De ce nu te-ai întors răpede să spui lui tatu-tău?

— Tătuca nu-i acasă; a eșit la arat cu toată casa...

— Și de ce spui că ți-o lăsase mămucă-ta ție?

— Apoi nu știi? Eu n'am mamă. A murit în postul Crăciunului și ne-a lăsat singuri. Acù n'are cine mă spăla, n'are cine mă îngriji... n'are cine-mi spune o vorbă bună... Intr'o zi i-a fost rău, s'a pus în pat; ș'a murit într'o Duminică... Și 'nainte de asta, m'a mîngîiat așa pe frunte și mi-a spus că-mi lasă mie mioara asta...»

Copilul cel mărunțel îmi vorbea cu seriozitate și cu durere, ca un om mare. Ași fi vrut să-l mîngii într'un fel, dar nu-mi venea în minte ce-ași putea spune unui copil. Ș'o dezmierdare cu mîna pe fruntea lui cu păr zbîrlit nu era o mîngîiere pentru acest om. Văzîndu-mă că tac, el mă privi cu luare-aminte. Fără îndoială că nu aștepta dela mine nici vorbă bună, nici dezmierdare.

«Apoi eu mă duc să-mi port oile...» îmi zise el cu hotărîre.

Și urnindu-se din loc, începu a-și tîrîi iar ciubotele grele, îndemnînd cu bățul alb oile spre dumbrăvioara dela malul Siretului.

Incepui a merge și eu alăturea de el, pe cărarea din proaspăt zbicită.—Cerul era limpede, soarele umplea cîmpiile de lumină și din cînd în cînd se vedea Siretul scînteind la cotituri.

«Uite, asta-i oaia pălită... îmi zise Niculăeș, atingînd cu bățul mioara care pășea încet, închinîndu-se parcă, în urma cîrdișorului. Apoi dac' a pieri și asta, are ce mă păli și mustra tătuca... parcă nu mi-ar ajunge mie supărarea pe care-o am!...»

Smîrcii din nas și-și trecu repede pe deasupra buzelor mînica lungă a anteriului. Apoi oftă adînc.

«De ce oftezi, Niculăeș?...»

La o asemenea întrebare de prisos copilul nu-mi răspunse.

«Cînd era mămuca bolnavă, zise el într'un tîrziu, eu, care eram cel mezin, stăteam lîngă dînsa, ca să-i dau apă, cînd îi era sete... Avea arșiță mare. Eram singuri; ceilalți erau pe-afară, după treburi. Și ea-mi spunea să fiu cuminte după ce s'a duce ea, și s'ascult de tătuca. Și eu o întrebam așa: Unde-ai să te duci, mămuță? Și ea-mi spunea: Apoi eu am să mor, Niculăeș, și tu să nu spui la nimeni... Eu nu spuneam, dar tătuca știa și el asta și era supărat și tot trîntea și izbea și întreba: Da' cît ai să mai bolești acolo, măi *fumee?...*»

Copilul vorbea încet cu glasul lui de suferință și nu mă privea; parcă nu vorbea cu mine ci sta la sfat cu oile lui, ca totdeauna.

«Da' tu de ce mergi așa de moale? întrebă el pe mioara lui. Așa-i că te doare? Te-a trîntit și te-a pălit *răul* cela... He, dac' ași fi fost eu bătîr ca bădița Mihai, l-așì fi apucat de piept și l-ași fi scuturat: măi, cum să-mi calci tu mie oaia?... Hai încet, c'apoi în dumbravă te-i hodini...

— Nu te teme, Niculăeș, că nu piere...» îi zisei eu.

El tresări și întoarse repede capul spre mine. Apoi tăcu până ce ajunserăm la țărmul apei. Acolo găsirăm alunii și cornii în floare. Toporași violeți răzbăteau prin frunzele moarte; pițigoii și cintezii țîrîiau între muguri de mesteceni și ne priveau cu ochișori de petricele scumpe. Siretul venea învolburat și tulbure, și trecea c'un fel de supărare parcă pe subt dumbravă. Băiatul lui Onișor rămase privindu-l lung, pe cînd oile, împrăștiate în juru-i, ciuguleau cu boturile lor mișcătoare iarbă măruntă.

«Uite cocostîrcii...» zise el deodată cu un glas, parcă ar fi vorbit tot tovarășelor lui.

Dincolo de mal, într'un smîrc, umblau cu pași rari cocostîrcii cu pliscuri portocalii. Apoi pe deasupra crîngului trecu cu zbor șuerător un cîrd de rațe. Veniră din susul rîului fîlfîind rar din aripile lor ascuțite și doi pescăruși albi. In dumbrava plină de lumină văzui deodată zburînd și fluturi roșii—și 'n singurătatea care ne împresura era ceva blînd și dulce, ca 'ntr'un basm al copilăriei.

Lăsai pe Niculăeș al lui Onișor singur în liniștea țărmului și pornii în josul apei, spre locuri care și mie îmi aduceau aminte de anii cei de demult. Imaginea copilului însă nu-mi dispărea dinnaintea ochilor și glasul lui trist îmi suna necontenit în urechi.

Cu mama lui, Irina lui Avram, copilărisem în școală și-mi aduceam aminte mai ales de ochii ei înecați de un văl fumuriu: ochii ei îi avea și copilul. Fusese o fată vioaie și aprigă, foarte frumoasă și cuminte. De toate darurile ei avusese parte Dumitru Onișor, gospodar bun, dar om hursuz și cam cărpănos. Acuma Irina noastră cea de odinioară murise: povestirea copilului îmi adusese aminte de toate cele de demult, frumoase și pentru totdeauna pierdute. Murise, lăsînd sufletul ei cald și mintea ei bogată copilului care sta acuma subt mesteceni la malul apei, vorbind cu oițele lui.

Mormîntul ei, ca al tuturor în tristele noastre țintirimuri, n'avea nici-un semn și nici-o floare, și Onișor își ara ogorul nepăsător, îngrijat numai de holdă. Amintirea Irinei noastre trăia numai în copilul cel palid. Duioșia ei, înțelepciunea ei și ceia ce era vioiu în sufletul ei, parcă trecuseră în măruntul meu tovarăș de drum, în serile acelea singuratice de suferință, cînd amîndoi sfătuiau cu ochii în lacrimi, ș'afară fierbeau, cu chinuite plîngeri, vifornițile ernii.

Dela un loc, de pe înălțimea malului, mă întorsei chemat parcă de cineva și privii în urmă. Copilul sta subt mesteceni și-l vedeam parcă nedeslușit, ca 'ntr'o ceață de aur. Oile pășteau în juru-i. Pițigoii își rosteau în viers subțire veșnicile lor cuvinte de bucurie: Simț a vară! simț a vară! — Și de bunăseamă, ca 'n toate zilele, Niculăeș grăia cu oile lui. Ș'acuma întreba pe mioara cea bolnavă:

«Cum îți mai este? Tot te mai doare?...»

Oaia răspundea, behăind ușor și dulce.

«Să nu mori, că numai tu mi-ai rămas dela mama...» îi zicea el încet.

Cocostîrcii clămpăneau în smîrcul de peste apă. El îi privea cu luare aminte, cătînd parcă să înțeleagă ce vor să-i spue. Un pițigoiu veni deasupra capului lui acoperit cu pălăria pleoștită, scîrțîindu-și necontenit cîntecul.

«Tu ești bucuros și fără grijă...» îi murmura, ca o mustrare, băiatul. — Și ofta ca un om năcăjit și plin de griji ce se afla...

Tîrziu, întorcîndu-mă, îl găsii înseninat, căci mioara i se înviorase. Cu o custură cerca să-și facă o trișcă dintr'o rămurică de răchită. Și cînd ridică zîmbind ochii spre mine, — îmi lumină sufletul deodată o amintire ce brusc izvora ca din negură, ș'o asemănare izbitoare cu ochii și zîmbetul celei care odată, cu ani în urmă, înflorise ca o floare și-mi fermecase c'un zîmbet și c'o privire un trecător ceas al vieții.

Mihail Sadoveanu.

Exproprierea [1]

Măsuri pentru limitarea latifundiilor au fost luate în țara noastră, chiar în trecut.

Prima măsură legislativă, prin care s'a rupt din marea proprietate o însemnată întindere pe pămînt, a fost împroprietărirea sătenilor din 1864, de care e legat numele Domnitorului Cuza și al primului său sfetnic, M. Kogălniceanu.

Datorită legii rurale din 1864 s'au rupt $^{2}/_{3}$ din marea proprietate și s'a pus temelia proprietății țărănești, căci până la acea dată sătenii nu aveau decît folosința pămînturilor ce cultivau. Ca urmare a acestei legi, 467.840 capi de familie au devenit proprietari absoluți a 1.766.258 Hectare.

In același timp, legea rurală din 1864, prin art. 6, a pus principiul că marile proprietăți ale Statului, avînd o întindere de 1.207.633 Ha. să fie împărțite sătenilor. Pe baza acestui principiu, s'au votat 11 legi, prima în 1866 ultima în 1896. Conform acestor legi s'a trecut în stăpînire a 162.924 săteni o întindere de 871.473 Hectare [2].

S'au trecut în total, deci, în plină proprietatea la 630.764 capi de familie dela 1864 până azi 2.637.731 Ha., aproximativ o treime din suprafața cultivabilă a țării.

Cu toate acestea, marea proprietate a rămas destul de întinsă, după cum ne arată statistica d-lui Căpităneanu din 1905, luînd caracterul de proprietate latifundiară, după cum deja am arătat, — așa că conflictele, dintre proprietari sau arendași de o parte și săteni de altă parte, n'au încetat, ci s'au manifestat subt o formă violentă, în anul de tristă amintire 1907.

---

1) A se vedea studiul, cu același nume, din numărul de Ianuarie 1914 al acestei reviste.

2) Discursul d-lui Ministru de Domenii, Al. Constantinescu, Monit. Oficial No. 267 din 1914.

Pentru a remedia reaua distribuțiune a solului, oamenii de Stat din 1907 au găsit nemerit: 1) a organiza o *Casă Rurală*, instituțiune financiară, care să cumpere de bună-voe moșii dela marii proprietari, pe care să le revîndă apoi sătenilor, în condițiuni de plată lesnicioase; 2) să prevadă cumpărarea tot de bună voe de către comune, dela marii proprietari, a unor întinderi de pămînt pentru constituire de *islazuri* pentru vite.

Măsurile acestea fiind neîndestulătoare, legiuitorul din 1912 a mers mai departe și a obligat, prin *legea bunurilor de mînă moartă*, pe Stat, comune și județ să vînză sătenilor întreg pămîntul lor; iar instituțiunile publice au fost autorizate să ofere Statului spre cumpărare proprietățile lor rurale, care apoi să fie revîndute sătenilor, în condițiuni lesnicioase de plată.

In conformitate cu legile votate dela 1907—1912, s'au cumpărat:

a) de către Casa Rurală 88.701 Ha. cultivabile până la 31 Decembrie 1913 [1]);

b) pentru islazuri comunale 141.453 Ha., dintre care 99.958 dela particulari și instituțiuni, iar 41.495 dela stat [2]);

c) pe baza legii de *mînă moartă* s'au trecut în proprietate sătenilor numai 2570 Ha [3]).

După cum vedem, legile votate în timpul din urmă pentru rezolvarea chestiunii agrare, au fost numeroase și au fost pornite dintr'un nobil spirit de ajutorare a clasei țărănești; însă n'au fost decît paliative, căci n'au pătruns în inima chestiunii agrare.

In adevăr, proprietățile latifundiare din țara noastră n'au fost sfărîmate, căci au mai rămas pe sama proprietății mai mari de 500 Ha. încă 3 mil. Ha. cultivabile [4]). De aceia, dacă cercetăm azi harta agrară a țării, starea raporturilor dintre marii proprietari sau arendași și săteni, constatăm că pe alocuri această stare s'a îmbunătățit, în mod provizoriu însă. S'a îmbunătățit starea raporturilor în localitățile unde s'au cumpărat moșii de Casa Rurală [5]),—unde s'au constituit islazuri comunale, însă numai în parte, căci săteanul a continuat să rămîie subt dependența

1) Darea de samă a Casei Rurale pe 1913, pag. 33.

2) Raportul No. 88.829 din 1913 al Directorului islazurilor către d. Ministru de Interne.

3) Discurs în Adunarea Deputaților al d-lui Ministru de Domenii. Monit. Oficial, No. 267 din 914.

4) Din întinderea de 3.300.000 Ha. cultivabile, cît am arătat că posedă proprietatea mai mare de 500 Ha., afară de Stat, scăzînd întinderile trecute din aceste proprietăți dela 1905 până azi în stăpînirea sătenilor și anume: 88.700 Ha. ale Casei Rurale, 99.958 Ha. islazuri din proprietatea particulară și a instituțiunilor de *mînă moartă*, 2.570 Ha. vîndute sătenilor pe baza legei de *mînă moartă* dela Stat și 30.000 Ha. trecute pe cale particulară în mîna sătenilor,—rămîne că proprietatea mai mare de 500 Ha. deține azi 3 milioane Hectare cultivabile.

5) Trebue să observăm însă că această instituțiune, urmărind să cumpere pămînt eftin, a cumpărat moșii, mai ales, în regiunile puțin populate, și deci unde chestiunea agrară prezintă o gravitate mai mică.

proprietarului, în ceia ce privește pămîntul de hrană,—unde au fost moșii de ale Statului sau ale instituțiunilor publice, care s'au arendat, numai lor, conform legii din 1909.—In fine în localitățile, unde proprietarii au preferat să arendeze sătenilor, constituiți în obștii, moșiile lor [1]).

Pe restul proprietăților mari însă, care sînt și cele mai numeroase, sătenii continuă *să depindă în mod absolut* de marele proprietar sau arendaș, întrucît legea învoelilor agricole din 1907 n'a rezolvit decît chestiunea prețului maximum, cu care se va arenda de către marele proprietar sau arendaș pămînt sătenilor, cînd acești proprietari sau arendași binevoesc să arendeze pămînt sătenilor, întrucît legea din 1907 n'a creat nici un drept pentru săteni de a dobîndi în folosință pămînt pentru cultură din marea proprietate [2]).

Situațiunea sătenilor de pe aceste proprietăți, *care sînt și cele mai numeroase, este foarte critică.*

In adevăr, sătenii sînt strînși din două părți:—de o parte, din cauza înmulțirii populațiunii, o luptă înverșunată s'a încins între ei, în jurul pămîntului pe care-l cedează marele proprietar sau arendaș; de altă parte, proprietarii și arendașii au sporit în ultimii ani, în mod simțitor, întinderea de cultură ce-și rezervă pe sama lor, adică întinderea de a cărei recoltă beneficiază ei, în mod exclusiv, micșurînd ipso-facto întinderea ce arendau sătenilor.

Tendința proprietarilor și a arendașilor mari de a cultiva din ce în ce o mai mare parte din moșie, pe sama lor, nu este nouă. D. Radu Rosetti, cel mai adînc cunoscător al chestiunii agrare, ne-a arătat în lucrarea sa evoluțiunea acestei tendințe [3]). In trecut stăpînii făceau plugărie prea puțină pentru socoteala lor, de oarece prețurile cu care se vindeau cerealele erau statornicite mai dinnainte de Turci, singurii cumpărători de atunci. După tratatul dela Andrianopol din 1829, care a decretat libertatea comerțului și a navigațiunii pe Dunăre și Marea Neagră, prețul cerealelor s'a urcat simțitor, s'a împătrit. Această urcare neașteptată a prețului cerealelor a determinat pe proprietarii și arendașii mari să rupă cu obiceiul din trecut, cînd arenda toată moșia la săteni, și să păstreze o mare întindere de pămînt pe sama lor, pe care o munceau cu vitele și instrumentele sătenilor.

Dela tratatul din Andrianopol, încoace, această tendință a mers accentuîndu-se, datorită împrejurărilor nouă economice, în care s'a găsit țara noastră, căci, după cum explică foarte bine, G. Roscher:

„Cînd numerarul se substitue produselor în natură, în eco-

1) După ultima statistică a Casei Centrale a Băncilor Populare, această categorie de proprietăți are o întindere de 123.243 Ha.

2) D. deputat C. Iarca a susținut la 1908 să se prevadă în lege acest drept, dar n'a fost admisă de Parlament cererea d-sale.

3) *Radu Rosetti*. Pentruce s'au răsculat țăranii, pag. 99 și urm..

nomia națională și cînd renta fonciară crește, agricultura capătă caracterul unei industrii speculative. De aceia constatăm, în orice țară, în care împrejurările mai sus arătate se reunesc, o vie tendință la marii proprietari de a desvolta exploatarea în regie și *de a retrage, prin aceasta, locurile de pămînt ce ei arendau micilor cultivatori*" [1]).

Inmulțirea căilor de comunicație în mod neașteptat după 1870, eftenirea capitalurilor, desvoltarea arendășitului, eftenirea mașinilor și creșterea arenzilor din ultimii ani,—au desăvîrșit această tendință, așa că azi desvoltarea culturii în regie este un fenomen general în agricultura noastră.

In ultimii 5 ani această tendință și-a atins apogeul subt influența prețurilor, exagerat de urcate, ale cerealelor [2]).

Toate monografiile sînt mărturie, precum și, în ancheta întreprinsă în 1906 cu ocaziunea expoziției de d. G. Scraba [3]), răspunsurile sătenilor la întrebarea: care e cauza stării precare în care se găsesc,—sînt uniforme; „mizeria noastră provine din faptul, că partea cultivată pe moșie de către țărani se micșorează mereu, marele cultivator cultivînd din ce în ce mai mult pe sama sa".

Cunoștințele noastre personale confirmă acest adevăr. In cariera noastră de inspector agricol, cele mai multe reclamațiuni primite erau relative la faptul, că marele proprietar sau arendaș reducea în fiecare an întinderea pe care o da sătenilor. „Dacă *toată moșia o samănă boerul*, iar nouă ne dă numai cîte două pogoane de porumb, din care ne dă dijmă unul, pentruca să ne prindă învoitori, cum vreți să mai putem trăi?", ne spuneau sătenii.

Cunoaștem o moșie în județul Olt, avînd o întindere de 3720 pogoane, din care s'au cultivat, în anul 1913 de către arendaș, 3400 pogoane; iar la 300 capi de familie din sat nu s'au arendat decît 320 pogoane, din care au dat arendașului dijmă jumatate, așa că în realitate sătenii n'au avut în arendă decît 160 pogoane.

Nu au căpătat locuri de hrană decît 80 de săteni, rămînînd 220 capi de familie fără nici o brazdă de pămînt.

Cunoaștem o altă moșie în județul Teleorman în întindere de 9500 pogoane, cu o populațiune de 1017 capi de familie, pe care am urmărit într'un șir de 8 ani evoluțiunea învoelilor de pămînt.

Din această moșie de 9500 pogoane, în anii 1906—1909 s'au dat sătenilor 7500 pogoane și s'au cultivat pe sama moșiei 2000 pogoane; în anii 1909—1911 s'au dat sătenilor 6512 pogoane și s'au cultivat în regie 2988 pogoane,—în anii 1911—1913 s'au dat sătenilor 3578 pogoane; în fine în anul 1913—1914 s'au dat sătenilor 1789 pogoane; iar marele proprietar a cultivat 7711 pogoane.

1) *G. Rocher*. Traité d'Economie Rurale, pag. 292.
2) In 1910 prețul kilei de grîu a ajuns până la 120 lei.
3) *G. Scraba*. Starea socială a săteanului romîn.

Se vede din acest exemplu ce mare avînt a luat cultura în regie în ultimii ani: pe cînd întinderea cultivată de marele cultivator a crescut dela 2000 pogoane la 7711,—adică a sporit cu 5711 pogoane,—întinderea arendată sătenilor a scăzut cu 5711 pogoane, dela 7500 pogoane la 1789.

Nedreptatea cea mare a acestui fenomen constă mai ales în faptul, că marele cultivator își lucrează moșia cu vitele și instrumentele sătenilor; toată cheltuiala deci de întreținere a vitelor și amortismentul instrumentelor este suportat de săteni.

Dacă luăm și cercetăm întreaga țară, vom observa același fenomen: întinderea cedată sătenilor din marea proprietate scade mereu. Astfel, în județul Vlașca, pe proprietățile mai mari de 1000 Ha. s'au arendat în anul 1913 la săteni 50352 Ha., față de 60596 Ha. cultivate de proprietar pe sama sa. In realitate disproporția este și mai mare, de oarece din cele 50352 Ha. date la săteni, mai mult de jumatate sînt date în dijmă, —așa că în realitate sătenii nu beneficiază decît de cel mult $^3/_4$ din întinderea arendată.

In toate județele găsim că cultura în regie s'a desvoltat uimitor. In Dolj, d. ex., cunoaștem o moșie, pe care se află un sat cu 2450 familii, și din care se cultivă pe sama proprietarului 4527 Ha., iar la săteni nu se dă decît 2803 Ha. în dijmă. Cunoaștem o altă moșie în acel județ, din care se dă la săteni 741 Ha. în dijmă, iar de proprietar se cultivă 2455 Ha..

In jud. *Ilfov*, găsim moșii care se cultivă, putem spune, în întregime de marele cultivator. Astfel cunoaștem o moșie de 1824 Ha., din care se dă la săteni în dijmă numai 238 Ha.

In jud. Botoșani, găsim moșii de 8000 Ha., din care se dă sătenilor numai 1000 Ha..

Am dat cîteva exemple din județe cu populațiune densă, pentruca să nu ni se obiecteze că marii cultivatori au desvoltat munca în regie de nevoe, din lipsă de brațe pe moșie.

Statistica agricolă a Ministerului de Domenii confirmă în mod general, pentru toată țara, fenomenul desvoltării culturii în regie. [1]) Astfel în anul 1908 s'au arendat sătenilor *în dijmă* 769,084 Ha., pe cînd în 1913 numai 594,284 Ha., adică cu *174,805 Ha. mai puțin* [2]).

Este adevărat că, în ceiace privește arendările de pămînturi în bani la săteni, statistica arată că întinderea s'a mărit: dela 591,147 Ha. în 1908, a trecut la 831,433 Ha. în 1913; însă nu trebuie pierdut din vedere că acest spor se explică prin aceia că în cele 831,433 Ha. se cuprinde și suprafața ținută în arendă de către obștii în anul 1913,—se cuprind în mare parte întinderi ce s'au arendat în blocuri mari, căci statistica reprezintă și arendările până la 100 Ha..

1) Impropriu numit în regie, fiindcă cultura se face cu vitele și instrumentele sătenilor, după cum am arătat.
2) Dijma fiind sporită prin noile prețuri ale comisiunilor din 1912, urmează că întinderea reală de care se folosesc sătenii s'a redus și mai mult.

Intrucit în 1908 obştiile nu aveau în arendă decit 76 333 Ha, urmează că plusul de 240.286 Ha., cu care a sporit întinderea căpătată de săteni în bani din marea proprietate, este reprezentat de sporul întinderii ținute în arendă de către obştii.

Cum însă acest din urmă spor reprezintă 300.000 Ha., înseamnează că sătenii de pe celelalte proprietăți, unde nu s'au alcătuit obştii, şi care sînt cele mai numeroase, au în arendă din marile proprietăți, pe care locuesc, *cu 59814 Ha. mai puțin* în 1913 decit în 1908. *In total* deci s'au arendat la săteni în dijmă şi în bani, în anul 1913, *234,610 Ha. mai puțin* decit în 1908, din proprietatea latifundiară.

Dar chiar dacă n'am deduce din cifra arendărilor în dijmă partea de dijmă cuvenită proprietarilor,—şi dacă n'am deduce din cifra arendărilor în bani întinderea arendată la obştii, am constata acelaşi fenomen: *marii cultivatori lucrează o întindere mai mare pe sama lor decit aceia pe care o arendează sătenilor.* Astfel statistica agricolă ne arată că marii cultivatori au lucrat pe proprietățile lor 1.686.148 Ha., pe cînd n'au arendat sătenilor decit 1.425.117, adică *cu 261.035 Ha. mai puțin.*

Ceia ce agravează situațiunea sătenilor este faptul, că majoritatea întinderilor ce li se arendează, din marea proprietate, li se arendează numai *pentru cultura porumbului,*[1]) *în vederea asolamentului* de care au nevoe marii proprietari, întrucit munca pămîntului este scumpă, iar valoarea comercială a porumbului este mică. Aşa încît, dacă n'ar avea marii cultivatori nevoe de ogoare de porumb ca să samene toamna grîu, poate ar înceta cu desăvîrşire a mai arenda pămînt sătenilor.

Inmulțirea populațiunii [2]) agravează şi mai mult situațiunea, —aşa încît, chiar dacă proprietari sau arendaşi mari ar fi continuat să dea sătenilor în arendă aceiaşi întindere de pămînt, ca şi în trecut, totuşi, din cauza creşterii populațiunii, sătenii şi-ar fi văzut întinderea ce căpătau dela cultivatorii mari reducîndu-se, în mod relativ, dacă nu în mod absolut [3]).

Din aceiaşi pricină se explică pentruce starea sătenilor în general nu s'a îmbunătățit, cu toate că întinderile cultivate de ei s'au mărit. Statistica ne arată că de unde în anul 1908 cultivatorii mai mici de 100 Ha. au cultivat pe proprietățile lor 2.573.802

1) Statistica agricolă a Ministerului de Domenii confirmă această afirmațiune a noastră. Au cultivat cu porumb în 1913: Mari proprietari 264,341 de Ha., adică 12,31°/₀, pe cînd micii proprietari au cultivat 1.882.630 Ha. sau 87.69°/₀.

2) Dela 1908 până la 1913 populațiunea dela sate s'a înmulțit cu 311.541 suflete, căci în 1908 locuiau la sate 5.589.744 suflete, pe cînd în 1913 locuiau 5.901.285. (Cf. recensămîntul populațiunii pe 1913. Ministerul de Domenii).

3) Un proprietar ne spunea că de unde acum 10 ani fiecare sătean căpăta pe moşia sa 6 pogoane, azi nu mai capătă decît 4 pogoane, deşi întinderea totală ce cedează sătenilor a rămas aceiaşi. Explicațiunea stă în faptul că s'a înmulțit numărul învoitorilor.

Ha, în 1913 au cultivat 2.724.694 Ha., cu alte cuvinte proprietățile mijlocii şi mici au sporit cu 151.092 Ha..

Intr'un cuvînt, *situațiunea sătenilor în general a rămas tot precară, deşi în ultimii ani s'a vîndut sătenilor şi s'a luat de către obştii în arendă o însemnată întindere de pămînt.*

Răspîndirea culturii [1]) şi a bunului traiu, în hrana țărănimii, creşterea nevoilor intelectuale şi materiale ale acestei clase, scumpirea obiectelor de prima necesitate [2]), creşterea dărilor [3]) au agravat situațiunea, căci pe deoparte mijloacele de traiu, pămîntul pe care-l căpăta dela marii cultivatori s'au redus în mod vertiginos, iar pe de altă parte cheltuelile sătenilor au crescut în mod şi mai vertiginos.

Situațiunea este deci *foarte îngrijitoare,* mai ales că, industria fiind rudimentară la noi în țară [4]), surplusul de populațiune nu poate emigra la oraşe, căci nu găseşte mijloace de existență.

O mare nemulțumire domneşte la sate şi dacă nu se vor lua măsuri urgente şi radicale de îndreptare, vom avea o nouă mişcare agrară, mai înverşunată decît cea din 1907, căci atunci sătenii s'au răsculat pentrucă li se da pămînt prea scump,—erau victimele nenumăratelor abuzuri,—pe cînd azi cauza răscoalei va fi, că nu li se mai dă pămînt în arendă din marea proprietate.

Problema ce se propune azi este deci mai gravă decît cea din 1907.

*

Să cercetăm care sînt propunerile ce se fac pentru rezolvarea chestiunei agrare, sub forma ce se prezintă în timpul nostru.

Economiştii şi oamenii politici, partizani ai doctrinei individualiste, a neintervenționismului cred că pericolul nu este iminent, căci pe cale evolutivă, proprietatea mare va ajunge în mînile sătenilor.

Astfel vorbesc partizanii lui *laissez-faire*: avem azi destule instituțiuni, care accelerează trecerea marei proprietăți la săteni. Casa Rurală, Băncile Populare şi în general toate băncile procură sătenilor creditul de care au nevoe pentru a cumpăra marile proprietăți. Cît priveşte acestea din urmă, se oferă de bună voe în număr suficient spre vînzare, aproximativ 113.000 Ha. pe an [5])

1) După ultima statistică, numărul ştiutorilor de carte a crescut dela 7 la sută în 1884 la 39, 5°/₀ în 1909. Cf. *Gh. Arghirescu.* Recensămîntul general al ştiutorilor de carte în 1909.

2) Prețul îmbrăcămintei s'a încincit. Cf. *Sebastian Moruzzi*: Cîteva vederi în chestiunea țărănească, pag. 9 şi urm.

3) Impozitele au crescut dela 42 lei în 1864, la 50 lei în 1913.

4) In industrie îşi găsesc ocupațiune de abia 57.358 lucrători, ne arată statistica pe 1912.

5) Vezi memoriul „Uniunii sindicatelor agricole" din 19 Ianuarie 1914. Cf. şi programul partidului conservator din 14 Decembrie 1913.

din moșiile mai mari de 250 Ha. Dar chiar unii proprietari, adaogă partizanii doctrinei lui *laissez-faire*, vînd pe credit moșiile lor sătenilor, așa că încetul cu încetul și în limitele nevoilor sătenii vor putea deveni proprietari ai întregului sol al Romîniei, mai ales că marii proprietari, din cauza scumpirii mînii de lucru și a faptului că sătenii au devenit independenți, nu mai pot continua cu exploatarea moșiilor lor, ci vor fi nevoiți să le vînză.

Vom căuta a răspunde partizanilor acestei soluțiuni, arătînd că pe cale evolutivă nu s'a ajuns în nici o țară, cu atît mai puțin la noi nu se va ajunge, la împroprietărirea sătenilor.

In Germania, de exemplu, legea din 1886 a pus la dispozițiunea comisiunilor de colonizare suma de 100 milioane Mărci, care a fost ridicată în 1902 la 350 milioane Mărci, pentru a cumpăra proprietățile ce se vînd de bună voe.

Cu toate acestea, rezultatele acestor legi au fost slabe, așa că o lege din 1908 a pus *principiul exproprierii* ca mijloc al limitării marei proprietăți și a consolidării micei proprietăți [1]).

In Anglia legile din 1887 și 1892 nu au căutat de cît să procure sătenilor creditul necesar pentru cumpărarea marilor domenii, ce se vînd de bună voe. Aceste legi însă n'au dat nici un rezultat apreciabil, așa că în anul 1907 s'a votat o nouă lege, prin care Comisiunea de împroprietărire are dreptul să ceară Ministerului de Agricultură permisiunea de a *expropria* marile domenii, pe care se simte nevoia de a face o împroprietărire a sătenilor [2]).

Aceiași constatare putem face și pentru țara noastră. In primul rînd Casa Rurală n'a dat rezultate apreciabile. In interval de 6 ani n'a cumparat decît 88.701 Ha., ceia ce revine în mediu la 14.789 Ha. pe an. Ar urma deci că, pentru a reduce blocul proprietăților mari cu un milion hectare, ar trebui să așteptăm 70 ani,—o vreme prea îndelungată—trebue s'o recunoască chiar partizanii lui „laissez-faire".

In al doilea rînd Băncile Populare nu au putut reuși să rupă din marea proprietate o însemnată întindere, întrucît Băncile Populare sînt instituțiuni de credit personal, iar nu real, adică acordă împrumuturi pe polițe sau amanet și pe termen scurt, iar nu pentru cumpărare de pămînt și pe termen lung, de cîteva zeci de ani de zile. Astfel se explică pentruce nu s'a cumparat de săteni, grație creditului obținut dela Băncile Populare, decît o întindere de 15.000 Ha., după afirmațiunea însăși a d-lui Barbu Catargiu, un partizan al doctrinei conservatoare [3]).

In al 3-lea rînd, este drept că portofoliu Băncilor particulare de județ mai ales este în majoritate agricol, și clientela acestor Bănci este compusă aproape exclusiv de săteni, mai cu deosebire

1) *Institut International d'agriculture*. Bulletin des institutions economiques et sociales. No. Décembre 1912 et Janvier 1913.

2) *Paul Deromas*. La petite propriété rurale pag. 62 și urm.

3) *Barbu Catargiu*. Proprietatea mică față de proprietea latifundiară. In revista „Săptămina politică și literară" No. 7 anul al IV-lea.

de cînd au creat sucursale la sate. Dar creditul ce oferă sătenilor este prea scump, întrucît dobînzile variază între 10—16 la sută, așa că sătenii care recurg la creditul băncilor private, pentru a cumpara moșii dela marii proprietari, se văd foarte încurcați, mai ales dacă intervin și ani de criză. De pildă: cumpărînd o moșie cu 800 lei pogonul, sînt nevoiți să plătească anual pentru un pogon 96 lei dobînzi. Cum producțiunea nu poate fi mai mare de 1½ de grîu de pogon, fiind dat și prețul de 75—80 lei de kilă, reesă că întreg produsul pămîntului se pierde în dobînzi. De amortizare nici vorbă nu poate fi.

Pe viitor, în urma grelei experiențe din anul 1913, băncile nu vor mai acorda credit sătenilor pentru cumpărare de pămînt, fiind mult expuse, așa încît nu putem avea speranța, că băncile particulare vor ajuta pe săteni să aducă în proprietatea lor o mare parte din proprietatea latifundiară [1]).

Nu trebue uitat de asemenea că băncile oferă credit și marilor proprietari și poate chiar cu mai multă ușurință, așa că nu putem considera că băncile vor soluționa chestiunea agrară,—deoarece marii proprietari, avînd o mai mare ușurință de credit, vor putea să-și mențină proprietățile, ba—ce e mai mult—să le sporească.

Chiar Casa Rurală, instituțiune creată pentru sfărămarea blocului marei proprietăți, acordă împrumuturi eftine cu dobîndă de 7—8 la sută marilor proprietari, contribuind astfel la menținerea marei proprietăți.

Cît privește motivul invocat de partizanii doctrinii intervenționiste, că se oferă de bunăvoe circa 113. 000 Ha. de vînzare pe fiecare an, vom observa că cifra de mai sus reprezintă media ultimilor 3 ani, în care specula în jurul pămîntului a fost foarte mare, așa că s'a oferit spre vînzare un număr însemnat de moșii.

De altfel cifra reală a transacțiunilor proprietăților mai mari de 250 Ha. este cu mult mai inferioară, fiind dat că într'un an aceiași moșie poate să se fi vîndut de mai multe ori,—din cauza speculei.

Deci, nici acest argument al partizanilor doctrinii lui *laissez-faire* nu poate să ne convingă că pe cale evolutivă se va putea limita marea proprietate.

In fine, privelistea ce ne oferă în ultimul rînd partizanii neintervenționismului, că marii proprietari se vor desface de moșiile lor și că acestea vor intra în mîna sătenilor, nu poate să ne satisfacă, întrucît asistăm la un fenomen contrariu. Vedem pe deoparte că vechii mari proprietari țin cu înverșunare la domeniile lor, din cauza autorității sociale și politice ce le dă pro-

1) Unele bănci au căutat a face speculă cu pămîntul cumpărînd moșii spre a le revinde la săteni, cu mare beneficiu. Cunoaștem o bancă care a realizat 300.000 lei beneficiu dintr'o astfel de operațiune, într'un singur an, pe spinarea sătenilor.

prietatea funciară; iar pe de altă parte vedem o nouă clasă de mari proprietari ridicîndu-se, dintre cei mici, care s'au asimilat în credințe și sentimente cu vechii proprietari. Numele acestor noi proprietari, care posedă astăzi proprietăți foarte întinse, sînt pe buzele tuturor. Personal cunoaștem un sătean care a moștenit 2 pogoane dela părintele său și care azi este proprietar a 25.000 pogoane.

De asemenea vedem vechi proprietari, care în loc să se desfacă de domeniile lor, cumpără altele nouă.

Astfel fiind, întrucît pe lîngă un fenomen de împărțire a marei proprietăți, asistăm și la un altul de concentrare, nu putem să fim siguri că pe cale evolutivă marea proprietate se va transforma în mică și mijlocie proprietate.

Toate aceste soluțiuni evolutive au însă un păcat originar foarte de căpetenie, care le este comun,—anume că nu soluționează chestiunea agrară *hic et nunc*, imediat, ci într'un timp foarte îndelungat.

De asemenea aceste soluțiuni nu sînt generale, ci numai parțiale, putîndu-se aplica numai pe moșiile care se oferă de bună-voe spre vînzare [1].

Or, după cum am demonstrat noi, soluțiunea trebue să fie *urgentă și generală, adică pe toate proprietățile mari* și mai ales în regiunile cu mare densitate de populațiune, întrucît nevoia de pămînt este resimțită de săteni în mod urgent și pe toate proprietățile latifundiare.

A doua soluțiune care se preconizează pentru rezolvarea chestiunii agrare constă în a stabili *obligațiunea legală pentru marii proprietari sau arendași de a arenda sătenilor din moșia lor o porțiune*, care să nu treacă, după unii de *jumătate*, după alții de *două treimi*,—căci sătenii nu cer pămînt numai decît în proprietate, ci să aibă ce să muncească [2].

O variantă a acestei soluțiuni, mai rațională însă, pentrucă caută să împace interesele sătenilor cu ale unei bune exploatări și pleacă dela un principiu științific,—anume că proprietatea prea întinsă nu se poate sistematic exploata,—este aceia a d-lui Iarca, deputat de Buzeu, după care tot *sporul de pămînt dintr'o moșie, ce trece peste 500 Hectare, se va arenda sătenilor de către marele proprietar sau arendaș, în mod obligator* [3].

Această soluțiune,—care, trebue s'o spunem, este împărtășită de mulți mari proprietari, mai ales din Muntenia și Oltenia,—nu prezintă neajunsurile primei soluțiuni, întrucît se poate a-

1) Aceste moșii sînt situate mai ales în regiunile nepopulate, în care moșiile se exploatează cu greutate și în care valoarea pămîntului este mai mică. Tocmai în aceste regiuni însă problema agrară se pune mai ușor.

2) Propunerea d-lui *D. Iarca*, fost prefect de Teleorman, la congresul Uniunii Sindicatelor Agricole din 21 Ianuarie 1914. Soluțiunea este veche căci a fost propusă și de *G. Panu* în programul partidului radical încă de la 1888. De asemenea și răposatul *Spiru Haret* în lucrarea sa: Chestiunea țărănească, pag. 52, înclina pentru această soluțiune.

3) *C. Iarca*. Proect de lege pentru regularea relațiunilor dintre săteni și proprietarii de moșii. Buzău, 1914.

plica în mod imediat și pe toate moșiile; are însă marele cusur că restabilește regimul agrar, din țara noastră, anterior anului 1864, regim care prezinta atîtea greutăți practice, încît s'a considerat, ca o adevărată creare a proprietății țărănești, lovitura de Stat din 1864,—care a desființat toate servituțile ce grevau proprietatea, după o luptă crîncenă dusă contra marilor proprietari.

Țăranul prin aplicarea acestei soluțiuni va continua să rămîie dependent de marele latifundiar, va continua să muncească în dijmă,—așa că fructul muncii lui îi va împărți cu proprietarul, și deci orice progres, în modul de cultură, va fi cu neputință [1].

O a treia soluțiune care s'a propus constă în dreptul Statului de a expropria, cu ocaziunea moștenirilor, o parte din marile proprietăți în folosul țărănimii [2]. Soluțiunea însă păcătuește prin aceia că nu poate fi generală și mai ales, prin aceia, că nu rezolvă în mod grabnic chestiunea agrară [3].

*

După noi nu există decît o soluțiune în chestiunea agrară și aceasta este trecerea *prin expropriere* în mîna sătenilor a porțiunilor de pămînt din marile proprietăți, ce depășesc un anumit minimum.

Exproprierea se impune, în mod natural, ca concluziune a studiului de față. In adevăr, *numai exproprierea poate trece în mod efectiv și imediat o mare întindere de pămînt în stăpînirea sătenilor*. Soluțiunea exproprierii mai are avantajul de a fi *generală*, putîndu-se aplica pe toate proprietățile latifundiare. In acelaș timp soluțiunea exproprierii *este și științifică*, căci pleacă dela principiul că porțiunile din proprietățile latifundiare ce depășesc un anumit minimum nu se pot supraveghia și cultiva în mod intensiv.

Sering arată în scrierea sa, „Die Innere Kolonisation in Östlichen Preussen", că pe proprietățile latifundiare porțiunile departate de sat, care reprezintă 1/5 sau 1/4 din întinderea totală, sînt extensiv cultivate. Sînt chiar părți la extremitatea moșiilor, care nici nu sînt măcar cultivate,—fiindcă nu pot aduce nici un venit.

Un alt economist german, *Thünen*, a demonstrat că pe proprietățile latifundiare venitul diferitelor porțiuni de pămînt se micșorează, cu cît porțiunea este mai departe de conac, fiindcă cheltuelile de exploatare cresc,—așa că, dacă pămîntul alături de co-

1) Asupra neajunsurilor muncii în dijmă a se consulta: *C. Popovici-Lupu*, Reforme pentru săteni, pag. 21. *C. Garofild*, Păreri în chestiunea agrară, pg. 27 și urm. *G. Roscher*, Traité d'Economie Politique rurale, pag. 238 § 60.

2) Propunerea d-lui C. Mille în „Adevărul".

3) Mai sînt și alte soluțiuni propuse, precum în dreptul de preempțiune al Statului în materie de vînzare. Afară de alte neajunsuri această soluțiune trebue înlăturată, ca nefiind practică și neputînd rezolva, în mod urgent și pe toate latifundiile chestiunea agrară.

nac dă un venit de 15 Mărci, pămîntul care este situat la 4 km. distanţa de conac, nu mai dă nici un venit [1]).

Pentru a înfăptui exproprierea va trebui să se procedă la *modificarea art. 19 din constituţiune, care limitează cazurile de expropriere* numai la trei: pentru căi de comunicaţiune, pentru salubritate publică şi în fine pentru lucrări de apărare a ţării.

Nimic nu se opune, în principiu, la modificarea constituţiunii, — constituţiunea fiind şi ea o lege, de o esenţă superioară, este adevărat, prin conţinutul şi prin modul său de alcătuire, ceia ce totuşi nu împedică ca să urmeze soarta tuturor legilor, adică să fie modificată, cînd nevoile generale reclamă o modificare.

Constituţiunea, în adevăr, este un fapt istoric, căci derivă din împrejurările şi necesităţile istorice ale unui popor. De aceia constituţiunile variază dela epocă la epocă şi dela popor la popor. Mai mult decît atît, chiar origina lor variază: unele sînt „octroiate", adică acordate de Domnitor poporului, cum este de ex. Constituţiunea Italiei: altele sînt alcătuite de însuşi poporul, Capul Statului trebuind să le primească, jurînd credinţă, cum de ex. este constituţiunea noastră dela 1866, care şi-a dat-o însuşi naţiunea romînă şi căreia Domnitorul Carol i-a jurat credinţă.

In fine, unele constituţiuni conţin numai declaraţiuni de drepturi, cum este constituţiunea franceză; altele prevăd chiar în detaliu organizarea şi aplicarea principiilor fundamentale ale Statului. O astfel de constituţiune este constituţiunea noastră, care prevede, de ex. procedura împămîntenirii, declară inalienabilă proprietatea ţărănească şi limitează cazurile de expropriere.

Dacă cercetăm diferitele constituţiuni constatăm că cele mai multe dintre ele prevăd, în mod categoric, existenţa dreptului de revizuire şi procedura care trebue să se urmeze în acest caz. Astfel constituţiunea romînă din 1866 decretează în art. 128 că ea se va putea modifica, în urma unei declaraţiuni, făcută de Camera şi Senat, că trebuesc modificate anumite articole din constituţie, şi care se va citi şi primi de ambele adunări din 15 în 15 zile, după care termen Camerile se vor dizolva de drept, rămînînd ca alte adunări special alese, numite *constituante*, să procedă, în detaliu, la modificarea constituţiunii [2]).

In fapt, constituţiunea noastră s'a revizuit până acum în două rînduri; la 1879, cînd s'a modificat art. 7, acordîndu-se şi evreilor putinţa de a deveni cetăţeni Romîni, căci trebuia în urma situaţiunii noui internaţionale, în care intrasem, să ştergem din constituţiune dispoziţiunea că cetăţenii care nu sînt de rit creştin nu se pot încetăţeni.

La 1884, constituţiunea s'a modificat din nou, reducîndu-se colegiile electorale, dela patru la trei, şi introducîndu-se art. 132, care prescrie inalienabilitea proprietăţii ţărăneşti.

Pentru a vedea dacă putem modifica art. 19 din constitu-

1) Cf. Tabloul din *Karl Kautski*: La Question agraire, pag. 230.
2) Sînt unele Constituţiuni, ca de ex. Constituţiunea portugheză din 1911, care a hotărît că revizuirea, se va face la termene fixe, din 10 în 10 ani.

ţiane, vom căuta a analiza raţiunea care a pledat la 1866 pentru limitarea cazurilor de expropriere pentru utilitate publică, la trei.

Constituţiunea noastră din 1866 este ştiut că este copiată după constituţiunea belgiană. Or, în constituţiunea belgiană dispoziţiunea relativă la expropiere este următoarea: „Nimeni nu poate fi expropriat decît pentru cauză de utilitate publică, în cazurile şi în felurile stabilite de lege şi după o dreaptă şi prealabilă despăgubire".

Care să fie motivele pentru care nu s'a admis textul constituţiunii belgiene de către constituanta romînă din 1866?

Ca să descoperim cauzele limitării dreptului de expropriere al Statului, va trebui să cercetăm împrejurările în care s'a alcătuit constituţiunea noastră. Ştiut este că constituţiunea romînă s'a votat în anul 1866. Trecuseră deci de abia doi ani dela lovitura de Stat a Domnitorului Cuza şi dela asasinarea lui Catargiu, şeful marilor proprietari. Prinţul, care trebuia să fie ales Domn, era străin şi marii proprietari, neîncrezători în capacitatea şi bunele sale intenţiuni, credeau că noul Domnitor pentru a-şi consolida tronul va lovi în marii proprietari, foştii pretendenţi la domnie. Era foarte natural, din aceste motive, ca marii proprietari să caute, prin constituţiunea pe care noul Domnitor jura, să îngrădească cît mai mult drepturile Domnitorului şi astfel să-şi garanteze drepturile lor de proprietate, punîndu-se la adăpostul unei noui înproprietăriri în favorul sătenilor.

Că temerea de un atentat la drepturile lor a determinat pe marii proprietari ca să specifice, în mod limitativ, cauzele de expropriere, probă este că în acelaşi timp cu proprietatea s'au declarat sacre şi inviolabile prin art. 19 şi creanţele pe care marii proprietari le dobîndiseră contra Statului, drept preţ al răscumpărării clăcii.

Chiar democraţii, care făcuseră lovitura dela 1864 în frunte cu M. Kogălniceanu, au admis limitarea cazurilor de expropriere, fiindcă voiau, ca odată cu luptele pentru domnie, să înceteze şi luptele pentru pămînt, ţara avînd nevoe de o linişte complectă pentru a putea propăşi.

De altfel nevoia unei noui reduceri a marii proprietăţi nu se simţia pe atunci, căci ţărănimea fusese îndestulată pentru o generaţie întreagă prin înproprietărirea dela 1864; iar pe viitor, generaţiunile nouă, se credea, că vor putea fi îndestulate din moşiile Statului, a căror vînzare la ţărani fusese prevăzută în art. 6 al legii rurale din 1864.

Nu s'a prevăzut însă în 1864, sporul cel mare al populaţiunii în Romînia. Probă este că s'a adoptat, pentru proprietatea ţărănească, regimul succesoral al codului Napoleon, care admite partagiul egal între fraţi şi surori. Tot acestui fapt, în afară de celelalte considerente arătate mai sus, i se datoreşte reducerea cazurilor de expropriere pentru utilitate publică la trei. S'a crezut că populaţiunea ţărănească va fi îndestulată, cu mo-

șiile Statului și s'a crezut că sporul de populațiune își va găsi plasament în comerț și industrie—care trebuiau să se creeze, ca urmare a desvoltării Statului.

Căci nu este cu putință să credem că adunarea constituantă dela 1866, care a admis trei cazuri de utilitate publică, să nu admită și un al patrulea caz, cazul de împroprietărire a sătenilor de pe moșie, dacă s'ar fi prevăzut că nevoia dela 1864 s'ar repeta,—cazul cel mai caracteristic de utilitate publică, ce poate exista.

Rămîne bine stabilit că din faptul, că s'a limitat cazurile de expropriere de către constituanta dela 1866, nu se poate trage concluziunea că un al patrulea caz de utilitate publică, cazul exproprierii pentru împroprietărirea sătenilor,—este cu neputință de adăogat, căci ar fi contrariu spiritului în care a fost elaborată constituțiunea romînească.

Dar, mi se va obiecta de sigur,—este o mare deosebire între cele 3 cazuri de expropriere, prevăzute de art. 19 din actuala Constituțiune și cel de-al 4-lea caz, ce se voește să se introducă, și anume: pe cînd în cele trei cazuri exproprierea se face pentru o adevărată utilitate publică, adică în favorul tuturor, cum este de ex. o cale de comunicațiune, sănătatea publică și apărarea națională, care în adevăr folosește tuturor cetățenilor în general și nimănui în particular,—în cazul exproprierii pentru împroprietărirea sătenilor, exproprierea se va face numai în folosul unei categorii de cetățeni, deci nu se poate invoca utilitatea publică în favorul acestui fel de expropriere.

Obiecțiunea aceasta, deși pare la prima vedere temeinică, este însă ușor de înlăturat. In adevăr expresiunea „utilitate publică" are două înțelesuri:

„Stricto sensu", prin utilitate publică se înțelege folosul care îl obțin toți cetățenii dintr'o lucrare oarecare.

In acest sens luată, caracterul de utilitate publică nu-l poate avea nici o lucrare, propriu zis, căci nu se poate susține că o cale de comunicațiune chiar, aduce folos tuturor cetățenilor. Astfel un drum nou deschis poate folosi numai la 2—3 cetățeni, de obiceiu proprietari,—și poate aduce prejudiții altor cetățeni, de ex. comercianților așezați pe vechiul drum pe unde se făcea înainte circulațiunea. In orice caz, nu poate folosi tuturor cetățenilor dintr'un stat sau oraș.

Există însă și o altă definițiune a utilității publice, mai cuprinzătoare și mai exactă, anume că se poate zice că o *lucrare are caracterul de utilitate publică, cînd răspunde la o nevoe socială* [1]).

Dacă analizăm la lumina acestei difinițiuni utilitatea publică [2]) vom constata că al 4-lea caz de expropriere, ce urmează să se introducă în art. 19 din constituțiunea romînească, se justifică pe deplin, tocmai pe argumente de nevoe socială.

1) *Leon Duguit*. Traité de Droit Constitutionel, V. II pag. 157.
2) Constituțiunea Franceză din 1791 în tit. I § 4 întrebuințează expresiunea de *nevoe* publică, în loc de utilitate publică.

In adevăr, ce nevoe socială mai simțită poate fi de cît aceia de a avea o țărănime puternică, căci țărănimea, după plastica expresiune populară romînească, este talpa țării. Țărănimea procură Statului cea mai mare parte din veniturile sale [1]); ea este marele consumator al țării, ea produce cea mai mare parte din bogățiile acestei țări [2]): în fine din ea se recrutează armata țării. Țărănimea într'un cuvînt constitue isvorul de energie al neamului.

Pentru a întări țărănimea noastră, prima măsură este de a-i mări întinderea de pămînt ce stăpînește, de a-i mări putința de a-și agonisi un traiu mai bun. Or, pentru obținerea acestui rezultat, nu este de cît o soluțiune, după cum am arătat: exproprierea unei porțiuni din proprietatea latifundiară, pentru a o trece în mîna sătenilor.

(Va urma). **Const. Georgescu**

1) Vom da cîteva exemple:
Impozitul personal: 85% se plătește de populațiunea rurală.
Impozitele indirecte:
Tutun 35 milioane, sătenii. 18 milioane, orășenii.
Sarea 6½ milioane, sătenii. 1½ milioane, orășenii.
Căile Ferate: Clasa III-a, sătenii 23 milioane. Clasa I-a, orășenii 4 milioane.
2) Agricultura reprezintă 80% din exportul țării. Statistica Ministerului de Finanțe pe 1911.

Viziune de iarnă

Din zarea mută ninge lin. E 'n fapt de sară
Copacii doar de mai țin doliul după vară
Și-și scutură îngîndurați podoaba rece,
Cînd printre crengi o 'nfiorare lungă trece.
Ș'așa încremenite tac grădina, strada,
Că parc' auzi cum cade liniștit zăpada...

Un singuratic felinar abia scîntee
Și două umbre 'nlănțuite, pe alee,
Grăbite trec... Dar stau pe loc și parc' ascultă.
Tăcerea 'n jur se lasă multă, tot mai multă...
Infiorați de-atîta măreție,
Incremenesc în alb decor de feerie,
Să nu trezească din visarea ei grădina...

Și-Apusul soarbe val cu val, lumina...

Otilia Cazimir

Copaci bătrîni

Toată singurătatea,—pustiul tot din lumea întreagă,—pare că se adunase în valea aceia, în odăițele lui, în bătătura, în acareturile, în grădina și în preajma tuturor cuprinsurilor lui: apăsătoare și tristă...

Era în amurg... Intrase în al optzeci și patrulea an. In pletele-i lungi și ninse, în nemulțumirea lui față de vremea și lumea prin care străbătea, vorbea încă destul de răspicat anul de vifor și de groază 1848... Au apus din generația lui toți, rînd pe rînd, cum rînd pe rînd se sîrșesc luminile în biserică... sus, pe coastă, își dorm somnul lor cel de pe urmă preoții, dascălii, gospmanii, *toți* slujitorii bisericii și toți credincioșii ei!.. *Gheorghe al popii*, singur, trebue să mai aștepte... singur, căci și tovarășa a plecat ca să-și ia locul de odihnă alături de ceilalți.. In vuetul apei din scoc, în freamătul arinilor din grădină, în huruitul morii, în țîrîitul greerului noaptea,—în toate, aude glasul celei duse, al părinților și moșilor care și-au trudit viața subt același acoperiș, dinnainte de 1800, din vremea lui Horia și până azi... In puterea nopții, în zorii ori în miezul zilei, prin huruitul greu al pietrelor și printre vuetele apei, străbat, frînte, aproape stinse, glasuri cunoscute, care îl cheamă, parcă...

Și dacă n'ar fi moara... moara, care întotdeauna spune cîte-ceva, moara care-i aduce în prag cîte un om ca să mai schimbe o vorbă—ce s'ar face?!..

Romînește, mult dacă mai știe patruzeci de vorbe.. Ceilalți, ca și prin alte sate săcuești, nu mai știu nimic—și abia cu ți-

ganii din sat dacă mai poate, din cînd în cînd, să arate și altora că nu și-a pierdut legea părinților și cu ea are să moară...

Zilele bătrînilor fug iute, ca și zilele de iarnă, ca și ceasurile care zoresc soarele la apus... Se alungă ceasurile ca clipele, pe cînd morarul, ca de obiceiu, stă pe scăunelul lui cu trei picioare, lîngă postavă ori pe pod, lîngă coș, ca să-l găsească aproape sunetul clopotului, cînd e porumbul pe sfîrșite.. Alături, nemișcat, liniștit și serios, bătrînul și credinciosul tovarăș, Ursu, e pe jumătate întors spre stăpîn, cînd cu botul culcat pe labe, cînd cu el ridicat, — întotdeauna însă, așa că se pot înțelege din căutătură... Amîndoi sînt gînditori și amîndoi par triști... și, deși stau pe loc, parcă merg alături... Și cum ceasuri întregi stau și nu-și spun o vorbă, și cum moșneagul îl privește în ochi minute lungi, dobitocul își înmoaie și el privirea, tot mai mult, în apa ochilor adînciți în orbite... Bătrîn Gheorghe al popii, destul de bătrîn și Ursu; mari, osoși amîndoi; încet, tăcut și unul și altul,. Cînd se aud pași în curte, moara se cutremură toată de hămăituri, de parcă sunetul grav al unei sirene rage întrerupt; iar atunci huruitul pietrelor și bătaia apei la roată abia se mai aud... In același timp, Ursu cată întrebător la morar, gata să se ridice; iar acesta, mut, îi face semn cu mîna să tacă.. Astfel că după cîteva hămăituri dobitocul rămîne liniștit, cu capul întors spre intrare... De gudurat, e prea bătrîn ca să se gudure, — de mîngîiat e prea bătrîn morarul ca să-l mai mîngîie, afară numai dacă întîmplarea îl aduce subt mîna moșneagului...

In pădurile acestea, unde pe creste se arată ici-colo bradul, ajung puține vești din lumea mare, și doar cele mai de seamă. Dacă n'ar fi scrisorile Vlădicului la Crăciun și la Paști, n'ar putea ști de Romîni că mai trăiesc. La 48 — era fecior atunci — Gheorghe al popii a căpătat un glonț în falcă și l-au așteptat opt luni furcile pe Deal... Au adormit apoi toate, vreme lungă, până la 77... In toamna aceia, în fiece Duminecă și sărbătoare, morarul bătea drumul lung al bisericii. Și era fudul și înțepat!.. Și s'a făcut tăcere iarăși, până în vremea Memorandului; ... apoi tăcere lungă. Aștia erau anii care îl trau la pămînt și îl întăritau mai mult. Bunicul lui fusese grănicer la Făgăraș, iar el o viață întreagă a trebuit să stea la moară cu capul plecat — și în iobăgie și după. Numai un 48 ar putea să aducă dreptate, dacă ar fi să mai vie odată!...

*

Era o dimineață de vară.. Umpluse coșul și, în fund, la portița dela scoc, îmbuca ceva. Ursu urmărea cu ochii toate mișcările bătrînului și, din vreme în vreme, prindea cîte-o bucată de pîne. Morarul vorbea cu el. Il certa.

Deodată se arată, în lumina de răsărit a ușii, un copil, străin după toată înfățișarea.. Ursu, care nu știa de unde să-l ia, s'a ridicat mare și, hămăind odată cu putere, în doi pași își făcu vînt deasupra scării. Aici îl ajunse strigătul bătrînului și se opri, dar mai hămăi de două-ori; apoi cătă la el, așteptînd parcă ultimele instrucții, întru-cît morarul însuși părea nedumerit.

— Bună ziua, bunicule!.." strigă copilul cu zîmbetul bucuriei.

Fie pentrucă graiul îi părea străin, fie pentrucă bătrînul nu se arăta încă pe deplin dumirit, cînele mai făcu odată să se cutremure locul.

Ca ne-altădată, morarul se răsti atunci greu Ursului, ceia-ce-l făcu pe acesta să se tragă spre fund, lîngă fereastra morii, vădit jignit. Cînd, însă, fără să poată scoate o vorbă, bătrînul îmbrățișă pe copil, cînele se apropie și se sili, cu toate mijloacele pe care i le îngăduia vîrsta, să-și arate față de bătrîn dorința ca ceia ce a fost să se dea uitării, iar copilului bucuria că a venit... Demult, demult de tot Ursu nu-și văzuse stăpînul atît de mișcat, cuprins de o bucurie atît de mare! Și cu toate acestea, morarul, care abia rostise două vorbe, își dusese mîneca la amîndoi ochii...

— De ce plîngi bunicule?..."

Se făcu tăcere. Cu mîna tremurîndă, moșneagul mîngîie fruntea noului venit, iar huruitul pietrelor păru că, de odată, își îndoiește puterea.. Subt mîngîierile copilului, pierzînd măsura, Ursu vroia să vorbească: se gudura și scotea un sunet prelung, — era cum de ani de zile nu-l mai văzuse morarul...

A fost o zi de sărbătoare. Nepotul venise de departe, dela școală romînească — și vorbea așa de frumos!...

Din cea dintăi clipă, bătrînul pusese ochii pe cea mai grasă găină, și pentrucă oaspele nu vroia ca bătrînul să-și mai împuțineze pasările, au alergat-o un ceas și n'au putut-o prinde... Dela o vreme însă, morarul cuprins de mînie, cu o scurtătură a răsturnat pasărea la pămînt și și-a ospătat nepotul așa cum îi poruncea inima. Moara și-o oprise și tot ce mai avea bun, găină, miere, vin, le adusese în grădină subt mărul bătrîn de lîngă iaz.

Morarul vorbea puțin. Nu putea să țină pas cu gura băiatului, și nici nu mai avea multe de spus. Dar asculta, asculta cum asculți întrebările popii la spovedanie și urmărea cu ochii toate mișcările copilului;—și precum un avar își cuprinde, cu cele două mîni, pungile lui cu aur, așa cuprindeau ochii bătrînului, lacomi, toate mișcările și trăsăturile în care trăiau copiii lui și părinții adormiți...

Adusese băiatul o veste mare. Un milion de curcani și de roșiori s'au ridicat din Țară și, pe șapte poduri, au trecut Dunărea.. Se tot duc și nu-i mai poate opri nimenea!

Cînd a auzit bătrînul asta, a căscat ochii și, fiindcă nu găsea vorbe, l-au podidit dela o vreme lacrămile. Și uzi i-au fost ochii toată ziua. După-amiaza toată i-a povestit cîte se scriu în gazete și cîte spune lumea și i-a cîntat tot felul de cîntece de răsuna valea de glasul lui copilăresc. Bătrînul urmărea cu sete și simțea, tot mai mult, cum i se desleagă limba, ceva mai la o parte. Ursu urmărea și el cu ochii, cînd pe copil cînd pe moșneag și numai din vreme în vreme și-i ridica spre dealul Furcilor, gata să latre pe vre-un păstor de capre, dar pentru bunăcuviință isbutea să se stăpînească. În zări, cerul albastru își sprijinea bolta pe culmile înveșmîntate de codrii fără margini. Arinii de pe malurile iazului își tremurau frunza în freamăt ușor, ca mii de glasuri ce veneau de departe. Soarele scăpăta printre fagii pădurii, iar deasupra mărul cel împovărat de ani își ridica, largă, cununa de ramuri bătrîne și de mlădițe înfrunzite, risipindu-le pe cer.

Peste noapte, moara începuse să huruie iarăși. De două-ori clopotul îl chemase pe moșneag să toarne. În cele din urmă, ii peiri și băiatului somnul.

...Dar printre huruiturile pietrelor și vuetul apei—a căror învălmășală se auzea așa de clar în noapte—începu dela o vreme să se desluşească glas omenesc. Nu erau doi oameni, ci era unul singur: un glas prelung pe care îl auzi abia, precum abia auzi vuetul apei cînd merg amîndouă pietrele... Copilul se sălta în coate, apoi printr'o hotărîre care vine pe negîndite se aruncă de subt straiu, dibui ce dibui prin întuneric și deschise ușa. Pe portița dela scoc luna revărsa atîta lumină cîtă putea să încapă, iar pe podul morii, cu ochii spre lumină, bătrînul cînta:

...Optzeci de oi despoaie
Și prin frigări le pun,

De fluer, de cimpoaie,
Pădurile răsun'!
Romînii se așază
Pe lîng' un mare foc,
Și Iancu ospătează
Cu dînșii la un loc.
Iancule mare,
Bravule tare,
Cu noi să fii!..

Dreapta moșneagului se desprindea une-ori de pe coș și se înnălța în dreptul portiței, arătînd, pe cerul înstelat, o mînă mare, osoasă, în chip de amenințare și poruncă. Pletele lui albe se clătinau ușor în ploaia bogată de raze..

Alături, întors spre ușa odăii, cu botul pe labe și cu ochii pe jumătate deschiși, Ursu—care simțise mișcarea—privea în tăcere la copil...

Romulus Cioflec

Cronica științifică

Din mişcarea ştiinţifică

Vin de orz.—In Germania, ţara tuturor fabricatelor, se pune de cîtva timp în vînzare un vin preparat din malţul de bere, adică din orz încolţit şi apoi uscat. Acestui vin au reuşit fabricanţii a-i da şi „buchetul" de vin, imitînd chiar vinurile cu aroma cea mai fină, ca cea a vinurilor de Tokay, de Rin, etc.

Acest vin fabricat e un produs al cunoaşterii vieţii fermenţilor, e o aplicaţiune a ştiinţii şi e un concurent serios al vinului din struguri.

Pasteur a introdus în ştiinţa microbiologică metoda culturilor pure. Punind să vegeteze pe un mediu favorabil un microorganism, rareori se întîmplă să nu se amestece în cultură şi alte microorganisme străine celui însămînţat. Din acest amestec, germenii însămînţaţi anume vor da culturi mai întinse, vor forma grămezi sau colonii cu forme caracteristice adeseori şi lesne de cunoscut chiar cu ochii liberi. Din această vegetaţie abundentă, ce poate cuprinde relativ mult mai puţine elemente străine, se poate lua o mică porţiune cu care să se însămînţeze un mediu nou, pe care va prospera o cultură şi mai pură din microorganismul ales. In două-trei culturi succesive şi astfel izolate se pot elimina toate organismele străine şi cultura poate fi absolut pură, luîndu-se, bine înţăles, precauţiunea ca mediile pe care se face însămînţarea să fi fost mai înnainte sterilizate.

Pentru fermentaţiunile utile nouă aceste culturi pure pot avea un deosebit interes ştiinţific şi practic. Ştiinţific, se poate urmări activitatea fermentului pe un mediu anumit ori pe medii diferite şi în condiţiuni de temperatură bine determinate. Produsele fermentaţiunii în fiecare condiţiune specială, experimentală, pot fi dozate chimiceşte—aşa că cercetătorul poate urmări, până în cele mai mici amănunte, biologia fermentului în variate împrejurări.

In practică, cultura pură poate contribui să se evite fermentaţiunile secundare ce ar avea loc din amestecul cu fermenţi străini. Aceste

fermentaţiuni secundare pot, în unele cazuri, da calităţi licidului fermentat, uneori însă îl alterează şi-i scad cu totul valoarea.

Metoda culturii pure a stabilit că fermentaţia vinului de struguri nu e opera unei singure ciuperci, ci că pe lîngă Saccharomyces cerevisiae, care transformă mustul zaharos în alcool, sînt şi alţi fermenţi. Cercetătorii au dovedit apoi că, precum glucoza din struguri dă vinul, tot aşa se poate alcooliza mustul de malţ,—decît operaţia pentru vinificarea sucului de malţ e ceva mai complicată, necesitînd fermentaţiuni deosebite spre a desvolta în suc, pe lîngă alcool, şi aciditatea şi aroma vinului adevărat.

Preparaţia vinului din orz trece prin următoarele faze:

1) Se pune orzul la încolţit pentruca materia făinoasă a grăunţelor să se transforme în zahar (*maltoză*), iar cînd colţul s'a ivit şi a ajuns cam a treia parte din lungimea grăunţelui, orzul încolţit e uscat şi apoi dat la maşină pentru a-i rupe colţul. După aceia se sfarmă în bucăţele, în crupe, prin uruire şi se supune acţiunii apei fierbinţi, care extrage din grăunţe maltoza.

Operaţiunile aceste sînt deci la fel cu acele prin care se prepară mustul de bere. Odată mustul zăhăros obţinut, preparaţia vinului se deosebeşte complect de cea a berei. Pentru a prepara vin se ţine licidul la temperatura de 50° C. şi i se adaugă o cultură pură de ferment lactic; acesta, desvoltîndu-se şi hrănindu-se cu maltoză, naşte acidul lactic ce dă un gust acrişor licidului. Pentruca fermentaţiunea să nu treacă anumite limite, se dozează la intervale mici aciditatea licidului şi, cînd ea a ajuns de 0.6—0.8%, se împiedică acţiunea fermentului prin ridicarea temperaturii la 75° C. Fermentaţiunea pentru aciditate ţine 18 până la 24 ore şi trebue, cum am spus, priveghiată cu deosebită grijă.

Odată oprită fermentaţiunea lactică, licidul e răcit la 16—18° C.,—temperatura obişnuită de toamnă,—şi i se adaugă culturi pure şi selecţionate de ferment alcoolic. Acest ferment lucrează pe mustul de bere ca şi pe mustul de poamă şi în 3—4 săptămîni fermentaţia încetează, iar drojdia începe a se aşeza pe fund.

Vinul proaspăt—să-i zicem tulburelul—e supus unei aerisiri energice, prin care se dobîndeşte buchetul particular „dorit" de fabricant. „Dorinţa" fabricantului se exercitează însă subt forma unui produs chimic sau a unui ferment particular, pe care fiecare se sileşte a-l păstra cît mai secret spre a-şi asigura prosperitatea afacerilor.

Şi astfel Ştiinţa, care înfrăţeşte popoarele şi caută să asigure bunul traiu al tuturor, contribue să piară poezia culesului viilor. La Greci şi Romani culesul era celebrat prin serbările dionisiace sau bachanale, şi 'n procesiuni un tînăr Bachus, încununat cu lăstari de viţă, de ederă, şi de smochin, călare pe un butoiu tras pe un car la care erau înhămaţi lei, tigri sau pantere, ţinea într'o mînă thyrsul împletit cu ramuri de viţă

şi 'n cealaltă cupa de corn şi o clădărie de struguri; iar in juru-i cîntau şi dansau frumoase preotese, împodobite cu cununi de frunze şi ghirlande de flori.

In cursul vremurilor aceste serbări au degenerat în orgii şi întinderea creştinismului le-a pus capăt; totuşi începutul culesului a fost şi este încă prilej de bucurie, de chiote şi dansuri, alimentate de nectarul inspirator de glume şi de poezie.

Cu prozaica fabricaţiune de mîne, parecă văd o procesiune în care se vor celebra binefacerile Ştiinţii, şi în care trece, aproape nebăgat în samă, un car dus de puterea aburilor şi purtînd un Bachus greoiu, cu barba blondă şi ochi albaştri, un fel de Gambrinus burtos şi cu şorţ alb, ridicînd paharul de fabricant spumos şi clipind obosit din ochi. Acesta va simboliza munca şi bunul traiu, dar nu va mai fermeca întocmai ca veselul şi vioiul zeu al arbustului cultivat de „tata Noe cel bătrîn".

Să fie tot calomnie? Povesteam, acum un an în V. R., la ce studii interesante a dat loc chestiunea dacă Ploşniţa, animalul de casă al unor gospodării, transmite sau nu, dela om la om, microorganismele unor boli decimătoare. Era acuzată Ploşniţa că transmite frigurile intermitente, tuberculoza şi alte calamităţi, dar un igienist dovedise că biata ființă nu putea fi învinuită de atari crime.

Acum cîteva luni, însă, un învăţat ***Verjbitski*** publică observaţiunile sale asupra transmisiunii *ciumei bubonice* prin Ploşniţe, care fac—după autor—concurenţă, în această privinţă, purecelui, agentul principal de propagare a periculosului agent patogen.

Experimentatorul a constatat că Ploşniţa, ce suge sîngele unui ciumat, devine agent de propagare dacă suptul are loc cu 18 ori 24 ore înainte de moartea bolnavului. Numai dacă ea suge cu cîteva ore înainte de moartea ciumatului nu mai e periculoasă.

O ploşniţă infectată înţepînd un om sănătos îi transmite microbul ciumei care-şi arată efectele după 4 ori 5 zile; dacă cumva o ploşniţă infectată e zdrobită pe piele în locul unde e o înţăpătură, infecţiunea e şi mai repede şi mai gravă.

Fapt încă şi mai îngrijitor e că chiar murdăriile (excrementele) Ploşniţei sînt contagioase, îndată ce pielea omului are vre-o înţepătură ori sgîrietură imperceptibilă. Ciuma se propagă experimental prin ploşniţi la purcei de India (Cobay) sgîriindu-le uşor laba cu un ac şi zdrobind peste sgîrietură o ploşniţă infectată, aşa că afirmările autorului nu sînt simple presupuneri, ci fapte dovedite.

Fiinţa aceasta infectă nu e numai agent de propagare, ci asigură o lungă vieţuire bacilului ciumei, care în dejecţiunile de ploşniţă îşi păstrează, pe albiturile omului ori pe cearşafuri, complecta lor vitalitate şi virulenţă.

S'a constatat că pe bucăţi de cîrpe, pe care se zdrobise ploşniţi infectate, microbii au rămas vii după 35 de zile de expunere la uscăciune în cameră; chiar expunînd cîrpele murdărite 130 de zile la temperatura de 4° C, în aer umed, bacilii n'au nici o supărare. Numai expunîndu-i 7—8 zile la soare, sau 10—12 zile la un ger de —5° până la —18° C. se pot distruge.

In condiţiuni obişnuite, cu alternaţiuni de uscăciune şi umezeală, de căldură şi frig, bacilii trăesc peste 5 luni pe lenjuriile murdărite şi pot infecta un om.

Cum se vede, de data aceasta învinuirile aduse ploşniţii nu mai sînt pure calomnii. Fiinţa aceasta nu e numai un animal nesuferit, ci unul din cei mai periculoşi paraziţi.

Autorul nu s'a mulţumit numai să constate dacă Ploşniţa transmite ori nu bacilul ciumei bubonice, ci a cercetat şi mijloacele prin care s'ar putea înlătura pericolul contagiunii şi a constatat că formolul nu distruge bacilul din ploşniţi nici din murdăriile lor şi că diferitele mijloace sînt cu totul ineficace, cunoscut fiind cît de greu este să lupţi cu această vorace insectă.

Singurul mijloc bun este distrugerea insectelor prin curăţire minuţioasă a camerilor şi prin uciderea lor cu acid fenic concentrat, care arde şi insectele adulte şi larvele şi ouăle lor.

Bagheta căutătorilor de isvoare a provocat o anchetă ştiinţifică în diverse ţări din Occident. Cum se ştie, există în mai toate ţările oameni care pretind că au meşteşugul de a descoperi, cu ajutorul unei vărguţi de alun sau de metal, locul unde sînt isvoare sau pînze de apă subterană. Meşteşugul lor e foarte apreciat de popor şi la ei se adresează cei care vor să sape fîntîni ori să capteze apele pentru vre-o cişmea; oamenii învăţaţi nu le dădeau însă nici o atenţiune, socotind de pură şarlatanie acest aşa numit meşteşug de a înţelege puterile misterioase, care fac beţişorul a se învîrti cînd purtătorul lui este în vecinătatea unei pînze de apă ori a unui isvor.

Acum cîţiva ani Academia de Ştiinţe din Paris a numit o comisiune de cercetare şi diverşi oameni de ştiinţă au întreprins experienţe independent spre a descoperi în ce stă această putere curioasă, dacă ea există în adevăr.

Din aceste cercetări, încă necomplecte şi neconcludente, rezultă cîteva fapte interesante:

1. Că în unele cazuri căutătorii de apă erau nişte şarlatani; că în alte cazuri cunoşteau existenţa pînzelor de apă după vegetaţie sau aspectc ale solului şi că bagheta magică nu le servea decît pentru a-şi da importanţă, ceia ce s'a învederat prin nepuinţa lor de a găsi pînzele de apă sau isvoarele cînd au fost legaţi la ochi. Sînt însă multe cazuri bine controlate în care descoperirea isvoarelor nu era întîmplătoare

şi în care bagheta juca, vădit, un rol. Aceste cazuri au atras mai serios atenţiunea şi chestia a fost examinată de aproape.

2. Acelaşi efect, pe care pare a-l avea apa asupra baghetei căutătorului de isvoare, il au şi unele metale, unele săruri şi soluţiuni ale lor; că, in fine, există unele substanţe *rabdoactive*, ce au influenţă asupra vergelei *(rhabdos* în l. elină) şi că această influenţa ar fi simţită de purtătorul ei.

3. Această sensibilitate particulară a purtătorilor baghetei e de natură nervoasă şi dispare foarte curind prin oboseală şi poate şi prin alte condiţiuni fiziologice.

Fenomenul baghetei magice pare a fi deci un fenomen fizic, apreciat de o sensibilitate foarte fină. Misterul stă în cauzele care provoacă o stare fizică a baghetei, stare ce poate fi simţită de purtător. Cum in jurul nostru sunt nenumărate manifestări de energie, de care nu ne dăm samă, dar care determină, de sigur, anumit ritm vibrător în corpuri brute, e cu putinţă că energii determinate de apa ce curge, de vibraţiunile insensibile a pereţilor unei grote, de mişcarea moleculară a unui metal să influenţeze într'un fel încă neinţăles o baghetă şi purtătorul ei să simtă această modificare.

Cum, până acum, cercetările sint de abia la început nu se poate nimic preciza, faptul însă prezintă un interes ştiinţific şi va da loc la explicaţiuni fizice şi fiziologice mai clare decît cele date mai sus.

Ereditatea la bacterii. O problemă biologică de mare importanţă este dacă variaţiunea speciilor se face prin salturi, prin *mutaţiuni*, sau prin adaptări treptate, prin *evoluţiune înceată.*

Pentru a deslega această extrem de interesantă problemă s'au făcut şi se fac numeroase experienţe, a căror rezultat e însă contradictoriu, mai ales cînd cercetările au loc pe fiinţe mai superioare, la care descendenţii sînt rezultatul unei fecundaţiuni, unei contopiri a două elemente sexuale, provenite dela doi indivizi: tatăl şi mama. In acest din urmă caz substanţele vii care se contopesc nu sînt cu totul identice şi ca rezultat al reacţiunilor chimice, care au loc după contopire, pot rezulta substanţe străine, ce determină o evoluţiune particulară descendentului şi-i imprimă caractere deosebite de ale părinţilor.

Dacă aceste caractere se manifestă morfologiceşte—în forme vizibile—ele constitue o variaţiune, ce poate fi individuală şi nu se transmite la urmaşi, aceştia revenind la caracterele specifice. Sint însă unele cazuri cînd variaţiunea e permanentă, se transmite urmaşilor şi indivizii modificaţi devin capul—strămoşii—unei specii nouă.

Este, prin urmare, foarte greu de lămurit dacă evoluţia în acest caz a avut loc în mod lent pe cale chimică în cursul citorva generaţiuni şi s'a tradus numai la un moment dat morfologic la descendenţi, prin întimplarea unei fecundaţiuni în condiţiuni cu totul particulare, ori că ea este rezultatul altor împrejurări brusc apărute.

La organismele inferioare, cum sint bacteriile, la care descendenţii se nasc prin simplă diviziune, prin ruperea corpului părintelui în părţi identice, amestecul de substanţă vie străină e înlăturat şi orice modificare are loc în părinţi se transmite întocmai şi la descendenţi.

Pe cînd la o fiinţă complexă ovulul întrupează, să zicem, variaţiunile fiinţii pe care s'a format,—dar aceste variaţiuni pot fi anulate de substanţa vie a spermatozoidului,—la o bacterie un asemenea fenomen este exclus.

Iată de ce, ca material de studiu în chestia eredităţii caracterelor cîştigate sub influenţa mediului, bacteriile sînt de mare interes.

Intre multe studii făcute în această privinţă asupra lor, au o deosebită importanţă cele întreprinse de Neisser în 1906, continuate, discutate şi apoi confirmate de diferiţi bactereologi. Din aceste cercetări rezultă că punînd o bacterie pe un mediu la care s'a adăogat puţin acid lactic se pot determina, în curs de cîteva generaţiuni, variaţiuni în ea, care modificări o determină să devină ferment lactic, de unde mai înnainte nu era. Dr. Thaysen a confirmat acest fapt în lucrări publicate acum cîteva luni şi a reuşit să creeze rase de bacterii ce produc fermentaţia zahărului de lapte, din specii care n'aveau această proprietate.

Aceasta dovedeşte că bacteriile au căpătat încet-încet o însuşire nouă, ce a devenit apoi ereditară. Odată dobîndită această proprietate, descendenţii rasei noui de bacterii îşi păstrează calităţile chiar dacă se cultivă cîteva generaţiuni pe medii fără lactoză.

Inc' odată se verifică dar exprimental, şi'n mod strălucit, teoria lamarchiană a evoluţiunii fiinţelor prin adaptare progresivă la mediu, prin asimilare funcţională, cum ar spune Le Dantec, şi concepţiunea aşa de mult criticată a transmisiunii ereditare a caracterelor dobîndite.

T. A. B.

Cronica medicală

Inferioritatea aşezămintelor noastre spitaliceşti

In vîrtejul propăşirii repezi generale a ţării era firesc ca unele aşezăminte să fie favorizate de împrejurări şi să li se dea o desvoltare prea mare, altele dimpotrivă să fie năpăstuite şi să rămînă în urmă.

Dintre aşezămintele oropsite care n'au profitat destul de progres, sînt spitalele în general şi mai cu samă cele din provincie. Direcţia sanitară şi-a îndreptat activitatea până acum, timp de 40 ani, spre organizaţia mai mult a serviciilor medicilor birocraţi şi ambulanţi şi a lasat în părăsire spitalele.

Cuvîntul de spital avea în el ceva înfiorător, respingător, se pronunţa cu oarecare groază, desemna în deobşte un locaş rău format, unde mor neîngrijiţi bătrînii şi neputincioşii, unde se taie mîni şi picioare ce nu ar fi trebuit tăiate, un laborator de experienţe curioase ale unor medici suciţi şi fără milă. Incetul cu încetul, foarte încet, a început să se împrăştie această atmosferă întunecoasă şi urîtă din jurul spitalelor şi lumea s'a încredinţat că bătrînii şi neputincioşii nu se mai primesc în spitale, că pentru aceştia se reclamă cu îndărătnicie aziluri şi ospiciuri deosebite, că bolnavul este respectat în spital, că este îngrijit cu milă şi cu băgare de samă că nu i se taie mădulare decît după cererea sau cel puţin cu învoirea lui, că localul întreg al spitalului este curat şi nu răspîndeşte mirosuri urîte de medicamente sau de alte necurăţenii. Ba mai mult, bolnavul este socotit de către medicul spitalului ca frate, ca să nu întrebuinţez expresia exagerată pornită dintr'un spirit teistic al profesorului Paulescu, că bolnavul trebue îngrijit în spital ca însuşi Dumnezeu.

Bolnavii aleargă la spitale şi nu sînt destule paturi spre a-i adăposti. A sosit trenul şi pentru organizaţia spitalelor, trenul a fost pregătit de legea sanitară Cantacuzino-Sion şi spitalele nu trebue să-l piardă acum cînd e în gară şi aşteaptă subt presiune.

Ca medic de spital îmi îndeplinesc o sfîntă datorie să expun situaţia actuală a aşezămintelor pentru îngrijirea bolnavilor,—doar se va îndrepta pe calea progresului.

Precum ţara are nevoe de şcoale potrivite cerinţelor, precum are nevoe de armată puternică, tot atît de mare este trebuinţa de spitale bine organizate spre a înlătura în rîndul întăiu marea mortalitate şi mai cu samă pe cea covîrşitoare a micii copilării, iar în rîndul al doilea pentru a lecui şi a alina suferinţile bolnavilor,—ceia ce cu adevărat e un dar dumnezeesc.

*

Spitalele noastre sufăr de următoarele principale neajunsuri:

a) Lipsa unui personal competent medical propriu zis;

b) Lipsa personalului medical ajutător; vreau să zic lipsa infirmierelor de carieră;

c) Lipsa clădirilor potrivite, din care rezultă lipsa de confort şi aranjament interior;

d) Defectuozitatea organizaţiei legale a administraţiei interioare, şi

e) Reaua întocmire a regulamentului spitalelor.

Să examinăm sumar aceste neajunsuri.

1) S'a adus şi se aduce în diferite prilejuri acuzări medicilor de spitale că nu ar corespunde misiunii lor, că ar fi inferiori cerinţilor. In congresul din 1912 al „Asociaţiei generale a medicilor din ţară" s'a adus de către un medic fruntaş acuzaţia că sînt medici de spitale care n'ar putea secunda nici pe subchirurgi. In convorbiri particulare, colegi, medici primari de judeţe mi-au spus că în judeţele lor funcţionează medici de spitale care nu ar corespunde misiunii lor.

Acuzaţia tipărită nu s'a tăgăduit şi a rămas adevărat că sînt medici de spitale care nu sînt vrednici de slujba lor şi aceasta, nu poate din pricina lipsei de ştiinţă, ci din pricina caracterului şi activităţii.

Un medic de spital trebue să fie activ, să-i placă să muncească şi să aibă tact deosebit în conducerea aşezămîntului ce i s'a încredinţat.

Dacă mijloacele de selecţiune de până acum a medicilor de spitale nu au dat roade bune, rămîne să se găsească altele nouă, căci singur concursul nu poate da măsura activităţii şi tactului viitorului medic de spital.

2) Lipsa desăvîrşită a personalului ajutător al medicului pentru îngrijirea imediată şi intimă a bolnavului este piatra de care se sfarmă orice bunăvoinţă şi stăruinţă din partea medicului.

Nu vorbesc de actualii subchirurgi, care sînt resturi anacronice din timpurile vechi ale medicinei, cînd medicul era nelipsit de felcerul său şi care felcer îl servea mai mult ca misit decît ca ajutor propriu zis.

Subchirurgii vor dispărea din organizaţia spitalelor noastre şi vor fi înlocuiţi cu infirmiere culte aşa cum se obişnueşte în ţările Apusului. Infirmierelor, acestor singure fireşti ajutoare ale medicului pentru îngrijirea directă a bolnavilor, nu li s'a dat nici o însemnătate până acum. Abia în 1913 s'a înfiinţat întâia şcoală de infirmiere de către direcţia sanitară şi e un pas spre progres, dar slab şi mic căci absolventelor acestei şcoli nu li se desemnează decît un salar de 50 lei lunar,—ceia ce este prea puţin, cînd cu ziua li se plăteşte 5 lei pentru îngrijirea unui singur bolnav; iar în spitale au de îngrijit după regulament cîte 10, iar în realitate mai mulţi, 15—20 şi chiar peste 20 de bolnavi la un loc.

Astăzi infirmierele sînt considerate prin serviciile spitalelor mai rău ca servitoarele; legea sanitară nici nu pomeneşte de ele şi chiar re-

gulamentul cel nou pentru spitale din Noembre 1913 nu le asigură vre-o soartă mai bună, caşi cum n'ar fi nevoe de ele şi bolnavii s'ar îngriji singuri şi tot ei ar face şi păstra curăţenia generală prin saloane. Curioasă scăpare din vedere a legiuitorului! O dovadă mai mult că legiuitorul n'a fost bine informat asupra celei mai însemnate nevoi a spitalelor, căci pentru mine este o axiomă: un spital cu medic bun şi infirmiere rele e mai prejos decit altul cu medic rău şi infirmiere bune. Să se dea infirmiere bine plătite şi cu bătrineţele asigurate şi se va schimba înfăţişarea spitalelor, căci infirmierele bine plătite vor constringe şi pe medicii respectivi să-şi facă datoria şi să fie la înălţimea misiunii lor. Cel mai bun medic nu poate asigura bolnavilor o căutare îngrijită dacă nu are infirmiere culte, odihnite şi plătite bine. Progresul aşezămintelor de îngrijire a bolnavilor constă în primul rind în găsirea de infirmiere de carieră. Degeaba se fac noi servicii de specialităţi şi se înmulţesc numărul medicilor—mai bine mai puţini şi mai buni medici, dar cu ajutoare mai solide.

In regulamentul nou al spitalelor alcătuit în pripă şi fără consultarea medicilor de spitale, din Noembre 1913, se copiază dispoziţiile vechilor regulamente de prin anii 1880 în privinţa infirmierelor. Se prevăd pentru ele amenzi de o zi, de 5 zile şi de o lună de zile, fără să se specifice cazurile pentru care să li se aplice. Regulamentul se face că nu are cunoştinţă că cele mai multe infirmiere părăsesc de buna lor voe şi cînd vreau serviciile, căci nimeni nu le opreşte şi nu le poate pedepsi pentru aceasta. Cu alte cuvinte mai romîneşte, infirmierele fug cînd vreau din serviciu şi fiindcă actuala lege a servitorilor căzută de altmintrelea de mult în uitare, le exceptează dintre servitoarele ce se pot angaja cu manual, ele nici nu pot fi după lege date în judecată pentru părăsirea serviciului, căci nu pot fi angajate după lege. Şi chiar de ar prevedea actuala lege a servitorilor vre-o dispoziţie penală pentru faptul arătat, n'ar fi de nici un folos propriu zis pentru serviciile spitalelor, căci judecăţile la noi nu dau sancţiune imediată. Regulamentul nou al spitalelor este deci lipsit de cunoştinţa realităţii faptelor şi nu prevede dispoziţii care să lecuiască răul care roade la temelie organizaţia aşezămintelor; regulamentul nu cunoaşte lipsa infirmierelor şi repetă în privinţa lor dispoziţii luate cu 25 de ani în urmă.

3) Clădirile spitalelor nu corespund cerinţilor timpului şi a ştiinţii. S'au schimbat timpurile şi cu ele nevoile lumii. Ştiinţa s'a schimbat şi ea mult. Azi nu se mai ţin ca să se vindece bolnavi cu răni, luni de zile la pat în spital, căci se vindecă repede fiindcă nu se mai tratează rănile cu acid fenic şi iodoform, ori cu scamă pusă direct pe rană; cei cu fracturi se vindecă mai repede, lehuzele se scoală din pat la 7—8 zile după facere. Febra puerperală, erizipelul şi putreziciunea nu se mai ivesc ca mai înnainte în spitale.

Azi spitalele trebue să corespundă nevoilor vremii. In primul rind trebue să se dea grijă mare boalelor copiilor mici, căci între ei este mortalitatea cea mare, îngrozitor de mare şi cu groază dovedită de statistice. Nevoia cea mare este îngrijirea copiilor şi în rindul întăiu trebueşte ca spitalele să primească în îngrijirea lor pe toate mamele cu copii mici bolnavi. Un copil cu gastro-enterită, la început, trebue numai decit primit în spital cu mama lui cîteva zile până la vindecare spre a avea o îngrijire higienică şi dietetică. In acest chip se va răspîndi modul creşterii copiilor prin pilde şi se va obţine rezultate mult mai strălucite decit prin conferinţe, şezători sau prin scrieri de popularizare şi vulgarizare. Trebuesc primiţi în spitale toţi copiii bolnavi cu afecţii ale aparatului respirator, căci în locuinţele lor lipsite de aer, lumină şi soare, copiii cu aceste afecţiuni nu se pot îngriji cu folos. Şi cu toate aceste sînt spitale în care nu se primesc de loc, din principiu, mame sănătoase cu copii bolnavi.

Aceasta se înţelege în timpuri normale fără epidemii; iar în vreme de epidemii,—toţi infecţioşii ce se vor prezenta la spital.

Trebuesc, în al doilea rind, îngrijite la spital femeile de faceri şi lehuzele bolnave.

Alcolicii, tuberculoşii,—deosebit fiecare şi după cererea ştiinţii. Apoi în al treilea rind sifiliticii şi celelalte categorii de boale.

Aceste chestiuni trebuesc spuse lămurit, spuse aşa fel, ca să treacă în legi şi regulamente.

Spitalele chiar in capitală, dar mai cu seamă în provincie au clădiri care nu mai corespund cerinţelor higienei ospitaliere. Unele clădiri sînt vechi şi chiar cu totul improprii pentru spitale, altele sînt relativ noi şi totuşi nu sînt alcătuite pentru o bună şi regulată funcţionare a mecanismului complicat al unui spital modern. Cele mai multe spitale n'au pavilioane pentru faceri şi lehuze, şi ştiinţa ospitalieră cerind aşa ceva dă putinţă medicului a îngriji pe femeile ce nasc în cele mai bune condiţii numai în anume camere aranjate; n'au pavilioane pentru o mare categorie de suferinzi atinşi de boli sufleteşti, pentru alienaţi (barbaţi şi femei), şi numai astfel s'ar da putinţa a se îngriji omeneşte mulţi alienaţi care nu încap în ospiciile noastre absolut insuficiente; n'au pavilioane deosebite pentru bolnavi infecţioşi, iar altele au cite unul pentru toate categoriile de boli infecţioase şi astfel se expun bolnavii atinşi de unele boli molipsitoare a contracta altele care se află în preajma patului lor, iar ştiinţa cere pavilioane separate cu mai multe camere pentru bolnavi suspecţi, precum şi alte pavilioane pentru bolnavi contacţi,—astfel că bolnavii suspecţi să nu fie în contact cu bolnavii confirmaţi, precum şi cei contacţi să fie izolaţi de celelalte categorii de bolnavi. Aceste dispoziţii se impun a se lua, căci în cazuri de scarlatină, de pildă, adesea se trimet la spital de către autorităţile dela sate toţi copiii dintr'o casă şi dintre ei sînt unii confirmaţi, alţii suspecţi şi alţii contacţi. In asemenea numeroase împrejurări dacă clădirea spitalului nu este potrivit amenajată nevoilor, medicul se sbate în zadar fără să-şi poată aranja bolnavii în serviciu aşa precum ştiinţa şi conştiinţa lui îi

dictează. De asemenea e nevoe și pentru convalescenți de pavilioane separate, aranjate în chip deosebit de camerile cu bolnavi în perioada lor gravă. Clădirile spitalelor corespunzînd nevoilor arătate mai sus ar înlesni medicului aplicarea în mod științific a rezultatelor pozitive ale științii sale și ar aduce foloase cu adevărat mari. Astfel ne învîrtim într'un cerc vicios; se cer medicului de spital lucruri cu neputință și se dă toată vina asupra lui pentru păcate care nu-s săvîrșite de el.

Organizația legală a administrației interioare a spitalelor este în rîndul întâiu greșită, căci impune medicului întreaga răspundere de ori și ce mișcare din spital și nu-i dă dreptul să-și aleagă singur ajutoarele care să-i aducă la îndeplinire ordinele. Din greșala aceasta pusă chiar la temelia organizației serviciului interior, naște perpetuarea răului care a bîntuit spitalele. A fost mai de mult intendentul numit de politiciani, care nu asculta pe medic, apoi a fost subchirurgul intendent, tot de o samă cu intendentul, doar că avea numele adăugit, acum este subchirurgul numit de politiciani; subt alt nume este tot același lucru dacă nu și mai rău, căci plîngerile sînt acum și mai mari din partea medicilor. Direcția Generală a Serviciului Sanitar nu ia de loc în considerație recomandările medicilor la numirile subalternilor, răpește medicului acest drept și își asumă cea mai mare răspundere, căci a priori trebue admis că numirile ce le face sînt bune și de persoane corespunzătoare sarcinilor date; dar Direcția s'a lepădat de această răspundere pe motivul că nu este în stare a cunoaște personal pe fiecare subchirurg—deci numiri iresponsabile care vatămă toată organizația. S'a încercat a se micșora acest rău prin dispoziția ca schimbările între ei, dintre subchirurgi, să nu se facă decît prin consimțămîntul șefilor. Dispoziției i s-a dat o publicitate mare dar fără folos, căci nu s'a respectat de nimeni și de nerespectarea ei au profitat și profită toți cei necorecți scăpînd de eliminare și de pedepse. De aceia trebue să se dea medicului ceia ce vremurile reclamă, ceia ce i se cuvine; trebue să i se dea dreptul de a-și alege și numi ajutoarele. Atunci și numai atunci întreaga răspundere așa cum i-o cere legea sanitară cade asupra lui și nu se poate sustrage de la ea prin împărțire cu Direcția. Atunci spitalul întreg va fi oglinda sufletului medicului și vor înceta acuzațiile de tot felul de azi.

5) Regulamentul recent al spitalelor publicat în Noembre 1913 este o decepție pentru medici și nu poate fi explicată alcătuirea lui incomplectă decît admițînd că e o operă pripită și făcută de birocrați. Regulamentul deși este aplicabil pentru toate categoriile de spitale, este în mare parte o copie a aceluia din 1888 pentru foastele spitale rurale. Și timpurile și nevoile s'au schimbat. De atunci e peste un sfert de veac de continuă desvoltare și prefacere a țării, a serviciilor și a științii, iar regulamentul nu s'a schimbat. A intervenit centralizarea fondurilor sanitare, a intervenit o nouă lege sanitară care aruncă răspunderea întregii administrații numai asupra medicului și regulamentul nu ține socoteală de această schimbare radicală și temeinică care este menită a transforma în bine serviciile îngrijirii bolnavilor. Regulamentul trebue revăzut de către oameni de specialitate și pus în concordanță cu spiritul sănătos al răspunderii medicului pentru întreg serviciul său. In regulament trebue prevăzută modalitatea acțiunii directe și personale a medicului, nu modalitatea controlului său asupra subalternilor, control dovedit cu prisosință de mult și recunoscut în mod public și oficial ca absolut fără folos și rezultat practic.

Serviciile spitalicești au funcționat cu regulamente defectuoase până la 1907 și fără regulament de atunci și până azi, timp de 8 ani, și puteau să mai funcționeze un an-doi până să se întocmească ceva bine legat, lipsit de greșeli și care să fie întocmit potrivit cu legea sanitară și să corespundă noilor nevoi ale spitalelor.

Chiar articolele privitoare la regimul alimentar nu s'au desăvîrșit și pus în armonie cu cerințile. In rîndul întâiu lipsesc indicații pentru hrănirea mamelor cu copii mici, fapt care constitue până într'un grad oarecare chiar o piedică la primirea copiilor mici în spital și deci o piedică la înfrînarea mortalității copiilor mici,—nu mai vorbesc aici de alte lipsuri care privesc partea tehnică propriu zisă și a căror înșirare nu poate intra în cadrul acestui articol de generalități.

Lipsurile de care spitalele sufăr sînt, cum vedem, multe și de mare însemnătate. Fără îndreptarea lor, așezămintele noastre spitalicești rămîn într'o primejdioasă stare de inferioritate.

Aceasta ne face să credem că cei chemați își vor întoarce privirile asupra lor și vor lua măsurile necesare de îndreptare.

Am socotit de datoria noastră să atragem atenția asupra acestor neajunsuri. Ele vor trebui cercetate mai adînc și mai amănunțit—pentruca îndreptarea lor să fie deplină.

Să fim dar optimiști și să nădăjduim că aceasta se va face cu vremea, și fără prea mare întîrziere.

Dr. Radu Chernbah

Cronica economică

Comerţul mic de cereale şi reorganizarea lui în Romînia

Formele sub care se exercită astăzi, în general, comerţul mic de cereale la noi sînt următoarele două: în satele îndepărtate de tîrgurile de cereale, acestea se cumpără direct dela producători de către micii negustori de prin comune, sau se aduc spre vînzare de către producătorii înşişi la tîrgul sau oborul de creale din apropiere.

In primul caz cei care exercită acest comerţ sînt: mici negustori dela sate, sau cîrciumarul din sat. Micul producător, care nu poate veni la obor cu prisosul său de cereale, stă cu acesta la dispoziţia celor de care depinde economiceşte. Prin faptul că micul producător în timpul iernii este deseori lipsit de numerarul trebuincios gospodăriei lui, el nu recurge pentru aceasta să se împrumute la banca populară din sat, suma fiind prea mică; ci, în cele mai multe cazuri, preferă mai bine să se adreseze cîrciumarului, care îi avansează nu numai bani, dar îi dă pe datorie şi articole de consumaţiune, cu obligaţiunea de a se achita la recoltă, în natură. Cu chipul acesta micii producători îşi vînd produsele lor încă din timpul iernii, cu preţul cel mai mic posibil; iar în caz de secetă, ei, neputînd să se achite de datoria contractată, situaţiunea lor devine din cele mai rele faţă de creditorul lor comun: cîrciumarul care, dacă îi mai îngădue cu plata, în schimb le calculează dobînzi foarte mari.

Pentru a scăpa pe micii producători de aceşti cămătari ai satelor, băncile populare au un vast cîmp de activitate venindu-le în ajutor atît în timpul iernii, cît şi imediat după recoltă şi avansîndu-le numerariul trebuincios asupra cerealelor, pe care producătorii le-ar constitui gaj băncii din sat, fie chiar din timpul iernii, sau la recoltă.

Cu modul acesta, producătorii nevoiaşi n'ar mai fi nevoiţi să angajeze prisosul lor de recoltă deja din iarnă pe un preţ de nimic şi nici să-l vînză imediat după recoltă, în caz cînd preţurile nu sînt avantajoase.

Tîrgurile sau oboarele de cereale constituesc a doua formă a vînzării cerealelor în comerţul mic. Aceste tîrguri sînt singurele organizaţiuni, unde cerealele în partizi mici se bucură de o vînzare repede, pe un preţ mai avantajos. Ele sînt răspîndite în toată ţara precum şi prin porturile şi schelele de încărcare dela Dunăre.

Pentru comunele din apropiere, oborul de cereale prezintă multe avantaje. La obor micul producător îşi aduce prisosul său de cereale, aci se poate el informa despre mersul preţului, aci, în fine, poate vinde el în chip mai convenabil.

Aceste oboare se înfiinţează de către Ministerul Industriei şi Comerţului acolo unde este nevoe, în urma propunerii Camerei de Comerţ din circumscripţiunea respectivă şi funcţionează în baza unui regulament de administraţie interioară. Ele sînt puse subt autoritatea şi controlul Camerei de Comerţ, iar cu supravegherea lor este însărcinată o comisiune numită de Minister, pe termen de trei ani, după recomandarea Camerei de Comerţ respectivă. Această comisiune este compusă din trei membri, care trebuesc să fie Romîni şi să aibă de cel puţin un an firma înscrisă la tribunal în registrul firmelor.

Atribuţiunile comisiunii sînt multiple: supraveghează aplicarea legii şi regulamentului privitoare la oboare, controlează modul cum mijlocitorii autorizaţi îşi exercită mandatul lor, îngrijeşte de afişarea cotei cerealelor, aplanează micile diferende ce se ivesc din operaţiunile încheiate în obor, vizează, parafează şi şnurueşte carnetele mijlocitorilor şi comercianţilor, întocmeşte budgetul oborului, etc.

Comisiunea este ajutată în îndeplinirea atribuţiunilor ei de un secretar-controlor al oborului, delegat de către Camera de Comerţ respectivă.

Pe lîngă oboarele din comunele urbane funcţionează şi mijlocitori autorizaţi, ale căror drepturi şi îndatoriri sînt aceleaşi ca şi ale mijlocitorilor oficiali, prevăzute de legea şi regulamentul bursei.

Mijlocitorii autorizaţi se numesc de către Ministerul Industriei şi Comerţului, după recomandarea Camerei de Comerţ. Ei sînt obligaţi a depune o garanţie de 1000 lei, care va servi pentru acoperirea angajamentelor derivate din operaţiunile funcţiunii de mijlocitor autorizat.

Cerealele nu se pot vinde şi cumpăra decît numai în interiorul tîrgului, în afară de tîrg pe o rază de 5 km. este interzisă orice operaţiune cu cereale.

Cînd aceste prescripţiuni sînt bine păzite, micii producători sînt avantajaţi, căci prin aceasta speculanţii sînt împiedecaţi ca să cumpere cerealele producătorilor înainte ca acestea să ajungă la tîrg.

Innainte de organizarea acestor oboare, speculanții așteptau la marginea tîrgului pe producători și le ofereau pe cereale prețurile ce le convenea lor, căutînd în același timp să-i convingă că tîrgul este prea încărcat de cereale și că prețul ce-l oferă ei este cel mai avantajos.

La obor cerealele sînt aduse de obiceiu vărsate în car și foarte rare ori în saci. Aci se vînd cu dublu decalitru și foarte rar cu cîntarul, care ar fi și măsura cea mai bună și dreaptă. In obor nu pot cumpăra cereale direct, fără intermediul mijlocitorilor autorizați, decît numai comercianții care au firma inscrisă la tribunal; împuterniciții lor precum și toți aceia fără firmă înscrisă nu pot cumpăra decît printr'un mijlocitor autorizat.

La încheerea fiecărei afaceri, cumpărătorul sau mijlocitorul liberează vînzătorului o recipisă timbrată, în care se trece prețul stabilit, calitatea, cantitatea mărfii precum și locul unde are să fie descărcată.

Curtajul mijlocitorilor oficiali se bonifică de către cumpărător și mărimea lui este fixată prin regulamentul tîrgului pe dublu decalitru; el nu poate fi nici mai mic nici mai mare decît cel stabilit.

Vînzătorul este obligat să prezinte recipisa primită biuroului pentru trecerea prețului în registrul oficial al oborului. In fiecare zi după închiderea oborului se stabilește prețul oficial și prin afișare se face cunoscut. Certurile de tot felul ce rezultă, fie din cauza prețului, fie din acea a calității mărfii, sînt mai întotdeauna aplanate de către comisiunea oborului sau de către aceasta înnaintate instanțelor judecătorești.

In felul cum sînt organizate aceste oboare de cereale ar prezinta oarecare avantaje pentru micii producători, dacă prescripțiunile legii și regulamentelor s'ar aplica pretutindeni cu strictețã. Judecîndu-le însă așa după cum funcționează astăzi, aceste tîrguri au multe avantaje care trebuesc recunoscute, însă mult mai multe desavantaje.

Ca avantaje considerăm mai întîiu faptul, că micii producători prin ajutorul oborului pot să-și plaseze repede și pe un preț, relativ, mai bun produsele lor agricole. Un avantaj real însă oborul nu oferă decît numai acelor comune, care sînt situate în imediată apropiere a oborului; celorlalte comune din îndepărtare, dimpotrivă avantajele descresc în raport cu distanța și cu impracticabilitatea căilor de comunicațiune, mai ales în comunele de șes, unde drumurile nu sînt toate pietruite. Avantajul cel mai mare ar fi însă acela, cînd marfa adusă la obor s'ar vinde după calitate, iar nu după cantitate, cum de obiceiu se practică în aceste tîrguri de cereale. Numai vînzarea după calitate ar recompensa pe producători și ar stimula între dînșii concurența de a îngriji cerealele mai bine.

Printre desavantajele pe care le prezintă aceste oboare de cereale cităm, de acord cu Camera de Comerț dela Constanța, următoarele:

a) Cerealele nu se vînd, cum ar fi mai just, cu suta de kilograme, ci se vînd cu dublu decalitru sau cu hectolitru; din această cauză nasc o mulțime de abuzuri de măsurătoare care păgubesc pe vînzători;

b) Mijlocitorii autorizați nu îndeplinesc funcțiunea lor numai de mijlocitor așa cum prescrie regulamentul bursei, ci fiecare din ei nu este în obor decît un agent în serviciul unui speculant de cereale, pentru care el face regulat cumpărături. Aceasta din cauză că de cele mai multe ori mijlocitorii sînt numiți dintre persoanele care nu pot să-și plătească singuri garanția, iar pentru ei o depun speculanții de care în urmă depind și la dispoziția cărora trebue să stea. Tot dela ei primesc curtierii în fiecare zi aconturi cu care cumpără cereale. Cu chipul acesta curtierii stăpînesc tîrgul și apasă astfel asupra prețului.

c) Cumpărarea cerealelor nu se face cum ar trebui după calitatea acestora, ci după cantitatea lor adusă la obor; cu cît cantitatea este mai mare cu atît prețul este mai scăzut, indiferent de calitate și contrariu. Cu modul acesta calitățile bune se vînd, comparativ, cu prețuri mici, din care cauză producătorii n'au nici un interes ca să trateze bine cerealele, spre a le aduce la tîrg mai cu puține corpuri străine și mai bine îngrijite.

In afară de aceste desavantaje mai găsim că oboarele de cereale stimulează peste măsură înmulțirea intermediarilor, și apoi degradează calitatea cerealelor romînești pe piețele străine.

Prin faptul că oameni fără cea mai mică experiență pentru acest comerț pot cumpăra, fie direct sau fie prin mijlocirea unui curtier, cereale în vederea speculei,—au apărut în ultimul timp în oboare o mulțime de negustori mici de cereale, care se interpun între producătorii și speculanții mai mari. Speculanții aceștia mici strîng cerealele de prin oboare sau direct dela producători și le vînd speculanților mai mari tot din provincie; aceștia din urmă le vînd apoi comercianților mari de prin porturile dunărene sau Marea Neagră, care comersanți la rîndul lor sînt sau exportatori, sau mijlocitori între speculanții din provincie și exportatori. Toți acești intermediari caută deci un cîștig în această speculă a cerealelor, așa că cerealele cumpărate eftin dela producător, până ajung la importatorul străin se scumpesc peste măsură. Acest proces complex îngreuează mult comerțul de cereale: iar exportatorul, cel din urmă care ajunge în posesia mărfii înnainte de a o exporta, nu poate conta pe cantități mari strînse în grabă în caz de cerere, și nici pe un profit remunerator, din cauza prea multor intermediari și cheltueli ce necesită strîngerea mărfii.

Apoi faptul că la oboarele de cereale se aduce de obiceiu marfă de toate felurile și în partizi cît se poate de mici, marfă necurățită bine, neuscată, cuprinzînd prea multe corpuri străine, care se cumpără pe întrecute de către mici speculanți și pe care ei o amestecă după plac, fără să o curățe,—faptul acesta a contribuit ca cerealele romînești să se bucure de o proastă reputație pe piețele străine, cu toate calitățile minunate ale griului nostru.

Din această expunere reesă deci, că oboarele de cereale prezintă

pentru comerțul de cereale prea multe inconveniente și ar fi credem timpul să ne gîndim serios la mijlocul cel mai practic prin care am putea reorganiza comerțul mic de cereale, această reorganizare contribuind și la îmbunătățirea stării materiale a micului producător.

In Franța, Germania, Austria, Rusia înființarea de magazii de cereale în formă de asociațiuni rurale, care au de scop să strîngă cerealele dela mici producători, să le curățe, să le clasifice, să le conserve și să le vîndă direct, fie consumatorilor, fie exportatorilor, s'au dovedit a fi foarte practice pentru comerțul de cereale.

Aci nu este vorba de înființarea și clădirea costisitoarelor elevatoare și magazii de cereale din Statele-Unite ale Americii de Nord, care la țară poartă numele de „country elevators" și care primesc cerealele dela fermieri, în scopul de a le înainta către centrele mari, sau porturi, docurilor numite „terminal elevators", ci de magazii pentru conservarea și vînzarea cerealelor micilor producători.

In Statele-Unite, atît felul proprietății cît și uniformitatea calității pămîntului, a sămînței și a culturii au contribuit la obținerea unei aceleași calități de cereale. Faptul acesta prezintă o mulțime de avantaje pentru comerțul de cereale, din care cauză oboarele și comerțul mic de cereale este cu desăvîrșire înlăturat în America. Acolo fermierul, îndată după recoltă, predă grîul său magaziei de cereale celei mai apropiate, dela care primește în schimb o recipisă, în care este trecută exact cantitatea și calitatea mărfii. Această recipisă se poate vinde imediat la bursă. In Statele-Unite, bursa înlocuește oborul nostru de cereale. Aceste burse de cereale sînt răspîndite în întreaga țară și stau în strînse legături cu magaziile elevatoare de mai sus.

In Europa, unde pămîntul este atît de îmbucătățit, iar cerealele obținute de calități atît de deosebite, bineînțeles că nu putea să se introducă, pentru vînzarea cerealelor, sistemul american [1]) Aci s'au dovedit practice pentru acest scop magaziile de cereale pentru vînzare, administrate de cîte o societate înființată în acest scop. Acest sistem s'a introdus temeinic în Germania și Franța, unde însemnătatea lui a fost de mult recunoscută.

Cu acest sistem se urmărește, mai întîiu înlăturarea intermediarilor și deci apropierea cît mai mult a producătorului de consumator, apoi menținerea prețului cerealelor indigene, pentruca producătorii țării să poată lupta cu ușurință contra concurenței străine. Pe de altă parte este vorba de distribuirea uniformă a cerealelor peste întreaga țară, cu același preț, încărcat numai cu costul transportului dela un loc la altul.

Infiițarea acestor magazii rurale de cereale se recomandă călduros pentrucă prezintă o mulțime de avantaje. Așa bunăoară faptul că administrația magaziilor ia asupră-și vînzarea în comision a cerealelor depuse de micii producători îndată după recoltă, intermediarii devin înlăturați. Pentru cerealele predate, producătorul primește din partea magaziei o recipisă asupra căreia se poată împrumuta, până la 80% din valoarea cerealelor depuse, la orice bancă sau institut de credit.

1) Dr. C. Böhm, Die Kornhäuser, pag. 15.

La noi, magaziile acestea rurale, adunînd astfel cerealele micilor producători, le-ar putea vinde direct, dacă nu importatorului străin, totuși cel puțin exportatorului. Cu chipul acesta prețul obținut ar fi întotdeauna mai mare decît cel obținut la obor de fiecare producător în parte.

Un și mai mare avantaj al acestor magazii este acela că ele prin ajutorul mașinilor speciale cu care sînt înzestrate pot să trateze cerealele în mod uniform; le curăță bine de corpuri străine, le usucă cum trebue și apoi le clasifică în mai multe calități.

In ceia ce privește înființarea lor, există mai multe forme până acuma.

Este cunoscut însă în lumea economică cît de greu poate funcționa o societate, unde se vînd în comun produsele micilor producători, din cauză că toți ar dori să colaboreze la vînzare, fapt ce îngreuează mult atribuțiunile administrațiunii și de multe ori o fac chiar imposibilă. Cu toate acestea, în comerțul de cereale, unde este vorba de o marfă mai mult sau mai puțin uniformă, nu se poate susține această teorie, fiindcă orice membru al societății, din momentul ce a predat cerealele sale și a primit recipisa respectivă, din acest moment încetează de a mai fi proprietar al mărfii lui speciale, avînd în urmă numai dreptul asupra unei cantități și calități de cereale egale cu cea depusă, lăsînd astfel cu totul la dispoziția societății vînzarea lor.

O altă greutate se ivește la întrebarea, în ce mod se pot procura mai lesnicios mijloacele materiale pentru clădirea magaziilor? Statul, comuna sau societarii să le clădească? In Germania această chestiune s'a rezolvit în diferite feluri. Așa, spre exemplu, în Prusia statul a acordat în anul 1896 pentru clădirea magaziilor de cereale suma de 5 milioane mărci; el rămîne proprietarul lor bineînțeles, însă magaziile sînt închiriate societății pe un preț cît se poate de mic. Această chirie se ridică în medie la 2% din valoarea magaziilor.

In Bavaria, statul acordă societății numai suplimente bănești pentru construire de magazii, bani ce sînt a se restitui într'un termen convenabil [1]). In celelalte state germane mijloacele bănești pentru construcțiune au fost aduse parte de către stat, parte de către societate. Intr'un mod sau altul aceste magazii de cereale s'au clădit în scurtă vreme pretutindeni, iar acolo unde statul este proprietar își rezervă dreptul de control. Societatea de asemenea trebue să raporteze amănunțit în fiecare an ministerului despre activitatea ei.

De remarcat este și faptul, că aproape pretutindeni unde s'au construit asemenea magazii terenul a fost acordat gratuit de către stat sau

1) Dr. Die Kornhäuser und Getreidehandel, pa. 80.

comună, iar fiecare magazie este construită în legătură cu gara din apropiere. Iată acuma și modul în care lucrează aceste societăți. Unele cumpără cerealele și dela societari și dela nesocietari pe un preț determinat, care preț este întotdeauna mai convenabil decît cel oferit de speculatorii producătorilor. Dacă la finele anului rezultă pagubă, societarii sînt obligați s'o supoarte proporțional cu cantitatea de cereale vîndute societății. Alte societăți, dimpotrivă, cumpără cerealele pe prețul curent, iar la finele anului, în caz de cîștig, acesta se împarte proporțional între societari. Însfîrșit, altele primesc cerealele dela societari și nesocietari numai în deposit, contra unei taxe convenabile, angajîndu-se cu vînzarea lor în comision, în contul depunătorilor, dacă aceștia o doresc.

Cerealele aduse aci sînt curățite și clasificate, iar depunătorii asupra recipiselor de depozit se pot împrumuta la orice bancă.

Intr'un cuvînt operațiunile făcute de aceste societăți se rezumă în: cumpărare, vînzare și conservare de cereale, apoi în cumpărări de îngrășăminte și sămînță bună, pentru societari. Așa cum sînt constituite aceste societăți se apropie de obștiile noastre sătești, cu deosebire că acestea din urmă se ocupă numai cu cultura pămîntului și numai foarte rar cu procurarea de îngrășăminte, semințe și mașini.

Rezultatele obținute de aceste societăți sînt favorabile, cu toate că în Germania pe alocurea administrațiile societăților se plîng contra cheltuielilor prea mari ocazionate cu manipularea cerealelor și aceasta din cauză că, această țară importînd cereale, magaziile sînt lipsite de un trafic îndestulător în tot cursul anului.

Cu toate acestea înalta importanță a acestor magazii, din punctul de vedere economic, trebue recunoscută; iar succesele obținute, prin înlăturarea intermediarilor, sînt fapte împlinite. Apoi, distribuirea uniformă a cerealelor în toată țara, pe un preț ce nu diferă decît prin cheltuelile de transport, este deasemenea un act economic de mare însemnătate.

Ceva mai mult, aceste societăți privite din punct de vedere economic privat devin și mai importante, prin aceia că oferă producătorilor ocaziunea de a-și desface cerealele pe prețuri convenabile.

In Romînia, introducerea acestor magazii rurale ca mijloc de reorganizare a comerțului mic de cereale ar constitui pentru populațiunea rurală un sprijin puternic, care să o libereze de jugul speculatorilor, înlăturîndu-i treptat; ar stimula cu timpul o producțiune mai uniformă și mai selecționată, cerealele plătindu-se după calitatea lor.

O asemenea propunere în Romînia ar întîmpina firește dificultăți, din cauză că pe de o parte la noi spiritul de asociațiune e încă la început, și aceste societăți sînt apariţiuni nouă pe terenul economic, iar pe de alta comerțul intermediar în țara noastră este un element foarte puternic, iar inițiativa privată ar avea un concurent de neinvins. Din

această pricină statul ar fi îndreptățit să ia singur inițiativa, după cum s'a făcut în apus, și să clădească magaziile necesare pe care să le închirieze în urmă societăților ce s'ar constitui în acest scop, rezervîndu-și bineînțeles controlul asupra lor.

Din cauza climei dela noi, mai mult sau mai puțin uscată, aceste magazii s'ar putea clădi mai ieftin, însă cu mai multe încăperi pentru a forma mai multe calități de griu. Instalațiuni mecanice nu trebue, deasemenea, să lipsească; acestea fiind necesare pentru curățirea, clasificarea și cîntărirea cerealelor. De obiceiu aceste instalațiuni sînt atît de simple, încît un singur mecanic este suficient pentru conducerea lor. Apoi este deasemenea recomandabil ca fiecare magazie să fie construită în legătură cu o stațiune de cale ferată.

Pe măsură ce aceste magazii se construesc, statul să le închirieze, după cum văzurăm mai sus, societăților ce ar urma să se constituiască în acest scop, cu o chirie moderată, până ce ele vor sta pe o bază mai solidă. Un regulament de administrație să prescrie modul lor de funcționare, iar prin organele sale statul să exercite un control serios asupra lor.

Spre a corespunde însă și mai bine scopului urmărit, aceste societăți rurale ar trebui să facă numai următoarele afaceri:

1) Să primească cereale în scop de conservare nu numai dela membri dar și dela ori și cine ar dori să-și depună prisosul său de produse în magazii;

2) Să libereze depunătorilor asupra cerealelor depuse o chitanță în care să treacă cantitatea și calitatea mărfii. Asupra acestei chitanțe posesorul să se poată împrumuta ori unde cu 80% din valoarea ei, mai ales la băncile populare;

3) Să se ocupe cu vînzarea în comision a cerealelor depuse;

4) Să procure membrilor sămînță bună, uniformă, pentru obținerea unei recolte de aceiași calitate;

5) Să procure membrilor îngrășăminte și mașini agricole moderne, pentru a cultiva pămîntul uniform.

Pe circumscripțiuni, aceste asociațiuni ar trebui cu timpul să se federeze, iar într'unul din porturile noastre mari să aibă sediul centrala lor, care să fie în curent cu prețul și cu toată mișcarea tîrgului de cereale și prin care să se opereze vînzarea, sau exportul cerealelor acestor asociațiuni rurale.

Băncile populare ar avea și ele în viitorul acestor asociațiuni un important rol de jucat; ele singure, la țară, ar putea împrumuta pe depunători asupra recipisei magaziei cu 80% din valoare, calculîndu-le și o dobîndă cît se poate de mică. Plata cerealelor vîndute în comision ar trebui să se facă deasemenea prin băncile populare, care la rîndul lor ar avea să se socotească cu societatea, iar aceasta din urmă cu depunătorii.

Cu modul acesta numerariul de prisos al băncilor populare ar fi util plasat și cu totul sigur, iar cînd o bancă ar avea lipsă de bani, prin faptul că stă în legătură cu Centrala, ar putea foarte ușor să-și procure dela aceasta numerariul trebuincios.

Incheind ajungem la concluziunea că aceste magazii rurale, administrate bine de către asociațiunile cărora li s'ar încredința, ar aduce cele mai mari servicii producătorilor mici și mijlocii, care din diferite motive nu pot veni azi la obor cu prisosul lor de cereale. Apoi, cerealele vînzîndu-se în comision de către asociațiuni, în cantități mari și bine îngrijite, ele s'ar plăti după calitate, în care caz producătorii ar fi direct stimulați să îngrijească bine cerealele și să le predea societății cu mai puține corpuri străine. In sfîrșit magaziile fiind înzestrate cu instalațiuni mecanice pentru curățirea și clasificarea cerealelor, bineînțeles că aci cerealele ar fi tratate uniform și clasificate după calitate. Prețul obținut ar fi astfel întotdeauna mai avantajos, iar discreditul în care se află actualmente cerealele romînești pe piețele străine, din cauza comerțului intermediar, care exportă cerealele cu prea multe corpuri străine, ar dispărea. Producătorul, prin intermediul asociațiunii, s'ar apropia, de bună seamă, dacă nu de consumatorul străin, cel puțin de exportatorul romîn, care cel din urmă dirijează cerealele noastre către țările importatoare.

Dr. Ioan Teodorescu

Cronica Financiară

In primele luni ale anului 1914 o bună parte din societățile anonime și-au publicat, conform legii, bilanțurile pe anul expirat.

Din cercetarea acestor bilanțuri și din dările de seamă, cu care de obiceiu se prezintă bilanțurile adunărilor generale, se poate vedea că, mai ales in cea ce privește instituțiunile financiare, criza nu a influențat aproape de loc rezultatele generale. O bună parte din bănci—, mari și mici—, au distribuit acționarilor același divident ca și în anii precedenți, au constituit aceleași rezerve, ba—ceva mai mult—și-au mărit capitalul în cursul anului expirat într'o măsură neobișnuită până acum.

Banca Națională a Romîniei a avut în 1913 un beneficiu net de lei 9.678.752,34 față de 7.555.506,71 în 1912.

Banca Romînească, 1913. Lei 1.908.300 față de Lei 1.471.359,54 în 1912.

Banca Generală Romînă, 1913. Lei 2.315.355,67 față de Lei 1.646.085,22 în 1912.

Banca de Credit Romîn, 1913. Lei 2.631.552,05 față de Lei 2.004.470,07 în 1912.

Banca Comercială Romînă, 1913. Lei 1.426.293,05 față de Lei 1.049.156,92 în 1912.

Banca Marmorosch Blank & Co., 1913. Lei 3.239.626,54 față de Lei 2.689.988,35 în 1912.

Explicația se găsește în dobînzile mai urcate ce s'au perceput în cursul anului 1913 și în afacerile mai numeroase ce s'au încheiat către sfîrșitul anului după lămurirea situației internaționale.

Sub influența rezultatelor satisfăcătoare date de principalele noastre instituții financiare și chiar de unele societăți industriale, se observă o însuflețire generală pa terenul economic.

Totuși știrile contradictorii ce ne vin din străinătate înarmările continue ale marilor puteri, necunoașterea amănuntelor reformelor propuse de guvern țin întru cîtva pe loc expansivitatea oamenilor de afaceri,

care, deși dornici de a întreprinde ceva, tot mai stau în oarecare rezervă, așa că Bursa noastră nu are buna dispoziție cerută de asemenea împrejurări. Din contra, o bună parte din cursuri sînt scăzute și nu cîștigă decît cu greu cîteva puncte.

Chiar acțiunile cele mai căutate înainte,—Casa Rurală și Tramvaele Comunale,—au scăzut cu cîteva puncte în ultimele zile, fără să și le recîștige, deși se zice că cea dintăi instituție va avea un rol însemnat cu ocazia exproprierii, iar cea de a doua va intra în curînd in posesiunea liniilor vechii societăți.

Că aceasta este numai o situațiune trecătoare ne-o explică faptul că posesorii de valori nu se mai grăbesc ca înainte să vîndă ce au, din contra aceștia țin valorile in speranța justificată că în curînd, cel mult după ultimo, cursurile se vor ridica, recîștigînd nu numai punctele pierdute, dar adăogînd alte cîteva.

Din tabloul de mai jos se poate vedea cum au oscilat cursurile principalelor valori în primul trimestru al anului 1913.

Valorile	Lunile	Zilele			
		3	11	20	25
Banca Națională (cerute cu termen)	Ianuarie	5840	5950	5880	5880
	Februarie	5880	5885 inch.	5860	5800
	Martie	5690 inch.	5640	5500 inch.	5480 *
Banca Rominească (purtător)	Ianuarie	856.—	845.—	836.—	831.—
	Februarie	—	—	—	825
	Martie	—	790	—	785 of.
Casa Rurală (acțiuni)	Ianuarie	1740.—	1665.—	1600.—	—
	Februarie	—	—	1400	1510
	Martie	1630	1590	1535	1530
Soc. com. de tramvae	Ianuarie	1580.—	—	1525.—	1550.—
	Februarie	—	1690	1575	1600 comptant
	Martie	—	1675	1710	—
Renta convertită 1905 (cerute)	Ianuarie	88.40	88.40	88.80 inc.	88.00
	Februarie	88.60	87.25	87.40	87.40
	Martie	87.40	87.25	85.25	85.—
Soc. de asigurare „Naționala"	Ianuarie	1231	—	1221	—
	Februarie	—	—	—	1217
	Martie	—	1214	1209	1210 of.

M. V. Ioachim

*) Pentru luna Martie cursurile sînt pe ziua de 24.

Scrisori din Bucovina

Călătorie politică.—Ziaristice.—Congres și jubileu.—Doctorul Teodor Tarnavschi.—Un nou docent romin.—Ajutor ori revoltă.

Contele Meran, președintele Bucovinei, a fost acum cîteva săptămîni la București, unde a fost primit în audiență de Rege și a conferit cu barbații de stat conducători ai Rominiei.

Vizitei acesteia i s'a atribuit în ziarele vieneze o importanță politică, punîndu-se călătoria aceasta în legătură cu plîngerile Rominilor bucovineni pe terenul bisericesc, școlar și economic. Se știe că în timpul din urmă *chestia bisericească* (numirea lui Manastyrski ca vicar general, neconsiderarea memoriilor înnaintate în privința despărțirii diecezei prin scoaterea Rutenilor din cadrele diecezei de azi), *chestia școlară* (școlile particulare și de minoritate), *chestia limbii*—au fost viu discutate într'o parte a presei romînești, discuție care a avut ca urmare o acțiune a *Ligii culturale* din Regat.

In aceste împrejurări și întîmplîndu-se în același timp cînd Tisza se opintia ca să ajungă la un aranjament cu frații noștri din Ungaria, lucru ce-l făcea evident subt presiunea evenimentelor anului din urmă, cu toate că-l desmințía la fiece ocazie,—călătoria contelui Meran era evident ceva mai mult decît o vizită de curtoazie, care se putea face de mult.

Impresia aceasta a fost întărită și prin o ieșire violentă a organului partidului rutean, scris în nemțește, *Bukowiner Post*. In acest organ a apărut, în ziua cînd contele Meran era primit în audiență, un articol furios, care căuta să arate că vizita lui Meran n'are *nici un rost*, de oarece Romînia s'a deslipit definitiv de Austria și nici încercările contelui Tisza, nici călătoria contelui Meran n'ar readuce-o în brațele Aus-

triei; că Romînii bucovineni nu sînt de loc asupriţi, ceia ce ar putea spune barbaţii lor fruntaşi ca mitropolitul *Repta* şi mareşalul ţării, baronul *Hormuzache*, şi că această călătorie a contelui Meran nu poate avea altă urmare practică decît să înstrăineze de monarhie *„pe cel mai credincios popor din Austria: pe Ruteni"*.

Articolul nu purta nici o semnătură dar a fost anunţat cu o zi înnainte de apariţie, prin toate ziarele—şi cele bucureştene—ca un articol al lui Nicolai Wassilko, şeful Rutenilor bucovineni.

Atît ziarele oficioase cît şi contele Meran, într'un interview acordat unui ziarist bucureştean, au desminţit categoric caracterul politic al călătoriei, totuşi peste tot perzistă părerea că călătoria s'a făcut cu un scop politic. Ca un slab ecou al acestei călătorii se prezintă seria de articole din organul Nemţilor naţionali *Bukowiner Nachrichten* (incepînd cu No. 7127), intitulată: *„Romänische Beschwerden"* (Plîngeri romîneşti) în care se cercetează plîngerile Romînilor *în privinţa limbii*. Se înţelege că acest organ, cunoscut ca expresia fidelă a politicii perfide nemţeşti din Bucovina, află că totul e în cea mai bună ordine, înjură pe iniţiatorii acţiunii pentru drepturile limbii, care au procedat din motive egoiste (se vede ca să-şi facă reclamă) şi e convinsă că păstrarea lucrurilor cum sînt azi în Bucovina *e chiar în interesul Romînilor*. A discuta cu înfumurarea politică a acestor oameni, e lucru zadarnic; pe aceştia îi va convinge numai realitatea despre lipsa lor de importanţă într'o ţară trezită la drepturile ei naţionale.

In legătură cu aceasta amintim că se vorbeşte—e drept cam de mult, dar Romînii sînt oameni cu răbdare—despre *o ordinaţiune*, ce se pregăteşte în ministerii privitoare la întrebuinţarea limbilor ţării (romînă şi ruteană) în biurourile oficiilor de stat. Unele ziare au publicat şi unele amănunte din această ordinaţiune; spre a putea aprecia însă foloasele ce vor rezulta din această ordinaţiune, dacă va veni, trebue să aşteptăm să fie publicată şi să mai aşteptăm ceva de mare importanţă, să aşteptăm să vedem dacă Romînii, care în pătura cultă sînt aproape înstrăinaţi complet, se vor putea despărţi—cu toată ordinaţiunea ministerului—de limba nemţească. Aceasta e temerea cea mai mare şi mai întemeiată, căci toate ordinaţiunile şi legile nu ne ajută nimic, dacă noi singuri nu vroim să ne ajutăm; şi că nu vroim să ne ajutăm, am dat dovezi destule pănă acuma. Romînilor bucovineni le lipseşte energia necesară într'o luptă politică şi această lipsă de energie caută să o acopere prin un noian de fraze de calibrul cel mai naţional.

*

Incepînd cu Ianuarie 1914, apare la Gura-Humorului, orăşel din sudul Bucovinei, un nou organ politic romînesc: *Gazeta Romînă*, odată pe lună.

„Scopul ei principal este de a lumina poporul despre drepturile

sale politice şi naţionale, de a-i da îndegetări şi sfaturi spre îndreptarea stării sale materiale, de a lupta pentru binele său naţional, politic şi material".

Programul nostru din care am scos rîndurile de sus arată apoi pe larg chestiunile, care vor fi tratate în coloanele ziarului şi inchee cu versurile din „Latina gintă". Director al acestei publicaţii lunare e dr. *Ambros Comoroşan*, avocat în Humor, un idealist cum rar se vede în zilele noastre, un luptător dezinteresat, care pentru unii oameni dela noi, deprinşi să tragă profit dela fiecare pas, trece de „neînţeles". Dr. Comoroşan e cunoscut publicului larg din campania frumoasă ce o duce pentru eluptarea drepturilor limbii, campanie care cere jertfe grele pe care iniţiatorul ei le dă bucuros. E cunoscut entuziasmul cu care neîncetat intervine ca să reaprindă, în mijlocul unui indiferentism condamnabil, dragostea pentru o luptă ideală. Şi faptul că această luptă care cere jertfe n'a prins sau a prins numai foarte puţin, ne face să privim cu neîncredere în viitor. Cu toate că editorul şi directorul nouei publicaţii ne este simpatic, cu toate că ştim să apreciem sentimentele de care e condus şi jertfele de tot felul ce le face, cu toate că programul desfăşurat e sincer şi actual, trebue să constatăm că acest jurnal, ca şi altele de acest fel, n'are drept de existenţă şi—am vrea să rămînem profeţi mincinoşi—nu va trăi mult. Mai întăiu noi sîntem în cazul cel mai bun 300.000 de Romîni în Bucovina, dintre care 99 la sută ţărani. Dacă fiecare partid politic şi fracţiune îşi va scoate jurnalul său—precum o fac, dacă fiecare stare socială va face la fel—în parte s'a făcut, dacă fiecare oraş şi orăşel din ţară va avea foaia sa locală, ne întrebăm ce presă va fi aceia şi cine o va susţinea. Prin astfel de încercări cred că se compromite numai ideia unui jurnal romînesc de samă, pe care ar trebui să-l scoată odată Romînii bucovineni.

Apoi întrucît poate influenţa opinia publică un jurnal politic care apare *odată pe lună* cu 3 pagini jumătate de text? Pe de altă parte articolele nu sînt ţinute la *nivelul şi pe înţelesul* ţăranilor cătră care pare că se îndreaptă.

Viaţa Nouă, organul partidului naţionalist, şi-a schimbat formatul. Se svoneşte că deodată cu schimbarea formatului şi-a schimbat şi redactorul. Cu redacţia ziarului a fost însărcinat d. dr. *I. Gramadă*, profesor, cunoscut prin lucrările sale literare, fost pe vremuri redactor la „Romînul" din Arad şi editor al ziarului poporal „Deşteptarea".

Wahrheit, revistă nemţească a deputatului democrat *Mihai Chisanovici*, care îşi suspendase apariţia înnainte cu un an, apare din nou. In numerile apărute se combate cu vehemenţă acţiunea „Ligii culturale" care periclitează bunele raporturi dintre Austria şi Romînia, ceia ce—susţine revista—nu e numai în dauna Romînilor bucovineni, dar şi a Romîniei.

A apărut şi un organ învăţătoresc în nemţeşte şi intitulat *Schulglocke*. Produce mare mirare faptul că mulţi învăţători romîni s'au

angajat la agitație pentru un organ internațional condus de niște Nemți șoviniști. Se credea că în era școalei naționale, internaționalismul n'are ce căuta în rîndurile învățătorimii romîne, dar cei ce credeau aceasta se vor vedea înșelați, cel puțin în parte.

Pe de altă parte sîntem informați că din mijlocul învățătorimii romîne va răsări un organ nou cultural, care—deslipindu-se de partidele politice—va face politică romînească culturală. Pregătirile s'au pornit și se continuă cu mult succes.

*

Asociația corpului didactic romîn din Bucovina a hotărît în ședința din 1 Martie convocarea unui *congres cultural* al învățătorimii romîne în vechea capitală a Moldovei, la Suceava. Programa congresului cuprinde pe lîngă conferințe literare și științifice, teatru, concert, escursii și următoarele puncte de discuție:

1) Educația învățătorului (scăderile, remedii).
2) Activitatea extrașcolară.
3) Organizația.
4) Naționalismul în școala primară.

La congres vor fi invitați și învățătorii romîni din Regat și Ungaria.

Pentru reușita congresului comitetul face pregătirile cele mai întinse. Tot în vara anului acestuia se va serba și *jubileul* de 50 ani al „Societății pentru cultura și literatura romînă din Bucovina". Fiind aceasta cea mai veche societate culturală a Romînilor și totodată cea mai de seamă se așteaptă ca jubileul ei să fie o manifestare culturală vrednică de întemeietorii societății și de scopurile ce urmărește.

*

Neamul romînesc din Bucovina și învățămintul superior a suferit o pierdere mare prin moartea profesorului de teologie practică *Teodor Tarnavski*.

Teodor Tarnavschi, deși trăia retras, era adevăratul conducător al preoțimii bucovinene; și cum aceasta are o influență mare asupra politicii romînești, Tarnavschi a influențat în mod hotărîtor politica din Bucovina. Ca învățat și profesor universitar se bucura de mare trecere în toate cercurile. A fost de repețite ori decan al facultății teologice, apoi Rector Magnificus, membru în consiliul școlar al țării, inspector diecezan, membru onorar al consistorului, scurt,—una din figurile marcante ale vieții romînești din Bucovina. Moartea lui prematură a fost deplînsă de toată lumea.

*

A fos numit la Universitatea din Cernăuți docent pentru archeologie și epigrafică profesorul secundar dr. *T. Sanciuc*.

Sanciuc e fiu de preot bucovinean, a studiat liceul în Cernăuți, universitatea în Cernăuți și Viena, a făcut apoi în mai mulți ani călătorii de studii în Grecia, Italia și Asia mică, apoi studii la universitățile din Viena și Berlin și a publicat în revistele de specialitate *Athenische Mitteilungen* și *Römische Mitteilungen* mai multe studii interesante, care au fost foarte bine primite de specialiști. In urma colocviului de abilitare, pe care l-a susținut cu succes, a fost propus de colegiul profesoral docent privat, propunere pe care ministerul a întărit-o.

*

Cuvintele de sus caracterizează situația extrem de gravă a țării. In toată țara domnește o *cumplită mizerie*. Țăranii și orășenii sînt victimele foamei. Totul stagnează, nici un prilej de agonisire; și pe deasupra guvernul a luat cele mai strașnice măsuri de pază pentru oprirea emigrației la America.

Pe cînd în pauza parlamentară s'au adunat aproape toate dietele ca să-și spue cuvîntul și să lucreze pentru popor, dieta Bucovinei nu s'a adunat. De ce? Răspunsul e clasic: pentrucă nu există garanții că dieta va lucra liniștit. Așa fiind primarul orașului Cernăuți, care e totodată și deputat al marei proprietăți evreești, a convocat pe deputați la un sfat în afară de dietă. S'a spus încă odată ceia ce se știa acuma că țara e falită și că numai guvernul poate sări în ajutor. Cel mai nimerit a caracterizat situația deputatul socialist *G. Grigorovici*, care a rostit cuvintele: *Ajutor* ori *revoltă*. Acesta a cerut deschiderea graniților și măsuri de ajutorare din partea fondului religionar.

S'au votat o serie de rezoluții pe care le va prezenta o delegație de deputați împreună cu prezidentul țării guvernului central. In legătură cu aceasta deputații *Aurel Onciul* și *Nicu Flondor* au inițiat convocarea unei conferințe a tuturor comitatelor țării la Viena, ca să se sfătuiască asupra măsurilor ce trebuesc luate în vederea crizei prin care trec țările. Ei au și elaborat un program de discuție pentru această conferență.

Un Bucovinean

Scrisori din Basarabia

Basarabia dela 1912 încoace

Gallia omnis divisa est in partes tres, quorum...."
Iulius Caesar
„De bello Gallico".

Am luat de epigraf citaţia de mai sus din marele autor al antichităţii clasice, dar, iată, chiar dela început, nu-mi vin nici primele gînduri asupra „Basarabiei dela 1912 încoace", decît subt o formă care de loc nu s'ar arăta potrivită ca introducere la o povestire epică sau la o expunere impasibilă a prezentului acestei ţări: mă chiamă imperios numai sîngele şi carnea, cele vii ale vieţii din ziua de astăzi cu toate răutăţile şi mărunţimile ei...

Se vorbise mult pînă decurînd, cum că faimosul jubileu de „o sută de ani dela alipirea Basarabiei de Rusia" ar fi născut în anul 1912 o vastă literatură consacrată acestei ţări din cursul veacurilor şi de azi—şi aceasta atît în Romînia cît şi în Basarabia şi Rusia. Păcatele mele, nu pot, cu toată silinţa ce 'mi dau, să preţuesc aceste grămezi de biată hîrtie tipărită, decît socotindu-le pur şi simplu ca o rumegare a unora şi aceloraşi fapte, idei şi vederi, prea de mult cunoscute, şi banale, banale...

Fără o viaţă vie, fără oameni de acţiune şi fără însăşi acţiunea în zugrăvirea realităţii — trecuseră înaintea noastră şiruri întregi de broşuri cu „puţin de istorie, niţel de geografie", dar cu abuz mare de suspine platonice. In ceia ce priveşte partea generală a chestiunii, nu s'a editat nici măcar un album sau almanah bine ilustrat

Notă.—Intru cît ne este cu neputinţă să cunoaştem toate faptele despre care se vorbeşte în acest articol, îl publicăm subt absoluta răspundere a autorului.

cu tipuri şi vederi ale unei ţări frumoase şi mănoase dintre Nistru, Prut, Dunărea şi Marea Neagră. Acelaşi lucru îl constatăm şi în domeniile statisticei, economiei, folclorului, muzicii locale etc. Chiar însăşi furnica noastră de bibliografie şi bibliotecă, d. Nicu Mohilianski din Chişinău, care posedă cea mai mare adunare de cărţi, de toate limbile, privitoare la Basarabia şi e un adînc cunoscător al Basarabiei—chiar şi dînsul s'a mărginit a publica o cărticică compilativă (pe ruseşte) sub numele „Basarabia", cuprinzînd şi cîteva ilustraţii din cele de pe cărţi poştale. Şi—lucrul este prea firesc—n'am avut în această privinţă nici o publicaţiune în limba romînă.

Aşa s'a prezintat la jubileul ei o ţară, care întrece prin mărimea sa şi prin numărul locuitorilor pe cîteva din statele europene. Despre fraţii-scriitori, cei din regat, care şi ei au avut ochii aţintiţi peste Prut în 1912, nu mai am ce să spun: sînt prea bine separaţi de Basarabia cu zidul chinezesc, frontiera de pe „rîul blăstămat"; măcar că şi unii din ei au fost întrucîtva fecunzi în descoperiri istorice din cele noui-nouţe, iar alţii au apărut şi bine împodobiţi cu zdrenţe istorico-politice şi fantastice, iarăşi compuse din iubirea de neam, ura contra cotropitorilor şi „niţel de geografie". Insfîrşit, toată literatura noastră jubilară nu poate fi socotită printre acele despre care se spune: „bis repetita placent..."

Cu toate acestea zgomotul jubileului a tăcut şi deja cam de multişor; apa nevinovată a broşurilor suspinătoare a lăsat în urma sa numai o albie seacă de tot... Dar iată—după o lungă tăcere a mea prin presa romînească, tăcere care durează, încă de dinaintea vremilor de jubileu—mi-e teamă să nu-mi fie cumva dat să întîlnesc după toate rîndurile de mai jos o concluziune firească a amicului-cititor: „ba şi toate acestea consideraţiuni şi gînduri ne sînt cam cunoscute din „Scrisori din Basarabia" de acuma cinci ani... acelaşi haos al unei vieţi ciudate... aceiaşi dispoziţie, cînd pesimistă, cînd optimistă a autorului..."

Cer ertare dinainte şi îndrăznesc să vă asigur, că, pe cît veţi găsi mai jos aproape acelaşi şir de idei şi consideraţii, pe care le-aţi întîlnit altădată, pe atît şi viaţa Basarabiei contimporane mai nu s'a schimbat dela 1909 încoace. Dar în acelaşi timp sînt sigur că nu veţi scăpa din vedere şi ceva nou, ivit în răstimpul ultimilor ani în Basarabia, ceva nou, interesant şi semnificativ.

Cît mai puţine excursiuni istorice în vremurile dinnaintea lui 1912 şi cît mai multă viaţă din ziua de azi nu vor contribui poate decît la haosul real al expunerii, haos real şi conform cu însăşi Basarabia contimporană. Cu atît mai bine. Şi dacă la început voiu amesteca la un loc toate categoriile şi procedeele obicinuite în o descriere generală, pe măsura povestirii voiu urmări să complectez toate filele albe, adăugind consideraţiile şi faptele lăturaşe. Aceasta din cauză că nici o sistematizare nu se poate face în tot materialul, care stă şi aşteaptă în-

naintea mea. Haosul vieţii politico-sociale din Basarabia stă mereu in lumină şi aruncă in umbră toate aparenţele şi simptomele de sănătate precum şi rostul intregului nostru complex de traiu material şi sufletesc. Nu se poate nici inţelege, nici descifra viaţa Basarabiei decît desemnind, fixînd dintăiu haosul ei în mod pur impresionist,—deci şi partea epică a rîndurilor de mai jos va aparţine analizei făcute de însuşi cititorul, pe cînd tot palpitantul şi clătinătorul conţinut al existenţii noastre, a Basarabenilor, va fi pe cît e posibil, redat în aceste rînduri.

„Gallia omnis divisa est in partes tres, quorum...", dar Basarabia e împărţită, ba nu—ruptă şi desfăcută, în toate privinţile, ca nici o ţară din Europa, în sute de părţi şi în toate direcţiile: ceia ce şi face din ea o regiune ciudată, demnă uneori de a te mîndri de ea, iar uneori de a o părăsi pe veci...

I.

La fel cu fluxul mărei, care, retrăgîndu-se, lasă în urma sa spumă, morci şi „frutti di mare" putrezite,—şi jubileul basarabean din 1912, după o scurtă însufleţire, ne-a lăsat drept moştenire minciuna, intrigile, frazele goale şi a desvăluit cultul nostru pentru formele deşarte. În momentul jubileului, Basarabeanul privise în jurul său ca adevăratul ales al soartei, işi crease o opiniune prea exagerată despre persoana sa şi acuma... Să vedem dar ce face şi ce este acuma.

Anul 1914 ne găseşte pe noi în cea mai penibilă situaţiune sufletească. Ca Romîni mai nu avem nici lucru pe terenul propăşirii comune, nici partide, nici oameni de acţiune energică, nici literatură, nici măcar jurnalistică cu trecere şi influenţă. Doi ani trecuţi dela data jubileului işi numără ciclul întreg de diferite alegeri: in Duma imperială, în zemstvo (dietele judeţene şi una gubernială), în consiliile comunale şi pentru cel din Chişinău; apoi la Ianuarie trecut—alegerile guberniale ale nobilimii basarabene, care alegeri au la noi cea mai mare însemnătate mai ales în vremea de acum. În toate aceste alegeri rominimea basarabeană, ca atare, nu a dat nici un semn de viaţă. Numai „moldovenimea" ţărănească ne-a silit să nu o uităm, după ce a trecut printr'o psihosă a mişcării religioase, ridicată de ieromonahul Innocentie dintr'o mănăstire de la Balta (judeţ din gubernia Podolia, vecin cu Basarabia şi locuit în jumătate de Romîni). Dar despre această mişcare mai tîrziu.

Viaţa Basarabiei contimporane, ale cărei manifestări şi evenimente interesează pe toată lumea, nu corespunde de loc cu interesele şi aspiraţiile rominimei locale, căci tot complexul traiului nostru politico-social şi economic se face pe ruseşte, în formele tradiţionale de cultură şi administraţiune rusească. De aceia ne şi ocupăm în primul rînd cu chestiunea situaţiei de azi a acestor forţe politice, care au participat ca agenţi fireşti la ciclul întreg a sus pomenitelor alegeri din anii 1912—13—14. În această privinţă constatăm că acuma totul se găseşte în deplină desbinare şi chiar în prostraţie.

Am ştiut până la 1912 un singur partid organizat în Basarabia, anume „partidul de centru din Basarabia", partid care a şi fost de fapt un „trade union" al tuturor agrarienilor mari şi mici, care desfăcîndu-se din massa inertă s'au dat părtaşi la viaţa obştească. În fruntea lui stătea dela 1905 familia Krupenschi cu partizanii ei convinşi ca, Buzni, Cantacuzino, Leonard, Gonata, Suruceanii şi alţii; iar boerii moldoveni „naţionalişti" (în ghilimete!), de pildă Gore, Feodosiu, Glavce etc. se arătau totdeauna în deplină prietenie cu cei dintăi.

Trei campanii electorale dela 1906 le-au dus cu toţii dimpreună sub cel mai patriotic drapel rusesc şi ne îndestulau din belşug cu reprezentanţi de alde Cruşevan, Purişchevici etc., din pricina cărora multă vreme am fost obiectul dispreţului întregii Rusii intelectuale. Ba chiar până la 1912 anume agrarieni din Basarabia diriguiau aproape toată politica internă a guvernului rus, fiindcă decedatul prim ministru Stolîpin şi succesorul său Kocovţev s'au lăsat cu totul pe voia celor mai influenţi deputaţi basarabeni: Pavel Crupenschi, Sinadino, Purişchevici, care au şi înaintat ca ministru al instrucţiunii pe Leon Casso, proprietar din judeţul Soroca şi rudă cu Crupenschi. Opoziţia din Rusia a numit atuncea anii 1910—1911 o eră nouă, „epoca basarabeană", şi după atitudinea deputaţilor noştri credea, că Basarabia nu e decît o gubernie ordinară rusească cu naţionalismul şi şovinismul rus deslănţuite în voe. Neştiind cum că „reprezentanţii" basarabeni nu cunosc aproape nici-un cuvînt romînesc, jurnalele humoristice din Rusia glumeau mult pe socoteala deputaţilor, care ştiu numai trei cuvinte: mămăligă, păpuşoiu şi brînză,—cuvinte ciudate şi ridicole pentru urechea rusului,—dar cu ajutorul cărora sînt ocupaţi cu elaborarea legislaţiunii pentru întreaga Rusie; alţi humorişti vă asigurau că toate numele satelor din Basarabia se termină pe „eşti" ceia ce dovedeşte cît de sonor şi elegant este graiul moldovenesc al „domnilor Cruşevan, Purişchevici şi Crupenschi..."

N'a avut cine, ba ar fi fost şi inutil, să explice întregii Rusii cum că noi puţinii Basarabeni intelectuali privim pe deputaţii noştri ca pe nişte ciuperci parazitare, ivite pe solul sterp al Basarabiei din cauza lipsei complecte de măsuri pentru desvoltarea sufletească şi politică a poporului. Cum să poţi explica ceva, cînd înşişi domnii Crupenschi şi Purişchevici strigau în plină Dumă, că inima Rusiei s'a mutat demult din Moscova în Basarabia! E prea greu să eşi din halul acesta, în care eşti luat de toţi drept obiectul glumelor şi eşti expus risului lumii întregi. A fost un adevărat blăstăm pentru noi, cînd toată mişcarea spiritelor reacţionare din Rusia era condusă de Basarabeni. Chiar şi în momentul de faţă domnii Purişchevici şi Casso fac progrese mari în această privinţă. Rămăsesem numai cu scîrba

că criminalii aceștia politici pun o pată neștearsă pe toată suflarea basarabeană și își găsesc din nenorocire partizani din sinul nostru.

Dar „vremea schimbă înțelepciunea lumii"... Oricît de prost a fost regimul parlamentar din Rusia a avut totuși cu timpul o mare influență asupra unei anumite grupe din „partidul de centru din Basarabia". Și iată de ce vedem către 1912 pe toți Crupenschii despărțindu-se de huliganii de-al de Purișchevici. Oameni cu educația de „gentlemani", cu toate că sînt agrarieni și conservatori, Crupenschii au vrut să iasă din brațele bandei negre: pentru ei se părea deja că „maurul și-a împlinit datoria, maurul poate să plece".

Încă la 1909 murise faimosul Crușevan, marele renegat romîn și devastator antisemit, autorul primului pogrom din Chișinău; murise respins de partidul de centru, cu care a luptat în ziarul său „Drug" pe viață și pe moarte, din cauză că Crupenschii, cunoscînd bine dela 1905 reacționarismul lui absurd, nu l'au susținut la alegerile imperiale din 1907. Murind Crușevan a lăsat ca moștenire o simplă idee pentru toți reacționarii Basarabeni, al căror oracol a fost și anume cum că în Basarabia avem două cahale: unul jidovesc și al doilea al Crupenștilor, care în nobilimea basarabeană numără, cel puțin o treime de voturi, din totalul de 250 votanți, voturi aparținînd anume reprezentanților și rudelor acestei familii. Cătră anul 1911 și Purișchevici a fost respins de d-nii Crupenschi și s'a văzut silit să nu mai candideze la alegerile imperiale din 1912 în Basarabia. Purișchevici și Ponset dominaseră multă vreme în județul Acherman; dar la alegerile de nobilime și de zemstvo din 1911 și 1912 au fost învinși de partizanii credincioși ai Crupenștilor. De aci ura de moarte, cu care și până azi luptă, și cu succes, d. Vladimir Purișchevici împotriva tuturor Crupenștilor.

Acest clovn politic al Rusiei împreună cu ginerile său Ponset, (un francez naturalizat în Basarabia, milionar cu avere de peste 13 milioane lei), au ridicat în contra familiei Crupenschi tot felul de acuzațiuni și de intrigi. Măcar că nici unul din Crupenschi nu ocupă vre-o demnitate plătibilă, ei totuși apasă asupra multor părți din viața locală prin numărul lor mare și prin legăturile de rudenie și din Petersburg*). Inimicii lor au reușit a întinde o largă agitație în contra acestei „lăcuste basarabene". Toate mijloacele au fost bune: d. Toader Crupenschi, mareșalul nobilimii din jud. Bender, față de o acuzațiune foarte bine inscenată de acte de homosexualizm, a fost nevoit să se retragă și să fugă în străinătate, unde se și află dela 1911; d. Pavel Crupenschi, cel mai însemnat și cu influență deputat din Dumă în vremurile lui Stolipin, a fost învinuit că ar fi furat banii „partidului de centru", destinați pentru cheltuelile alegerilor din 1906 și 1907, și că și-ar fi construit cu acești bani palatul său dela moșia „Larga" jud. Hotinului; d. Alexandru Nic. Crupenschi, hofmeister al Curții Împărătești și mareșalul Nobilimii basarabene, (cea mai marcantă figură dintre Crupenschi) a fost acuzat de fel de fel de abuzuri electorale și în ultimul an și ca autor moral al intrigilor și calomniilor săvîrșite în contra președintelui tribunalului din Chișinău, d. St. Luzghin.

*) Anatolie Nic. Crupenschi e ambasadorul Rusiei la Roma; Vasile Nic. C.—ministrul rus la Peching; Alexandru Dim. C.—director al tuturor teatrelor împărătești; Gheorghe Dim. C.—mare consilier la „Banca Imperială a Nobilimii și Țărănimii"; Matei Gh. C.—general și prietinul cel mai intim al marelui duce Neculai Neculaevici, subt absoluta influență a căruia se află și întreaga Curte etc...

Chiar la 18 Martie curent s'a judecat la Senatul din Petersburg chestia învinuirilor aduse d-lui Luzghin și acesta a fost achitat. După această achitare Purișchevici și Co. s'au dezlănțuit din nou asupra lui Crupenschi și strigă deja în gura mare „pollice verso". În focul patimii politice s'a uitat acuma, cum în 1909 același Purișchevici a calomniat în mod brutal pe d. Luzghin în Dumă, numindu-l revoluționar și șarlatan electoral *). Acuma sînt aliați în lupta împotriva uricioșilor Crupenschi, —deci și cauza lui Luzghin, om cu convingeri „stînge", coincide cu interesele lui Purișchevici, oracolul tuturor elementelor obscurantiste.

Trebue să recunoaștem, că întrucîtva ura aceasta în contra Crupenștilor are temeiuri. În ultimul deceniu figura lui Alexandru Nic. Crupenschi, președintele „partidului de centru din Basarabia", a pus în umbră pe toți reprezentanții locali ai guvernului central. După placul lui Crupenschi se făcea totul: se susținea ideia de separatism basarabean; se numeau și se „dădeau afară" guvernatorii, arhiereii; primeau posturi mai toți funcționarii mari și mulți din cei mici; se făceau toate alegerile etc. Aflîndu-se pe o culme a puterii, A. Crupenschi nu s'a gîndit bine cu cine a avut a face și cu încetul el însuși s'a văzut încunjurat pe nesimțite de elemente à la „maurul care și-a împlinit datoria și poate să plece"—dar poate și să se revolte cu succes împotriva stăpînului.

La 1908 guvernatorul Haruzin a fost, după cererea lui Crupenschi, mutat din Chișinău la un post foarte modest, dar după moartea lui Stolipin în 1911 a intrat în ministerul de interne și imediat a început opera de răzbunare sprijinit de Purișchevici, care cătră 1912 a fost atît de radicalmente gonit de Crupenschi din Basarabia, încît a fost nevoit să-și cumpere o moșie în gubernia centrală Kursk, ca să poată participa la alegerile pentru Dumă. „Calomniez, calomniez: il en restera toujours quelque chose"... Haruzin a știut bine să se folosească de postul său la interne, ca să micșoreze și să înjosească însemnătatea familiei Crupenschi în Rusia și Basarabia. „Sferele înalte" din Capitală au fost repede înștiințate cum că lumea vorbește mult că în Rusia există două dinastii: Romanovii și Crupenschii; cum că întreaga Basarabie geme sub jugul a-

*) Președintele tribunalului stă în fruntea comisiei electorale din întreaga gubernie; de aci și nemulțumirea unora sau a tuturor în contra lui dacă se ține părtinitor sau... nepărtinitor.

cestei familii numeroase și imploră guvernul să micșoreze noul cahal ivit în această nenorocită ţară; cum că toată nobilimea basarabeană până acum atît de credincioasă începe a fi nemulţumită în contra autocraţiei rusești, fiindcă își are o avantgardă aci în Basarabia, în persoana lui Alexandru Crupenschi.

Gîndiţi poate, că nu vă ocup atenţiunea decît cu niște împletiri și născociri din Basarabia? Dar, domnilor, aceste născociri se reflectează prea greu pe spatele și pe crierii noștri, a Basarabenilor. Nu numai că întregul complex al intereselor și aparenţelor, pe care îl numim viaţa noastră sufletească, este predominat de sus arătatele fapte și istorii, dar dela relaţiile dintre toţi politicianii și guvernanţii noștri depinde chiar pînea cea de toate zilele pentru mulţi din noi. Despre ce se vorbește acuma în Chișinău? Despre mutarea arhiepiscopului Serafim la Tveri,—fapt îndeplinit. Și cînd îl mută sinodul pe Serafim dela noi? Nu l'a mutat cînd ne-a venit în Basarabia ca un apostol al rusificaţiei brutale, ci 'l mută cînd s'a făcut cam binevoitor pentru Moldoveni, cînd este biruit și învăţat de acest popor. Și pentruce e mutat? Pentrucă e un partizan convins și sincer al Crupenștilor. Ne va veni acuma un nou arhiereu și ne va aplica mijloacele lui noui de desnaţionalizare. Și iată pentruce depindem așa de serios de relaţiile dintre Purișchevici și Crupenschi...

Loviturile mari, primite în ultimul timp din diferite părţi de Crupenschi, împing această veche și numeroasă familie din Basarabia spre o serioasă regenerare. Văzîndu-se prins în cleștele absurdităţilor vieţii politico-sociale rusești, acest element obștesc, cel mai tare și mai bine definit în Basarabia, e ocupat acum cu o nouă revizuire a forţelor și a programului lui. Dispreţul pe care l'a avut Crupenschi pentru grupările politice progresiste dispare, pe cît el poate să dispară la conservatorii formaţi prin educaţie și situaţie.

In Decembrie 1913 Crupenschii au încercat să-și strîngă rîndurile. In dieta (zemstvo) Basarabiei ei au adus un referat de mare senzaţie și anume despre activitatea criminală a două ligi: „Liga poporului rus" și „Liga poporană în numele sf. arhanghel Mihail", care e prezidată în Petersburg de „însuși" Purișchevici. Raportul acesta a fost aprobat de dietă, care și-a însușit astfel punctul de vedere al d-lor Crupenschi. Toţi beţivii, hoţii de cai—se spune în referatul acesta—toţi criminalii de prin sate, pungașii și huliganii s'au prefăcut în ultimii ani în niște persoane inviolabile, înscriindu-se în rîndurile sus numitelor ligi, care dau deplină impunitate membrilor lor. Agenţii mici ai guvernului pe alocurea sînt terorizaţi, fiindcă arestînd un escroc, sau chiar un asasin, nu sînt garantaţi că acesta nu va fi pus în libertate de autorităţile de mai sus, fiind membru al uneia din aceste două ligi, care astfel devin un fel de „maffia" italiană. După ordinile trimise de Purișchevici la autorităţile locale, toate dovezile vinovăţiei unui împricinat „ligist" se

nimicesc, iar agenţii, care stăruesc să constate crima, sînt daţi afară din slujbă. Astfel e nimicit pe la sate și hotarul dintre ceia ce e legal și ceia ce e ilegal.

Referatul a fost bine documentat cu fapte, care au dovedit atitudinea periculoasă a „revoluţionarilor din dreapta". Nici o dietă gubernială din Rusia, cît de progresistă ar fi, n'ar fi cutezat să admită discuţia asupra unui asemenea referat; dar dieta basarabeană, supusă Crupenștilor, a admis-o, cu toate că guvernatorul Basarabiei, M. Ghilhen, a protestat (dar prea tîrziu) în contra primirii oficiale de către dietă a acestui raport. Indreptat împotriva lui Purișchevici și a reacţionarilor ruși, firește că referatul a fost îndreptat și contra ministrului de interne Maclacov, care admite activitatea lui Purișchevici, dar în același timp a fost și în favoarea primului ministru Kocovţev, care era pe atunci în luptă contra lui Maclacov și a politicii acestuia de neagră reacţiune.

Astfel întreaga grupare a Crupenștilor a jucat o cartă hotărîtoare și a fost... învinsă. Trecerea lor vădită în „stînga" și puterea covîrșitoare arătată în dieta Basarabiei, care fiind conservatoare sau chiar reacţionară a putut subt demagogia, subt hipnozul Crupenștilor să aprobe un referat senzaţional în contra reacţiunii ruse,—iată cauzele pentru care acuma și guvernul și sferele înalte din Petersburg nu vor să mai ţie samă de faimoasa familie. Kocovţev a căzut sub intrigile lui Maclacov, un barbat tînăr, foarte frumos și simpatizat de Curtea împărătească, iar Purișchevici sărbătorește o victorie mare asupra „Cahalului" și a „lăcustei" din Basarabia. S'a zăzbunat tare, pentrucă odată domnii Crupenschi nu i-au făcut ceia ce dorise. Și în momentul de faţă toţi de aici simţim bine urmele acestor certe boerești. Mai fiece Basarabean are rude sau prieteni printre acei care sînt din partea lui Crupenschi, și mai toţi acuma au căzut în disgraţie... Insuși partidul de centru a ajuns repede într'o stare de desbinare simţitoare. Văzînd cum pierd din puterea lor d-nii Crupenschi, un grup, vechii lor prieteni, s'a deslipit de partid și a trecut în frunte cu Alexandru Leonard (în 1912 și 13 mareșalul nobilimii din jud. Kișinău și după dimisia lui Al. Crupenschi locţiitorul mareșalului Basarabiei, milionar cu avere de peste 40 milioane de franci) și Gheorghe Gonata în lagărul vrăjmaș adică la un bloc, un cartel, compus din elemente boerești, cu cele mai opuse vederi, dar tare prin ura în contra Crupenștilor. Unia nu le pot erta actele lor reacţionare din trecut, alţii, actele lor radicale din prezent, și de aceia vedem, de exemplu, că cei mai înfocaţi inamici la Petersburg ca Purișchevici și avocatul basarabean Alexandru Carol Șmidt (democrat și radical)—aci în Basarabia operează împreună, fiindcă sînt deopotrivă în contra Crupenștilor. Tot astfel vedem în cartelul mai sus numit și pe boierii moldoveni de neam, mîndri de neatîrnarea lor atît de disprețuită de către Crupenschi în trecut. Aci mai vedem și pe președintele tribunalului din Chișinău d. St. Luzghin, care din întîmplare s'a împăcat cu Purișchevici dar nu cu Crupenschii, cu toate că a fost ofen-

8

sat de primul mult mai tare decît de prietenii de atunci ai lui Purişchevici, adică de Crupenschi. Intr'un cuvînt mai totul e acuma în Basarabia în contra Crupenştilor, mai ales fiindcă partizanii lor convinşi s'au ascuns; dar atît într'unul cît şi în celalt partid există elemente numeroase, care cu prima precumpănire în viitor a Crupenştilor le vor veni îndată în ajutor.

Deocamdată Purişchevici a reuşit să obţie, ca Impăratul să nu întărească pe Alexandru Crupenschi în calitate de mareşal al nobilimii basarabene. Trebue să amintesc aci, că această demnitate după legile ruseşti este în mai multe privinţi mai însemnată pentru o gubernie decît acea a guvernatorului, fiindcă mareşalul prezidează multe din înaltele dregătorii ale ţării. Aşa fiind reprezentantul cel dintăiu al nobilimii basarabene va juca mare rol la primirea în Chişinău a Imparatului Nicolae II, care va avea loc în luna Mai a. c. cu prilejul inaugurării monumentului lui Alexandru I, împărat care a fost în 1812 rivalul lui Napoleon şi gospodarul nou al Basarabiei alipite atunci la Rusia. In vederea venirii acestuia oraşul Chişinău îşi împodobeşte de pe acuma străzile şi-şi va curăţi în curînd populaţiunea, adică poliţia unul după altul va îndepărta din Chişinău pe toţi susbversivii şi va urmări cu cea mai mare atenţiune pe toţi acei care sosesc în Chişinău...

Familia d-lor Crupenschi se aştepta de mult că reprezentantul ei Alexandru Nic. Crupenschi va primi pe Ţar în capitala Basarabiei; dar acuma acesta e pur şi simplu inlăturat. In locul său se află d. Roman Gr. Dolivo-Dobrovolschi, actualul mareşal al nobilimii jud. Chişinău şi locţiitorul mareşalului gubernial. Şi acesta e un vrăjmaş pentru Crupenschi; el a eşit mareşal numai pentrucă a fost ales în Ianuarie a. c. candidat de mareşal, dar fratele său Const. Dolivo-Dobrovolschi ales mareşal şi-a dat dimisia şi astfel un venetic pentru Basarabia, polon de origină, venit la noi prin 1870, va fi primul reprezentant al nobilimii basarabene la primirea ţarului—nobilime care numără printre membrii săi pe Cantacuzino, Crupenschi, Catargi, Leonard, Catacazi, Cazimir, Donici, Russo, Răşcănu, Razu, Glavce, Gore, Hartling, Suruceanu, Feodosiu, Alexandri, şi alţii, get-beget boeri romini...

Aci ne-a adus politica de ură. Şi să nu gîndiţi că nobilimea basarabeană nu l'a ales pe Crupenschi şi în Ianuarie 1914 ca mareşal. Din 240 voturi Alexandru Crupenschi a avut 140 pentru, iar Nic. Gh. Crupenschi, autorul oficial al sus aratatului referat, 210. Dar după legile ruseşti doi candidaţi aleşi de nobilimea de gubernie sînt prezentaţi de către ministerul de interne spre a fi confirmaţi de ţar, care alege pe unul dintre ei. La 1908 şi 1911 opoziţia, urînd de moarte pe Alexandru Crupenschi, dădea de obiceiu toate voturile sale celuilalt candidat, cu scopul să nu iasă el mareşal ci ori şi cine altul, măcar insuşi Belzebut, şi astfel şi în alegerile precedente alţi Crupenschi întruneau mai multe voturi decît Alexandru, dar din disciplină de familie îi cedau imediat pos-

tul de mareşal. Ei procedau în chipul următor: candidatul care avea mai multe voturi decît Al. Crupenschi se adresa cu o scrisoare oficială către ministrul de interne, explicîndu-i acestuia că nu poate ocupa postul de mareşal şi deci îl roagă să supue la confirmarea ţarului pe amîndoi candidaţii dar cu raportul că unul din aceşti candidaţi aleşi îl roagă pe împărat să nu-l întărească. Astfel la 1908 şi 1911 Alexandru Crupenschi a eşit mareşal. Dar la 1914 în vremea lui Maclacov, prieten mare a lui Purişchevici, s'a cerut respectarea literei legei, anume ca să se prezinte ţarului doi candidaţi, fără nici o cerere sau indicaţiune pe cine din ei să întărească.

La Ianuarie 1914 Crupenschii credeau, că la fel cu alegerile precedente, ţarul iarăşi va întări pe Alexandru C.; şi d. Nic. Gh. Crupenschi, care a obţinut mai mare majoritate de voturi, s'a adresat lui Maclacov refuzînd postul de mareşal. De astă dată însă prevederea obişnuită a Crupenştilor a dat greş. Ei ar fi trebuit să lese spre confirmare pe amîndoi candidaţii, ca să iasă măcar unul din Crupenschi, dar Nic. C. a declarat în scrisoarea adresată ministrului, că nu-şi socoteşte de cinste o alegere cu voturile opoziţiei. In Rusia este posibil tot ce vrei. Autoritatea înaltă, care a întărit până acuma de două ori pe Al. Crupenschi fără al doilea candidat, n'a găsit de cuviinţă să-l întărească tot astfel şi a treia dată. Ciocoismul boerilor noştri e mare. Văzînd că curtea împărătească poate să nu-l întărească pe Crupenschi şi supunîndu-se agitaţiei nemaivăzute a lui Purişchevici în contra familiei Crupenschi, unele grupe de boeri au şi trădat amiciţia pentru „cahal"... Pe temeiul urei dintre Crupenschi şi Dolivo-Dobrovolschi a avut loc şi următorul fapt interesant. O deputaţie compusă din: guvernatorul Ghilhen, arhiepiscopul Serafim, mareşalul Dolivo-Dobrovolschi, primarul Chişinăului Levinschi, preşedintele dietei guberniale, Mimi, şi a celei judeţene din Chişinău, Glavce, —s'a prezentat la 15 Martie la reşedinţa împărătească a ţarului Nicolae, ca să-l invite la inaugurarea monumentului lui Alexandru I pentru 15 Mai a. c.. Cu prilejul întreţinerii pe care Impăratul a avut-o cu membrii deputaţiei, arhiereul Serafim (vechiu curtezan, fost colonel de artilerie a gărzei) ca partaş credincios al Crupenştilor a spus deschis Majestăţei Sale, că întreaga Basarabie doreşte să vadă în fruntea ei pe Al. Crupenschi, şi că nevăzîndu-l se nelinişteşte. A fost o clipă rară! In faţa Imparatului a înaintat brusc d. Dolivo-Dobrovolschi şi i-a spus: „Majestate! Majoritatea Basarabiei nu-l vrea pe Crupenschi. Majoritatea prea plecată a primit absolut liniştită vestea că Majestatea Voastră n-aţi întărit pe aleşi nobilimii, cum şi se cade după lege. Majoritatea Basarabiei nu aşteaptă decît numirea termenului pentru alegeri noui. Majestate! Nu nobilimea basarabeană aşteaptă să fie Crupenschi în fruntea ţării, ci clerul"... Fireşte, nici o deputaţie, afară de cea basarabeană, de cînd există curtea împărătească, nu şi-a permis să se contrazică astfel înaintea ţarului. Dar

Majestății sale i-au placut cuvintele lui Dolivo și lui Serafim i s'au întors spatele țarului sub nas. Ajunge pentru fiecare zi răutatea ei. Curtea înaltă pur și simplu se plictisește, auzind ani întregi despre același Crupenschi și Serafim și deci foarte ușor trece la simpatii noui... Și iată rezultatul îl avem foarte lămurit: Serafim a fost deja mutat la guvernămîntul Tveri de la nord, iar termenul alegerilor nobilimii s'a amînat, ca să se dea vrășmașilor neîmpacați ai Crupenștilor timp să se pregătească bine prin propagandă și calomnie.

Rusia este o țară de „posibilități nemărginite"... Un Purișchevici constitue acuma noul guvern. Nepot de popă uniat, venit din Ucraina polonă în Basarabia, de origină evreiască, e acuma cel mai autorizat membru al congreselor nobilimii din întreaga Rusie. Tratează mereu chestiile de cinste boerească, salvează necontenit Rusia de inamicii externi și interni, face pe gentlemanul și prezintă cea mai mare autoritate de culise pentru administratorii de prin gubernii. Astăzi trimite o întrebare categorică la serviciul maritim, pentru ce nu se află icoane prin cabinele corăbiilor; mîine cere explicațiuni ministrului de externe, cum e tolerat ca ambasadorul Rusiei la China Vasile Crupenschi să-și poată ține ca secretar personal pe un englez, care poate să ne tradeze interesele din Extremul Orient; apoi vine în Dumă împodobit din simpatie către social-democrați cu o garofă roșie la despicătura de dinainte a pantalonilor; mereu strigă tare ca nimeni altul: „trăiască autocrația nelimitată!"; socotește cu toată sinceritatea ca jidani și jidoviți pe toți care au altă părere decît el; nu recunoaște existența partidelor de opoziție; e „censor morum" etc. inclusiv pănă la acte și procedeuri de om nenormal.

Așa e acest oracol al elementelor obscurante din Rusia, eșit spre rușinea noastră din sînul Basarabiei. Fudulia lui se reazimă pe originea lui de boer, dar mai nimeni nu știe că e un boer prea proaspăt; numele tatălui său e înscris în cărțile nobilimii basarabene numai de la 1880, cînd a fost recunoscut ca nobil în urma meritelor sale civile. Cultul formei deșarte a autocrației rusești,—iată ce-i dă o mare putere. În întreaga Rusie nu s'a găsit alt „barbat de stat" care să procure atîta plăcere amorului propriu... al înaltei Curți din Petersburg, căci restul Rusiei recunoaște deja țaratul cu oarecare rezervă, iar Purișchevici îl declară ceva divin și ceresc.

De aceia un fiu al unui funcționar provincial ordinar, un bolnav de hemoroide monstruoase (ceia ce și dă temei unor psihiatri ruși să declare că toate sorocirile de nebun ale acestui tip se explică prin boala aceasta ajunsă fenomenal de serioasă și grea la Purișchevici; iar jurnalelor humoristice să-i zugrăvească uneori pe Purișchevici în chip de maimuță—mandrilla sau pavian—cu cunoscutele ei adaose roș-galbene de mai jos de spinare), un fantezist, care își născocește origina lui dela persoanele cele mai de sus pe linia lui femenină, pe cînd bunica lui a fost o țarancă,

iar mama fiica polițaiului din Acherman, care a fost dat în judecată pentru jupuirea țăranilor-cazaci din Bugeac și cumpărarea silită dela ei cu prețul cel mai redus a pămînturilor; ba și mai mult—pălmuit de două ori la Acherman pentru purtarea lui infamă—și iată îl vedem deodată înaintat cu prilejul jubileului din 1911 la rangul de general civil, gratificat cu același prilej cu portretul Majestății Sale, care recompensă n'a fost încă dată nici unui Basarabean până acuma, și cu inscripția „amicului meu" etc.. Iar portretul acesta a fost adus atunci în Chișinău cu un „feldieгher" special de la Curte, ceia ce a făcut pe Basarabeni să caște și mai mult gura din pricina uimirii. Voi urma.

Chișinău, Martie 1914. **Alexis Nour**

P. S. Numărul dela 23 Martie a. c. al ziarului romîn din Chișinău (ce apare cu caractere cirile rusești) „Glasul Basarabiei" a fost confiscat de către vice-guvernator pentru publicarea articolelor: Asupra întunericului desnădăjduit în care se află poporul basarabean fără școli naționale și asupra mutării arhiereului Serafim în Tveri. Directorul ziarului d. P. Constantinescu e dat în judecată.

MISCELLANEA

Umbra lui Haret

In judecarea chestiilor sociale, imaginaţia şi simpatia omenească ajung adeseori instrumente de investigaţie istorică; şi nimic nu-i atît de prismatic ca imaginaţia, cînd iubirea ori ura îi deschid ori îi întunecă perspectivele idealurilor. Realitatea strict obiectivă, în asemenea cazuri, lasă judecata aproape indiferentă: un sentiment, un interes aruncă în cîmpul observaţiei iluzia şi făureşte legătura silogistică a judecăţilor. Pe fondul adevărului, fantazia îşi mişcă veşnic articulaţiile ei mobile, alterîndu-i şi colorîndu-i formele ca razele colorate ce trec prin faţetele unei prisme. Ce viu funcţionează imaginaţia în judecata socială, mai ales, în epocile de mari transfomări, cînd speranţele şi regretele pulsează violent în sufletul poporului!

Aspiraţiile naţionale ale unui popor ajung totdeauna simbolizate prin acei care s'au luptat şi-au suferit pentru ele. Ei ajung faruri de lumină pentru conştiinţa naţională a marilor mase populare, şi posteritatea le acordă cultul eroilor. Dar drumul spre templul eroilor a fost totdeauna plin de suferinţi.

Chiar viaţa celor trecuţi de curînd dintre noi, pe care azi îi admirăm şi le invocăm protecţia spiritului lor, a fost mai totdeauna cea trăită de Hristos. Suferinţile şi nedreptăţile îndurate de ei, noi le uităm, şi le cerem ajutorul de dincolo de mormînt. În schimbul iubirii omeneşti ce nu le-am acordat în viaţă, le hărăzim adoraţie dumnezeească după moarte. Umbrele lor le proectăm necontenit ca marturi ai afirmaţiilor noastre, şi uităm că, nu de mult, le huleam încarnarea lor pămîntească. Timpul însă e ca o *cameră obscură* care ne serveşte, după împrejurări, să adaptăm proporţiile morţilor la nevoile celor vii.

O umbră se proectează azi—o mare umbră într'adevăr,—pe fondul tuturor discuţiilor cu privire la marile transformări sociale ce sînt în ajun: e umbra lui Haret. Ascendenţa ei e acum, fără îndoială, mai mare decît a fostului ministru Haret: e ceia ce se întîmplă în piesa lui Shakespeare, „Iulius Caesar", în care spiritul eroului contribue mult mai mult la acţiunea piesei după fapta lui Brutus, decît înnainte.

Un nou roman

In No. acesta începem publicarea romanului *O iubire*, datorit unui tînăr învăţător, d. Eugeniu Todie.

Romanul a apărut anul trecut de-a dreptul în volum în editura Sfetea. A fost pus în vînzare la puţine librării şi într'un număr foarte restrîns de exemplare. După cît ştim, nici o revistă n'a luat act de apariţia lui; numai recenzentul nostru i-a făcut la vreme o dare de seamă, timidă şi incomplectă.

Cît e de adevărat că operele bune răsar mai totdeauna în umbră, fără sgomot, ca nişte flori nobile ale singurătăţii,—acolo unde şi atunci cînd te aşteptai mai puţin!..

Deşi plin de stîngăcii în expunere, pătat de greşeli supărătoare în formă, noi l-am cetit însă cu cel mai viu interes: Era primul roman psihologic al literaturii noastre. Ne-a surprins prin originalitatea lui nesilită şi ne-a captivat prin paginile lui de autoanaliză, scrise cu pătrundere şi sinceritate.

Ca să-l punem la îndemîna unui număr mai mare de cetitori, am găsit deci că e bine să-i publicăm în această revistă,—revăzut şi corijat de autor.

Cazul d-nei Caillaux

Sara, M-me Caillaux era invitată să ia parte la un dineu diplomatic, dat de ambasada italiană în onoarea d-lui Poincaré. In timpul cînd urma să ia locul rezervat de M-me Tittoni la stînga preşedintelui Republicei, M-me Caillaux ocupa una din celulele închisorii Saint-Lazare, după cum cereau soarta şi legile oamenilor. Cu cîteva ceasuri mai înnainte, prinţesa X, prietina ei, venise să-i vadă haina ce avea s'o îmbrace pentru prima oară la acel prînz de gală, pe cînd în „limuzina"-i cu blăni pe canapele şi cu o „chaufferette" pentru picioare, in acea limuzină, ce se îndrepta spre biurourile ziarului *Figaro*, se strecurase o armă brutală, în manşonul ei, printre nimicurile cu care de obiceiu se înconjoară o aşa cucoană. Mîna şi cugetul ei, ce nu erau deprinse să mînuiască lucruri aspre şi barbare, au determinat moartea unui om, distrugerea vieţii ei şi a influenţii politice a bărbatului ei. Partidul şi guvernul radical, al cărui suflet era d. Caillaux, primesc o grea lovitură, ca şi reformele democratice, în serviciul cărora el îşi pusese frumoasele-i talente, cu care e înzestrat. De aceia lupta contra guvernului era mai înverşunată şi condusă de „federaţia stîngei" în cap cu Aristide Briand, de suspecţi radicali de tranziţie, ce au aprobarea şi sprijinul dreptei reacţionare. In contra fostului ministru de justiţie, directorul *Figaro*-ului, amic personal al prinţului Victor-Napoleon, ducea o campanie, în care nu cruţa nici un mijloc şi în care nu observa nici o margină, deşi acea campanie era făcută în numele dreptăţii şi al adevărului: atît sînt de

mari forţele reacţiunii,—adică inerţia lucrurilor realizate,—cînd mintea şi voinţa omenească caută să introducă elemente nouă sau să schimbe aranjarea celor vechi; şi atît sînt de distrugătoare puterile răului şi ale adevărului. Să inveţe toţi clevetitorii oamenilor şi luptelor politice, toţi acei „Titircă-inimă-rea" care duc viaţă liniştită datorită luptei politice şi mizeriilor ei, să inveţe să-şi măsoare slabele lor puteri şi să-şi dea samă de tăria acelor care au curajul să se arunce in viltoarea luptelor vieţii aceştia, asumîndu-şi răspunderea actelor publice, cu riscul de a-şi expune până şi viaţa lor intimă la controlul şi aprecierile celui de pe urmă gazetar. Pe de altă parte teatrul lui Ibsen stă dovadă să ne arate, că o greşală a noastră, făcută *oricînd*, *trebue* să iasă la iveală şi *trebue* numaidecît să ceară răsplată, producînd *întotdeauna* catastrofe. Oricum, conştiinţa noastră e astfel făcută, că pentru orice act, chiar din perioada necomplectei desvoltări a personalităţii noastre, noi răspundem cu toată fiinţa noastră. Se adevereşte vorba lui Sophocle: Tebani, să nu spuneţi de nimeni că-i fericit, înnainte de a muri! Şi totuşi... un marxist, Compère-Morel, căruia social-democraţia îi face onoare, găseşte enigma acestui „atentat, în profunzimile vieţii economice a societăţilor". Şi iată cum:

„Intr'o societate ca a noastră, în care totul nu-i decît ficţiuni, „convenţii şi iluzii; în care minciuna, înşelarea, laşitatea, cinismul şi lă„comia sînt elemente *naturale*—şi *obligatorii*—de succes în lupta pen„tru viaţă: unde banul, oricum ar fi cîştigat, înlocueşte toate virtuţile „şi toate capacităţile, unde puterea cîştigată prin orice mijloace ţine loc „tuturor calităţilor morale,—oamenii cei mai cu vază, detracaţi şi per„vertiţi de mediul social corupător, sînt aproape întotdeauna *condam„naţi* să sfîrşască în murdărie şi în crimă".

Mărturisim plecaţi în faţa acestor severi judecători, că noi, avînd de soartă condiţia omenească, ne simţim slabi şi păcătoşi, deci lipsiţi de acea beatitudine cerească de a ne ridica din rîndul semenilor noştri, a-i privi cu dispreţ şi a ne proclama aleşii Domnului. Dar orice minte trebue să refuze să vadă o predestinare la crimă în faptul că nu sîntem înzestraţi cu acele fericite firi geometrice, care se ipnotizază înnaintea unor formule rectilinii, după cum găinile cad în extaz privind o liniedreaptă. Cum? Atunci ştii rostul legilor sociale, cînd ai simplitatea să declari de mocirlă toate societăţile omeneşti din trecut şi din prezent? Cînd ai candoarea să concepi o societate viitoare cu elemente pămînteşti ca singura şi unica compatibilă cu justiţia complectă, în felul cum religiile văd mîntuirea în paradisul lumii celeilalte? Şi noi ceştialalţi, care credem în posibilitatea unei justiţii parţiale, omeneşti, pe măsura desvoltării energiilor şi raţiunii omeneşti, cărora nu li se pot fixa limite *a priori*,—noi să fim condamnaţi de fatalitatea legilor sociale la dureri, micimi şi înjosiri, noi purtătorii şi făuritorii acelor legi, numai de dragul preafericiţilor care dispreţuesc realitatea, cum creştinii evului mediu dispreţuiau toate bunurile trupeşti şi pămînteşti? Ce parte blăstămată e hărăzită ţării noastre, în compoziţia căreia socialdemocraţii formează o cantitate neglijabilă şi în care, aşa dar, foarte puţini sînt cei chemaţi să primească botezul mîntuirii! Fără îndoială, e foarte uşor şi comod să scapi de orice chin şi de orice nelinişte, proclamîndu-te înger pămîntesc şi zicînd că, *orice-am face*, legile sociale trebue să-şi facă felul ca să aducă societatea viitoare, ficţiune analoagă cu toate cele născocite de imaginaţia popoarelor; şi cît e de sănătos şi de higienic să te exciţi crezînd şi să-ţi ridici potenţialul afirmînd că cunoşti *toate* legile sociale, *toată* justiţia socială, că omenirea va ajunge la capătul desvoltării ei, că secolului al 19-lea i-a fost dat să descopere cheia lumii, că aşa-i psihologia omenească ca până în ajunul revoluţiei definitive oamenii să fie răi şi mizerabili, iar după lovitura de teatru să devie deodată suflete divine şi pure. Religia creştină, cel puţin, dădea o deslegare mai logică: după moarte sufletele vor locui trupuri lipsite de patimi şi dorinţi în vecii vecilor. Noi însă vom stărui să credem că puterii creatoare şi raţiunii omului nu li se pot fixa limite, că mintea omului—dacă condiţiile îi vor fi prielnice—va continua să descopere mijloace de producţie mult mai superioare celor de azi, că conştiinţa de mîine va vedea o şi mai mare complexitate de nedreptăţi, de drepturi şi datorii. De aceia, asociindu-ne forţele, vom simţi de datoria noastră ca pe calea „celei mai mari rezistenţi" să învingem din rezistenţa realităţii, ce atît de greu intră în categoriile înguste şi simpliste ale spiritului nostru. Şi dacă socialdemocraţii nu ne pot găsi nici o vină nouă, mizerabililor, ce sîntem *condamnaţi* să desfăşurăm cu preţul durerii legile sociale la capătul cărora se vede limanul izbăvirii,—noi însă, la rîndul nostru, în numele unui ideal ce-l credem mai superior, taxăm de imorale sforţările acelora de a-şi rezerva energiile de luptă pentru societatea viitoare, în care prin definiţie acele energii vor fi inutile şi de a sustrage cîmpului nostru de luptă elemente alese, purificatoare,—subt motiv că societăţile actuale nu-s compatibile cu *toată* justiţia, fapt, pe care, de altfel, mintea omenească îl crede *a priori* că nu va înceta să subziste în orice societate viitoare. Dacă scriu aceste rînduri, nu însamnă că nu găsesc *legitime toate interesele partidelor socialiste*, dar trebue să recunoască oricine că spiritul omului are drepturi ce covîrşesc categoriile utile ale vieţii sociale.

Realitatea, în infinita ei bogăţie, numai în complexul de împrejurări de care se leagă fapta d-nei Caillaux, a putut furniza cu profuzie argumente tuturor temperamentelor şi tuturor intereselor. În ce priveşte afacerea Rochette, cele două extreme politice au fost de acord în a cere să se facă *toată* dreptatea, să iasă la lumină *tot* adevărul. Ce-i dreptatea?... şi ce-i adevărul?... La acestea, nici Isus Nazarineanul n'a îndrăznit să răspundă. Comisia de anchetă a văzut singură că lucrurile trebue să se circumscrie, căci altfel tot continuînd să cauţi dreptatea şi adevărul ar fi trebuit să zgudui nu numai temeliile planetei noastre, dar ale universului întreg. Căci nu te-ai fi mărginit să constaţi cu poetul,

pe un ton clasic și tînguitor, că chiar pe o noapte, îmbrăcată de lună și de stele cu haina și podoabele cele mai alese, trebue să ne gîndim că la drumul mare sînt asasinați călători nevinovați, și mame plîng la căpătâiul copiilor suferinzi. Ci ai fi mers până la a cere Creatorului să-ți dee socoteală de toate neegalitățile și nedreptățile lumii aceștia,—la care, Creatorul ar fi putut răspunde cu înțălepciunea anticelor dialoguri: Află, muritorule, că orice lucru se naște din contrarul său și de n'ar fi existat răul, n'ai fi putut concepe binele, în virtutea căruia combați răul. Iar mintea voastră nu-i făcută să înțăleagă ce se petrece într'o omogeneitate absolută.

Socialistul Jaurès, al cărui geniu face onoare socialdemocrației, desfășoară, ca președinte al comisiei de anchetă, multă energie spre binele partidului radical și al republicei. „Face cinste Republicei și arată măreția Franței faptul că, în orele cele mai grele și mai tulburi, ea își caută mîntuirea în claritate", scrie același socialist, alături de proza tovarășului Compère-Morel. E destul să apropii aceste două texte, pentru a vedea prăpastia dintre două concepții, între concepția ortodoxilor și între concepția, pe care noi o numim poporanistă,—în ciuda d-lui Gherea. Socialdemocratul Jaurès vorbește de Republică, care, orice-ar fi, nu se poate reduce la socialdemocrația franceză; și acestei societăți franceze,—burghezo-capitaliste,—îi găsește manifestări ce fac onoare Republicei și arată măreția Franței. Iar d. Compère-Morel: „Intr'o societate ca a noastră, în care totul nu-i decît ficțiuni, convenții și iluzii; în care minciuna, înșelarea, lașitatea, cinismul și lăcomia sînt elementele naturale—și obligatorii"—... etc.

In ce privește fapta d-nei Caillaux, instrucția și-a început cercetările. Căci deși se știe că orice lucru trebue să aibă o cauză, trebuesc cunoscute și cîntărite toate cauzele care au determinat pe M-me Caillaux să comită atentatul. Dacă nu mă înșăl, actul ei e dintre acelea ce vădesc o disproporție între cauze și efecte și prin aceasta cu greu poate intra în categoriile judecăților noastre. Asupra acestor cazuri, cum hotărăște și înțelepciunea popoarelor, trebue să se pronunțe sentimentele mulțimii. Să așteptăm.

A P E L

Către cetitorii și prietenii „Vieții Romînești"

Dispariția marelui cetățean Spiru Haret impune Iașului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica în acest oraș un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toți cetitorii și prietenii noștri, care în cea mai mare parte au dus lupta pentru deșteptarea satelor noastre, sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească inițiativa luată de „Viața Romînească", cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicația specială: **„pentru monumentul lui Haret"**—administrației revistei noastre. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viața Romînească"

	LEI B.
Suma din urmă	**7296, 25**
Inginer A. Chiricuță, București	5 —
Lista d-lui dr. M. A. Botez, București: Dr. M. A. Botez 10, Dr. G. Martinescu 5, Dr. St. Ciocîlteu 2, C. S. Metaxa 1, în total	18 —
Lista d-lui I. Mitru, directorul Școalei Normale „Vasile Lupu" din Iași: Popa Neagoe 5, V. Todicescu 5, Gh. Manoliu 20, Preot I. Andreescu 5, C. Teodorescu 2, P. Ballo 2.50, I. Mitru 100, N. Cojocariu 10, St. M. Cristescu 15, N. Botez 5, Al. Ilarion 10, C. Costinescu 10, V. Eniu 2.50, G. N. Hopu 2.50, R. Haas 1.50, D. Ionescu 5, M. Barbu 2.50, Vasile Petrovanu 5, M. Nestor 3, Al. Băleanu 3, Elevii școalei 100, în total	317. 50
Lista d lui Grigore Chebap, București: Gr. Ghebap 20, Al T. Demetrescu 3, Ioan Odor 5, I. D. Arginteanu 5, G. Ionescu 2, N. A. Constantinescu 1, A. O. 1, Landu 2, R. Albini 1, Victor Lazăr 2, în total	42 —
Gh. Alexandrescu, student, Iași	20 —
Total.	7698. 75

RECENZII

M. Sadoveanu. *Privelişti dobrogene*, Bucureşti, „Minerva" 1914. Preţul 2 lei.

„Sadoveanu se repetă",—asta e formula cu care ne întimpină dela o vreme 'ncoace unii publicişti, cînd e vorba de marele prozator.

Formula e comodă pentru lenea, suficienţa şi orientalismul mentorilor noştri literari improvizaţi. Ei nu au vreme s-o verifice în opera vastă a d-lui Sadoveanu. Obişnuiţi cu scriitori care după două volume cad în letargie, ei nu mai pot admite excepţia unei productivităţi bogate şi diverse. „Scrie mult, *deci* se repetă" e o socoteală grăbită, care probează încă odată că, în majoritatea lor, cei ce fac şi judecă acum literatura, stau sufleteşte mai prejos de media cetitorilor pe care au pretenţia să-i lumineze. „Cafeneaua", care se mîngîie cu propriile-i decrete, nu ştie că d. Sadoveanu are, pentru fiecare nou volum, cel puţin de două ori mai mulţi cetitori decît toţi „terasiştii" la un loc.

Stilul, sau mai bine zis *tonul* scrierilor d-lui Sadoveanu este fatalmente acelaşi în toate volumele, omul rămînînd acelaşi. Dacă asta înseamnă a se repeta, atunci şi Maupassant se repetă, şi Anatole France şi toţi scriitorii mari. (Ba încă Anatole France nu se sfieşte să utilizeze aceleaşi împărecheri de cuvinte, aceleaşi fraze şi uneori pasagii întregi, pe care le regăseşti în cinci opere diferite).

Pentru cine însă nu se opreşte cu lene numai la suprafaţă, pentru cine nu foiletează enervat o carte nouă, între cină şi teatru, ca să-şi îndeplinească o corvadă, ci o parcurge în linişte ca să-şi mulţumească sufletul, opera d-lui Sadoveanu e poate cea mai variată din toată literatura noastră. Dela primele *Povestiri* până la *Duduia Margareta*, dela *Insemnările lui Neculai Manea* până la *Neamul Şoimăreştilor* e o gamă întreagă de subiecte variate, pe care scriitorul nostru le-a atacat cu aceiaşi linişte şi siguranţă magistrală, e povestirea romantică şi nuvela realistă, romanul istoric şi descrierea sbuciumărilor unui suflet, sînt preocupări şi probleme diferite, sînt atîtea tipuri luate din locuri, medii sociale şi vremuri deosebite.

Şi mai presus de toate cîte se oglindesc limpede în această operă, e natura ţării noastre cu farmecul ei nedefinit şi special, e natura iubitei sale Moldove, care cîntă şi înfloreşte înfiorată din paginile acestui blînd povestitor, căruia se pare că i-a spus cea mai de pe urmă şi cea mai din lăuntru taină a ei.

Întotdeauna am luat în mînă cu un viu interes un nou volum de d. Sadoveanu. Pentru asta n'am aşteptat niciodată prea mult, căci d. Sadoveanu îşi produce opera cu abundenţa firească a unui măr viguros care produce mere frumoase. Sufletul d-sale pare-că *secretează*, în mod fatal şi firesc, literatură.

In *Privelişti dobrogene*, d. Sadoveanu ne poartă printr-un colţ aproape necunoscut, dar pitoresc şi interesant din cale-afară, al ţării noastre. D-sa ne arată Dobrogea cu natura ei tristă şi atît de deosebită, cu cele patru sau cinci naţii care se amestecă, se ciocnesc şi totuşi trăesc împreună acolo, ne arată *Delta* cu viaţa şi cu aspectele ei curioase, şi ne vorbeşte aşezat despre oamenii, despre obiceiurile şi despre unele întîmplări de pe acele locuri.

D-l Sadoveanu ştie să fure realitatea, ca nimene altul. Şi în sufletul său cuprinzător impresiile îmbelşugate găsesc o rară putere şi uşurinţă de exteriorizare: d-sa pare a fi ajuns acum să-şi stăpînească arta cu o infailibilitate de necrezut.

Mi-au plăcut mai ales două bucăţi, *Dunărea veche* şi *Taine*: sînt dintre cele mai frumoase pagini pe care le-am cetit vreodată în acest gen, dintre cele mai frumoase pe care le-a scris acest incomparabil poet al vieţii şi al pămîntului romînesc.

Toate mijloacele sale artistice, d. Sadoveanu pare-că le-a pus de astă dată în mişcare numai ca să te încînte, să te farmece, să te ademenească spre Dobrogea... Ce să spun? Pe mine unul m-a convins: trebue neapărat să mă duc în Deltă!

*

Ion Pillat. *Eternităţi de o clipă*, poezii. Bucureşti, „Flacăra", 1914. Preţul 2 lei.

Iată un poet despre care e greu să scrii! Versurile d-lui Pillat sînt întotdeauna corecte, rare ori seamănă cu ale altora şi adese-ori se cetesc cu plăcere. Dar au în ele ceva nedefinit şi ingrat, care te îndeamnă să treci într-una peste calităţile poeziilor, dîndu-ţi fără să ştii de ce pornirea meschină de a releva defectele mărunte. Nu pot rezista acestei porniri, de care, mărturisind-o, sînt pe jumătate ertat.

De aceia, în loc să emit păreri nedrepte, cu deplină conştiinţă, socot că e mai bine să dau cetitorului numai cîteva informaţii concise, asupra acestui volum.

Poeziile sînt grupate în cîteva cicluri nici: Cîntece din trecut, Noapte pe lagună, Pictor ignotus, Bolnavei, Cythera, Cîntecele stepei, Sonete coryntiene, Vedenii, Ecouri marine, etc.

Cîteva poezii sînt făcute, iar nu născute; forma nu e spontană şi lapidară, e lipsită adeseori de precizie; unele figuri sînt riscate sau forţate („inima de nalbă" (?) de două ori. „Se *scutură* clipele noastre şi mor—Deapururi *oglinde* aceluiaş dor". „*Priveam* alături din pridvor—In ceasul blînd al serii—*La vraja* zilelor ce mor—*Prin zarea* primăverii". Etc.).

Are însă multă varietate în subiecte, discreţie în simţire, imaginaţie fecundă, uneori avînt şi putere de viziune.

Cele mai bune din volum mi se par *Cîntecele stepei*:

Cînd ai un cal în spume
Şi suflet de pribeag
A ta e 'ntreaga lume
Din Kitai în Buceag!

De altmintrelea, pe acestea din urmă am avut plăcerea să le cetim chiar în această revistă.

G. T.

***

A. Vlahuță.—*Dreptate.* Nuvele. „Flacăra" 1914.

In afară de nuvele, volumul d-lui Vlahuță cuprinde și multe articole, apărute în vremea din urmă în diferite publicații.

Nuvelele d-lui Vlahuță sînt totdeauna interesante, și asupra acestui lucru nici nu mai am nevoe să stăruesc. Dar d-sa adeverește încă odată justa observație făcută de atîția critici, că rareori un poet poate fi un tot atît de bun nuvelist.

D. Vlahuță risipește multă, foarte multă artă în nuvelele sale, cași în admirabilele sale poezii. In această privință d-sa e unul din cei mai artiști scriitori ai noștri. Dar d. Vlahuță izbutește să creeze prea puține tipuri.

Nuvelele sale se citesc totdeauna cu multă plăcere, din cauza considerațiilor expuse și a artei cu care sînt scrise. Creațiune de viață e însă prea puțină.

Și, ca să fac o paranteză (cu permisiunea d-lui Vlahuță), așa se explică și admirația d-sale pentru nuvelele d-lui Gorun. Acest scriitor, se știe, desvoltă considerații—de multe ori interesante—sub formă de nuvele. Viața însă le lipsește cu desăvîrșire.

D. Vlahuță face și d-sa același lucru în multe din nuvelele d-sale. Numai că d. Gorun n'a izbutit să creeze măcar un singur tip și d-sale îi lipsește arta nuvelelor d-lui Vlahuță.

Articolele presărate printre nuvele și la sfîrșitul acestui volum, sînt fără îndoială foarte interesante.

O influență nouă exercitată asupra d-lui Vlahuță pe care o surprindem mai ales în aceste articole, e aceia a marelui filosof-poet englez Carlyle, al cărui nume îl intîlnim chiar citat odată în acest volum. Această influență se vădește în cugetarea d-lui Vlahuță, și în multe articole se observă chiar în stil. In multe bucăți intîlnim tonul și propoziția fără verb, caracteristică lui Carlyle. Mai cu samă cînd d. Vlahuță, într'unul din articolele sale, își propune să vorbească despre „eroul" Eminescu, și felul de gîndire și stilul arată în mod vădit influența scriitorului englez.

Imi permit să citez din articolul d-lui Vlahuță cîteva pasagii caracteristice privitoare la biografia lui Eminescu:

„Nu. Orice mi-ar spune „restauratorii" lui Eminescu după metopele manuscriselor lui,—n'a intrat el, de bună-voe, în războiul politic—ci prietenii și împrejurările l-au tras".

„Voi, cari ați avut în totdeauna un adăpost sigur în viață, voi cari n'ați cunoscut amenințarea zilei de mîine, mai cumplită decît toate durerile zilei de azi, voi cari ați putut gîndi în liniște la ce v'a fost drag vouă să gîndiți—nu puteți înțelege chinurile, spaima pînă la nebunie și disperările acelei existențe precare, acelui grozav coșmar care a fost vința sărmanului nostru Eminescu!

Era ce să-l împingă, s'a fost cine să-l tragă în viltoarea luptelor politice".

„Cele mai glorioase pagini în ziaristica romînă vor trebui să fie căutate în cei șase ani de „salahorie" ai marelui nostru poet, ani petrecuți fără vacanție și fără odihnă, în redacția ziarului „Timpul", ani de mistuitoare muncă, de luptă cinstită pînă dincolo de hotarele puterilor lui, ani grozavi cari au fost și cei din urmă ai amăritei lui vieți pămîntești".

Foarte interesantă e și corespondența dintre d. Vlahuță și Caragiale, interesantă și pentru considerațiile d-lui Vlahuță, și pentru cunoașterea marelui nostru scriitor dispărut mai dăunăzi.

Scrisorile lui Caragiale în fond sînt o protestare amară împotriva condiției umile și a soartei fatal nefericite a scriitorului de samă în societatea romînească a veacului XIX. E o viață de zbucium, de chin și de umilire în mijlocul unei societăți grăbite, care nu prețuește decît valoarea pecuniară a omului și cînd scriitorul n'are încă un public cititor întins, care să-l poată răsplăti.

Caragiale a fost invocat de multe ori în numele formulei fără înțeles a artei pentru artă. Și iată acum vorbele acestui scriitor, care a fost desigur întâiu de toate un mare artist înainte de a fi un mare creator de viață, în privința amestecului scriitorului în luptele vremii lui:

„Pentru ce adică să se depărteze un artist, un poet, pînă într'atîta de patimile care mișcă lumea și vremea lui? Pentru ce să stea departe numai ca simplu spectator olimpian la frămîntarea societății lui?... Pentru ce, ca un zeu, care privește cu dispreț la muritori, să nu se coboare a lua parte la necazurile lor de toate zilele?...".

„Desgustul, scrîșneala acestor „biruinți" au fost isvorul atîtor minunate opere.., Indignarea, a zis unul, face versul, și... proza, adaog eu.

Din desgustul și scrîșneala aceea pentru ticăloșiile vremii lui, în cari s'a fost tăvălit, a eșit evocarea strălucită a trecutului spre luminarea viitorului".

C. A.

***

C. Giurescu. *Material pentru istoria Olteniei subt Austriaci* I. (1716—1725). București, 1913. O colecție de 428 de documente nemțești și latinești produse din Februar 1716—Dec. 1725. Conțin date relative la războiul dintre Austria și Turcia, în care erau atît de mult amestecați Romînii, și altele relative la administrația și economia țărilor noastre pe atunci: impozite, pescuit, ocne, vămi, claca țărănească (364), fuga țăranilor din unele sate (379 și 388), judecători, amenzi, contribuția orașelor, măsuri și greutăți, etc. (398 și 412), arendarea impozitelor ș. a. No. 336 dă amănunte despre extragerea aurului, prin spălare, de către țigani, din rîurile Olt, Bistrița, Rîmnic și Jiu.

V. D.

***

V. Anestin. *O tragedie cerească.* „Universul". București. 1 leu.

Din neobosita activitate a d-nului Anestin se vădește o adevărată pasiune pentru răspîndirea științii în mase cît mai largi. Dirijînd revista astronomică „Orion"; sau luînd conducerea unui „ziar de călătorii" în care se împerecheau cunoștinți serioase cu povești vînătorești și transformîndu-l în adevărat ziar științific cu 15.000 cetitori; ori publicînd în bibliotecile populare tot felul de chestiuni de astronomie;—apostolul acesta al științii a întrebuințat variate metode, pentru a face ca scrisul său să deștepte interesul pentru cea mai pasionată dintre științile deslipite de orice interes practic: pentru Astronomie.

In cărticica aceasta, A. înjghiabă un fel de roman astronomic, despre un eveniment ce ar putea avea loc cam prin anul 3000, data asvîrlirii — după povestire — în spațiul fără sfîrșit a planetei Marte, a schimbării orbitei planetare a pămîntului într'o orbită cometară, și brodează o foarte drăguță istorie a planetei Venus în acest an 3000. Pela anul acesta Marțienii își comunică, drept testament, pămîntenilor cuceririle lor științifice și aceștia îl transmit Venusienilor, singurii oameni ce vor mai rămîne după această tragedie cerească, provocată de apropierea unui soare străin și mort de sistemul nostru solar.

In broderia aceasta de roman autorul presară mulțime de cunoștinți astronomice și de fizică astrală, ridicînd un imn științii, prin care starea socială de azi, ce nu e un ideal, poate deveni cu mult mai bună, mai potrivită nobilelor aspirațiuni a învățaților dezinteresați.

Forma aceasta de vulgarizare poate

să nu placă unora, găsind-o prea încată de povestirea romantică; ea este întrebuinţată însă în Anglia şi poate că ei se datoreşte răspîndirea aşa de mare a cunoştinţilor pozitive în mase. Nu sînt decît vre-o 5—6 ani de cînd teoria electronică a materiei a luat consistenţă şi este sigur că în Anglia, datorită „Autobiografiei unui Electron" de Gibson, marele public e mai documentat în problema constituţiei electronice a materiei decît e documentat publicul nostru cult asupra concepţiunii atomistice.

„Autobiografia unui electron" e un fel de poveste în felul celor din cărţile de lectură de curs primar, despre: „naşterea unui ac"; „povestea unei luminări" etc.; şi, cu toate aceste, cu ce mare interes se citeşte această lucrare a lui Gibson, chiar cînd e tradusă în limba greoae a lui Schiller!

„O tragedie cerească" e o scriere de merit, care-şi va cuceri cetitorii, ce vor învăţa pe nesimţite cît de mare influenţă au alţi sori asupra sistemului nostru solar; vor afla: că cu cît un soare e mai tînăr cu atît se mişcă mai încet, şi dacă moare poate dobîndi o iuţeală de 400.000 km. pe secundă, adică mai mare ca iuţeala luminii!; că fotografia aduce imense servicii astronomiei; că spectroscopul poate da indicaţii precise asupra iuţelii de apropiere a unui astru de sistemul nostru solar; şi cîte, cîte alte chestiuni, care, expuse rece în haina lor ceremonioasă de adevăruri necontestate, ar face pe cetitor să pue cartea de o parte după primele pagini. Haina în care le-a îmbrăcat însă autorul, ne face să nu mai lăsăm povestirea tragediei cereşti decît după ce am isprăvit-o.

T. A. B.

***

L. Blaringhem. *Les transformations brusques des êtres vivants.* Paris. Flammarion. Un volum de 350 pag. cu 49 figuri în text. Preţul 3.50 lei.

Autorul lucrării, un botanist de merit, este adeptul *teoriei mutaţiei* emisă de profesorul de Vries în 1901. Această teorie pare că-şi face un loc din ce în ce mai larg în Biologie, năzuind să se substitue toriei transformismului lamarckiano-darwinian. Ea samănă mult cu teoria Quantelor a lui Planck, din fizica matematică, şi pretinde în opoziţie cu vechea concepţie transformistă că speciile ar deriva unele din altele prin variaţii discontinue şi nu pe nesimţite, în mod continuu. Că prin urmare trebue intervertită propoziţia: *Natura non facit saltus*, în *Natura facit saltus*, şi chiar numai *saltus*.

Lucrarea botanistului francez contribue într'o largă măsură la întărirea teoriei mutaţiilor, atît prin numărul faptelor, în bună parte ştiute pe care le citează autorul, cît şi prin experienţele şi vederile sale proprii.

Cei care credeau că teoria mutaţiei este neîntemeiată şi deci fără importanţă mare din punctul de vedere al transformării speciilor, vor fi surprinşi de numărul mare de fapte, pe care le strînge Blaringhem, aducîndu-le în sprijinul ei.

Inainte de a înşira cîteva exemple şi cercetări pe care se 'ntemeiază noua teorie, să vedem ce-s mutaţiile.

Iată definiţia după Blaringhem: „mutaţiile sînt schimbări profunde în natura, distribuţia sau dimensiunele organelor, schimbări care dau individului şi urmaşilor săi un aspect nou şi aberant".

Darwin însuşi care a fost un îndrumător, a indicat şi mutaţioniştilor calea, raportînd numeroasele şi diversele anomalii cunoscute numai, ori chiar observate de el. Printre multele tipuri aberante produse prin variaţii discontinui ca, boi fără coarne, cu părul zbîrlit, cai polidactili, porci solipezi etc., marele naturalist citează trei cazuri de mutaţii rămase celebre.

Un caz este al acelui berbece scurt în picioare ca un cîne basset, apărut prin variaţie bruscă în Massachusetts la 1791, care a dat naştere rasei de oi *lutre* sau *ancones*. Al doilea caz celebru este apariţia unui berbec cu lîna lungă, ondulată şi mătăsoasă, în ferma dela Mauchamp din Franţa în 1828, din care s'a tras rasa oilor zise merinos de Mauchamp. Tot Darwin a observat chiar, o rasă monstruoasă de boi, ce trăiesc în mici turme pe ţărmurile septentrionale ale fluviului La Plata din America de Sud, zisă rasa de boi *niatos* sau *natos*, care după informaţiile unui senor brazilian, Don F. Muniz de Luxan, ar fi luat naştere la Indienii depe ţărmurile meridionale ale La Platei. Data începutului acestei rase nu se ştie precis. Se ştie numai că pela 1760 se păstrau la Buenos-Ayres cîţiva boi natos drept obiect de curiozitate.

Darwin se exprimă clar în favoarea mutaţiei cînd spune despre apariţia acelor păuni cu umerele negre că „este exemplul cel mai remarcabil ce a fost înregistrat vreodată" de apariţie bruscă a unei forme noi.

Tot dintre animale multe cazuri de variaţii brusce sînt citate de zoologi ca: E. Geofroy Saint-Hilaire, fiul său Isidore, Dareste, paleontologul american Cope, etc.

Insă cele mai multe fapte în sprijinul teoriei mutaţiei le aduce Botanica.

Aşa, este cunoscută istoria acelei *Fragaria monophylla* apărută brusc în grădina lui Duchesne la 1761, ai cărei urmaşi se păstrează şi azi după 150 ani. Mai bine cunoscută este istoria plantei *OEnothera Lamarckiana* şi a mutaţiilor ei, studiate de prof. de Vries. Botanistul olandez a găsit această plantă de origină americană, într'o pîrloagă la Hilversum lîngă Amsterdam; şi experienţele sale făcute în grădina botanică din acest oraş, dovedesc că'n timp de 25 ani, decînd a fost introdusă *OE. Lamarckiana* în Hilversum, ea a dat naştere prin mutaţie la 12 tipuri noi, dintre care: *OE. gigas*, *rubrinervis*, *oblonga*, *nanella*, *albida*, sînt considerate ca specii veritabile, fiindcă-şi păstrează caracterele şi le transmit prin ereditate, independent de condiţiile culturale. Blaringhem pretinde chiar, că din *OE. gigas* s'ar putea crea un gen nou, dacă luăm în samă că această plantă are cîte 28 cromozomi în celulă faţă de 14 dela specia tip: *OE. Lamarckiana*.

In sprijinul teoriei mutaţiei vin şi experienţele lui Hjalmar Nilsson, directorul laboratorului dela Svalöff, care a fost chemat şi de Statul romîn pentru selecţionare de sămînţe.

Iată în ce constau aceste experienţe: El observînd că'n mod normal, unele sămînţe de cereale dau naştere prin germinare la indivizi anormali, a selecţionat exemplarele ce-i conveniau din punct de vedere practic şi a reuşit să creeze astfel specii noi veritabile, aducînd un serviciu neîntrecut agriculturii în genere. In Franţa frumoasele cercetări ale lui Blaringhem contribuiră mult la răspîndirea şi întărirea noii teorii. El a lucrat tot cu cereale, în special cu orz şi păpuşoiu. Despicînd tulpina popuşoiului, tăind-o dela pămînt sau răsucind-o a reuşit să capete forme noi, printre care unele s'au arătat cu caractere constante şi foarte importante din punct de vedere practic. Aşa de unde pînă acum, în jurul Parisului şi'n nordul Franţei nu se putea cultiva popuşoiu decît pentru nutreţ, astăzi Blaringhem obţine o specie de popuşoiu (*Zea Maïs semi-praecox*) ce poate să se coacă în aceste locuri, slujind ca hrană omului. Această specie a reuşit şi'n Suedia de miază-zi. Autorul mai citează în lucrarea sa cazurile interesante a două specii mutante de *Capsella bursa-pastoris* (traista ciobanului): 1. Capsella cu fruct de Camelina, zisă *C. Heegeri*;

2. *C. Viguieri*, cu fructul deschizindu-se prin patru valve (caracter rar in tot regnul vegetal şi foarte rar în familia Cruciferelor). Intăia găsită de Prof. Heeger intr'o piaţă din Landau in 1897, a doua găsită de un alpinist, Paul Vignier, la Izeste în Pirineii de jos, în 1908.

Dar, să nu mai lungim lista acestor exemple. In genere, agricultorii, fermierii, horticultorii, experienţele de hibridaţie (Ch. Naudin, E. Tschermak), teratologia experimentală (Mauquin-Tandon), culturile şi observaţiile lui Alexis Jordan asupra pulverizării speciilor lineene în specii elementare (jordaniene), au adus preţioase documente în favoarea teoriei variaţiilor discontinui, cum li zice Bateson.

Nimeni astăzi nu mai tăgădueşte importanţa şi temeinicia noii teorii transformis'e. Un lucru singur rămîne neprecizat: cauzele mutaţiilor. Unii mutaţionişti în frunte cu de Vries atribue aceste salturi unor cauze interne reducind aproape cu totul rolul agenţilor externi: aceştia se apropie de neo-darvinişti. Alţii cred că o schimbare bruscă a mediului, atacul unui parazit, un traumatism violent, ori altă cauză externă, ar putea să aibă drept efect trezirea unor anumite caractere latente ale speciei, făcindu-le să devie patente, manifeste. Unul din aceşti semi-determinişti e şi Biaringhem care spune: „mutantele fac parte integrantă din specie; sint tendinţi, posibilităţi proprii fiecărei specii pe care nici mediu, nici hibridaţia, nici paraziţii, nici boalele nu le pot schimba, însă le pot trezi şi pune în evidenţă".

Cu toate aceste şi cu tot numărul de fapte, dacă această teorie nu se poate substitui transformismului vechiu, fără primejdia de a cădea în exagerare şi a nesocoti cu totul rezultatele observaţiilor şi experienţelor pe care se intemeiază vechea concepţie, apoi alături de aceasta, teoria lui De Vries ni-a mai arătat o cale de evoluţie a speciilor, dovedind cît de variată e natura în mijloacele ei şi cît de departe e de a se petrece totul în lume după judecata noastră simplistă.

După Giard, aceste teorii nu numai că nu se exclud una pe alta, ba chiar ambele feluri de transformări sint legate între ele. O modificare morfologică ce ni pare bruscă, n'ar fi decit capătul unei serii de modificări intime lente, în chimismul protoplasmei. Şi fără această serie de modificări continui, în aparenţă neînsemnate, nu s'ar putea produce un salt. O comparaţie suggestivă datorită lui Bonnier ne va face să prindem mai bine lucrul. Dacă pe unul din platanele unei balanţe punem o greutate, şi pe celalt ca să echilibrăm balanţa turnăm nisip fir cu fir, într'un chip *continuu*, va ajunge un moment cind un fir căzut va determina mişcarea *bruscă* a sistemului, ridicind platanul cu greutatea în sus. Aşa 'n cazul mutaţiilor, datorită unei cauze interne lucrind continuu, s'ar rupe într'un moment dat echilibrul organismului şi s'ar produce o schimbare în aparenţă bruscă.

C. Mt.

***

V. Cambon. *Les derniers progrès de l'Allemagne.* Paris, 1914. Roger & Co., 4 frs.—276 pg. şi numeroase ilustraţii.

Atitudinea presei şi a opiniei franceze în faţa pericolului german este înşelarea. Din această înşelare, tocmai, vrea să-i scoată autorul celui de-al doilea volum despre Germania. Dela primul „L'Allemagne au travail" până la acesta de azi, Germania a progresat în patru ani aşa de mult încit autorul mărturiseşte că a fost „stupéfié" de saltul prodigios ce l-a făcut, mai ales în

1911 şi 1912 şi a întreprins a doua anchetă asupra Germaniei.

Resursele naturale, patriotismul, solidaritatea, pangermanismul, ştiinţificizarea industriei, descentralizarea, dorinţa de metode nouă, de progres continuu, munca ordonată, industria mare, sindicatele, grija de lucrători, educarea şi legătura cu patronii aduc Germaniei un venit de 50 miliarde care se adaugă anual averii naţionale.

Consecinţa acestei opulenţe e tendinţa continuă spre supremaţie, fie economică fie politică. Cu aceiaşi grijă cu care Germanii au pregătit încetul cu încetul supremaţia lor industrială şi comercială, astfel încit au ajuns azi cei dintăi din Europa, cu aceiaşi grijă pregătesc ştiinţificeşte războiul care, atunci cind va fi nevoe, va izbucni „la apăsarea unui buton" şi va nărui asupra Franţei invazia calculată şi bine pregătită a poporului care vede surizîndu-i înainte imperiul mondial.

Pe lingă descrierile ultimelor progrese: canaluri care decongestionează provinciile prea îngrămădite de bogăţii prin porturile fluviale legate cu marea, linii de trenuri electrice, flotă comercială imensă, monopolul coloranţilor, al metalurgiei, al filmurilor, al aparatelor electrice; această a două anchetă a lui Victor Cambon e înflorată de spaima dezastrului care-l vede pregătindu-se acolo,—e o a doua zguduitură ce o dă publicului francez adormit pe lauri şi pe siguranţa neactivă că odată şi-odată ar putea să întreacă Germania,—e al doilea apel la patriotismul latent al francezilor, nu la al bancherilor care cu bani francezi au format Germania de azi, ci la al acelora dela care Franţa mai poate spera.

E un apel patriotic şi eloquent plin de înţelesuri şi pentru noi.

*

Locot. Tadeyoshi Sakurai. *Niku Dan—Mitraille humaine, récit du siège de Port Arthur.*—Paris, 1913. Edit. Challamel. 375 pag. 3.50 frs.

Valoarea acestor memorii ale unui militar este atit documentară cit şi literară.

Despre războiul ruso-japonez s'au scris opere mari şi multe, toate cu intenţia de a explica factorii acestei victorii răsunătoare a unui popor până atunci puţin luat în cuvenita atenţie.

S'a scris şi despre Ruşi. Chiar Contele Semenoff, din statul-major al admiralului Rojestvensky a publicat un carnet de note.

Dintre lucrările similare japoneze memoriile locotenentului de infanterie Sakurai au avut cel mai mare răsunet în Europa.

Nu că e o povestire completă a războiului întreg; ci pentrucă autorul e un Japonez şi nu Japonez cinstit.

Străinii pot avea faţă de Japonezi ori ură, cum e Bunge, ori simpatie cum e majoritatea—şi mai ales Lafcadio Hearn; şi au unilateralitate de vedere, o observaţie greşită, nu pătrund în fondul intim al caracterului acestui popor.

Sakurai e un Japonez; prin aceasta aduce o notă nouă, o cunoştinţă justă a compatrioţilor săi, explicaţii noi a bravurii japoneze, nu în formulare ci prezentarea faptelor, prin povestirea unei serii de episoade, extrem de interesante, din lupta în jurul Port-Arturului.

Nu e părtinitor. Nu formulează. Povesteşte. Dar din povestirea lui se trag precis multe din calităţile pe care alţii nu le-au observat.

Trebue să fii dintre acei care au avut grija continuă de a transplanta o virtute şi a-i urmări continuu schimbările ce le-a produs în mentalitatea anterioară, ca să ştii ce să vezi, unde să cauţi, unde să vezi sforţarea şi cum să apreciezi rezultatele.

Şi asta n'o poate face un străin pen-

tru care acestea sint comune. Poate doar să observe lipsa lor. Și apoi atit le-a fost tuturor *pitoresc* și *curios* ceia ce vedeau in Japonia, și atit le-au fost de greu să pătrundă prin sufletul bine simulat al Japonezilor; incit s'au extaziat, au plecat incintați și au crezut că au descoperit totul.

Greșitelor păreri ale celor ce văd in bravura japoneză sau in ură, in urmărirea lui *jo hi*—urăște pe străin—ba fanatismul religios, acelora care au proclamat că in acest războiu Rușii au fost invinși din cauza religiei ce i-au invățat iubirea internațională, cartea lui Sakurai, (scrisă ca o dezvinovățire că a supraviețuit tovarășilor ce zac cu onoare pe cimpiile Coreei și ale Manciuriei) le aduce lumini noi, noi de tot.

Nu ura a adus succesul lor; ci ura, ura soldatului inconștient și tirit in contra comandantului temut și nepăsător, a adus infringerea Rușilor.

Succesul Japonezilor l-au adus conștiința fiecărui soldat, devotamentul și iubirea dintre comandanți și comandați. Aici stă marea explicație:

Se iubeau. Erau conștienți de ce luptă, erau pregătiți, războiul nu le era impus, il doreau.

In ofițer el nu vedea un chefliu cu toane, nu vedea forța care l-a tirit, nu vedea pe acel ce-l ține legat să nu fugă cu rușine innapoi spre familia lui; ci vedea pe un tovarăș, un frate la lipsuri și la atacuri grele, pe acel ce-l conduce spre onoare.

Ura contra străinilor e ilustrată de multe episoade in care soldații japonezi, riniți de moarte, se roagă de doctori să ingrijească de rinitul rus, de alte episoade in care un sanitar, după ce pansează pe un soldat rus ce trăgea să moară, primește drept răsplată o descărcătură de revolver.

Acești oameni porniseră războiul in numele iubirii universale? Din cauza iubirii universale au fost invinși?

Calitățile soldatului japonez trec dincolo de falșul cimp de observație al străinului.

Onoarea a fost resortul acestei izbinde.

Indeplinirea datoriilor impuse de codul virtuților războinicului—*Bușido*: suportare stoică, dispreț de moarte și de pericol, cultul religios al Patriei și al Suveranului, morala cuprinsă in trei precepte: să nu ai două cuvinte, să nu servești la doi stăpini, pentru datorie să-ți răspindești singele „cum lasă cireșul să-i cadă floarea“.

Religia? N'a putut decit să moae rezistența la rău a Rusului, a oțelit rezistența și curajul Japonezului. De aceia soldatul japonez nu s'a plins nici odată nici cind a suferit de foame, de frig, de nesomn timp de cinci zeci și opt de ceasuri, cite s'a luptat continuu, nici cind a făcut zilnic opt zeci de kilometri și a intrat in atac și cu o frenezie epică a năpustit cu indirjire, de patru-cinci ori „incărcătură de carne“ contra forturilor prăpăstioase in care a săpat trepte, decimat de mitraliere, zvirlit de mine, electrocutat de sirme, incapabil să se retragă.

Nu s'au plins decit atunci cind le-au murit ofițerii, au plins cind n'au putut invinge, au plins cind au invins.

Unei armate rezistente, strinse, hotărite, bine echipate, antrenate, frenetice, doritoare de moarte, imbărbătată de ofițeri educați ce o conduc prin stimulare și iubire, i s'a opus o armată tirită cu forța la celalt capăt al lumii, lașă, ținută in ascultare prin frică, de șefi libidinoși, care le sustrăgeau rațiunile zilnice, induși in eroare asupra valorii efective a dușmanului, profitind de mijloace de luptă necinstite, increzători in armamentul și'n intăriturile lor, doritori să se reintoarcă cit mai de grabă.

Au luptat totuși vitejește. O spune Sakurai. O spune cum spune și greșelile lor. Și in această cinste constă valoarea documentară a lucrării.

Ce le-au lipsit Rușilor a fost frenezia epică, conștiința individuală, misticismul caracteristic, care fac măreția acestor simple fapte de arme, care fac talentul autorului—un simplu locotenent de infanterie—: un realism puternic, un ansamblu de vedere, o sensibilitate larg umanitară, o putere descriptivă epică.

Și să nu uităm că și-a pierdut dreapta in războiu.

A. Gr. P.

***

G. Eisenmenger. *La Géologie*. Paris—Pierre Roger et C-n. 4. fr.

In 12 conferinți, autorul expune cu o claritate și vervă rar intilnită la vulgarizatorii unei științi ca geologia, fenomenele care au dat infățișarea de azi globului nostru. Cuceririle cele mai recente in domeniul geologiei sint desvoltate cu o documentare ce nu se intilnește decit in tratate speciale, fără ca autorul să se piardă insă in amănunte obositoare, ci se slujește numai de fapte pentru a pune in evidență ceia ce este măreț in această știință, care abia a implinit 100 de ani dela așezarea ei pe bazele solide pe care e acum. Definind această știință și arătindu-i considerabila importanță, E. afirmă cu multă dreptate, că „Geologia in caracterul de știința fundamentală, căci pe ea se clădesc celelalte științi: totul s'a născut pe pămint, și in el se intoarce. Ea devine tabloul fenomenelor fizice și chimice, organice și neorganice, care s'au urmărit dela nașterea Globului, până l-au adus in starea ce vedem astăzi“ Iar citeva rinduri mai jos: „Prin minunatul tablou ce ne prezintă, prin măreț‌ele idei de ordine și finalitate de care e parcă impregnată istoria Globului, Geologia e in stare, mai mult decit ori care știință a Naturii, să inviorezе imaginația, să-i deschidă perspective infinite și magnifice, să satisfacă curiozitatea savantului, visul artistului și rațiunea filozofului“.

Plecind dela așa inalte concepțiuni, despre cea mai interesantă din Științile Naturii, autorul a căutat să deștepte in fiecare capitol interesul pentru subiectul ce desvoltă și cu o plăcere, ce crește dela o pagină la alta, vedem planeta noastră luind naștere, trecind prin faze pe care le au azi planete surori și tinzind spre bătrineța ajunsă de Marte și spre moartea veșnică. Ni se prezintă modul cum prima scoarță, primele roci, au luat naștere; cum asupra lor a inceput a se exercita puterile focului central, a apei, a atmosferei și a lumii vii; cum s'au făcut primele lanțuri de munți; apoi cum dintele vremii le-a tocit ridicindu-le la infățișarea de platouri inalte; și cum succesiv au apărut alte lanțuri muntoase in timpuri tot mai aproape de vremea noastră.

Acțiunea atmosferei, cu efectele ei considerabile și de curind puse in evidență de geologi: nașterea și intinderea deserturilor și apoi schimbarea lor in cursul vremilor in stepe și chiar terenuri de culturi; distrugerea, din contra, a unor stepe și inlocuirea lor cu pustiuri dezolante, evocă in noi gindul că nu numai pămintul intreg iși trăește o viață, ci fiecare colț de pămint iși are viața sa in trecut și prezent, cu o istorie plină de peripeții, uneori dramatice.

Ce să mai zicem, de cutremurile catastrofale; de erupțiunile colosale, de schimbările continentelor și mărilor, de variațiunile climatului, de neinchipuita varietate de forme animale și vegetale, care s'a perindat in cursul atitor milioane de ani!

Cu toate că nu e lipsită de terminologia specială, și'n unele chestiuni, care privesc Franța are detalii care ne-ar interesa mai puțin pe noi, cartea aceasta se citește cu plăcere, ici colea chiar ca un roman și risipește cu total

desgustul pe care unii il păstrează din liceu de știința fosilelor. In lucrarea lui E. fosilele nu interesează decit pentru a demonstra variațiunea viețuitoarelor in raport cu condițiunile speciale de traiu și ca dovadă despre evoluția progresivă, dela animalele mai simple spre cele ce populează astăzi pămintul, și pentru a sprijini legăturile dintre vechile continente prin migrațiunea faunelor pe uscaturi, ce azi nu mai există.

Și după ce prezentul și trecutul s'au desfășurat așa de frumos prin pana autorului, ni se prezintă și perspectivile viitoare, pe care „Geologia" Soarelui, a Planetelor și Lunii, ne-o dau mărturie. Nenumăratele lumi ale spațiului desfășură in ceruri aceleași tablouri, aceiași panoramă, aceleași frumuseți naturale ca acele pe care le admirăm pe pămintul nostru; dar ele le reproduc insutindu-le, prin neistovita varietate a unei puteri nesfirșite.

„Și dacă studiul cerului e folositor cunoașterii pămintului; invers, Geologia ne dă deslegarea diferitelor infățișări pe care le prezintă corpurile cerești. Astronomia și Geologia iși dau concurs reciproc pentru a desprinde citeva din marile legi ce guvernează Universul".

***

Fernand Payen. *Anthologie des avocats français contemporains.* Paris, Bernard Grasset, 1913, 555 pag.

Cei antici, Romanii, aveau o vorbă: „Poeții se nasc, oratorii se formează". De aceia, la Romani—cași la Greci, de alt-fel—tineretul era zilnic exercitat să vorbească in public. Năzuința de a da tinerilor o educație in arta oratorică a mers la ei până acolo, in cit s'a fost ajuns la aplicarea aproape mecanică a unui sistem de regule precise și meticuloase: regule pentru pledoarie, regule pentru replică, regule pentru exordiu, regule pentru nararea faptelor, regule pentru discuție și, in discuție, regule pentru argumentare pro și contra, regule pentru perorație. Oratorii cei mari, ei inși-și, dornici de a lăsa tineretului drept moștenire secretul artei lor, scriau opere de „longue haleine" despre elocvență. Cicerone scrie, el singur, nu mai puțin de trei tratate.

Pentru moderni, dimpotrivă, curentă pare a fi zicerea contrară: „Oratorii se nasc, poeții se formează". In adevăr, prea se intilnesc la cei moderni până și dicționare de rime, cași cum, fără scinteia talentului, poate fi operă de artă orice „inșirare de cuvinte ce din coadă" sună, și prea s'au lăsat in părăsire până și cele mai temeinice procedee antice pentru educația oratorică a tineretului. Și ciți din numărul acestora n'au a indeplini in plină viață reală fie funcția socială de avocat, fie acea de judecător, fie acea de om politic! Doar Germania și, innaintea ei, Statele-Unite dacă mai oferă elementelor tinere, in epoca lor de pregătire pentru adevărata luptă a vieții de mai tirziu, prilej de a se exercita să vorbească in public. In Germania, prilejul il formează acele „Vereine" ale Universităților, iar in Statele-Unite, acele „toasts" și „speeches" ce se obicinuesc la fiece recepție de echipe sportive, arta oratorică fiind, așa dar, acolo un compliment indispensabil al educației fizice. Pretutindeni aiurea și chiar in facultățile de drept, de unde ies avocații, judecătorii și, in marea lor majoritate, oamenii politici, artei oratorice nu i se dă nici o atenție.

Lucrarea avocatului dela Curtea de Apel din Paris, Fernand Payen, implinește, sub acest raport, un gol.

O culegere de pledoarii, din cele mai insemnate, ale celor mai remarcabile figuri din baroul Parisului și de aiurea, și pe lingă ele, o serie de notițe biografice, de unde cititorul poate vedea *metoda de lucru* a mai tuturor acestora, e menită să aducă bune servicii, in deosebi, celor ce, intrați de

curind in plină viață reală, unul ca avocat, altul ca judecător, etc., țin să nu facă experiența unui Crusoe, cind pot invăța multe dela inaintașii sau dela contimporanii lor cu renume consacrat.

Vor vedea, astfel, cum un Poincaré, astăzi Președinte de Republică, deși ajuns reprezintant al Națiunii la vrista de 23 de ani, totuși, până la 33 de ani, cind i s'a oferit un Minister, n'a incetat de a cerceta, ca secretar de avocat, dosare pentru du Bruit. Modestie și devotare! Vor vedea cum un Barboux, „clasicul" Barboux, a așteptat până la vrista de 43 de ani, ca să-i vie o mare afacere, care să-i dee prilej să se manifeste, a așteptat citind, in tot acest timp, in fiecare zi, citeva pagini de filosofie sau de istorie, și in fiecare zi recitind cite-o pledoarie, sau un discurs, ca un școlar, cu creionul și cu hirtia la indămină, insemnind ideile cele mai originale, expresiile cele mai pitorești, perioadele cele mai armonioase. Răbdare și perseverență! Vor vedea cum un Labori, până să ajungă să pledeze 15 zile una după alta pentru Zola impotriva unei opinii publice nefavorabile, să deprinsese să se pregătească pentru un termen de judecată, citind mai intăi absolut tot ce putea avea legătură oricit de slabă cu afacerea, adunind fără ordine și fără metodă absolut toate informațiile ce i se păreau utile, notind toate ideile, pe care această lectură completă i le sugera, apoi meditind, meditind tot ce citise, tot ce aflase, tot ce notase, schițindu-și, pe urmă, in linii largi, planul general, și, in sfirșit, scriind dela un capăt la altul intregile sale pledoarii. Muncă și conștiinciozitate!

Iar acei ce se bucură de oarecare dar de „parole facile" și care socot că aceasta e o insușire suficientă pentru a pretinde să fie recunoscuți oratori, in adevăratul inteles al cuvintului, vor vedea cu prețul cărei pregătiri stăruitoare putut-a un Poincaré, să se intreacă, fiind incă un tinăr deputat, in discuții financiare cu economiști versați, de talia lui Camille Pelletan, ori a lui Léon Say, cu prețul căror achiziții culturale intinse a putut vorbi el, fiind tinăr ministru, in 1893, in diferite ocaziuni, la 12 Iunie despre *opera lui Arago*, la 18 Iunie despre *La Fontaine*, la 29 Iunie despre *Fustel de Coulanges*, la 1 Iulie despre *artă și libertate*, la 17 Iulie despre *educația fetelor*, la 29 Iulie despre *artele decorative*, la 31 Iulie despre *invățămintul clasic și patriotism*, la 4 August despre *muzică și declamație*... in afară, bine ințeles, de discursurile, pe care a trebuit să le rostească, in acest timp, la Cameră sau la Senat... și, mai presus de toate, fără a i se putea atribui, cu drept cuvint, calificativul de superficialitate. Cultură și iar cultură!

Prezenta antologie a avocaților francezi contemporani e, prin urmare, o carte, care poate da indicații prețioase in special tinerilor licențiați in drept, ce se decid a imbrățișa o carieră cu inceputuri, mai ales, așa de spinoase cum e cariera de avocat.

*

T. G. Djuvara. *Cent projets de partage de la Turquie.* Bibliothèque d'histoire contemporaine. Félix Alcan, 1914, X+648 pages.

Turcia este—s'ar putea spune—un imperiu intemeiat ca să fie impărțit. Aceasta e impresia generală, pe care ți-o sugerează desfășurarea faptelor istorice, cu deosebire in Europa orientală, de vre-o trei, patru veacuri incoace. Voluminoasa lucrare a d-lui T. G. Djuvara, Ministrul Romîniei in Belgia și Luxemburg, intărește această impresie.

Dacă acțiunea de impărțire a imperiului turcesc incepe de fapt prin veacul al XVII-lea, in opinia publică europeană ideia acestei acțiuni apăruse cu trei veacuri mai de vreme. Papi ca

Leon X, Piu V—principalul promotor al războiului crucii împotriva semilunei, al cărui sfîrşit fu bătălia dela Lepanti [7 Octombrie 1571], data, dela care începe declinul puterii otomane—împăraţi şi regi ca Francisc I, Ludovic XIV, Petru cel Mare, Caterina II, Iosef II, Napoleon I, Alexandru I, diplomaţi şi oameni politici ca Sully, cardinalul Alberoni, marchizul d'Argenson, contele d'Hauterive, Talleyrand, savanţi ca Leibnitz, Erasm, Volney, urmărind, cei dintăi interesul general al creştinătăţii, iar, dintre ceilalţi, unii chiar interese personale, au conceput planuri de împărţire a imperiului întemeiat în Europa de ultimii „barbari năvălitori".

Autorul adună, în acest volum, vre-o sută de asemenea proecte, începînd cu proectul de cucerire a Ţării Sfinte elaborat în 1270 de Carol II, regele Siciliei.

Meritul deosebit al autorului volumului prezent constă în aceia că n'a publicat pur şi simplu în ordine cronologică şi în chip brut proectele acestea, ci—după cum observă, cu drept cuvînt, în prefaţă, Louis Renault, Profesor Facultatea de drept din Paris—le-a încadrat „în mediul, în care ele s'au produs", îmbogăţindu-le cu referinţi, după care cititorul, în deosebi interesat, îşi poate orienta propriile sale cercetări.

Lucrarea mai cuprinde şi 18 hărţi, din care se pot vedea prefacerile de după 1570 plănuite cît şi cele realizate relative la Turcia. In partea dela urmă, se dau note asupra ultimelor două războaie balcanice, sfîrşindu-se acele note prin Conferinţa şi Pacea dela Bucureşti, iar în „Apendice" se dau o serie de documente diplomatice privitoare la aceleaşi ultime două mari fapte istorice.

Intre făuritorii proectelor de împărţire a Turciei, întîlnim şi pe Domnul Moldovan Vasile Lupu, cum şi un diplomat romîn anonim, al cărui proect, datînd din 1904, cuprinde şi ideia alcătuirii unei Confederaţiuni orientale (balcanice).

C. T.

REVISTA REVISTELOR

Vieaţa nouă, *anul X, No. 1.*

In sfîrşit am pus şi noi mîna pe un număr al acestei reviste care apare de nouă ani!

Chiar în acest număr, Vieaţa nouă vrea să polemizeze cu noi.

Intr-o cronică literară, cînd venise vorba de simbolişti, noi am scris: „Ştiam doar că aceşti domni clasează şi califică pe un scriitor numai după natura subiectelor sale. Ei nu se întreabă *cum* scrii, ci numai *despre ce* scrii".

La aceasta, Vieaţa nouă ne răspunde: „Cînd am afirmat vreodată că pe noi nu ne preocupă *cum* scrie cineva, ci numai *despre ce* scrie?"

Asta e caşi cum ai zice unui om „prostule"!", iar el ţi-ar răspunde: „Cînd am afirmat eu că sînt prost?!"

Dar dacă Vieaţa nouă n'a afirmat până acum că clasează şi califică un scriitor numai după natura subiectelor sale, ea o afirmă chiar în acest număr. Iată:

Galaction va ajunge „un scriitor de maturitate" (!) atunci cînd „îşi va modifica arta composiţiei" (!) şi *„cînd va şti să-şi selecţioneze subiectele tratate"* (adică să nu mai scrie *despre* ciobani, porcari, etc.).

Pe de altă parte, în toată această anemică recenzie despre Galaction e vorba necontenit numai de subiectele sale şi de stil (=vocabular. Vezi cronica noastră literară din No. 1, unde spuneam că pe lingă *subiect*, simboliştii te mai întreabă numai de vocabular: dacă scrii „pe radical", cu neologisme, atunci oricum ai scrie eşti „artist"; dacă nu, —nu.)

Dar,—ce să mai „polemizăm"?... Iată, de pildă, o frază:

„Sînt *pasagii* în volumul acesta care „prin coloritul plastic al stilului *dau „descrierilor* o deosebită putere de „sugestiune".

Pasagiile dau descrierilor putere de sugestiune?... Pidosnic lucru! E caşi cum ai spune: Apa dă căldurii, prin fierbinţeala arzătoare a focului, putere de opărire.

Acesta e simbolismul, cînd face critică.

Intr-un articol grandilocvent, sprijinit şi de o poezie, d. Densuşianu îşi culcă la pămînt cu o voinicie nemaipomenită toţi adversarii închipuiţi, arătîndu-ne triumful simbolismului pe care-l susţine de 9 ani în revista d-sale.

Sînt mişcătoare sacrificiile şi perseverenţa aceasta a d-lui Densuşianu care, în definitiv, trebue s'o recunoaştem, n'a urmărit prin ele nici un fel de interes josnic, material.

Dar ele au fost zadarnice. Simbolismul n'a dat literaturii noastre nici un scriitor mare. Acesta e *un fapt*, împotriva căruia toate vorbele şi atitudinile sînt de prisos.

Simboliştii noştri ne-au făcut întotdeauna impresia că nu pot fecunda cu cu sufletul lor realitatea. De aceia, ei îşi auto-fecundează la infinit micul lor intelect, fără rezultat pozitiv.

Dar n'au decît să dea acestui exerciţiu toată eleganţa inutilă de care-i ştim capabili, ei nu vor deştepta niciodată simpatia oamenilor întregi şi nici un alt interes decît acela al unui spectacol penibil.

Dacă însă simbolismul cu care se laudă d. Densuşianu, nu ne-a dat nici un scriitor de seamă, în schimb el a introdus în moravurile literare şi în publicistica noastră o mentalitate detestabilă.

Pentru poetaștrii simboliști, înrăiți de sterilitate sufletească, modestia și buna-cuviință erau niște cuvinte fără sens.

Unii din ei uitaseră cu totul că mai sînt în această țară oameni pentru care lipsa de modestie nu poate trece drept talent, nici impertinența de cafenea drept geniu.

Fiecare versificator simbolistic se credea în drept să nesocotească cu glas, pe toți marii scriitori recunoscuți. Pentru Obscuritatea Sa nu mai aveau nici o trecere, în publicistică, regulele de conduită ale muritorilor de rînd.

N'am văzut oare pe un decadent scriind într'una numai despre El și rudele sale, —și insultînd un critic, mort de curînd?.. Altul, exasperat de niște parodii care i-au bagatelizat opera, n'a ajuns să-i facă sifilitici, într'o revistă, pe autorii acelor parodii?..

Al treilea, scriind impresii din campanie,—numai ca să facă pe „diabolicul", a spus că un soldat romîn a băut vinul cu care el, poetul, se spălase pe picioare... Asta a găsit el să spună, asta l'a impresionat! Nu l'a mișcat nici entuziasmul plecării, nici pornirea colosală a unui neam spre sacrificiu, nici cel puțin suferințele celor din jurul lui, —dacă era un pesimist... In sufletul unui cățel, tot ar fi găsit un răsunet mai generos campania de astă vară, decît în sufletul acestui poet.

Suflet de poet? Puah, ce murdărie!

Acestea sunt rezultatele pozitive cu care d. Densușianu ar trebui să se laude în fața contimporanilor.

Noua revistă romînă.—No. 15, 16, 17, 18 și 19.

Nimic.

La Nouvelle Revue (Mart, 1914).

Autorul romanului „Gâcheuses" dă un răspuns scrisorilor pe care le-a primit dela cetitorii săi, căutînd să explice intențiile sale și sensul romanului său celor ce l-au înțeles greșit ori nu l-au înțeles. Articolul poartă titlul de „**O țară femenină**", pentrucă după Maxime Formont „instinctul gâchage-lui" este un fel de *țară* a naturii femenine. Pentru el femeia nu este „o eroină a răului", o ființă *fatală* omului, un geniu al nenorocirii, cum au socotit-o și o socot mulți; pentru Maxime Formont femeia este o „gâcheuse", adică o ființă care—mai ales în chestiuni de sentiment, este capabilă să strice, fără să-și dea samă, să-și strice sie-și și altora; este un fel de ființă inconștientă, care face răul fără să voiască și să știe. Așa apar diferitele femei din romanul său; nu ca ființe perverse, rele, cum le-au considerat unii din cetitori (și mai ales din cetitoare), dar ca niște copii iresponsabili care strică jucăriile fără să-și dea samă. Și aceasta din pricină că femeia este „o receptivitate, adică o ființă esențialminte pasivă, care se lasă fără control instinctelor ori influențelor exterioare" și din această pricină poate să cauzeze omului cele mai mari rele. Autorul totuși crede, că sufletul femeii se va curăți cu timpul, printr'o evoluție lentă, de această *tară*, de gâchase, așa că nu voește prin romanul său să se arate un dușman al feminismului, cum l-au considerat unele din cetitoarele sale.

Dl. *Lefebvre Saint-Ogan*, în articolul ntitulat **Episcopii franceji și latina**, se pronunță în contra reformei care tinde la înlocuirea pronunției franceze a latinei din biserică prin pronunția italiană. Autorul crede că de dragul „uniunii liturgice cu Roma" nu trebue să se facă acest pas care ar aduce o ruptură între lumea bisericească și cea universitară, care ar rupe cu literatura clasică și ar aduce și alte neajunsuri bisericii franceze.

Les Documents du Progrès (Mart, 1914).

Febra tifoidă este învinsă după cum dovedește, în articolul său, doctorul *Félix Regnault*. Vaccinul antitific preparat de Wright și de Pfeiffer-Kolle în 1896, admis de Academia de medicină din Paris în 1911, se găsește azi adus într'o stare de perfecționare, în „vaccinul baccilar polyvalent al lui Vincent", care ne permite să credem că în curînd tifosul nu va mai face ravagii în omenire. Vaccinul lui Vincent este suveran, dar numai ca preventiv: el nu mai poate opri boala nici chiar cînd inocularea e făcută înainte de isbucnirea ei, în perioada de incubație. Ca preventiv însă, întrebuințat în diferitele armate ale Angliei, Franței, Germaniei, Japoniei, el a făcut să dispară epidemiile de tifos în foarte scurt timp.

S. Hudley comentează prețurile fixate de comitetele constituite conform legii, engleze **asupra minimului de salar pentru mineri**. Cu toate că muncitorii nu au obținut exact prețurile reclamate de ei prin greva generală a minerilor, totuși ei au reușit să capete salarii superioare celor pe care le primeau înainte de grevă și prin aceasta soarta lor s'a îmbunătățit. Autorul articolului dă și un tablou al prețurilor fixate în diferitele localități, din care se vede că minimum de salar variază în raport cu condițiile speciale ale fiecărei regiuni.

La Revue des Deux Mondes. (Martie 1914).

Dl. *Francis Charmes*, în cronica sa, vorbește și despre Orient. Puterile, spune d-sa, făcuseră demersuri la Constantinopole și la Atena pentru rezolvarea chestiunii Epirului și a insulelor egee. Răspunsurile Turciei și Greciei erau cu oarecare nerăbdare așteptate: însfîrșit ele au sosit. Poarta, pierzînd Epirul, n'avea nici un interes să se opue la fixarea graniții greco albaneze: și de aceia aprobă, în total, hotărîrile Puterilor care privesc delimitarea Albaniei. Chestiunea insulelor însă o preocupă în mod serios. Și guvernul otoman, în răspunsul său, își arată regretul că cele șase mari Puteri n'au ținut seamă de cerințile vitale ale imperiului și n'au dat soluțiuni definitive care să evite „orice contestațiuni serioase". Guvernul otoman adaogă că, apreciind binefacerile păcii, și luînd act de deciziunea Puterilor în privința insulelor Embros, Tenedos și Castellorizo, se va sili totuși să sprijine „drepele și legitimile sale revendecări". Insulele enumerate, și care sînt aproape de Dardanele, au fost restituite Porții: de ele ia Poarta act. Asupra insulelor Chio și Mitilene numai, care i-au fost definitiv luate, își formulează revendicările. Și fără îndoială că Turcia, dacă ar fi vreodată în stare, și-ar susține pretențiile cu mîna armată. Bănuim însă că n'o va întrece niciodată pe Grecia.

Totuși Sir Edward Grey emisese o idee bună, spunînd că Puterile ar trebui să arăte lămurit Turciei și Greciei hotărîrea fermă de a aduce la îndeplinire cu forța deciziunile lor. Părerea aceasta n'a fost adoptată. Grecia însă, în răspunsul ei, constată obligația pe care și-o iau Puterile de a face să li se respecte deciziunile,—căci, fiind oprită să fortifice insulele Chio și Mitilene, înseamnă că i s'a garantat stăpînirea. In al doilea rînd Grecia declară că pentru dînsa chestiunea Epirului și a insulelor egee sînt solidare.

Deci, în Orient, deși nu s'a stabilit o rînduială definitivă și permanentă, s'a asigurat însă un bun răstimp de pace.

La Revue. (Martie, 1914).

Franța, cum s'a spus, are marele merit de a împrăștia ideile nouă în toată lumea și a determina curente. In numărul de 15 Martie, La Revue publică un articol intitulat: **L'autodémocratie** și subscris de „Comitetul central al ligii" care s'a constituit în vederea răspîndirii acestor nouă forme de conducere a statelor.

Parlamentarismul a adus desigur mari foloase omenirii; in multe ţări veştede este cerut de popor şi acolo, dacă nu se va introduce repede, probabil că va avea loc o decădere şi o infringere, ca'n Turcia, China şi Japonia...

Dar parlamentarismul nu este idealul de Dreptate şi Libertate, visat de marii reformatori;—şi, mai mult încă, nici nu corespunde cu starea morală şi intelectuală a Franţei.

De aceia s'a născut autodemocraţia: guvernarea prin popor pentru popor.

Reforma cea mare constă în inlocuirea adunărilor politice alese prin scrutin, cu jurii constituite prin tragere la sorţi. Astfel, vor fi: 1) jurii comunale, 2) jurii regionale, şi 3) marele juriu naţional. Va dispărea deci arivismul, crede comitetul de propagandă, din viaţa publică.

Aceste jurii, numite pentru 3 sau 6 luni, vor lucra cu aşa numitele secţiuni profesionale extraparlamentare, formate din reprezentanţii autorizaţi ai tuturor profesiunilor, şi care vor menţinea unitatea de cîrmuire:—ele vor fi de două feluri: secţiuni tecnice regionale şi secţiuni tecnice naţionale.

Insfirşit va exista şi un consiliu suprem al naţiunii, ales de către marele juriu naţional dintre membrii cei mai apţi din secţiunile tecnice, naţionale şi regionale.

Comitetul de propagandă anunţă că in curind işi va publica programul detailat şi va da şi lista persoanelor ilustre care au aderat.

Nuova Antologia (Martie 1914). *G. Sergi*, **Citeva idei asupra educaţiei.** Cu mulţi ani în urmă, autorul a pornit o campanie împotriva „grădinilor de copii", in care se urmează metoda froebeliană. Articolele sale, publicate prin diferite reviste, au fost adunate intr'un volum, intitulat *Educazione ed Instruzione*, Milano, 1892. Principalul defect pe care S. il găseşte acestor instituţii e că ele suprimă la copii orice iniţiativă, atît mentală cît şi de mişcări fizice, din pricină că orice activitate le este copiilor mai întăi sugerată de învăţător. Ca urmare, creerul se obişnueşte cu inerţia şi se naşte un fel de parasitism intelectual, orice act mintal ne mai fiind un produs propriu, ci datorit îndrumărilor continue. Aceste şi alte efecte nu pot fi decit pernicioase educaţiei, împedicind dezvoltarea personalităţii, care tocmai ar trebui să fie principala ţintă a educaţiei.

Cei care, în mod oficial, au monopolul pedagogiei in şcoli, nu se îngrijesc decit numai de programele de învăţămînt, care nu privesc decît materia instrucţiunii şi nu se ocupă de loc de educaţie, caşi cînd nici n'ar exista această problemă.

Reformele, şi aici ca şi în alte domenii ale vieţii publice, nu vin de sus, dela Stat, ci de jos, dela un om, de multeori necunoscut şi neglijat, ba chiar combătut şi persecutat. Şi e natural să fie aşa: Statul nu poate avea idei, căci nu e o personalitate ci o funcţie, a căror organe numai sînt oameni ce trebue insă să continue acţiunea ca organe materiale, nu ca inovatori. Statul e în esenţă conservator şi de aceia oamenii care-l reprezintă sînt adesea numai maşine fără idei. Dacă cîte odată se pare că au idei şi vor să le îndeplinească, in realitate însă ideile sînt ale altora şi se impun cu forţa propagandei. Rezistenţa oamenilor de guvern fiind învinsă, ei apar la urmă ca inovatori, pe cînd ideile au pornit de aiurea.

Acuma în cimpul educativ al şcoalei infantile, o metodă nouă incepe să-şi facă drum sistemul d-nei dr. Maria Montessori. Sistemul ei e bazat tocmai pe libertatea micilor şcolari, în opoziţie cu metoda oficială. Copiii nu stau în şiruri de bănci aliniate, ci pe bănci aşezate fără ordine pe lingă pereţii

camerei şi se joacă fiecare cu jocul care-i place, luindu-şi jucăriile din un dulap, aşezat in clasă. Se mişcă, vorbesc intre ei, iar maestra nu intervine decît din cînd în cînd, spre a le da un sfat, cerut cele mai de multe ori de ei înşişi. Jocurile is foarte variate şi servesc pentru educaţia simţurilor şi dezvoltarea inteligenţii. Libertatea şi continua comunicare intre copii, contribue să dezvolte acel sentiment social care produce simpatia şi iubirea reciprocă. Este adevarata formă de şcoală familiară pentru vrista copilăriei, in care se poate dezvolta inteligenţa fără constringere şi formă individualitatea. Aceste rezultate ale şcoalei Montessori au făcut să fie adoptată cu atîta grabă de popoarele Anglosaxone din Anglia şi America de Nord, care au în gradul cel mai inalt dezvoltat sentimentul personalităţii.

Deutsche Revue (Martie 1914). *Sir Charles Bruce.* **Raporturile anglo-germane şi pacea universală.** Cu toată continua pregătire a popoarelor europene în vederea unui viitor războiu, tendinţele tutulor oamenilor de stat, conştiente de răspunderea ce ar apăsa asupra lor, dacă nu ar inlătura o aşa nenorocire, este de a menţine prin orice mijloace pacea, căutînd soluţiuni echitabile cînd se ivesc conflicte de interese intre diferitele puteri. Conferinţa ambasadorilor dela Londra in cursul războiului balcanic a fost din acest punct de vedere încoronată de un deplin succes. Ceia ce a înlesnit în deosebi evitarea oricărui conflict european a fost inţelegerea deplină intre Germania şi Anglia. Totuşi popoarele continuă cu inarmarea: sumele ce se cheltuesc acum pentru armata de uscat şi pentru flotă au atins limitele resurselor celor mai bogate state şi a continua pe aceiaşi cale ar insemna să ajungem la o adevarată ruină economică şi culturală. Urmează deci că trebue să se ajungă la o înţelegere internaţională pentru o stăvilire a acestei înarmări escesive. In această privinţă inţelegerea dintre Germania şi Anglia va fi de mare folos; aceste două puteri, putînd şi pe viitor servi ca mediatoare între cele două mari grupări europene. Desarmarea nu o poate incepe nici Anglia şi nici Germania fără ca să aibă cele mai puternice asigurări că şi celelalte puteri vor urma exemplul lor. Cît priveşte cele două puteri numite mai sus, o teamă de conflict intre ele nu poate fi justificată, cum rezultă din numeroasele declaraţii făcute de d-nul Bethmann Hollweg în Reichstag, precum şi dintr'un recent discurs al D-lui Lloyd George, ministrul de finanţe al Angliei. Distinsul om de stat englez a declarat la acel discurs că a sosit momentul ca Anglia să-şi revizuiască sistemul ei de marinare şi aceasta pentru următoarele motive: 1) raporturile cordiale dintre Anglia şi Germania; 2) necesitatea acesteia din urmă de a menţine armata de uscat gata pentru orice eventualitate, o va silî să facă tot mai mari cheltueli in acest sens şi deci o va pune în mod fatal în imposibilitate de a-şi mai mări flota; 3) tendinţa generală în Europa pentru a pune capăt acestei inarmări exagerate.

Autorul crede că această chestiune trebue adusă în discuţia conferenţei de la Haga, care se va intruni in cursul anului 1915, întru cît această conferinţă este singurul mijloc de înţelegere internaţională.

Deutsche Rundschau. (Martie 1914) *Benno Erdmann*, **Asupra monismului modern.** Mişcarea ştiinţifică şi filosofică a timpului nostru este caracterisată prin frămîntarea pentru a se găsi o nouă concepţiune unitară asupra lumii. Faţă cu bogăţia de fapte ce s'a adunat, ştiinţa s'a văzut nevoită să procedă la o revizuire con-

plectă a principiilor ei fundamentale, fapt care nu a putut să nu influențeze și mișcarea filosofică din ultimul timp. In filosofie constatăm pentru un moment o complectă anarhie: realismul naiv ca și idealismul critic, materialismul ca și spiritualismul, pozitivismul ca și raționalismul transcendental, etica individualistă alăturea de etica socialistă, in fine o religiositate profundă la unii, ateismul la alții,—iată tabloul care se infățișează ochilor noștri cind privim la curentele de idei ale timpului de față. Dar din mijlocul acestor tendințe contrare, un grup de savanți au crezut că pot făuri o nouă concepție filosofică, intemeindu-se numai pe rezultatele știinților naturii. Monismul, căci despre el e vorba, crede că poate răspunde tutulor intrebărilor ce se pot pune minții omenești, afirmind identitatea lumii materiale și psihice sau identitatea legilor care guvernează aceste două categorii de fenomene. Fie că considerăm monismul reprezentat de Haeckel, care pornește dela biologie, fie că cercetăm monismul lui Ostwald, care pleacă dela fisică și chimie, avem in fond a face cu același curent de idei care nu e decit vechiul materialism al lui Bühner, Vogt etc. reeditat sub alt titlu. Rolul pe care materia și mișcarea il juca la vechii materialiști, il joacă azi energia la moniștii moderni, căci, după cum sufletul era tot una cu materia la cei dintăi, tot, așa la moniștii moderni sufletul nu e decit o formă a energiei alăturea de căldură, electricitate, etc. După cum materialismul din secolul trecut pornea dela mecanică, tot așa monismul actual pornește dela fisică și biologie. Hackel doar vorbește de celulele sufletului iar Ostwald, formulează pe baza celui de al doilea principiu al termodinamicei preceptul fundamental al moralei in maxima: economisește cit mai mult energia. Acesta este imperativul energetic al moralei moniste. In fine monismul cași materialismul sint niște generalizări pripite ale unor concepte aplicabile in domeniul știinților naturii, dar care nu se pot aplica în domeniul fenomenelor psihice sau, în orice caz, nu se pot aplica aci fără o prealabilă cercetare. Pe cit sint de grăbite in generalizările lor, pe atit sint de indrăsneți moniștii moderni in aplicațiile lor. Pentru a corespunde idealului lor, trebue mai intăiu să se reformeze invățămintul. La ce bun să se studieze limbile vechi,—deci să se pună odată capăt umanismului și tot așa studiului știinților filologice și istorice. In schimb să se cultive cit mai mult științile naturii și mai ales cele tehnice. Chiar studiul limbilor moderne trebue suprimat; in locul lor să se invețe numai limba materuă și o limbă universală. Prin aceasta se va ajunge la infrățirea popoarelor. E de suficient să asculte cineva programul monist pentru ca să ințeleagă cu cine are a face. Dar un curent de idei care are pretenție să reprezinte o concepție a lumii, intemeiată pe știința, are față de publicul cel mare și nepregătit șansa de a pătrunde. De asemenea și tineretul universitar neposedind incă o suficientă pregătire științifică și filosofică nu poate să nu fie ademenit de promisiunile ce le face monismul. Tocmai pentru a preveni pe studenții universitari să nu primească această doctrină fară nici o rezervă, s'a crezut dator Profesorul B. Ermann din Berlin să țină, cu prilejul zilei de naștere a impăratului, conferința pe care o rezumăm. Monismul nefiind in fond o concepție revoluționară, statul nu are nici un motiv să intervină pentru a impiedica răspindirea ei. Științii prevăzătoare și conștiente de marginile ei firești și filosofiei și in special teoriei cunoștinții le revin datoria să arate naivitatea acelora care cred că au găsit soluția tutulor problemelor ce se pun unei minți cugetătoare, iar viața cu greutățile ei va arăta ce anume se poate realiza din idealul etic și social al monismului.

Sozialistische Monatshefte (Mart. 1914). *Eduard Bernstein*, **Die Realitäten des Budgetsrechts.** In parlamentul frances, Jaurès a făcut declarația următoare: „Socialiștii votează din principiu contra budgetului, pentru a protesta in potriva unui sistem social; insă această fidelitate față de un principiu nu trebue să fie exploatată de intrigile unei grupe reacționare; in ziua cind in budget se va cuprinde și o largă reformă a impozitelor, atunci socialiștii ii vor acorda voturile lor, care nu vor fi pentru budget, ci pentru reformă". Această declarație, zice B., e foarte prețioasă pentru eternele discuții din sinul social-democrației, cu privire la votarea budgetelor. Importanța care se acordă faptului votării budgetelor e departe de a fi indreptățită. In cursul timpurilor, in toate țările cu regim parlamentar, s'au indeplinit schimbări insemnate. In măsura in care Statul, dintr'un organism de stăpinire a devenit un organism de administrație, chestiunea cheltuelilor și veniturilor sale a incetat de a fi o chestiune ce privește numai guvernul și a devenit o chestie ce privește intreaga comunitate. In statul medieval feodal, cind impozitele se cereau numai pentru scopuri extraordinare, refuzarea lor nu atingea viața națiunii. Astăzi insă, punerea in practică efectivă a principiului refuzării budgetului, ar atinge adiac viața economică a națiunii: Poșta, Justiția, invățămintul, căile ferate etc. ar fi prin aceasta paralizate. Față de un organism așa de dezvoltat, cum e statul modern, nu se mai potrivesc mijloace de luptă, care se potriveau, cind acest organism era numai rudimentar. Alte metode există, pentru a arăta unui guvern neincrederea parlamentului, pentru a sili miniștri neplăcuți să se retragă. Dreptul de a vota budgete e numai atunci real, cind exercitarea lui e posibilă și cind după ea urmează consecinți, pe care in mod ințelept le poți dori. In budgetele statelor actuale, sint insă puține paragrafe, despre care chiar și Socialdemocrația ar putea dori ca să nu fie realizate. La realizarea lor e interesată, in cele mai multe cazuri, chiar clasa muncitorilor. Numai un parlament care e in luptă cu puterea executivă, poate recurge la mijlocul de a refuza bugetele. Cind insă drepturile parlamentului is bine stabilite și puterea executivă nu poate ridica niciun impozit fără invoirea reprezentanței naționale și nici nu poate pune in aplicare nici-o lege, fără această invoire, atunci parlamentul dispune de atitea mijloace de presiune, incit poate renunța la sistemul invechit de a refuza bugetele.

The Contemporary Review (Martie, 1914). — Cunoscutul cronicar extern al revistei, *Dr. Dillon*,— „Schimbarea Cabinetului in Rominia",—iși pune in curent cetitorii cu cele ce se petrec in politica internă a țării noastre. Dela expediția noastră peste Dunăre, interesul publicului englez pentru țara noastră a crescut mult. Dr. Dillon recunoaște că importanța in orient a țării noastre a crescut atit de mult, incit Rominia, de fapt, e azi arbitrul Balcanilor. Autorul vorbește de guvernul trecut de colaborație și de fricția continuă intre șefii partidelor ce l-au compus. Recunoaște calitățile superioare ale d-lor Maiorescu și Take Ionescu, și nu uită a arăta pe cel din urmă ca cel de frunte. Trecind la guvernul liberal, spune că e format de un partid bine organizat și compact, și că reformele lui vor transforma țara din adinc. E un guvern menit să devie istoric. Pâna

acum rolul marii majorități a țăranilor e numai de a produce bogății pentru alții. Starea țărănimii e ca a servilor din Evul Mediu. Țăranul din România formează o categorie cu totul deosebită de țăranul din Apusul Europei. Autorul spune că era în România cînd s'a făcut mobilizarea și a rămas mișcat de entusiazmul cu care acești țărani medievali, reduși la ultima stare de mizerie și desbrăcați de drepturile cetățenești în propria lor țară, se duceau să-și dea viața pentru patria lor. Speranța însă de a căpăta pămînt la întoarcere era puternică în sufletul acestor soldați admirabili și și-o exprimau pe față. Azi guvernul Brătianu are misiunea istorică de a transforma România medievală,—caracterizată prin sărăcia și analfabetismul celor mulți, și luxul și exploatarea unei oligarhii anarhice,—într'o țară modernă, organizată pe baza unei juste distribuții a muncii naționale. Greutățile sînt desigur foarte mari, și schimbarea constituției implică trei rînduri de alegeri, ceia ce stînjinește deocamdată lucrarea de transformare a țării a noului guvern.

The North American Review (Martie, 1914).—D. *John Burroughs*,—**„Știință și Literatură"**,—face un paralelism între spiritul științific și cel literar, și conchide că deosebirea nu e atît de profundă cît s'ar crede: e chiar o mare asemănare. Deosebirea e numai pentru acele spirite prozaice care nu văd în știință decît adunarea și clasificarea faptelor. Știința adevărată însă, știința creatoare, are la bază intuiția ca și literatura. Cînd științile pozitive nu erau decît în fază începătoare, temperamentele științifice găseau înclinări firești spre poezie și literatură; azi faptele și laboratorul distrug mult chiar din puterea de creație a spiritelor științifice. Vechii inspirați și profeți aveau intuiția multor fenomene științifice pe care mulți savanți de azi le percep numai cu balanța și cu centimetrul. Știința trebue umanizată, nu redusă la un mecanism sec, stors de viață.

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romînească" strada Golia, 52, Iași.**

D-l **I. Botez** va continua să reprezinte „Viața Romînească", avînd dreptul să primească sumele ce se cuvin revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească" strada Golia 52, Iași.**

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Știrbey-Vodă, 111 bis, București.**

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească*, sînt rugate să se adreseze Administrației prin mandat poștal.